

Dunyo
adabiyoti
kutubxonasi

Александр
ДЮМА
Икки
Диана

Француз зодагонлари ҳаётдан тарихий роман

Александр
ДЮМА
Икки
Диана

Француз зодагонлари ҳаётидан тарихий роман

УЎК: 821.133.1-31

КБК: 84(4Фр)

Д – 95

Дюма, Александр

Икки Диана: роман. Александр Дюма / Рус тилидан
Рустамжон Умматов таржимаси. – Тошкент: Янги аср авлоди,
2016. – 784 б.

ISBN 978-9943-27-803-5

«Икки Диана» – тарихий-саргузашт роман бўлиб, XVI аср Франция тарихидаги кўплаб фожияларни ақс эттиради. Ушбу романда ўқувчини қизиқтирадиган барча компонентлар мавжуд.

Бу ерда мудҳиш сирлар ҳамда маъсума қаҳрамон аёл, маккорона фитналарнинг қурбони – Диана де Кастро, ёвузлар дуэти – Диана де Пуатье ҳамда коннетабль Монморанси, ҳақиқат учун курашувчи Габриэль Монтгомери ва ниҳоят, олиҳиммат герцог де Гиз образлари моҳирона очиб берилган.

Асарда католиклар ва протестантларнинг ўзаро диний қарма-қаршиликлари кўрсатилган. Роман нафақат уруш ҳақидаги ҳикоялар, ишқий драмалар, сарой фитналари билан, балки ишончли тарихий тавсифлар билан ҳам қизиқ ва аҳамиятга моликдир.

УЎК: 821.133.1-31

КБК: 84(4Фр)

Рус тилидан
Рустамжон Умматов
таржимаси

ISBN 978-9943-27-803-5

© Александр Дюма. «Икки Диана». «Янги аср авлоди», 2016 йил.

БИРИНЧИ ҚИСМ

1. ГРАФНИНГ ЎҒЛИ ВА ҚИРОЛНИНГ ҚИЗИ

1551 йилнинг 5 май куни. Мўъжазгина Монтгомери қишлоғи. Ўн саккиз яшар йигитча ва қирқ ёшлардаги аёл оддий бир уйдан чиқиб, шошилмай йўлга тушдилар.

Йигитча қарчиғайдай қоматига қараганда, асл нормандиялик эди: сочлари долчинранг, кўзлари мовий, тишлари маржондай, лаблари тиниқ қирмизи. Чехраси ипақдек мулойимлигидан қизлардай сулув кўринарди. Аммо мардона жуссасидан куч-қувват ёгиллиб турибди, абжирлиги ҳам аён. Уст-боши одми бўлса-да, дид билан кийинганди. Тўқ бинафшаранг мовут нимчаси қоматига қуйиб қўйгандай, унга шоҳи толалар чекилганди; рейтузаси ҳам айни ўша рангдаги ва ўша бичимдаги мовутдан; оёғидаги пажлар ва яроқбардорларга хос қўнжи узун қора этик тиззасидан баландроқда; бошидаги барқут қалпоқ бир чаккасига сурилиб, баланд пешонасини яққол намойиш қиларди. Унинг манглайига боқиб, босиқ, қатъиятли ва продали йигит эканини англаш мумкин.

У тизгинидан етаклаб олган эгар-жабдуқли аргумоқ ҳар замонда бошини силкитиб, кишнаб-кишнаб қўярди.

Ёнидаги аёл кўринишига қараганда, деҳқон оиласидан бўлмаса-да, ўртаҳол табақага мансублиги эҳтимолдан холи эмас.

– Қўлимга суюниб олсанг-чи, – таклиф этди йигит бир неча бор.

Бироқ аёл бу таклифни муттасил рад қилардики, афтидан, ўз иззатини билар ва ўзини бундай шарафга лойиқ ҳисобламас эди.

Улар баландлик устида кўримсиз қишлоққа зеб бериб турган маҳобатли қаср томон кетишаётганди. Икков кўчадан оҳиста ўтиб боришаркан, ёшлар ва катталаргина эмас, ҳатто мўйсафидлар ҳам йигитга эҳтиром ила таъзим бажо қилиб қолардилар. Чоғи, уларнинг ҳар бири унинг сиймосида ўз хожаси ва валинеъматини кўриб турарди. Ваҳоланки, йигитча ўзининг ким эканидан ўзи ҳам беҳабар.

Қишлоқ ҳудудидан чиққач, тепаликка йўл солдилар, тўғрироғи, тик сўқмоққа тирмашдилар. У шунчалар камбарки, икки киши ёнма-ён юра олмайди. Шу боис йигит қайта-қайта илтимос қилавергач, ахийри, иккиланаётган аёл олға ўтиб олди.

Йигитча сукут сақлаган кўйи унга эргашиб бораркан, унинг ўйчан чехрасига номаълум бир ғусса соя солганди.

Ёши ва насаби бир-биридан батамом фарқли бу икки йўловчи кўзлаган қаср бағоят гўзал ва ҳашаматли. Баҳайбат бу тошқўргон ушбу маҳобатга эришиб, тепалик ҳукмдорига айлангунича тўрт аср ўтиб, соҳибларининг ўн авлоди алмашди. У отадан ўғилга қолаверди, янги хожа ўз ҳойу ҳаваси ва эҳтиёжини қондириш учун бу жимжимадор гиштлар уюмига бир нималарни қўшаверди. Қасрнинг чорбурчак бош минораси Нормандия герцоглари¹ замонидаёқ ишга солинганди. Кейинчалик бу хўмрайган қўргонга девори кунгурали, дарчалари нақшинкор минорачалар қўшилди ва бу нақш-у нигорлар болалаб, кўпайиб бораверди. Ахийри, готик услубдаги ойналари қир-

---

¹ Нормандия X – XI асрларда ўзига мустақил алоҳида герцоглик эди.

рали узун айвон битди ва кўп асрлик ҳайбатли қаср қурилиши ниҳоясига ҳам етди. Бу Франция тарихида Людовик XII ҳукмронлигининг сўнгги йилларига ва Франциск I¹ тож кийган илк даврга тўғри келарди.

Йўловчиларимиз асосий дарвоза остонасига етдилар.

Қизиқ, жуда қизиқ бир ҳол! Мана, ўн беш йилдирки, бу бетимсол қасрнинг эгасидан дарак йўқ. Кекса иш бошқарувчи ҳалигача ижара пулини канда қилмай йигади. Хизматкор-у оқсочлар ҳам энди қариб қолган бўлсалар-да, ҳамон тартиб-интизом ва орасталикнинг илгаригидай кифтини келтиришади. Ҳар тонг ҳализамон хўжайин кириб келадигандай дарвоза ланг очилади, ҳар оқшом хўжайин гўё эртага қайтадигандай дарвозалар қайта ёпилади.

Ҳалиги аёлга ҳам, йигитга ҳам ҳаммалари чексиз ихлос ва эҳтиром билан муомала қилишардики, иш бошқарувчи ҳам уларни қучоқ очиб, илтифот билан қаршилади, албатта.

– Жаноб Элио, – мурожаат этди аёл, – ижозатингиз билан ичкарига кирсак мумкинми? Габриэль жанобларига икки огиз гапим бор эди, – у йигитга имо қилди, – аммо айнан катта залдагина айтишим керак-да.

– Бу нима деганингиз, Алоиза хоним? Бемалол кираверинг, – деди Элио, – дилингизда борини қаерда хоҳласангиз, ўша ерда айтаверинг ёш жанобимизга.

Икков қоровулхонадан ва айвондан ўтиб, катта залга кириб боришди.

У хўжайин қайтмаган сўнгги кунда қандай бўлса, айнан ўша ҳолда жиҳозлаб қўйилган. Қачонлардир Нормандиянинг ҳамма аслзодалари жамланган бу хонага ўн беш йилдан буён хизматкорлардан бўлак ҳеч ким оёқ қўймасди.

---

¹ Людовик XII – 1498–1515 йилларда Франция қироли; Франциск I – 1515–1547 йилларда Франция қироли. У Генрих II нинг (1547–1559) отаси эди.

Габриэлнинг ҳам илк бор кириши, у хийла ҳаяжонда. Бироқ деворларнинг тунд қиёфаси, каттакон гўшанга, чуқур ўйма дарчалар унинг хаёлини бўла олгани йўқ: бу ерга ўта муҳим масалада кирганки, эшик ёпилган заҳотиёқ мақсадга кўчди:

– Қани, меҳрибоним, энагажон, афтидан, мендан баттар ҳаяжонда бўлсанг-да, энди ортиқ тайсаллашинг ўринсиз: ўша сирни айтиб бермасанг иложи йўқ, ваъда бергандинг, ахир. Қўрқмай айтавер, тезроқ бўл, сабр косамни тўлдирма. Қачонлардир буни билмоқчи бўлиб, аждодларимни, кимларнинг зурриёти эканимни, оилам қандайлигини, отам кимлигини сўровдим. Сен эса: «Габриэль ўн саккиз ёшга тўлган кунингизда ҳаммасини ошкора гапириб бераман. Ўшанда сиз эр етиб, қилич тақадиган бўласиз», – деб жавоб берган эдинг. Мана ўша айём келди: бугун бир минг беш юз эллик биринчи йил, бешинчи май – роппа-роса ўн саккизга тўлдим. Эрталаб ўша ваъдангга вафо сўрадим, сен бўлса, нохуш оҳангда баралла уқтирдингки: «Сизнинг асл зотингизни айтишим шунчалар масъулиятлики, бу тантанавор иқрор учун марҳум отбоқарнинг бевасига тегишли кулба мутлақо муносиб эмас, бу тарихни фақат графлардан қолган Монтгомери қасрида очишим мумкин». Мана тепаликка чиқдик, графлар қўрғонига кириб, катта залнинг ҳам остонасидан ҳатлаб бўлдик. Қани, энди гапира қол-чи!

– Ўтиринг, Габриэль! Сизни лоақал бир маргагина ушбу ном билан аташимга изн берарсиз, ахир?

Йигит беҳад миннатдорлигини изҳор этиш учун унинг қўлини қисиб қўйди.

– Сиз энди бу стулгаям, оромкурсиягаям ўтирмайсиз.

– Хўп, қаерга ўтирганим маъқул, энага?

– Анави гўшанга остига! – Алоизанинг титроқ товуши алоҳида тантанавор эди.

Йигитча у кўрсатган жойга ўтирди.

Алоиза мамнун бош ирғади:

– Энди менга қулоқ соласиз.

– Сен ҳам ўтириб ол, – таклиф қилди Габриэль.

– Ижозат берасизми?

– Сенга нима бўлган ўзи? Ё устимдан куляпсанми, энагажон?

Алоиза йигитнинг оёқлари остидаги зинага чўкди. Габриэль унга диққат билан зеҳн соларкан, илтифот ва қизиқиш билан тикилиб қолди. Энага ахийри бир қарорга келди ва оҳиста сўз бошлади:

– Отангиздан айрилганингизда бор-йўғи олти ёшга тўлган болакай эдингиз. Ўша йили мен ҳам бева қолдим. Сизни ўзим эмизганман. Волидангиз сизни дунёга келтирди ва ўзи дунёдан кўз юмди, иккимиз эмишган опа-сингил эдик. Сизни ўз боламдай суйдим, мана шу бева энага бор умрини бир етимга бахшида этди, болам.

– Меҳрибоним, Алоиза! – хитоб қилди йигит. – Онт ичиб иқроор бўламанки, менга берган меҳр-шафқатингни унча-мунча она ўз туққан фарзандигаям бера олган эмас!

– Мана йигитсиз. Аммо айтиб қўяйки, бу шарафли кун ёлгиз мен туфайлигина насиб этгани йўқ. Яқингинада вафот этган жаноб Жаме де Круазикни биласиз, мана шу қасрийнинг капеллани¹ эди. Ана шу киши хат-саводингизни чиқарди, илм ўргатди. Унинг айтишича, ўқиш, ёзиш ва мозий ҳақида жиддий билимга эга бўлибсиз... Марҳум эримнинг яқин дўсти Ангерран Лориан эса чавандозлик сирларини, курол-яроғ ишлатишни, қиличбозлик ва найзабозликни, умуман, рицарлик санъатини мукаммал ўргатганди. Қиролимиз Генрих Иккинчига тож кийдириш маросими шарафига Алансонда ўтказилган жанговар беллашувда Ангерраннинг сабоқларини қанчалар аъло ўзлаштир-

---

¹ Капеллан – оилавий черков руҳонийси.

ганингизни амалда намойиш эта олдингиз. Мен эса нотавон бир хотинманки, сизни севишдан ва худони танитишдан ўзга ишга яраганим йўқ. Ўн саккиз ёшга ям етдингиз, минг шукур. Динга ихлосингиз зўр, илмингиз бажо, жанговар майдонда бировдан дам емай-сиз ва умидворманки, монсьенер Габриэль де Лорж, энди граф де Монтгомери сифатида ота-боболарингизга муносиб аслзода бўла оласиз.

Габриэль шиддат билан ўрнидан сапчиб турди.

– Мен – граф де Монтгомери! – ортидан шавқ ва гурур билан жилмайди. – Мениям кўнглимдан ўтарди, ақлим етиб турганди. Алоиза, билсанг, мана шу болаларча орзуни бир гал жажжи Дианаям айтганман... Аммо нега энди сен менинг пойимда ўтирибсан? Кел, мени оғушингга ол, эй, фаришта аёл. Наҳотки, мен Монтгомерилар меросхўри бўлганим туфайлигина ўғлим деб аташдан, онаизорим бўлмоқдан ийманасан? Монтгомериларнинг вориси! – дея шуурсиз такрорлади у ва энагани бағрига олди. – Монтгомерилар вориси! Франциянинг энг кўҳна ва энг машхур номларидан бири энди менинг фамилиям бўлса-я!.. Музаффар Вильгельмнинг катта бир қўшинига Роже Монтгомери қўмондон эди; бутун бир салб юришини Гильом Монтгомери ўз маблагидан амалга оширган... Насл-насабимиз томирида Шотландия ва Франция қиролларининг қони оқмоқдаки, Лондоннинг машхур лордлари ҳам, парижлик таниқли аслзодаларнинг намояндалари ҳам мени ўзларига қондош биладилар! Алалоқибат, менинг падарим...

Ана шу сўзга келганда, йигит гўё тилига ғов солингандай тутилиб қолди. Ва ўша ондаёқ армон билан давом этди:

– Таассуфки, Алоиза, шунчалик бўлгани билан ёруғ дунёда танҳоман, ўзимдан ўзга ҳеч кимим йўқ. Ўшандоқ буюк тождорлар наслидан эсам-да, отасидан

айрилган, шўрлик етимчаман, холос! Волидам, онаизорим! У зот ҳам пешонамга сиғмаган! Ёлвораман, улар ҳақида сўзлаб бергин, токим, отам-онам қанақа инсонлар эканидан огоҳ бўлайин! Отамдан бошлай қол: у қандай ҳалок бўлганди? Шу ҳақда айтгин-чи!

Алоиза мум тишлагандай миқ этмасди. Габриэль унга ҳайратангиз назар солди.

– Сендан сўраяпман, энага, дадам қандай ҳалок бўлганди, ахир?

– Монсеньер! Чамаси, буни худодан ўзга ҳеч киши билмайди. Граф Жак де Монтгомери кунлардан бир куни Париждаги кўшқидан чиқиб кетганича қайтиб келмади. Дўстлари ва қариндошлари уни излаб, беҳуда сарсон бўлишди. У сувга тушган тошдай дом-дараксиз кетаверди. Қирол Франциск Биринчининг фармони билан жиноий иш қўзғатилиб, тергов ўтказилди, лекин ундан натижа чиққани йўқ. Башарти у қандайдир хиёнатнинг қурбони бўлса, демак, ғанимлари ўта ўткир ёки ўта калон зотлардан эди. Тўғри, падарингиз йўқ, монсеньер, лекин қасрдаги оилавий хилхонада Жак Монтгомерининг тобути ҳам йўқ-да: ҳеч ердан унинг на ўлигини, на тиригини тополган эмаслар.

– Негаки, уни ўз пушти камаридан бўлган ўғли ҳанузгача излагани йўқ! – хитоб қилди Габриэль. – Эҳ, энагажон, шунча вақтдан буён не учун огиз очмай келдинг? Мени аядингми: отаси учун қасос олади... ёки ҳаёт бўлса, қутқаргани отилиб, ўзини нобуд қиладди, деб қўрқдингми?

– Йўқ, монсеньер, масала биргина сизнинг ҳаётингизни сақлаб қолиш устида бўлмаган. Ҳозир ҳаммасини айтиб бераман. Марҳум умр йўлдошим Перро Травиньи баҳоси йўқ одам бўлиб, сизнинг хонадонингизни саждагоҳ биларди, ҳатто сиғинарди. Унинг сўнгги сўзлари қулоқларимдан ҳанузгача кетган эмас. «Хотин! – деди у жон беришига санокли лаҳзалар қол-

ганда. – Кўзим юмилиши билан мени дафн қиламан деб фурсатни бой бериб қўйма, болани олгин-да, Париждан чиқиб кет. Монтгомери қишлоғига бор, лекин қасрда эмас, хожамиз ҳадя этган уйда яшайверасан. Ўша жойда валинеъматимнинг жигаргўшасини улғайтир, аммо бу ҳеч кимга сирли кўринмасин, айти чогда ушбу сирни бировга билдириб ҳам қўймайсан! Ҳамқишлоқларимиз кичкинтойни севадилар ва унга сотқинлик қилмайдилар. Энг муҳими шуки, кимнинг авлоди эканини боланинг ўзи билмаслиги шарт, билъакс, у аслзодалар даврасига қўшилади-да, ахийри ўзини ҳалок қилади. Фақат яхши одамларнинг боласи эканини уқтириб қўйсанг кифоя. Йиллар ўтиб, ҳушёр, мулоҳазали, жасур ва ориятли йигит бўлиб улғайгач, яъни ўн саккиз ёшга тўлган куни асл исмини ва насл-насабини ошкор этасан. Ана унда ақли тиниққан бўладики, у ёғига нима қилса, ўзига ҳавола. Бироқ ўша кунга қадар зинҳор-базинҳор оғзингдан гуллаб қўйма, пишиқ бўл! Худо кўрсатмасин, унинг кимлиги аён бўлса, мудҳиш душманлик, манфур разолат пайига тушади! Чунки бургутнинг бошига етган ёвуз кучлар унинг полапонигаям шафқат қилмайди-да!» Эрим ана шу сўзларни тайинлади-да, жон таслим қилди. Мен унинг васиятини жондай тутдим, монсеньер, отангизнинг дийдорини таниб-танимаган олти яшаргина етим қўзи эдингиз, бағримга босганимча, қишлоққа олиб келдим. Бу ердагилар графнинг йўқолганидан хабардор эдилар ва манфур душманлар энди бу оиланинг гўдагига ҳам раҳм қилмаслигига ҳамманинг фаҳми етарди. Албатта, улар сизни кўрибоқ танишди, лекин барча сўзсиз ҳамжиҳат қарорга келгандики, кимлигингизни минбаъд ҳеч ким суриштирмади ва мендаги сукут бировни тонг қолдиргани йўқ. Ҳеч қанча ўтмасдан сизга эмикдош оға бўлмиш ягона ўғлим безгақдан қазо қилди. Ақлим етдики, бу фақат сизга

умрбахш бўлмоғим учун Ҳақнинг илоҳий иродаси эди. Одамлар ўзларини билмаганга, сезмаганга олишди: гўё касалдан омон қолган сиз эмас, ўзим туққан ўғлим эмиш. Бироқ сизнинг суратингиз ҳам, сийратингиз ҳам қуйиб қўйгандай отангизнинг ўзгинаси эди. Ҳамма кўриб турардики, сизнинг хожаликка, фармонбардорликка яралганингиз муқаррар. Ахир, арслоннинг боласи шервачча бўлади-да. Далалардаги ҳосилнинг ўндан бир улушини, энг сара неъматларни ҳеч бир талабимсиз уйимга ташиб беришарди. Уюрдаги аргумоқларнинг энг учқурини сизга пешкаш қилишарди. Жаноб Жаме, Ангерран ва хизматкорларнинг барчаси қасрнинг қонуний соҳиби деб фақат сизни билдилар. Феъл-атворингизда ошкора матонат, шижоат ва қаҳрамонлик манаман деб тураверарди... Шукурки, бешикаст, бехатар, соғ-омонсиз, шу ҳолда ақлингиз бажо ва мулоҳазаларга қодир ёшга етиб келдингизки, шундагина сирни очмоғим мумкинлиги васият қилинганди. Бироқ сиз ҳамиша босиқ ва ўйлаб иш қилиб юрсангиз-да, дарҳол ошкора интиқомдан сўз очдингиз!

– Интиқом деганинг тўғри, лекин ошкора эмас. Сенингча, Алоиза, бахтиқаро отамнинг душманлари ҳозир ҳаётмикан?

– Билмасам, монсеньер. Келинг, улар тирик деб фараз қилайлик-да, дейликки, маълум ва машҳур Монтгомери номи билан саройга кириб бордингиз... Ёнингизда дўстларингиз, ҳамкорларингиз, йўқ, айтарли хизмат кўрсатиб, оғизга тушмагансиз. Хўш, кейин нима бўлади? Оқибат шуки, сизга тиш қайраганлар дарров кафтига туфлайди, сиз эса уларни пайқамасиз. Сўнгра ҳужумга ўтишади, сиз тажовуз қайдан бўлаётганини билмай қолаверасиз... Отангиз учун интиқом олиш қаёқда! Аксинча, ғанимлар сизнинг бошингизни ейди, монсеньер...

– Мен ҳам шунисига афсусдаманки, дўстлар ва оз-моз шуҳрат орттиришимга вақт зиқ-да. Қанийди, ҳозирги гапни икки йил бурун билганимда! Аммо чекиниш йўқ! Ҳеч бўлмагандан кўра кечроқ бўлади-ку! Фақат отни икки ҳисса қамчилаб, тезроқ юришим керак. Парижга бораман, Монтгомери эканимни яширмайман, аммо отам граф Жак бўлгани хусусида оғиз очмайман. Ҳа-я, ўзимни виконт д'Эксмес деб танитишим мумкин-ку: бу билан яширинишимга ҳам ҳожат бўлмайди, кимларнингдир эътибориниям тортмайман. Сўнгра бирор кишига... Саройда кимдан кўмак сўрашим мумкин? Балки худодан ҳам кўрқмайдиган коннетабль¹ Монморансига мурожаат қилсаммикан? Йўқ, сен нега хўмрайганингни билиб турибман, Алоиза... Маршал Сент-Андрега учрайинми? Унинг ёши ўтиб қолган ва унчалик уддабуррояммас... Энг маъқули Франциск де Гиз эмасми? Ҳа, зўри ўша. Монмеди, Сен-Дизье ва Болоньяда ўзининг нимага қодирлигини росаям кўрсатган-да. Худди ана шу кишининг олдига бораман, унинг қўл остида суворий бўлиб рўйхатга кираман-да, ном қозонаман.

– Монсеньер, ижозатингиз билан бир гапни айтсам, – деди Алоиза, – ҳалол ва садоқатли Элио сиздай ворис учун анчагина пул тўплаб қўйишга улгурган. Энди шоҳона умргузаронлик қилишингиз мумкин, монсеньер. Сиз жанговар илмларни ўргатган мулозим йигитларингиз эса қўл остингизда жангга киришга бурчлидирлар ва ҳатто сиз учун қон тўкишни шараф деб билишади. Ўзингизга ҳам аёнки, жанобим, уларни сафга тизиб, олға бошлашга батамом ҳақлисиз.

– Биз бу ҳуқуқни ишга соламиз, Алоиза, фойдаланамиз, албатта!

---

¹ Коннетабль – ўрта асрлар Франциясида қирол қўшинларининг бош қўмондони.

– Барча хизматкор, оқсоч ва мулозимлар зиёратингизга келишганки, жанобим, айти дамнинг ўзида уларни қабул қила оладиларми?

– Кейинроқ, олижаноб Алоизагинам! Яхшиси, Мартен-Геррға буюр, отимни эгарласин. Яқинимиздаги бир жойга бориб келишим керак.

– Вимутье томонга эмасми? – қувлик билан илжайди Алоиза.

– Эҳтимол. Кекса Ангерранни бир йўқлашим, миннатдорчилигимни изҳор этишим зарур-ку, ахир!

– Бирйўла ширинтой Дианани ҳам кўриб, а?..

– Ахир, у менинг рафиқам-да! – кулди Габриэль. – Уч йил бўлиб қолди: мен – эр, у – хотиним бўлганда, мен ўн беш яшар, «аёлим» тўққиз ёшда эди.

Алоиза ўй суриб олди-да, деди:

– Монсеньер! Башарти, сизнинг туйғуларингиз қанчалар покиза ва самимий эканлигини билмаганимда, ҳозир айтиладиган маслаҳатимни ирод қилишга ботина олмасдим. Бироқ ўзгалар кўнгил хуши деб билган дунёнинг ишлари сиз учун жиддий ҳисобланади. Билиб қўйингки, монсеньер, Диананинг келиб чиқиши, насл-насаби мужмал. У пайтлари Ангерран ва рафиқаси ўз хожаси бўлмиш граф Вимутьенинг аъёнлари билан Фонтенблода турарди. Кунлардан бир куни аёл уйига қайтаётиб бешикчадаги жажоки чақалоққа ва олтин тўла оғиргина картмонга йўлиққан. Картмонда тилла тангалардан ташқари нақшинкор узукнинг ярми ва бир парча қоғоз бор экан. Унга биттагина сўз – «Диана» деб ёзилганди. Берта, яъни Ангерраннинг аёли бефарзанд бўлиб, худо етказган гўдакни бажонудил тарбиялайверди. Бироқ бу ёққа қайтишгач, Берта қўққисдан қазо қилди. Мен етим болакайни, Ангерран етим қизалоқни эҳтиётлаб ўстирдикки, бу вазифани ҳамкорликда уддалай бошладик. Мен Дианага эзгулик ва шарм-у ҳаёни

сингдиришга уринардим, Ангерран эса сизга илм ўргатди, жўмардликдан сабоқ берди. Ана шу жараёнда сиз Диана билан танишиб, унга боғланиб қолдингизки, бу табиий ҳол, албатта. Бироқ сиз кимсан граф де Монтгомери бўласиз, Диана эса... Ўша яримта тилла узукнинг иккинчи ярми билан уни ахтариб, ҳалигача ҳеч ким келгани йўқ-да. Бу етти ўлчаб бир кесадиған мушкул муаммо, монсеньер. Биламанки, Диана ҳозирча бор-йўғи ўн икки яшар қизалоқ, бироқ у улғайиб, бир куни сулув паризодга айланади. Сиз эса қалтисфеъл йигитсизки, бу масалада ҳазиллашиб бўлмайди. Ҳушёр бўлинг! Балки Диана ўша ташландиқ болалигича умр бўйи бетайин бўлиб қолиб кетардир, аммо сиз таги тоза олийнасаб аслзодасизки, унга уйланишингиз ножўя бўлади.

– Лекин, энагажон, мен кетмоқчиман, Диана ҳам, сен ҳам бу ерда қолмайсизлар-ку!

– Шуниси маъкул. Мияси суюлган Алоиза кампингизнинг ортиқча ваҳималари учун афв этинг-да, боринг, ўша ширин ва ёқимтой қизалоқ томон шошилинг. Бироқ унутманг, бу ердагилар сизнинг қайтишингизни сабрсизлик билан кутишади.

– Мени тагин бир бор бағрингга бос, Алоиза. Ҳамиша мени ўз ўғлинг деб билгин, азиз энагажоним, сенга минг-минг раҳмат.

– Ўғлим ва хожа! Сизни ҳамиша худо ёрлақасин! Дарвоза олдидаги Мартен-Герр аллақачон йўлга шай эди. Бир лаҳзагина ўтмадики, икков эгарга ўтирдилар.

2. КЕЛИНЧАК ҚЎҒИРЧОҚ ЎЙНАЙДИМИ?

Габриэль йўлни яқин қилиш учун отини таниш сўқмоқлар томон шиғади. Шундай эса-да, ҳар замонда жониворнинг жилови бўшашиб борарди. Тўгрисини айтганда, отнинг шитоби суворийнинг миясида-

ги ўйларнинг тезлигига мутаносиб эди. Дарҳақиқат, йигитнинг хаёллари алагда, туйғулари паришон: шодлик – қайғуга, кўтаринки руҳ – тушкунликка гоҳ ўйқашиб, гоҳ айрилиб кетарди. У ўзини кимсан граф Монтгомери деб ҳис этган лаҳзаларда кўзларида олов ёниб, юзини сийпалаётган еллардан сархуш бўларди-да, жониворнинг биқинига шпор билан хала берарди. Сўнгра отасининг ўлдирилгани ва қотилдан ўч ололмагани эсига тушиб, жировни ўз ҳолига қўярди. Бироқ ўша ондаёқ хаёлига келади: энди жанггоҳларда жавлон уради, унинг номи ғанимлар учун қўрқув ва даҳшат солади, ахийри, отасининг ёвларидан шундай ўч олсинки... Ана шунда отни ўқдай учиради, гўё ўша шон-шавкат манзиллини ҳарна яқин этмоққа шошади. Дианани ўйлагач эса, яна тарвузи қўлтиғидан тушадди: орада энди ҳижрон азоби бор-ку! Чавандоз йигитнинг учқур оти оёқларига дам бериб, оҳиста имиллай бошлайди, зеро, сал кейинроқ етиб борса, айрилиқ онлари ҳам ортга сурилади-да. Барибир у қайтади, дадасининг қотилларидан қасос олиб ва Диананинг ота-онасини ҳам топиб қайтади! Энди Габриэлнинг аргумоғи ҳам орзулари мисоли яшин тезлигида чопарди. У дилхоҳ манзилга етиб борганда, икки тўлқин курашида фараҳли орзулар узил-кесил ғалабага эришиб бўлганди.

Кекса Ангерраннынги богини қуршаган гултўсиқ ичкарасида Диананинги оппоқ кўйлаги кўриниб турибди, Габриэль япроқлар орасидан уни дарров таниди. У отини толнинг тўнкасига боғлади-да, тўсиқдан сакраб ўтди ва қувончга тўлиб, қизчанинги оёқларига отилди.

Бироқ Диана тўлиб-тошиб йиғларди.

– Нима гап? – хитоб қилди Габриэль. – Бизни ким бунчалар қаттиқ ранжитди? Кўйлагимизни йиртиб қўйдикми ё топширилган дуоларни ёдлай олмадик-

ми, иннайкейин, Ангерран бизни ёмон койидими, а? Ё чумчуқчамиз қочиб кетдими? Айта қол, Дианажон? Сени юпатмоққа ҳозир-у нозир содиқ жўмардинг қошингда, хоки пойингда!

– Таассуфки, Габриэль, энди сен жўмардим бўла олмайсан, – армон билан бош чайқади Диана, – ана шу боисдан ҳам йиглаяпман-да.

Габриэль буни ўзича тушунди: Ангерран Габриэлнинг аслида ким эканини Дианага айтиб қўйган ва шунинг учун қиз уни бир ўсмоқчилаб кўрмоқчи.

– Наҳотки, сен берган қувончли ва фахрли жўмардлик мартабасидан мени воз кечдира олувчи қудрат бор деб ўйлайсан, Диана? Қара, қарагин-чи, ҳамиша хоки пойингдаман-ку!

Лекин Диана бу сўзларнинг фаҳмига етмади шекли, баттарроқ ўкраб, унинг кўксига ташланди.

– Габриэль! Габриэль! Манбаъд кўришмоғимиз мумкин эмас!

Йигитнинг шўхлиги келди:

– Буни бизга ким тақиқлай оларкан?

– Бурч! – деди қизча оғир хўрсиниб.

Унинг ойдаи сулув чеҳрасидаги болаларча ранж шунчалар бегубор ва кулгили эдики, ҳали ҳам от устидаги ширин хаёллар оғушидаги Габриэль беихтиёр кулиб юборди. Шартта унинг пешонасини кафтлари орасига олиб, қайта-қайта ўпаверди. Бироқ Диана шоша-пиша юлқиниб, ўзини орқага тортди:

– Йўқ, азиз дўстим, бундай гапларга ўрин қолмади. Ё Парвардигори олам! Бизнинг аввалгидай сўзлашмоққа энди ҳаққимиз йўқ!

Ҳеч нарсага ақли етмаётган Габриэлнинг хаёли яна Ангерранга кетди: «Бунинг миясига алламбало чўпчакни қуйибди-да». Сўнгра овоз чиқариб сўради:

– Энди мени севмайсанми, Диана?

– Сени севмаслик! Шундай дейишга қандай тилинг борди, Габриэль? Сен гўдаклик дамларимдан дўстим ва бир умрлик оғажоним эмасмисан? Менга яхшилик тилагувчи меҳрибоним ўзингсан-ку! Чарчаган чоғларимда қўлига кўтариб олган киши ким эди? Сабоқларимда ким кўмаклашарди? Сен, фақат сен! Менга деб ўйинлар, ўйинчоқлар ўйлаб топган ким? Ўтлоқда жаннат чечакларидан гулдаста жамлаб, қўлларимга ким тутарди? Ўрмондаги саъва уясини ким топиб берарди менга? Ҳаммаси ўзинг, ҳаммаси сен эдинг! Сени ҳеч қачон унутолмайман! Ҳайҳот! Шундай бўлса-да, энди айриламиз, мангу айрилмоғимиз вожибдир!

– Ахир нега, нима учун? Ё анави ит Филаксни паррандахонага жўрттага қўйиб юборганинг эвазига сени жазога тортишдими?

– Йўқ, сабаби мутлақо бўлакча.

– Ўшани айт, хўш, нима учун?

Диана ўрнидан тураркан, иўллари жонсиздай шалвираб қолди, у бошини қуйи солди ва аламли шивирлади:

– Негаки, мен ўзганинг хасмига айландим.

Габриэлга энди кулги қаёқда? Юрагини ёвуз бир қўл гижимлай бошлади:

– Бу қанақа гап, Диана?

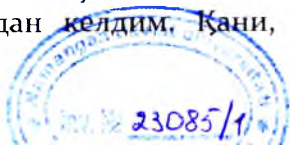
– Мен энди Диана ҳам эмасман. Янги номим – герцогиня де Кастро, чунки эрим Орацио Фарнезе, яъни герцог де Кастро эмиш-да.

Габриэлнинг ранги ўчиб, гаранг қиёфада эди.

– Бу нима ўзи: ҳазилми, тушми? – довдиради у.

– Йўқ, аччиқ ҳақиқатнинг ўзгинаси, бояқиш дўстим. Йўлда Агерранны учратганинг йўқми? Монтгомери томон кетганига ярим соат бўлди.

– Мен овлоқ сўқмоқлардан келдим. Қани, бир бошдан айтавер-чи.

– Нега? Габриэль, нега тўрт кунгача бу ёқларга қадам босмадинг? Ахир, илгари сираям йўқ бўлиб кетмадинг, тушуняпсанми? Бахтиқаролигимизнинг ибтидоси ана шунда! Кеча эрталаб одатдагидан кечроқ уйғониб, кийиндим, ювиндим ва ибодат қилдим. Дарвоза томондан шов-шув эшитилгач, пастга тушишга чоғландим. Қарасам, бутун бир карвон: отлиқ пажлар, яроқбардорлар, зарҳал карета – кўзни олгудай ярақлайди. Деразадан уларга ҳушим кетиб қараб турарканман, Антуан эшигимни тақиллатди ва Ангерран қуйи қаватга тезроқ тушишимни буюрганини айтди. Залга кириб борсам, ҳалиги ялтир-юлтир ясанган жаноблар тўпланиб бўлишибди. Негадир юзимга қон тепиб, қўрқувдан титроқ босиб қолди. Тушуняпсанми, Габриэль?

– Тушундим, – деди кўнглига қил ҳам сиғмаётган йигит. – Хўн, кейин-чи? Сенинг воқеанг жуда қизиқ шекилли ўзиям.

– Чертиб кийинган, ясан-тусани жудаям бажо тўралардан биттаси олдимга келди-да, қўлқоп кийган қўлини узатди. Сўнгра мени янаям башанг бир дворян олдига бошлаб борди ва унга таъзим бажо қилди:

– Монсеньер герцог де Кастро, сизга рафиқангизни тақдим этиш шарафига муяссарман! Хоним, – дея менга юзланди у, – бу киши жаноби Орацио Фарнезе, герцог де Кастро, яъни сизнинг умр йўлдошингиз бўладилар.

Герцог жилмайиб, менга таъзим қилди. Мен эса хунибийрон йиғлаб, ўзим билан борми-йўқ эдим, бурчакдаги Ангерранга кўзим тушди ва бағрига отилдим.

– Ангерран! Ангерран! Манави шаҳзода – менинг умр йўлдошим эмас, менинг Габриэлдан бўлак эрим йўқ. Ангерран, ёлвораман, анави жанобларга шу гапимни айт, айта қол!

Мени герцогга тақдим этган киши қошларини чимирди:

– Бу қандай гўдаклик?

– Ҳечқиси йўқ, монсеньер! Дарҳақиқат, гўдакнинг хархашаси, холос, – Ангерраннинг ранги бўзариб кетганди ва менга юзланиб, пичирлади: – Эсингизни йиғиб олинг, Диана! Нега гапга кирмаяпсиз? Сизни тошган ва энди бағрига олмоқчи бўлган ота-онангизни рад этасизми?

Мен иддао билан бақриб бердим:

– Қани отам, қани онам? Улар билан ўзим гаплашаман!

– Хоним! – деди боя қовоқ уйган жаноб. – Биз икковларининг номидан келдик, менга ваколат беришган. Башарти, сўзларимга ишонмас экансиз, мана фармони олий: унда қирол ҳазрати олийлари Генрих Иккинчининг имзоси бор. Марҳамат, ўқинг!

У менга қизил муҳр урилган оппоқ қоғозни узатди: бошланишига «Биз, Тангрининг қудрати ила Генрих Иккинчи», деб ёзилганини ўқидим. Кўзларим кўр, қулоқларим қар бўлиб, ўлиб қолгандек эдим! Бошим гир-гир айланиб, миям ишламасди. Ота-онам мени топишибди! Қирол номи билан! Афсуски, ёнимда сен йўқ эдинг, Габриэль.

– Афтидан, ўша дамда сенга менинг унчалик заруратим бўлмагангайм ўхшайди.

– Эссизгина-я! Сен ёнимда бўлсайдинг, мен астойдил уринардим, кўнмасдим. Сенсиз эса... Ҳалиги салобатли амалдор чўрт кесди: «Биз жа-а хамири ачимаган одамлармиз-да. Шошайлик! Левистон хоним, герцогиня де Кастрони ҳозирча сизнинг ихтиёрингизга бераман ва биз ибодатхонада кутиб турамыз». Унинг сўзлари шунчалар шиддатли ва амирона эдики, мен бўшашиб, уларнинг йўлига юрдим. Габриэль, мени кечир, мен батамом ўзимни йўқотиб, гаранг бўлиб қолгандим, каллам буткул ишламасди...

– Нега ундай дейсан? Шундоғам ҳаммасига ақлим етиб турибди, – заҳарханда жилмайди Габриэль.

– Мени хонамга олиб киришди, – давом этди Диана.
– Левистон икки-уч аёлнинг ёрдамида катта сандиқдан оппоқ шоҳи кўйлакни олди. Сўнгра қанчалик уялиб, қанчалик қимтинмайин, мени ечинтириб, бояги кўйлакни кийдиришди. Бу ҳашамдор либосда остона ҳатлашим жа-а қийин бўлди. Кейин эса гавҳар тошли исирға ва зебигардон... Кўз ёшларим гавҳарларни ювиб оқаверди. Ахийри, пастга тушдик. Бу ерда бояги дўриллаган жаноб менга яна қўлини тутди ва тахтиравон томонга етаклади. Бу «замбар»га тилла ва шоҳилар билан зеб берилганди, парку ўриндиққа мажбуран ўтирдим. Эшик рўпарасида отлиқ герцог де Кастро борарди, ана шу зайлда Вимутье қасрининг ибодатхонаси томон кўтарилдик. Меҳроб рўпарасида руҳоний отани ҳозирлаб кўйишган экан. Гўё туш кўрардим: атрофдагилар нималарни гапирди, менга нима дейишди – бирортасиям қулоғимга киргани йўқ. Герцог қўлимга узук таққаниниям тушимдагидай эслайман. Йигирма дақиқа, балким, йигирма йил ўтиб кетди ва димоғимга мусаффо ҳаво урилди – ибодатхонадан чиқибмиз-да. Менга герцогиня деб мурожаат қилишарди. Эрга тегибман! Тушуняпсанми, Габриэль? Эрга!..

Габриэль жавоб бергани йўқ, унинг ўрнига томоғидан ёввойи бир қаҳқаҳа отилди.

– Шунчалар эсим оғиб қолгандики, Габриэль, хонамга қайтгачгина ҳушимга келдим ва илк бор эримнинг юзига назар солдим. Унгачаям бир-икки зимдан қараган бўлсам-да, деярли кўролмагандим. Таассуфки, у сенинг тирноғинггаям арзимаёқ экан. Аввало, бўй-басти ўртамиёнагина, ўшанча ясан-тусани билан ҳам сен оддий нимча кийгандаги мисоли кўркам эмас. Иннайкейин, сен нечоғли мулойим ва илтифотли бўлсанг, у аксинча, қўпол ва кеккайган. Герцог ўзини қиролнинг вакилиман деган киши билан

висирлашиб олгач, олдимга келди ва қўлимдан тутиб, беписанд илжайди:

– Герцогиня, мени маъзур тутасизки, ҳарбий бурчим ҳозироқ сизни тарк этишимни тақозо қилади. Хабарингиз бордирки, айна дамда Испания билан уруш ҳолатидамиз ва тасарруфимдаги полкнинг бошида турмаслигимнинг иложи йўқ. Шу ҳафтадаёқ сарой сари отланасиз ва сиз билан тез орада ўша даргоҳда кўришмоқдан умидворман. Арзимас тухфаларим бор эди, илтимос, уларни қабул этсангиз. Яқин кунларда кўришгунимизча хайр, герцогиня.

У шундай дея, андишасизларча манглайимдан ўпдики, ҳатто тикондай соқоли санчилиб кетди. Ана ундан кейин меҳмон жаноблар-у хонимлар таъзим-тавозе билан хонани тарк этишди ва Ангерран иккимиз ёлғиз қолдик. Бўлиб ўтган кулфат хусусида у ҳам мендан ортиқ ҳеч нарсани билмасди. Унинг билгани шу холоски, афтидан, мени герцог де Кастрога никоҳлаш ҳақидаги фармони олийни қўлига топширишганди. Ўлганнинг устига тепгандай, Ангерран яна бир нохуш хабарни ҳам айтди: мени ясантирган ўша Левистон хоним Канда яшаркан ва тез кунларда келиб, мени қирол саройига олиб кетармиш. Мана, Габриэль, бошимга тушган мудҳиш ва аламли кори ҳол қиссаси ана шулардан иборат. Ҳа-я, эсимдан чиқибди: хонамда катта бир қутида шундай нарсани кўрдимки, нималиги икки дунёдаям хаёлингга келмайди, тополмайсан! Жудаям ваҳимали қўғирчоқ, бир тугун ич кийими ва уч хил кўйлагиям бор: оқ шоҳидан, лоларанг атласдан ва яшил кимхобдан тикилган. Бу сарполар бари – қўғирчоқ учун! Хафа бўлиб қолдим, Габриэль. Эр деган зотнинг совғасини қарагин! У мени мишиқи қизалоқ деб ўйларкан-да!.. Ҳа-а, қўғирчоққа қизил кўйлак жудаям ярашганди, оёғидаги пайабзалиям зўр. Лекин

бу ҳадыя ўта нобоп эди, нимага деганингда, энди мен ёш бола эмасман-ку, тўғрими?

– Тўғримас, Диана, ёш боласиз, – деди Габриэль, унинг газаби чекиниб, ўрнини қайғу истило қила бошлаганди. – Жудаям жажоки болакайсиз. Сиздан хафа бўлишим ўринсиз, негаки, бор-йўғи ўн икки ёшдасиз, холос. Сизга жаҳл қилиш адолатсизлик ва бемаънилиқдан бошқа нарсамас... Мен фақат ўзимдан хафаман, кўра-била туриб, аҳмоқона хатога йўл қўйдим. Сиздайн оғзидан она сути кетмаган ва беқарор гўдакка бунчалар меҳр қўйиб, бунчалар боғланиб қолмаслигим шарт эди... Шундай бўлса-да, такрор айтаманки, сиздан хафа жойим йўқ. Башарти, иродангиз кучлироқ бўлганда-чи? Адолатсиз фармонга қарши қаттиқ туриб, бу машъум кўргиликни лоақал ортга сура олардингиз. Ана унда биз бу кунги бахтиёрлигимизни баҳам кўрардик, негаки, ота-оналаримизни топдикки, улар олийнасаб инсонлар экан. Мен ҳам сизни катта бир сирдан огоҳ этмоқчи эдим, бу муждадан ўзим ҳам худди шу бугун хабардор бўлдим. Энди бунинг сизга кераги йўқ. Мен кечикдим... Ўзимга аёнки, Диана, сизни умрим бўйи севиб ўтаман, ўсмирлик чоғи қалбимга тушган ишқ олови сўнгги нафасимгача ловуллайверади. Сиз эса, Диана, сарой жилваларига, шод-хуррам ҳаётга фарқ бўласиз-да, ҳали ким эканингиз ноаён дамлардаги жонфидо ошигингизни хамирдан қил суғургандай унутасиз-қўясиз.

– Ҳеч қачон! – бош чайқади ҳаяжондаги Диана. – Қулоқ сол, Габриэль, модомики, ҳозир ёнимда экансан, менинг дадил ҳаракат қилишимга ёрдам бера оласан. Агар хоҳласанг, уларнинг ҳеч бир талабига, алдовига кўнмайман, улар билан жўнамайман-да, абадул-абад сен билан қоламан!

– Раҳмат, муҳтарам Диана, энди сен худониям, бандаларнинг ҳузуридаям бошқа бировнинг хасмига

айландинг. Биз бурч амрига ва пешонамиздаги тақдири азалга бўйсунмоғимиз керак. Бундан сўнг йўлларимиз айрилади: сен – сарой дабдабаларига, мен – жаңгоҳлар сурони сари отланамиз. Фақат қачондир бўлмасин, сен билан дийдорлашувни худо насиб этса кошкийди!

– Албатта, Габриэль, кўришмоғимиз муқаррар, умрим бўйи сени севиб ўтаман! – йигитнинг бағрига сингиб бораркан, Диананинг кўзларидан ёш қуйиларди.

Шу пайт туташ хиёбонда Ангерран ва унга эргашиб келаётган Левистон хоним кўринди.

– Диана бу ёқда экан, хоним, – деди Ангерран. – Ие, бу сизмидингиз, Габриэль! Мен сиз билан кўришгани Монтгомери қасрига кетаётувдим, йўлда Левистон хонимнинг каретаси билан учрашгач, изимга қайтдим.

– Герцогиня! – деди Левистон хоним Дианага қараб. – Қиролдан эримга хабар келибдики, зоти олийлари сизни жудаям интизорлик билан кутаётган экан ва менга тезроқ йўлга чиқишни буюрибди. Хуллас, маъқул кўрсангиз, бир соатдан сўнг Парижга жўнаймиз.

Диана Габриэлга нигоҳ ташлади.

– Бардам бўлинг! – пичирлади йигит.

Қизалоқ пиқиллаганича хонаси томон чопқиллади.

Орадан бир соат ўтиб, майда-чуйдалар каретага жойлангач, у сафар либосини кийиб, яна богда пайдо бўлди. Диана ортидан соядай таъқиб қилаётган Левистон хонимга ўтинди:

– Илтимос, мени бир оз холи қўйинг, беғубор болалигим, ўйин-кулги билан ўн икки йиллик умрим ўтган боққа сўнгги бор тўйиб олайин!

Габриэль ва Ангерран унга ҳамроҳ эдилар. Диана оқ атиргуллар олдида тўхтади, уларни Габриэль ўтган баҳорда экканди: қизалоқ бир жуфт гулни узиб, бит-

тасини кўйлагига тақиб олди, иккинчисини Габриэлга узатди. Йигит кафтига қоғоз ҳам қистирилганини пайқади ва дарҳол яширди. Диана хиёбонлар, дарахтзорлар ва гуллар билан видолашиб олгач, карета олдига келиб, хизматкорлар ва ҳамқишлоқлари билан кўл қисиб хушлашди, уларнинг бари Дианани яхши кўришарди. Бечора қиз толиққанидан бирор сўзга тили келмасди, кузатувчиларга бош ирғарди холос. У бақрайиб турган Левистон хонимга парво ҳам қилмади-да, Ангерран ва Габриэлни ўпиб қўйди. Ҳатто у дадил овоз чиқарди: дўст-йигит, «Алвидо!» – деганда, унга, «Йўқ, кўришгунча!» – дея олди.

Ахийри, каретага жойлашдилар. Диананинг болаларча беғубор юзи тиришгандай, қошлари чимирилгандай бўлди. У ўзига ярашиб турган ана шу қиёфада сўради:

– Левистон хоним, мабодо, юқоридаги юклар орасига менинг қўғирчоғимниям жойлашни унутганингиз йўқми...

Карета Париж томон йўл олди.

Габриэль келинчак берган хатжилдни очди: жонига яқин бир нечта кулранг толалар – бу гўзал сочлардан ўпиш йигитга жуда хушёқарди...

Бир ойдан сўнг Габриэль Парижга келиб, Гизларнинг отамерос қасрига кирди ва герцог Франциск де Гизга учраб, ўзини виконт д'Эксмес деб таништирди.

3. ЖАНГОВАР ҚЎНАЛҒАДА

Орадан олти йил ўтди...

– Ҳа-да, жаноблар, – гапга тушди чодирига кираётган герцог де Гиз ўз зобитларига қараб, – ҳа, айнан бугун – бир минг беш юз эллик еттинчи йилнинг йигирма тўртинчи апрель оқшомида Камплини забт этиб, Неаполитания худудига қайтдик, энди Чивителлани қамал қиламиз. Биринчи майда Чиви-

теллани қўлга оламиз-да, Аквила остонасига чодир тикамиз. Майнинг ўнинчи куни Арпинода бўламиз, йигирманчида эса Капуе қўлимизда деяверинг, худди Ганнибал сингари ўша ерда тунаб қоламиз. Биринчи июнда, жаноблар, мен сизларни Неаполни кўришга муяссар этаман, албатта, худо хоҳласа!

– Аммо оғажон, папа ҳам хоҳлаши зарур-да, – луқма ташлади герцог Омальский. – Янглишмасам, папа ҳазратлари ҳатто ўз аскарларини ёрдамга юборишидан лоф уриб, ваъдани жа-а катта қилганди, лекин «ўзинг учун ўл, етим», деганларидай ҳеч ниманинг дараги йўқ. Армиямизнинг эса аҳволи аён, бегона юртда янада ичкарилаб кетишга кучимиз етармикан?

– Павел Тўртинчи ҳазратлари бизни сираям бе-мадад қолдирмайди, – эътироз билдирди Франциск, – чунки галабамиздан унга жуда катта наф бор-да... Туннинг гўзаллигини қаранг, тақсирларим!.. Осмон тиниқ, оймома чарақлаб турибди... Маркиз д'Эльбеф жаноблари, бизга ваъда қилинган озиқ-овқат ва снаряд карвони Асколидан йўлга чиққанмикан? Хабарин-

---

¹ Франция ва Испания ҳукмдорлари Италияни талашиб 65 йил (1494 – 1559) урушганларки, бу жаҳон тарихида «Италян урушлари» деб номланади. Генрих II Германия императори ва Испания қироли Карл V га қарши уруш олиб борган даврда (1552 – 1556) французлар Мец, Туль ва Верденни истило қилишганки, ҳозирда бу шаҳарлар Франциянинг шимолий-шарқий ҳудудига киради. Ўшанда (1552 йил) Карл V қамалга олган Мец қалъасини герцог де Гиз катта жасорат билан мудофаа қилган ва қўлида сақлаб қолган эди. Ҳал қилувчи жанг Рент бўсағаларида бўлиб, зафар ҳар икки томонга ҳам насиб этмаган. Генрих II Испания қироли Филипп II га қарши очган урушда (1556 – 1559) ҳарбий ҳаракатлар Италия ҳудудида бошланган. Герцог де Гиз нўноқлик билан ҳаракат қилиб, иши қовушмай турганда, испанлар қўшини Францияга бостириб кирган ва де Гиз Италиядан чақиртириб олинган.

гиз бўлмадими, ҳар ҳолда етиб келади деб умид қила оламизми?

– Тўғри, Римда эканимдаёқ шу гап-сўзлар қулогимга тушганди, монсеньер, афсуски, ҳануз дом-дараги йўқ!..

– Йўл узоқ-да, кечикиброқ келади холос, – унинг гапини бўлди герцог де Гиз, – қолаверса, ҳали-бери жа-а муҳтожлик жойимиз ҳам йўқ. Айниқса, Кампли забт этилгач, анчагина бойиб қолдик: агарда, ярим соатдан сўнг ҳар бирингиз турган чодирга мўралагудай бўлсам, ишончим комилки, кечки дастурхонингизда «сен же, мен же» зиёфатини кўриб қувонаман. Бўпти, жаноблар, боринг, ўша ноз-неъматларга тўйинг, ортиқ вақтингизни олмайман. Чивителла деган мойли ва тотли патирнинг қай тарафига оғиз солишни эса тонг чоғи маслаҳатлашиб, ҳамкорликда ҳал этамиз. Унгача бўшсизлар, сизларга ёқимли иштаҳа ва хайрли тун, жаноблар!

Герцог зобитларни остонагача кузатаркан, кулиб, жилмайиб турди. Бироқ эшик ўрнидаги ёпқич туширилган заҳотиёқ ёлғиз қолган қўмондоннинг шижоатли чехраси тундлашиб, омонат табассум ўрнида ташвиш намоён бўлди. У стол ортига оғир чўкиб, бошини чангаллади ва ҳаяжон ичра шивирлади:

– Шон-шарафга ружу қўйиб, шуҳрат ортидан қувиб нима қилардим? Генрих Иккинчининг саркардаси эдимки, Милан ва Сиенани фатҳ этганим билан кифоялана қолсам бўлмасмиди? Маъна, Неополитан қироллиги остонасидаман, бу салтанат сарҳадларига ям шуҳратпараст орзулар олиб келди мени. Аммо иттифоқчиларим йўқ, озиқ-овқат соб бўлаёзган, боз устига, байроғим остидаги барча йирик зобитлар, айниқса, ўзимнинг туғишган иним – ҳаммаси ландовур ва калтабин... Энг ёмони шуки, ҳалитдан уларнинг тарвузи қўлтиғидан тушиб, ҳафсаласи пир бўлмоқда...

Шу лаҳзада чодирга кимдир киргандай бўлди, қадам товушлари эшитилди. Герцог де Гизнинг жаҳли чиқди, у бақриб беришга чоғланиб ўгирилди ва дарҳол мулойим тортди-да, «интизомсиз»га ҳатто илтифот билан қўл узатди.

– Сиз эдингизми, қадрдоним Габриэль? Шундай азаматимсизки, нечоғли оч бўлсангиз ҳам, душман қанчалар бисёр бўлса-да, иккиланмай олға отилаверасиз. Мецдаги жангдан энг охирида чиқиб, Валенца ва Камплига ҳужум чоғи биринчи бўлиб ташланганингиз ҳам шундан, албатта! Хўш, не мужда билан кирдингиз? Янгиликлар борми?

– Бор, монсеньер, Франциядан чопар келди, – деди Габриэль, – қўлидаги хатни кўрдим. Менимча, уни муҳтарам оғангиз, кардинал Лотарингский зоти шарифлари жўнатган. Чопарни ҳузурингизга бошлаб кирайми?

– Йўқ, азизим. Хатларни сизга бера қолсин, илтимос, менга ўзингиз олиб кириңг...

Китобхонимизга таниш бизнинг Габриэль ўтган олти йил ичида айтарли ўзгаргани йўқ. Фақат унинг юзида қатъият ва жиддият чизгилари пайдо бўлди. Сезиш қийин эмаски, энди у ўз қадрини биладиган ҳарбий. Қолган жиҳатлари ўша-ўша: пешонаси ҳамон беғубор ва хотиржам, ўша самимий кўзлар, тоза қалби аввалгидай оташин орзуларга лиммо-лим. Эслатамизки, ҳали жуда ёш, эндигина йигирма бешга қадам қўйди.

Герцог де Гиз ўттиз етти ёшда эди. У табиатан тозадил ва бағрикенг инсон бўлса-да, анчагина иш кўриб, кўп нарсадан кўнгли совиб кетганди. Рўёга айланган орзулар, ҳаваснинг сароблиги, зафарсиз жанг-у жадаллар кўзларини киртайтирди, сочлари тўкилди. У Габриэль сиймосида беназир рицарни, садоқатли жангчини кашф этгандики, шу боис бу кўпни кўрган инсон ишонувчан дов йигитга акаларча меҳр қўйди.

Ҳозир ҳам Габриэлнинг кўлидан номани оларкан, хатжилдни очишга ошиқмади-да, унга самимий илтифот қилди:

– Гап мундоқ, виконт д’Эксмес. Котибим Эрве де Телэнни яхши билардингиз, у Валенцада ҳалок бўлди. Оғам Омальскийнинг эса кўр-кўрона жасоратдан ўзга ҳарбий иқтидори йўқ. Хуллас, менга ўнг қўлим бўлишга ярайдиган, бемалол ишонсам бўлаверадиган ёрдамчи зарур. Мана, Парижда ҳузуримга кириб келганингиздан буён беш-олти йил ўтди; амалда ишонч ҳосил қилдимки, сизни худо юксак ақл-идрок билан сийлаган, ундан ҳам зиёда булоқ сувидай тоза, содиқ қалбингиз бор. Сизни менга биров тавсия қилгани йўқ, ammo илк кўрганимдаёқ ёқиб қолдингиз. Ўзим билан Мецнинг мудофаасига олиб кетдим. Гарчи қамалдаги ўша жанг ҳарбий ҳаётим китобининг энг ёрқин саҳифаларидан саналса-да, асло унутмайманки, бу шарафли қиссанинг зафарли хотимаси асосан сизнинг матонатингиз ва ақлингиз билан битилган. Орадан бир йил ўтиб, Рента галабасида ҳамкорим бўлдингиз, агар анави Монмаранси номли эшакни демасак... Дарвоқе, мен душманимни ҳақоратлашга эмас, ўз дўстим ва баҳодир қуролдошим виконт д’Эксмеснинг мақтовига саъй қилаётган эдим-ку!.. Эътироф этишим зарурки, Габриэль, ҳар қандай шароитда, алалхусус, Италияга келганимиздан бери сизнинг кўмагингиз, маслаҳатингиз ва дўстлигингиз мен учун олтиндан қиммат. Сизга тариқчаям эътирозим йўқ, фақат ўта сиполигингиз бор ва ўз қўмондонингизга очилиб-ёзилмайсиз-да. Билиб турибманки, хаёлингиздаги пинҳоний орзу ва интилишларни мендан сир сақлаяпсиз, албатта. Начора, балки фурсати етганда, ўзингиз ёриларсиз. Энг муҳими шуки, яшашдан мақсадингиз бор. Худо шоҳидки, мен ҳам олдимга аниқ мақсад қўйганман. Агар истасангиз, тақдиримиз

муштарак бўлсин, сиз менга кўмаклашинг, мен сизга ёрдам берайин. Башарти, бу йўлда кучли бир сунчиқ зарур бўлса, тортинманг, фақат менга суянинг. Келишдикми?

Габриэль ҳаяжонда эди.

– Қандай соз бўларди, монсеньер, жисмим ва жоним энди сизники! Илк истагим аввало ўзимга ишонч ҳосил этмоқ ва сўнгра бунга ўзгаларни ҳам ишонтирмоқ эди. Ҳайтовур, ўзимга жиндай ишона олдим ва сиз ҳам илтифот қилиб, кўнглимни кўтардингиз... Инчунин, камина қулингиз дастлабки муродига етди, жанобим. Мумкинки, келгусида қалбим гулзорида янги чечаклар юз очиб қолар, модомики, ҳамкорингиз бўлишдай шарафга мени муносиб билар экансиз, ана ўшанда кўмак сўраб, пойингизга бош ураман... Аммо унгача ҳам менга заррача шубҳа қилманг: ҳаётда ёнингиздаман, ажал чоғи кўксингизга қалқон бўламан.

– Ажаб бўлмагай, Пер Вассо¹ – анави шаробхўр кардиналлар шундай дейишади-да. Кўнглинг тўқ бўлсин, Габриэль: мен – Франциск Лотарингский, герцог де Гиз – ҳамиша, хоҳ муҳаббат ва хоҳ нафрат бобида бутун борлигим билан асл мададкорингман.

– Аммо монсеньер, менда иккисиям бор-да.

– Шунақа дегин? Модомики, юрак шўрлик шунчалар тўлиб-тошаркан, нега энди уни дўст олдида тўкиб солмаймиз?

– Менинг кўргилигим шундаки, жанобим, муҳаббатим кимга аталгани деярли аниқ, аммо нафратим сочилгувчи манфур шахсни билмайман-да.

– Шунақами? Иккимизнинг душманимиз бир киши эмасмикан? Мабодо, анави қари туллак Монморансиям аралашиб қолгани йўқми?

– Агар иштибоҳларим тўғри бўлиб чиқса, монсеньер, мутлақо шундай бўлишиям мумкин. Бироқ

---

¹ Пер Вассо (лотинча) – худога шукур.

айни пайтда менимас, сизни, кўзлаётган улуғ ишларингизни ўйлайлик. Ушбу хусусда менга не хизмат буюрасиз, жанобим?

– Хизматми? Сен дастлаб акам кардинал Лотарингскийнинг мактубини ўқиб беришинг керак.

Габриэль хатжилддан номани олди-да, бир сидра кўз ташлаб, герцогга қайтарди:

– Маъзур тутинг, монсеньер, махсус шифр билан ёзилган, ўқишни билмайман-да.

– Тушунарли! Демак, хатнинг мазмуни хуфиёна экан-да, менда бу шифрнинг алоҳида очқич-панжараси бор эди. Ҳозир, ҳозир...

У нақшинкор темир сандиқчасидан бир варақ қоғоз олди. Қоғозни қийиб, махсус тартибда тирқишлар очилган эди, де Гиз уни мактуб устига жойлаштирди-да, Габриэлга узатди:

– Олинг, энди бемалол ўқийверасиз.

Йигит тараддудланиб қолди. Франциск унинг қўлларини қисди ва самимият тўла нигоҳи билан ўзининг ишончини изҳор этди:

– Ўқинг, тортинмай ўқийверинг, азиз дўстим!

Виконт д'Эксмес ишга киришди:

– «Менинг хожам, кўп ҳурматли ва шон-у шарафли оғам (сизни қачон мухтасаргина «олампаноҳ» дея оламан?)»...

Габриэль яна тараддудланиб тўхтаб қолди, герцог жилмайиб қўйди:

– Ҳайрон бўп қолдингиз-да, Габриэль, аммо ишонмананки, мен ҳақимда ёмон хаёлга бурганингиз йўқ. Тилайманки, олампаноҳ Генрих Иккинчини, унинг тож-у тахтини Парвардигори олам ўз пушти паноҳида асрасин. Бироқ тож-у тахт деганлари фақат Францияда эмас, бошқа салтанатларда ҳам бор-ку! Модомики, мана шу тасодиф орамиздаги пардани кўтарган экан, сиздан ҳеч нарсани яширмайман, Габриэль, дилимда-

ги борлиқ орзу ва режаларимнинг устидаги ниқобни очиб ташлайман.

Герцог ўрнидан туриб, чодир ичида юра бошлади.

– Не-не қироллар хонадони билан куда-кудагайлашган оиламиз, менимча, салтанатдаги улуг мартабаларнинг энг олийсини талаб қилмоққа ҳақли эдик. Бироқ талаб қилиш... ҳолва деган билан оғиз чучирмиди?.. Мен шуни амалга оширмоқчийдим... Синглимиз – Шотландияда қиролича; жиянимиз Мария Стюарт – шаҳзода Франциска унаштирилган; набира жиянимиз бўлмиш герцог Лотарингский – қиролнинг бўлғуси куёви... Алқисса, Прованс ёхуд Неаполь тахтига бемалол даъво қилмоғимиз мумкин. Ҳозирча Неаполь билан кифоялана турамиз. Ахир, Неаполь тожи испандан кўра французнинг бошига яхшироқ ярашмайдими? Нега Италияга келибман? Албатта, уни фатҳ этгани! Папанинг жиянлари герцог Феррарский ва Караффа билан божалигимиз бор. Зоти шарифлари папа Павел Тўртинчи қариб-чириди, акам кардинал Лотарингский – унинг вориси. Неополитан тахти лақиллаб турибди, у энди меники бўлади! Худо шоҳидки, шу боисдан ҳам Сиена ва Миланни ортда қолдириб, Абрुццо томонга отимни қамчиладим-да. Бу ҳаётимнинг энг лазиз орзуси эди, аммо жудаям кўрқмоқдаманки, бу ҳозирча яна орзулигича қолади, шекилли. Эслаб кўринг эди, Габриэль, Альп чўққиларидан ошиб ўтганимда, кўлимда ўн икки минггаям етмаган кўшин бор эди, холос. Аммо герцог Феррарский етти минг аскар ваъда қилиб юборганди, Павел Тўртинчи ва Караффанинг лоф уришича, Неаполитан қироллигида омманинг жуда катта қисми исён кўтарарди. Улар ўзлари ваъда бериб, одамлар, пул, озиқ-овқат, қурол-аслаҳа билан таъминламоқчи бўлишганди. Мана, бирортаям жангчи ё арава юборганлари йўқ, улар ақалли сариқ чақани раво кўришмади.

Ахийри, зобитларим иккиланиб, аскарларим норози бўлиб ётибди. Лекин бари бир ўша гап, охиригача уринавераман! Фақат заррача имконим қолмасагина дилхоҳ бу заминни мажбуран тарк этаман. Шунда ҳам бари бир қайтиб келаман, келавераман, келавераман!

Герцог тепиниб олди, гўё шу билан оёқлари остидаги юртнинг тождори ҳис этарди ўзини. Унинг кўзларида олов ёнарди, ҳамлага шайланган бургутга, шунқорга ўхшарди.

– Монсеньер! – хитоб қилди Габриэль. – Бунчалар буюк муҳорабада иштирок этиш мен учун ифтихор ва шон-шарафдир!

– Мана, – жилмайди герцог, – акамнинг хати баҳона бир эмас, икки калитни қўлингизга бериб қўйдим. Энди баҳузур ўқиб, маънисига ета оласиз. Хўш, кулогим сизда.

– «Сизга икки шумхабар ва битта хушхабар етказмогим лозим. Хушхабарим шундоқки, жиянчамиз Мария Стюартнинг шаҳзодага никоҳланиши янги ойнинг йигирманчи кунига тайин этилди ва Парижда тантанавор нишонланадиган бўлди. Биринчи шумхабар бугун Англиядан олинди. Испания қироли Филипп Иккинчи ўша мамлакатга бориб, ўз рафиқаси бўлмиш қиролича Мария Тюдорни худонинг берган куну Францияга қарши уруш очишга даъват этмоқда, малика эса унинг гапидан асло чиқмайди. Бундай уруш инглиз халқининг хоҳиш-иродаси ва миллий манфаатларига нечоғли зид бўлмасин, испаниялик тождор ниятига етмагунча қўймайди. Ҳозироқ гаплар «оёқ чиқариб» қолдики, гўё Нидерландия сарҳадларида герцог Филибер-Эммануиль қўмондонлигида қўшин тўпланган эмиш. Муҳтарам туғишган жигарим, бу ёқда саркардалар етишмайдики, воқеалар шу зайлда ривожлангудай бўлса, қиролимиз сизни Италиядан мажбуран чақариб олмоғи мумкин ва оқибатда бизнинг ушбу

мамлакат ҳақидаги мўлжалимиз орқага сурилади... Аммо сизга тушунтириб айтмоқчиманки, Франциск, батамом қўл силтагандан кўра кечикиброқ бўлса-да, мақсадга эришган афзал. Ортиқча таваккал ва қалтис шошқалоқлик ярамайди. Шотландия қиролчаси бўлмиш синглизмининг алоқани узиш ҳақида Англияга қилаётган пўписалари ҳам бефойда. Негаки, Мария Английская навқирон ёстиқдошини жонидан ортиқ севади ва синглизмининг таҳдидини парвосига ҳам келтирмайди. Сиздан масаланинг бу томонини ҳисобга олишингизни сўрайман!»

Герцог де Гиз столга қулочкашлаб мушт солди:

– Худо ҳаққи, онт ичаманки, акам мутлақо ҳақ! Инглиз маликаси олисдан ҳид оладиган маккора тулки-да. Ҳа, бу итоаткор Мария эрига бўйсуниб, унинг муродини ҳосил этади. Албатта, мен ҳам бурчим даъватига бўйсунаман: мана шундай оғир вазиятда қирол мендан кўшинни Францияга қайтаришимни талаб қилгудай бўлса, унга бўйинтоблик қилгандан кўра, жаҳондаги тахтларнинг ҳаммасидан воз кечишни афзал биламан. Хуллас, аталадан суяк чиқиб, менинг ҳарбий юришим олдида янги бир ғов пайдо бўлди. Габриэль, очиқ айтинг-чи, орзуларим хомхаёл эмасми?

– Аслида, монсеньер, мен ноумид кишилар тоифасига кирмайман. Аммо сиз мендан очиқ айтишимни сўраганингиз туфайли, мен...

– Сизни яхши тушундим, Габриэль, мен ҳам фикрингизга қўшиламан. Сезиб турибманки, иккимиз фикрлашган улугвор иш бу сафар амалга ошмайди. Лекин онт ичаманки, бу шунчаки ўйиннинг кечиктирилиши холос: биз Филипп Иккинчининг қай тарафига мушт урсак, бу билан унинг тасарруфидаги Неаполни савалаган бўлаверамиз. Бўпти, Габриэль, давом этинг. Янглишмасам, мактубда яна бир шумхабар баён қилинган.

Габриэль давом этди:

– «Иккинчи нохушлик мутлақо оилавий манфаатларимизга тааллуқли бўлса-да, катта аҳамиятга эга. Аммо ҳозирча унинг олдини олишга етарли фурсат бор. Айни шу боисдан ҳам бу ҳақда сизни бохабар қилмоққа шошдим-да. Билиб қўйишингиз зарурки, сиз бу ердан жўнаб кетгач, ҳеч шубҳа йўқки, коннетабль Монморанси жаноблари оиламизга нисбатан адовати ва бахиллигидан кечган эмас. Эски одатига биноан қиролни биздан қизганади, ҳукмдорнинг хонадонимизга илтифотли муносабатига қарши ҳақорат ёғдиради. Сулув жиянчамиз Мариянинг шаҳзода билан бўлғуси никоҳи уни бешбаттар жазавага соладики, асло инсофга келтирмайди. Қирол Гизлар ва Монморансилар оиласини сиёсат тарозисида теппа-тенг тутишга ҳарчанд уруниб келгани аён. Бироқ бўлғуси никоҳ ушбу низодаги сиёсий мувозанатни батамом издан чиқарадики, қартайган коннетабль айюҳаннос солиб, тенглаштиришни даъво қилмоқда. У бунинг қарши чорасини ҳам топиб қўйган: унинг ўғли Франциск..».

Граф йигит мазкур жумлани нуқтасига етказолмади: унинг овози тутилиб қолди, ранги ўчиб кетганди.

– Ие, сизга нима бўлди? – сўради герцог. – Нега рангингизда қон қолмади? Нима гап ўзи?

– Ҳечқиси йўқ, монсеньер, айтарли ҳеч нима бўлмади, жиндай чарчоқ, бошим айланди шекилли... Ана ўтиб кетди. Ижозатингиз билан, монсеньер, давом этаман. Қаерга келувдик? Кардинал тарозини тенглаштириш чорасини тилга олган жоймиди?.. Йўқ, сал қуйироқда... Ҳа-а, топдим:

«...унинг ўғли Франциск герцогиня Диана де Кастро билан никоҳланмоғи лозим. Диана – қиролимизнинг расмийлаштириб олган ўз қизи, онаси – Диана де Пуатье. Жигарим, эсингизда бўлса керакки, Диана де Кастро ўн уч яшарлигидаёқ бева қолганди. Эри гер-

чоғ Орацио Фарнезе уйлангандан сўнг ярим йил ўтгач, Эден қамалида ҳалок бўлиб, у сўнгги беш йилда Париждаги Бокира қизлар монастирида истиқомат қиларди. Коннетаблнинг ўтинчига биноан қирол уни яна саройга олдириб келди. Оғажоним, унинг гўзаллиги – мўъжизанинг ўзгинаси. Бу аёл ўша кун, ўша сониядаёқ саройдагиларнинг, айниқса, отасининг ақлини олиб кўйди. Қиролимиз унга аввалроқ Шательро герцоглигини туҳфа этганди, эндиликда қизини герцогиня Ангюлемскаяга айлантирди. Унинг саройга қайтганига икки ҳафта ҳам бўлганича йўқ, аммо қиролга ҳар қандай сўзини ўтказа олиши ҳеч кимга сир эмас. Кори ҳол шунчаликка бориб етганки, герцогиня де Валантинуа унинг туққан онаси эканини расмийлаштиришга унамагани устига бу янги тонг юлдуздан ҳатто қиролни қизгана бошлади. Алқисса, бунчалар олийнасаб келиннинг ўз уйида истиқомат қилмоғи орзуга айланиб, коннетабль оромидан айрилган. Ўзингизга ҳам аёнки, Диана де Пуатье бу гизгизон чолнинг ҳеч бир илтимосини ерда қолдира олмайди. Қиролга келсак, тарозида ўта вазминлаб кетган бизнинг палламизни енгиллатишга тарафдор, албатта. Хулласи калом, гап-сўз бўлиб юрган ана шу бадбахт никоҳнинг амалга ошиши энди чинга айланди ҳисоби..».

– Тўхтанг, Габриэль, яна овозингиз ўзгариб, рангингиз ўчяпти, – деди герцог. – Нафасингизни ростлаб олинг, у ёғини ўзим ўқий қоламан. Хат мени жудаям қизиқтириб қолди. Агар бу никоҳ амалга ошгудай бўлса борми, биз хийла ютқазамиз-да! Аммо билишимча, унинг сўтак ўғли Франциск де Фиеннинг қизларидан бирига уйланганди. Қани, бу ёққа беринг-чи, Габриэль.

– Йў-ўқ, ўзимни жуда яхши сезяпман, – ишонтиришга ошиқди кейинги бир неча сатрга назар солиб улгурган йигит, – уни охиригача сираям қийналмай ўқиб бера оламан!.. Ўзиям озгина қолди, холос.

– «...ана шу бадбахт никоҳнинг амалга ошиши энди чинга айланди ҳисоби. Лекин бунда бизга қўл келадиган жиддий бир муаммо турибди. Ўғил Монморанси де Фиеннинг қизи билан енг ичида никоҳдан ўтган. Аввал ўша никоҳни бекор қилиш зарурки, папанинг розилиги бўлмагунча, бунинг иложи йўқ. Франциск шунга рухсатнома олиш учун Римга жўнаб кетди. Инчунин, муҳтарам иним, ушбу масалада отни қамчилаб, ундан ўзиб кетмасангиз, ишимиз чатоқ! Сизни огоҳлантириб қўяйки, қирол ажралиш бўйича уларни қўллаб-қувватлайди, шундай бўлса-да, папа ҳазратлари билан алоқангиз яхшилигидан фойдаланиб, рухсатномани рад этишга уриниб кўраверинг. Мен ҳам қараб турмайман, бор куч-қувватимни ишга соламан. Мактубим ниҳоясида Тангрига ёлвораманки, жон-у жигарим, сизга пурсаодат ва узоқ умрлар ато айласин!»

– Ҳечқиси йўқ, ҳозирча гишт қолипдан кўчган эмас, – таъкидлади герцог де Гиз кардинал оғасининг мактуби билан тўлиқ танишгач. – Қаранг, папанинг жангларимда бермаган ёрдами лоақал уларнинг ажралиш ёрлиғини ололмаслигида кор келаркан.

– Бундан чиқдики, у зоти шарифнинг Франциск де Монморанси билан Жанна де Фиеннинг ажралишига ва бўлғуси никоҳга қарши туришига умид қилса бўладими? – шундай дер экан, Габриэлнинг товуши титраб кетди.

– Умидим бор. Бундан сиз намуноча ҳаяжонга тушасиз, дўстим? Шунчалар бебаҳо инсонсизки, бизнинг ташвишимизни ўз ғамингиз қилиб олдингиз-да!.. Сираям шубҳаланманг, Габриэль, мен ҳам борлигим билан сизга бағишланаман. Бўпти, гап бундай, икки оғиз сўзни сиз ҳақингизда гаплашайлик-чи. Мана бу ҳарбий юришимизнинг тақдири пишиб бўлди. Ўйлайманки, энди унга ўз жасоратингиз билан ўзгартириш киритмоқнинг фурсати ўтди. Келинг, сиздан бўлган қарзим-

ни узишдан бошлай қоламан, токи, бу қарз қаддимни букувчи, қалбимни изтиробга солувчи юкка айланиб, мени эзавермасин. Сизга қандай ёрдамим керак? Айта-веринг, менга юрагингизни очинг-чи.

Габриэль ноқулай аҳволга тушиб қолганди:

– Йўқ, монсеньер, сиз шунчалар олижанобсизки, ҳозир ақлим шошиб...

– Мана беш йилдирки, қўл остимда жасорат андаза-сини намоён этиб келасиз, лекин қўлимдан сариқ чақаям олганингиз йўқ, дўстим. Ахир, пулга муҳтож бўлишингиз мумкин-ку! Пул кимга керакмас? Мен сизга уни ҳадя ёки қарз сифатидамас, харажатларингизни қоплаш учун бермоқчиман. Биласизки, шу тобда жуда ошиб-тошиб ётган жойимиз аслида йўқ, лекин сиз тортинманг, мендан ийманишни бас қилинг.

– Биладан, монсеньер, сиз кўзлаган буюк мақсад йўлида гоҳо арзимас пулгаям зориқиш бўлиб қолади. Менга эса деярли пул керакмас, шу боисдан ўзимдаги бир неча минг экюни қўшин эҳтиёжига таклиф этмоқчи эдим...

– Ундай бўлса, ҳадянгизни қабул қиламан ва иқрорманки, захира пулнинг зиёни йўқ. Аммо наҳотки сиз учун ҳеч нарса қила олмайман? Сиз яхши йигит эса кўнглингизни оча қолмайсиз. Масалан, сизга мартаба, фахрий унвонлар керакмасми?

– Илтифотингиз учун қуллуқ, монсеньер, бу борадаям эҳтиёжим йўқ. Сизга аввал айтганимдек, мен зоҳирий дабдабага эмас, чинакам шон-шуҳратга ошиқаётган инсонман! Модомики, сизнингча, айтарлик бир нимага эриша олмас эканман, демак, сизгаям бу ерда энди фойдам йўқки, келинг, менга ижозат беринг...

– Хўш-хўш?

– Мен отга миниб, буюк шод-у хуррамлик ила Париж сари ўқдай учайин. Сиз Ломбардия ва Аbruццода ёвдан ўлжа олган байроқларни олийнасаб жи-

янчангизнинг саодатли тўй оқшомига тўёна ўрнида етказиб, қиролимизнинг оёқлари остига ташлайин. Агар олиҳимматлик билан ҳукмдоримиз номига нома ёзиб, унда ана шу байроқларнинг бир дастаси жонимни хатарга қўйиб бўлса-да, мен томонимдан қўлга киритилганини илова қилишни лозим кўрсангиз... Бу билан мени бутун сарой аҳлига тақдим этган ва бахтиёрлар қаторига қўшган бўлур эдингиз!

– Шугина холосми? Бу жудаям осон-ку, қолаверса, шу билан ҳақиқат қарор топади, – қувватлади де Гиз. – Ростини айтсам, сиздан сираям айрилгим йўқ, би-роқ Фландрияда уруш бошлангудай бўлса, тез орада кўришмоғимиз аниқ. Ахир, сизнинг ўрнингиз фақат жанггоҳларда-ку! Хўш, Габриэль, тўёналарни қирол зоти олийларига ўз пайтида етказиш учун қачон йўлга чиқасиз?

– Тўй йигирманчи май куни бўлгач, монсеньер, мумкин қадар зудлик билан-да!

– Жуда тўғри! Бўпти, эртагаёқ жўнай қолинг, Габриэль, ўшандаям елдай учишингиз керак бўлади. Боринг, ухлаб, дам олинг, мен эса сизга иккита мактуб ҳозирлаб қўяман: бири – қирол номига тавсифнома, иккинчиси – акамнинг хатига жавоб. Аммо папа билан боғлиқ масалани фойдамизга ҳал қилишга уринаётганимни оғзаки айтаверасиз.

– Монсеньер, – деди Габриэль, – Парижда бўлишим бошингизни оғритаётган муаммонинг ечимига таъсир қилишиям мумкин. Шундай бўлиб қолса, менинг кетишим сизгаям наф келтирарди.

– Ҳар галгидай бу гапингиз ҳам сирли, виконт д'Эксмес! Начора, сизга кўниқиб бўлдим-ку! Хайр! Қўшинлар қўналғасидаги сўнгги тунда мириқиб ухлашингизни тилайман.

– Эрталаб хатларни ва дуоингизни олишга кирман, жанобим. Менинг йигитларим эса сиз билан

қолаверади. Ижозатингиз билан фақат икки аскаримни ва яроқбардорим Мартен-Геррни бирга олиб кетардим, менга шу кузатувчилар етиб ортади. Мартен-Герр – садоқатли ва довюрак хизматкор, ёруғ дунёда фақат икки нарсадан қўрқади: ўз хотини ва ўз соясидан.

Герцог кулиб юборди:

– Қанақасига?

– Монсеньер, Мартен-Герр Риэга яқин Артигда яшарди, хотинидан қўрқиб, уйдан бош олиб кетган-да. У хотинини ер-у кўкка ишонмаган, аёл эса уни тез-тез савалаб турган. У Мецнинг қамалидан бунроқ хизматимга кирганди. Аммо ё ўша хотин, ёки шайтон алайҳиллаъна хизматкоримни таъқиб этармиш, ўзининг қиёфадоши кўринишида ҳузурида пайдо бўлиб, минг азобга қўяди. Айтишича, рўпарасида айнан ўзини, иккинчи Мартен-Геррни аниқ кўради, ўхшашлиги икки томчи сувдан кам ҳам, ортиқ ҳам эмас ва бу ҳол уни даҳшатга солаверади. У ёғидан келсангиз, ўқ тугул, балодан ҳам қўрққан эмас, танҳо ўзи ҳар қандай истехкомни штурм қилишга тикка ташланади ва штурм қиладиям! Икки марта ҳаётимни сақлаб қолган.

– Олинг, Габриэль, ўша матонатли восвосни бирга олиб кетинг, тонг чоғи йўлга шайланинг.

Габриэль каллайи саҳардаёқ туриб олди. Уни орзу-хаёллар олиб қочиб, тун бўйи кўз юмгани йўқ. Де Гиздан сўнгги маслаҳатларни олиш учун кирди ва 26 апрель тонгги соат олтида Рим сари отнинг жиловини қўйди, ундан эса Парижга йўл олади. Графни Мартен-Герр ва яна икки мулозим кузатиб борадилар.

4. ҚИРОЛНИНГ ҲАШАМИ

Йигирманчи май. Париж. Лувр қасри. Герцогиня де Валантина жаноби олияларининг хосхонаси. У улуг сенешал¹де Брезенинг беваси бўлиб, Диана де Пуатье деган оддий номи ҳам бор. Сарой соати тўққизга бонг урди. Оппоқ либосдаги Диана хоним қора барқут тўшалган диванда ноз билан ёнбошлаган, ёнма-ён стулда қирол Генрих II ўтирибди.

Хосхонадаги ҳашамат ва дабдабанинг таърифига тил ожиз. Приматиччонинг² мўйқаламига мансуб суратларда турли-туман ов манзаралари акс этган ва табиийки, бу санъат асарларининг бош қаҳрамони ҳам Диана – шикор ва ўрмонлар илоҳаси эди. Ўймакори зарҳал зебигардонлар ва лавҳаларда Франциск I ва Генрих II нинг уйғунлашган герблари кўриниб турибди.

Диана кийган ичкўйлак ниҳоятда шаффоф бўлиб, ўта юпқа матодан тикилганди. Унинг ҳайратангиз париваш чехраси ва қадди-қоматининг мукамал ҳайкалини яратишда ҳатто Жан Гужоннинг³ санъати ҳам ожиз қолмоғи тайин. Энди унинг ёшига келсак, Диана учун бундай мезон йўқ. Бу жиҳатдан у ҳам аксарият маъбудалар каби мангу ёшлик соҳибалари сирасига кира оларди. Унинг қошида энг сулув ва навжувон паризодлар ҳам серажин ва каттароқ кўриниши турган гап.

---

¹ Сенешал – Франциядаги маҳаллий лавозим. Сенешал турли замонларда турлича: қирол мулозимларига, маъмурий ҳудудга, суд ва ҳарбий маҳкамаларга раҳбарлик қилган. Буюк француз инқилоби даврида бу лавозим тугатилган. (*Таржимон изоҳи – Р. У.*)

² Приматиччо (1504 – 1570) – француз қироллари саройида хизмат қилган итальян мусаввири.

³ Жан Гужон – XVI асрда яшаган машҳур француз ҳайкалтароши ва меъмори. Кўҳна Юнонистоннинг буюк ҳайкалтароши Фидийга ўхшатиб, унга «Франциянинг Фидийи» лақаби берилганди.

Диана бирин-кетин икки қиролнинг ақлини олиб, икки муҳаббатга сазовор бўлганди. Француз мақоли бор: «Аёлнинг иродаси – худонинг иродаси», инчунин, йигирма икки йилдирки, Диана – Генрих II нинг якка-ю ягона маҳбубаси бўлиб келмоқда.

Генрих бугдойранг, қорасоч, қорасоқол киши бўлиб, замондошларининг таърифича, хушрўй экан. Эгнидаги ўта башанг либосларнинг бирор-бир ўхшашини топиш мушкул. Яшил кафтани атласдан бўлиб, зарбоф кашталар билан безалган, оппоқ ўйма зийнати ҳам бор. Бошидаги оқ жиғали беретга қадалган олмос ва марваридлар жилваланади. Қўшқават тилла занжирдаги медальонга авлиё Михаил ордени осилган, белидаги қиличи Бенвенуто¹ санъатига мансуб. Бўйнида Венеция каштадўзларининг жимжимадор ёқаси ва устида олтин нилуфарлар қадалган плаш...

Хўш, қирол ва унинг маъшуқасини томоша қиламиз-да, суҳбатларига қулоқ солмаймизми?

Генрихнинг қўлида шеър битилган варақ: у ишқий сатрларни овоз чиқариб ўқир экан, юзига ошиқона тус бериб, тўхтаб-тўхтаб оларди:

Тонг чоғи

*Қарагайзорда кўрдим бир қизни,
Гунча даҳандир, гилос лаблари –
Гўё наъматак, чўғдай қирмизи.*

*Хушбўйгинам, оҳ, гулим, гулгинам,
Чарос қарогинг ёқди дилгинам.
Нилуфар узра инган шабнамдан,*

---

¹ Бенвенуто Челлини (1500 – 1571) – таниқли итальян ҳайкалтароши ва заргари, бир муддат қирол Франциск I саройида хизмат қилган.

Ором бахш этиб қўнган шабнамдан,
Чашма сувидай тинган шабнамдан –
Ўзинг тиниқсан, тиниқсан, жоним.

Генрих савол берди:

– Бу ошиқ шоир ким бўлди?

– Уни Реми Белло¹ дейишади, агар янглишмасам, унинг Ронсар² билан беллашгудай иқтидори манаман деб турибди. Қани, айтинг-чи, бу муҳаббат назмини мен каби беш юз эю билан тақдирлай оласизми?

– Жоним Диана, ҳомийлигингдаги ўша зот сен айтган пулни мендан олади, албатта.

– Аммо синашта маддоҳлар ҳам унутилмаслиги зарур. Олампаноҳ, сизнинг номингиздан шоирлар султони Ронсарга пенсия ваъда қилувдим. Шу ҳақда фармон бердингизми? Ташаккур. У ҳолда сизга яна бир ўтинчим бор: ҳозирда бўш турган рекуль аббати лавозимини француз Овидийси бўлмиш ўз кутубхоначингиз Меллен де Сен-Желега³ бера қолинг.

– Бўпти, ўша Овидий энди аббатга айланади, сулув меценат хоним.

– Ҳай-ҳай, шунақанги бахтиёр одамсизки, олампаноҳ, ўз хоҳиш-иродангиз билан одамларга мартаба бахшида этасиз ва ҳотамтойлик қила оласиз! Қанийди-я, тож-у тахтнинг изми ақалли бир соатгина менинг қўлимга ўтиб қолса!

– Наҳотки, эй ношукургинам, у ҳамиша сенинг қўлингда эмасми, а?!

---

¹ Реми Белло (1528 – 1577) – француз шоири.

² Пьер де Ронсар (1524 – 1585) – XVI асрда Франциянинг йирик шоири.

³ Меллен де Сен-Желе – Франциянинг дастлабки сонетнавис шоири, Диана уни «Француз Овидийси» деб, қадимги Римнинг буюк шоири Овидийга ўхшатмоқда.

– Ие, шунақамиди, офтоби олам? Демак, салтанат менинг ихтиёримдами? Мени талтайтира кўрманг, олампаноҳ. Айтиб қўяй, қўлимдаги ўша ҳукуматни Филибер Делормдан бўлган катта қарзимни узгани ишга солвораман-да. Унинг хабарига қараганда, Андаги қасримни битказиб бўпти-да. У сизнинг даврингиздан меъморий ёдгорлик бўлиб қолади, зоти олийлари!

– Майли, Диана, Пиккардия губернатори лавозими сотувга қўйилган, ўшанинг тушум пулини Филибер Делорминг учун ола қоласан-да.

– Сиз айтган лавозим икки юз минг ливр турарди шекилли, а? Зўр-ку, менга гавҳар тошли зебигардон таклиф қилишганди, тушум пули унгаям етиб қолади. Уни эркатой валиаҳдингиз Францискнинг бугунги тўйида тақишга беҳад орзуманда эдим-да, ўзиям. Юз минг – Филиберга, юз минг – зебигардонга, демак, Пиккардия губернаторлиги сотилиб бўлди!

– Сен бу амалнинг баҳосини ортиқча кўтариб юбординг-да.

– Йўғ-е! Демак, у юз минг ливрга тенг холосми? Бўпти-да, бунинг ечими осон – зебигардондан воз кечаман-қўяман.

– Майли, – кулиб қўйди қирол, – қайдадир ҳали имзоланмаган уч-тўртта шартнома бор эди, зебигардоннинг пулини ўшалар ҳисобидан узиб оласан.

– Эй, худо! Олампаноҳ, ёруғ оламда сиздан қўли очиқ султон ҳам ва сизни мендан зиёда севувчи аёл ҳам йўқ!

– Шунақами? Чиндан ҳам сен мени мен сени севганимдан ортиқроқ севасанми?

– Бунга шубҳангиз борми?

– Шубҳам бор, чунки сени маъбудалардай кўрман-да! Таърифингга тил ожиз, Диана! Жонимдан ортиқсан! Францияни, ҳатто ёруғ оламини унутиб, сотлаб... йўқ, йиллаб фақат сенга термилаверсам кошкийди.

– Ҳатто, монсенъер, валиаҳд зоти олийларининг никоҳ маросиминиям унутиб, а? – шўх қиқирлади Диана. – Ёдингиздадир, тантанани бугунга тайин қилгансиз, икки соатгина қолди, холос. Ҳадемай, соат ўнга бонг уради.

– Ў-ўн! – хитоб қилди Генрих. – Соат ўнда учрашувим бор эди-ку!

– Учрашув? Аёл киши биланми, ҳазратим?

– Ҳа, аёл киши билан.

– Жудаям гўзалдир?

– Ҳа, Диана, жуда-жуда гўзал.

– Демак, у қиролича эмас.

– Бунчалар бахил бўлмасанг! Екатерина Медичининг ҳусни ўзига хос: тунд ва саркаш бўлса-да, аслида чинакам сулув аёл. Бироқ учрашувим у билан эмас. Ахир, кимлигини ўзинг сезмаяпсанми?

– Сезмадим, офтоби олам.

– Иккинчи Диана! Севгимиз баҳорининг лазиз ёд-гори, қизимиз, азиз қизалоғимиз!

Диана қошини чимириб, тумтайиб олди.

– Зоти олийлари, бу гапни омма орасида такрор ва такрор таъкидлаб юбордингиз. Герцогиня де Кастро бошқа аёлнинг қизи дейилишига сиз билан шартлашган эдик, ахир!

– Тўғри, сен айтгандай бўлади, – унга тасалли берди қирол, – аммо қизимизни жонингдан ортиқ кўрасан, шундай эмасми?

– Мен уни сиз суйганингиз учунгина суяман, холос.

– Тўғри, мен уни ер-у кўкка ишонмайман... Шунчалар мафтункор, оқила, самимий... У менга йигитлик чоғларимни, сенга шайдо кунларимни ёдимга солади. Ҳозиргичалик бўлмаса-да, бари бир севардим сени... Фақат анави жинойт... – қиролнинг боши бирданига эгилди, бадбин ўйларга гарқ бўлиб, совиб кетди. Сал-

дан сўнг тикланди: – Аблах Монтгомери! Диана, ахир сен севмагансан, а? Севмасмидинг?

– Гапингизни қаранг! – маъшуқа қошларини чиририб, зарда билан мийигида кулди. – Йигирма йил ўтиб бўпти-ю, ҳамон ўша рашк!

– Ҳа, рашк! Сени қизганганман, Диана, ҳамиша қизганавераман. Хўп, сен уни севмагандирсан. Аммо ўша бадбахт сени яхши кўрарди-да.

– Ё Тангрим! Зоти олийлари, протестантлар менга туҳмат тошини отардики, сиз ҳамиша ўша уйдирмаларга ишонгансиз-да! Сиздай католик ҳукмдорга бу муносибмас, ҳазратим. Борингки, мен ўша кимсага ёққан эсам-да, қалбим бирор лаҳза сизнинг муҳаббатингиздан айрилган эмас... Граф Монтгомери эса аллақачонлар ўлиб кетган.

– Ҳа, ўлган! – бўғилиб такрорлади қирол.

– Келинг, байрамдай фараҳли кунимизни эски-туски гаплар билан ғурбатга айлантирмайлик. Франциск билан Марияни кўрдингизми? Ҳамиша бир-бирини деса, ўлиб қолади, а? Ҳайтовур, улар энди висолга муяссар бўлишади. Икки соатгинадан сўнг икки шодумон ва саодатли ёш бир-бирининг хасми ҳалолига айланади.

– Жудаям тўғри! – маъқуллади қирол. – Башарти, кимнингдир диққати ошиб ётган бўлса, бу – Монморанси бобо, холос. Афсуски, унинг тескари тўн кийиши ҳам бежиз эмас-да. Чоғи, унинг ўғли бизнинг Дианамизга уйлана олмайдиганга ўхшаб турибди.

– Бироқ бу никоҳни уларга тасалли ўрнида ўзингиз ваъда қилувдингиз-ку!

– Ваъда қилгандим, лекин бу де Кастро хонимга маъқул келмаяпти-да.

– Маъқул келмаяпти? Ие, кечагина монастирдан чақирилган ўн саккиз яшар гўдак ниманиям биларди?

– У худди шу масалани изоҳламоқчи ва шунинг учун ҳам айни дамда мени кутиб турибди.

– Ундай бўлса, бора қолинг, ҳазратим. Унгача мен кийиниб оламан.

– Никоҳдан сўнг Карусель майдонида кўришамиз. Ўртага чиқиб, сиз учун найза синдирмоқчиман. Бугунги беллашувнинг маликаси ўзингиз бўласиз, бу – менинг хоҳишим!

– Малика? Анавинингиз-чи?

– Мен учун ягонасан, Диана. Кўришгунча!

– Кўришгунимизча, ҳазратим. Ҳа-а, худо ҳаққи, жангга киргач, жунбишга келиб, эс-ҳушингизни йўқотиб қўйманг, илтимос. Гоҳо ўтакамни ёриб юборасиз!

– Бу ўйин-ку, нимасидан қўрқасиз?..

Қирол чиқиб кетган лаҳзадаёқ қарши томондаги гилам ортидаги эшик очилиб, хонага коннетабль Монморанси кириб келди.

– Жонимга тегиб, росаям жаврадиларинг-да!

– Дўстим! – деди унга жавобан Диана ўрнидан қўзғалиб. – Сиз билан соат ўнда учрашадиган эдик, кўриб турибсизки, ҳалиям барвақтроқ. Уни тезроқ кузатишга уриндим, ахир. Ишонинг, сиздан баттар қийналиб ўтирдим.

– Мендан баттар эмиш! Йўқ, бу ўлимдан, дўзахдан баттар-ку! Башарти, азизам, ҳозирги суҳбатни гўё дилкаш ва сабоқ бўларли деб ўйлаётган бўлсалар... Дарвоқе, бу қанақа янгилик бўлди? Менга тантанавор ваъда қилинса-да, энди ўғлим Франциск билан қизингиз Диананинг никоҳи рад этилса-я! Улар никоҳдан ўтиши шарт! Эшитдингизми, Диана! Бу шахсан сизнинг зиммангизги юкланади! Анави Гизларни ажиналар бўғиб ўлдирсин: мен фақат ушбу никоҳ билангина ўртамиздаги мувозанатни тиклаб оламан! Худди шунинг учун ҳам, Диана, шахсан қиролнинг ўзи, ҳатто Рим папаси ҳарчанд қарши турсинки, мана шу муродим ҳосил бўлмаса, сираям иложи йўқ!

- Бироқ азизим!
– Эшитмадингизми? – қичқирди коннетабль. –
Мен шуни хоҳлайман, худо – битта, гап – битта!
– Бўпти, дўстим, – шоша-пиша унинг попугини па-
сайтиришга уринди қўрқув босган Диана, – айтганин-
гиз бажо этилади.

5. ҚИРОЛЗОДАЛАР ХОНАСИ

Хосхонасига қайтган қирол қизини кўролмади. Навбатчи камер-лакей қаддини ростлаб, мурожаат қилди:

– Герцогиня Диана хоним сизни кутиб ўтирди-да, қиролзодалар оромхонасига кириб кетди ва сиз келишингиз биланоқ хабар қилишимни тайинлаганди.

– Қўявер, – деди Генрих, – ўзим уни топаман, мени кузатма, ёлғиз кирмоқчиман.

У ҳайҳотдай зални кесиб ўтди ва узун коридордан юриб борди-да, эшикни оҳиста очиб, қалин пардани салгина сурди. Болаларнинг беғубор кулгиси ва қий-чувлар зўрлигидан унинг қадам товушлари эшитилмадики, ҳеч ким сезмаган қирол «болали уй – бозор»нинг асл манзарасини тўйиб томоша қилмоғи мумкин эди.

Мафтункор келинбола Мария Стюарт дераза қаршисида турарди. Диана де Кастро, малика Елизавета ва малика Маргарита унинг ёнида. Улар адо этаётган нозик юмуш фақат аёл зотининг қўлидан келади холос: учовлон Мариянинг дам либосини, дам сочларини тузатиб, силаб-сийпалаш билан унга зебо келинчак қиёфасини бахшида қиларди. Хонанинг бошқа бурчида эса уч оға-ини – Карл, Генрих ва кенжатоё Франциск кимдир сураётган эшикка ёпишиб, жонли тамба бўлиб олишибди. Хуллас, куёвбола – валиаҳд шаҳзода Франциск ичкарига кирмоққа уринадики,

анави шумтакалар эшикка қадалиб, унинг келинни кўришига қаршилиқ қилардилар. Шаҳзодаларнинг мураббийи Жак Амио бир бурчакда ўтирибди, қиёфаси жиддий: маликаларнинг мураббиялари бўлмиш де Кони ва де Ленокс хонимларга у нималарнидир қатъият билан уқтирмоқда.

Олдиндан айта қоламизки, ушбу шоҳона даргоҳда келажакнинг тарихий шахслари жамланиб қолишганди. Улар Франция тарихининг муаммолар, эҳтирослар ва шон-шарафлар жўш урган кейинги ўн йилликларида алоҳида ўрин тутмоқлари муқаррар. Мана, улар билан яқинроқ танишиб олинг: бугун валиаҳд шаҳзода Франциск – келгусида қирол Франциск II, Елизавета – кейинчалик Филипп II нинг рафиқаси, яъни Испания қироличаси, Карл – қирол Карл IX, Генрих – улғайгач, Генрих III, Маргарита Валуа – бўлажак қиролича, Генрих IV нинг хотини, кенжатой Франциск – Алансон, Анжуй ва Брабант мулкларининг герцоги бўлмоғи унинг тақдирида бор. Ва ниҳоят, сулув Мария Стюарт¹ – қисматига кўра икки салтанат маликалиги насиб этади, икки бор тож кияди, кейин эса... қатлгоҳдаги қонли кунда ва... жаллод болтаси...

– Йўқ, йўқ, Францискни асло киритмаймиз! – шаҳд ва шиддат билан чинқирди жажожи Карл-Максимилиан. (Таъкидлаймизки, яқин келажакда қонли Варфоломей тунининг² сабабкори бўлмоқ унинг пешонасига битилган.)

---

¹ Мария Стюарт – Франция қироличаси (1559 – 1560) ва Шотландия қироличаси (1560 – 1568). Уни Англия қироличаси Елизавета I 1587 йили қатл эттирган.

² Карл IX – 1560 – 1574 йилларда Франция қироли. Унинг ҳукмронлиги даврида – 1572 йил 24 августга ўтар кечаси (авлиё Варфоломей байрами) она қиролича Екатерина Медичи (Карл IXнинг волидаси) ва герцог Гизлар раҳнамолигида гугенотларга қарши қатли ом ташкил этилган. Фақат Парижнинг ўзида католиклар икки минг гугенотни қиличдан ўтказишган.

У ака-укалари кўмагида зулфинни суришни удда-лади ва куёвтўранинг йўли тақатақ беркилди. У ёқда қолган валиаҳд – дофин эса шунчалар бўштобки, бор-йўғи уч болакайнинг қаршилигини енголмади ва эшик ортида ер тепиниб, гингшиб тураверди.

– Бояқиш Франциск! Намунча уни қийнашмаса! – безовталанди Мария Стюарт.

– Қимирламай туринг, дофина хоним, – шўх қиқирлади кичкинтой Маргарита, – бўлмаса, манави тўғнағични қадолмайман.

– Энди эшикни очамиз, – деди мўминтой Елизавета, – ҳозир Франциск бечорани ичкарига киритиб, анави шумтакаларни доғда қўяман. Шўрликкина! Жуда қийналиб кетди-да!

Мария Стюарт хўрсиниб деди:

– Ҳа, Елизавета, сен мени тушунасан-да.

Ёруғ дунёда бирор пари бу тўрт паривашдан гўзалроқ бўлиши мумкинми? Улар шунчалар комила ва шунчалар турличаки, ҳар бири биттадан жонли тим-сол: Диана – покдомонлик ва маъсумаликнинг, Елизавета – улуғворлик ва мулойимликнинг, Мария Стюарт – сирли ноз-у ишваларнинг, Маргарита – ҳавойиликнинг рамзи. Бу дилхоҳ манзарадан ҳаяжонланган ва мутаассир қирол уларга боққан сари тўймасдики, энди уларни бағрига олмаса бўлмайди.

У олға қадам босиб, болаларга кўриниш берди.

– Қирол зоти олийлари-ку! – дея бир овоздан кичқирган болалар оталари томон чопқиллашди.

Мария Стюартгина жиндай тайсаллаб, эшикнинг лўкидонини киши билмас сурди ва валиаҳд шиддат билан остонадан ҳатлаб ўтди. Мана энди оиланинг кейинги авлоди бир хона ичида жамулжам бўлди.

– Салом, болажонларим! – деди қирол. – Барчангиз соғ-омон, кулиб-қувнаб турибсизки, бундан беҳад шодман. Бечора Франциск, афтидан, сенга эшик оч-

масдан қийнаб қўйишибди-да! Ҳечқиси йўқ, оз қолди, ширинтой келинболамни энди хоҳлаганингча кўраверасан. Хўш, болаларим, сизлар бир-бирингизни жудаям яхши кўрасизларми?

– Албатта, зоти олийлари, мен Марияни жонимдан ортиқроқ кўраман! – дея туйғуларини тўкиб солди валиаҳд ва бўлажак рафиқасининг қўлини ўпди.

– Монсеньер! – жиддий танбеҳ берди Ленокс хоним. – Ўзгалар кўз ўнгида, алалхусус, ҳазрати олийлари ҳузурида аёл кишининг қўлидан ўпилмайди. Мария хоним ва унинг мураббияси хусусида олампапоҳнинг кўнглига гап келмайдими?

– Ахир бу қўл энди ўзимники-ю! – деди валиаҳд.

– Йўқ, монсеньер, ҳозирча сизники эмас, – эътироз билдирди мураббия, – мен ўз бурчимни охиригача адо этишга мажбурман.

– Парво қилма! – пичирлади Мария жаҳли чиқа бошлаган қаллиғига. – Ҳозир у нариги тарафга ўгирилсин, қўлимни узатаман, яна ўпаверасан.

Қирол ичида мириқиб кулиб олди.

– Жудаям қаттиққўл экансиз, хоним... Аслида сиз мутлақо ҳақсиз, – қирол ўша ондаёқ хатосини тузатди: – Сиз-чи, мессир Амио, шаҳзода-шоғирдларингиздан мамнунмисиз? Жаноблар, ўқимишли устозингизнинг гапидан чиқманг, зотан, у киши қадимги дунёнинг буюк алломалари қолдирган илм-у ирфондан бохабар... Болаларим, тўй арафасида сизларни бир кўргим келувди, мана дийдорингизга тўйиб, қувондим. Энди эса, Диана, сизнинг хизматингизда бўламан. Юрингчи, қизалоғим.

Диана таъзим қилди-да, отасига эргашди.

6. ДИАНА ДЕ КАСТРО

Биз кичкина қизалоқ чогида танишган Диана де Кастро ҳозир ўн саккиз ёшда. Табиат ўшандаёқ берган ваъдасига биноан унга парилардай ҳусн-у латофат ва сарвдай қадди-қоматни мукамал ҳолида бахш этди. Латиф ва олижаноб чеҳрасида маъсумалик муҳри намоён. Биз илк бор кўрганимиздаги ақли бажо ва боодоб қиз айни ҳусусда ҳамон ўша-ўша. У ўн учга ҳам тўлмасдан бева қолди, ибодатхонада биринчи ва охириги марта кўришган эри герцог де Кастро Эден қамалида ҳалок бўлди. Қирол азадор маликани Париждаги Бокира қизлар монастирига топширган эди. Ўша ерда у чексиз меҳр ва ҳамдардлик топдики, руҳоний ҳаёт тарзини беҳад севиб қолди. Шу боис, отасига ёлвориб, олижаноб роҳибалар ва самимий дугоналари даврасида лоақал вақтинча бўлса-да, қолдиришни сўради. Қирол бундай эзгу ва савобли ўтинчни қондирди, албатта. Генрих Дианани монастирдан чақиртириб олганига бир ойгина бўлди, холос. Бунга ҳам коннетабль Монморанси сабаб: у давлат ишларида Гизларнинг таъсири зўрайиб кетишидан хавфсираб, ўғли учун қирол ва унинг маъшуқасидан Диананинг қўлини сўрагани.

Саройда ўтган бир ой мобайнидаёқ Диана барчанинг чексиз ҳурматини қозонди, ҳамма унга мафтун эди. «Негаки, у бағоят олижаноб инсон бўлиб, дарёдиллиги, самимияти, ғамхўрлиги ва ҳотамтойлиги билан ҳаммага яхшилик қилди, ҳеч кимга ёмонлик қилгани йўқ». Бу иқтибосни Брантом¹ қаламига ман-

---

¹ Пьер Брантом (1535 – 1614) – гугенотларга қарши уруш қатнашчиси. У «Машҳур арбоблар ва буюк саркардалар ҳаёти», «Машҳур аёллар ҳақида» номли китобларида саройдаги фикс-фасодларни, жанг-у жадалларни, киборлар турмушини тасвирлар экан, замондошлари тўғрисида кўпдан-кўп қизиқарли маълумотларни қаламга олган.

суб «Машхур аёллар ҳақида» китобидан олдик. Дианага ғараз ва жиззакилик бегона эди. Бир куни унинг қулоғига тушди: француз қироллари авлоди бўлмиш маликага жасорат ва қатъият лозим, Диананинг маъсумалигидан эса гўё монастирдаги қўймижоз роҳибаларнинг ҳиди келади. Шу сабабли, бир неча кундаёқ от минишни ўргандики, ахийри, у матонат ва маҳоратда ҳеч бир чавандоздан дам емайдиган даражага етди. Ўша-ўша, қирол билан овга чиқадиган бўлди. Отасининг кўнглини беғараз топа биладиган, унга нима кераклигини сўзсиз пайқайдиган бу сулув хилқат Генрихни тобора ийдириб, кун сайин таъсирига олмоқда эди. Ижозати олий берилган: Диана падарини кўришга хоҳлаган пайтида ҳақли ва бундан ота беҳад бахтиёр.

– Хўш, қизгинам, қулоғим сизда, – дея сўз бошлади Генрих. – Ана соат ўн бирга бонг урди. Сен-Жермен д’Оксерруадаги никоҳ маросимига бор-йўғи бир соат қолди. Начора, сиз учун ярим соатгина вақт ажрата оламан, афсуски, бундан ортиғига иложим йўқ-да! Аммо сизнинг ёнингизда ўтган дақиқалар – умримнинг гултожи!

– Олампаноҳ, сизчалик меҳрибон ота бошқа топилмайди!

– Ундаймас, она қизим, ер-у кўкка ишонмаганим боис кўнглингизни топсам деб, астойдил интиланман, холос. Гапимнинг далили ўрнида аввало икки илтимосингизнинг тақдирини билдириб қўймоқчиман. Бокира қизлар монастирида сизни яхши кўриб, гамхўрликлар кўрсатган меҳрибон ҳамшира Моника ҳозиргина Сен-Кантендаги ибодатхонанинг сарроҳибаси лавозимига тайинланди.

– Бошимни кўкларга етказдингиз, зоти олийлари!

– Энди Вимутьедаги сиз яхши кўрган бебаҳо хизматкор Антуанга келсак, унга ғазнамиз ҳисобидан

бир умрлик йирик пенсия ажратдик. Таассуфдаманки, Диана, жаноб Ангерран энди орамизда йўқ. Ўзимизга қолса, бу беназир инсонга азиз қизчамиз – Дианани оқила малика даражасида тарбиялагани учун шоҳона ташаккур ёрлиғи бермоқчи ҳамда алоҳида сийламоқчи эдик. Бироқ ажал сизни у кишидан маҳрум этибди, чоғи, ўтган йили қазо қилганини аниқладик, ақалли меросхўрлари ҳам йўқ экан.

– Ҳазратим, менга нисбатан чексиз сахий ва меҳрибонсиз!

– Бундан ташқари, Диана, мана сенга ёрлиқ: қизимизни герцогиня Ангулемская рутбасига кўтардик. Аммо буларнинг барчаси сенга аталган қалбим муждаларининг чорак қисми ҳам эмас. Ахир, гоҳо шунчалар ғамгин ва ўйчансанки, бугун сен билан худди шу ҳақда ҳол сўраб ё тасалли бермоқчиман, ё дарду ғамингни ўзимга олмоқчиман. Қизгинам, қирмизгинам, айт-чи, наҳотки, саройимда сен ўзингни бебахт ҳис этасан?

– Йўқ-йўқ, ҳазрат дадажон, сизнинг бунчалар чексиз меҳр-у шафқатингиз оғушида қандай қилиб ўзимни бебахт сезишим мумкин? Фақат биргина тилагим бор холос: бу кунги шод-у хуррам дамлар ўткинчи эмас, боқий бўлса!

– Диана! – деди Генрих жиддий тарзда. – Биласанки, Франциск Монморансига узатиш ниятида сизни монастирдан чиқариб олувдим. Яширмайман, бу қудачилик тож-тахтим манфаатларига мувофиқ келувчи тадбир эди, бироқ сизга маъқул бўлмай турибди. Ҳар ҳолда ўз қаршилигинг боисини менга айтишинг керак. Бу ҳол мени ранжитмоқда.

– Хўп, дада, очиқ айта қоламан. Аввало, – Диана ийманиб тўхталди, – мени ишонтиришдики, гўё Франциск Монморансининг оиласи бор эмиш. Гап-сўзлар-

га қараганда, у де Фиеннинг қизи – қироличамизнинг бир канизаги билан хуфиёна никоҳдан ўтган экан.

– Бу – бор гап, ойна этак билан ёпиб бўлмайти. Бироқ коннетаблнинг ва менинг розилигимизсиз бўлган пинҳоний никоҳ қонуний кучга молик эмас. Агарда Рим папаси никоҳни бекор қилишга ёрлиқ чиқарса, сенинг у зоти шарифга ортиқ талабчан бўлишинг ярамайди, қизим. Модомики, бу сендаги ягона эътироз бўлса...

– Йўқ, дадажон, битта бугинамас...

– Бўпти, бошқасиниям эшитайлик-чи.

– Шунинг учун рози бўлмаёпманки, дада, ҳалиги... шунақа, мен бошқа бировни яхши кўраман-да, – ҳиқиллади Диана ва ўзини йўқотиб, қиролнинг бағрига отилди.

– Яхши кўрасан? – Генрих ҳайрон-у лол эди. – Ўша бахтли йигитнинг исми нима экан?

– Габриэль, зоти олийлари!

– Габриэль... кейин-чи? – кулимсиради қирол.

– У ёғини билмайман, отажон...

– Бу қанақаси, Диана! Марҳамат қилиб, менга тушунтиргин-да!

– Энди ҳаммасини айтиб бераман. Бу севги қиссаси – болалигим ёдгори. Биз Габриэль билан ҳар куни кўришардик. У жудаям ювош, довюрак, келишган, ўқимишли, мулойим йигит эди, мени, «миттигина рафиқам», дерди. Ҳазрат дадажоним, устимдан кулманг, бу менинг юрагимга муҳрланган илк туйғу, теран ва табаррук ҳиссиёт эди. Шунчалик бўлишига қарамасдан, герцог Фарнезе билан никоҳлашларига қўйиб берибман, ахир, нима қилаётганимга ўзим-иям ақлим етмаганди. Яна шунинг учунки, мени мажбур қилишди, беақл қизалоқ эдимки, «хўп», девордим. Габриэлга нисбатан қаттиқ хиёнат қилганимни ҳис этганимда ва тушунганимда гишт қолип-

дан кўчиб бўлган эди. Шўрлик Габриэль! Хайрлашув онларида у йиғлагани йўқ, лекин унинг кўзларидаги ғам-ғусса уммони!.. Монастирь узлатида тарки дунё қилган кезларимда буларнинг бари хотирамда жонланди, болалик йилларим ёдимга келди. Габриэль билан ўтган умримни мен икки карра яшадим: бири – ҳаётда, бири – хаёлда. Кейин саройга олиб келдингиз, лекин бу даргоҳда Габриэлга тенг келадиган бирор кишини учратолмадим. Хуллас, кеккайган коннетаблнинг қўймижоз ўғли ҳам болалигимнинг мулойим ва мағрур дўсти ҳақидаги хотираларимдан жудо этолмайди. Энди улғайиб, оз-моз оқ-қорани танидимки, минбаъд Габриэлга бевафолик қилмайман... Фақат сиз мени танлов имконидан маҳрум этгунингизча, отажон.

– Вимутьедан чиқиб кетгач, у билан кўришдингми?

– Афсуски, учрашганим йўқ.

– Лоақал, бирор хат-пат олгандирсан?

– Мутлақо хабарим йўқ. Фақат Ангерран айтгандики, мендан сўнг у ҳам қишлоқни тарк этган экан. Ўшанда у ўз энагаси Алоизага: «Хавотир олма, басавлат ва шавкатли зобит бўлибгина қайтиб келаман», – деб чиқиб кетибди.

– Қариндошларига ўшандан буён ҳеч бир хабар келмабдими?

– Қариндошлари дейсизми? Мен унинг энагасини билардим, холос. Ангерран билан неча бор Монтгомериға борган бўлсак-да, ҳеч маҳал ота-онасини кўрганим йўқ.

– Монтгомериға! – хитоб қилди Генрих ранги ўчиб. – Диана, Диана! Умид қиламанки, фамилияси Монтгомери эмасдир, а? Тез, тезроқ айт, Монтгомери эмас, дегин!

– Йўғ-е, офтоби олам, агар ундай бўлса, Габриэль қасрда турмасмиди? У эса энагаси Алоизанинг уйида

яшарди. Аммо сиз намуңча безовта бўлиб қолдингиз, ҳазратим? Граф Монтгомерилар сизга нима қилишган ўзи? Наҳотки, ганимларингиздан бўлишса? Лекин улар ҳақида қишлоқ аҳлининг оғзидан бол томарди.

– Ҳали шунақамиди? – ижирғаниб кулиб қўйди қирол. – Улар менга ҳеч нарса қилишган эмас, мутлақо ҳеч нарса! Бўпти, яна ўша Габриэлингга қайтайлик-чи. Оти Габриэлмиди, ахир?

– Ҳа...

– Бошқа исми йўқ эдимми?

– Ҳар ҳолда бошқасини билмасдим. Мен каби у ҳам етим эди, унинг отаси ҳақида бирор оғиз эшитганим йўқ.

– Қисқаси, Диана, Монморанси билан бўлажак никоҳга шунинг учун қарши экансан. Орада қачонлардир ўша йигитга боғланиб қолганингдан бўлак монелик йўқ. Шундайми?

– Аммо ҳазратим, ана шу ришта қалбим дунёсини батамом банд этган-да.

– Маъқул. Башарти, ўша ҳабибинг шу ерда ҳозир бўлса, биз билан танишиб, ким ва қанақа эканини билсак эди, мен қалбинг садосига қарши чиқмасдим. Гарчи, у келиб чиқиши билан иштибоҳлироқ бўлсаям...

– Ахир, ҳазратим, мендаям ана шунақа тамға йўқми?

– Аммо сендаги тамға бошқача-да, хоним, буни эсда тут: мен тан олиб, расмийлаштирган қизимнинг пойига де Кастролар эшиги фахр билан очилган экан, энди сенга эшик очмоқчи бўлаётган Монморансилар буни ўзлари учун буюк шараф биладилар. Аммо буни қўя турайлик. Мен шунга ҳайронманки, у олти йил мобайнида ўзидан сираям белги бермаса-я! Балки у сени унутиб, бошқасини севиб қолгандир?

– Йўқ, ҳазратим, сиз Габриэлни билмайсиз-да! Унинг содиқ юрагига бевафолик бегона, ўз муҳаббатини жони билангина бой бериши мумкин.

– Бўпти, Диана. Сендай қизимга бировнинг хонлиги осон эмас-да, бу эҳтимолни рад этганингни тўғри деб биламан. Аммо афтидан, йигит урушга кетгандир. Модомики, шундай бўлса, жангда ҳалок бўлиши мумкин эмасми? Буниям ҳисобга олайлик-да... Қизалогим, энди сени ранжитиб қўйдим-ку! Ана холос, кўзларинг тўла ёш, рангингда ранг қолгани йўқ. Сиқилаверма, сезиб турибманки, туйғуларинг зилол булоқдай теран! Бундай муҳаббатни кам учратдим. Ҳаёт сабоқлари туфайли дабдабали «ўлдим-куйдим»ларга ишончим камроқ. Аммо сенинг туйғуларинг билан ҳазиллашганим йўқ, ҳурмат бажо қилгим келади. Бироқ чирогим, рози бўлмасанг, қанчалар оғир вазиятда қолишимниям бир ўйлаб кўргин-да. Хўш, ўша сабабинг арзийдими ўзи? Болаликдаги муҳаббат учунми? Унда ошиғинг ўзи қаёқда? Фақат хотираларми, соягина холосми? Мен ваъдамдан тонсам, коннетаблни ҳақоратлаган бўламан, у жазавага тушадими, бу беасос эмас, ҳатто лавозимидан воз кечиши ҳам мумкин. Ана унда мен эмас, герцог де Гиз қирол бўлди деявер, қизим. Тушунсанг-чи, Диана, улар олти оға-ини: биринчиси – герцог, Франциянинг барча қуроли кучлари ўшанинг қўлида, иккинчиси – кардинал, молия тизимини тўла эгаллаган, учинчиси – Марселдаги галераларининг қўмондони, тўртинчиси – Шотландияда, бешинчиси – ҳадемай Пьемонтдаги Бриссакнинг ўрнига эга чиқади. Мен сенга кўнглимни очиб, вазият қалтислигига ошкора иқрор бўляпман. Буюра олсам-да, илтимос қиламан сендан. Негаки, сенинг ақл-идрокингга ишониниш мен учун кўнглироқ. Истагим шуки, қирол эмас, ота ўз қизини ўз раъйи билан ҳисоблашишга йўналтира олсин. Ишонаманки, ахийри, розилигинга эришаман, ахир, сен олижаноб ва садоқатли қизимсан-да. Бўлғуси никоҳ – мен учун нажот қалъаси: у билан Монморансилар кучаяди, Гизлар заифлашади. Менинг

тож-у тахтим тарозининг шайини бўлса, ана ундан сўнг ҳар икки палла тенглашади. Кеккайган Гизларнинг попуги пасайиб, Монморансиларнинг садоқати юксалади... Нега индамайсан, Диана? Наҳотки, сен отангининг илтимосига жавобан қар ва соқов бўлиб оласан? Ахир у сенинг эркинга човут солгани ва зулм қилгани йўқ. Аксинча, дилрозинга хайрихоҳ бўлгани ҳолда фақат илк илтимосини рад этмаслигини сўрайди. Сенинг бахтинг йўлида кўйган ва ҳали яна кўядиган хайрли қадамлари бадалига «хўп» деворсанг арзимасмикан? Хўш, Диана, асал қизим, розимисан?

– Ҳазрат отажоним! Илтимосингиз мен учун буюргандан минг-минг қарра қудратлироқ. Сизнинг манфаатларингиз учун ўзимни бағишлаганим бўлсин, фақат биттагина шартим бор.

– Қандай шарт, болажоним?

– Никоҳни уч ойга кечиктирасиз. Унга қадар мен Алоиза ва бошқалардан Габриэль тўғрисида сўраб-суриштириб кўраман. Агар ўлиб кетган бўлса, буни аниқлайман, мабодо, ҳаёт бўлса, ваъдамдан тонганимни изҳор қиламан.

– Бажонидил розиман, қизим, – суюниб кетди Генрих. – Шукурки, болалигинг қолмаган бўлса-да, ақлинг расо экан. Демак, сен Габриэлингни қидириб кўрасан, мен эса, агар керак бўлса, ҳатто ёрдам бераман. Лекин ўша ҳабибинг бу дунёда бор-йўқлигидан қатъи назар, уч ойдан сўнг Франциск билан никоҳланасан.

– Энди ўзимнинг ҳам ақлим етмай қолди, – Диана қайғу билан бош эгди, – менга нима керак: унинг ўлигими, тиригими?

Қирол жилмайди ва кўнглидан ўтказди: «Бу яхши-ёмонми, бари бир сарой ҳаёти уни ўз чилдирмасига ўйнатади-да».

– Энди эса, – деди у Дианага кўл чўзиб, – черковга борадиган пайт бўлди. Сени бош айвонгача кузатиб

қўяман. Тушлиқдан сўнг Карусель майдонидаги мусобақада кутаман. Сени ортиқча хафа қилмаган бўлсам, ҳар сафар найза урганимда, илтифотингни дариг тутмасдан қўл силтаб, олқишлаб турсанг, кифоя!

7. ЖАНОБИ КОННЕТАБЛЬ ЎҚИЙДИГАН «ДУОЛАР»

Ўша куни тушдан сўнг Турнеллдаги байрамона беллашувлар роса қизгин тус олган маҳали коннетабль Монморанси Лувр қасрида махфий айғоқчиси билан савол-жавоб қилаётганди. Жосус ўртабўй бўлиб, салпал букрироқ, қорамағиз, қорасоч, қоракўз киши эди. Бурни бургутсимон, иягида айрисоқол, пастки лаби дўрдоқ. Башараси Габриэлнинг содиқ яроқбардори Мартен-Геррнинг қуйиб қўйгандай ўзгинаси: ўша чизгилар, ўша ёш, ўша қомат.

– Курьерни нима қилдингиз, метр Арно? – сўради коннетабль.

– Монсеньер, бу дунёдан думини тугдим. Бошқа чораси бўлмади-да. Қоронги тун эди, Фонтенбло ўрмонида тинчитдим. Қотилликни қароқчиларга тўнкашади, албатта. Эҳтиёткор одамман-да.

– Бари бир, метр Арно, бу жудаям хатарли. Учраган одамнинг биқинига ханжар санчаверишингиз менга мутлақо маъқул эмас.

– Сиз буюрган юмуш мен учун шунчалар муҳимки, ҳар қандай ғовни йўлдан олиб ташлайман, асло чекинмайман.

– Бу гапингиз маъқул, лекин иккала қулоғингизга қуйиб олингки, метр Арно, тумшуғингиздан илингудай бўлсангиз, сиртмоқдан олиб қолмайман, хомтама бўлманг!

– Хотиржам бўлинг, монсеньер, устаси фаранг бўлиб кетганман.

- Қани, хатга ўтайлик-чи.
- Марҳамат, монсеньер.
- Муҳрини мутлақо шикастламасдан очинг ва ўқинг.

Метр Арно дю Тиль киссасидан кескир пакки олиб, эҳтиёткорлик билан хатжилднинг елим-шам муҳрини қирқди ва буклама мактубни очди. У дарҳол имзога назар солди:

– Қаранг, монсеньер, гапим тўғри чиқди. Лақма курьер менга нодонларча иқроор бўлганидек, чиндан ҳам, кардинал Караффадан кардинал Гизга дуойи салом экан.

Анн де Монморанси тутақиб қичқирди:

- Жонга тегдингиз-ку, ўқийсизми-йўқми?
- Хўп-хўп, марҳамат:
- *«Жанобим ва муҳтарам сафдошим, сизни учтагина янгиликдан воқиф этаман. Авваламбор, илтимосингизга биноан папа ажралиш масаласини имкон қадар пайсалга солади. Кечагина Римга етиб келган Франциск де Монморансини турли маҳкамаларга «отангга бор, онангга бор» қабилда югуртиради-да, алалоқибат, ажралишни рад қилади».*

– Pater noster!¹ – гўлдиради коннетабль. – Бу қизилчопонларнинг² уруғини шайтон алайҳиллаъна жаҳаннамда жизғанак қилсин! Давом этинг, метр!

– *«Иккинчи гап шуки, шерюрак оғангиз герцог де Гиз жаноблари Камплини фатҳ этгач, Чивителлани қамал қилди. Аммо у киши сўраган ҳарбий куч ва озиқ-овқатни жўнатмоғимиз учун лоақал биргина масалада ишончимиз комил бўлмоғи зарур. (Очигини айтганда, бу вазифани уддалаш бизга осон эмас.) Ўрни мабодо, Францияда уруш бошлангудай бўлса, у кишини*

¹ Pater noster (лотинча) – Ё Парвардигор!

² Кардиналлар қоида тариқасида қизил кийим ва қизил қалпоқ кийишади.

чақуриб олмаслигингиз керак, ваҳоланки, бу ерда шу ҳақда миш-мишлар юрибди. Хуллас, унинг Италияда қолишига эришмасангиз бўлмайди».

– Advaniat regnum tuum¹, – дея жаврай бошлади Монморанси. – Ўлсин ва дўзахда куйсинки, биз ҳам қўл қовуштириб ўтирмаймиз! Уларга кўрсатиб қўямиз... ҳатто Францияга инглизларни чорлаймиз! Хўш, кейин-чи?

– «Учинчидан, монсеньер, сизга далда бериш ва маслакдош эканимни билдириш учун огоҳ этаманки, оғангизнинг ишончли вакили виконт д'Эксмес тез кунларда Парижда бўлади. У Италиядаги жангларда ўлжа олинган душман байроқларини Генрих Иккинчига топшириши лозим. Ўйлайманки, чопар қўлингиздаги нома билан баробар етиб борса керак. Виконтнинг хушxabари ва бебаҳо жанговар ўлжаларнинг қиролга топширилиши шарофати билан кейинги жараёнларни мақсад-муродингизга мувофиқ тарафга йўналтирмогингиз бегумон».

– Fiat voluntas tua!² – қутуриб айюҳаннос солди коннетабль. – Қараб турсин, ўша жаҳаннам элчисини шундай кутиб оламизки!.. Уни – сенга, сени – худога топшираман, Арно! Бўлдими? Бу номайи шумxabарда бўлак гап йўқми?

– Йўқ, монсеньер, у ёғи «салом-салом» ва имзо.

– Яхши. Билдинг, а? Олдингда катта иш турибди.

– Менга шуниси керак-да, монсеньер... Бироқ бу юмушни яхшироқ уддалашимга тағин жиндайгина пул берилса, тешиб чиқмасди-да.

– Заҳрингга манави юз дукатни ола қол, қароқчи. Қачон иш буюрсам, чўнтагимни қоқлайсан, холос.

– Сояи давлатингиздаги хизмати шарифимнинг харажатлариям зўр-да, хожа.

¹ Чин дунёга тезроқ рихлат қилсайди (лотинча).

² Ёмонларнинг жазоси Ўзингга ҳавола (лотинча).

– Хизматингдан кўра ишратинг менга қиммат тушмоқда, бадкирдор!

– Жанобимнинг камина хусусидаги ушбу мулоҳазалари тўғри эмас! Менинг орзуларимни билмай-сиз-да: овлоқ бир қишлоқда уй-жой орттирсам, тинчгина, тўкин-сочин яшасам қанийди-я! Умримни покдомон ота бўлиб яқунлаш қайғусидаман.

– Вой олижаноб қишлоқи-ей! Шугина холос экан, феълингни тузат, бировларнинг сояси бўлишни йиғиштир, уйлан, ана унда осойишта оила бахтига мурассар бўласан-қоласан. Ким сенга халақит қиляпти?

– Эҳ, монсеньер, қўнимсиз одамман, ахир! Менга қай бир хотиннинг кўзи учиб турибди?

– Бу – айна ҳақиқат. Ҳозир эса, метр Арно, то уйланиб олгунингизча, манави хатжилд муҳрини яхшилаб жойига қўйинг-да, кардиналга обориб беринг. Аммо турқингизга бир қараб олинг, тушундингизми? Албатта, бу мактубни жон талвасасидаги шеригингиз топширганини айтинг...

– Хожам, менга ўзларига ишонгандай ишонишлари мумкин. Сохта муҳр ва сохта курьер ҳақиқийсидан гузора ҳақиқийроқ бўлади.

– Жин урсин! – ҳовлиқди Монморанси. – Ахир, Гизларнинг чопарининг исмини ёзиб олмабмиз-ку! Оти нимаиди, а?

– Виконт д'Эксмес.

– Тўғри. Тагин унутиб юрмагин-да, доғули... Ким у эшик тақиллатиб, жонимга тегаётган?

– Афв этасиз, монсеньер, – деди ошиғич остона хатлаган адъютант, – герцог де Гиз Италиядан вакил қилган дворян қирол зоти олийлари ҳузурига кирмоқчи экан. Буни сизга айтиб қўйишим зарур деб билиб... қолаверса, у зудлик билан кардинал Лотарингскийга учрашмоқчи. Исми – виконт д'Эксмес.

– Ақлингга тасанно, Гильом, – мақтади коннетабль. – Ўша жанобни бу ёққа олиб киргин-чи. Сен эса, метр Арно, анави парда ортига яширингин-да, пайтдан фойдаланиб, меҳмонга яхшилаб зеҳн сол: балки у билан шуғулланишингга тўғри келар. Уни фақат сен учун қабул қиламан, ҳушёр бўл!

– Монсеньер! – деди Арно ўйчан қиёфада. – Чоғи, мен у билан йўл-йўлакай кўришгандим шекилли. Аммо бари бир кўриб қўйсам, зиён қилмас... Виконт д'Эксмес?

Жосус шипиллаб парда ортига ўтди. Гильом Габриэль билан кириб келди.

– Мени афв этасиз, – дея қарияга таъзим бажо қилди йигит, – кимнинг қабулига муяссар бўлдим?

– Камина коннетабль Монморанси бўламан. Не хизматингиз бор, жаноб?

– Яна бир карра узр. Менга шахсан қирол зоти олийлари билан учрашиш топширилганди.

– Олампаноҳ ҳозир Луврда, у киши йўқ пайтлари мен...

– Қидириб топарман, – унинг сўзини бўлди Габриэль, – ёки у кишини кутиб ўтира қоламан.

– Ҳазрати олийлари Турнеллда, тўй бўляпти, фақат кечки пайтгина қайтади. Билмасмидингиз, бугун валиаҳд уйланыпти-ку!

– Билардим, монсеньер, йўл-йўлакай қулоғимга чалинганди. Бироқ мен Сент-Антуан кўчасидан эмас, университет орқали келдим-да.

– Агар оломон оқимига қўшилиб кетаверганингизда, тўғри қирол томонга борардингиз-да.

– Лекин келганим хусусида ҳали ҳозирча олампаноҳни хабардор қилганимча йўқ эди. Саройда ҳеч кимни танимайман. Луврда кардинал Лотарингскийни топарман деб ўйловдим. Мен ҳақимда зоти шарифларига айтишни сўрагандим, монсеньер, лекин

не учун сизга рўпара қилишганини тушунолмайд турибман.

– Кардинал жаноблари руҳоний зотки, ўйинчоқ жангларга суяги йўқ, менга эса ҳарбий одам сифатида ҳақиқий уруш маъқул. Шунинг учун ҳам камина – Луврдаман, жаноби кардинал – томошада.

– Майли, монсеньер, ижозатингиз билан мен Турнелль томонга бора қоламан.

– Ё Парвардигор, олислардан келаётган кўринасиз, жиндай нафас ростланг, тақсир. Модомики, шаҳарга университет тарафдан кирибсиз, демак, Италиядан юборишгандир-да.

– Топдингиз, монсеньер, яширишимнинг ҳожати йўқ, Италиядан келдим.

– Сизни герцог де Гиз жўнатган бўлса керак, шунақами? Айтинг-чи, у нималар қилиб юрибди ўзи?

– Ижозатингиз билан, монсеньер, айти хусусда дастлаб қирол зоти олийларига маълумот берсам ва ушбу топшириқни адо қилиш учун сизни тарк этсам, майлими?

– Бунчалар шошаётган экансиз, оқ йўл, тақсир, – у зўраки самимият билан қўшиб қўйди: – Афтидан, паривашларимиздан қай бирининг васлига ҳам ошиқаётганга ўхшайсиз. Ё шундай эмасми, яхши йигит?

Габриэлнинг қиёфаси жиддий тус олди-да, эҳтиром билан таъзим қилди ва чиқиб кетди.

– *Pater noster, qui es in cadis!*¹ – тишларини гижирлатди коннетабль эшик ёпилгач. – Бу савлатидан от хуркадиган малъун мирқуруқ ўз кўнглида неларни ўйладийкан: гўё мен хушомад қилдимми, тилёгламалик билан ўзимга оғдиришга уриндимми, ҳатто сотиб олмоқчиям бўлгандирман? Кошки, қирол ҳузурига не муддаода келганингни билмасам! Ўзингдан-да яхши-

---

¹ Азалда Парвардигор осмон билан ерни яратди (лотинча)!

роқ биламан-ку! Қараб турсин, ҳали қўлимга тушиб қолар: кеккайгани ва менга сурбетларча ишонмагани учун обдан тавбасига таянтираман! Эй, метр Арно!.. Бу аблаҳ яна қаёққа гумдон бўла қолди? Худо ҳаққи, бугун ҳаммаси тил бириктириб, мени гел қилмоқчи, жин урсин сенларни! Pater poster...

Қаҳри қайнаган коннетаблнинг оғзидан боди кибриб, шоди чиқаркан, у одатига кўра пештахам сўзларини китобий оятлар билан мунтазам «бойитиб» турарди. Бу пайтда нимқоронғи айвондан ўтган Габриэль эса бошқа бир ҳолдан таажжубда: олдинроқ у яроқбардорига ҳовлида кутиб туришни тайинлаган эди, лекин Мартен-Геррни эшик олдида учратди.

– Бу сизми, Мартен? Кутиб олгани келдингизми? – сўради Габриэль. – Гап бундай: гилофланган байроқларни олиб, Жером билан олдинроқ бораверинглар, Сент-Антуан ва Сент-Катрин кўчалари туташган муюлишда учрашамиз. Кардинал ўлжаларни қирол ўз аъёнлари қуршовида турганда тортиқ қилишимизни буюриб қолишиям мумкин-да. Кристоф эса менинг отимни ҳозирлаб турсин. Уқдингизми?

– Уқдим, монсеньер, – жавоб берди Мартен-Герр.

У топшириқни қотириб қўяжагини билдиргандай Габриэлдан олдинга ўтди-да, зиналардан ўқдай учди. Габриэль Луврдан чиқиб, яна ҳайронликда қолди, негаки, Мартен-Герр рўпарасида серрайиб турибди-да. Боз устига, қўрқувдан кўзлари ола-кула, рангида ранг йўқ.

– Бу қанақаси, Мартен? Сизга нима қилди?

– Чатоқ! Ҳозиргина уни кўрдим, монсеньер, икки қадам наридан ўтиб кетди. Ҳатто мен билан гаплашди...

– Ким? Кимни айтяпсиз ўзи?

– Ким бўларди? Ўша-да: на иблис, ё арвоҳ эмас, на ажина, ё рўё эмас, аммо бошқа бир Мартен-Герр!

– Яна ўша телбаларча доводирашми, Мартен? Афтидан, сиз оёқда ухлаб, кўз очиб туш кўрасиз, шекилли.

– Мутлақо туш эмас-да. Худо ҳаққи, у мен билан гаплашди, ахир! Рўпарамда тўхтади, жодугарона кўзлари билан шундай тикилдими, оёқ-қўлимдан жоним чиқаёзди. Кейин жаҳаннам жинларидай жазавага тушиб кулди ва деди: «Хўш, нима гаплар? Биз ҳамон ви-конт д'Эксмес жанобларининг хизматларида юриб-мизми? («Биз» дейишини кўрдингизми?) Демак, Италиядан келибмиз-да. Ҳа-а, герцог де Гиз душмандан ўлжа олган байроқларни келтирдикми?» Мен беихтиёр бош иргаб юбордим. Бунча гапни у қаёқдан билдйкан, монсеньер? «Арвоҳ» яна жаврайверди: «Сираям кўрқмаслигимиз керак. Ахир, биз дўст-биродар, ака-ука эмасмизми?» Ана шунда сизнинг оёқ товушларингиз эшитилди, у шайтоний овозда шундай кесатдики, сочим тикка бўлиб кетди: «Яна кўришамиз, Мартен-Герр, ҳали кўп учрашамиз!» Сўнгра анави эшикдан ғойиб бўлди, тўғриси, деворнинг орасига кириб кетди шекилли.

– Энди аниқ, сен алаҳлаяпсан! – кулгига олди Габриэль. – Чунки у сенга бунча «томоша» кўрсатиши мутлақо мумкин эмас. Ахир сен билан айвонда кўришганимиздан кейин саноқли сониялар ўтди, холос.

– Монсеньер! Мен мана шу жойдан лоақал бир қадам ҳам жилганим йўқ.

– Ана холос! Энди бу янгиликниям топдингми? Ундай бўлса, айвонда мен ким билан гаплашдим.

– Ўша-да, монсеньер! Ўша менинг қиёфадошим, соям билан гаплашгансиз.

– Бечорагина, Мартен! – унга ҳамдард тикилди Габриэль. – Тан-жонинг соғми? Сени офтоб урган шекилли, бошинг огрияптими? Куннинг тигида узоқ юрдик-да ўзиям.

– Қўйинг, – ранжиди Мартен-Герр, – ҳалиям мени босинқираганга йўйиб турибсиз. Ҳозир сизга рост гапираётганимни исботлаб бераман, монсеньер: айти-

шингизча, менга топшириқ қилибсиз, менинг эса ҳеч гапдан хабарим йўқ, мутлақо!

– Эсингдан чиқариб қўйгансан, Мартен, – деди Габриэль иложи бориचा мулойимлик билан. – Майли, биродар, яна такрорлай қоламан: Жеромни ёнингга оласан, олдинроқда бориб, Сент-Антуан ва Сент-Катрин кўчалари туташган муюлишда мени кутиб тура-сан, Кристоф эса мен билан қолиши керак эди. Энди ёдингга тушгандир.

– Кечирасиз, монсеньер, мен буни ҳеч қачон эшитмаган бўлсам, у ёдимга қандай тушади?

– Ҳой, нима десанг деявер, мана энди билиб олдинг, – чўрт кесди Габриэль. – Ҳовлидан чиқаверайлик-чи, одамлар отларни шайлаб, бизни кутиб туришибди ва зудлик билан йўлга тушамиз! Турнеллга!

– Хўп бўлади, монсеньер. Демак, яроқбардорингиз энди иккита бўлибди. Шунисигаям шукур: менинг хўжайиним битта, ҳайтовур, иккита эмас-ку!

8. ОМАД ЧАРХПАЛАГИ

Шодиёна шарафига ўтказиладиган мусобақалар учун томошагоҳ Сент-Антуан кўчасига жиҳозланиб, Турнелль қасридан то қироллик сайсхонасигача тўғри бурчак шаклида давом этарди. Унинг тўридаги баланд томошажой қиролича ва сарой аъёнлари учун, қарши тарафида – кираверишда беллашувчилар навбат кутиб туришибди. Икки ёнда эса томошабинлар оммаси тирбанд.

Никоҳ маросими ва тўй зиёфатидан сўнг кундузги соат учларга яқин қиролича ва сарой аҳли ўз ўринларини эгаллашди, ҳар ёқдан уларни шарафловчи олқишлар гуруллади.

Таассуфки, худди айни шу олқишлар туфайли байрам шодиёнаси бахтсиз ҳодиса билан бошланди. Қи-

роллик гвардияси капитанларидан бири д'Аваллон жанобларининг оти хуркиб кетди ва олд оёқларини баланд кўтариб, орқа оёқларида тик турди-да, ағдарилиб тушди: натижада эгарда мувозанатини йўқотган чавандоз ёғоч тўсиққа боши билан урилди. Уни ўша ондаёқ олиб чиқиб, врачларга топширишди, лекин нафас олаётгани деярли сезилмасди.

Қирол чексиз қайғуга ботди. Бироқ ишқибозлик хуружи тез орада ғам-ғуссадан голиб келди.

– Бай-бай, шўрлик д'Аваллон! – ачиниш билан оғир хўрсинди у. – Жуда-жуда садоқатли инсон! Унга яхши қарашсин, назорат қилинглари! – Кейин таъкидлади: – Ҳар ҳолда узук-пойга бошлансаям бўларди.

У замонларда узук-пойга ҳозирда биз кўниккан мусобақалардан хийла мураккаб ва қийин эди. Чопиб ўтиладиган масофанинг учдан иккинчи манзили белгиланиб, ўша нуқтага устун ўрнатилган: унинг тепасидаги тўсинга осилган узук ликиллаб туради. Масофанинг биринчи бўлагидан от сакраб-сакраб чопади, кейинги қисмида эса ўқдай учади: ана шу тезликда устун ёнидан ўтаётган чавандоз найзасининг тиғи билан узукни илиб олиши керак. Бироқ бунинг оғирроқ бошқа шартлари ҳам бор: найзанинг таёқ дастаси елкага тегиши қоидага хилоф, қўлнинг тирсаги бошдан баланд кўтарилади, найза тикланмайди, мутлақо ётиқ ҳолда тутилади. Масофанинг яқунловчи учинчи қисмидан отни йўргалатиб ўтиш лозим. Бош соврин – жавоҳир кўзли узук – қироличанинг мукофоти.

Генрих II минган отнинг устидаги барқут ёпқичининг зарбоф чекмалари ярақлайди, қирол бағоят кўркам ва абжир чавандоз, унга бас келиш қийин. У найзабозликда ҳам, таъбир жоиз бўлса, катта санъаткор, ўзига ишонади, агарда узукни нишонга олса, жуда кам ҳоллардагина янглишади. Бироқ у билан рақобатлашаётган жаноб де Виейвиль ҳам унча-мун-

ча чавандозлардан эмас. Ҳатто унинг узил-кесил ғалабасига деярли шубҳа қолмаганди: найзаси узиб олган узуклар сони қиролникидан икки дона ортиқ, нишонга қўйиладиган сўнгги узуклар – уч дона, кейин мусобақа интиҳосига етади. Лекин де Виейвиль жанобларининг сарой муҳитидаги тажрибаси зўр-да: устма-уст уч карра найзаси хато кетди (омаднинг юз ўгиришини кўринг!) ва бош соврин қирол зоти олийларига насиб этди.

У совринни оларкан, бир лаҳза тараддудланиб қолди, афсус тўла кўзларини Диана де Пуатьегга тикди. Начора, бу – қироличанинг мукофоти эдики, уни янги келин-дофина Мария Стюартга бериш билан кифояланди.

Танаффус чоғи д’Аваллоннинг аҳволини суриштирди:

– Қалай? Умид борми?

– Олампаноҳ, нафас оляпти, бироқ умид йўқ ҳисоби... – дейишди.

– Бояқишгина-я! – армон билан бош чайқади қирол. – Энди гладиаторлар баҳсини бошлаймиз.

Бу жуда кўнгилли ва гўзал мусобақа эди. У ҳам олқишлар билан ниҳоясига етгач, устун-пойганинг ҳозирлигига киришилди.

Майдоннинг тўрига, қиролича ўтирган томошагоҳ рўпарасига бир-бирига яқин устунлар ўрнатилди. Учқур отдаги суворийлар буларнинг ҳаммасини айланиб ўтишлари ва бирортаси қолмаслиги беллашувнинг қоидаси. Голиб мўъжиза мисоли билагузук билан тақдирланади.

Саккиз даврадан учтасида қирол ва яна учтасида генерал-полковник де Бонниве жанобларига омад кулиб боқди. Сўнгги ва ҳал қилувчи уриниш қолган холос. Жаноб де Бонниве абжирликда де Виейвильдан кам бўлмаса-да, у отига қамчи босиб, ҳарчанд шига-

масин, маррага учинчи бўлибгина етиб келди. Мутлақ голиб – яна Генрих Иккинчи!

Музаффар қирол шундагина Диана де Пуатьенинг ёнига бемалол ўтириб олди ва қимматбаҳо соврин билагузукни ҳамманинг кўз ўнгида унинг қўлига тақиб қўйди.

Дарғазаб маликанинг ранги пахтадай оқариб кетди.

Унинг ортида турган маршал Гаспар де Таван эгилиб, Екатерина Медичининг қулоғига пичирлади:

– Зоти олиялари, ҳозир қаёққа боришимга ва нима қилишимга қараб турасиз!

– Эй, менинг азаматим, Гаспар, нима қилмоқчисан ўзи?

Де Таван совуққон ва жиддий қиёфада жавоб берди:

– Де Валантинуа хонимчанинг танқайган бурнини попугидан тушириб қўяман, – у ўрнидан қўзғалган дамда қўрқиб кетган Екатерина ушлаб қолди.

– Гаспар, бошингизга балойи азимни орттириб оласиз-ку! Шунга ўйлайсизми-йўқми?

– Ўйлайман, ҳазрати олиялари, бироқ олампаноҳни ва Францияни асраб қолишим зарур.

– Миннатдорман, Гаспар. Сиз жанггоҳда қанчалик жасур бўлсангиз, дўстлик бобида ҳам шунчалар жонфидо инсонсиз. Лекин ҳозир қимирламасликни буюраман. Одамга сабр-бардош керак!

Сабр-бардош! Биз қаламга олаётган йилларда Екатерина Медичининг шиори сабр-бардош ва қаноат эди. Кейинчалик салтанат жиловини батамом ўз қўлига олган бу аёл ўшанда иккинчи ўриндан кўтарилишга, соядан ёруғликка чиқишга гўё интилмасди. Аслида у пайт пойларди, холос...

Ҳар ҳолда шодиёна асносида ҳам у ана шу феълига амал қилди-қўйди: қиролнинг Диана де Пуатьеганисбатан ошкора жигарсўхталигини гўё сезмаганга олди. Тутаққан маршални ҳовуридан тушириб,

ёнидаги хонимлар билан мусобақанинг зўрлиги ва ҳаммани лол қилган қиролнинг чапдастлиги ҳақида мақтовларни ола кетди...

Найзабозлик фақат кейинги кунларга белгиланган бўлса-да, бугун ҳали вақт бемалол эдики, аъёнлардан бири қиролга шу хусусда мурожаат қилди:

– Олампаноҳ, ижозат этсангиз, найзаларни синдирсак ва томошага келган хонимларнинг дилини хушласак.

– Бўпти, жаноблар, бу кардинал Лотарингскийнинг юмушини хийла пайсалга солса-да, бари бир сизларга бажонидил ижозат бераман. Негаки, унинг почтаси ҳеч вақт бунчалар сербарака бўлган эмасди: устма-уст иккита хат, бирваракайига-я! Ҳечқиси йўқ, аввал найзаларни парчалаб бўлинг-чи, кейин номалар билан танишиш қочмас... Бу гал ғолибнинг соврини мендан, – у бўйнидаги тилла занжирни бўшатди. – Бўш келманг, жаноблар ва билиб қўйинг: башарти, астойдил бўлмасангиз, гашим келиб, азза-базза майдонга тушаман-да, занжирни ютишга ўзим жаҳд қиламан ва герцогиня де Кастродан қарзим ҳам узилади. Эшитиб олинг: соат олтида жанг якунланади ва ғолиб тақдирланади. Бошлайверинг, нақд бир соатлик имконият сизларга сийлов. Лекин эҳтиёт бўлинг, албатта. Айтган-ча, жаноб д'Аваллоннинг аҳволи қалай?

– Бандалик экан, давлатпаноҳ, ҳозиргина оламдан ўтди.

– Охирати обод бўлсин! – ачинди Генрих. – Гвардиядаги капитанлар сафида энг серғайрат ва азамат зобит эди-я! Энди ким ҳам унинг ўрнини боса оларди?.. Начора, қани тақсирлар, аёлларни маҳтал қилмайлик, жанггоҳ сизларга мунтазир. Кўрайлик-чи, ҳалиги совринни қиролича қўлидан қай шоввоз оларкин?

Дастлаб зафар граф де Поммеривга насиб қилди, ундан жаноб де Бюри ўзиб кетди, сўнгра маршал

д'Амвиль икковини ҳам доғда қўйди. Маршал кучли ва чаққон эди: у бир йўла беш рақибга қарши туриб ҳам майдонни бўшатмадики, қирол ўзини туюлмади.

– Жаноб д'Амвиль! – деди у маршалга. – Жуда билгим келадики, голиблик ўрнини мабодо умрбод хатлатиб олмадингизми?

У шаҳд билан найза тутди-да, биринчи уринишда ёқ д'Амвилни эгардан тўнтариб ташлади. Кейин д'Оссен жаноблари ҳам унинг тақдирига шерик бўлди. Бу ҳолни кўргач, қирол билан куч синашадиганларнинг дами чиқмай қолди.

– Бу қанақаси, жанобларим? – талаб қилди Генрих. – Мен билан найзалашадиган йўқми? Ё қиролни аяб турибсизларми? Бу нохушлиқдан мени худо сақласин! Майдонда голибдан ўзга қирол, абжирликдан бошқа имтиёз бўлиши мумкин эмас! Бу ёққа чиқинг, жаноблар, менга ҳамла қилинг, дадил бўлинг!

Бироқ ҳукмдорнинг даъвати бежавоб қолди, ҳеч кимнинг юраги дов бергани йўқ: ахир, галаба қозонмоқнинг оқибати мағлуб бўлгандан хатарлироқ-да.

Бу сукунат қиролни ранжитди. Демак, олдинги беллашувларда ҳам рақиблари шунчаки курашиб, жўрттага ютқазган бўлсалар-чи? Бу иштибоҳ унга ўз наздида мардона матонатини ерга уришдай туюлиб, беихтиёр ўкиниб кетди.

Ва ниҳоят, унинг чақириғи қабул этилди: майдонга янги рицарь чиқди. Генрих ҳатто унга қарагани ҳам йўқ, кимлигини кўрмади, отига қамчи босиб, олға отилди. Иккала найза ҳам қарсса бўлинди, лекин синиқ бўлакни ерга тушириб юборган қирол мувозанатини йўқотиб, эгарнинг қошига мажбуран тирмашиб қолди. Рақибни эса қилт этгани йўқ. Ана шу лаҳзада соат олтига бонг урди. Генрих мағлуб этилганди!

Қирол хушнудлик билан енгил сакраб тушди, тизгинни топширди ва голибнинг қўлтиғидан тутиб, қи-

роличага ўзи таништириш учун олға бошлади. Аммо у мутлақо нотаниш чеҳрани кўриб, ҳайрон бўлди: рўпарасида кўркам, юз-кўзидан самимият ёгилаётган қарчиғайдай йигит намоён эди. Қошида тиз чўккан шунқорнинг бўйнига тилла занжир тақаркан, қирол-лича ҳам унга ғайришуурий зеҳн солди ва табассум қилди. Рицарь эса қаддини ростлаб, сарой ашрофлари ўтирган томошажойга борди ва герцогиня де Кастро қошида тўхтади-да, зафар совринини узатди.

Ўша дамда карнай-сурнайлар садоси авж қилиб, жанггоҳ шунчалик ларзага келгандики, интизор икки ёшнинг қувончли жўровоз наърасини ҳеч ким эшитгани йўқ:

– Габриэль!

– Диана!

Шодлик ва тасодифдан ранги ўчган карахт Диана титроқ қўллари билан занжирни олди. Ҳамманинг кўнглига келдики, қирол совринни герцогиня де Кастрога ваъда қилганини нотаниш чавандоз эшитган ва шунинг учун ҳам соҳибжамол маликани туҳфадан маҳрум этгани йўқ. Унинг бу ишини кўпчилик мардона назокат ва яхши тарбия олган дворяннинг фазилати ўрнида кўрди. Шахсан қиролнинг ўзи ҳам шу фикрда эди.

– Жудаям одобли иш қилдингиз! – деди у. – Хушомадларга қараганда, гўё мен аслзода аъёнларимнинг барчасини номма-ном билар эмишман. Бироқ айни чоғда иқрорманки, жаноб, сизни қачон ва қаерда кўрганимни сираям эслолмадим. Шундай бўлса-да, менга бунчалар баҳодирона зарба берган шоввознинг исмини билолсам, жудаям мамнун бўлур эдим.

– Ҳазрати олийлари! – деди Габриэль унга жавобан. – Бугун ҳузурингизда илк бор кўриниш саодатига муяссар бўлдим. Ҳозирга қадар жанговар сафда эдимки, бошқа жойга чиққан эмасман. Хизмати шарифин-

гизга мени Италиядан жўнатишди. Номим – виконт д'Эксмес.

– Виконт д'Эксмес! – такрорлади қирол. – Жудаям соз-да: мана энди мени мағлуб этган голибнинг но-мини эслаб қоламан.

– Офтоби олам! Сизни мағлуб этиш асло мумкин эмас! Сизнинг ҳамиша музаффарлигингизга далил бўлувчи голибона ўлжаларингизни ўзим билан олиб келдим.

У қўли билан имлади: Мартен-Герр ва икки жангчи Италия байроқларини майдонга олиб кириб, қирол-нинг оёғига қўйишди.

– Зоти олийлари! – давом этди Габриэль. – Шон-ли қўшинларингиз Италияда қўлга олган ушбу бай-роқларни герцог де Гиз шахсан сиз олампаҳоҳимизга пешкаш этди. Зоти шариф кардинал Лотарингский жаноблари мендан ғазабланмаслигингизга қаттиқ ишонтирди: негаки, бутун сарой аҳли ва француз миллати кўз олдида бу ганиматларни ҳузурингизга бемаврид олиб кириш одобсизлигим деган истиҳола-да эдим. Зиммамда яна бир шарафли топшириқ бор, офтоби олам, герцог де Гиз жанобларининг номаси-ни ҳам қабул этсангиз!

– Миннатдорман, жаноб д'Эксмес, – деди қирол. – Мана, кардиналнинг почтаси қандай зўр! Ҳа, сиз саройга зафар муждаси билан ташриф этдингиз, са-рой сизни голиб деб қабул қилади!.. Манави гапни қаранглар! Бу байроқларнинг тўрттасини шахсан ўзим олдим денг? Қадрдонимиз герцог де Гиз сизни энг шерюрак командирларимдан бири деб ёзибди. Жаноб д'Эксмес, тиланг – тилагингизни! Худо шоҳид, нимаики сўрасангиз, зудлик билан адо этаман!

– Давлатпаҳоҳ! Сиз ҳотамтой ҳукмдорсиз! Ҳарна марҳаматингиз бош устига!

– Сиз герцог де Гиз қўшинида капитан экансиз, виконт. Менинг гвардиямда капитан бўлсангиз-чи, маъқулми? Жаноб д’Аваллоннинг вазифасига кимни тайинлашни билолмай турувдим, бечора бугун фожиона ўлим топиб, бизни ҳасратда қўйди. Кўриб турибманки, унга муносиб ўринбосар бўла оласиз.

– Зоти олийлари...

– Розимисиз? Бўпти, масала ҳал. Эртагаёқ иш бошлайсиз. Энди биргалашиб Луврга қайтамиз. Сиз менга Италиядаги уруш тўғрисида муфассал сўзлаб бера-сиз.

Габриэль таъзим бажо қилди.

Генрих қўл силтади: «кетдик». Оломон уларга йўл бериб, ҳайқирди: «Яшасин, қирол!» Ўша онда Диана осмондан тушгандай Габриэлнинг ёнида пайдо бўлди ва шивирлади:

– Эртага! Қиролича ҳузурида!

9. УЛАРНИ ТАҚДИР ЎЗИ УЧРАШТИРДИ-ДА

Қиролича ҳузуридаги анжуманлар одатда оқшом чоғи бўларди. Габриэлни шу хусусда огоҳлантириб, яна шуни ҳам тайинлашдики, гвардия капитани бундай қабул маросимларида фақат шунчаки меҳмон бўлмайди, балки хизмат вазифаси ундан мунтазам иштирок этишини тақозо қилади. Габриэль бундай тақозодан сира-сира бўйин товлаш ниятида эмас, аксинча, жон-жон деб бориш иштиёқида ёнмоқда: зеро, қиролича ҳузурида кўнглининг эркаси билан дийдорлашади. Таассуфки, ўша дилхоҳ онларга қадар абади-ятга тенг йигирма тўрт соат бор! У имиллаётган вақтга лаънатлар ўқиб, Мартен-Герр ҳамроҳлигида йўлга тушди: мақсад – ўзига истиқоматгоҳ излаш. Бугун унга ҳар томонлама омадли кун бўлди – бошпана ҳам жўнгина топила қолди, қарангки, қачонлардир отаси

граф Монтгомери яшаган қаср бўм-бўш экан. Оддий гвардия капитани бўлмиш зобитнинг камтарин мақомига нисбатан бу кошонанинг дабдабаси жуда зўрлик қилса-да, Габриэль уни ижарага олаверди. Негаки, бунинг ечими осон: Монтгомери кўрғонига хабар қилиб, ҳамиша содиқ Элиодан йирик миқдорда пул юборишини талаб этади, қолаверса, у Алоизани ҳам Парижга чақиртириб олмоқчи эди...

Ганимларини ҳам Алоиза кўрсатиб қўяди, севган маҳбубасини эса ўзи таниб олди. Габриэлнинг кўнгли тўлиб, хотиржам уйқуга ётди ва тошдай қотиб ухлаб қолди.

Эрта билан у обер-шталмейстер де Буасси жанобларининг қабулига кирди, унга насл-насаби ҳақида расмий маълумотнома топшириши керак эди. Жаноб де Буасси ҳалол хизматчи бўлиб, марҳум граф де Монтгомерининг эски дўстларидан ҳисобланарди. У Габриэль нима сабабдан отамерос мақомини яшираётганини ҳис этди ва унинг бу сирини пиийҳон сақлашга ваъда берди. Сўнгра маршал д'Амвиль янги капитанни ўз ротаси билан таништириб қўйди ва Габриэль хизмат вазифасига киришди. Дастлаб у Париждаги давлат турмаларини назорат тартибида кўздан кечира бошлади. Чунки ой сайин ўтказиладиган бу мушкул ва аянчли текширув гвардия капитанининг зиммасидаги мажбуриятлардан бири эди.

Ишни у Бастилиядан бошлаб, Шатлда ниҳоясига етказди. Ҳамма турмаларда комендант унга маҳбуслар рўйхатини тақдим қилиб, вафот этганлар, беморлар, бошқа жойга ўтказилганлар ва озод бўлганлар тўғрисида маълумот берди ва камераларни бирма-бир айланиб чиқди.

Қайғули ва эзгин манзаралар! Габриэль энди текшириш тугади деган хаёлда эди, бироқ Шатль ҳибсхонасининг комендант рўйхат дафтаридаги деярли

бўм-бўш варақни кўрсатди. Саҳифага Габриэлни ҳайратга солган саноқлигина сатрлар битилганди:

«21.Х... Махфий маҳбус. Башарти, комендант ёхуд гвардия капитани текшируви чоғида улар билан сўзлашувга лоақал уринса ҳам тамом: дарҳол энг чуқур камерага кўчирилиб, жазо чораси ўта оғирлаштирилсин!»

Габриэль Шатлнинг комендантлари жаноб де Сальвудан азондан қизиқиб сўради:

– Билсам бўладими, ким экан бунчалар ашаддий жиноятчи?

– Буни ҳеч ким билмайди: мен олдинги комендантдан қабул қилувдим, унга аввалги бошлиқ топширган. Ўтибор бергандирсиз, рўйхатда у ҳибсга олинган йил қайд этилмаган. Менимча, Франциск Биринчи даврида қамалган бўлса керак. Айтишларича, шунча йиллар мобайнида икки ё уч бор сўзлашмоққа чоғланган экан. Бироқ комендант у оғиз очган лаҳзадаёқ камера эшигини ёпиши ва тутқунни азоб-уқубати янада оғир жойга кўчириши шарт, акс ҳолда, комендантнинг ўзи жуда қаттиқ жазога мустаҳиқ этилиши муқаррар. Ҳозир маҳбус ётган камерадан мудҳишроқ биттагина казематимиз қолган, агар ўша ерга қамалгудай бўлса, ўлиши аниқ! Худди шу йўл билан ундан бир йўла қутулиш иштиёқидагилар бор, бунга ишончим комил, аммо маҳбус гапирмай қўйган. Албатта, у мудҳиш жинояткор: оёқ-қўли доимо занжирбанд бўлади, қочишга мутлақо йўл қўймаслик учун назоратчи ҳар соатда казематга кириб, текшириб, тинтиб чиқади.

– У ўша назоратчига гапириб юборса-чи?

– Унга кар-соқов соқчи бириктирилган, у мана шу турмада туғилиб ўсган, ҳеч қачон ташқарига чиққан эмас.

Габриэль бир сесканиб олди. Тириклар оламидан жудо қилинган, аммо бари бир яшаётган ва фикр-

лаётган ана шу инсонга нисбатан қалбида кучли ҳамдардлик сезиб, нимадандир норозилик, балки даҳшат туйди. Бу сиёҳбахт шўрлик не учун казематнинг тош деворига бошини уриб, то ҳануз миясини мажақламаган: бу дунёда қай илинж тутиб турибди уни – ширин бир хотира ё виждон азобими, жаҳаннам қийноқлари, ёки биҳиштнинг фароғатларими? Шу ҳаёти нега керак, ахир: интиқом истаги, ёхуд яшамоқ умиди борми?

Габриэлда тўсатдан англаб бўлмас, жонсарак ҳаяжон жунбишга келди: ана шу инсонни кўради, кўрмаса иложи йўқ! Унинг юраги ёриламан дерди, гўё! Бугун у юзлаб маҳбусни учратди ва ачинди, албатта. Бироқ манави шўрлик... у йигитни мисоли ўзига имларди, бошқалардан кўпроқ қалбини ўртарди. Унинг тош-қабрдаги ҳаётини кўз олдига келтириб, Габриэлнинг кўксида санчиқ турди.

– Бошланг ўша – 21-камерага! – унинг овози титраб кетди.

Улар иркит ва намхуш зиналардан тушиб боришаркан, тепадаги баланд равоқлар Данте тасвирлаган жаҳаннамнинг машъум гирдобларига ўхшаб кетарди¹. Комендант тўхтади ва рўпарадаги темир эшикка ишора қилди:

– Шу ерда. Соқчи кўринмайди, ичкарида шекилли. Мендаям калит бор, кирaveraмиз.

У эшикни очгач, шундай мудҳиш манзара намоён бўлдики, уни тушида кўрган кишининг юраги ёрилади.

Тошдеворлар қорайиб, пўпанак босган каталакнинг бадбўйлигига чидаб бўлмайди, у Сена оқимидан

---

¹ Данте Алигьери (1265 – 1321) – буюк итальян шоири. У «Илоҳий комедия»да дўзахни ваҳшатангиз гирдоблар шаклида тасвирлаган: бу гирдобларнинг ҳар бирига алоҳида-алоҳида гуноҳлар билан мустаҳиқ этилади ва ҳар бирида бериладиган азоблар ҳам алоҳида.

қуйидалиги боис дарё кутурган кезлари камеранинг ярмигача сув остида қоларди. Тириклар сағанасида шиллиққуртлар пайпаслаб юрибди. Қўланса ҳаво яхдай, сас-садо йўқ: фақат шилтираган шифтдан бир меъёрда чакка томиб турибди – чак, чак, чак...

Икки одамтахлит жусса шу ерда эди: улар анави томчилардан ҳам соқовроқ ва ўрмалаётган қуртлардан камҳаракат. Бири – маҳбус, бири – соқчи. Иккови ҳам маънос, иккови ҳам сукутда.

Соқчи сўлоқмондай давангир бўлиб, қарашлари бемаъно ва заҳил юзининг ўлиқдан фарқи йўқ. У оқсоч, оқсоқол қарияга телбанамо кўзлари билан анқайганича турарди. Маҳбус – ана шу чол: у бурчақдаги походда ётибди, қўл-оёқларига ғул уриб, деворга парчинлаб қўйилган. Булар кирганда чамаси ухлаётган бўлиб, қимирлагани йўқ. Шу ҳолида у мурданинг ёхуд тошдан тарошланган ҳайкалнинг ўзгинаси эди.

Тўсатдан кўзини очди, ўтириб олиб, Габриэлга термилиб қолди.

Унинг бир оғиз сўз айтиши мумкин эмас, лекин қарияни чўчитувчи ва оҳанрабодай нигоҳи гапира бошлади. У Габриэлни сеҳрлаб қўйганди. Комендант билан соқчи казематнинг ҳамма бурчақларини титкилаб, тинтиб чиқишди. Габриэль эса турган жойида қотиб қолди, олов сочган нигоҳлардан дилхаста бўлиб, лол ва гаранг эди. У маҳбусдан кўз узолмасди, Габриэлнинг нигоҳи шундай жонланиб кетгандики, ундаги гаройиб маънони сўз билан ифодалаш мумкинмас.

«Мезбон»нинг ҳам қулфи дили шунчалар очилгандики, ҳатто лаблари оний ҳаракатга саъй қилгандай бўлди. Ўша лаҳзада комендантга ўгирилиб, ўз қисматига битилган машъум ҳукмни эслади-да, айти пайтида оғзини юмиб қолди, лекин мийиғига аччиқ ва маҳзун табассум қалқди. Кейин жойига ётди ва кўзларини юмиб, яна тошхайкал қиёфасига айланди.

– Қани, кетдик бу ердан! – деди Габриэль. – Худо ҳаққи, юринг, тоза ҳаводан нафас олиб, офтобни кўрмасам бўлмай қолди.

Чиндан ҳам кўчага, одамлар орасига чиққачгина у ўзига келди, ҳатто қайта тугилди. Лекин зимистон қамоқхона кўнглининг тубига тошдай чўкиб қолди, Габриэль Гревск майдонида хаёлчан кезаркан, тушида кўргандай ваҳимали ҳолат кўз ўнгидан кетмасди.

Сирли сезгилар шивири садо берардики, гўё ўша бахтиқаро тутқун Габриэлнинг қисматига, ҳаёт йўлига бевосита дахлдор. Бу мушкул туйғу ахийри уни руҳан ҳолдан тойдирди ва кечга яқин Турнелль отчопарига йўл олди. Габриэлнинг оёғи тортмаган бугунги мусобақалар охирлаб қолганди. У кўзлари билан ахтариб, Дианани топди, қиз ҳам уни кўрди. Нигоҳларнинг шу оний висоли бобоқуёш булутларни қувган мисоли йигитнинг қалбидаги зулматга барҳам берди. Габриэль вақтинча бўлса-да, сирли маҳбус тўғрисидаги ўй-хаёлларни унутиб, маҳбубаси билан оқшомда бўлажак учрашув орзусида энтика бошлади.

10. ТОМОШАДАГИ ТОМОШАМИ?

Франциск Биринчининг ҳукмронлиги давридан буён бузилмас бир анъана борки, қирол, аслзодалар ва барча сарой хонимлари ҳар ҳафта камида уч марта қиролича ҳузурида жамланишади. Улар куннинг воқеаларини мутлақо эмин-эркин муҳокама қилишади, ҳатто тиллари бемалол «ўтлаб кетади». Бора-бора ялпи мунозаралар яккама-якка суҳбатларга уланади. Бу ҳақда биз аввалроқ эслаган Брантом шундай ёзади: «Илоҳасурат ҳурлар гулзорида яйраган ҳар бир ақибир, ҳар бир дворян кўнглига ёққан гулни ҳидламоғи, яъни суҳбат қурмоғи мумкин эди». Спектакллар ҳам тез-тез намоиш этиларди.

Габриэль бу оқшом ана шундай анжуманда қатнашади. Бироқ унинг қувончи хавотирга уйқашиб кетган: Диананинг бўлажак тўйи борасидаги мужмал гап-сўзлар ва дудмол тахминлардан қалби беором. У Дианани қайта кўргач, қизнинг кўзида муҳаббат олови чақнагандай туюлиб, йигитга иқбол кулгандай эди. Бироқ ҳамманинг оғзида Диана ва Франциск исмларининг муштарак жаранглайвериши унинг қулоғига қуйилиб қолгандики, беихтиёр ғамга ботарди. Наҳотки, шундай бадхоҳ никоҳга Диана рози бўлса-я! Ё у Францискни севиб қолганми?..

Бу иштибоҳлардан боши қотган Габриэль ахийри Мартен-Геррга мурожаат қилди: негаки, у яроқбардор сифатида кўп гаплардан воқиф бўлмоғи зарур, қолаверса, анча-мунча таниш орттиришга улгурган. Виконт д'Эксмеснинг айни мурожаати аслида Мартен-Геррнинг тили учидан турган гап бўлиб чиқди. Чунки хожаси недандир ғам-ғусса чекаётганини пайқагач, Мартен-Герр ранжигандай бўлувди. Ахир, беш йил давомида битта майизни тенг бўлиб еган содиқ маҳрамидан сир яшириш Габриэлга муносиб эмас-да. Шу боис у хўжайиндан нима гаплигини сўрашга жазм қилганди.

Хуллас, икки ўртадаги суҳбатда ушбу вазият аён бўлди: Габриэль ишонч ҳосил қилдики, Диана де Кастро Франциск де Монморансини севмайди ва Мартен-Герр тушундики, Габриэль Диана де Кастро-ни севаркан.

Ушбу икки қутбли хулосадан ҳар икков беҳад бахтиёр бўлишди: бунинг шарофати ўлароқ Габриэль Лувр қасрининг дарвозаси очилмасидан бир соат бурунроқ бориб олди. Энди Мартен-Геррга келсак, хожасининг хонзода маҳбубасига эҳтиром юзасидан дарҳол сарой чеварининг ҳузурига ташриф буюриб, ўзига қора жужунча ва жигарранг иштон сотиб олди.

Пулини нақд санаб, ўша ондаёқ ясан-тусанга бурканди, зотан, Лувр рўпарасида то хўжайин чиққунча ўзига оро бериб, олифталигидан қувонганга не етсин!..

Бироқ чеварнинг эси оғиб қолаёзди: лаҳза ўтмадики, ҳузурида Мартен-Герр яна қаққайиб турибди-да, уст-боши буткул бўлакча.

– Ёпирай, ахир, ҳозиргина... – ёқасини ушлади уста.

– Бу оқшом ҳаво салқин-да, ўшанинг учун иссиқроқ кийиниб олдим, – деди Мартен-Герр унинг таажжубига жавобан. – Лекин менга жужунча ва иштон шунчалар ёқиб қолдики, худди ўша ранг, ўша бичимда яна бир сидра оламан ё буюртма бераман.

– Майли, – деди тикувчи, – бироқ эл кўзида яккаш бир хилда кийинаётгандай кўринасиз-да. Бўпти, буюртма оламан, фақат ўрнини алмаштирайлик, чунончи, шу ранглар сизга ёқиб қолган экан, келинг, жужунча жигарранг, иштони қора бўлсин.

– Йўқ-йўқ! – оёқ тиради Мартен-Герр.

– Хўп, – деди чевар уни йўлга юргиза олмагач, – аммо ҳозир тайёр либослар йўқ, мен ўшанақа газмол топаман ва тикиб бераман...

Габриэлнинг нигоҳи Дианани дарҳол илгади. У янги-ёлчи қиролича-дофинанинг ёнида ўтирарди.

Габриэль бундай даврада синашта эмаски, дадил бостириб боришни ўзига эп билмади, беодоблик бўлмасин деди. Қулай вазиятни кутишдан ўзга чора йўқки, сабр қилди. Шу аснода иттифоқо олдида ўтириб қолган рангпар ва чувак йигит билан гаплашиб қолди.

– Ким билан суҳбат қуришга муяссар эканимни билсам бўладими, тақсир? – сўради у.

– Виконт д'Эксмес. Ижозатингиз билан сиздан ҳам сўрашга журъат этмоқчийдим.

Нотаниш йигит унга ҳайрон тикилиб қолди ва деди:

– Франциск де Монморансиман.

Агар у «шайтон алайҳиллаънаман» деганда ҳам, Габриэлнинг бунчалик кути учмас ва бунчалар шиддат билан ўрнидан туриб кетмас эди. Франциск табиатан бетамиз бўлиб, ҳайратга чўмганича қолди, бироқ ўйлаб кўриш, бош қотириш унга бегона эдики, ўша ондаёқ бу жумбоқни унутди-да, ўзига сипороқ ҳамсуҳбат топишга уннади.

Габриэль Диананинг олдига бормоққа чоғланганда, қирол ва унинг шотирлари пайдо бўлди.

– Бу кунги оқшомнинг якуни хонимларимизга кутилмаган тухфа бўлади: ҳозиргина фармон бердим, айвонда саҳна жиҳозлашмоқда. Сизлар учун жаноб Жан Антуан де Баиф қаламига мансуб «Шерюрак» номли беш кўринишдан иборат шеърий комедия намойиш этилади.

Қиролнинг бу илтифоти шов-шув ва олқишлар билан кутиб олинди, албатта. Йигитлар хонимларга қўл узатиб, уларни саҳна ўрнатилган томошахонага таклиф этишарди. Аммо Габриэль бари бир Дианага етолгани йўқ, сал нарироққа, қироличанинг орқасига жойлашди.

Екатерина Медичи уни кўриб, олдига чақирди. Бормасликнинг иложи йўқ.

– Жаноб д’Эксмес, бугунги беллашувларда кўролганим йўғ-а?

– Зоти олиялари, давлатпаноҳнинг марҳаматлари билан вазифам ижросига киришиб, хизматим тақозоси туфайли бундай шарафга муяссар бўлолмай қолдим.

– Афсус, – мафтункор табассум ҳадя қилди Екатерина, – сизга тенг келадиган довюрак ва чапдаст чавандоз йўқ ҳисоби, албатта. Кеча зарбангиз эгардаги ҳукмдорни титратиб қўйдик, бу жуда камёб ҳодиса. Сизнинг ғалабаларингизга яна шоҳид бўлсам, бошим кўкларга етарди-да.

Габриэль одоб билан таъзим бажо қилди. Бу хушомадлардан ноқулай аҳволга тушиб қолгандики, нима дейишини ҳам билмасди.

– Ҳозир намойиш этиладиган пьеса сизга таниш эмасми? – давом этди Екатерина, у қошидаги кўркам ва тортинчоқ йигитга ошкора суқланиб боқарди.

– Мен унинг лотин тилидаги асл матнини ўқигандим, – жавоб қайтарди Габриэль. – Эшитишимча, ҳозирги пьеса муллифи Теренцийнинг¹ ўша асарига тақлид қилган, холос.

– Демак, янглишмасам, – таъкидлади қиролича, – сиз адабиёт соҳасида ҳам найзабозликдаги мисоли ўткир экансиз.

Бу илтифотларнинг бари нимовозда изҳор этилиб, қироличанинг кўзлари сирли чақнаб турарди. Бироқ Еврипид тавсиф этган Ипполит² мисоли тортинчоқ ва боодоб Габриэль италиялик аёлнинг бунчалар ўйноқи муомаласини бор-йўғи зўраки табассум билангина қабул қилаётганди. Нодон бола-ей! Маликайи олиянинг шоҳона илтифоти «шарофати» туфайли бошига маломат ёғилишини ҳали у билмайди-да. (Аввал Диана билан ёнма-ён ўтирсин-чи, маҳбубасининг рашк ўқига балогардон бўлиб, қизғаниш томошасини ана ўшанда кўраверади.) Дарҳақиқат, антик театр таомилига мувофиқ, қўлбола сахнада Муқаддима³ пай-

---

¹ Теренций – эрамиздан аввалги II асрда яшаган римлик адиб, комедиянавис.

² Қадимги юнон драматурги Еврипиднинг «Ипполит» трагедиясида Ипполит деган йигит тасвирланади. У Тесейнинг ўғли бўлиб, Федранинг (*Тесейнинг хотини*) беҳаё тухматига йўлиққан.

³ Қадимги драматургия ва сахна анъанасига кўра томоша алоҳида Муқаддима образи (*гримдаги актёр*) ёки қисқа кўриниш билан бошланган. Бунда сюжетнинг асоси бўлган воқеа ё афсона билан томошабин қисқача таништирилган. Масалан, Муқаддима шу ҳақда монолог ўқирди. (*Таржимон изоҳлари* – Р. У.)

до бўлиб, томошабинларга изоҳ бериб чиқиб кетиши биланоқ қиролича Габриэлга пичирлади:

– Шу ерда ўтиринг, жаноби олим йигит, агар тушунмай қолсам, тушунтириб турасиз.

Герцогиня де Кастро йўлакнинг охирида эди. Габриэль фурсат топиб, қироличага таъзим қилди ва битта курсини олди-да, Диана билан ёнма-ён қимти-ниб жойлашди.

Комедия бошланди.

Габриэль қироличага таъкидлаганидек, у мазмунан Теренцийнинг «Ахта гулом» асаридан бачкана кўчирма эди. Бироқ биз унинг таҳлилидан ўзимизни тийиш билан кифояланамиз. Фақат шуни эслатамизки, пьесанинг бош қаҳрамони бетайин бир зўраки «баҳодир», мақтанчоқ жангчи бўлиб, аслида уни ҳар қандай олғир чув тушириб кета оларди.

Томошанинг аввалидаёқ мухлислар икки қарама-қарши қутбга айрилишганди: Гизларнинг кўп сонли тарафдорлари саҳнадаги мақтанчоқ чолнинг масхараомуз сиймосини коннетабль Монморансининг қиёфасига ўхшатиб қувонишарди ва аксинча, Монморансининг шотирлари наздида эса «жасоратлари»дан лоф уриб, кўксига мушглаётган «қаҳрамон» гўё шуҳратпараст герцог де Гизнинг қуйиб қўйган нусхаси эди. Шу боис, актёрларнинг ҳар бир муваффақиятли ҳаракати ҳажвий пайконга (ҳарбий эмас, албатта) айланиб, ҳар қандай қаҳқаҳа у ёки бу тарафнинг кўксини аниқ мўлжалга олар ва паққа санчилар эди. Инчунин, икки ганим қутб ҳам бир-бирига қўлини бигиз қилиб кекирдаги йиртилгудай воҳа-воҳа куларди. Бинобарин, залдаги «спектакль» шунчалик қизиқарли тус олдики, саҳнадаги томоша унга шогирд ҳам бўлолмасди.

Бизнинг севишганларга эса айти муддао: ўзаро ёвланган икки тоифа сарой ақибирлари бу икки «томо-

ша» билан андармон экан, чапак ва сурон шовқини-да икки севишган қалб ҳислари оёқ-қўлини бемалол ёзди. Дастлаб енгил пичирлашиб олдилар:

– Диана!

– Габриэль!

Бу икковнинг умрбодлик қалб нидоси эди.

– Сиз Франциск де Монморансига тегар эмишсизми?

– Сизга эса қиролича кўзини сузмоқда шекилли?

– Эшитмадингизми, маликанинг ўзи чақирди-ку!

– Билмадингизми, қирол мени мажбуран узатмоқчи?

– Узатса, рози бўлиб тегаверасизми, Диана?

– Сиз-чи, қиролича билан намуноча апоқ-чапоқ бўлмасангиз, Габриэль?

– Бир оғиз гапирайин! – ўтинди Габриэль. – Шу тобда сизни бошқа аёлга муомалам кўпроқ қизиқтирадими? Менинг қалбимдан нелар кечаётгани сизни қизиқтирмай қўйганми, Диана?

– Унчалик эмас, Габриэль. Менинг қалбим сизни шунчалар қизиқтирмаяптики, мендаги изтироб олдида сизники – ҳолва!

– Модомики, шундай экан, ижозатингиз билан айтиб қўя қолай: агар мен нимани ўйласам, сиз ҳам ўшани ўйлабсизми, демак, рашк оловида жизғанаксиз. Бундан чиқдики, сиз мени жудаям севадиз, ёнмоқдасиз, Диана.

– Д'Эксмес жаноблари! – деди қиз жўрттага парвойи фалак қиёфада. – Унутманг, мен Дианагина эмас, герцогиня де Кастро хонимман.

– Бироқ ҳозир бевасиз-ку! Бошингиз очиқми ахир?

– Таассуфки, бошим очиқ!

– Бунчалар уҳ тортманг, Диана! Ундан кўра мени ҳалиям оз-моз севишингизга иқроп бўлинг! Қўрқмай айтаверинг, ҳеч ким эшитиб қолмайди, ҳамма саҳнадаги довдирнинг алжирашига андармон. Жавоб беринг, Диана, мени яхши кўрасизми?

– Намунча шовқин соласиз, жаноб? Кўрмаяпсизми, бу кўриниш охирлаб қолди, ахир, – қувлик билан пичирлади Диана. – Ақалли танаффус ўтгунча сабр қилинг, яхши йигит!

Атиги ўн дақиқалик танаффус Габриэлнинг бесабр хаёлида ўн асрга чўзилди-ёв! У шунга шукур қилдики, Мария Стюарт билан келаётган Екатерина Медичи уни ёнига чорлагани йўқ. Чақиргудай бўлса борми, йигит бу илтифотни рад этиши аниқки, бошини ба-лога кўярди.

Иккинчи кўриниш бошланиши биланоқ Габриэль мақсадга кўчиб, ҳужумга ўтди:

– Хўш, энди айтарсиз?

– Нимани айтаман? – кўзларини пирпиратди Диана, гўё гап нимадалиги хаёлида йўқ. – Ҳа-я, чамаси, сизни севаманми-йўқми – шуни сўровдингиз шекилли. Бу ҳақда сизга жавоб бердим-ку: сизнинг кўнглингиз қандай бўлса, менинг кўнглим ҳам ўша-ўша.

– Зўр! – хитоб қилди Габриэль. – Нима деганингизни тушунапсизми? Сизни қанчалик севишимни билмайсиз-да!

– Ҳа-а, буни билмайманми? – деди қиз ширин та-бассум билан. – Шундай экан, бу ҳақда менга айтиб беринг-да, йигит!

– Энди қулоқ солинг, Диана, айрилиқда ўтган олти йил давомида хаёлим фақат сизда эди. Иккимиз Вимутьеда хайрлашгач, орадан бир ой ўтиб, Парижга келдим ва шундагина асл наслингизни билдим: отангиз – қирол, волидангиз – герцогиня Валантинуа экан. Бироқ мени олийнасаб маликалингиз эмас, де Кастрога хотиң бўлганингиз даҳшатга соларди. Шунда қалбим тўридан сирли бир садо келарди: «Бари бир чекинма! Уни кўнглингизда тут! Шундай ном қозонгинки, шон-шўхратингиз бир куни қулоғига тушсин ва ана шунда сенга қойил қолсин!» Шу орзу билан герцог де

Гизнинг қўл остида хизмат қила бошладим, унга суянсам тезроқ одам бўлишимга ишонардим. Дарҳақиқат, кейинги йилиёқ у билан Мец қамалида бирга бўлиб, деярли имконсиз жанговар юмушни уддалаганлар сафининг аввалида турдимки, қуршовдан қутулдик. Қирол қўшинлари Эденни фатҳ этганини ва эрингиз герцог де Кастронинг ҳалок бўлганини Мецда турганимда эшитдим. Ахир у сиз билан қайта кўришгани ҳам йўқ эди! Унга ачиниб, Рента остоналарида душманга шундай ташландимки!.. Бу ҳақда герцог де Гиздан сўрасангиз, ҳаммасини айтиб беради. Мен Аб-бевиль, Динан, Бавэ, Като-Камбрези жангларида ҳам қатнашдим. Умуман олганда, қаерда замбарак отилган бўлса, ҳаммасида бор эдим, ана шу йиллар давомидаги ҳеч бир зафарга менсиз эришилмаган, десам бўлаверади.

– Восэль сулҳидан сўнг Парижга келгандим, – давом этди Габриэль. – Бироқ сиз монастирда экансизки, мажбурий таътил мен учун ғам-ғурбатга айланиб кетди. Ҳайтовур, уруш бошланиб, жонимга оро кирди. Герцог де Гиз менга илтифот кўрсатиб, Италия юришига бирга бориш-бормаслигимни сўраб қолди. Жон-жон деб бораман-ку! Қиш эди, Альп чўққиларидан ошиб ўтиб, Милан музофотига ёриб кирдик. Валенца забт этилди. Парма ва Пьяченцада мутлақо қаршиликка учрамасдан, Тоскана ҳудудидан ғолибона юриш билан жангсиз ўтиб, Абрुцци тизма тоғлари пойига етдик. Аммо шу ерда одам камлиги ва маблағ етишмовчилиги сезила бошлади. Бари бир герцог де Гиз Камплини қўлга олди ва Чивителлани қамал қилди. Шундай бўлса-да, қўшиннинг путури кетиб, экспедициямиз тақдири хавф остида қоладигандай эди. Ўшанда, яъни Чивителлада турганимизда, Диана, герцог де Гиз акаси кардинал Лотарингскийдан хат олди ва сизнинг Франциск де Монморанси би-

лан унаштирилишингиз «хушхабар»ниям ана шу мактубдан билдим. Альпнинг у ёғида менинг ишим қолмагандики, таклифим де Гизгаям маъқул келди. Натижада у марҳамат қилиб, Францияга қайтишимга рухсат берди ва душман байроқларини қиролга тоширишимни буюрди. Менинг якка-ю ягона муродим сизни кўриш эди, Диана. Анави никоҳ масаласида розилигингиз бор-йўқлигини ўз оғзингиздан эшитишни, олти йиллик сарсон-саргардон ҳаётим қиссаси билан таништиришни ва ниҳоят, сиз мени, мен сизни севгандай севиш-севмаслигингизни билишни хоҳлардим.

– Азизим! – деди Диана ҳалим овозда. – Бу ҳикоянгизга жавобан мен ҳам ўз ҳаётим қиссасини дoston қиламан. Мен, ўн икки яшар қизалоқ саройга кириб, дастлабки кунларда бу муҳитни ҳайрат ва қизиқувчанлик билан кузатиб юрдим. Ҳеч қанча ўтмадики, у меъдамга урди, шоҳона ҳаётнинг бўйнимдаги олтин занжири тобора оғирлашиб, Вимутье билан Монтгомерининг ўрмон ва далаларини соғинардим, кейин у азобга айланди! Ҳар кеча кўз ёшларим билан ёстигим намланарди. Бироқ дадам – қирол ҳазратлари менга меҳрибон эдики, унга жавобан мен ҳам оқила фарзанд бўлишга интилардим. Аммо менга озодлик қаёқда? Алоизани қайдан топаман энди? Сиз ҳам йўқсиз, Габриэль! Қирол-дадамни аҳёнда бир кўрардим, холос. Де Валантинуа хонимнинг муносабати совуқ ва бепарво, ҳатто мени кўришга тоб-тоқати йўқдай. Мен... мен эса инсоний меҳрга, шафқатга ташна эдим. Азизим, мен жудаям қийналардимки!..

– Шўрлик Дианагинам! – шивирлади мутаассир Габриэль.

– Хулласи калом, – дея давом этди Диана, – сиз у ёқда қон кечардингиз, мен бу ёқда азоб чекардим. Эр зоти ҳаракатда бўлади, аёл зоти уни кутади –

қисмат ўзи шунақа. Бироқ кутишнинг юки ҳаракатдан залворлироқ бўлиши мумкин. Никоҳдан сўнг бир йил ўтмасданоқ тул қолдим ва азадор пайтимда қирол мени Бокира қизлар монастирига жойлаштириб қўйди. Менга саройдаги абадий фитнес-фасод ва бефойда ҳис-ҳаяжонлардан кўра ибодатхонадаги ботавфиқ ва сокин узлат тарзи маъқул келди. Шу боис, отамдан сўрадим ва у монастирда яна маълум муддат қолаверишимга изн берди. Ҳар ҳолда ўзим истаган меҳр-шафқатни топгандим, ҳамини меҳрибон роҳибалардан Моника эгачи Алоизани ёдимга соларди. Тўғри, у ерда мен ҳаммага суюкли эдим, лекин энг муҳими шуки, истаганимча хаёл суришга, орзу қилишга имконим ўз қўлимда... Мени ҳеч ким тергамайди, кузатмайди, Габриэль. Кимни ўйлашим, нимани орзулашим ҳақида индамай қўя қоламан, буни ўзингиз биласиз, албатта...

Одам тўла жойда бу ошиқ-маъшуклар шунчалар холи эдиларки, бунчалар бежавотир жойни ҳатто кимсасиз саҳродан ҳам топиб бўлмасди.

– Рўёби йўқ рўёби орзулар билан эса-да, Габриэль, монастирдаги беш йил умрим осойишта ўтди. Биргина оғир кулфат содир бўлди – Ангеррандан айрилдим. Аммо ҳеч қанча ўтмасдан кейингиси бошимга тушди. Қирол мени тағин чақиртириб, Франциск де Монморанси билан никоҳланишим кераклигини айтди. Мен кўнганим йўқ, энди қилган ишининг фаҳмига етмайдиган гўдак эмасман, ахир. Оёқ тираб туравердим. Ана шунда дадам менга ёлворди ва бўлгуси никоҳ тож-тахти учун катта аҳамиятга эга эканини тушунтирди. Қиролнинг тусмоллашича, сиз мени... балки унутиб бўлгансиз. Хўп, менинг ошиғим қани ўзи? Насл-насаби қанақа? Қисқаси, қирол ҳам талабиди туриб олди, ялинди, ёлворди... Бу – кечаги можаро, ҳа худди кеча... Ахийри, кўндим, лекин иккита шарт

қўйдим: биринчидан, мен учун ўлимга тенг никоҳ уч ой муддатга кечиктирилади, иккинчидан, шу муҳлатда сиз ҳақингизда сўраб-суриштираман.

– Демак, сизни унаштириб бўлишганми? – Габриэлнинг ранги бўзариб кетганди.

– Шундай. Лекин унда ҳали сиз билан учрашганимча йўқ эдики, агар кутмаганимда кўз олдимда намоён бўлсангиз, қанчалар тотли ҳаловат ва қанчалар аччиқ укубат чекажагим ҳатто хаёлимгаям келмаганди-да... Кеча ўйингоҳда кўрганим ондаёқ қалбим нидо қилдики, олампаноҳ мендан олган ваъданинг минбаъд заррача қиммати йўқ, ўша никоҳнинг амалга ошиши мутлақо мумкин эмас. Менинг юрагим фақат сизники, агарда сиз мени ҳалиям севсангиз, мен сизни тоабад севганим-севган... Мана энди айтинг-чи, мени яна айблай оласизми?

– Диана, сиз одам қиёфасидаги фариштасиз! Мен эса ишқингизга муносиб бўлиш учун ҳеч нарса қилолмаганимга иқрорман, холос...

– Қулоқ солинг, Габриэль, тақдир бизни қайта учраштирганига шукур, кўрайлик-чи, пешонамизда бошқа ғовлар ҳам йўқми? Қирол-отам қиз узатаркан, куёвнинг насл-насабини жа-а чертиб танлайди, Монморанси билан қудалашув туфайли иштаҳаси янаям очилиб кетган.

– Бу масалада мутлақо муаммо йўқ, Диана. Менинг аждодларим аслзодалиқда ўшалардан асти кам эмас ва ота-боболарим ҳам қирол оиласи билан қудалашиб юрган.

– Ростдан-а? Худога шукур, Габриэль! Ўзимга қолса, насл-насаб нималигига сираям ақлим етмайди. Аждодларингиз кимлигини билмайман. Вимутъеда эканимизда сизни Габриэль деганманки, ундан бўлак хушёқар исмни излаган ҳам эмасман! Модомики, келиб чиқишингиз қиролни қониқтиришига

ишончингиз комил бўлса, айна муддао, мен бундан беҳад бахтиёрман. У ҳолда фамилиянгиз д'Эксмес, де Гиз ё Монморанси бўладими, умуман, аҳамияти йўқ... Фақат... фақат Монтгомери бўлмасангизгина...

Габриэлнинг юраги орқасига тортиб кетди:

– Нега энди Монтгомери бўлишим мумкинмас?

– Қишлоқда қўшнимиз бўлмиш Монтгомерилар қиролга қандайдир ёмонлик қилишган шекилли, отамнинг уларни кўргани кўзи йўқ.

– Шунақа денг? – овозини кўтарди Габриэль, унинг кўксига ёмон оғриқ турди. – Лекин ким ёмонлик қилдиди: Монтгомериларми ё қиролми?

– Дадам олижаноб инсонки, ноҳақликка йўл қўйиши мумкинмас-да, Габриэль.

– Ўз қизига олижаноб бўлса бордир, лекин душманларига...

– ...бешафқат бўлади-да, – жумлани якунлади Диана. – Хўш, ўша Монтгомерилар билан бизнинг неча пуллик ишимиз бор, а?

– Башарти, мен худди ўша оиладан бўлсам-чи?

– Вой шўрим, азизим, фақат шундай бўлмасин!

– Дейлики, у ҳолда сиз нима қилардингиз?

– У ҳолда мен ким жабрланган бўлса, ўшанинг оёқларига йиқилардим. Мен учун ярашмагунларингча ё отам сизни, ёки сиз отамни кечирмагунларингча йиғлардим, ёлворардим.

– Агар икки ўртада қон тўкилмаган бўлса, жафокашнинг кечириши эҳтимолдан холи эмас. Аммо қон тўкилган бўлса... Қон қон билан ювилади!

– Жудаям қўрқиб кетяпман, Габриэль! Намунча мени ўсмоқчиладдингиз? Ахир, бу гаплар билан мени синамоқчи бўлдингиз-да, тўғрими?

– Ҳа-да, шунчаки синамоқчи эдим... Яхшигаям, ёмонгаям худо бор... – деди Габриэль.

– Отам билан орангизда низо йўқ, шундайми?

– Мениям умидим шундан, Диана... Худо кўрсатмасин, ўзгача бўлиб чиқса, сизни оғир азобга қўяманми деб...

– Ноумид шайтон, Габриэль! – деди Диана ширин жилмайиб. – Модомики, сиз умидвор экансиз, мен ҳам умидворман: дадамга ялинаман, менинг қатлимга баробар ваъдасидан қайтишини сўрайман. Қирол шунчалар дасти дароз ҳукмдорки, бундан Монморанси қанчалик ранжиса, шунчалик қувонтириб қўйишга ҳам қодир.

– Йўқ, Диана, бундан Монморансилар шу қадар бетимсол зарар кўрадики, уни қоплаш учун ҳукмдорнинг борлиқ хазинасиям, салтанатиям камлик қилади.

– Кўнглингиз тўқ бўлсин, азизим, худойимга шукурки, Франциск де Монморанси деганлари бу никоҳга сизнинг кўзингиз билан қарамайди. Унвон билан сийлаб қўйилганига қувонади-да, сизга аталган шўрлик Дианангизни маршаллик погонига осонгина алмаштириб кетаверади. Монморансилар учун ёмон савдо бўлмайдиган бу ишга, яъни унга маршал унвонини беришга отамни кўндиргач, уни кейинги қадамга ҳозирлай бошлайман... Қишлоқда д'Эксмес хонадони билан қариндошлик алоқаларимиз бўлганини эслатаман, сизнинг жанговар жасоратларингизни ёдига соламан... – Диана бир зум тўхтаб қолди. – Ие, пьеса охирлаб қолибди шекилли!

– Беш пардагина холос-а! – хафа бўлди Габриэль. – Шунақаям қисқа бўладими? Тўғри айтасиз, ана Хотима¹ саҳнага чиқяпти, ҳозир хулосани айтади, кейин томоша тамом.

---

¹ Қадимги юнон-рим драматургияси ва саҳна анъанасига кўра томоша алоҳида Хотима образининг (гримдаги актёр) чиқиши билан яқунланган. У сўнги пардадан кейин асарнинг моҳиятини сўзлаб, залдагиларни эзгуликка чорлаган, насиҳат қилган. (*Таржимон изоҳи* – Р. У.)

– Ҳар ҳолда анча нарсани гаплашиб олдик-ку!..
– Йўқ, мен мингдан бириниям айтолганим йўқ..
– Мен ҳам, – деди Диана, – айниқса, қироличанинг сизга сузилиши...

– Тилингиз намуноча заҳар, Диана?

– Сизни қизғанадиган мени эмас, сизга жилпил-лайдиган анави хотинни заҳар дейдилар! Эшитдингизми? Лоақал бугун у билан бошқа шивирлашмасангиз, азизим, бу – менинг хоҳишим!

– Хоҳишингиз? Самимиятингизга гап йўқ! Тамом, у билан сўзлашмаганим бўлсин!.. Томошаям тугади, вассалом! Кўришгунча! Кетар жафосига шундай бир сўзни айтингки, у менга куч-қудрат берсин, кўнглимни тоғдай ўстирсин!

– Кетар жафосигами? Тезроқ кўришгунимизча! Мен абадий сеникиман, эргинам! – Диана шўх шивирларкан, бу сўзлар кайфидан сархуш Габриэль гўё карахт эди.

Диана сершовқин оломонга сингиб кетди. Габриэль ҳам бу ердан тезроқ чиқиб олишга ошиқарди, зеро, ваъда – вафоси биланки, қиролича имлаб қолмаса гўргайди...

Ташқарида уни кутиб турган Мартен-Герр пешвоз чиқди. Оҳорли либоси билан қувониб, жуда оғзи қулогида эди.

– Хўш, жанобим, герцогиня Ангулемская билан кўришолдингизми?

– Кўришдим, – истар-истамас жавоб берди Габриэль.

– Қалай, герцогиня Ангулемская хонимнинг кўнгли виконт жанобларига ҳалиям ўша-ўшамикан?

– Валакисаланг! – ўшқирди Габриэль. – Бу гапни сенга ким айтди ўзи? Де Кастро хоним мени ёки мен уни севиш-севмаслигимни сен қаёқдан олдинг? Сен доғули бу ҳақда қайтиб оғиз очма!

– Билдим, – гўлдиради Мартен, – у монсенъерни яхши кўраркан, акс ҳолда жанобим оҳ чекарди-ю, менга қийқирмасди... Аммо хожа ҳам ошиғ-у шайдо, билъакс, кийимларим яп-янгилигини кўрарди...

– Кийимларинг? Ие, дарҳақиқат, янги-ку, муборак бўлсин! Олдин кўрмовдим-да.

– Кўрмагансиз, жаноб, буни шу оқшом сотиб олиб, пулиниям нақд санадим, жанобим ва қаллигининг баҳридили очилсин, дедим-да.

– Яхши, булбулигўё, модомики, мен учун чиқимдор бўлибсан, сарфингни тўлайман, албатта.

– Оҳ-оҳ, жанобим, хотамтойсиз, хотамтой! Бироқ сиздай хожа мендай қулдан ҳарчанд сир беркитмасинки, севганини ва севилганини ўзи исботлаб қўйди-ку! Чунки фақат ошиқларгина манавинақа осонгина ийиб, суюнчи бера олади-да!..

– Сеники маъқул, фақат чакагингни юм, Мартен!

– Бош устига, монсенъер, сизни ширин хаёлларингиз билан холи қолдирганим бўлсин!

Дарҳақиқат, Габриэлнинг қалбида ягона истак: уйга қайтса-да, туйғуларини, орзу-умидларини ким биландир сирлашмаса, асло иложи йўқ. У дарҳол Алоизага дуойи салом ёза бошлади:

«Жондан азиз кўрганим Алоиза! Диананинг менга кўнгли бор экан. Йўқ, нотўғри, мактубни бундай бошлашим ножоиз. Олижанобим, Алоиза, ёнгинамда бўлишинг зарур, кел, олти йиллик айрилиқдан сўнг фарзандларча бағримга босай деб юрагим томиб кетмоқда. Энди мен ўз йўлимни топиб, қаддимни тиклаб олдим. Лавозимим – қирол гвардиясининг капитани, бу – ҳазилакам ҳарбий рутбалардан эмас. Бу эса ўтган ота-боболарим васиятини адо этишимда, сулоламизнинг пок номини ва шон-шарафини тиклашимда қўл келади. Сен менга худди шу масалада кераксан, Алоиза. Яна шунинг учун ҳам кераксанки, менинг иқ-

болим кулган: такрор бўлса-да айтаман – Диананинг менга кўнгли бор. Ҳа, бу болалигимдаги дўст-қизалоқ, меҳрибон Алоизасиниям унутган эмас: энди у қиролни дадам деса-да, бари бир ўзимиз билган ўша Диана. Гапнинг пўскаллари шундоқки, Алоиза, қирол билан герцогиня де Валантинуанинг қизи, герцог де Кастронинг беваси Вимутьедан чиқиб, жанггоҳларда бедарак кетган дўстини асло унутганмас ва уни доимо севган. Бу ҳақдаги дилрозини ўз оғзи билан изҳор этганига бир соат бўлди ва унинг тотли овози ҳамон қалбим тўрида акс-садо билан жарангламоқда. Хуллас, Алоиза, тезроқ кел, кела қол! Бахтимдан шунчалар масрурманки, нима қилишимни билмайман ва ёлғизликка тоқатим қолмади».

II. ТИНЧЛИК БАРҚАРОРМИ Ё УРУШ БОШЛАНАДИМИ?

Еттинчи июнь куни Қироллик кенгашининг мажлиси чақирилди. Кенгашнинг ҳамма аъзолари Генрих II ва шаҳзодалар қошида: коннетабль Анн де Монморанси, кардинал Лотарингский ва унинг укаси Карл де Гиз, архиепископ Реймский, канцлер Оливье де Лаквиль, президент Бертран, тўрт граф – Омальский, Седан, Юмьер, Сент-Антуан ва унинг ўғли.

Эшикоғаси ўрнида гвардия капитани виконт д'Эксмес қилич яланғочлаб турибди.

Мажлис аҳлининг асосий диққат-эътибори ҳаминша бўлганидек, Монморансилар ва Гизлар ўртасидаги даҳанаки жангни кузатиш билан андармон. Майдонда икки рақиб: коннетабль ва кардинал.

Кардинал Лотарингский минбарда:

– Аълоҳазрат! Ватан тақдири хавф остида, ёв остонамизда турибди! Фландрия ҳудудида жуда катта қўшин тўплашмоқда, эртагаёқ Филипп Иккинчи чегара-

ларимизга дахл этиши ҳеч гап эмас, Мария Английс-кая эса уруш эълон қилиши мумкин. Давлатпаноҳ, энди бизга шундай бир қўмондон, навқирон ва шер-юрак саркарда зарурки, дадил ва қатъий жангга бош-ласин, унинг номини эшитган ондаёқ испаниялик-нинг юраги ўйнаб қолсин.

Тоқати тоқ бўлган Монморанси пичинг отди:

– Яъни масалан, дейликки, укажонингиз бўлмиш де Гиз жанобларининг номини.

– Албатта, сиз ҳақсиз, укамнинг номи айнан сиз айтгандай зўр-да, – унга гал бермади кардинал. – Ҳа, Мецда, Рентида, Валенцада зафар қозонган ғолиб-нинг шуҳрати шунақа бўлади. Ҳа, зоти олийлари, дарҳақиқат, айнан герцог де Гизни иложи борича зуд-лик билан Италиядан чақиртириб олишни маслаҳат бераман. Қолаверса, у шу тобда пулга муҳтож, яқин-гинада Чивителла қамалинияма бўшатишга мажбур бўлди. У ерда герцогнинг ҳеч кимга кераги йўқ ва қў-шини дардисар бўлгани ҳолда, бу ёқда ажнабий тажовузкорлар ўқиға кўксини қалқон қилмоққа сув билан ҳаводай зарур-ку!

Қирол коннетабль томонга шунчаки назар солди: мабодо гап-мапингиз йўқми?

– Офтоби олам! – деди Монморанси. – Чиндан ҳам қўшинни чақириб олмасангиз, бўлмай қолди. Ахир, Италиядаги дабдабаси зўр зафарларнинг охири вой бўлиб, шармисорликка олиб келмоқда, буни мен ол-дин ҳам айтувдим. Аммо ўша қўшинни энди қаёққа-ям жўнатасиз? Қўлимиздаги хабарларга разм солинг: Нидерландия билан чегараларимиз мутлақо осо-йишта, Филипп Иккинчи қошингизда титраб туриб-ди, Мария Английская батамом сукутда. Муваққат яраш аҳдини янгилаш ёки узил-кесил сулҳнинг шарт-ларини уларнинг олдиға бемалол кўндаланг қўя ола-сиз, бу – сизнинг қўлингизда. Сизга калтабин саркар-

да эмас, кўзи пишган ва доно вазир керак. У ёшлик – нодонликка хос шон-шуҳрат кутқусига гирифтор бўлмасин-да, Франция учун муносиб ва ифтихор бўла оладиган барқарор тинчликка пойдевор қўя олсин.

Энди «чимчилаш» гали яна кардинал Лотарингскийга келганди:

– Масалан, худди коннетабль жанобларининг андазасидаги вазир керак-да.

– Ҳа, менинг андазамдаги! – виқор билан бош кўтарди Анн де Монморанси. – Мен бамайлихотир таъкидлайманки, аллақандай мавҳум урушдан қиролимизга ҳеч қанақа ташвиш йўқ, аксинча, ҳар қандай уруш у киши хоҳласагина бошланади! Ички ишларимиз, молиявий масалалар ва диний муаммолар каттароқ эътиборимизга муҳтожки, бинобарин, олампа ноҳ, бугун бизга ҳатто Александр Македонскийдақа саркардадан кўра доно дипломат юз карра зарурроқ.

– Шундай дипломат керакки, қирол зоти олийларидан юз карра кўпроқ илтифот талаб эта олсин, шундайми? – киноя қилди Лотарингский.

– Кардинал зоти шарифлари кўнглимдаги гапни топди ўзиям, – совуққонлик билан давом этди Монморанси, – модомики, илтифот масаласи кўтарилган экан, давлатпаноҳ, тинчликпарвар саъй-ҳаракатларим сизга хуш келганлигининг исботи ўрнида мендан бир марҳаматингизни дариг тутмасангиз.

– Яна қанақа исбот? – хўрсинди қирол.

– Ўтиниб сўрайманки, зоти олийлари, менинг хонадоним мушарраф бўлган марҳаматингизни ошкор этиб, ўғлим билан герцогиня Ангулемскаянинг никоҳига ижозати олий билдирсангиз. Мен ҳозир ушбу расмий эътирофга ва шоҳона ваъдага муҳтожман. Инчунин, шунда мен дўстларимнинг иштибоҳларидан ҳам, душманларимнинг тажовузларидан ҳам иккиланмайман, хизматимда собитқадам йўлдан боравераман.

Габриэлнинг юраги орқасига тортиб, бир қалқиб олди. Аммо ўша ондаёқ, нажот келиб, елкасидан тоғ ағдарилди, негаки, кардинал Лотарингский нишонга урди-қўйди:

– Яхши хабардорманки, Франциск де Монморанси билан Жанна де Фиеннинг никоҳини бекор қилувчи ёрлик ҳали папа зоти шарифдан келганича йўқ ва мутлақо келмаслиги эҳтимолга яқин.

– Бундай ҳолда ўша ҳужжатсиз ҳам иложини топса бўлади, – деди коннетабль. – Аълоҳазрат махсус эдикт¹ берсалар кифоя-да.

– Ҳа, шундай қилсаям бўлади, албатта, – чайналди қирол, феълидаги беқарорлик ва лоқайдлик туфайли коннетаблга мойиллик уйғонганди.

Коннетаблнинг кўзлари қувончдан чақнарди, гўё. Чоғи у ўта калтабинлик ва сурбетлик билан ёқлаган беҳуда сулҳпарастлик, ҳа, айнан сулҳпарастлик ғояси тамоман ютиб чиққанди.

Бироқ шу пайт ҳовли тарафда қўққисдан қулоқни қоматга келтириб, карнай-сурнайлар наъра тортаверди. Мусиқа – мутлақо нотаниш. Ҳеч нимани тушунолмаган кенгаш аъзолари бир-бирларига саволомуз тикилиб қолишганди. Ўша лаҳзадаёқ церемониймейстер кириб келди, тавозе билан таъзим қилди:

– Англия герольди², сэр Эдуард Флеминг муборак ҳузурингизга кирмоқ учун изн сўрайди, олампапоҳ.

– Англия герольди олиб кирилсин! – буюрди қирол, у чексиз таажубда бўлса-да, пинагини бузмади.

Генрихнинг ишораси билан ёнига валиаҳд ва бошқа шаҳзодалар сафланишди, Қироллик кенгаши аъ-

---

¹ Эдикт – фармони олий.

² Герольд – ўрта асрлар Европаси мамлакатларида сарой жарчиси, айрим тантана ва тарихий вазиятларда эса махсус элчи.
(Таржимон изоҳлари – Р. У.)

золари уларнинг ортидан жой олдилар. Остонада герольд кўринди, ёнидаги яроқбардорлари икки кишигина эди. У тахтда ўтирган қиролга таъзим бажо қилди. Генрих эса беписанд бош ирғаб қўя қолди.

Ана шундан сўнг герольд эълон қилди:

«Англия қироличаси Мариядан – Франция қироли Генрихга!

Эътиқодимиз ва давлатимиз ёвлари бўлмиш инглиз протестантларига алоқадорлиги, улар билан дўстлиги учун, уларга ҳомийлик қилаётгани учун, ўз кўмагини таклиф этгани ва ваъда бергани учун, биз, Мария Английская Генрих Иккинчига қарши уруш эълон қилиб, қуруқликлар ва денгизлар бўйлаб ҳужум бошлаймиз!» Инчунин, ушбу билдирувнинг исботи ўрнида камина – Англия герольди Эдуард Флеминг ўз жанговар қўлқопимни ерга ташлайман.

Қиролнинг имоси билан виконт д'Эксмес сэр Флемингнинг қўлқопини қўлига олди.

– Ташаккур! – деди Генрих герольдга жавобан совуқ оҳангда.

Сўнгра у бўйнидаги қимматбаҳо олтин занжирни ечиб, Габриэль воситасида герольдга ҳадя қилди ва хиёл бош эгиб, деди:

– Бўпти, сизга ижозат...

– Менимча, – қирол коннетаблга юзланди, – бизга сулҳ ваъда қилишдаям, қиролича Мариянинг эзгу ниятларига ишонтириш масаласидаям шошиб қолганга ўхшаяпсиз. Гўё биз инглиз протестантларига ҳомийлик қилар эмишмиз. Аслида диний низо шунчаки ниқоб холос, бу ҳол синглимиз Англия қироличасининг навқирон куёвбола Филипп Иккинчига бўлган садоқатини амалда кўрсатиш учун баҳона вазифасини бажаради. Ҳам эри, ҳам хотини билан урушиш... Ташқарида нима шовқин, чиқиб билинг-чи, Флоримон?

Церемониймейстер салгинада қайтиб кирди:

– Ҳазрати олийлари! – хабар берди церемоний-мейстер. – Пикардия губернаторидан ошиғич чопар келибди.

– Кардинал жаноблари, илтимос, у келтирган номаларга назар солинг-чи.

Кардинал хатлар билан танишгач, индамай қиролга узатди.

– Ана холос! – деди қирол уларга бир сидра нигоҳ ташлаб. – Мана, жаноблар, «хушxabар»нинг янада ян-гиси! Филипп Иккинчининг армияси... Живада тўп-ланмоқдаки, жаноб Гаспар де Колинъи¹ уларнинг қўмондони герцог Савойский эканини ёзибди. Арзийдиган душман! Жиянингизнинг хабарига қараганда, коннетабль жаноблари, испан қуролли кучлари Мариенбургни олиш қасдида Мезьер ва Рокруа қамалига ҳозирланмоқда. У ана шу жойлар мудофаасини мустаҳкамлаш ва дастлабки ҳужумларни қайтариш учун ёрдам сўрапти.

Ҳамма саросимага тушиб қолганди. Қирол бамай-лихотир илжайди:

– Жаноб де Монморанси, бугун башоратгўйликда омадингиз чопмади. Айтишингизча, Мария Английская чуқур сукутда эди, аммо ҳозиргина карнайчилари жиртакларини чалиб кетишди. Кароматингизга кўра гўё Нидерландия осойиштагина бўлиб, Филипп Иккинчи мендан қўрқарди, аён бўлдики, биз ундан қўрқмаганимиздек, Испания қиролининг ҳам жуда ўтакаси ёрилиб ўлмаётган экан. Афтидан, Фландрия-даям иш чатоққа ўхшайди. Бинобарин, донишманд дипломатлар энди ўрнини шерюрак саркардаларга бўшатмаса бўлмайди-ёв!

---

¹ Гаспар де Колинъи (1519 – 1572) – йирик саркарда ва давлат арбоби. У 1569 йилдан бошлаб гугенотлар раҳнамоси бўлиб, Варфоломей тунидаги қиргинда ҳалок бўлган. (Таржимон изоҳлари – Р. У.)

– Олампадох, – кўксини керди Анн де Монморанси, – Франциянинг бош кўмондони эканман, тинчликдан кўра уруш руҳимга яқинроқдир!

– Бу гапингизга тасанно, қондошим, – деди қирол, – мамнунманки, жанговар руҳ қалбингизда яна хуруж қилибди. Энди қилични қинидан суғурингки, бу мени фақат шод этади. Якка-ю ягона талабим шуки, бундан сўнг бизда урушдан бўлак қайғу бўлиши мумкин эмас!.. Кардинал Лотарингский жаноблари, укангиз герцог де Гизга хабар қилингки, зудлик билан Францияга қайтсин! Ички муаммоларимизни, оилавий масалаларни ҳозирча бир четга қўя турамиз. Герцогиня Ангулемскаянинг никоҳи хусусида ҳам ошиқмасак, агар папанинг ижозатини кутсак, ўшанда оқилона йўл тутган бўламиз.

Коннетаблнинг юзи буришди, кардинал мийиғида кулди, Габриэль енгил нафас ола бошлади.

– Жаноблар! – давом этди қирол, шу тобда у гўё тожтахт соҳиби эканини ҳам унутган оддий одамга ўхшарди. – Жаноблар, жуда кўп масалалар устида ақл билан кенгашиб олмасак бўлмайди. Ҳозир тарқаламиз, лекин оқшомда яна тўпланмасак иложи йўқ. Бўпти, кечқурунгача хайр! Франциямизни худо асрасин!

Кенгаш аъзолари яқдиллик билан ҳайқиришди:

– Яшасин, қирол зоти олийлари!

Кейин ҳамма тарқалди.

12. ИККИ ЁҚЛАМА ФИРИБГАР

Қирол ҳузуридан таъби тирриқ бўлиб чиққан коннетабль уйига жўнади. Остонада унга метр Арно дю Тиль рўпара бўлди:

– Монсеньер бир огизгина гап...

– Нима? – ўшқириб берди Монморанси. – Ие, сиз-мидингиз, Арно? Нима демоқчисиз? Бугун ҳеч қандай суҳбатга тоб-тоқатим йўқ...

– Тушундим, тақсиримнинг кайфияти дабдала, негаки, Диана хоним билан Франциск жанобларининг тўйига туя гўшти едиришган.

– Бу гапни сен қаёқдан била қолдинг, муттаҳам? Аммо менга деса бутун дунё билмайдими, тупураман ҳаммасига. Бир нарса аёнки, бугун Гизлар тегирмонига сув қуйишди.

– Эртага Монморансилар тегирмонига ҳам сув келажак, – оғзининг иштонбоғи қочди айғоқчининг, – никоҳга бугун қарши турган қирол эртагаёқ тарафдор бўлса, ажаб бўлмағай. Аммо асосий муаммо қиролда эмас. Йўлимизда янги ва бағоят жиддий ғов пайдо бўлмоқда, жаноб.

– Аммо қиролнинг қаҳридан ёки ақалли қовоқ уюшидан зўрроқ монелик бўлиши ҳам мумкинми?

– Масалан, ҳамма иллат герцогиня Ангулемскаянинг ўзида бўлса-чи, жаноб?

– Қани, исковуч, топган гапингни дангал айтақол-чи, – дея унга яқинлашди коннетабль қизиқиш билан.

– Монсеньер, сўнгги икки ҳафта давомида мен бекор юрганим йўқ-да.

– Тўғри, анчадан бери думингни тутқазмайсан.

– Бекоргамас-да! – илиб кетди Арно. – Сиз эса полиция қўлига тушаверишимни таъна қиласиз, холос. Менимча, кейинги икки ҳафта мобайнида ҳидимни чиқарганим йўқ, жудаям эҳтиёт бўлдим.

– Рост айтасан, ҳароми, яқин орада сени у ер-бу ердан қутқариб олганим қўқ. Ахир, қимор ўйнамасанг – ароқхўрлик қилардинг, муштлашмасанг – исловотхонадан топардим.

– Аммо анчадан буён асосий «қаҳрамон» бошқа одам, монсеньер, унинг номи Мартен-Герр, янги гвардия капитани виконт д'Эксмеснинг яроқбардори.

– Тўғри, эсладим, ҳар оқшом менга тушадиган полиция ахборотларининг доимий «қаҳрамони» Арно дю Тиль номи кейинги ҳафталарда Мартен-Герр бўлиб қолди.

– Яқинда ўлгудай маст ҳолда соқчилар қўлига тушган ким эди? – сўради Арно.

– Мартен-Герр.

– Ошиқ отган қиморбозлар орасида муштлашиб, жандарм йигитларнинг энг чиройлисини жароҳатлаган-чи?

– Яна ўша Мартен-Герр-да.

– Ва ниҳоят, куни кеча чилангар Горжюнинг хотинини олиб қочишга уринганнинг кимлигини билдингизми?

– Албатта, Мартен-Герр. Бу ярамасни дорга тортадиган бўп қопти ўзи. Афтидан, унинг хўжайиниям, мен уни кузатишни сенга топширгандим, хизматкоридан баттарга ўхшайди: ўша виконт д'Эксмес деганлари доим орага тушиб, яроқбардорини ҳимоя қилади, ундан ювош ва рисоладаги одам йўқлигидан лоф уради.

– Қанийди, сизниям кулфи дилингиз очилиб, мен ҳақимда ана шунақа огзингиздан бол томиб гапирсангиз, монсеньер. Мартен-Герр ўзини жин чалиб кетган деб юрибди. Аслида уни мен жинни қилиб қўйганман, сеҳрлаганман.

Коннетаблнинг қути учиб, бир чўқиниб олди. У баликдай нодон ва монах каби иримчи эдики, қичқариб юборди:

– Қанақасига? Бу нима деганинг? Ажина-пажина эмасмисан ишқилиб?

Метр Арно шайтоний кулги билан жавоб қайтарди ва хожасини қўрқитиб, жонини олиб қўйганига ақли етгач, сўз бошлади:

– Мутлақо ундаймас, монсеньер, ажинаям, иблис ҳам эмасман. Бунга ишонишингиз ва хотиржам бў-

лишингиз учун эллик пистоль пул сўрайман. Негаки, агар иблис бўлганимда, пулга эҳтиёжим бўлмасди ёки ҳар қандай муаммони ўзим ҳал қила олардим.

– Тўғри айтасан, – деди кўнгли ўрнига тушган коннетабль, – мана эллик пистоль, ола қол.

– Шу пулга ярашур хизматим бор, монсеньер, виконт д’Эксмеснинг ишончига кириб бўлдим. Мен иблис бўлмасам-да, сеҳр-жодудан жиндай хабарим бор: махсус қоп-қора жужунчамни, сариқ иштонимни кийиб олсам бўлди, виконт мени қадрдон ва синашта хизматкори ўрнида қабул қилади, ҳамма сирларини ошкора тўкиб солади.

– Чатоқ!.. Бу ишингдан дорёғоч ва сиртмоқнинг ҳиди келмоқда.

– Бир сафар метр Нострадамуснинг¹ кўчасидан ўтиб қолувдим, афт-ангоримга кўзи тушибоқ у зот башорат қилдики, жоним осмон билан ернинг орасида узиларкан. Умрини дорда тугатадиган одам ҳеч балодан, ҳатто, сиртмоқдан ҳам қўрқмайди. Аввалига виконт д’Эксмеснинг яроқбардори суратига кирдим. Хўш, ўша виконтнинг аслида ким эканини топа оласизми?

– Албатта, биламан: Гизларнинг ашаддий тарафдори-да.

– Кошкийди фақат шундай бўла қолса, билиб қўйинг, виконт де Кастро хонимнинг севгилиси.

– Сен, бекорчихўжа, бу уйдирмани қайдан олдинг?

– Сизга айтдим-ку, унинг сирлари менга аён-да. Мен унинг ишқий дуойи саломларини ташийман, жавобиниям олиб келиб тураман. Хонимнинг жориясиниям енгидан кириб, ёқасидан чиқаманки, ҳатто

---

¹ Нострадамус ёки Мишель Нотрдам (1503 – 1566) – француз вақтлари, машҳур башоратгўй. Унинг «Юзлик» шеърӣ китобидан келажак воқеалари хусусида каромат қилувчи юзлаб тўртликлар ўрин олган. (Улардан бирида 1886 йилда қиёмат қойим бўлиши башорат қилинган.)

унинг ўз жазманидан оҳ-у зорларини эшитаман: ўша йигит гоҳ пажлар каби юлдузни бенарвон урса, гоҳо тақводор роҳиблардай сўлжайиб қолармиш. Виконт д'Эксмес билан герцогиня де Кастро ҳафтада уч бор қиролича ҳузурида учрашадилар, аммо худонинг берган куни хат ёзишадилар. Лекин айтиб қўяйки, икковининг муҳаббати жудаям покиза-да. Бир-бирини херувимлардай¹ севадики, чоғи, бу уларнинг болалигидан буён давом этса керак. Ҳар замонда «почта» ўқишга саъй қиламанки, самимий номалари тош юрагимни сел қилади. Диана жудаям рашкчи: у кимдан рашк қилади, биласизми, монсеньер? Виконтни қироличадан қизғанади-да! Бироқ бечора қиз мутлақо ноҳақ. Қиролича виконтга кўз сузса-да...

– Тухмат қилманг, Арно! – унинг сўзини бўлди хўжайин.

– Сиз нега буни кулгига бураётганингиз менга тушунарли, монсеньер, – дея сўзида давом этди ярамас. – Яна такрор айтаманки, қироличанинг кўз қисмоғи мутлақо мумкин, лекин виконт унга жавобан ипини узмайди, бу – аниқ. Бу қўш кабутар бирини-бири Аркадия² аҳли каби булоқ сувидай тоза туйғулар билан севади. Бу мени чўпонлар ёки рицарлар қиссаси каби мутаассир қилади-да, начора, мана, иккала полапонни эллик пистолга сотиб юбордимки, гуноҳимни худо кечирсин. Бироқ монсеньер, берган пулингизга рози бўлинг, зеро, ишни пухта бошладим ва дастлабки хизматим эллик пистолга арзийди, албатта.

---

¹ Херувимлар – яҳудий ва насроний афсоналари талқинича, энг юксак рутбадаги покдомон фаришталар. (Таржимон изоҳи – Р. У.)

² Аркадия – бахтиёр чўпон-чўлиқлар ва уларнинг маъшуқалари яшайдиган хаёлий мамлакат. Уни XVII–XVIII асрнинг романнавислари «яратиб», «яйлов муҳаббати»ни ва қишлоқдаги гўё жаннатмонанд турмушни кўкларга кўтаришган.

– Бўпти-бўпти, лекин яна сўрайманки, сен бунча маълумотни қаёқдан олдинг?

– Узр, монсеньер, ҳозирча бу сир. Агар истасангиз, ўзингиз унинг таг-тубини топа оларсиз, мен эса ҳозирча ошкор этолмайман. Дарвоқе, аслида усул-пу-сулларимнинг сизга нима қизиғи бор ўзи? Сиз муроду мақсадингизга эришсангиз бўлди-да. Мақсадингиз эса менга аён: сизга зиён-заҳмат етказадиган режалару қилмиш-қидирмишларни билиб турсангиз, кифоя. Ўйлайманки, бугунги чақимчилигимга бефарқ эмассиз, монсеньер, маълумотларим сизга кони фойда, албатта.

– Рост айтасан, тулживой. Бироқ бундан кейин ҳам малъун виконтдан кўзингни узмагин!

– Бош устига, жанобим. Камина қулингиз иллатларимгаям, сизгаям бирдай содиқ вафодорман. Сиз пулни чўзаверасиз ва мен чақимчилик қилавераманки, бир-биримиздан мамнун бўлаверамиз. Ие, кимдир келяпти-ку!.. Хотин киши... Жин урсин! Узр-маъзур, мен кета қолай, монсеньер.

– Ким ўзи? – жавдиради кўзи илғамаётган коннетабль.

– Герцогиня де Кастронинг ўзгинаси-ку! Тўппа-тўғри қирол ҳузурига кирмоқчи шекилли... Мени сиз билан мутлақо кўрмаслиги керак... Секингина гумдон бўла қолайин...

Ўша ондаёқ унинг қораси ўчди.

Коннетабль эса бир тараддудланиб олди-да, Арнонинг тахминини аниқлаш ниятида герцогиня Ангулемскаяга пешвоз чиқди ва сўради:

– Герцогиня, олампаноҳ ҳузуригами дейман?

– Ҳа, коннетабль жаноблари.

– У киши сизни қабул қила олармикан? – у ота-боланинг суҳбати ўзи учун яхши бўлмаслигидан хавотирда эди. – Аълоҳазратга муҳим хабарлар бор эди, уларни ҳозиргина олдим...

– Ўша хабарлар менинг кирмоғим учун айни муддао-да, тақсир.

– Менга эса айни муддао эмас. Ахир, сиз бизга бағоят адоват назари билан қарайсиз.

– Жаноб коннетабль, менинг ҳеч кимга адоватим йўқ.

– Адоватингиз йўқми? Демак, турган-битганингиз севги-муҳаббат экан-да? – Анн де Монморансининг саволи шунчалар тагдор эдики, Диана лола тусига кириб, ерга боқди. – Сизни ўғлимнинг истагига қарши қўйиб, қиролнинг хоҳишига бўйсундирмаётган ҳам ўша ишқингиз бўлса керак, а?

Диана тараддудланиб, сукутда қолди.

«Арно ҳақ, – ўйларди Монморанси, – бу аёл ўша йигитни – герцог де Гиздан зафар муждасини келтирган суқсурдай чопарни яхши кўради».

– Коннетабль жаноблари! – Диана энди ўзини тутиб олганди. – Аълоҳазратнинг амрига бўйсунуш – менинг бурчим бўлса, дадамга ёлвориш ҳуқуқим эканини унутманг.

– Демак, бари бир кирмоқчимисиз?

– Ҳа, бари бир кирмоқчиман.

– Жуда соз! У ҳолда, ойимқиз, мен де Валантинуа хонимга мурожаат қиламан.

– Ихтиёр ўзингизда, тақсир...

13. БАХТИҚАРОЛИК НИШОНАСИ

Худди ўша куни, қарийб ўша соатнинг ўзида Габриэль яроқбардорини қошига чақирди:

– Гап мундоқ, Мартен, ҳозир назорат қилгани бо-
раман, икки соатдан сўнг қайтаман. Сиз эса одатдаги жойда Жасентани кутиб турасиз, у хат олиб келади, жудаям муҳим! Дарҳол менга оборинг. Тушунарлими?

– Тушундим, монсеньер, аммо битта ўтинчим бор.

– Айтинг.

– Ёлвораман, хоҷам, гвардиячиларингиздан бири мени қўриқлаб борсин.

– Қўриқчи? Бу яна қанақа жиннилик? Нимадан қўрқасан?

– Ўз-ўзимдан! – минғирлади Мартен аянчли оҳангда. – Афтидан, бу кечасиям айб иш қилганга ўхшайман. Ҳали ҳозиргача на пияниста, на қиморбоз ва на жанжалкаш бўлганим йўқ эди, энди эса йўлдан озган бадкорман! Тақсирим, айтинг-чи, шу тунда янаям тубан бўлиб, бировнинг хотинини ўғирлашга уринганимга ишонасизми? Ҳа, хотин ўғирлаш! Бахтга қарши, йўқ, ҳайриятки, мени ушлаб олишган. Менинг номим ва сизнинг нуфузингиз орага тушмаганда, қамоқхонада тунаган бўлардим.

– Бу қанақаси, Мартен? Туш кўрдингми ё чиндан ҳам эсинг кирди-чиқди бўляптими?

– Туш дейсизми? Мана полиция баённомаси, монсеньер. Ҳайрон бўламанки, бу кўргиликлар чоғида босинқираб қолган эдимми ё иблис менинг қиёфамга кириш билан роҳатланиб юрибдими? Ахир, бундай эмаслигига энг аввало ўзингиз ишонтирдигиз, қолаверса, ўша арвоҳ-қиёфадодим қайта кўринмаяпти. Пиримгаям учрадим, менга тасалли берувди... Мана энди барча қонунларни бузувчи, жинойткор, шарманда ва қаллоб – ҳаммаси ўзимман, мени бунга ишонтириб бўлишди. Начора, ишонмасликка иложим йўқ. Ёлғиз сизга иқрор бўламан: мен жинни бўлиб қоляпман, гоҳо ажина афтини меникига росаям ўхшатиб...

– Унақамас, бечора Мартеним, – кулгига олди Габриэль. – Менимча, кейинги пайтларда сен шўрлик шишага ружу қўйиб, алалоқибат, манавинақа довдирайдиган одат чиқардинг, холос.

– Лекин мен фақат сув ичаман, монсеньер, фақат сув! Наҳотки, Сена дарёсининг суви кайфимни тароқ қилса?

– Кўйсанг-чи? Ибодатхона айвонидан кечаси ғирт маст ҳолда олиб кетишгани эсингда йўқми?

– Ё Парвардигори олам! Бироқ ўша тунда соппа-соғ уйқуга ётдим, ўшандоқ ҳолимча уйғондим-да, кечани анавинақа ўтказганим хабарини эса сиздан эшитдим. Бир тунда бегуноҳ соқчини яралаганим дoston бўлди, кеча кечаси эса бировнинг хасми ҳалолини ўғирлашга уринибман! Ваҳоланки, менинг илтимосимга биноан Жером эшигимнинг устидан қулф солди, ички лўкидонга ўзим уч қават занжир чирмадим. Таассуфки, ҳеч бир нафи бўлгани йўқ. Афтидан, ярим тунда уйғониб оламан-да, алвастининг жодусида минг бир жиноятга қўл ураман шекилли. Эрталаб бош кўтарибоқ ўз-ўзимга савол бераман: «Кечаси не балолар қилган эканман?» Ташқарига чиқаман-да, сиздан ёки соқчилар баённомасидан шаънимга битилган маломатларни билиб олгач, тавба-тазарру учун ибодатхонага чопаман. Мен пир тутган руҳоний ҳам тўнини тескари кийиб, гуноҳи кабираларим ҳаддидан ошгани учун тавбамни қабул қилмай қўйди. Мен энди рўза тутибгина виждонимга таскин бермоқдаман, кунига бир неча соат баданимга азоб бериб, ўзимни ўзим хипчин билан саваламоқдаман. Бироқ қўрқаманки, Яратганининг ҳузурига гуноҳкор ҳолимда бормасайдим-да.

– Йўқ, Мартен, ноумид шайтон, – деди виконт, – сен манави қора доғ ювилишидан, аслингга қайтиб, яна ўша оқил ва бенуқсон Мартен бўлиб қолишингдан умид узмагин. Унгача эса хожангга қулоқ ос ва унинг амрини аниқ адо этгин. Сенга соқчи беришим мумкин ишми? Ахир, мен буюрган иш ўта хуфиёнаки, уни сендан бўлак ҳеч ким билмайди.

– Кўнглингиз тўқ бўлсин, монсеньер, бажараман, имконим борича тиришаман! Бироқ айтиб қўяйки, гоҳо ўзимга ўзим кафил бўлолмайман.

– Бўлди-да, Мартен, жонимни чиқараверма! Сабаби борми ўзи?

– Бор, холам, хотирам панд бериб қўймоқда. Ўзимча, бу ерда бўлсам-да, кейин бошқа жойда эканим фош қилиняпти, хаёлимда бўлак юмушни ўйлайман, амалда эса мутлақо бошқасини бажариб қўяман. Яқинда пирим томонидан икки оятни ўттиз мартадан такрор ўқиш буюрилди. Камина ибодатдан сўнг бу тиловатни яна уч карра кўпайтиришга холисона аҳд қилиб, Сен-Жерве бутхонасида икки соат тасбеҳ ўгирдим. Кейин нима бўлганини айтайми?.. Сиздан эшитдимки, мени хат билан жўнатибсиз, бориб, ҳатто жавобиниям келтириб қўйибман. Эртаси кунига Жасентадан гап эшитдим, бир кун аввал унга шилқимлик қилган эмишман. Учинчи марта шундай ишқал чиқиши-да, монсеньер! Энди ҳанақасига ўзимга кафил бўлайин, айтинг-чи?

– Бўпти, ҳаммасига ўзим кафолат бера қоламан, – шоширди Габриэль. – Ҳозиргача амримни яхши бажариб келдингки, бугун ҳам гижинглаб турибсан, ҳаммаси аъло бўлади. Аммо билиб қўй, келтирган жавобинг мени кулдиради ё куйдиради.

– Жон дейман, монсеньер, фақат анави шайтоннинг шаррига мубтало бўлиб қолмасам...

– Яна ўша гап! – уни гапиртирмади Габриэль. – Мен кетдим, бир соатдан кейин сен ҳам жўнайверасан. Ҳа-а, айтгандай, ўзинг биласанки, бугун Нормандиядан Алоиза етиб келиши керак эди. Башарти, йўғимда келиб қолса, ўз бекангдай иззат-икром билан кутиб олгин-да, ётоғим ёнидаги қўшни хонага олиб киргин. Бўптими?

– Бош устига, жанобим!..

Орадан икки соат ўтди. Габриэль ҳардамхаёл ва жонсарак кайфиятда қайтиб, Мартенга кўзи тушди-да, ўша томонга отилди. Ўзи учун ҳаёт-мамот ҳук-

ми мақомидаги номани тортиб олди ва қўли билан уни ҳайдагач, мутолаага саъй қилди:

«Тангрига шукрона келтирайлик, Габриэль, қирол илтифот қилдики, энди биз бахтли бўламиз. Англия герольди келиб, қиролича Мария номидан бизга қарши уруш эълон қилганиниям, Фландрия томонда катта хужумга тараддуд кўришаётганиниям эшитгандирсиз, албатта. Буни қарангики, ушбу икки янгилик Франция учун мудҳиш, муҳаббатимиз учун эса дилхуш бўлиши мумкин: шу баҳонада навқирон герцог де Гизнинг нуфузи ошиб, қартайган Монморансининг таъсир кучи камаяди. Қирол ҳалиям яна бир иккиланиб олди, аммо мен ялиндим, ёлвордим. Сиз қайтиб келганингизни, ҳамманинг оғзига тушган қаҳрамон эканингизни таъкидладим... Ахийри, номингизниям айтдим-қўйдим, энди нима бўлса бўлар!.. Қирол аниқ ваъда бермаган эса-да, ўйлаб кўришини айтди. Унингча, айна масала давлат манфаатларига жудаям дахлдор бўлмагани ҳолда, ўз қизининг бахтига тўғаноқ бўлиши яхшимас, яна шундай дедик, Франциск де Монморансини бошқа йўл билан кўнглини олса бўлади. У ваъда қилгани йўқ, лекин ҳамма иш қўлидан келади. Эҳ, Габриэлим, ҳали сиз ҳам дадамни яхши кўриб қоласиз, негаки, уни мен яхши кўраман, бу олижаноб инсон олти йиллик орзуларимизни рўёбга чиқаради! Сизга суюнчилайдиган сўзларим беҳисоб, лекин қозон менинг қалбим ҳароратини етказишга ожиз-да. Гап шу, азизим, бугун кечки соат олтида – Қироллик кенгашининг йиғилиши пайтида келинг. Жасента сизни олдимга бошлаб киради. Бемалол бир соат вақтимиз бўладик, бизни кутаётган порлоқ истиқболимиз, бахт-иқболимиз ҳақида тўйиб суҳбатлашардик. Иннайкиин, ақлим етиб турибдики, Фландрияда уруш бошланса, бари бир сизниям жўнатишади. Сиз эса жанговар бурчингизга шунчалар садоқатли шунқо-

римсизки, жонингизни жонидан зиёда кўрган қаллигингизга энг аъло сеп-сидиргани жасоратдан жамлай оласиз. Ё Тангрим, сизни бунчалар севмасам, а!.. Буни сиздан энди яшира олмайман! Келинг, кела қолинг, Дианангиздан ортиқроқ бахтли эканингизни кўзларингиздан ўз кўзларим билан кўрайин, жоним!»

– Ҳа, бахтлиман, беҳад бахтиёрман! – ҳайқирди Габриэль. – Лекин қалбим ороми учун нимадир етишмай турибди-да.

– Албатта, етишмаётган нарса кампиршо энагангиз эмас! – бу хонанинг тўрида индамай ўтирган Алоизанинг овози эди.

– Алоиза! – Габриэль қийқириб унинг оғушига талпинди. – Алоиза, жудаям янглишдинг, менга фақат сенгина кам эдинг! Соғ-омон юрибсанми? Сираям ўзгармабсан. Пешонамдан яна бир ўпиб қўйгин. Мен ҳам ўша-ўшаман, лоақал, юрагим ўзгарган эмаску! Жудаям кечикиб кетганингдан қаттиқ хавотирда эдим. Йўлда ҳеч гап бўлгани йўқми?

– Жала-ю селлардан йўлларнинг дабдаласи чиқиб ётибди. Агар мени қаттиқ ташвишга солган хатингиз бўлмаганда, бунчалар шошмасдим ва юз йилдаям етиб келолмасдим.

– Бай-бай, шошилганинг яхши бўпти-да, Алоиза, ахир, бахтингни бировга суюнчиламасанг, бахтли бўлиб қаёққаям борардинг? Хатни кўряпсанми? Ҳозиргина Дианадан олдим-да. У ёзяптики... у менга неларни ёзганини билмайсан-да! Энди йўлимизга тўғаноқ бўлаётган говлардан қутуламиз, қирол Дианага коннетабль Монморансининг ўғлига тегасан деб буюрмаяпти, энг муҳими – Диана мени севади. Ҳа, у мени севади! Сен ёнимда эканинг шунчалар зўрки, Алоиза, қувончимни сенга тўкиб соламан, ҳузурланаман. Ўзинг айт-чи, инсоний ҳузур-ҳаловат бундан зиёда бўлиши мумкинми?

– Башарти, – сўради Алоиза ниҳоятда эзгин ва сипо оҳангда, – де Кастро хонимдан мутлақо воз кечишга мажбур бўлиб қолсангиз-чи, жаноб?

– Оғзингдан шамол олсин, Алоиза! Айтдим-ку, говларнинг бари ўз-ўзидан басар топади энди.

– Банданинг монелигини енгса бўлади, – уқтирди энага, – аммо Тангрининг иродаси муҳаққак, монсеньер. Сиз учун жонимни қурбон қила олишимга, тиканниям раво кўрмаслигимга ҳеч қачон шубҳангиз йўқ, албатта. Келинг, мен сизга битта гап айтайин: «Сиз мендан сабабини суриштирманг-да, монсеньер, де Кастро хонимга уйланиш иштиёқидан воз кечинг, минбаъд у билан учрашманг, нима бўлса бўлсинки, севги деган туйғуни қалбингизга умрбод дафн этинг. Ўртангизда шунчалар даҳшатли бир сир борки, унинг ошкор этилмаслиги сиз учун фақат яхши бўлади». Агарда мен шундай ўтинч билан оёқларингизга йиқилсам, ялиниб-ёлворсам, қандай жавоб берардингиз, хошам?

– Алоиза, гарчи бесабаб бўлса-да, «ўзингни ўлдир» десанг, қулоғимниям қоқмасдим. Бу – аниқ! Бироқ муҳаббат менга бўйсунадиган туйғумас, у ҳам худойимнинг иродаси-да.

– Ё Холиқ эгам, у шаккоклик қилмоқда! – хитоб этди энага ва чўқиниб олди. – Аммо Ўзинг шоҳидсанки, у ҳозир эсидан бегона! Боланинг гуноҳини Ўзинг афв айлагайсан!..

– Алоиза! Юрагимга тобора гулгула соляпсан! Энди мени ўлдириб қўясан! Ўша гапни мендан яширма... Ўтинаман, айт, қандай сир экан?..

– Сизга шу зарурми, монсеньер? Машъум сирни очишимни талаб қилмоқчимисиз? Мен худонинг номини ўртага солиб, онг ичгандим... Энди начора, уни очмоғим ҳам худонинг хоҳишига ўхшаб қолди. Билинг, билиб қўйинг, монсеньер, сиз Яратганга мун-

кир келяпсиз! Дианага бўлган туйғуларингиз қутқу солиб, сизни йўлдан оздирыпти. Бундай қилмаслигингиз керак! Ҳа, шунга мажбурсиз!.. Ишонтириб айтманки, сиздаги ҳислар мақсад ҳам, ишқ ҳам эмас, фақат чуқур эҳтиром, синглисига нисбатан акаларча хотамлик, дўстона меҳр-мурувват холос.

– Хато кетдинг, Алоиза, Диана шунчалар малаксиймо паривашки...

– Хато кетганим йўқ, – ошиқди Алоиза. – Бунга ўзингиз ҳам ҳозир ишонч ҳосил қиласиз. Негаки, ўша сирни далил келтираманки, у мен учун нечоғли бегумон бўлса, сиз ҳам ўшандоқ аниқ-тиниқ тушуна биласиз. Англаб олинг: де Кастро хоним тўғрисида тахмин борки... болам, бардам бўлинг, менинг болажоним... Дейдиларки, де Кастро хоним... у – сизнинг... синглингиз бўлиши мумкин.

– Синглим! – ҳайқирди Габриэль, у лаққа чўғни босиб олгандай сапчиб ўрнидан туриб кетди. – Синглим? – такрорлади йигит мутлақо телбанамо қиёфада. – Ахир, қирол билан де Валантинуа хонимнинг қизи қанақасига менинг синглим бўлсин?

– Монсеньер! Диана де Кастро бир минг беш юз ўттиз тўққизинчи йилнинг май ойида туғилган. Падарингиз дом-дараксиз кетганда, ўша йилнинг январиди. Биласизми, уни қай жиноятда айбдор қилишган? У билан Диана де Пуатье хонимнинг орасида ишқий алоқа бўлиб, бунда граф Жак де Монтгомерининг дофин, яъни валиаҳд шаҳзодадан (ҳозирги қиролдан) устунлик даъвоси бор эди-да.

– Эй, худо! – хитоб қилди Габриэль. – Ие, тўхта-чи!.. Хўп, дадамни айблашган бўлса бордир, лекин у чиндан ҳам айбдор эдими? Хўп, Диана отамнинг ўлимидан сўнг беш ой ўтгач туғилибди, шунда ҳам бу ҳол у қиролнинг қизи эмаслигига далил бўла олади-

ми? Ахир, Диана қиролни отам деса, оғзидан бол томади-ку!

– Мен янглишганим каби қирол ҳам адашиши мумкин. Қаранг, сизга «Диана – синглингиз», деганимча йўқ. Аммо эҳтимоли йўқ эмас. Менга худо шу мудҳиш бурчни раво кўрдики, уни адо этишга мажбурман. Тўғрими? Акс ҳолда сиз Дианадан икки дунёдаям кечолмасдингиз-да!

– Бироқ мана шу иштибоҳнинг ўзиям ҳар қандай бебахтликдан минг карра кўрқинчлироқ эмасми? Эй худо, бу жумбоқни ким ҳал эта олади?

– Асл ҳақиқат икки кишигагина маълум: марҳум отангиз ва де Валантинуа хонимга... Лекин ўйлайманки, у қиролга хиёнат қилганига ўлсаям иқрор бўлмайди ва қизи қиролдан эмаслигини асло тан олмайди.

– Аммо севгилим отамнинг қизи бўлмаган тақдирда ҳам унинг душманига зурриёт экан-да! Демак, падаримнинг ўлими учун у – қирол Генрих Иккинчи жавоб бериши шарт. Шундай эмасми, Алоиза?

– Бу фақат Парвардигорга аён!

– Қаёққа қарасанг, жаҳолат ва бошбошдоқлик, бадгумонлик ва даҳшат! – ингранди Габриэль. – Бунақада жинни бўлиб қоламан, энага! Йў-ўқ, – ўша ондаёқ йигит ўзини тутиб олди, – йўқ, жинни бўлишни хоҳламайман, бунга йўл қўймайман!.. Каллам кетса-кетсинки, даставвал бу сирнинг тагига етаман. Олдин герцогиня Валантинуанинг ҳузурига кириб, ростини сўрайман, сирни бировга очмасликка онт ичаман. У тақводор аёлки, сўзининг ҳақиқат эканини қасами билан тасдиқлатиб оламан... Кейин Екатерина Медининг фикрини биламан... Дианагаям мурожаат қиламан ва унинг қалб амрига қулоқ осаман. Қанийди, дадамнинг қабри қаердалигини билганимда... Унинг руҳига нола қилардим, дуо ўқирдим ва тупроқ остини тарк этиб, чин жавобни ўзи айтарди!

– Шўрлик болажоним! – пичирлади Алоиза. – Шунчалар матонатга қодир йигит! Тагин манави муд-ҳиш зарбадан сўнг!

– Мен ҳозироқ ишга киришаман! – Габриэлдаги қалб тугёни жунбишга келиб, ўзини кўярга жой то-полмасди. – Соат тўрт бўлибди. Ярим соатдан сўнг герцогиня де Валантинуа ҳузурида бўламан, бир соат ўтгач, қироличага учраб, роппа-роса олтида Диана билан кўришмоғим керак, Алоиза. Оқшом чоғи ёнингга қайтиб келганимда, қисматим юзидаги қора ниқобнинг лоақал бир бурчаги очилади. Кечқурун кўришгунимизча хайр!

– Сизга бирон ёрдамим тегиб қолмасмикан, монсенъер?

– Дуо қилсанг бўлди, Алоиза, фақат дуо қилавер!

– Сизниям, Диананиям дуо қиламан-да, жанобим.

– Қиролниям, – деди Габриэль хўмрайиб...

14. ДИАНА ДЕ ПУАТЬЕ

Коннетабль де Монморанси ҳалигача герцогиня ҳузуридан кетмаганди.

– Ахир у сизнинг қизингиз-ку, жин урсин! – дерди у кеккайган кўйи дағдаға билан. – Унга қиролчалик гапингизни ўтказишга ҳақлисиз. Талаб қилинг, ни-коҳга розилик берсин!

– Аммо, дўстим, – деди Диана хийла бўштоб ва му-лойим оҳангда, – унутмангки, ҳалигача унга деярли ғамхўрлик қилган эмасман. Шундай бўлгани ҳолда оналик ҳаққимни талаб эта оламанми? Бирор марта пешонасини силаб эркаламайин-да, энди шапалоқла-сам яхшими? Ўзингизгаям аёнки, салом-алигимиз илиқ-милиқ холос, у менга талпинса-да, мен кўкси-дан итараман. Шунинг учун ҳам илтимосингизни адо этишим мушкул, иложсиз десаям бўлаверади. Шу

никоҳга қўл силтанг-да, ўрнига бундан аълороғини сўранг. Келинг, қиролга учраб, ўглингиз учун жажоки Маргаритага оғиз соламиз.

Коннетабль истехзоли кулиб олди:

– Ўғлим қўғирчоқ ўйнайдиган ёшда эмас. Ҳали она сути оғзидан кетмаган қизалоқ хонадонимнинг истиқболига таъсир қила олармиди? Герцогиня де Кастро эса аксинча, ўзингиз таъкидлагандай, қиролга гапи ўтади ва шунинг учун ҳам ўшани келин қилиш иштиёқидаман. Таажжуб, де Кастро хоним, бу масаладаги ғовларни кўринг: аввалига анави хушбичим капитан, қолаверса, ҳатто қиролнинг ўзи-я! Аммо бу никоҳ бўлиши зарур, менга шуниси муҳим! Шуни хоҳлайман!

– Бўпти, азизим, – ноилож бош ирғади Диана де Пуатье, – муродингизни ҳосил қилиш йўлида бор имкониятимни ишга соламан, йўғиниям топаман...

Қизиғи шундаки, мана шу зўравон ва валдиरोқ бобой доимо Диананинг илтифотига муяссар эди. Аслида, Анн де Монморанси калтабин, ичимдагини топ қабилидаги одам бўлиб, ҳам бахиллиги, ҳам хасислиги билан оғизга тушиб кетганди. Фақат Бордо қўзғолонини¹ аёвсиз бостириб, шаҳар майдонида аллақанча исёнчинни бешафқат қатл қилгачгина ўзига хос жирканч «шон-шуҳрат» қозонган. Довюраклигига шубҳа йўқ бўлса ҳам, қайсики жангда қатнашган бўлса, омад ундан юз ўтираверган. Тўғри, Равенна ва Ариньяндаги жанглар зафар билан яқунланган, лекин у пайтларда у қўмондон эмасди, ҳеч бир иш кўрсатган эмас. Бикокда швейцарияликлар полкининг қўмондони эди, полки тутдай тўкилиб, мутлақо тамом бўлганки, ўзи ҳеч нимага ярамай тураверган. Бугинамас, Павияда асирликкаям тушиб қолган. Шу билан унинг саркардалиқ шуҳрати батамом барҳам

---

¹ 1548 йили Бордода қўзғолон кўтарилиб, унга янги соликлар жорий этилиши сабаб бўлган эди.

топган. Агарда Диана де Пуатьенинг чизган чизиги бўл-
маса, Генрих II ҳеч қачон қиё боқиб қўймасдики, Мон-
моранси Қироллик кенгашида ҳам, ҳарбий хизматда
ҳам итнинг кейинги оёғидай судралиб юраверарди. Ди-
ана бари бир унга садоқат билан кўмаклашиб, унинг ҳеч
бир гапини ерда қолдирмасди...

Шу пайт эшик оҳиста чертилиб, остонада паж йи-
гит кўринди:

– Виконт д’Эксмес ташриф буюриб, бағоят муҳим
бир масалада қабул қилишингизни ўтиниб сўрамоқда.

– Ошиғ-у шайдоми? – норози ғудранди конне-
табль. – Сизда нима иши бор экан, Диана? Буниси-
ям бир кори ҳолдир-да, тагин қизингизнинг қўлини
сўраш ниятида бўлса-чи?

– Қабул қилавераймикан? – унинг кўнглига қара-
ди герцогиня.

– Албатта. Эҳтимол, бу ташриф бизга айти муддао
бўлиб чиқар. Бироқ жиндай кутиб турсин, биз кели-
шиб оламиз.

Паж чиқиб кетди.

– Ўша виконт сизнинг олдингизга келишга мажбур
бўлган экан, хоним, демак, кутилмаган бир жумбоққа
йўлиққан. Унингча, вазият ўта чигал, акс ҳолда сизга си-
раям мурожаат қилмаган бўларди. Энди яхшилаб кулоқ
солинг, агар мен ўргатган гапларни аниқ бажарсангиз,
балки қирол ҳузурига киришингизгаям эҳтиёж қолмас.
Диана, виконт сиздан ниманики сўрамасин, фақат рад
қилинг. Агар йўл-йўриқ масаласида мурожаат этгудай
бўлса, тескарисини кўрсатинг. Башарти, унинг тилаги
«ҳа» эканини пайқасангиз, «йўқ» деворинг. Жуда сирт
ёнингиз билан муомалада бўлинг, сираям назар-писанд
қилманг, терс тураверинг...

– Ҳаммаси сизнингча бўлади, коннетаблим.

– Ишонаманки, ана шунда бу шоввознинг попуги
пастлайди. Бояқишгина! Сўнгра шартта... – у «ургочи

бўрига» демоқчи бўлса-да, тилини тийди: – Бўриларга рўпара бўлади... Кечқурун нима гап эканини муфассал айтарсиз. Кўришгунча!

Коннетабль унинг манглайдан ўлиб, чиқиб кетди. Паж бўлак эшиқдан виконт д'Эксмесни бошлаб кирди.

Габриэль боши ерга теккудай эгилиб, таъзим бажо қилди, Диана эса бепарво бош ирғади. Аммо йигит ўзидаги қайноқ ҳислар билан хонимнинг муздай киборлиги ўртасида бўладиган нотенг жангга обдан ҳозирланиб олгандики, ўта сипо қиёфада сўз бошлади:

– Герцогиня, сизга мурожаат қилишим беодоблик ва бемаънилик туюлишини тушунаман. Бироқ ҳаётда шунчалар долзарб ва ўта қалтис онлар ҳам бўларканки, натижада, одатий таомил ва эҳтиромлардан кўз юммоққа мажбур экансан. Мен худди ўшандай ҳолданман, қисмат ўқи жонимни нишонга олиб турибди, хоним. Ҳозир ҳаёт-мамотим сизнинг қўлингизда, агар шафқат қилмасангиз, мени ўлди деяверинг.

Де Валантинуа хоним гўё соқов бўлиб, ҳайкалдай қотганди, Габриэлга ҳайрат тўла кўзлари билан хушламай қараб турарди. Йигит эса бу совуқ сукунатнинг ақлини шоширувчи ҳужумига парво қилмасликка интилганича дадил давом этаверди:

– Эҳтимол сиз биларсиз ёки билмассиз, герцогиня, мен де Кастро хонимни жонимдан ортиқ севаман, бу муҳаббатни мендан ҳеч ким тортиб ололмайди. Чин севги буйруққа бўйсунармиди?

Диана де Пуатьенинг лабларидаги истехзоли заҳарханда гўё: «Хўш, бу дийдиёнинг менга нима дахли бор?» деярдди...

Габриэль бу тош юракни эритишга жон-жаҳди билан курашиб, янада жўшиб кетди:

– Қирол ойдаи жамолингизга шайдо бўлгач, сиз унга ён бергансиз, лекин чин қалбдан севардингизми? Афсуски, йўқ... Кунлардан бир куни сизни қар-

чигагдай, матонатли ва сўзида собит дворян учратиб қолди. У сизни жонидан ортиқ кўрарди, унинг тоза талпинишларидан қалбингизда бир туйғу уйгондики, қирол уни уйғотолган эмасди. Зотан, ҳеч бир рутба қалбни забт эта олармиди? Ўша қалб ахийри бир куни олижаноблик қилса-да, ҳукмдордан кўра фуқаронинг ишқини афзал билса, не ажаб? Бошқалар қандай ўйласа-ўйлайверсин, лекин мен булоқ сувидай тиниқ ва самимий туйғуларни шундай тушунамани, Генрих Иккинчининг севгисига сазовор бўлгани ҳолда граф де Монтгомериға кўнгиб берган Диана де Пуатьени ҳеч қачон айбсита олмайман.

Диана шитоб билан ўрнидан турди, унинг мовий шаҳло кўзлари янада чақнаб кетди.

– Қани, ўша севгига исботингиз ҳам борми? – сўради у хавотирланиб.

– Тўғри, исботим йўқ, лекин қатъий ишончим бор.

– Шу холосми? – аёлнинг юзи яна такаббуруна тус олди. – Унчалик экан, сизга ҳақиқатни қўрқмай айтавераман. Ҳа, мен ўша граф де Монтгомерини севардим. Хўш, тагин нима дейсиз?

– Тагинми? – Габриэль қалб қийноғида ва чорасиз эса-да, давом этди: – Модомики, герцогиня, Монтгомерини севган экансиз, унинг хотирасиям сиз учун қадрли бўлса керак дейишга журъат этаман. Қолаверса, у фақат сиз туфайлигина бу дунёни тарк этган. Ўша кишининг номини ўртага солиб, сизга ёлвораманки, хоним, беодоблик бўлса-да, ягона саволга изн берсангиз. Аммо яна такрорлайманки, ҳаёт-мамотимни сизнинг жавобингиз ҳал этади. Агарда, ҳақ жавобни мендан дариг тутмасангиз, камина умрим борича сизнинг хоки пойингиз бўлиб ўтардим.

– Бўлди-да, тақсир! – жерқди герцогиня. – Ўша ваҳимали саволингизни беринг-қўйинг!

– Ижозатингиз билан савол берар чоғим қошингизда таъзимда турсам, – деди Габриэль ва тиз чўқди, унинг юраги бесаранжом дукурлай бошлаганди: – Герцогиня, ўшанда бир минг беш юз ўттиз саккизинчи йил эдимми?

– Эҳтимол. Хўш, кейин-чи?

– Бир минг беш юз ўттиз тўққизинчи йилнинг январда граф ғойиб бўлган, майга бориб Диана туғилган.

– Нима бўпти?

– Мени азобга солган мудҳиш сир айни ана шу нуқтада. Ўша сирни мендан яширманг, илтимос. Менинг тақдирим худди шу гапга чамбарчас боғлиқ. Ишонаверинг, хоним, агар менга сирни очсангиз, қалбимга абадий жо бўлиб, қабрга ўзим билан кетиши аниқ. Худо ҳаққи, онт ичиб айтаманки, мендан жонимни суғуриб олишлари мумкин, лекин бу сирни ҳеч ким, ҳеч қачон ололмайди. Боз устига, ўз гапингиздан бемалол тониб юбора оласиз, одамлар менгамас, асосан сизга ишонишади... Герцогиня! Диананинг отаси ким? Чиндан ҳам граф де Монтгомерими ё?..

– Ҳа-ҳа-ҳа! – жирканиб кулиб юборди Диана. – Саволингиз айтишга унча-мунча одам ботинолмайдиган қалтис экан ўзиям! Дийдиёнинг муқаддимасини бежиз чўзмаган экансиз-да. Аммо чўчиманг, йигитча, сиздан газабланганимча йўқ. Жумбоғингиз чиндан ҳам қизиқ чиқиб қолди ва қизиқишим тобора зўраймоқда. Хўш, айтинг-чи, д’Эксмес жаноблари, герцогиня Ангулемская қиролнинг ё графнинг қизи бўладими-бўлмайдими – неча пуллик ишингиз бор ўзи? Модомики, шуҳратпараст экансиз, айтаман, унинг отаси қирол ҳисобланадики, қайнотанинг зўрини танлайдиганларга шунинг ўзи етади-да. Ўтмишни бемаъни кавлаштиришингиз нега керак? Шундай қилишга асосингиз борми, тақсир?

– Бу гапингиз ўринли, герцогиня, шундай асос бор, бироқ илтимос, мендан шуни сўраманг.

– Ие, ҳали шунақа денг? – жириллади Диана. – Менинг сирларимни билиб бўлдингиз, ўзингизникини эса етти еридан тугасиз, демак, бу савдодан сизга фойда йўқ-да, шундайми?

Габриэль Диана ўтирган оромкурси ортидаги эман ёғочидан ясалган мунаққаш аналой¹ олдига ўтиб, фил суягидан йўнилган чорчўпни олди.

– Ҳозир ўзимга тегишли сирни ошкор этаман, лекин сиз манави хочни қўлга олиб, қасамёд қилишингиз лозим-да. Абадий руҳингиз ҳаққи, охиратни ўртага қўйиб, мен айтган гап ҳақида ҳеч қачон, ҳеч кимга оғиз очмасликка онт ича оласизми?

– Ҳали қасам ҳам ичирасизми? – энсаси қотди унинг.

– Ҳа, хоним. Биламанки, сиз тақвога муккасидан кетган диндор аёлсиз, башарти, охират ҳаққи қасамёд қилсангиз, ишонардим-да.

– Кўнмасам-чи?

– Унда индамай қўявераман, сиз ҳам менинг ҳаёт-мамотимга туфлаб кетаверасиз.

– Билсангиз, тақсир, аёл зотига хос қизиқишим энди васваса қила бошлади. Сизни қўрғонлаган сир-синоат қурмагурни шунчалар фожиона таърифладингизки, мени ўзига жалб қилибгина қолмасдан, ҳатто йўлдан оздирмоқда. Лекин айтиб қўяй-ки, фақат сизни яхшироқ тушуниш истагида қасам ичаман, холос. Хуллас, жудаям қизиқтириб қолдингиз мени. Энди эса айтинг, мен такрорлайман, хўш, нима дейишим керак?

Дарҳақиқат, у Габриэлнинг сўзларини қуйидагича такрорлади:

---

¹ Аналой (юнонча analogein – китобдон) – черков таомилида ибодат чоғи зарур бўлувчи диний китоблар қўйиладиган хонтахта. (Таржимон изоҳи – Р. У.)

– «Фоний дунёдаги ўткинчи ва боқий дунёдаги мангу ҳаётим ҳаққи, охиратни ўртага қўйиб олт ичаманки, ҳозир сиз менга ошкор этадиган пинҳоний сирни ҳеч кимга очмайман, ундан сизга зиён-заҳмат етказиш ғаразида фойдаланмайман ва шундай йўл тутаманки, уни аввал билмасдимки, абадий билмаган бўйимча қолавераман».

– Бўлди хоним, менга нисбатан мурувватингизнинг бу илк исботи учун ташаккур. Менинг сирим бор-йўғи икки оғиз сўз: Габриэль де Монтгомери – менинг номим, Жак де Монтгомери – отамнинг номи.

– Отангиз? – Диана довдираб қолганди.

– Ҳа, – дея давом этди Габриэль. – Шундай қилиб, агар Диана де Кастро – графнинг қизи бўлса, унда мен севган гўзал синглим бўлиб чиқади.

– Ҳа-а, энди тушунарли, – деди хийла ўзига келган Диана салмоқлаб ва кўнглидан ўтказди: «Бу айти коннетаблнинг ярасига малҳам бўлади».

– Энди эса, хоним оғим, – қатъий талаб қилди ранги оқарган Габриэль, – яна бир илтифот этиб, герцогиня де Кастро ҳақиқатда ҳам қирол Генрих Иккинчининг қизи экани тўғрисида олт ичасиз, чорчўпни қўлга олинг. Нега индамаяпсиз, герцогиня?

– Негаки, бундай демайман-да!

– Ё Тангрим! Диана – отамнинг қизими?

– Мен бундай демадим ва ҳеч қачон бундай дея олмайман ҳам! Шак-шубҳа йўқки, Диана – қирол фарзанди.

– Ҳайрият! Сиз олижаноб аёлсизки, гап йўқ! Аммо афв этасизки, мабодо, ўз манфаатингиз туфайли айтаётганингиз йўқми?.. Олт ичинг-чи. Қизингизни ўртага қўйинг-да, шу гапнинг ҳақлигига қасамёд қилинг.

– Йўқ! – чўрт кесди герцогиня. – Нима, мен сизга қасамхўр бўлиб қолдимми?!

– Ахир, ҳозиргина қизиқиш васвасангизни қондириш учун «хўп» дедингиз-ку? Мана энди муаммо ўзга икки инсон тақдирига кўчганда, «қасамхўр» бўлиб қоласизми?

– Тақсир, эшитдингиз, «йўқ» дедим, вассалом!

– Хоним, агар мен унга уйлансам-да, Диана синглим бўлиб чиқса, худонинг ҳузурида гуноҳга ботмайсизми?

– Гуноҳга ботмайман, чунки мен қасамёд қилганим йўқ-да!

– Нақадар даҳшат! – хитоб қилди Габриэль. – Аммо билиб қўйингки, сизнинг граф де Монтгомери билан хуфиёна алоқангиз ва қиролга хиёнатингиз ҳақида жар солишим ҳеч гапмас.

– Ҳеч қандай исботингиз йўқ! – заҳархандалик билан илжайди Диана. – Сизга биров ишонармиди? Устига-устак, шуниям қулоғингизга қуйиб олингки, аълоҳазратга бошқача талқин билан учрайман-да, олдимга бостириб кириб, сурбетларча севги изҳор этганингизни ва «йўқ» десам, менга туҳмат қилмоқчи бўлганингизни тўкиб соламан. Ана унда каллам кетди деяверинг, бу – бегумон, жаноб Монтгомери! – аёл ўрнидан тура бошлади. – Тақсир, энди хайрлашув дамларингиз етди. Вақтим сиз билан бағоят хуш ўтди, иқрорман, менга айтган чўпчагингиз жуда ғайриодатий, жудаям таажжуб экан.

У қўнғироқни силкитди. Габриэлнинг муштлири тугилди:

– Қанчалар тубанлик! Сиз ҳам аёлмисиз? Мен ҳам дворян бўлдимми? Аммо энди ўзингиздан кўринг! Сиз менинг юрагимни оёғости қилдингиз, ҳаёт-мамотим устидан жинояткорона кулиб олдингиз. Ҳали сиз билан ҳисоб-китоб қиламан...

– Шунақа деб ўйлайсизми? – Диананинг бу сўзларига унинг ўзигагина хос масхараомуз табассум эш эди...

15. ЕКАТЕРИНА МЕДИЧИ

Қиролича виконт д'Эксмесни одатдагидай алоҳида очиқчеҳралик билан кутиб олди. У виконтни қачон кўрса, ҳамиша ўта илтифотли муомала қиларди.

– Эй, менинг музаффар шунқорим! – жилмайди у.
– Қай шамол учирдики, сизни келтирган ўша еллардан қарзимни узайин. Сизни жудаям кам кўрамиз, д'Эксмес жаноблари ва қабулимгаям илк бор кириб турибсиз. Аммо билиб қўйингки, сиз мен учун энг дилхоҳ меҳмон ҳисобланасиз.

– Зоти олиялари, – деди Габриэль, – ташаккурим изҳорига сўз тополмай қолдим, камина содиқ қулингизманки...

– Содиқ қулим эканингизни кейин гаплашармиз, – унинг сўзини кесди қиролича, – аввал ташрифингиз сабабига ўтайлик. Хўш, менга нима хизматингиз бор? Қўлимдан келадими?

– Ҳа, жаноби олиялари, менимча, қўлингиздан келади.

– Унда жудаям яхши, – Екатерина сирли жилмайди. – Агар у менинг ҳукмимдан ташқари бўлмаса, та-мом, олдиндан ваъда бераманки, не илтимосингиз бўлса, ҳаммаси адо этилади. Хуллас, қулоғим сизда.

– Камина сиздан биттагина гапни сўраб, бир масалага ойдинлик киритмоқчи эдимки, бу мен учун жудаям катта аҳамиятга эга. Зоти олиялари, башарти сиз учун хийла нохуш хотираларни эсингизга солсам, ранжитиб қўймасмиканман? Мен бир минг беш юз ўттиз тўққизинчи йилдан гап очмоқчиман-да.

– Эҳ-ҳе, у пайтлари мен жудаям ёш эдим.

– Аммо муҳаббатга лойиқ гўзал ҳам бўлгансиз-да, – хушомадга ўтди Габриэль.

– Шунақа гап қулоғимга тушардиям, – суҳбатнинг нишаби қироличага маъқул келиб, бир тўлқинланиб олди.

– Лекин шунга қарамай, ҳазрати олиялари, сизга Тангри ато этган олийнасаблик ва ҳусн-у латофат тожига кўз олайтирган яна бир аёл ҳам бўлган-ку! Ўша хотин ҳатто эрингизни сиздан совитиш билан ҳам кифояланган эмас. У Монтгомерини яхши кўрган ва қиролга хиёнат қилган эди. Дарвоқе, сиз ундан ҳақли равишда ҳазар қилиб, у ҳақдаги хотираларни ҳам батамом улоқтириб ташлагандирсиз, тўғрими?

– Йўқ, виконт, менинг хотирам жудаям жойида, сиз айтган аёл воқеаси, унинг ҳийла-найранглари боягидай кўз олдимда турибди. Унинг граф Монтгомерини севиб қолганим тўғри. Хиёнати фош бўлгач эса ўтакаси ёрилганидан деганки, гўё валиаҳднинг ичини куйдириш ва севгисини синаш учун шундай қилган эмиш. Сотқинлик-да: Монтгомери тириклайин ғойиб бўлди (эҳтимол, бу ҳам ўша бузуқининг қилмишидир), у беор ўша графнинг хотирасиниям ҳурмат қилгани йўқ, эртасигаёқ базми жамшидга кулиб-қувнаб, жилпанглаб кириб келди. Ҳа, у туфайли биринчи кунлари чеккан азобларимни ўлганимдаям унутмайман, у ёш қироличанинг, яъни менинг салтанатимга чоҳ қазирди, шу туфайли уйқуга йиглаб ётиб, йиглаб тонг оттирардим. Бора-бора, ўз ҳолимдан орим келди, гурурим бош кўтарди. Ўзимни қўлга олдим, кимлигимни мағрур кўрсата билиб, рафиқа, она ва қиролича сифатида ҳамманинг эътирофини қозона олдим. Қиролга ва Францияга етти фарзанд ҳадя этдим. Эримга дўст ва болаларимнинг отаси деб қарайман, холисона яхши кўраман. Давлатнинг умумий манфаати учун керагидан ортиқ умримни бахшида қилдим. Эндиликда жиндайгина ўзим учун ҳам яшашим мумкин эмасми? Башарти, навниҳол ва оташин бир юрак менга талпинса-да, мен уни ҳис этиб, илтифот қилсам, айтинг-чи, Габриэль, шу жиноят ҳисобланадими?

Екатеринанинг кўзларидаги шўх учқунлар сўзларидаги яширин маънони тасдиқлаб турарди. Габриэлнинг хаёли эса мутлақо бошқа ёқларда, у ҳатто қироличанинг гапларини эшитмасдики, фақат ўз дард-у гамининг қайғусига ғарқ эди. Унинг ўйчанлигини Екатерина ўз фойдасига ҳал қилиб бўлган эса-да, Габриэль гапни бошқа ёққа бурди:

– Зоти олиялари, сизга малол келмаса, ўзим учун фавқулодда муҳим бўлган нозик бир масалада фикрингизни сўрасам. Чунки сиз менга фақат яхшилиқни хоҳлайсиз-ку!.. Оғзи билан юрадиган кимсаларнинг гап-сўзларига қараганда, Диана де Кастро жаноб Монтгомерининг қизи эмиш... Ўшанда граф гойиб бўлгач, бир неча ойдан сўнг таваллуд топган Диана аслида кимнинг қизи экан?

Екатерина Медичи бу савол замиридаги яширин маънони уқмоқчи бўлаётгандай Габриэлга синовчан тикилди-да, хийлагача сукут сақлаб тураверди. Ахийри, ўз наздида гапнинг тагига етди ва жилмайди.

– Де Кастро хонимни кўз остига олиб, астойдил кўнглини овламоқчи бўла бошлаганингиздан хабарим бор, сезиб юрибман. Инчунин, саволингизнинг асл мақсадиниям илғай олдим. Тушунишимча, муносабатларингиз янаям жиддийлашмасидан бурун аниқлаб олгингиз келадик, янглишмагансизми, сизни жалб этган хилқат чиндан ҳам қиролнинг қизими-йўқми? Башарти, уни расман Генрих Иккинчининг қизи деб уйлансангиз-да, иттифоқо, граф де Монтгомерининг никоҳсиз туғилган фарзанди бўлиб чиқишини истамаяпсиз. Ҳа, сиз иззатталаб, ўз қадрини ўзгалардан паст кўрмайдиган, ҳатто шуҳратпараст инсонсиз, жаноб д'Эксмес! Ўзингизни оқламанг, йўқ, бундай фазилат сизга бўлган ҳурматимни оширади, холос.

– Аммо зоти олиялари, – деди ҳуш-беҳуш ҳолда Габриэль, – ахир, ҳақиқатан ҳам ўша...

– Жудаям соз! Демак, кўнглингиздагини тўғри топа билибман, азаматим. Гап мундоқ, келинг, сиз учун фойдали бир маслаҳат бераман: қўйинг де Кастро хонимингизни. Ўша қўғирчоқни бошингизга урасизми? Ростини айтаман, унинг отаси кимлигини мутлақо билмайман, борингки, қиролнинг қизи бўлган тақдирдаям сиз истаган таянч, сиз ўйлаган рафиқа бўлишга ярамайди. Герцогиня Ангулемская ҳиссиётлардан ва назокатдангина яратилган заиф ва мўрт буюм холос, унда куч ва ғайрат мутлақо йўқ. Тан бераманки, у қиролнинг суйган қизига айлана олди, лекин отасининг муҳаббатидан фойдаланишни эплотмайди. Сизга эса, Габриэль, кўнглингиздаги улугвор мақсадлар рўёби учун мардона ва дасти дароз маъшуқа зарур. Токи у ўз муҳаббатининг қудрати билан мададкорингиз, суянган тоғингиз бўлсин ва ўзиям сизга суяна олсин! Ана ўша юракни, виконт д'Эксмес, ўзингиз сезмаган ҳолда топа билдингиз!

Габриэль ҳеч нарсани тушунмасдан анқайиб қолганди. Екатерина эса жўшиб давом этарди:

– Қиролича ўз мақоми тақозосига биноан одатдаги муомала тартибларига риоя қилмайди, тартибларни четга суриб, ўзга қалб талпинишларига унинг соҳибидан бурун қучоғини оча олади. Қулоқ солинг, Габриэль! Сиз чиройлисиз, довюррак, ўт-олов, мағрур йигитсиз! Сизни илк бор кўрганимдаёқ мутлақо нота ниш бир туйғу бағримга ўт солганди. Мана, янглишмаган эканман: сўзларингиз, нигоҳларингиз, ҳатто шу тобдаги илтимосингиз (қаранг, сиз қандай ўткир йигитсиз!) – ҳаммаси мени ўйга толдирадиди, олижаноб инсонга рўпара бўлганимни билдиради.

Габриэлни даҳшат боса бошлади:

– Қиролича жаноби олиялари...

– Ҳа, ҳа, кўриб турибманки, шошиб қолдингиз, ҳаяжондасиз, – сирли жилмайди Екатерина. – Бироқ умид қиламанки, кўнглимда борини очиқ-ошкора айта қолганимни беандишалик ўрнида кўрмасиз. Айтдим-ку, айна вазиятда қироличалик мақомим аёл сифатида мени ёқламоғи керак. Сиз мағрур йигит бўлсангиз-да, ҳайиқиб турибсиз, д’Эксмес жаноблари. Шунинг учун ҳам ташаббусни ўз қўлимга ола қолдим. Қани, энди менга бир қаранг-чи! Ё жудаям бедаво кўринаманми, а?

– О-о, хоним! – саросимадаги Габриэлнинг юзи пахтадай оқариб бўлганди.

Шу хитоб оҳангиданоқ Габриэлнинг ички дунёси ошкор бўлиб, қиролича зил кетган эса-да, ўзини сезмаганга олиб, яна бўш келмади:

– Тушунарли. Афтидан, ҳозирча жа-а шайдо қила олмаяпманки, ҳалиям ўз билганингиздан қолмай турибсиз... Эсингизни йиғинг, Габриэль, қанотингиз бўлиб, сизни юксакларга олиб чиқаман. Шу тобгача бировнинг соясида қолиб, заъфарон эдим, тез кунда кўксимга офтоб тегиб, яшнаб кетаман. Диана де Пуатьенинг ёши ўтиб қолганки, ҳусн-у жамоли ва таъсирини узоқ тутиб туролмайди. Ана унда бу аёлнинг сеҳр-у жодуси путурдан кетадики, ўша кундан бошлаб салтанатнинг изми менинг қўлимга ўтади! Қирол ҳам мендай тажрибали ва уқувли маслаҳатгўй тополмаслигини ахийри бир куни тушуниб етади. Айтинг-чи, Габриэль, ўша ёруғ кунлар насиб этса, ҳали сояда бўлган кезларимдаёқ менга беғараз тақдирдошлик қилган сиздай лочин парвоздан умидвор бўлишга мутлақо ҳақли эмасми? Ахир у қиролича эмас, мени, яъни муштипар аёлни севган эди-да! Бошига салтанатнинг иккинчи тожини кийган аёл ўзини Екатеринага бахш айлаган инсоннинг хизматини энди муносиб тақдирламайди дейсизми? Наҳотки, ўшанда бу йигит мали-

канинг ўнг қўлига айланмаса, наҳотки, қироличанинг бошидаги асл қирол бўлиб қолмаса! Қани, Габриэль, энди айтинг, ўша одам айнан сиз бўла оласизми?

Екатерина илтифот билан қўл чўзди.

Габриэль тиз чўкиб, қироличанинг олпоқ ва чиройли қўлини ўпди ва бошини тиклади:

– Ҳазрати олиялари! Хоки пойингиз бўлиб, оёқларингизга йиқилган камтарин дворян сизга арзи ҳолини айтиб сўрайдики, уни амрингизга мунтазир кулингиз ва энг содиқ фуқаро деб қабул этсангиз. Токи...

– Аммо, – унинг гапини бўлди жилмайган қиролича, – шу тобда қуллик ва фуқаролик изҳорини кутаётганимиз йўқ-да, олижаноб шунқор!

– Хўп. Шундай бўлса-да, зоти олиялари, – тап тортмай давом этди Габриэль, – сизга энг жўяли сўзларни топиб айтдим, энди эса, марҳамати олий билан маъзур тутингки, мен бошқа бир аёлни севаман. Сизни кўрмасимдан унга кўнгил бериб бўлганман. У – Диана де Кастро хоним. Қалбимдан бошқа бировга, ҳатто қироличага жой беришимнинг асло иложи йўқ!

Екатерина бўздай оқариб, лабларини қимтиди:

– Нима-а?!

Габриэль индамай бошини хам қилди: у ғазаб ва нафрат тўфонини кутарди. Ҳа, йигит узоқ интизор бўлгани йўқ, санокли сукут сонияларидан сўнг Екатерина Медичи аста-секин тилга кирди:

– Биласизми, жаноб д'Эксмес, сизни сурбет демаслик учунгина довюрақ дея қоламан. Сизга севгиси ҳақида сўз очган одам бўлдимиз ўзи? Ким кимга чоҳ қазибди? Сиз, тақсир, аёл кишини, ҳатто қироличани ёмон ҳақоратладингиз!

– О-о, зоти олиялари, ишонингки, менинг сизга холисона эҳтиромим...

– Бас! – қичқирди Екатерина. – Такрор айтаман:

сиз мени ҳақорат қилдингиз! Бу ерда сизга пишириб қўйибдимми? Нега келдингиз? Диана де Кастрони севишингиз билан, яна алламбало дийдиёларингиз билан нима ишим бор? Мендан маълумот оласизми, сизга чақимчи бўлиб қолдимми? Топган баҳонангизни қаранг-а? Сиз Франция қироличасининг иқрорини қутурган ҳисларингиз учун қурол қилмоқчи бўляпсизми? Ахир, бу ақлга сигмайди-я! Яна такрорлайман: бу менга нисбатан ҳақорат!

– Йўқ, хоним! – мағрур қиёфага кирди Габриэль. – Сизни алдагандан кўра, ачитиб бўлса-да, очиқ айтилган ҳақиқат ҳақорат ҳисобланмайди.

– Гапирманг, тақсир! – чинқирди Екатерина. – Буюраманки, жим туринг! Шукур қилингки, беодобларча довдирашларингизни қиролга айтиб бериш ниятим йўқ. Бироқ минбаъд кўзларимга кўринманг, қорангиз ўчсин! Билингки, бугундан эътиборан Екатерина Медичи ашаддий душманингиз бўлиб қолади! Унутманг! Бари бир қўлимга тушасиз, бунга кафиллик бераман, жаноб д'Эксмес! Қани, чиқ бу ердан, йўқол!

Габриэль қироличага таъзим қилди ва бошқа бир сўз демасдан чиқиб кетди.

«Мана, яна бир душман орттирдинг, – кўнглидан кечирди у. – Яна шунчаларки, душманинг ҳукмдорнинг ўйнаши билан хотини, ҳатто қиролнинг ўзгинаси бўлса-я! Энди Диананинг олдига борайин-чи, вақт ҳам етди. Ишқилиб, ургочи шайтонлар қошидагидай қалбим жароҳат олмасин-да».

16. ДИАНА, ОШИҒИНГ ЎЗ АКАНГ БЎЛСА-ЧИ?

Диана де Кастро қиролнинг расман тан олинган қизи мақомига биноан Луврда истиқомат қиларди. У Жасента бошлаб кирган Габриэлни кўргач, қувончдан жони ичига сигмай кетди ва ёш қизалоқдай беғубор соддадиллик билан у томонга талпинди. Йигитга пешонасини тутган бўлса-да, Габриэль ўпиш ўрнига қўлини сиқиб қўя қолди.

– Ҳайрият, Габриэль! Сизни кутавериб, кўзларим тешилаёзди-ку, дўстим! Ичим шунчалар тўлиб-тошганки, ҳалитдан бери қувончимни кимга тўкиб солишни билмайман денг. Ўзимга ўзим гапираман, гапларимдан кулгим келади, жиннилик қиламан... Ҳайтовур, келиб қолдингиз, Габриэль... Ие, сизга нима бўлди, азизим? Намунча шаштингиз паст, ташвишли, хафaroқ турибсиз? Ё шу қиёфада изҳори дил қил-япсизми? Наҳотки, дадамга раҳматингиз шу бўлса?

– Дадангизга раҳматми?.. Ҳа, отангиз тўғрисидаям гаплашамиз, Диана... Энди менинг тундлигимга келсак, одатим ўзи шунақа: тақдирнинг туҳфасини тумтайиб қаршилайман, чунки ҳар хил иноятларга мутлақо ишонавермайман. Ҳаётда жа-а оғзим куйганки, бунақа ҳадяларнинг таги зил бўлишини биламан!

– Бунчалар доно файласуф ва омадсиз йигит эканингизни билмай юрарканман-да, – ҳазилга ўтди Диана. – Отангиз ҳақидаям гаплашаман дедингиз. Бу айни муддао! У шунчалар олижаноб ва самимийки...

– Шунақами? Сизни жудаям яхши кўрадимми?

– Жудаям!

«Қизиқ! – ўйлади виконт д'Эксмес. – У Дианани ўз қизи деб билса керак-да...».

– Мен битта нарсага ҳайрон бўлавераманки, – деди Габриэль, – сизни ўн икки йил мутлақо кўрмасликка, олис

Вимутьеда ғариблардай ташлаб қўйишга унинг қандай кўнгли бўлдики, а? Сизга нисбатан ўша бемехрлик боисини отангиздан ҳеч сўраб кўрмадингизми?

– Ахир, менга бемехрликни у қилган эмас-да!

– Ие, бошқа одамми?

– Бошқа ким бўларди, менга она бўлмиш Диана де Пуатье хоним-да!

– Сизни ташлаб қўйишга виждони қандай йўл қўйдикан? У нимадан ҳам кўрқиши мумкин эди? Эри ўлиб кетган, отасиям йўқ...

– Билсангиз, Габриэль, менга бу гапни оғизга олиш қийин, аммо унинг феълига хос бемаъни такаббурликни оқлашнинг сираям иложи йўқ-да. Де Валантинуа хоним ўша димоғдорлиги касрига умри бўйи мени фарзанди ўрнида кўрмай келади. Чоғи, сиз кўп гаплардан беҳабарсиз. Аввалига у туғилганимни сир тутишга қиролниям кўндирди олган. Менинг саройга қайтарилишимга эса қиролнинг қаттиқ қистови билангина ноилож рози бўлган, отам бу ҳақда қатъий фармон чиқаришига сал қолган, холос. У ёғини сўрасангиз, мени расмийлаштириш ҳужжатига онам сифатида номини қайд этишларига ҳам кўнган эмас. Бундан зорланмайман, негаки, агар у бунчалар кеккаймаганда, сиз билан сираям танишмасдик-да. Шундаям унинг менга ола қарашидан жуда кўп ўксинаман.

«Бу аёлдаги адоват виждон азобидан бўлиши ҳам мумкин, – кўнглидан ўтказди Габриэль. – Ахир у қиролга хиёнат қилганки, доимо жавдираб, ваҳимада яшайди».

– Хўш, сиз нимадан ташвишланяпсиз ўзи? – сўради Диана. – Саволларингизнинг сабабини билсам бўладими?

– Шунчаки сўрадим-да... Ақлимни олган алланечук иштибоҳлар... Лекин сиз парво қилманг, Диана. Агар онангиз сизга илимаса, ҳатто адоват билан қа-

раса-да, бунинг эвазига отангизнинг меҳрига қоняпсиз-ку! Менимча, қиролни кўрган дамдаёқ яйраб кетарсиз, қалбингиз унинг сиймосида асл падарни ҳис этар, а?

– Жудаям тўғри! Илк кўрганимдаёқ ота меҳрини туйдим, дилим тўлиб-тошди, бу олижаноб инсон сари юрагим талпинаверади. Мен уни иззатлаб, мулойим муомалада бўламанки, бу эҳтиромим буткул беғараз, уни менга қалбим буюради. Башарти, у қирол бўлмаганидаям бундан кам ардоқламасдим: ахир у менинг дадам-ку!..

– Ажабо!.. Айтинг-чи, Диана, мени қанчалик яхши кўрасиз? Отангиздан ортиқми ё камми?

– Ёмон қизғанчиқ экансиз-ку! – хитоб қилди Диана. – Билиб қўйинг, иккиси бошқа-бошқа туйғуларки, лекин бари бир буни тушунтириш қийин. Қиролни кўрганимда хотиржам тортаман, юрагим бесаранжом тепмайди. Сиз эса... доводиратиб қўясиз, азоб ва ҳаловат уйқашиб, борлигимни ёндиради. Сиз менинг бахт-иқболимсиз...

– Гапирма! Тўхта! – қичқирди Габриэль карахт қиёфада. – Афсуски, мени севасан, мен эса шунисидан ваҳимага тушаман...

– Бу нима деганингиз, Габриэль? – Диана ҳайрон эди. – Сизга қалбимни очсам, нега энди ғазаб қиласиз? Сизни севсам, унда қандай ваҳима бўлиши мумкин?

– Ваҳима йўқ, ҳеч қанақасига... Хафа бўлма... Севинчдан маст бўлиб қолдим, холос. Бунчалар чексиз бахт одамни сархуш қилади-да... Бироқ илгарилари менга муносабатинг бунақа эмасди. Иккимиз Вимутье ўрмонларида кезган маҳали мени дўст ё... ака деб билардинг!

– У пайтлар мен гўдак эдим, Габриэль.

– Тўғри, Диана, тўғри айтасан...

– Энди эса, Габриэль, сиз ҳам менга дил розингизни очинг. Мени қанчалар севишингизни ўз оғзингиздан эшитайин-чи.

– Эй, худо! – ёлворди Габриэль. – Мен бу гапни сизга айта оламанми? Буни мендан сўраманг, ўзимни ўзим сўроқ қилишга мажбурламанг! Ахир, даҳшат, даҳшат!..

– Габриэль! – Диана ҳуши ўзида бор-йўқ аҳволда эди. – Агар даҳшат бўлса, сизнинг манавинақа сўзларингиз... Ўзингизга билинмаяптими? Бу қанақаси? Сиз ҳатто, «сени севаман», дея олмайсизми?

– Диана, мен сени севаманми? Ишонмайсан-да! Ҳа, ҳа, севаман, телбаларча, балки жинояткорона севаман!

– Жиноят? Биз бир-биримизни яхши кўрсак, бунинг нимаси жиноят экан? Иккаламизниям бошимиз очиқ эмасми? Ҳатто, отам ҳам никоҳимизга розилик берди. Бундай муҳаббат соҳибларини худо ёрлақаб, малаклар олқишлайдилар-ку!

Габриэль хаёлан хитоб қилди: «Ё Халлоқи олам, унинг деганларини шаккоклик билмагайсан!»

– Тушунолмадим! – деди Диана. – Балки тобингиз қочгандир? Шунчалар мард одам эдингизки, ҳозир алламбало ваҳимага асирсиз! Менга эса сиз ёнимда бўлсангиз бас, ҳеч нарсадан кўрқмайман. Сиз билан худди дадамнинг ёнида тургандай ўзимни бехатар сезаман. Сизни ўзингизга келтириш, ҳаётга қайтариш ва бахтимизни англатиб қўйиш учун шу тобда ҳеч балодан ҳайиқмайман-да, шартта оғушингизга ташлана қоламан, Габриэль!

Диана қувончдан ял-ял ёниб, йигитни қучоқлаб олди.

Габриэлни эса даҳшат босди ва уни нарироқ суриб, қичқириб юборди:

– Йўқ! Қоч! Мени тинч қўй!

– Ё Тангрим! – Диананинг қўллари шалвираб қолди. – У мендан жирканди, у мени севган эмас!

– Мен сени жонимдан ҳам ортиқ кўраман!

– Ундай бўлганда, эркалашим сизни даҳшатга солармиди?

«Наҳотки, унинг қучоги мени даҳшатга солди? – қўрқиб кетди Габриэль. – Наҳотки, уни ақлим эмас, насл-насаб масаласи олислатмоқда! Жоним, Диана, кел, бағримга кела қол!»

У қизни кўксига босиб, сочларидан ўпди.

– О-оҳ, севаман, борлигим, газабим, асабим, тел-балигим билан севаман! Сени севмоқ, кўксимда юрагинг дукурини ҳис этмоқ, бу – биҳишт... ёхуд жаҳаннам! – Габриэль тўсатдан ҳайқирди-да, Диананинг қўлларини суриб ташлади. – Қоч! Қоч! Кел, мен гумдон бўлайин! Мени қарғиш урган, касофатман, маломатман!..

У изтироб қутқусида ўқдай отилди-да, хонадан чиқиб кетди. Эсанкираб, тош қотган Диана қўрққан ва дилхаста ҳолда қолаверди.

Габриэль қаёққа кетаётганини, нима қилаётганини сезмасди. У шуурсиз, бадмаст кишидай гандираклаганича зиналардан тушди. Бу кунги машъум синовлар залворидан беҳад зўриққан унинг ақл-идроки ортиқ бардош беролмай қолганди. Шунинг учун ҳам Луврнинг катта айвонига чиққач, кўзлари олайиб, оёқлари чалмашди-да, девор тубига гурсса қуларкан, ҳуш-беҳуш гўлдиради:

– Мен билардим... Фаришта анави шайтоннинг икки урғочисидан ҳам баттар қийноққа солажагини билардим...

Кеч кирди. Қоронғилик қуюқлашди, аммо айвондан ҳеч ким ўтгани йўқ.

Пешонасини жажжи бир қўл сийпалаб, майин бир овоз қулоғига тушгачгина Габриэль ҳушига келди. У кўзини очди: бошида шам тутган қиролича-дофина Мария Стюарт турарди.

– Худога шукур, бошқа бир фариштасини юборибди! – шивирлади Габриэль.

– Сизмидингиз, жаноб д’Эксмес? – ҳовлиқди Мария. – Ўтакамни ёраёздингиз? Сизга нима бўлди? Рангингиз ҳам докадай! Сал тузукмисиз? Хўп десангиз, одамларни чақираман...

– Ҳожати йўқ, дофина хоним, – деди Габриэль туришга уриниб, – овозингиз менга жон бағишлади.

– Келинг, ёрдамлаша қолай. Ҳушдан кетиб қолибсиз шекилли. Сизга кўзим тушгач, кўрққанимдан уним ҳам чиқмай қолди-да. Кейин ўзимни тутиб, ёнингизга келиб, пешонангизни ушладим-да, сал чақирсамоқ кўзингизни очдингиз. Энди яхшимисиз?

– Ҳа, зоти олиялари. Менга қилган бу яхшилигингиз худодан қайтсин! Сал-пал эслайман: чаккамни қаттиқ оғриқ омбирдай сиқувга олди, оёғим остидаги ер чайқалиб, бошим айланди-да, ағдарилиб тушдим. Аммо ўшанча оғриқ қаёқдан келиб қолди? Ҳа-а, энди эсимга тушяпти... Эй, худо, ҳа-ҳа, ҳаммаси кўз олдимга келди!

– Ғам-қайғудандир-да, а? – сўради Мария. – Мана, кўлимга суянаверинг, кучим етади! Мен одам чақирай, уйингизга обориб қўйишсин.

– Ташаккур, ҳазрати олиялари! – деди Габриэль бор матонатини ишга солиб. – Ўзимни жудаям яхши ҳис этяпман, уйгаям ўзим етиб оламан. Қаранг, бемалол қадам босдим. Аммо сизнинг бу марҳаматингизни тоабад ёдимдан чиқармайман. Ҳаётим қил устида турган лаҳзаларда халоскор фаришта мисоли учиб келдингиз.

– Ё Тангрим! Қилган ишим арзимас-ку! Мен ҳар қандай шўрликкаям ёрдам қилганим ҳолда, не учун тоғам герцог де Гизнинг содиқ дўстига ёрдам бермайин? Шугина аҳамиятсиз хизматга, бир оғиз «ҳа» деб қўйганимга ташаккур айтаверманг.

– Ўша «ҳа» деганингиз, зоти олиялари, энг оғир дамда жонимни сақлаб қолди-да. Сиз раҳматимни хоҳламасангиз-да, мен умримнинг охирига қадар унутолмайман. Хайр, хоним.

– Хайр, жаноб д’Эксмес. Даволанинг, ташвиш чекмасликка урининг.

Мария қўлини чўзди, Габриэль эҳтиром билан ўпиб қўйди.

Сўнгра малика у ёққа, йигит бу ёққа йўл олишди.

Габриэль Лувр дарвозасидан чиққач, Гревск майдонидан ўтиб, ярим соатда авлиё Павел боғлари кўчасига етиб олди.

Алоиза кута-кута, энди хавотир ола бошлаганди.

– Хўш, нима гап? – сўради у.

Габриэлнинг кўз олди қоронғилашиб борарди. У жиндай куч топиб, ҳолсизликни салгина енгди ва базўр хириллади:

– Ҳеч нарсадан хабарим йўқ, Алоиза. Ҳамма жим... Аёллар ҳам, юрагим ҳам сукутга чўмган... Ё Танграм! Эй, худо!

– Мардсиз, монсеньер, мардона туринг!

– Худога шукурки, фақат марддигим ўзимники! Энди эса ўламан! – Габриэль гўлдираганича полга йиқилди ва ҳушини йўқотди.

17. ФОЛСИЗ ЮРМА, ФОЛБИННИНГ ГАПИГА КИРМА!

– Беморингиз соғайиб кетади, Алоиза хоним. Катта хавф ортда қолди, лекин даволаниш анча давом этади. Жуда кўп қон олдим, бу эса йигитни янаям бўшаштирган, аммо кўнглингиз тўқ бўлсин...

Врач дўнгпешона, бўйчан киши бўлиб, ботиқ кўзлари тийрак боқарди. Халқ орасида метр Нотрдам номи билан танилган шифокор илмий асарларига

«Нострадамус» имзосини қўярди. Сийратига қараганда эллиқдан ошган эмас.

– Эй, Парвардигори олам! Шўрликнинг аҳволини кўринг! – ўкраб йиғлади Алоиза. – Еттинчи июнь куни оқшом чоғи йиқилганича ётибди-да, кўз очгани йўқ. Мана бугун иккинчи июль: тил-забон йўқ, одамни танитайди... Тирик мурданинг ўзгинаси. Қўлини ушлаб-ушлаб қўяман, ҳеч нимани сезмаяпти.

– Шундай бўлгани яхши, Алоиза хоним. Сезгиси қанчалик секин уйғонса, оқибати шунчалик хайрли кечади. Менга қолса, мана шу беҳуш ҳолида тагин бир ой ётсин эди, дарддан батамом фориғ бўлади. Агар касаллик қайта хуруж қилмаса бас, ҳозир ҳам яхши, қутулгани шу. Бу тавсияларимни ҳар куни икки бора хабар олаётган шафиқа оқсочгаям етказиб қўясиз. Чоғи, бунга бирор аслзода хонимга ошуфталикнинг дахли бор, шунақами? Бундай туйғу кулдириши ҳам, ўлдириши ҳам мумкин.

– Хожам ўша ўлдирадиганига гирифтор бўлган шекилли, сиз ҳақсиз, метр Нотрдам, – уҳ тортди Алоиза.

– Худо шифо бериб, уни кўнгил дардидан ҳам фориғ айласин. Бироқ мен танидаги хасталикнигина даволай оламан...

Нострадамус беморнинг жонсиз ва шалвираган қўлидан тутди: ўйчан ва синчков қиёфада унинг кафтига зеҳн сола бошлади. У ҳатто кўрсатгич ва ўрта бармоқлар орасидаги пардасимон терини таранг тортди. Чамаси, врач ўз хотираси қаватларидан ниманидир топишга зўр бериб уринарди.

– Жудаям қизиқ! – нимовозда гўлдиради у. – Бу йигитнинг кафтидаги чизиқларга неча бор кўз ташлаган бўлсам, ҳар гал бу қўлларни қачонлардир кўргандай бўлавераман. Аммо таажжубланганимга ўзим ҳайрон қоламанки, учала тақдир чизигида уч хил башорат: бири – эзгулик, ўртадагиси – иштибоҳли, асосийси

– бахтиёрлик. Аслида, ҳайратга лойиқ ҳеч нима йўқ. Афтидан, бу йигитга хос асосий хусусият – метиндай букилмас ирода бўлса керак. Аммо илгариям мени ҳайратга солган бу эмасди. Қолаверса, хотирамдаги ўша ҳолатлар анча йилги, жуда эскириб, хира тортган. Менимча, Алоиза хоним, хожангиз йигирма бешдан ошган эмас.

– Йигирма тўртга тўлди, мессир.

– Демак, бир минг беш юз ўттиз учинчи йилда туғилган. Ой, кун эсингизда йўқми?

– Олтинчи март эди.

– Иттифоқо, куннинг қай маҳали эканини ҳам билмайсизми?

– Нега билмайман? Ўзим доялик қилганман: монсеньер Габриэль туғилган дамда соат тонгги олти яримга бонг урувди.

– Ёзиб олдим, – деди Нострадамус. – Ўша кун, ўша соатдаги осмон жисмларининг ҳолати қанақа бўлганини қараб кўраман. Агар виконт д’Эксмес йигирма ёш каттароқ бўлсайди, шу қўлни олдин ҳам кўрганга ҳатто онт ича олардим. Бироқ муҳими бу эмас... Аслида мен фақат врачман, одамлар айтгандай соҳибкаронат эмасман ва такрорлайманки, врач беморнинг жисминигина тузата олади.

– Узр, метр Нотрдам, демак, сиз унинг пурдард қалбидаги жароҳатга малҳам қўя олмайсизми?

– Қалб жароҳати! – Нострадамус сирли кулимсиради. – Аммо менимча, йигитнинг бу жароҳатига шифо ўз оёғи билан... Анави оқсочнинг кунига икки мартадан жўнатилиши ўзи малҳам-ку!

– Аксинча, метр, батамом аксинча-да!

– Кюнаверманг, Алоиза хоним! Бизнинг замонамиз шундоқки, виконт каби бадавлат, навқирон, довюрак ва келишган йигитларнинг жавобсиз муҳаббатдан жа-а узоқ азоб чекишига ҳожат қолмаган. Чун-

ки хонимлар ялинтиришни, пайсалга солишни гоҳо яхши кўрадилар-да.

– Аммо тасаввур қилингки, айни ҳолатда муаммо сиз айтгандай осон кўчмайди. Масалан, бемор тикланиб, ақл-ҳуши ўзига келиши биланоқ миясида «севгилимни мангу йўқотдим» деган биргина ўй чақиндай чақнайверса-чи? Унда нима қиламиз?

– Худо сақласин! Фақат тахминингиз нотўғри чиқишидан умидвор бўламиз-да, хоним. Агар тўғри чиқиб қолса, у ёғи даҳшат! Юзи ва кўзларидаги ифодаларга қарайдиган бўлсак, хўжайинингиз енгилтак одаммас. Унинг кучли ва жўшқин иродаси фақат хавфимизни оширади, холос. У номумкин туйғуга тўқнашиб, ўзини ҳалок қилиб қўйиши ҳеч гапмас.

– Худо-ей! Болажоним ҳалок бўладими?..

Бир ҳафтадан сўнг Габриэль батамом ўзига келмаган эса-да, ҳар ҳолда бу ёққа қаради. Унинг жавдираган ва маъносиз нигоҳи энди одамнинг юз-кўзини, буюмларни фарқлай бошлаганди. Бемор аста-секин бировнинг ёрдамисиз ҳам ўтира оладиган ва Нострадамус буюрган дориларни ўзи ичаверадиган бўлди.

Яна бир ҳафта ўтиб, тилга кирди. Сўзлари палапартиш бўлса ҳам бари бир тушунарли эди ва аксарият хасталиқдан олдинги кунларга дахлдор хотиралар бўларди. Шунинг учун ҳам Алоиза ташвишга тушиб, у врач ҳузурида юрак сирларини очиб юборишидан чўчирди. У бекорга хавфсирамагандики, ахийри бир куни истимада алаҳлаётган Габриэль оғзидан гуллаб қўйди:

– Улар мени виконт д'Эксмес деб ўйлашади..., Йўқ, йўқ, ҳазир бўлинг! Ахир мен граф де Монтгомери...

– Граф де Монтгомери? – хотирасида нимадир уйгонган Нострадамус донг қотиб қолганди.

– Секин! – шипшиди Алоиза бармоғини лабларига қулф қилиб.

Нострадамус кетди. Аммо эртасига ҳам, ундан кейинги ташрифларида ҳам алаҳлаётган беморнинг оғзидан чиқиб кетган ғайриихтиёрий иқрорни эслагани йўқ. Алоиза ҳам бунга врачнинг эътиборини тортмаслик учун фақат сукут сақларди.

Бу аснода Габриэлнинг аҳволи тобора яхшиланиб борарди. Энди у Алоиза ва Мартен-Геррни бемалол таниб, ўзига нима кераклигини ҳам айта оларди, сўзлари беҳол ва ночор эшитилса-да, эс-ҳуши батамом жойига тушгани сезилиб турарди.

Габриэль илк бор оёққа турган куни дабдурустан савол берди:

– Уруш нима бўлди?

– Қанақа уруш? – таажубланди Алоиза.

– Испания ва Англия бизга қарши бошлаган уруш-да.

– Эҳ, монсеньер, нохуш хабарлар келиб турибди.

Эшитишимизга қараганда, Англиядан катта мадад олган испанлар Пикардияга ёриб киришибди. Уруш олови чегараларимиз бўйлаб ёйилиб кетган.

– Зўр бўпти-да! – таъкидлади Габриэль.

Алоиза буни ҳам ўз кўнглида алаҳлашга йўйганди, лекин эртасига Габриэль янада аниқ ва қатъий сўраб қолди:

– Кеча сенга савол берувдим, энага, герцог де Гиз Италиядан қайтдимми-йўқми?

– Йўлда эмиш.

– Яхши. Бугун қанақа кун, Алоиза?

– Сешанба, тўртинчи август, монсеньер.

– Еттинчи куни тўшакка михланиб ётганимга икки ой тўлади.

– Ҳайрият, эслай олдингиз! – тўлқинланди Алоиза.

– Эсимда, Алоиза, эсимда, лекин барчасини элаганим билан улар мени унутиб қўйишди-ку! – афсус чекди у умидсиз оҳангда. – Ҳеч ким мени сўраб келганиям йўқми?

– Сираям унақамас! – деди Алоиза овози титраб, у йигитнинг чеҳрасига хавотирланиб термилди. – Оқсоч Жасента худонинг берган куни ҳолингиздан хабар оларди. Икки ҳафтадирки, сиз батамом тузала бошлаганингизга ишонч ҳосил қилгани боис келмай қўйди.

– Келмай қўйди!.. Сабабини билмайсанми?

– Биламан. Жасента сўнги ташрифи чоги менга айтдики, бекаси то уруш тугагунча монастирь узлатида яшашга аълоҳазратдан ижозат олибди.

– Шунақами?.. Шўрлик Диана!

– Худога шукур! – суюнди Алоиза. – Ва ниҳоят, бу исмни тилга ололдингиз, лекин безгак хуруж қилгани йўқ, ақл-ҳушингиз жойида! Метр Нотрдам ҳам янглишибди! Энди ҳаётингиз хатардан холи, энди узоқ яшайсиз ва мен ҳам қасамимни бузишга мажбур бўлмайман!

Энага бояқиш қувончдан терисига сиғмасди ва унинг бахтига Габриэль сўнги жумланинг моҳиятини илғамай қолганди.

– Ҳа, жоним омонда, – йигит армон билан аччиқ жилмайди, – лекин энди яшай олмайман-да.

– Нега энди, монсеньер? – тўлғанди Алоиза.

– Мудҳиш зарбани таним кўтарди, бироқ қалбимнинг бардоши етмайди, Алоиза! Сенингча, юрагимдаги жароҳат енгил туюладими? Албатта, анчадан буён елимдай ёпишиб олган бу хасталикни енгаман... Бахтимдан ўргилайки, чегарада уруш бормоқда, модомики, мен – гвардия капитани эканман, менинг жойим жанггоҳда. Эгарда ўтирадиган бўлдим дегунча отга минаман ва ўзимга тегишли ўша ўрнимни эгаллайман. Илк жангдаёқ шундай қиламанки, у мен учун энг сўнги си бўлиб қолади.

– Кўксингизни ўққа тутиб берасизми? Парвардигорим! Нега, монсеньер, нима учун, а?

– Негами? Негаки, де Пуатъе хоним аниқ бир гапни айтгани йўқ: демак, Диана менга сингил бўлиши мумкин ва мен бадбахт ўз синглимга ошиқман! Яна шунинг учунки, отамни қирол қатл эттиргани эҳтимолдан холи эмас, аммо бунга далил бўлмагач, қиролдан ўч ололмайман. Ҳамонки, на дадамнинг қотилидан қасос ололмасам, на суйганимга уйланоламасам, бу ёруғ оламда менга нима бор? Шунинг учун ҳам бунақа дунёдан кечаман-қўяман!

– Йўқ, жанобим, йўқ, болажоним! – Алоизанинг юзига гусса ёйилиб, майин овози тол баргидай титради. – Сиз дунёдан кечолмайсиз, чунки зиммангизда ҳали иш катта, айта оламанки, осон бўлмайди, жудаям қийин... Аммо бу ҳақда ҳозир айтолмайман, батамом сиҳат топинг эди, жиддий гаплашаверишимга метр Нотрдам рухсат берса бўлгани.

Кейинги ҳафтанинг сешанба куни ана шу суҳбатнинг мавриди келди. Габриэль тамоман тетикланиб, уйдан чиққан ва жанговар сафарга отланмоқда эди. Ўша кунга Нострадамуснинг ҳам ваъдаси бўлиб, беморнинг саломатлигини сўнгги бор кўргани келишини кутиб туришганди.

Алоиза хонада икков ёлғиз қолишган пайтда саволга тутди:

– Монсеньер, ҳалиям анави кунги гапингизда турибсизми?

– Албатта! Қайтиш йўқ энди!

– Демак, ўзингизни ўққа тутиб берасизми?

– Сўзсиз!

– Де Кастро хоним сизга сингилми-йўқми? Шунаниқлашга ҳеч чора топмаганингиз туфайли жондан кечмоқчи бўляпсизми?

– Ҳа.

– Бу мудҳиш сирнинг тубига етиш йўлини ҳам кўрсатган эдим, мабодо, шунини унутганингиз йўқми?

– Асло! Бу икки кишининг ўртасида бўлиб, бири – Диана де Пуатье ва иккинчиси – граф де Монтгомери, яъни дадам эканини айтганинг ёдимда. Мен Валантинуа хонимдан сўрадим, ялиниб-ёлвордим, ҳатто пўписа қилиб кўрдим, бироқ унинг ҳузуридан баттар сиқилиб, баттар тутақиб чиқдим.

– Аммо сизнинг бошқа бир азмингизниям эшитгандим, монсеньер. Шу сирнинг тагига етиш учун, агар лозим бўлса, ҳатто отангизнинг қабригача тап тортмай бормоқчи эдингиз-ку!

– Аммо ўша қабр қайда? Мен билмасам...

– Мен ҳам билмайман, лекин излаб кўриш керак-да.

– Топганимдаям қўлимдан нима келарди? – жиғибийрон бўлди Габриэль. – Худо мен учун мўъжиза яратадими? Ўликлар гапирмайди, энага.

– Тўғри, ўликлар гапирмайди, бироқ тириклар эмас!

– Нима? Тушунмадим! – бўзарди Габриэль.

– Ҳозир тушунтираман: беҳуш дамларингизда бир неча бор, «граф Монтгомериман», девордингиз. Сиз ҳозирча виконтсиз холос, негаки, граф отангиз ҳали ҳаёт бўлиши мумкин-да.

– Ё кудратингдан! Тириклигини сен биласанми?

– Йўқ, билмайман, лекин тахмин қиламан ва бунинг тўғри чиқишидан умидворман, монсеньер... Нимага десангиз, у жудаям бақувват, баҳодир киши эди ва худди сиз каби фалокатларга, азоб-уқубатларга қарши матонат билан кураша оларди. Башарти, у ҳаёт бўлса, герцогиня Валантинуа каби илтимосингизни рад этмасди, бахтингиз йўлида тўғаноқ бўлаётган сирнинг калитини кўлингизга топширарди.

– Ахир мен дадамни қаёқдан топайин? Кимдан сўрасам бўлади? Худо ҳаққи, айта қол, энагажоним!

– Бу жуда машъум тарих... Отангизнинг буйруғи бу: эрим менга қасам берган ва мен ҳеч қачон оғиз очмаслигим керак! Билъакс, бундан огоҳ бўлгач, сиз ўзингизни ўққа-чўққа уриб, бошингизни йўқ ердаги мудҳиш балога гирифтор қиласиз! Алалоқибат, ўзингиздан минг карра кучли душманларга уруш очасиз, бу – хатарли! Бироқ ҳар қандай хатар ҳам нақд ўлимга нисбатан афзалроқ. Сиз жондан буткул кечмоқчи бўлиб турибсиз, биламанки, асло чекинмайсиз. Шу боис, аҳд қилдимки, сизни ўша оқибати номаълум, беҳад мушкул қасос майдонига йўллаганим маъқул. Бу йўлда сизга ажалга чап бермоқ имкони йўқ эмасда... Хулласи калом, бор гапни сиздан ортиқ яшира олмайман, ҳамма-ҳаммасини айтиб бераман... Қасамга хилофатдан иборат бу гуноҳимни Яратганнинг ўзи кечирар...

– Албатта, меҳрибоним Алоиза, худо кечиргувчидир. Дадажоним! Менинг отам тирик!.. Тезроқ айта қол!..

Айни шу сонияда эшик оҳиста чертилиб, Нострадамус кириб келди ва Габриэлнинг қиёфасини кўргач, қувонгандай бўлди:

– Ҳай-ҳай, д’Эксмес жаноблари, қанчалар тетиклашиб, соғайиб кетибсиз! Ҳайрият! Бир ой илгариги аҳволингиз... Афтидан, сафар жабдугларингиз ҳам шай шекилли, тўғрими?

– Сафарми? Гапингиз тўғри, – Габриэль ёниқ кўзлари билан Алоизага жавдираб олди.

– Ундай бўлса, кўриб турибманки, энди врачга ям иш қолмабди, – илжайди Нострадамус.

– Иш бор, метр, фақат ташаккуримни қабул қилишингиз керак... Манавини ҳаётим учун қилган хизматингизнинг баҳоси демайман, негаки, ҳаёт – бебаҳо, гоҳо эса уч пулга қиммат...

Габриэль шундай деб, врачнинг қўлини сиқаркан, олтин тангаларни унинг ҳовучига қўйди.

– Рози бўлинг, виконт, – деди Нострадамус. – Ижозатингиз билан мениям сизга совғам бор эди, ўйлашимча, хийлагина қимматга эга.

– Совға? Қанақа совға?

– Биласизки, монсеньер, камина инсонга хос хасталикларни ўрганиш асносида яна ҳам масалага чуқурроқ киришни, тақдир китобигача назар солишни истайман. Бағоят мажҳул ва иштибоҳ тўлиб-тошган жумбоқ! Мен уни ечолмаган эсам-да, ўйлайманки, озми-кўпми хулоса чиқара олдим. Шу жабҳадаги интилишларим натижасига кўра қатъий ишонч ҳосил қилдимки, Тангри ҳар бир банданинг қисмат китобига икки бор дастхат битади: аввало – юлдузлар оламига, кейин – кафтимизга. Қўлимиздаги чизиқларнинг ўзи тақдир лавҳаси, лекин уни ўқиш беҳад мушкул. Монсеньер, хиромантия ва астрология¹ аталмиш бу икки фанни ўрганишга умримнинг жуда катта қисмини бахшида қилганман. Мен олис келажакка нигоҳ ташладим, эҳтимол, баъзи башоратларим минг йилдан сўнг одамларни ҳайратга чўмдирар. Бироқ ўзим биламанки, башоратларимда айна ҳақиқат эмас, ўша ҳақиқатдан фақат унсурларгина бор... Шундай десам-да, виконт, қай бир тақдирни гоҳо олдиндан тўппа-тўгри каромат қила олишимгаям ишончим комил. Ана шундай ноёб дақиқалардан бири менга йигирма беш йил бурун nasib қилгани ҳамон ёдимда. Ўшанда қирол Франциск саройидаги мулозимлардан бирининг истиқболига назар солдим, юлдузини ва кафтини азмойиш қилганимда, унинг ўта гаройиб, қалтис ва қўрқинчли келажаги мени тонг қолдирганди. Энди менинг бошқа бир таажжуб ҳолимни тасаввур қилинг-чи: ахир сизнинг кафтингиз

---

¹ Хиромантия – фол очиш, кафтдаги чизиқларга қараб, инсоннинг келажagini башорат қилиш. Астрология – илми нужум, самовий сайёраларнинг ҳолати асосида тақдирни олдиндан таъбир этиш.

чизиқларини ва толе юлдузингизни ўргансам, ё тавба, ўтмишда мени ҳайратга солган ўша тақдирнинг такрорига ўхшар эди. Бироқ орадан чорак аср ўтиб кетганки, хотираларим ҳам сийқаланиб қолганди. Ва ниҳоят, монсеньер, сиз беҳуш ётган кунлар эди, алаҳлаб бировнинг исмини тилга олдингиз. Бунга бир ой бўлди, мен мана шу исмни эшитдим: граф де Монтгомери! Донг қотдим-қолдим!

– Граф де Монтгомери дедимми? – чўчинқираб сўради Габриэль.

– Ҳа. Зотан, қачонлардир фолимда ҳаёти аниқ кўринган ўша кишининг номи худди шундай эди. Мен дарров уйимга ошиқдим ва эски қоғозларим орасидан граф де Монтгомери учун ўзим тузган толеномани топдим. Қарангки, ақлим бовар қилмайди, ўттиз йил фол кўриб, бунақасини асти учратган эмасман: менга ноаён сабабга кўра сиз билан граф де Монтгомери орасида қисмат муштараклиги манаман деб турарди. Тагин шуниси ҳам борки, икки инсонга ҳеч қачон икки томчи сувдай ўхшаш умр ато этмаган худо сиз билан графни айнан тақдирдош қилиб яратиб қўйибди. Мен янглишмагандим: кафтингиздаги чизиқлар ҳам, толе юлдузларингиз ҳам ўзаро монанд чиқди. Йўқ, икки умр мутлақо бир хил демоқчи эмасман, унча-мунча тафовутлар бўлса-да, тақдирингиз асосида уйғунлик етакчилик қиларди... Кейинчалик граф де Монтгомерини йўқотиб қўйдим. Орадан анча вақт ўтиб, кароматларимдан биттаси ўрнига тушганидан хабар топдим: граф қўлидаги тутаб турган тараша билан қирол Францискнинг бошига жароҳат етказибди. Унинг кейинги қисмати фолимдагидай кечдими-йўқми, бунисидан беҳабарман. Фақат шуни тасдиқлай оламанки, унинг тақдиридаги кулфат ва ўлим сизга ҳам човут солади.

– Наҳотки? – хитоб қилди Габриэль.

Нострадамус қўлидаги ўрама варақни узатди:

– Бу қачонлардир граф учун тузилган толенома. Агар сизга ҳам тайёрласам, худди шунинг ўзгинаси бўлади.

– Беринг, бера қолинг, метр! – ҳовлиқди Габриэль.
– Дарҳақиқат, бебаҳо совға олиб келибсиз, бу муждангиз қанчалар ардоқли эканини ўзингиз ҳам билолмасангиз керак!

– Яна бир гап, – давом этди врач, – жудаям эҳтиёт бўласиз: Генрих Иккинчининг толеномасида унинг мусобақада ўлишидан башорат қилинади.

– Бунинг менга нима дахли бор?

– Қўлингиздаги қоғозни ўқинг, ҳаммасини билиб оласиз. Энди эса хайрлашамиз ва тилайманки, тақдир битигидаги ўша кулфат сизнинг хоҳиш-иродангиздан ташқари ҳолда содир бўлсин...

Икков қўл қисиб хушлашдилар. Габриэль Нострадамусни кузатиб қайтгач, толеномани очди. Алоиза икков ёлғиз эдиларки, кимдир халақит қилиши ёки хуфиёна гап пойлашидан хавотирга ўрин йўқ. Габриэль шеърий башоратни овоз чиқариб ўқиди:

*Ё ўйлаб, ё ўйнаб найза уродир
қирол бошига,
Ўшал он қаро қон сойдаи оқодир
қирол бошидан!
Руҳларнинг амри-ла бергусидир ул
қиролга жазо,
Қиролнинг ўйнаши севгай ва этгай
бошидан жудо!*

– Жудаям зўр! – ҳаяжон билан хитоб қилди Габриэль. – Мана, азизам Алоиза, энди менга бемалол айтишинг мумкин: падарим граф де Монтгомери қирол

Генрих Иккинчи томонидан тириклайин қандай гўр-га тиқилган?

– Генрих Иккинчи? – ҳайрон бўлди энага. – Сиз бу гапни қайдан олдингиз, монсеньер?

– Гойибона сездим... Сен бу кулфат тафсилотларини яширмай айтаверсанг бўлади... Тангрининг ўзи кўнглимга солдики, бу жиноят интиқомсиз қолмайди!

18. САТАНГ ХОТИН ЯНА ЭР ТАНЛАДИ

Муаллиф Алоизанинг ҳикоясини ўша даврга доир манбалар ва мемуарлар асосида тўлдириб, граф Жак де Монтгомерининг таржимаи ҳолини қуйидагича баён этади.

Жак де Монтгомери, сеньор де Лорж ота-боболари сингари довюрак матонатли инсон эди. Урушларга ўта ишқибоз Франциск Биринчи ҳукмронлиги замонида у сафларнинг фақат энг аввалида ёвга ташланардики, йигитлик чоғидаёқ пиёдалар полковниги даражасига етди.

Таассуфки, графнинг шон-шараф тўла ҳаётида ўта нохуш кори ҳол ҳам бўлиб, олдинги бобда Нострадамус бу ҳақда салгина эслатиб ўтди.

Бу ҳодиса 1521 йили содир бўлган. Ўшанда граф эндигина йигирма ёшга тўлган эса-да, капитан унвонини олганди. Қаҳратон қиш кунларининг бирида йигитлар навқирон қирол Франциск Биринчи етакчилигида қорбўрон ўйнай бошлашди. Ёшларнинг бу эрмаги ўша пайтларда хийла оммалашган бўлса-да, беҳатар деб бўлмасди. Ҳатто, бахтсиз воқеалар бўлиб турган: чунончи, граф д'Ангиен ана шу ўйин чоғи ҳалок бўлганди. Бу гал эса граф Монтгомери қиролни ўлдириб қўйишига бир баҳя қолди. Улар ўйин-кулгига тўйгач, исинмоқчи бўлишди, аммо каминдаги олов ўчиб қолган: ўтни ўзлари ёқишга уннаган йигитлар

ёш, шўх, қони қайноқ азаматлар эмасми, бақир-чақир, ур-сур, ур-тўполонга зўр беришди. Жак бир ёниб, бир тутаб турган тарашани олди-да, биринчи бўлиб камин томонга отилди ва пайпасланиб қолган қиролга бехос тўқнашиб, қўлидаги чўғ билан унинг башарасига боплаб туширди-қўйди. Ҳайриятки, қирол яраланди холос, лекин жароҳати жуда оғир эди. Хуллас, ўйиндан ўт чиқиб, аълоҳазратнинг юзида ўхшовсиз чандиқ ҳам қолди. Уни яшириш учун Франциск шундай соқол ўстирдики, бу бора-бора урфга айланди: соқол – узун, соч – калта бўларди.

Граф де Монтгомери ўзининг ушбу айбсиз айбдорлигини қатор жасоратлари билан ювдики, қирол унга адоват кўзи билан қарагани йўқ, аксинча, ҳам саройда, ҳам ҳарб ишида юксалиб, олимақом рутбаларга етгунича имкон берди. Жак 1530 йили Клодина де Лабуасьерга уйланди. Бу никоҳ ўзаро муҳаббатга асосланмаган бўлса-да, 1533 йили аёли Габриэлни дунёга келтириб, ўзи дунёдан кўз юмгач, граф жуда қаттиқ қайғурди. Табиатан у ҳаёт зада қилган барча кишилар каби ҳамиша маҳзун одам эди. Монтгомери бева қолгач, ўзини фақат жанговар фаолиятга бағишлаб таскин топди, қирғиннинг қайноқ нуқталарига отилди. 1538 йил Ниццада сулҳ шартномаси имзоланиб, урушга чек қўйилди. Эндиликда сарой мулозимига айланиб қолган ўт-олов зобитнинг белига олифталарча қилич тақиб, Турнелль ва Лувр айвонларида беиш сандироқлаб юриши осон эмасди. Граф ўлгудай зерикди.

Бекорчихўжалиқдан уни ошиқлик халос этди ва шу ошиқлик ахийри бошига етди.

Таъбир жоиз бўлса, у норгул, жайдари ва соқоли чиққан бўз бола эдики, париваш Диана де Пуатьега ишқи тушди.

У уч ойгача аёлнинг атрофида айланаверди: қиёфаси тунд, қовоғи очилмайди, лоақал бир сўз демаса-да, ҳамма гапни кўзларидан уқса бўларди. Йигитнинг устидан узил-кесил ғалабага эришганини англаши учун Дианага шунинг ўзи кифоя эдики, уни хаёлидаги шайдолари рўйхатига тиркаб, «керак бўлиб қолар», деди ўз кўнглида.

Бир куни шундай «бўлиб қолди». Франциск Биринчи бу маъшуқасидан совиб, д'Этамп хонимни ялаб-юлқай бошлади.

Қиролнинг кўнгли қолавергач, Диана илк бор Жак де Монтгомериға қармоқ ташлади. Ўша куни аълоҳазрат янги маъшуқасининг шарафига Турнелль қасрида зиёфат бераётганди.

– Де Монтгомери жаноблари! – чақирди Диана.

Граф ҳаяжонланган ва довдираган кўйи унинг ёнига келиб, беўхшов таъзим қилди.

– Намунча ғамгинсиз? – сўради Диана.

– Жудаям, жудаям ғамгинман, хоним.

– Вой, худойим, нега энди?

– Негаки, шу ғам туфайли ўлишгаям ҳозирман.

– Бировнинг дардида ўлмоқчимисиз?

– Бировнинг дардида ўлсайдим, жоним роҳат топарди, шунчаки, бекордан-бекорга ўлиб кетсам ҳам розиман.

– Ахир, бу ноумидлик-ку! Сизга бу хасталик қаёқдан ёпиша қолди, а?

– Шунисини билмаяпман-да, хоним.

– Мен яхши биламан: сиз мени севиб қолгансиз!

Жакнинг ранги доқа тусига кирди. Сўнгра бор матонатини тўплаб (айни ҳолда бутун бир батальонга қарши ёлғиз ўзи жанг қилгандан ошиқроқ жасорат керак), бўғиқ ва титроқ овозда иқрор бўлди:

– Ҳа, хоним, мен сизни севаман. Бу жудаям чатоқ!

– Сираям чатоғи йўқ, аини муддао! – қиқирлади Диана.

– Бу гапингизни қандай тушунайин? – хитоб қилди ақли бошидан учган Монтгомери. – Ҳазир бўлинг, герцогиня! Бу ҳазил эмас! Висолсиз бўлса-да, бу пок муҳаббат, қалбим қийноғи!

– Нима учун висолсиз? – сўради Диана.

– Афв этасиз, герцогиня, сўзларга зеб бериш менинг кўлимдан келмайдики, рўй-рост айта қоламан: ахир сизни қирол севади-ку!

– Тўғри, – хўрсинди Диана, – у мени севади.

– Ана шу-да, сизни севган тақдиримдаям, бунчалар баланд дорга осилганимни изҳор этишим мумкин эмас.

– Рост, сиз баланд дорга осиялсиз.

– Йўқ, мен... – хитоб қилди граф, – қанийди, қачонлардир ўша юксак дорга кўлим етса...

Диана уни тўхтатиб, чексиз аламзадалиқ ва намоишкорона тегма нозик қиёфада деди:

– Етар, жаноб де Монтгомери, келинг, шу гапни бас қилайлик.

У графга бетакаллуф бош эгди ва терс қараб кетаверди. Монтгомерининг озурда қалбида ишқ ва рашк, нафрат ва азоб, шодлик – бари баробар исён кўтарди. Демак, унинг чексиз муҳаббати энди Дианага аён! Балки ўз туйғуси билан аёлни ранжитиб қўйгандир! Эҳтимол, Диананинг наздида ножўя, ношукур ва бешафқат одам сифатида таассурот қолдиргандир!

Эртаси куни Диана қиролга дангал айтди:

– Биласизми, олампаноҳ, жаноб де Монтгомери мени севиб қолибди.

– Шунақами? – кулди парвойи фалак ҳўкмдор. – Ёмон эмас, Монтгомерилар тагли-тугли сулола, насл-насабда мендан камлиги йўқ. Шунингдек, дов-юрақ одамлар бўлишади, муҳаббат бобидаям ёндириб қўядилар-да!

– Бор гапингиз шуми? – ўкиниб сўради Диана.

– Сизнингча, яна нима дейишим керак, азизам?
– афтини тириштирди қирол. – Наҳотки, таъби но-
зиклик бобида мендан қолишмагани учунгина граф
Монтгомерини газабга олишимни истайсиз?

Бу лоқайдликни ўзига ҳақорат билган аёлнинг ала-
ми келди:

– Башарти, шу гап д’Этамп хонимингизга дахлдор
бўлганда, сиз бундай деб қўя қолмасдингиз...

Диана қирол ҳузурида бу мавзунини қайта кавлаштир-
мади-да, азмойишинини давом эттирди. Кунлардан бир
куни граф Жак билан учрашиб қолиб, тагин ёнига
чорлади:

– Де Монтгомери жаноблари, янада маҳзун кўри-
насизми?

– Бу табиий ҳол! – қулларча бош эгди граф. – Ахир
сизни ранжитиб қўймадиммикан, деб изтиробда-
ман-да.

Герцогиня оҳ тортди:

– Ранжитганингиз йўқ, тақсир, аммо жудаям ўк-
синтирдингиз.

– Аттанг, хоним, бир томчи кўз ёшингиз бадалига
бир одамнинг қонини тўкишдан тоймайман-ку, сиз-
ни заррача ўксинтираманми?

– Ахир, ўзингиз нима дедингиз?

– Айтинг-чи, нима дедим?

– Сизнингча, қиролнинг маъшуқаси оддий двор-
яннинг муҳаббатидан умидвор бўлолмас экан-ку!

– Афсуски, герцогиня, мен сиз тушунган маънони
кўзда тутмовдим. Қирол сизни севса, сиз ҳам уни сев-
сангиз, менга сон йўқлигидан армон қилгандим, холос.

– Қирол мени севмайди ва мен ҳам уни севган
эмасман, граф!

– Ё Яратган эгам! Демак, мени сева оласизми? –
Монтгомерининг жони ичига сиғмасди, гўё.

– Сизни яхши кўрмоғим мумкин, – жавоб қайтарди Диана сиполик билан, – лекин ҳеч қачон буни ошкор этолмайман.

– Сабаби борми?

– Отамнинг ҳаётини сақлаб қолиш учунгина қиролга маъшуқа бўлгандим, лекин шаънимга доғ туширмаслик учун сизга ўйнаш бўлмаслигим керак-да.

Герцогиня бу раддияни шунчалик жўшиб изҳор этдики, граф бардош қилолмади:

– Э-эҳ, хоним! – деди у ўйинқароқ аёлга. – Қанийди сиз ҳам менчалик сева олсангиз...

– Унда нима бўларди?

– Ундами? У ҳолда саройдаги шивир-шивирлар, шаън деган гапларнинг менга заррачаям қизиги қолмасди. Мен ўн саккиз минг олам деганда, фақат сизни англайман, сизни ўзимнинг илк муҳаббатим, кўз очиб кўрганим деб биламан. Агар менчалик сева олсангиз, менга ёр бўлинг, графиня де Монтгомерига айланинг!

– Миннатдорман, граф! – деди Диана ял-ял ёниб. – Бу самимий ва дилхоҳ сўзларингизни унутмайман. Ҳозирча битта гапни билиб олинг: мен яшил ва оқ рангли гулларни яхши кўраман...

Эртанги суҳбат чоғи янги ошиғи Дианага гуллар келтираётгани қиролнинг эътиборини тортди. Аёл буни теран ҳис этиб, жавоб қайтарди:

– Менга гул беришга унинг ҳаққи бор-да, олампа-ноҳ. Ахир, бечора мени ўз фамилиясига таклиф этиб турса-да, келтирган гулларини қандай қайтарайин?

– Ие, наҳотки? – таажубланди қирол.

– Ҳазиллашганим йўқ, зоти олийлари.

Бироқ ўша дамда у кутгандай қиролнинг қалбида рашк олови ёнмади, маъшуқасига қайтадан изҳори дил қилгани йўқ. Аксинча, бир зум сукут сақлагач, ўрнидан турди-да, бу мавзуга узил-кесил нуқта қўйиш учун қувноқлик билан деди:

– Модомики, шундай экан, бўпти, биринчи эрингиз жаноб де Брезе вафот этгандан буён улуг сене-шаль лавозими бўш ётган эди, шу рутба де Монтгомери жанобларига биздан тўёна бўла қолсин.

– Демак, жаноб де Монтгомери шу лавозимни қабул қилаверсинми?

Қирол сал жилмайиб, бош эгди-да, бир сўз демасдан нари кетди.

Энди бегумон эдики, ғалаба байроғи д'Этамп хонимга ўтиб бўлган. Диананинг ори келиб, тарвузи қўлтигидан тушди ва ўша куннинг ўзидаёқ Жакнинг бошини кўкларга етказди:

– Менинг шавкатли графим, олижанобим, Монтгомери, мен сени севаман.

19. ГЕНРИХ ИККИНЧИНИНГ МУҲАББАТ ЖАБҲАСИДА ОТАСИГА КУНДОШ ЭКАНЛИГИ ВА ПАДАРИ ҲАЁТ ЧОҒИДАЁҚ ҲАРАМДАН МЕРОС ОЛГАНЛИГИ ХУСУСИДА

Диана ва Монтгомерининг тўйи уч ойдан сўнг бўлиши керак эди. Бироқ тайин қилинган муҳлат ўтиб кетгач ҳам Диана субутсизлик билан тобора пайсалга солар, ошиқ йигитни баттар куйдирар эди. Бунинг нозик бир сабаби бўлиб, навқирон валиаҳд ўзига хумор-хумор боқаётганини бу ўткир аёл пайқаб қолганди. Ҳамманинг бошига чиқишга иштиёқманд Дианага худо бериб, кўнглига шайтон оралади, янги умид ниш урди. Графиня де Монтгомери бўлиши нари борса, ҳарамдаги мағлубиятига юпанч холос эди, валиаҳднинг юрагини забт этиш эса ҳазилакам ғалаба эмас! Бир куни шаҳзода тож-тахт соҳибига айланадики, ойжамол Диананинг салкам қиролича бўлиши аниқ-да. Чиндан ҳам аёл киши учун бундан ортиқ зафар борми? Генрих билан бу аёлнинг феълида муштараклик ҳам йўқ эмасди. Шаҳзода

эндигина ўн тўққиз ёшга кирган бўлса-да, анча-мунча иш кўрсатишга улгурганди. У тўрт йил бурун Екатерина Медичига уйланган, лекин ҳалигача ўзини болалардай тутиб келади. Чавандозлик, мерганлик, найзабозлик каби жанговар беллашувларда қанчалик шерюрак ва чапдаст бўлса, аёллар даврасида шунчалик тортинчоқ ва нўноқ эди. Калта ўйлиги ҳам борки, бировларнинг таъсирига лаққа туша қоларди. Қирол билан муносабати қалтислашиб бораётган Анн де Монморансига валиаҳднинг шу феъли қўл келди, унга ёпишиб олиб, миясидаги бор иллатни бемалол юқтирди. У лақма Генрихни шунчалар қўлга олиб, шунчалар сеҳрлаб қўйгандики, бунга аёл жодусидан бўлак қарши турадиган куч топилиши амримаҳол.

Монморанси тез орада пайқадидики, шогирди ошиқ. Генрих эса Монморанси ташкил этган дўстлари даврасидан ўзини четга тортиб, ҳуркович йигитчадан маҳзун бир хаёлпарастга айланиб қолганди. Доғули Монморансининг вужуди кўзга айланди: кўрдидики, валиаҳднинг кўнгил қуши Диана де Пуатье томонга парвоз қилибди. Бу тўпори қўмондон бир фикрга келди: «Бошқа аллақайси аёлдан кўра Диана маъқул-ку!» У ўзининг ҳаёт ҳақидаги бадхоҳ тасаввурига биноан ва Диананинг тубан туйғуларига асосланиб алоҳида режа тузди-да, валиаҳднинг улуғ сенешалдан қолган беваси ишқида пинҳона куйиб-ёнмоғига лампамойи қуяверди.

Дарҳақиқат, Дианадаги маккорона, беибо ва ўйноқи ҳусн-у жамол уйғотмаса, Генрихнинг мудроқ қалбини бошқа ким ҳам уйғота олсин? Йигитга мутлақо янги ҳаёт бошланиб, бу «фан» соҳасида мана шу аёл унутилмас сабоқ берадигандай туюлаётганди. Қизиққон ва дов йигитни бу сув париси тилсим каби чорлар ва жарлик каби хатарли кўринар эди.

Диана ишрат бобида ер тагида илон қимирласа биларди. Бироқ бу истиқболга қучоқ очайин деса, орада қирол ва граф борки, ҳозирча юраксинмоғи мушкул.

Қирол аёллар билан муомалада одоб ва илтифотни ҳамиша ўрнига қўярди. Бир куни Диана билан суҳбатлашиб ўтираркан, тўнғич шаҳзоданинг ер остидан ва рашк билан тикилиб турганини пайқаб қолди.

– Нега бир четда ўтирибсиз, ўғлим? – чақирди у Генрихни. – Яқинроқ келинг-чи.

Изза тортган валиаҳд аввалига қип-қизариб олди, сўнгра бурч ва қўрқув аросатида иккиланиб турди-да, отасининг чақирганини эшитмаган бўлиб чиқди-кетди.

– Жа-а ёввойи, одамови бола-да! – бошини сарак-сарак қилди қирол. – Қаёқдан бу ҳолга тушиб қолди? Диана, ўрмонлар илоҳаси сифатида сиз айтинг-чи, бунчалар ҳурковуч оҳуни ҳеч кўрдингизми? Фашим келади-да!

– Зоти олийлари, – кулимсиради Диана, – ижозатингиз билан камина валиаҳд ҳазратларини бу иллатдан халос этишга уринсам бўлармикан?

– Кошкийди! Ёруғ дунёда сизчалик латофатли мураббия топилармикан, герцогиня?

– Бўпти. Кўнглингизни тўқ тутинг: шундай қиламанки, валиаҳдни батамом бўлак кишига айлантира оламан.

Чиндан ҳам у зудлик билан «тарбия» ишига саъй қилиб, қочоқни тезгинада топиб олди.

Худди ўша куни хизмат юзасидан чиқиб кетган Монтгомери Лувр саройида эмасди.

– Намунча мендан қочасиз, сизга шунчалар бедаво кўринаманми? – «мураббия»нинг валиаҳд билан илк «сабоғи» ана шу сўроқ билан бошланди.

Аммо суҳбат қандай давом этганини, қандай якунланганини ҳеч ким билмайди. Шаҳзоданинг нуқсонларини Диана қанақасига сезгани йўқ? Нега унинг ҳар

бир сўзидан аёлнинг юраги ўйноқлайверди? Қандай қилиб валиаҳдда ўзига мутлақо ишонч ҳосил бўлди ва ҳам ақлли, ҳам жозибадор йигит эканидан кўнгли тўлди? Ва ниҳоят, бу маккора уни жиловлаб олишга қай жодуси билан эриша билди?.. Бу комедия мудом саҳнадан тушмаса-да, мазмуни оғзаки айтилмайди ва зинҳор қоғозга рақам қилинмайди: бу – бежиз эмас.

Хўш, бизнинг Монтгомери-чи? Унинг мисолида муҳаббатнинг кўзи чиндан ҳам кўр бўлиб, ҳеч нимани пайқамасди. Оғзи билан юрадиган сарой аҳли де Пуатье хонимнинг ишқ бозоридаги янги савдосини баралла дoston қилган кунларда ҳам бизнинг олижаноб граф ҳавойи хомхаёллар бандиси эди. Диана ҳамон устомонлик ва эҳтиёткорлик билан унинг қўйинини пуч ёнгоққа тўлдиришда давом этарди. Зеро, у тиклаган қўш устунли иморат ҳозирча омонат бўлиб, жиндайгина тебраниши ва андак ғичирлашидан юрагини ҳовучлаб қоларди. Алқисса, Диананинг икки қўли икки ёқда: шон-шуҳрат учун – валиаҳдга, йиқилиб ўлмаслик учун – графга чирмашиб олганди.

20. ДУШМАНЛИКДАН БЕШБАТТАР ДЎСТЛИК ХУСУСИДА

Аввалги икки боб фақат муқаддима эдики, муаллиф ҳикоянинг давомини Алоиза хонимга ҳавола этади.

– Диананинг қилмишлари ва де Монтгомери жанобнинг кулги бўлаётгани эрим Перронинг қулоғига-ча етиб келди. Аммо у кўриб турардики, хожаси бахтиёрлик уммонида яйраш билан андармон, инчунин, анави шуҳратга муккасидан кетган аёлнинг ифлослигини фош этиб, унинг кўзларини очсинми ёки бу хиёнатни яширсинми? У менга маслаҳат солди, мениям бошим қотди, иккимиз нима қилишни билмасдик.

Бир оқшом граф ва эр-хотин учовлон худди мана шу хонада ўтирувдик. Эътироф этишим зарурки, граф бизни хизматкор эмас, ўзининг дўстлари деб биларди. Ҳатто у Нормандияда кўхна анъана бўлган гап-гаштакларни Парижда ҳам тиклашни хоҳларди. (Бунда хўжайинлар ҳам, хизматкорлар ҳам ишдан сўнг бир гулхан теварагида ҳангома қилишар ва кўнгил хушлашар эди.) Камин рўпарасидаги граф ўйчан қиёфада, бошини кафтлари орасига олганди. Билардикки, у аксарият оқшомларни де Пуатье ҳузурида ўтказарди, лекин кейинги пайтларда хоним у-бу сабабларни орага солиб қабул қилмасди. Чоғи, отангиз ана шунинг хаёлида эди. Перро қандайдир сипарни тузатгани тутинди, мен тўқиш билан овораман. Кечагина ҳайит бўлиб, ёмғир ёғиб турган аёзли тун, кунига – 7 январь, бир минг беш юз ўттиз тўққизинчи йил эди.

Шунинг устига де Ланже, де Бутьер ва граф де Сансэр жаноблар ташриф буюришди. Бу мулозим йигитлар хожамиз билан дўст бўлиб, д'Этамп хонимга янаям яқинроқ эдилар. Учовлариям қоп-қора ёмғирпўшга бурканиб олишган, бетиним воҳалашса-да, менга бу ташриф бахтиқароликнинг ибтидосидай туюла бошлади. (Таассуфки, шу туйғу мени алдамаган экан.)

– Хуш келибсизлар, – деди граф очиқ чеҳра билан. – Қай бахтли шамол учуриб, мени бу шарафга муяссар этди, а?

– Учовлон гаров боғлашганмиз, – деди де Бутьер. – Сизни кўришимиз керак эди, мана уйда экансиз, энди ютуқ – меники.

– Мен-чи, мен сиздан илгари ютиб бўлгандим, – гап бермади де Ланже.

– Мен шу ерда, ҳозирнинг ўзида ютиб оламан, – ҳовлиқди граф де Сансэр.

– Ўзи нимани талашдиларинг, муҳтарам жаноблар? – сўради граф де Монтгомери.

– Баҳслашиб қолдик, – жавоб берди де Бутьер, – Ангиен бу оқшом валиаҳд шаҳзода Луврда бўлмайти, деб оёқ тиради. Гаров боғлашиб, Луврга бордик ва у енгилди.

– Бутьерга келсак, – деди Сансэр, – у Монжан жаноблари билан баҳслашиб, граф де Монтгомери бугун албатта уйида бўлади, деб туриб олди ва голиб чиқди-да. Чунки сизни уйдан топдик.

– Ишончим комилки, энди сен ҳам ютиб олдинг, Сансэр, – гапга қўшилди де Ланже. – Чунки учала гаровимизнинг илдизи битта бўлиб, ютсак – бирга ютамиз, ютқазсак ҳам биргалиқда бой берардик. Чунончи, Сансэр д’Оссэни юз пистолга чув туширди, чунки у, «де Пуатье хонимнинг бу оқшом мазаси бўлмайти», деб гаров боғлашганди...

– Мундоқ қарасам, – давом этди Алоиза, – граф де Монтгомерининг ранги бўздай оқариб кетганди.

– Жаноб де Сансэр, чиндан ҳам сиз ютдингиз, – таъкидлади отангиз бесаранжом кайфиятда. – Де Пуатье менга хабар юборибдики, бирданига ўзини беҳол сезиб, бугун ҳеч кимни қабул қилолмас экан.

– Ана-а! – хитоб қилди Сансэр. – Сизларга айтувдим-ку! Энди д’Оссэн менга бой бергани, бинобарин, юз пистоль қарз бўлгани хусусида холис гувоҳликка ўтасизлар-да!

Учовлон телбалардай қарсак уриб воҳалашаркан, графнинг қиёфаси тундлигича қолганди. Сўнгра у ҳам армонли илжайди:

– Хўш, оғайниларим, бу жумбоқни менга дурустроқ тушунтириб бера оласизларми?

– Бажонидил, – деди де Бутьер, – аввал хизматкорларингиз чиқиб туришса...

Перро иккимиз остонага етувдикки, граф бизни тўхташга имо қилди.

– Булар менинг жонажон дўстларим: менинг улардан пинҳоний сирим бўлмаганидек, икков менинг устимдан кулмайдилар ҳам.

– Бўпти-да, – рози бўлди де Ланже. – Аслида бу масала асосан бизгамас, сизга тааллуқли, граф жаноблари. Қолаверса, шаҳар аҳлининг оғзидан тушмаётган бу миш-мишни ҳамма билса-да, сизнинг хабарингиз йўққа ўхшаяпти.

– Чўзавермай айтинг-қўйинг-да! – жеркиб ташлади граф де Монтгомери.

– Муҳтарам граф, энди айтамыз, – давом этди де Ланже, – сизга хиёнат қилишларига ортиқ дош беролмаймыз. Фақат илтимос, гапларимизни қалбингизга чуқур олманг, ҳатто кулиброқ қаранг. Ишонаверингки, бу қабоҳат сиздай инсоннинг газабига ам арзимайди, қолаверса, айна вазиятда газаб билан уни ҳал этиш имкони йўқ.

– Айтаверинг-чи, кўрамыз, – деди граф совуққина.

– Қадрли граф, – дея давом этди де Бутьер, у меҳмонлар орасида энг ёш ва бевош йигит эди, – афсоналарни эшитиб юргансизки, Эндимион қиссасидан ҳам бохабарсиз, албатта. Айтинг-чи, Эндимион¹ Дианани севиб қолганида неча ёшда эди? Башарти, қирққа борганди десангиз, янглишасиз, у йигирмага ям етмаган бўлиб, соқоли энди ниш урганди, холос. Худди шунинг учун ҳам Эндимион ушбу оқшом Луврга боргани йўқ, балки бу ёмғир туфайлидирки, Ой маъбудаси булутлар ортида, юзини яшириб олган. Сиз эса, монсеньор Монтгомери, уйда ўтирибсизки, бу хайрли бўлиб, бир йўла учовимиз ҳам пул ютиб олдик-да. Яшасин шодлик, ўйин-кулги!

---

¹ Эндимион – кўҳна рим афсоналаридаги азамат йигит образи. У Ой ва Ов илоҳаси саналувчи Дианани (Феба – Аполлоннинг қизи) севиб қолган.

– Исбот! – графнинг овози ниҳоятда таҳдидли эди.
– Боринг, – деди де Ланже, – икковини ўз кўзларингиз билан кўраверасиз. Ой илоҳасининг манзилигача икки қадамгина йўл, холос.

– Бу гапингиз тўғри. Раҳмат.

Граф шундай дея ўрнидан тургач, меҳмонлар ҳам кўзғалишга мажбур бўлдилар. Монтгомерининг қаҳрли важоҳатини кўриб, уларни ваҳима босганди.

– Ўйлаб иш қилинг, граф, – таъкидлади де Сансэр, – биласизки, шервачча билан тўқнашув ҳам арслонга қарши боришдай хатарли...

Граф де Монтгомери уларни кузатиб киргач, Перрога буюрди:

– Плаш билан қиличимни беринг-чи.

Эрим сўралган нарсаларни олиб берди. Граф белига шпага тақаётиб, эримга юзланди:

– Бу маломатни сиз билармидингиз?

– Билардим, жаноб, – қунишди Перро.

– Нега айтмовдингиз?

– Монсеньер... – чайналди у.

– Энди ақлим етди: сиз менга дўст эмас, ҳалол хизматкоргина экансиз-да... Бу миш-миш қачондан бери қайнарди?

– Монсеньер, – жавобга тутинди Перро, – Диана хоним билан унаштирилганингизга беш ой бўлди, тўй ноябрга белгиланувди. Айтишларича, хоним сизнинг таклифингизни қабул қилгандан сўнг бир ой ўтгач, валиаҳд шаҳзода уни севиб қолганмиш. Бироқ бу миш-миш чиққанига икки ойдан ошгани йўқ, менинг эшитганимга эса икки ҳафтагина бўлди...

– Алоиза, – деди менга граф, – Габриэлни олиб чиққин, бир бағримга босай.

Монсеньер, сиз гўдакларча маст уйқуда эдингиз, кўтарганимда уйғониб, йиғлай бошладингиз. Адёлга ўраб, дадангизга узатдим, у сизга узоқ-узоқ термилиб,

мудроқ кўзларингиздан суюб ўпди. Шунда ширмой юзингизга унинг ёшлари томиб тушди. Чексиз ирода соҳиби бўлган, шерюрак бу инсоннинг йиғлаганини сираям кўрганим йўқ эди. У сизни оҳиста бағримга қўйди:

– Алоиза, жигаргўшамни – сенга, сени – худога топширдим.

Бу хожамнинг менга айтган сўнги сўзлари бўлди.

– Бирга бораман, монсеньер, – чоғланди эрим.

– Йўқ, Перро... Ёлғиз... Танҳо ўзим! Сен қоласан!

– Аммо жанобим, ижозат этинг...

– Йўқ. Шундай қилишим керак...

Ортиқ гапга ҳожат йўқ эди. Граф Перронинг қўлини қисди:

– Алвидо, менинг жон дўстларим... Йўқ, видолашмаймиз, фақат кўришгунча!

У шундай дадил қадамлар ва очиқ чеҳра билан чиқиб кетдики, гўё чорак соатгинада қайтиши аниқ...

Перро бир оғиз хайр-хўш дегани йўқ. Лекин хўжайин остона ҳатлаши биланоқ кийинди, қуролланди. Биз бир-биримизга сираям сўз қотмадик, мен эримнинг йўлига кўндаланг бўлмадим, ахир у виждони буюрган бурч йўлига отланарди. Перро менга боқиб кучоғини очди, ўкраганимча унинг оғушига отилдим: мени меҳр билан ўпиб, графнинг изидан кўча томонга отилди. Буларнинг бари яшиндай, атиги бир дақиқада бўлиб ўтди.

Ўзим ёлғиз қолгач, курсига беҳол ўтирдим-да, фақат худога нола қилавердим. Ташқарида ёмғир қуйиб, шамол ув тортади. Сиз эса, монсеньер Габриэль, яна донг қотиб, фаришта мисоли ухлаб ётардингиз. Аммо бу гал тақдир отали ўғилни ухлатиб, етим ҳолида уйғотажагини ҳеч ким билмасди.

21. ФРАНЦУЗ ИНҚИЛОБИДАН БУРУН ҲАМ ШОҲ-У ГАДОНИНГ ҲУҚУҚИ РАШК ТУФАЙЛИ ТЕППА-ТЕНГ БЎЛГАН ТУН ХУСУСИДА

Ўшанда Диана хоним истиқомат қиладиган де Брезе-нинг кошонаси чиндан ҳам бизга жуда яқин жойда эди.

Перро хўжайиннинг ортидан қорама-қора бора-верибди ва Диананинг эшигини тақиллатганини, сўнг ичкарига кириб кетганини кўрибди. Перро ҳам яқинлашиб, қулоқ солса, граф йўлини тўсишга уринган хизматкорлар билан қаттиқ-қаттиқ гаплашаётган экан. Улар бека ётоқхонада хастаҳол ётганини айтиб, қаршилиқ кўрсатганига қарамасдан монсьеър олға интилаверибди. Ана шу тўс-тўполондан фойдаланган Перро ҳам кириб олиб, қоронғи зинапоядан графга эргашиб юқорига кўтарилибди.

Икки оқсоч ҳаяжонланган, йиғлаб-сиқтаган кайфиятда юқори қаватнинг майдончасида ҳозир туришарди:

– Шунчалар бемаҳалда сизга нима керак, тақсир?

Худди шу дамда минорадаги соат ўнга бонг уради.

– Мен ўта қалтис бир масала юзасидан хонимни кўришим зарур, – дейди граф де Монтгомери. – Агар герцогиня тезда қабул қилолмаса, майли, кутиб тураман.

Унинг овози шунчалар баландлаб кетгандики, яқин хонадаги Диана ҳаммасини эшитиб бўлганди. Оқсочлардан бири унинг ҳузурига кириб, тегишли жавобни ҳам олиб чиқишга улгурганди:

– Де Пуатье хоним уйқуга ҳозирлик кўраётган бўлса-да, графнинг истиқболига чиқишга рози ва бутхонага таклиф этади.

Граф де Монтгомери ўша хонага ўтганда, қоронғиликда яшириниб турган Перро деворга осилган гиламлардан бирининг ортига ўтиб олади. Монсьеър дуохонада узоқ кутмайди, икки дақиқа ўтмасданоқ де

Пуатъе хоним оқсочлари ҳамроҳлигида шитоб билан кириб келади:

– Бу нима деган гап, граф? – ўшқиради у. – Мен огоҳлантирганим ҳолда тажовузкорона, яна ярим кечада бостириб келишингизни қандай тушунишим керак?

– Ошқора айтиб, тушунтириб қўяман, лекин манави қизларингизни чиқариб юборинг. Энди кулоқ солинг, гапни чўзмайман. Ҳозиргина етказишдики, росаям илтифот қилиб, менга ағёр ҳозирлаб қўйибсиз ва ўша рақибим валиаҳд бўлиб, бу оқшом ётоғингизда эмиш.

– Сиз шунга лаққа туша қолдингизми? Марҳамат, ётоғимни текширгани ҳовлиқиб келган бўлсангиз...

– Мен азобда қолдим, Диана, ҳузурингизга жароҳатимга малҳам излаб келдим.

– Мана, мени кўрдингиз, сизни лақиллатишганига ишонч ҳосил қилдингиз... Энди дам олайин-да. Худо ҳаққи, Жак, кета қолинг!

– Йўқ, Диана, – унинг шоша-пиша ҳайдашга ошиқаётгани графга шубҳали туюлади. – Гарчи валиаҳднинг ётоғингизда экани тасдиқланмаса-да, бу билан унинг келиб қолмаслиги кафолатланмайди... Мен эса ўша ёлғончиларни батамом шармисор қилишни истайман!

– Бундан чиқдики, шу ерда қоласизми?

– Қоламан, хоним, изн беринг, уйқунгиз чоғи соқчиликда тураман.

– Аммо, тақсир, очигини айтсам, бундай зўравонликка нима ҳаққингиз бор? – айюҳаннос солди Диана. – Сиз менга кимсиз ўзи? Ҳозирча бошим очиқ эмасми, ихтиёрим сиздами?

– Йўқ, хоним! Битта масалада бошингиз очиқ эмас: таклифини қабул қилиб, унаштирилганингиз ҳолда, ориятли бир дворянни бутун сарой аҳлига масхара этолмайсиз, бунга ҳаққингиз йўқ!

– Нима бўлгандаям, менинг кўриқчим бўлиш тўғрисидаги таклифингизни қабул қила олмайман, –

деди Диана сўзларни чертиб-чертиб. – Бу ерда қоламан деб овора бўласиз. Мен хотинингиз эмасман ва билишимча, фамилиянгизгаям ўтганим йўқ.

– Хоним! – алам билан хитоб қилди граф. – Шу тобда бунақа кесатиқнинг мавриди эмас. Гап шу, мен сизни севаман, жонимдан ортиқ кўраман, шу ишқ учун ҳамма нарсага тайёрман. Шунчалар рашк қиламанки, ишқимга оғу солмоқчи бўлаётган зот ким эканидан қатъи назар, у валиаҳд шаҳзода, ҳатто қиролнинг ўзи бўлса-да, ўлдираман, ўлдирмай қўймайман!

– Хўш, нима учун, ижозатингиз билан билсак бўладими? – графнинг ортидан ана шу таҳдидли ва амирона овоз эшитилди.

Гилам ортига яшириниб кузатаётган Перронинг вужуди ларзага келди: нимқоронғи коридорда пайдо бўлган бу киши валиаҳд бўлиб, ҳозирги қиролимизнинг ўзгинаси эди. Унинг ортидан де Монморансининг истеҳзо тўла, газабнок башараси кўринди.

– Ҳа-а! – деворди граф ва ўша ондаёқ унинг ўктам товуши Перронинг қулогига тушди: – Монсеньер дофин, биттагина савол... Худо ҳаққи, айтинг-чи, ташрифингиз Дианага ошиқлик ё у сизни севгани туфайли эмас, а?

– Жаноб де Монтгомери, – деди унга жавобан ҳамон дарғазаб шаҳзода, – сизга ягона савол: сиз ҳам ўша масалада келмагансиз, шундайми?

Шу тобда аниқ эдики, бир-бирига тикланаётганлар тахт вориси билан оддий аслзода эмас, икки йигит, икки теппа-тенг ошиқ, икки ашаддий рашкчи эди.

– Диана хоним билан унаштирилганмиз. Бу ҳаммага, жумладан, сизгаям маълум! – таъкидлади граф, у валиаҳднинг унвонини атай тилга олмаганди.

– Ваъда – елдай созуриладиган гап! Уни унутиш мумкин! – писанда қилди валиаҳд. – Менинг айни ишқдаги ҳуқуқим сизникичалик эски бўлмаса-да, етарлича асосим муҳайё ва уни ҳимоя қила оламан.

– Ақл борми? – қичқирди рашки ва қаҳри қайнаган граф. – Хуқуқ талашмоқчи-я! Сиз ҳали бу аёл меники деб тасдиқламоқчи бўларсиз?

– Мен шуни тасдиқлайманки, ҳеч қанақасигаям бу аёл сизники эмас! – эътироз билдиради Генрих. – Мен яна шуни ҳам тасдиқлайманки, ушбу ташрифим учун хонадон соҳибасидан ижозат олганман. Сизга эса бунақа розилик берилмаганки, хуллас, бу даргоҳдан кетмоғингизни кутяпман, тақсир.

– У ҳолда иккимиз яккама-якка жангга чиқамиз.

– Жанг?! – қичқирди Монморанси ва ёвлашганларнинг ўртасига туриб олди. – Ҳали сиз Франция тахтининг ворисини жангга чақирадиган бўлиб қолдингизми?

– Бу ерда Франция тахтининг вориси йўқ! – деди граф ҳар бир сўзига урғу бериб. – Қаршимда мен севган аёлнинг муҳаббатига даъвогар бўлаётган сохта ошиқ турибди, холос.

Ана шу дамда отангиз Генрих томонга таҳдидли қадам қўйгандирки, Диананинг шаллақи айюҳанноси эшитилган:

– У шаҳзодани ҳақоратламоқда! У шаҳзодани ўлдириб қўяди! Ёрдам! Ёрдам беринглар!

– Бунчалар ваҳима кўтарманг, хоним, – дейди маш-маша газак олишини истамаган Монморанси. – Ахир, биз икки кишимиз, у эса ёлғиз ўзи. Пиллапоянинг пастидаям бир гала соқчиларни шайлаб қўйганман.

Бироқ унинг бу тасаллиси Дианага кор қилмайди. Унинг дод солиб, йиғи-сиғи билан коридордан ўтаётганини Перро кўриб турган экан:

– Ҳой, оқсочлар, қайдасиз? Соқчилар, иш чатоқ!

Унинг дод-у фарёди беҳуда бўлиб, икки рақибни заррача совита олмасди. Бунинг устига отангиз Монморансининг оғзидан чиқиб кетган «бир гала соқчилар»ни таъна қилади:

– Тушунарли! Демак, монсеньер дофин ҳақоратимга бир гала соқчиларининг қиличи билан жавоб қайтаришга муҳтож экан-да, а?

– Йўқ, тақсир! – дейди Генрих мағрур овозда. – Ҳар қандай бўйни йўгоннинг танобини тортишга ўз қиличим кифоя, бу қўлимдан келади!

(Гап шундаки, Перро яширинган коридордаги гилам ёнида иккита очилмайдиган эшик бор эди. Бири – бутхона, иккинчиси – Диананинг ётоғи тарафда бўлиб, ичкаридаги можаро Перрога баралла эшитилиб турарди.)

Улар шпагасини қинидан суғургач, Монморанси яна орага тушади.

– Афв этасиз, монсеньер, – дейди у шаҳзодага, – эртами-индинми, ахийри бир куни тахт соҳибига айланадиган инсон бугун ҳаётини хавф остида қолдиришга ҳақли эмас. Сиз шунчаки бир кишиман деманг, сиз – халқсиз, миллатсиз, Франция тахтининг вориси фақат Франция учунгина жангга киради!

– Аммо модомики шундай экан, – хитоб қилади граф де Монтгомери, – тўғараги тўқис бўлган валиаҳд менинг муҳаббатимга кўз олайтириши ҳам мумкин эмас-да. Мен бу ишқ йўлида жонимни тикканман, шу аёлни деб бутун дунёдан кечганман. Лекин у мени алдагани ҳам... Йўқ, йўқ, у алдаши мумкинмас, ахир, мен уни жудаям севаман! Монсеньер! Менинг тезоблигимни ва нодонлигимни афв этинг-да, илтимос қиламанки, Дианани севмаслигинингизни бир оғиз айтинг. Чиндан ҳам, севган одам ёрининг ёнига Монморанси жаноблари ва саккиз-ўнта соқчи ҳамроҳлигида келармиди?

Де Монморанси шоша-пиша жавоб қайтарди:

– Монсеньер кўнмаса-да, соқчилар кузатувида келиш мендан чиққан ташаббус эди. Зеро, ушбу тунда у кишига суиқасд бўлажаги хусусида хуфиёна хабар ол-

гандим. Аслида, аскарларни ичкарига киритмасликни, ташқарида қолдиришни ният қилувдим. Бироқ сиз бошлаган дағдаға қулоғимга тушгач, амин бўлдимки, ўша номаълум дўстлар айна пайтида огоҳлантиришган экан.

– Ҳа-ҳа, ўша номаълум дўстларингиз менга маълум! – деди граф аччиқ табассум билан. – Афтидан, бу оқшом валиаҳднинг шу ерда бўлишини менга суюнчилаган ўша жаноблар сиздан ҳам суюнчи олишибди-да. Дарҳақиқат, «дўстлар»нинг ҳам, уларни гиж-гижлаб юборган аёлнинг ҳам муроди ҳосил бўлди. Негаки, д’Этамп хонимга битта нарсагина зарур: Диананинг бошидан мағзава ағдарилса, жанжал кўтарилса бас! Ошиқона ташриф учун ўзига бутун бир армия (!) ҳамроҳ бўлишини эп кўрган валиаҳд жаноблари эса ўша хотиннинг тегирмонига етарлича сув қуйди. Бундан чиқадики, Генрих Валуа, сиз де Брезе хонимнинг шаънига доғ туширишдай тубанликкача бориб етибсиз... Сиз бу аёл маъшуқангиз экани тўғрисида очиқ-ойдин даъво қиялпсизми? Сиз у билан бирга бахтимни ва ҳаётимни ҳам тортиб олмоқдасиз! Бошимга осмон узилиб тушсинки, энди ҳеч кимни аямайман! Генрих Валуа, валиаҳдлик мақоминг дворянлардан юқори туришингни англатмайдики, бу қилмишингни жазосиз қўймайман, агар «йўқ» десанг, қуёнюрак кўрқоқсан!

– Аблаҳ! – қичқирди валиаҳд ва қиличини яланғочлаб графнинг устига отилди.

Монморанси тагин орага тушди:

– Монсеньер! Такрор айтаманки, тахт ворисининг хотин талашиб, аллаким билан жангга киришига йўл қўя олмайман!

– Айтиб қўяйки, – уқтирди граф де Монтгомери, – ҳар қандай аслзода қиролдан кам эмас. Монтгоме-

рилар сулоласи Валуаларга тенг. Ота-буваларимиз француз ва инглиз шаҳзодалари билан қиз олиб, қиз беришганки, ҳукмдорлар билан жанг қилмоққа қодирмиз. Иккинчи ва учинчи аждодларимизнинг герби айнан француз салтанатининг герби бўлганди. Хуллас, монсеньер, гербимиз ҳам қиличларимиз каби муштарак бўлган. Қани, мард бўлинг! Сиз бор-йўғи ҳуркак болақайсиз, анави устозингизнинг ортига яширинишни биласиз, холос...

– Мени қўйиб юборинг, Монморанси! – қичқирди жон-жаҳди билан олға интилаётган шаҳзода.

– Асло! – дўриллади Монморанси. – Мутлақо бу савдойи билан жанг қилмайсиз! Орқага қайтинг! Ҳой, соқчилар, бу ёққа!

Юқорида эса иккинчи қават панжараларига суйанган Диана қасрни бошига кўтариб, аллақандай бегона товушда дод соларди:

– Ёрдам! Кела қолинглар! Тез, тезроқ! Ахир у шаҳзодани ўлдириб қўяди-ку!

Далиланинг¹ юзсизлиги ва ифлос хиёнатидан сўнг графнинг сабр косаси тўлиб тошади. Ваҳоланки, у ўзи танҳо, рақиблар эса икковлон эди. Ана шу лаҳзадаги отангизнинг таҳдидидан эрим тош қотиб қолибди:

– Хўш, Генрих Валуа, қани чиқ-чи? Сен ва қўшмачингни дуэлга тортиш учун ҳақоратдан ташқари қўлимниям ишга солайми?

Перронинг айтишича, граф олға отилиб, валиаҳдга қўл кўтарган бўлса керакки, Генрих бўғиқ товушда «у-ух» деб юборибди:

---

¹ Далила – Инжил афсоналаридан бирида баҳодир Самсоннинг севгилиси. Ҳикоя қилинишича, Далила Самсоннинг куч-қудрати сочида эканидан воқиф бўлгач, тунда йигит ухлаб ётганидан фойдаланиб, сочларини кесади-да, ёвлар қўлига топширади.

– Унинг қўлқопи манглаймни туртиб ўтди! Энди у фақат менинг қўлимда ўлади, Монморанси, фақат ўзим ўлдиришим шарт!

Худди шунинг устига соқчилар ёпирилишади, хонада жанг бошланиб, қиличлар жаранги эшитилади.

– Бу жиннининг қўл-оёғини боғланг! – буюради Монморанси.

– Худо ҳаққи, фақат ўлдириб қўйманглар! – ҳайқирибди валиаҳд.

Тенгсиз бу жанг шунчалар тез якунланадики, эрим хожасига ёрдамгаям улгурмайди. Перро олға отилиб, остонага етганда кўрадики, соқчилардан бирининг абжағи чиққан, икки-учтасининг оғир жароҳатидан қон оқиб ётибди. Графни эса қуролсизлантириб, кишанлаб бўлишган ва беш-олти аскар ушлаб турган экан. Нимқоронғи коридорда ҳозирча ҳеч кимнинг кўзи тушмаган Перро бу жанобларнинг қонли чангалидан эҳтиёт бўлишни лозим кўради. Зотан, бу ердан омон-эсон чиқа олса, дўст-ёрларга тунги қабоҳат шумхабарини етказиши ва қулайроқ вазиятда отангизга ёрдами тегиши ҳам мумкин эди. У ана шу хаёл билан яширинган жойига ими-жимиди қайтиб, графни қутқариш учун пайт пойлайди ва кори ҳолнинг давомини кузатаверади.

Жаноб де Монтгомери ўша ҳолидаям ўдағайлаб, валиаҳднинг авра-астарини ағдариб ташлайди.

– Оғзига латта тиқинг! – буюрибди Монморанси. – Мен алоҳида одам юбораман, асирни нима қилиш лозимлигини унга тайинлайман. Ҳозирча маҳкам ушлаб, кўз-қулоқ бўлиб турларинг! Айтиб қўяй, ҳамманг калланг билан жавоб берасан!..

Сўнгра Монморанси ворисни эргаштириб, дуохонадан чиқади. Икков яширинган Перронинг олдидан ўтиб, Диана хонимнинг ётоғига кириб кетишади.

Перро эса коридорнинг қарши томонига жилиб, очилмас эшикка қулоқ тутлади.

Унинг менга айтишича, ўша дамгача кўзи кўриб, қулоғи эшитганлари бир даҳшат бўлса, анавиларнинг эшик ортидаги суҳбати минг бир даҳшат экан.

22. ДИАНА ДЕ ПУАТЬЕНИНГ ХИЁНАТИ

– Хоним! – дейди аламзада шаҳзода куйиб-ёниб. – Айнан сизнинг уйингизда ва айнан сиз туфайли ҳаётимда илк бор ҳақоратлашди!

– Афсуски, менинг уйимда, бу – тўғри, фақат мен туфайли эмас, монсеньер, – дебди унга жавобан Диана. – Ахир, мен ҳам сиздек, ҳатто ундан баттар ҳақоратланмадимми? Менинг айбим нима ўзи? Анави одамни севаманми ё қачонлардир севган эканманми?

Бу олчоқ аёл уни сотиб бўлиб, энди графдан батамом тонаётган эди.

– Мен фақат сизни яхши кўраман, – тонишни давом эттиради у. – Юрагим, ҳаётим сизгагина бахшида. Билсангиз, қалбимнинг измини сизга топширгач, чинакамига яшамоқдаман. Унгача эса... Гира-шира эслайман ҳам, Монтгомерини жиндай умидвор қилганим бор эди, шекилли... Бироқ ўлай агар, унга ваъда берган эмасман, ишонтирганим йўқ. Онт ичаманки, сиз мени муҳаббатингизга мушарраф этган лаҳзадан буён фақат сизнинг мулкингизман, сизни дебгина яшайман, монсеньер. Анави кимса бўхтон қилди, ганимларим билан тили битта, бу нухсанинг менга заррача бийлиги йўқ, монсеньер. Яхши кўрармишман, аксинча, кўргани кўзим йўқ, ҳатто ундан жирканаман. Мана ҳозир унинг тирик ё ўлик эканини сўрамаяпман-ку! Мен сиздан бўлак бирор инсонни ўйламайман.

– Шу гапларингиз ростми? – сўради иштибоҳлардан ҳануз халос бўлолмаётган Генрих.

– Буни ҳозирнинг ўзидаёқ тез ва осон аниқлай қоламиз, – луқма солди Монморанси. – Монтгомери тирик, герцогиня, одамларим қуролсизлантиришди ва боғлаб қўйишди. У шаҳзодани жудаям қаттиқ ҳақоратлаган эса-да, уни судга бериш мумкин эмас. Бунақа жиноят устидаги судлов жараёни жиноятнинг ўзидан оғир ҳақорат. Иккинчи тарафдан, валиаҳднинг ўша телба билан дуэлга чиқишига бундан ҳам қатъий тақиқ зарур. Бу нозик масалада фикрингиз қанақа, герцогиня? Хўш, бу одамни нима қилсак бўлади?

Ётоқхонага мудҳиш сукунат чўкади. Хоним пайсалга солаётган жавобни кутиб, Перронинг вужуди қулоққа айланибди. Афтидан, маккора ҳам ўз жонидан, ҳам айтажак сўзининг даҳшатидан ваҳимада бўлса керак. Бироқ мум тишлаб тураверишнинг ортиқ иложи йўқки, қарийб шахдам оҳангда тилга кирибди:

– Монтгомерининг жинояти ҳукмдорни ҳақоратлашдан кам эмас. Монморанси жаноблари, қиролларни ҳақоратлаш жинояти қандай жазоланади?

– Ўлим-да! – жавоб қайтарибди коннетабль.

– Бўпти-да, бу одамниям қатл этинг-қўйинг! – дейди Диана парвойи фалак оҳангда...

– Мен эса Монтгомерининг қатл этилишига тиш-тирноғим билан қаршиман, – дебди валиаҳд.

– Мен ҳам қаршиман, лекин бошқа бир сабабга кўра, – дейди Монморанси. – Графнинг Франция ва Англияда даста дароз дўстлари, қариндош-уруглари етарли. Қолаверса, унинг биз билан бу кеча мана шу ерда учрашиши мумкинлигидан саройда кимлардир огоҳ эди. Мабодо, эртага айюҳаннос билан уни қайтаришни талаб қилгудай бўлсалар, мурдани кўрсата олмаймиз-ку! Чунки бизнинг зодагонлар ўз қавмларини авом ўрнида кўришимизни ва қора халқ вакилидай ўлдиришимизни ёқтиришмайди. Бинобарин, бизнинг жавобимиз: «Жаноб Монтгомери қочиб кетган»

ёки «Жаноб Монтгомери яраланган ва бемор» қаби-
лида бўлмоғи лозим. Аммо жуда қистовга олиб, оёқ
тирасалар, начора, иложимиз қолмайди! Ана шундай
қалтис ижтимоий вазиятга ҳам шай туриб, уни тур-
мадан олиб чиқиб, уларга кўрсатмоқ имконияти биз-
да бўлиши зарур. Бироқ менимча, иш бу даражада
газак олмайди. Одамлар Монтгомерини эрта-индин
сўраб-суриштиришади. У ҳақдаги гап-сўзлар бир ҳаф-
тада сепсилади, бир ойдан сўнг унутилади. Оламда
дўстлар каби унутувчан тоифа йўқ. Хуллас, менимча,
жинояткор ҳам ўлмасин, ҳам яшамасин, яъни дом-да-
раксиз ғойиб бўлсин!

– Менгаям айни муддао! – бу валиаҳднинг товуши
эди. – Франциядан қорасини ўчириб, қай бир гўрлар-
га гумдон бўлсин. Англияда ер-мулки, қариндошлари
бор, ўша ёқлардан бошпана изласин.

– Эй, йўқ, монсеньер, – дейди Монморанси, – унга
қатл – ўта огир жазо бўлса, бадарға – ўта эъзозли ил-
тифот. Иннайкейин, у Англиядаям сизга қўл кўтар-
ганини, дуэлга чақирганини суюнчилаб юрсинми,
шунга кўзингиз учиб турибдими?.. Монтгомерининг
ўлик-тириклигидан ҳеч ким воқиф бўлмаслиги шарт.
Соқчиларимиз – ишончли, шу билан бирга, анави-
нинг кимлигиниям билишмайди. Шатлнинг комен-
данги менинг қадрдоним, оғзига ўта пишиқ одам.
Келинг, шу туннинг ўзидаёқ Монтгомерини ўша ерга
тиқайлик. Эртага унинг йўқолиб қолгани аён бўлади,
биз эса бу тўғрида алланечук миш-мишларни ёйвора-
миз. Башарти, гап-сўзлар болалайверса ва графнинг
дўстлари гавғони жудаям кучайтириб юборса (бундай
бўлишига ишонмайман ҳам), тергов ноилож охирига
етказилади. Биз эса ўзимизнинг холислигимизга да-
лил ўрнида Шатлнинг рўйхат дафтарини уларнинг
олдига очиб қўямиз. Ўзлари ўқиб, амин бўладилар-
ки, жаноб Монтгомери тахт ворисини ҳақоратлашда

айбланиб, ҳибсга олинган ва суднинг ҳукмини кутиб, қамоқхонада ётибди. Биз бу далилни намойиш этиб бўлгач, бошқа усулни ишга соламиз: турманинг шароити аслида оғирки, бу Монтгомерига ёмон таъсир қилади, устига-устак, ғам-ғуссага ботади, виждони азобланади, алалоқибат, суд мажлисига етмасданоқ ўлиб қолади. Хўш, бундай ҳолда бизнинг айбимиз борми?

– Нималар деяпсиз? – бир сесканиб олди шаҳзода.

– Аммо кўнглингизни тўқ қилингки, монсеньер, – деди Монморанси, – бу усулни қўллашимизга мутлақо эҳтиёж бўлмайди. Графнинг йўқолиши боис бошланган фитна-фасод ўз-ўзидан басар топади, дўстлари ҳам унутишади. Монтгомери жаноблари эса халқ орасидаги ҳаётига яқун ясаб, турмада истаганича яшай-веради-да.

– Аммо унинг ўғли бор-ку! – луқма солди Диана.

– Гўдак! Улғайгач, отасига нима бўлгани номаълумлигини эшитса керак. Ҳа-я, агар умридан бўлса... у ҳам ўз ўчоғига ўт тортиб, ўзининг ғам-ғурбатларига гарқ бўлади-да, ўн беш-йигирма йил бурунги гапларни кавлаштириб юрармиди?

– Тасанно, жуда зўр ўйлабсиз, – дейди де Пуатье хоним. – Бўпти, мен кўндим, маъқуллайман ва қойилман...

– Мен эса маъқул кўрмайман, қойил эмасман! – эътироз билдирибди валиаҳд. – Аксинча, қоралайман ва қаршиман...

– Қоралайверинг, монсеньер, тўғри қиласиз, – унинг гапини маъқуллади Монморанси, – майли, қораланг, лекин қарши бўлманг. Бунга сизни тирноқчаям аралаштирмайман, фақат ўзим уддалайман, худо ва халқ олдидаги савобиям, гуноҳиям менинг гарданимга!

– Бироқ бу жинойт иккимизга дахлдор-ку! – хитоб қилди валиаҳд. – Энди биз ўзаро дўстгина эмас, мана-

ви жиноятда шерикларга, ҳамтовоқларга ҳам айланамиз-да.

– Йў-ўқ, монсенъер, бундай гап етти ухлаб тушимга кирганмас, – ишонтирди илоннинг ёғини ялаган мушовур. – Балки узил-кесил қарорни отангиз ҳазрати олийларига ҳавола этсакмикан?

– Асло! Отам буни сираям билмаслиги шарт! – шошиб қолди шаҳзода.

– Шундай деганингиз билан дуэль ҳақида ўз билганингиздан қолмай тураверсангиз, бу хусусда у кишига мурожаат қилишга ям мажбур бўламан, ахир. Ё биз ҳалиям рицарлар замонида яшайпмиз, деб ўйлайсизми? – Монморанси истеҳзоли хиринглаб олди. – Бўпти, ошни иссиқ ичмай турайлик-чи, вақт ўзи ақлимизни киритиб қўяди, шошмайлик. Маъқулми? Фақат граф ҳибсда қолаверсинки, биз қандай тўхтама келишимиздан қатъи назар, ҳозирча у кўз остимизда бўлиши керак. Сўнгги ўша хулосамизниям жиндай кечиктирганимиз дуруст.

– Бўпти-да, – рози бўла қолди валиаҳд. – Бу орада Монтгомери жаноблари танасига чуқур ўйлаб кўради. Мен ҳам виждонимнинг ва шаънимнинг овозига қулоқ тутаман, буларни тарозига солиш имконим бўлади.

– Энди эса, монсенъер, Луврга қайтамиз, – деди Монморанси. – Токи, бизнинг бу ерда бўлмаганимизни омма билиб қўйсин-да. Хоним, шаҳзоданингизни эртага қайтариб бераман, зотан, уни жондан ортиқ севишингизга амин бўлдим.

– Валиаҳд-чи, у кишиям ишондимикан? – жиқиллади Диана. – Бугунги кори ҳол ва манави нохуш учрашув учун мени кечира олармикан?

– Ҳа, сиз мени севаркансиз ва бу... жудаям қўрқинчли. Сиздан жудо бўлиш хавфи жон олгувчи азобга ай-

ландики, энди бу мен учун мангу қисмат – муҳаббатингиз менга сув билан ҳаводай зарур!..

Улар Диана билан хайрлашгач, валиаҳд зинадан тушиб бораркан, Монморанси бутхона эшигини очди. У чилвирбанд ҳолда ётган Монтгомерига бир қаради-да, соқчибошига тайинлади:

– Тез орада мен юборган киши келиб, маҳбусни нима қилиш кераклигини айтади. Унгача бунинг бирор ҳаракатини кўздан қочирманг. Ҳушёр бўлинг, каллангиз билан жавоб берасиз!

– Бош устига, монсеньер, – жавоб қайтарди соқчибоши.

– Мен ҳам кўз-қулоқ бўламан, – деди ётоғи остонасидаги де Пуатье хоним.

Уйга қабристон сукунати чўкди. Гилам ортида пайт пойлаётган Перрога дуохона эшигидаги соқчининг бир маромдаги қадам товушлари эшитиларди, холос.

23. ВАСИЯТ

– Валиаҳд шаҳзода ва унинг қабиҳ устози чиқиб кетган маҳал соат бирга бонг уради, – давом этди фожиона хотиралар ҳол-жонини олган Алоиза. – Перро чуқур англайдики, Монморанси юборган чопар етиб келгунча орада вақт бор, агар шу фурсатдан фойдаланиб, хожасини халос қилмаса, кейин кеч бўлади. Фақат шошилиш керак! Коннетабль вакил жўнатишини айтса-да, бирор пароль ёки шартли белги бўлишини тилга олмаганди. Перро буниям эслаб қолганди. У режа тузиб, ўзининг вакил сифатида етиб келиши ишонарли бўлиши учун ярим соатга яқин сабр қилади. Сўнгра эрим гилам ортидан чиқиб, пиллапоядан эҳтиёткорлик билан бир неча зина пастга тушади-да, кейин дадил қадамлар билан юқорига кўтарилади.

– Ким у келаётган? – сўроққа тутди соқчи.

– Мени барон де Монморанси жаноблари алоҳида топшириқ билан жўнатди.

Бутхона эшиги очилиб, Перро тап тортмай, бошини ғоз тутиб кириб боради ва шундай дейди:

– Мен де Монморанси жанобларининг мулозими жаноб Шарль де Манфоль уюрига сайслик қиламан. Хўжайин билан Луврдаги навбатчиликдан қайтаётиб, Гревск майдонида жаноб Монморанси билан кўришиб қолдик. Ёнида бошдан-оёқ қоп-қора чакмонга бурканиб олган бир йигит бор эди. Де Монморанси жаноблари менинг хўжайинимни таниб, олдига чақирди. Икков нималарнидир гаплашиб олгач, менга топшириқ беришди:

– Ҳозир Диана де Пуатье хонимнинг уйига борасан, у ерда бир маҳбус сақланмоқда...

Де Монморанси мени четга тортиб, асир тўғрисида ўта махфий топшириқ берди ва шуни адо этиш учун бу ёққа юборди.

Келаётиб ундан сўрадим:

– Менга соқчилар ҳамроҳ бўлишмайдими?

У киши эса асирнинг тепасида кўриқчи етарли эканини айтди. Дарҳақиқат, унинг топшириғини бемалол бажаришим учун аскарлар керагича экан. Маҳбус қани ўзи?.. Ҳа-а, анавими? Оғзидаги латгани олиб туринг, икки оғиз у билан гаплашиб олишим керак.

Перронинг гаплари қанчалик бурро бўлмасин, соқчибоши хизмат вазифасига садоқатли одам эди.

– Қўлингизда ёзма буйруқ йўқми? – сўради у тараддуланиб.

– Тунги соат учда-я! Гревск майдонида ким ярим кечада буйруқ ёзарди? – елкасини қисибди Перро.

– Дарвоқе, жаноб де Монморанси одам юборишини сизларга айтган экан-ку!

– Бу – тўғри, – маъқуллайди соқчибоши.

– Шунга қарамай мени йўлдан қолдирыпсиз, марҳаматли инсон! Гап мундоқ: аскарларингизни нари қилинг, манави маҳбусга Монморанси жанобларининг пинҳона гапини айтиб олишим зарур. Қани? Ё қулогингиз кар бўлиб қолганми? Ҳаммангиз узокроқ туринг-чи!

Уларга бу гап кор қилгач, Перро жаноб Монтгомерининг олдига борибди. Аллақачон хизматкорининг овозини таниб олган граф шивирлайди:

– Жон дўстим, Перро! Бу ерга қандай келиб қолдинг?

– Кейин айтиб бераман, монсеньер. Ҳар бир сония ғанимат. Қулоқ солинг: улар сизни тириклайин ўлдиришмоқчи. Қамоқда умрбод чиригандан кўра ё таваккал, ё ўлим!

– Нима қилмоқчисан ўзи, Перро? Анавилар саккиз киши, биз эса икковлон холосмиз...

– Ётиб қолгунча – отиб қол, – дебди эрим. – Ҳамма ихтиёрни менга қўйиб берсангиз бас, омон қоласиз, озод бўласиз, монсеньер.

– Дианасиз ҳаёт ва эрк нега керак?..

– Қўйинг, шу аёлни гапирманг-да, ўглингизни ўйланг, хошам.

– Сен тўғри айтасан, Перро, Габриэлимни унутганимнинг жазосига худо мени шу қўйга солди-да. Ўша болам ҳаққи-хурмати, сен таклиф қилаётган сўнги имкониятга розиман. Аммо унгача икки оғиз гапимга қулоқ бер. Башарти, имкониятдан фойдалана олмасак, менга кўз тиккан балонинг етим ўғлимга мерос қолишини асло истамайман. Токи, менинг бошимга етган олчоқлар унияма адои тамом қилишмасин. Шу боис, онт ичиб ваъда бергинки, душманларим мени қай йўл билан йўқ қилса ҳам, бу сирни сен Габриэлга ошкор этмайсан. Худо кўрсатмасин, бу машъум сирдан воқиф бўлса, ғанимларимдан интиқом олиш ё

мени қутқариш қасдига тушиб, ўзини нобуд қилади. Қасамёд қил, Перро, бу фожиа ижодкори бўлган учовлон – валиаҳд, Диана ва Монморанси ўлиб кетгачгина, қасамдан соқит бўласан. Ўшанда ҳам сирни очишинг учун қандайдир боп вазият етилиши зарур, масалан, Габриэль улгайиб, мени сўраб-суриштириши, излаб кўриши ва озод қилишга чоғланиши мумкин. Шундай ваъда бера оласанми? Онт ичишга юрагинг дов берадимми? Ана шу шарт билангина тақдиримни сенинг шерюрак, аммо қўрқаманки, бесамар курашингга топширганим бўлсин...

Перро рози бўлиб, қасамёд қилади ва соқчибошига шундай дейди:

– Маҳбус менга шундай ваъда бердики, бемалол ишонса бўлади: унинг қўлини ечиб, қўйиб юборишингиз мумкин.

Бошлиқ ишонмайди.

– Бўла қолинг! Бу – монсьеър Монморансининг буйруғи! – оёқ тирайди сохта чопар...

– Нима қилишгаям бошим қотиб қолди. Монморанси бизга бўлакча гапирган, «каллангни оламан», деган. Мениям тўғри тушунинг-да: агар унинг оғзаки буйруғи маҳбусни бўғизлаш, Сенага чўктириш ё Бастилияга авахта қилиш бўлса, дарҳол бўйсунардим. Аммо қўйиб юбориш...

– Билганингизни қилинг! – дейди Перро пинагини бузмай. – Буйруқни олиб келдим, вазифа зиммадан соқит бўлди, бу ёгининг энди менга дахли йўқ. Манави бўйинтобликнинг жавобини Монморанси жанобларига ўзингиз айтаверасиз. Менинг бу ерда бошқа ишим қолмади, яхши қолинглар! – Перро гўё йўлга отланади ва ҳатто, эшикниям очади.

– Э-э, бу ёққа қаранг, – уни тўхтатди соқчибоши, – қайга шошасиз? Сиз жаноб Монморанси асирни қўйиб юбормоқчи эканини айтдингиз-а? Хўп, сизни

жўнатган ўша одам Монморанси эдими аслида, шунга ишончингиз комилми?

– Томингиз кетмаганми? – дейди Перро. – Акс ҳолда, бу ерда соқчилар қуршовидаги асир борлигини мен тушимда кўраманми?

– Начора, унинг қўл-оёғини ечиб, сизга топширишади, – гўлдирайди соқчилар бошлиғи. – Амалдор халқини ҳеч тушуниб бўлмас экан-да, жин урсин!

– Яхши. Кутиб тураман...

Бироқ анчадан буён давом этаётган тортишув, қаттиқ-қаттиқ овозлардан безовталанган Диана ётоғидан чиқиб, дуохона остонасига етиб келганди. У очиқ эшикдан графни банддан бўшатишаётганини кўрибоқ жон ҳолатда чинқиради:

– Ҳой, бадбахтлар, нима қиялпсанлар ўзи?

– Де Монморанси жанобларининг амрини адо этяпмиз.

– Бўлиши мумкин эмас! – шовқинлайди Диана. – Монморанси жаноблари икки дунёда мунақа буйруқ бермайди! Ўша чопар қани ўзи?

Соқчилар Перрони кўрсатишади, у эса Диананинг овозини эшитиб, шошиб қолгандики, ўгирилиши биланоқ юзи чироқ нурига тўғри бўлади. Диана уни дарҳол танийди.

– Ҳали шу нусхамиди? – вишиллайди хоним, – Ахир бу маҳбуснинг отбоқари-ку! Ишни пачава қилишларингга бир баҳя қолибди-я!

– Ёлгон! – қичқирибди қоронғига чекиниб, ниқобланиш илинжидаги Перро. – Мен Монфолнинг сайсиман, бу ерга жаноб де Монморансидан чопар бўлиб келдим.

– Ким ўша алдоқчи чопар? – бу Монморанси ўзи жўнатган югурдакнинг овози эди. – Бу йигит ёлгон гапиряпти. Қўлимда Монморансининг узуги ва муҳри турибди, ўзимниям танисаларинг керак – граф

де Монтансье бўламан. Оғзидаги латтани олишгаям журъат этдиларингми? Маҳбуснинг қўлиниям бўшат-япсизларми? Ярамаслар! Зудлик билан яна оғзини ёпиб, тагин ҳам мустаҳкам боғланглар!

– Ҳайрият! – енгил тортибди соқчибоши. – Мана бундай буйруқларни тушунишим жудаям осон!

– Шўрлик Перро! – отангиз фақат шундай дебди холос.

Аммо Дианага бир оғиз ҳам ёмон гапирмабди. Чамаси, довюрак маҳрамининг аҳволини баттар чигаллаштириб қўйишдан ўзини тийган. Бахтга қарши Перро ўзини босолмасдан, Дианага таъна тошларини отаверибди:

– Зўрсиз, хоним, бевафолик ва беҳаёликда устаси фарангниям учига чиққани экансиз. Бир соат ичида графни уч марта устма-уст сотишни уддаладингиз, қойил!

– Буниям ҳибсга олинглар! – буюради Диана.

– Бунисиниям ҳибсга олинглар! – такрорлайди де Монтансье.

– Чучварани хом санабсанлар! Ҳали ўзимни ҳимоялай олишга қодирман! – наъра тартади Перро ва ҳаёт-мамот жангига чоғланаркан, граф томонга отилиб, уни боғланган чилвирларни кеса бошлайди ва даъват этади: – Энди ўзингизга ўзингиз мададкорсиз, қиммат ҳаётимизни арзонбаҳога сотмайлик-да!

Лекин у отангизнинг чап қўлини бўшатганиям улгуролмайдики, ўнта қиличнинг орасида қолади. Перро атрофини қуршаган соқчиларнинг тажовузига чап беради, бари бир иккала курагининг орасидан оғир жароҳат олади-да, ўз хожаси граф Жак де Монтгомерининг оёқларига беҳуш тўнтарилиб тушади.

24. ТИРИКЛАЙИН КҮММОҚЧИ ЭДИЛАР

Диананинг уйида кейин не воқеалар кечгани Перрога қоронғи. У совқотиб ҳушига келгач, бир амаллаб кўзини очиб, теварагига аланглайди. Атроф туннинг зулмат пардаси остида. У қуруқ ерда ётган бўлиб, ёнгинасидаги қандайдир мурдага кўзи тушади. Меҳробдаги Биби Марям пойига ёқилган лампанинг милтирашидан Перро Шўрликлар қабристонидан эканини англабди. Ёнидаги тарвайган мурда эса граф ўлдирган соқчи эдики, демак, Перрониям ўлдига чиқариб қўя қолишган.

У ҳарчанд турмоқчи бўлса-да, даҳшатли оғриқ яна тупроққа ётқизиб ташларди. Аммо у ақл бовар қилмас даражада уриниб куч топади ва хиёл тикланиб, бир неча қадам олға босибди. Кутилмаганда зулмат қаърида нур пайдо бўлиб, чироқ кўтарган икки киши Перро томонга келаверибди.

– Биби Марям ҳайкали яқинида эканини айтишувди, – дейди улардан бири.

– Бизнинг шоввозлар мана, – дейди соқчининг мурдасига кўзи тушган нариги одам, – бироқ битта холос...

– Ҳечқиси йўқ, иккинчисиниям топиб оламиз!

Гўрковлар фонарь кўтарганча атрофни титиб ташлашади. Перро эса ҳайтовур яна ҳам нарироқ кетиб, якка қабр ортига яшириниб олган экан.

– Афтидан, иккинчи ўлигимизни Азозил ўмариб кетганга ўхшайди, – дейди биттаси шўхлик билан.

Нариги гўрковнинг қути учиб, чўқиниб қўйибди:

– Азозил! Шу тобда ўшанинг номини тилга олишнинг мавридими?

– Худо ҳаққи, иккинчи ўликнинг ном-у нишониям йўқ! – дейди ҳазиллашган гўрков. – Бунисини ўрага гумдон қиламиз-да, шериги қочиб кетганини ёки

амалдорлар ўзлари гумдон қилишганини айтаверамиз-да. Аслида, – давом этади у гўр кавлаётиб, – менга қолса, мурданинг қочиб кетгани ҳақидаги тузи йўқ гап билан ҳаммага кулги бўлиб юришимизни кераги йўқ. Агар шундай десак, иккита ўрнига битта қабр қазиганимизга ўзимиз иқроор бўламизки, ҳақниям ўн эмас, беш пистоль тўлашади-ку!

– Жуда тўғри! – қувватлайди наригиси. – Ишни тугатганимизни айтсак кифоя-да. Шунда рост гапирган бўламиз...

Ҳуши бор-йўқ ҳолдаги рамақижон Перро дафн этилмаган бўлса-да, авлиё Пётр боғлари кўчасига етиб келгунча жон терига тушади. Унинг бахтига киш чилласида тунлар узунки, йўлда ҳеч ким учрамайди ва эрталабки соат олтига яқин дарвозамизни тақиллатди.

– Чириллама совуқ бўлса-да, монсеньер, – ҳикоясини давом эттирди Алоиза, – деразани очиб, тун бўйи кўчага термилиб ўтирувдим. Перронинг беҳол чақириги қулоғимга чалинган ондаёқ ўқдай учдим.

– Худо ҳаққи, унингни чиқарма! – деди у менга ихраниб.

Унинг қўлтиғига кириб, хонага бошлаб борарканман, қон чакиллаб турган пажмурда аҳволига унсиз йиғлардим. Хонамизга кўтарилиб, бечорани ечинтириб ётқизгунча қўлларим хунолуд бўлди. Перронинг аъзойи баданида соғ жойи йўқ, сон-саноқсиз оғир жароҳат.

– Хўп дегин, – йиглаб ёлвордим эримга, – лоақал, дори-пориға чопайин...

– Беҳуда! – деди у. – Ўзинг биласанки, жарроҳликдан оз-моз хабарим бор. Қилич санчилган яраларнинг биттаси ўзиям мени аллақачон ўлдириши керак эди, лекин негадир ҳалигача тирикман... Ҳақни ноҳақ қилмайдиган худойимнинг ўзи қотилларнинг жазоланиши учун умримга саноқли соатларни қўшиб бер-

ди... Ҳадемай, дўзах азоби ва истима хуружга келади, ҳеч табиб бунинг олдини олишга қодирмас...

У жудаям қийналиб гапирарди. Мендан қоғоз-қалам сўради. Ана шундагина кўлига зеҳн солдим, бармоқлари тиг зарбидан қовундай тилимланиб кетганди. Бечора ҳеч қанча ёза олгани йўқ, кўли ярамади, қаламниям тушириб юборди.

– Кел, яхшиси, айтиб бера қоламан, – деди. – Ишқилиб, гапириб бўлгунимча ўлиб қолмайин-да, ахир, отани фақатгина ўғли қутқара олади.

Шундан сўнг, монсеньер, Перро ҳозир сиз мендан эшитган гапларни тўкиб солди. Аммо у қаттиқ қийналарди, гоҳо кучдан кетиб, огриқдан гужанак бўлиб қоларди, гапиролмасди. Ана шунда пастга тушиб, хизматкорлар кўзига кўринишимни буюрди. Мен у айтгандай, қаттиқ ҳаяжонда (бу ҳаяжон сохта эмас, албатта) биринчи қаватдагиларни уйғотдим ва Луврга, графнинг дўстларига, таниш-билишларга одам жўнатдим. Жавобларнинг «самимийлигини» қаранг:

– Де Монтгомерини кўрганим йўқ, – дебди Диана де Пуатье хоним.

Монморанси жаноблари эса ҳайрон бўлибди:

– Ўзи нима гап? Нега мени безовта қиласизлар? Тушунмадим.

Перро ҳам аслида худди шундай бўлишини хоҳларди: негаки мен энди батамом шубҳадан ва албатта, хавфдан холиман. Чунки қотилларнинг ҳам ишончи комил: қонли сир граф қамалган казематда ва унинг хизматкори кўмилган тупроқ остида қолди, жонли гувоҳ йўқ...

Чошгоҳ маҳали Перрони жон терига ботирган жаҳаннам қийноғи андаккина сепсилгандай бўлди. Мен бундан қувонсам, у ноумид қиёфада жилмайди:

– Бу алдамчи ором мен сенга айтган сўнгги хуружнинг ибтидоси, азизам. Аммо шунисига минг шукурки, ҳаммасини айтишга улгура олдим. Мана энди уч

қотил ва икки қурбонгина билган мудҳиш сир сенга ям аён. Бироқ уни жондай сақлай олишинг, бу сирни билишга ҳақли одам талаб этмагунча ва уни ошкор қилишга лойиқ сўнгги лаҳза келмагунча, оғиз очмаслигинг шарт. Жаноб де Монтгомери бу ҳақда менга қасам берганини айтдим. Энди эса, Алоиза, сен ҳам менга онт ичиб тасдиқлайсан. Холиқи олам учала дасти дароз қонхўрни жазоламагунча, ҳеч қачон ва ҳеч кимга тишингни ёрмайсан. Азизам, жон бераётган эрингинг кўзларига боқ ва қасамёд қил!

Кўзларимдан ёш қуйиларди. Перрога боқиб, онт ичдим... Мана энди уни бузиб қўйдим. Ахир, ўша қотиллар ҳануз ҳаёт, илгаригидан ҳам зўравон, қўлини қаёққа узатса етади. Лекин сиз яшашдан воз кечиб, нақд ўлимга чоғланиб турувдингиз. Энди эса ҳамма сирдан воқифсизки, эҳтиёткорлик ва ақл-хуш билан иш кўрсангиз, бундан сизга зиён-заҳмат етмаслиги, ҳатто, отангизни қутқаришингиз ҳам мумкин. Бироқ менга таскин беринг, кўнглимни тинчитингки, қасамхўрлик яхшимас ва мен ҳам Тангрининг, ҳам азизим Перронинг руҳи поки олдида гуноҳи азимга фарқ бўлмайин.

– Йўқ, энагажоним, сен авлиёсифат аёлсанки, бу иқроринг қасамга хилоф эмас, – далда берди Габриэль. – Сен мушфиқ ва меҳридарё дўстнинг йўлини тутдинг, холос. Хўш, кейин нима бўлди? Айта қол, энагажон.

– Перро менга шундай деди, – давом этди Алоиза, – менинг кўзим юмилгач, хизматкорларнинг жавобини бериб, эшикка қулф ургин-да, ўғлимизни ва Габриэлни олиб, Монтгомери қишлоғига бош олиб кетгин. У ерга бориб, зинҳор хўжайиннинг қасридамас, ўзимизнинг уйда бегалва яшайверасан. Графнинг ворисини беҳашам ва дабдабасиз шундай улғайтиргинки, майли, дўстлар билса билар, аммо душманларнинг

эсидан чиқиб кетсин. Энг муҳими, унга дворян эканини билдирсанг ҳам, асл исмини ошкор қилмаганинг маъқул. Энди эса, менинг сўнгги васиятимга қулоқ сол, Алоиза, – деб таъкидлади Перро. – Монморансининг ўйлашича, мен Шўрликлар қабристонига кўмилиб бўлганман. Худо кўрсатмасин, бу ерга қайтганимнинг салгина ҳиди чиқса, тамом, сениям, Габриэлниям омон қўйишмайди. Аммо қўлларингда куч бор, ақл-ҳушинг етарли. Шунинг учун менинг жоним тинчигач, ярим тунгача мурдамни қимирлатма. Уйда ҳамма маст уйқуга кетгандан кейингина ўлигимни де Бриссаклар авлодининг (мана шу кошонанинг собиқ соҳиблари) кўҳна ерости сағанасига оборасан. Унинг калитини графнинг ётоқхонасидаги йўлсандиқдан оласан, эшикни очиб, эрингни кўп дуолар ўқилган ана шу назаркарда даҳмага олиб кирасан... Абадий ухлаб ётавераман...

Кечга томон Перро алаҳлай бошлади. Оғриқ шунчалар хуруж қилардики, у чеккан азобларга мен чидолмасдим. Ўзимни ўзим мижиғлаб, қаёққа қўйишимни билмасам, шўрлик қўли билан далда берарди менга. Истима ва жон талвасаси ҳолини қуритган Перро зўрға пичирлади:

– Алоиза, сув!.. Бир томчигина!..

Перро мен узатган стаканга қўл чўзаркан, кўзларимга термилиб, ғарибона ёлворди:

– Алоизагинам! Охирги, энг охирги бор биттагина ўлгин! Мендан рози бўл энди! Мени унутма! Унутма, жоним!

Кўзларимдан жала мисоли ёш қуйилди. Юзидан ўпавердим, ўпавердим... Умримнинг соҳиби бошқа гапиргани йўқ! Йигит жонида абадий уйқуга кетди...

Соат иккиларга борганда уйга тун сукунати чўмди. Мен марҳумни қон-қушлардан поклаб, оқ чойшабга ўрадим ва Тангрига таваккал деб, дунёларга бергусиз бебаҳо вужудни кўтардим. Зиналардан олиб тушдим. Йўл-йўлакай тинка-мадорим соб бўлади, тўхтаيمان,

жонсиз Перро қошида тиз чўкиб, худога нола қиламан, яна олға судраламан, яна тўхтаман, яна юраман... Минг йилдан олисроқ ярим соат ўтди ва ниҳоят, ерости саганасига етдим. Занглаган қулфни ит азобида очганимда, ичкаридан елвизак уфуриб, чироқни ўчириб қўйди. Бир амаллаб уни қайтадан ёқдим ва очиқ тоштобутга азизимни қўйдим. Чойшаб-кафани сўнгги бор ўпиб, устига зилдай мрамор тобутпўшни сурдим: мен учун абадий ҳижрон бошланди. Қопқоқнинг тун зулматидаги мудҳиш гумбури мени даҳшатга солди, ўтакам ёрилиб қочавердим, ётоқхона эшигидан киргачгина, эсим ўзига келди. Бироқ ҳали иш кўп: қонга беланган ўрин-жой ва уст-бошларни кун чиққунга қадар йўқотмасам иложи йўқ... Уриниб ётиб, буниям амалладим ва ўшандагина гурсса қуладим... Лекин яшашим керак, қўлимга топширилган бир эмас, икки сағир гўдак учун ўлмасликка мажбур эдим... Мана, монсьер, ҳалиям тирикман...

– Шўрликкинам! Жафокашим! – жон-у дили билан ачинди Габриэль ва Алоизанинг қўлларини сиқди.

– Бир ойдан сўнг, – давом этди меҳридарё ғариба, – сизни Монтгомерига олиб кетдим, эримнинг сўнгги васиятиям бажарилди. Дарвоқе, кейинги воқеалар худди Монморанси кутгандай кечди. Бир ҳафтагача граф Монтгомерининг сирли ғойиб бўлиши билан боглиқ гап-сўзлар сарой аҳлининг оғзидан тушмай туради. Аста-секин бу можаронинг ҳарорати совиб боради-да, янги, янада қайноқ мавзуга батамом алмашади: ҳамма император Карл Бешинчининг бўлғуси сафари ва унинг йўл-йўлакай Франциядан ўтишини бемалол муҳокама қила бошлайди. Ўша йилнинг май ойида (отангиз фожиясидан сўнг беш ой ўтиб) Диана де Кастро тугилди.

– Ҳа-а! – ўйчанлик билан салмоқлади Габриэль. – Ва ниҳоят, шуниси мужмалки, де Пуатье хоним отам-

нинг қўйнига кирганми-йўқми?.. Бунчалар мушкул жумбоқни ечмоғимга саройдаги бекорчи оғизларнинг бемаза фисқ-фасодлари камлик қилади... Лекин отам тирик! Тирик! Ҳа, у ҳаёт бўлмоғи керак! Уни ўзим қидириб топаман! Энди мен жисман ва қалбан икки шахсга айландим: ҳам ўғил, ҳам ошиқ! Икки киши бир инсонни топади, албатта!

– Сизга худойим ёр бўлсин! – дуо қилди Алоиза.

– Ҳозирга қадар дадамни қаерга қамашганини эшитганинг йўқми?

– Ҳеч ким ҳеч нимани билмайди. Эрим айтган биттагина луқма бор: Монморанси Шатль турмасининг комендантини тилга олиб, унинг дўст ва ишончли одам эканини таъкидлаган экан.

– Шатль? – хитоб қилди Габриэль. – Шатлда!

Йигит шуурида гўё чақмоқ чақнади: қироллик турмасининг энг чуқур ва энг мудҳиш азобхонасидаги сиёҳбахт чолнинг сиймоси кўз олдига келди. Бу ўша ҳеч қачон ҳеч кимга сўз айтолмайдиган ва Габриэлни қалбини беихтиёр ларзага солган мўйсафиднинг ўзгинаси.

Габриэль Алоизанинг бағрига отилди ва гўдак боладай ўкрайверди.

25. ГАРОВГА ҚЎЙИЛГАН ҲАЁТ

Эртаси куни – 18 августда Габриэль Луврга отланди. У қирол ҳузурига киришга қарор қилганди. Ўзини қандай тутиш ва нималар дейиш ҳақида кўп ўйлади, Алоизанинг маслаҳатини олди. У тождор душманга қарши ошкора қилич ўқталиш билан отаси каби ўзини хароб қилажagini яхши билардики, қабул чоғи эркин ва мағрур, айни пайтда вазмин ва одобли бўлишни маъқул кўрди. Талаб қилмайди, фақат илтимос қилади. Бақириб-чақиришга ҳамма вақт улгуриш мумкин. Аввало,

билсин-чи, ўтган ўн саккиз йил мобайнида Генрихнинг қалбидан кек ва хусумат чекинганми-йўқми?

Бундай мулоҳазакорлик ва ҳушёрлик Габриэлнинг муроди ҳосил бўлиши учун айна муддао эди. Буюргандай вазият қулай келиб, қирол ҳузурига йўл ҳам осонгина очила қолди.

Габриэль Мартен-Герр билан (бу гал Мартен-Герр мутлақо сохта эмасди) Лувр қасрига кириб бораркан, сарой аҳлининг ғайриодатий ташвишда эканини сезгандай бўлди. Аммо юрагини тилкалаётган ўз гам-ғуссаси билан беҳад андармон эдики, йўл-йўлакай учраган аркони давлатнинг хафагазак чеҳраларига деярли эътибор бергани йўқ.

Шундай бўлса-да, Гизлар герби тамғаланган тахтиравонга ва ундан тушиб келаётган кардинал Лотарингскийга дарров зеҳн солди, одоб билан таъзим бажо қилди.

– Ие, ўзингизми, виконт д’Эксмес? – жонланди кардинал. – Ҳайрият, тузалиб қолибсиз. Бундан жудаям хурсандман. Укам охирги мактубидаям сизни сўраб, беморлигингиздан ташвишдалигини ёзибди.

– Монсеньер, у киши шундай илтифотлики...

– Сиз бунга ўз матонатингиз билан жудаям муносибсиз, виконт. Хўш, йўл бўлсин?

– Қирол зоти олийлари ҳузурига, монсеньер.

– Ҳм-м... Сизни қабул қилиш... Ҳозир унинг кўнглига қил ҳам сиғмайди, ёш дўстим. Сабабини биласизми? Мен ҳам ўша даргоҳга, олампаҳоқ йўқлатган экан. Бирга кўтарилаверамиз, сизниям олиб кириб кетаман... Ишлар чатоқ, хабарингиз бўлгандир?

– Йўқ, монсеньер, уйдан келяпман, лекин аксарият серташвиш кўрингандай бўлувди.

– Ташвиш қилмай бўларканми? – истехзоли кулимсиради кардинал. – Баҳодирлар баҳодири бўлмиш жаноби коннетабль, яъни бош қўмондонимиз

куршовдаги Сен-Кантен сари мададга жанговар жасорат айлаб... Виконт, зиналардан бунчалар учиб чиқманг, ахир мен йигирма яшар йигит эмасман... Ҳа, демоқчийдимки, ушбу шерюрак саркардамиз душманнинг додини бермоқ учун жангга кирган. Бу уч кун бурун, ўнинчи август – авлиё Лаврентий айёмидаги гап. Қўлидаги аскарлари ёвникидан деярли кам эмас, суворийлари ҳатто ошиқроқ экан. Аммо ақлингиз бовар қилмайдики, шунчалар тажрибакор қўмондоннинг сермаҳорат ва сержасорат раҳнамолиги остида мағлубиятга эришилган. Жиберкур ва Лизероль кенгликларига бу «зафар» оқибатида у ўзиям яраланган ва асирга тушган, жангда ўлмай қолган зобит ва генералларининг бари ҳозир ёв қўлида ҳарбий асир! Пиёда аскарларининг омон қолгани юзтагаям етмайди. Шунинг учун ҳамма гурбатда... ва шунинг учун ҳам мен қиролга ўз таклифимни киритмоқчиман.

– Яратган Эгам асрасин! – бу кулфатдан Габриэлнинг борлиги ларзага келганди. – Наҳотки, Франция-мизнинг бошига Пуатье ва Азенкур кўргиликлари¹ яна қайтиб келса! Сен-Кантендаги аҳвол-чи, монсеньер?

– Сен-Кантеннинг мудрофаасига қўмондонлик қилаётган адмирал Гаспар де Колинъидан (коннетаблнинг жияни) чопар келган: у тоғасининг хатосини ўз қони билан ювишга, шаҳарни топширгандан кўра, кўрғон деворлари тубида мажақланиб ўлишга онт ичганини ёзибди. Бироқ кўрқаманки, чопар жўнаган-даям Сен-Кантен таслим бўлмаган эса-да, ҳозирга келиб, адмирал вайроналар остида кўмилиб қолмаганмикан? У ҳолда Парижга интилган ёв йўлидаги сўнги ишончли қалқондан айрилдик деяверинг!

– Бу салтанат учун мислсиз хатар-ку!

---

¹ Пуатьеда 1356 йили, Азенкурда эса 1415 йили рицарлардан ташкил топган француз кўнгилли қўшинлари инглизлар томонидан тор-мор этилганди.

– Эй, Яратган Эгам, Франциямизни паноҳингда асрагайсан! – дея чўқиниб олди кардинал. – Қиролнинг хосхонасигаям етиб келдик.

Эшик ёнида ёғочдай қотган соқчи кардиналга честь берди ва эшикни очди. Габриэль унга эргашди. Қирол ниҳоятда тушкун кайфиятда эди. Тахт ёнидаги оромкурсида де Пуатье хоним ялпайиб ўтирибди. Кардинални кўргач, Генрих унинг истиқболига ошиқди:

– Хуш келибсиз, зоти шарифлари! Қарамайсизми, бошимиз не кулфатда қолди!? Ақл-у ҳушимда йўқ кулфат! Нима қиламиз, а?!

– Қанийди, олампаноҳ, бу маслаҳатни бир ой бурун – Монморанси жаноблари қўшин томон кетмай туриб сўраганингизда эди...

– Ўтган ишга – салавот, қариндош, – унинг сўзини бўлди қирол. – Бўлар иш бўлди, энди ўтмишни қўйинг, бугунги кулфатдан, эртанги мавҳум даҳшатдан гапиринг, ҳазратим. Де Гиз Италиядан жўнаганми, яқинлашиб қолганмикан?

– Ҳа, бугун Лионга етиб келгандир, зоти олийлари.

– Худодан ўргилай! – енгиллади қирол. – Очиқ айтаманки, жаноб кардинал, бугун салтанат тақдирини шавкатли оғангиз қўлига топшириб қўйганман. Айни ё ҳаёт, ё мамот лаҳзаларида тасарруфимдаги олий ҳокимият измини сизга ва укангизга ҳавола этдим. Қиролдан кам эмассиз... Майли, ундан ҳам юксалинг... Ҳозиргина герцог де Гизга нома ёзиб, тезроқ келишини, шамолдай елишини сўрадим. Мана, ўша хат. Бунга қўшимча сиз ҳам алоҳида мактуб ёзинг, зоти шарифлари: бу ердаги таҳликали аҳволимизни батафсил таърифланг ва бирор дақиқаям кечикмаслигини тайинланг. Албатта таъкидлангки, менинг ундан бошқа ҳеч бир бандадан умидим қолмади! Марҳамат, манави хонага кира қолинг, қоғоз-қалам – ҳамма нарса муҳайё. Пастда чопар отга қамчи босишга шай,

фақат мана шу икки хатни кутиб турибди. Бўлинг, қариндош, ёлвораман, тезроқ бўла қолинг!

– Бош устига, офтоби олам, – деди кўрсатилган хонага йўналган кардинал. – Мен ҳам шавкатли укам каби амрингизга мунтазирман. Бироқ жангда унинг қўли баланд келиши ёки боши ҳам бўлишидан қатъий назар, айтиб қўймоғим лозимки, сиз салтанат измини иш қўлдан кетган дамдагина бизга топширяпсиз.

– Хавфли дам дея қолинг, лекин ҳали иш қўлдан кетганича йўқ. Ахир, Сен-Кантен таслим бўлган эмас-ку!

– Бу тўғри, аммо икки кун аввалги гап-да, аълоҳазрат. Бироқ истеҳкомлар путурдан кетган, очарчиликда қолган шаҳар аҳли таслим бўлиш қутқусида. Худо кўрсатмасин, испаниялик Сен-Кантени олгудай бўлса, бир ҳафтада Парижга бостириб келади. Лекин бари бир укамга хат ёзаман, офтоби олам.

Кардинал таъзим қилиб, ичкарига кириб кетди.

Габриэль бир бурчақда хаёлга ботиб турардики, унга ҳеч ким назар солмаганди ҳам. У Францияга кўз тиккан фалокатдан қаттиқ изтиробга тушганди. Хундор душмани коннетабль Монморансининг мағлуб бўлгани, яраланиб асирга тушгани йигитнинг олижаноб ва самимий қалбига заррача ором бергани йўқ. Энди унинг сиймосида Габриэль Франция тимсолини кўриб турарди. Ватани осмонида қанот қоқаётган қора кузгуннинг хавотири отасининг аччиқ тақдиридай юрагини ўртай бошлаганди.

Кардинал кириб кетгач, қирол бошини чангаллади ва хитоб қилди:

– Э-эҳ, Сен-Кантен! У ерда Франциянинг тақдири ҳал этилмоқда! Сен-Кантен, қанийди лоақал бир ҳафтагина дош беролсанг, унгача герцог де Гиз етиб келарди, улгурарди! Агар сен таслим бўлсанг, Париж ҳам қулайди, кейин ҳаммаси тамом! Сен-Кантен! Кошки эди! Бардош қилган ҳар соатинг учун алоҳи-

да имтиёзлар ҳады этаман, вайрон бўлган ҳар бир гиштинг ўрнига олмос қуймалар қўйдирардим! Фақат бир ҳафтагина тура олсанг бас!

Шунда Габриэль қатъий қарорга келди ва олдинроққа ўтиб, кўриниш берди.

– У бир ҳафтадан ортиққаям чидайди, аълоҳазрат!

Қирол ва Диана бир овоздан хитоб қилишди:

– Виконт д'Эксмес! – бири – ҳайрон, бири – ижирганган.

– Қандай келиб қолдингиз, виконт? – сўради қирол қатъий оҳангда.

– Кардинал бошлаб кирувди, ҳазрати олийлари.

– Ундай бўлса, майли. Ҳозир нима дедингиз? Сен-Кантен таслим бўлмайдими? Ё мен янглиш эшитдимми?

– Янглишмадингиз. Аммо сиз шаҳар таслим бўлмаса имтиёзлар, олмослар ваъда қилдингиз, офтоби олам. Тўғрими?

– Тўғри. Буни яна такрорлайман ва тасдиқлайман.

– Демак, Сен-Кантен мудофаасини пухта ташкил этолган, қалъа деворининг сўнгги парчаси яксон бўлмагунича шаҳар ҳимоясида турган одамга ҳам марҳамат қилсангиз керак? Агарда, Сен-Кантенни сиз учун бир ҳафта ушлаб тура олган, айна чоғда тож-тахтингизни ҳам сақлаб қолган ўша киши илтифот сўраб келса, «тила тилагингни», дейсизми?

– Дейман-да! – хитоб қилди Генрих. – Сўрагани менинг қаламравимда бўлса бас, албатта, бажо этилади!

– Бўпти, айтилган сўз – отилган ўқ! Ана шу инсон сиздан олтин-кумуш ё унвонларни эмас, афв этишингизни сўрайди, холос. Зеро, қиролнинг омонлик бағишлаш ҳуқуқи ва бу ҳуқуқнинг жўш уриши ҳам бебаҳо мукофотдир.

– Ким ўзи у? Қани ўша халоскор, виконт?

– У рўпарангизда турибди, онҳазратим, бу – мен, гвардиянгизнинг оддийгина капитаниман. Лекин қалбимда ва билагимда ғайриинсоний қудрат сезмоқдаманки, мақтанмай айтаман: бу қудрат билан ватанимни, айни дамда ўз отамниям халос эта оламан.

– Отангизниямми, жаноб д'Эксмес? – таажужуblandи қирол.

– Аслида мен д'Эксмес эмасман. Ҳақиқий ном-у зотим – Габриэль де Монтгомери, граф Жак де Монтгомерининг ўғлиман, аълоҳазрат.

– Граф де Монтгомерининг ўғли? – ранги ўчган қирол ўрнидан туриб кетди.

Ўтакаси ёрилган Диана ҳам бир қалқиб олди.

– Шундай, зоти олийлари, мен виконт де Монтгомери, башарти, Франция учун арзирли хизмат кўрсатолсам, бунинг эвазига мени отамнинг озодлиги билан тақдирлашингизни сўрайман, холос.

– Лекин дадангиз ё вафот этган, ё ғойиб бўлганди шекилли, – деди қирол. – Аниқ билмайман. Отангиз тириклиги ё қаердалиги эса... Бундан хабарим йўқ.

– Аммо менинг хабарим бор, олампаноҳ, – деди Габриэль кўрқувни базўр енгиб. – Дадам ўн саккиз йилдан бери Шатлда: ё худо юборган ажалини, ё қиролнинг афв этишини кутиб ётибди. Отам – ҳаёт, бунга ишончим комил. Лекин қай гуноҳи учун қамалган? Бунисини билмайман.

– Билмайсизми? – қовоқ уйди қирол.

– Билмайман, онҳазратим. Модомики, шунча йиллардан буён зиндонбанд экан, демак, жинояти ҳам оғирдир-да. Давлатпаноҳ, бир қошиқ қонимдан кечинг! Ўн саккиз йил ичида шафқат ҳам уйғонса керак, хоҳ ижобий, хоҳ салбий бўлсинки, инсоний туйғулар бунчалар узоқ яшайвермайди. Ўрта ёшлик чоғи авахтага солинган дадам чол бўлиб озодликка чиқади. Жинояти қанчалар мудҳиш бўлса-да, шунча азоб чек-

ди, энди гуноҳини ювиб бўлгандир. Башарти, жазо унга ўта огир кўринган бўлса, энди ўч олишга заррача мадори қолмаган. Олампаноҳ, бахтиқаро дадамни ҳаётга қайтаринг, у ҳеч кимга ҳеч қандай хавф солмайди. Китоб сўзини эсланг: ўзгаларга кек сақламанг, сизга ҳам адоват қилмайдилар!

Габриэль сўнгги жумлани шунчалар ҳаяжон билан ирод қилдики, қирол ва Диана безовталаниб, ўзаро кўз уриштириб олишди.

Ортиқча сўзлаб юбораётганини пайқаган капитан ёмон таассурот қолдирмаслик учун дарҳол хаспўшлай бошлади:

– Гапларимдан сезиб тургандирсизки, давлатпаноҳ, мен итоаткор қулингизман, холос. Чунки даъво қилаётганим йўқ: «отамнинг сўзини лоақал эшитмаганлар, сиртдан хуфиёна ҳукм чиқаришган ва бундай суд-терговсиз ҳукмдан қасд олишнинг ҳиди келмоқда», дейиш фикридан йироқман... Шунингдек, битта графга нисбатан содир этилган бу адолатсизликни унинг ўғли сифатида ваҳимага айлантириш ва аслида бу билан ҳамма-ҳамма дворянларнинг ҳақ-ҳуқуқи поймол этилганини белида қиличи бор аслзодаларга ҳавола қилиш хаёлимдаям йўқ...

Генрих бетоқат тўлганиб олди.

– Йўқ, олампаноҳ, мен ҳузурингизга бунақанги даъволар билан кирган эмасман, – давом этди Габриэль. – Ақлим етадики, бирдамас-бирда зарурат – қонундан зўр чиқмоғи ҳам мумкин. Бинобарин, олис ўтмишдаги сирга беандиша бўлолмайман ва ишонманки, дадам ҳам ўша сирга нисбатан андиша қилган. Мен падаримнинг ҳаёти учун бадал тўлашимга изн беришингизни ва қарияни озод этишингизни сўраб кирдим, холос. Сен-Кантени бир ҳафта ичида душмандан сақлаш кафолатини ўзига хос гаров сифатида зиммамга оламан. Башарти, бу ваъданинг уддасидан

чиқолмасам, бой берилган Сен-Кантен эвазига испанлар ё инглизлар қўлидаги бўлак француз шахрини қаламравингизга қайтараман. Менимча, бу бадал бир мўйсафиднинг озодлигига арзийди, албатта! Ва мен шундай қиламан!

Оғзи полвон йигитнинг бу қадар катта кетишидан кулгиси қистаган Диана ўзини тия олмади.

– Ишонмаётганингизни пайқаб турибман, герцогиня, – таъкидлади Габриэль аламзадалик билан. – Сиз бунчалар довдирлик ахийри мени ҳалок қилишини ўйлаяпсиз. Бу – мутлақо мумкин. Ҳечқиси йўқ: бир бошга – бир ўлим! Агарда, ҳафта охирламасдан душман Сен-Кантенга қадам кўяр экан, билингки, уни бой берган капитаннинг жасади ҳам тупроққа беланиб ётган бўлади. У ҳолда мендан на худо, на отам ва на сиз – ҳеч ким ҳеч нарсани талаб этолмайди. У ҳолда... мен жанг майдонида ўлсам, дадам зиндонда ўлади... Сизнинг эса... алалоқибат, кўнглингиз тинчийди.

– Манави гапингиз ақллироқ чиқди, – деди Диана ва қиролнинг қулоғига алламбалоларни пичирлаб олгач, Габриэлга юзланди: – Дейликки, сиз ҳалок бўлдингиз ҳам, лекин битта кафолат йўқ-да.

– Қанақа кафолат?

– Сизнинг ўша сиригиздан воқиф бошқа бир шахс сизга тегишли ҳуқуққа даъвогар бўлиб чиқмаслигини кафолатлай оласизми?

– Азиз отамнинг озодлигини ўртага солиб оинчаманки, ўлимимдан сўнг ҳеч ким менинг ҳуқуқларимга ворис бўла олмайди ва зоти олийларидан ҳақ талаб қилолмайди. Ҳозироқ, олампаноҳ, агарда ҳалок бўлсам, сизда менга нисбатан ҳеч қанақа мажбурият ва қарз қолмаслигига иқрорман.

Табиатан қатъиятсиз Генрихнинг нима дейишга боши қотиб, Дианага маслаҳатомуз кўз ташлади. Хоним шуни кутиб турганди:

– Давлатпаноҳ, етти пушти дворян ўтган, олижаноб рицарь д'Эксмесга ишонмай ҳам бўладими? Менимча, бунчалар ҳотамона таклифни қабул қилиш керак. Мен сизнинг ўрнингизда бўлсам, у ўзининг мардона ваъдаларини уддалагач, нимаики сўраса, ҳаммасини адо этардим.

– Менга худди шу керак, холос, – жонланди Габриэль.

Аммо Диана йигитга тикондай нигоҳини тикди-да, яна оғиз очди:

– Лекин сизга бошқа бир саволим борки, шунчалар пинҳон сирни аёл зотининг олдида ошкор этишга қандай журъат этдингиз? Ахир, унинг ушбу синоатга сираям дахли йўқдир ёки хотин кишилигига бориб, ўйламай-нетмай бегоналарга оғзидан гуллаб қўйиши мумкин.

Габриэль мутлақо ўзини босиб олганди.

– Бунга иккита асосим бор, герцогиня хоним: аввало, ҳазрати олийларининг қалб сирлари сиздан пинҳон қолмайдик, бу ерда бўлмаганингизда ҳам, ушбу суҳбатдан бари бир воқиф бўлардингиз. Иккинчидан эса менинг арзимни қўллаб-қувватлашингиздан ва мени жанговар имтиҳонга жўнатиш ҳақида олампаноҳга маслаҳат беришингиздан жудаям умидвор эдим, мана, худди ўйлаганимдай бўлди. Зотан, сиз, аёллар ҳаммиша меҳр-шафқат қайғусида яшайсизлар-да.

Энг зукко одам ҳам Габриэлнинг сўз оҳангидан заррача киноя тополмасди, унинг мардона чехрасида ҳам сохталик йўқ. Хуллас, де Пуатье хоним ҳеч нарсани пайқамади. У гўё маъқул кўргандай илтифотли бош ирғади ва яна жағи очилди:

– Виконт, ижозатингиз билан мени қизиқтирган яна битта савол бераман: ўзингиз жудаям ёш бўла туриб, ўн саккиз йил бурунги сирни қаёқдан била қолдингиз?

– Саволингизга бажонидил жавоб қайтараман, герцогиня, – деди Габриэль тантанавор ва тағдор оҳангда,

– сиз ҳар иш Тангрининг иродасидан ташқари содир этилмаслигига тагин бир карра амин бўласиз. Отам гойиб бўлган ўша фожиа чоғи отбоқар Перро Травиньи ҳам ўлдирилган бўлиб, у худонинг амри билан қабрдан чиқди ва мени ҳозир айтган сирлардан воқиф қилди.

Бу иқрордан қиролнинг юзидан қони қочди, гўё нафаси бўғилиб, шиддат билан ўрнидан туриб кетди. Совуққон Диананинг асаблари пўлатдай бақувват бўлса-да, уни ҳам қорабезгак тута бошлаганди. Ўшанда гайритабиий мўъжизалар, хурофотлар замони бўлиб, руҳларнинг, арвоҳларнинг кўзга кўриниши ҳаёт воқелиги ўрнида қабул қилинарди. Инчунин, Габриэлнинг шу йўсиндаги милтиқнинг ўқидай отилган ҳақ сўзи икковнинг қора юрагига, моғор босган виждонига чуқур ботиб, даҳшат солганди.

– Тўхтатинг, тақсир! – саросима билан хитоб қилди қирол. – Нимаики тиласангиз, рози бўламан. Боринг, тезроқ жўнайверинг!

– Демак, сўзларингизга батамом ишониб, Сен-Кантенга отланаверайми, аълоҳазрат?

– Отланаверинг! – шоширди ҳали ҳам кўрқувдан ўзига келмаган ҳукмдор. – Сиз ваъдангизни бажарасиз, мен эса илтимосингизни адо этаман, бу – дворянлик ва қироллик сўзим!

Юраги ёришган Габриэль қиролга ва герцогиняга таъзим бажо қилиб, чиқиб кетди.

Қиролнинг елкасидан тоғ ағдарилганди, гўё.

– Ҳайрият-ей!.. Қутулдик! – ух тортди у.

– Мунчаям ташвиш чекаверманг, ўзингизни тутинг, онҳазрат, – деди Диана ўпкалагандай. – Ҳалиги кимсанинг олдида сирингизни фoш қилаёздингиз-да.

– У шунчаки кимса бўлгани йўқ, – жавоб берди қирол ўйга чўмиб. – Унинг деганлари азобдаги виждонининг безовта садоси эди...

Шунинг устига мактубини битказган кардинал пайдо бўлди...

Қирол ҳузуридан енгиллаб чиққан Габриэлнинг хаёлида эса ягона орзу: ўзи ранжитиб қўйган Диана де Кастро билан қандай учрашмоғи мумкин?

Билардики, у монастырь узлатига чекинган, лекин қайси монастырда? Эҳтимол, жориясидан билса бўлар? Габриэль Жасентани қидириб, Диананинг Луврдаги собиқ хосхонасига боришга жазм қилди.

Бироқ худди Габриэль ўйлагандай, Жасента ҳам бекаси билан ибодатхонада экан. Габриэлга Диананинг иккинчи оқсочи Дениза пешвоз чиқди.

– Вой, шўргинам, жаноб д’Эксмес! – ҳаяжонга тушди оқсоч. – Хуш келибсиз! Дарёдил соҳибам тўғрисидаги янги гапдан хабарингиз йўқми?

– Йўқ, Дениза, ўзим бирон нимани билиш қайғусида келувдим.

– Ё Биби Марям! Мен ҳам ҳеч нарсани билолмай гапда қолдим.

– Гапда қолдингиз? Нега, Дениза?

– Ие! Ҳозир де Кастро хоним қаёқдалигини наҳотки билмасангиз?

– Албатта, билмайман-да. Шуни сиздан сўрайман деб...

– Ё Тангрим! Нимаям бўлдики, монсеньер, бир ой аввал зоҳидалик кутқусига тушиб, монастырь узлатига қиролдан рухсат сўрашга уриниб қолди.

– Бунга эшитгандим. Хўш, кейин-чи?

– Кейинми? Энг даҳшатлиси кейин содир бўлди-да. Қайси монастырни танлаганини билармидингиз? Сен-Кантендаги таркидунё ибодатхонаси: унинг сарроҳибаси Моника бекач Диана хонимнинг ўртоғи эди. Оқибат шу бўлдики, бекам у ерда икки ҳафтаям тургани йўқ эдики, шаҳарни испанлар қамалга олишди.

– Ёпирай! – хитоб қилди Габриэль. – Буям бўлса худонинг иноятики, фақат кучимга куч, шижоатимга шижоат кўшмоғи муқаррар! Сенга раҳмат, Дениза! Хушxabаринг эвазига манави ҳадямни қабул қиласан, – Габриэль тилла тангали картмонни узатди. – Беканг ва менинг ҳаққимга дуода бўлгин...

Ҳовлида уни Мартен-Герр кутиб турарди.

– Энди қаёққа, марҳаматли хожама? – сўради яроқбардор.

– Замбараклар қаерда наъра тортаётган бўлса, худди ўша ерга, биродарим! Сен-Кантенга! Биз эрта ўтиб, индингаёқ етиб боришимиз керакки, дарҳол – бир соатдан сўнг отларга қамчи босаверамиз.

– Жудаям зўр-ку! – хитоб қилди Мартен-Герр. – Ё пир-у устодим авлиё Мартин! Оғримаган бошимга жумбоқ: пиёниста эдим, қиморбоз ва хотинбоз ҳам бўлдим, мана энди мени кўрқоқ ҳам десинлар-чи – ёлғиз ўзим ёвнинг бутун бир полкига қарши жангга кираманки...

26. УСТАБОШИ ЖАН ПЕКУА

Ўн бешинчи август куни Сен-Кантен ратушасидаги кенгашга саркардалар ва шаҳарнинг эътимодли фуқаролари жамланишди. Шаҳар ҳали таслим бўлмаган эса-да, шундай гаплар бор. Энди қаршилиқ бефойда туюлаётганди.

Тоғаси коннетабль Монморансидан қатъий буйруқ олган матонатли адмирал Гаспар де Колиньи учун испанларга таслим бўлиш энг сўнгги чора эдики, у ҳали бу тўғрида ўйлаган ҳам эмас. Шаҳар аҳлига қанчалар оғир ва машаққатли бўлмасин, ҳимояда ўтган ҳар бир кун мамлакат тақдири учун шунчалар ғанимат эканини адмирал жуда яхши ҳис этарди. Бироқ қийналиб кетган аҳолининг таслимга мойил кайфиятига қарши нима

қилса бўлади? Гарчи, ташқи душманга қарши кўксини қалқон қилса-да, ичкаридаги душманни енгиш қийин бўла бошлаганди. Худо кўрсатмасинки, сен-кантенликлар мудофаа юмушларидан бўйин товлагудай бўлишса, ҳарбий ҳаракатларнинг бари чиппакка чиқарди, ана унда шаҳарнинг ва Франциянинг калити Филипп Иккинчи билан унинг қўмондони Филибер-Эммануиль Савойскийнинг қўлига топширилди деган сўз!

Ана шу машъум мағлубиятдан сақланиш учун Колинъи ўйлаган сўнгги чора ратушада кенгаш чақириш бўлганди.

Бироқ адмирал йиғилганларни ҳарчанд ватанпарварликка даъват этдики, тунд ва совуқ сукунатдан ўзга жавоб бўлгани йўқ. Сўнгра Колинъи шаҳарлик киборлардан довюрак капитан Ожега сўз берди. У дастлаб масалага зобитларнинг диққатини жалб этиш билан шаҳар аҳлининг эътиборини мудофаага йўналтирмоқчи эди. Лекин капитан Оже унинг бу умидини ноумидликка айлантириб қўя қолди:

– Модомики, адмирал жаноблари, менинг фикримни билмоқчи экансиз, рўй-рост айта қоламан: Сен-Кантен ўзини ортиқ ҳимоя этолмайди. Башарти, душманни бир ҳафта, тўрт, лоақал, икки кун ушлаб туришимизга ақлим етса, бемалол айтардим: «Шу икки кун ватанни қутқармоғи мумкин. Қўрғоннинг сўнгги қаричи йиқилгунча, охирги инсон ҳалок бўлгунча, душманга йўл йўқ!» Таассуфки, ёв энди битта зарба билан шаҳарни забт эта олади, бунга ишончим комил. Келинг, қўл кўтарайлик, шаҳримизнинг ақалли вайрон бўлмаган бўлагини асраб қолайлик.

Ҳамма уни қувватлай кетди:

– Тўғри! Жудаям тўғри гап!

– Йўқ, жаноблар, йўқ! – қичқирди адмирал. – Шу тобда ақлдан кўра ҳисларга, қалб амрига қулоқ осайлик. Қолаверса, шаҳарни қўлга олиш учун испанлар-

нинг битта ҳамласи кифоя қилишига асло ишонмайман... Ахир биз уларнинг бешта ҳужумига дош бердик-ку! Қани, Лофор, муҳандислик бўйича раҳбар сифатида сиз нима дейсиз?

– Ижозатингиз билан, монсеньер, – дея сўз бошлади муҳандис Лофор, – очигини айтавераман. Жаноб адмирал, душман қўрғонни беш ерда қўпориб ташлаган ва ҳайронманки, ўша рахналардан нега фойдаланмай турибди? Айниқса, Сен-Мартен истеҳкомидаги йиқилган девор ўрнидан бир йўла йигирмата жангчи сиғаверади. Сен-Жан дарвозасида фақат бош минора қўнқайиб турибди, асосий деворнинг бутуни қолганмас. Ремикур шаҳарчаси тарафда эса испанлар зовурнинг терскай яндамасидан траншея кавлаб олишган, ҳосил бўлган карнизни пана қилиб, деворларимизни муттасил тўпга тутиб ётибдилар. Ва ниҳоят, д’Иль қишлоғи томондаги вазият ўзингизга аён: испанлар зовурдан ташқари, дўнглик ва ибодатхонаниям эгаллаб, у ерда шундай барқарор ўрнашиб олганки, у ёқда қарши зарба бериб, бирон натижага эришмоғимиз амримаҳол. Агар қалъанинг тўрт еридаги ўша оғир жароҳат бўлмаганда эди, шаҳар эҳтимол бардош берарди, бироқ энди умид йўқ-да...

Залда нохуш ғала-ғовур авж олди. Адмирал бор матонатини ишга солиб, тагин мурожаат қилди:

– Яна битта гап, жаноблар. Сиз тўғри айтасиз, жаноб Лофор, лекин гарчи деворларимиз қулаган эсада, ундан кучлироқ жонли қалқон – аскарларимиз йўқми? Уларнинг қудрати ва шаҳар аҳлининг фаол кўмаги билан Сен-Кантенни бир неча кунгина тутиб тура олмаймизми? Ана шунда, дўстларим, шармисорлик кулфати фахрли зафарга айланади, албатта! Рост, истеҳкомларимиз ночор, лекин аскарларимиз етарли, тўғрими, жаноб Рамбуйе?

– Адмирал жаноблари, – деди Рамбуйе, – ҳозир очик майдонда, қароримизни кутаётган оломон орасида бўлсайдик, «ҳа, аскарларимиз етарли», деб жавоб қайтарардим, зеро, кўпчиликнинг юрагини ноумид қилиш ярамайди. Аммо давраимизда синовлардан ўтган шерюраклар ўтиришибдики, ҳақиқатни яширолмайман: одам етарли эмас, мавжуд куч билан зиммаимиздаги вазифани уддалаш мушкул. Жангга яроқли ҳар бир кишининг қўлига қурол бердик. Қолганлар мудофаа истеҳкомларига сафарбар этилган, болалар, кексалар, аёллар ҳам уларнинг ёнида. Хуллас, бекорчи қўл йўқ ва бу қўллар камлик қилмоқда. Таассуфки, авлиё Лаврентий айёмидаги мағлубият умид қилишимиз мумкин бўлган ҳимоячилардан маҳрум этган. Башарти, сизга Париждан кўмак жўнатишмаган бўлса, монсеньер, бу ёғи ўзингизга ҳавола: хўп десангиз, гарнизонимизнинг омон қолган кучлариниям нобуд қилмасак, улар галдаги қалъалар мудофаасида, эҳтимол, ватаннинг тақдирида асқатарди.

Ҳамма маъқуллай кетди. Шов-шув тобора баландлаб, ратушани қуршаган оломоннинг қулоғига чата етди. Шунда кимдир момақалди роқдай гулдиради:

– Жи-им!

Дарҳақиқат, ҳамманинг уни ўчди-қолди, негаки, бу ўктам овоз соҳиби кимсан Жан Пекуа эди. У хусусий бофандалик дўконида устабоши бўлиб, ҳурмати баланд, кўпчиликка сўзи ўтадиган ва анча-мунча одамлар, ҳатто, ҳайиқадаган дов киши эди.

Жаноб Пекуа қадимий ҳунармандлар сулоласига мансуб бўлиб, унинг аждодлари ўз шаҳрини севган ва унинг учун яшаб, керак бўлса, Сен-Кантен учун жонларини фидо эта олишган. Бу покдомон тўқувчи учун оламда Франциягина мавжуд, Францияда эса фақат Сен-Кантен бор, холос! Шаҳар тарихини, ривоят-нақлларини, кўҳна урф-одатларини, афсоналарини ундан ортиқ биладиган

киши йўқ. Жан Пекуа учун ҳар бир даҳа, кўча ва ҳар бир уй ё тарихан, ё айни замон нуқтаи назаридан алоҳида аҳамият касб этарди. Унинг сиймосида гўё шаҳарнинг ўз-ўзини бошқариш руҳи мужассам. Унинг устахонасини иккинчи бош майдон десак, Сен-Мартен кўчасидаги ёғоч-тахта уйи ҳам иккинчи ратуша эди, албатта. Бу шарофатли хонадон ғаройиб пешлавҳаси билан ҳам диққатга сазовор: бофандалар дастгоҳи тасвири ёнига оҳунинг тарвақайлаган шоҳи осилганди. Эмишки, унинг бобокалоними, хуллас, қай бир аждоди лочинкўз мерган бўлиб, бир сафар шикорга борибди-да, юз одим олисдаги шоҳдор кийикни нишонга олибди, камоннинг икки пайконини оҳунинг иккала кўзига жойлаб қўйибди. Ҳозир ҳам Сен-Кантен шаҳрига борсангиз, Сен-Мартен кўчасига ўтинг: худди ўша шоҳни кўрасиз. У замонларда бу тўқимачини бутун музофотда танимаган одам йўқ эди. Хулласи калом, Жан Пекуани шаҳарнинг жонли рамзи деса ҳам арзирди.

Ана шунинг учун ҳам бофанданинг гулдурос овози эшитилгач, шовқин-сурон тиниб, ҳеч кимнинг дами чиқмай қолганди-да.

– Келинглар, – сўз бошлади у, – азиз биродарларим ва ҳамшаҳарларим, жимликни сақлаб, фақат бир дақиқа менга қулоқ беринг. Бир ёқадан бош чиқариб, ақл кўзи билан қарайлик: ҳозиргача нима қилганимизни билиб олсак бас, шунинг ўзидан энди яна нимага қодир эканимиз аён бўлади-қолади. Ғаним шаҳримизни қуршаганда, начора, тақдирга тан бериб, мардона қаршиладик. Бизни балоғардон қилгани учун қисматдан нолиганимиз йўқ. Ҳа, нолимадик. Аксинча, адмирал етиб келиб, тажрибаси ва матонати билан кўмак бергач, биз ҳам унинг режаларига «лаббай» дея олдик. Захирамизни, йиққан-терганимизни, пулимизни – ҳаммасини унга бериб, ўзимиз қўлга қурол олдик. Мухтасар айтсам, ноҳарбий одамнинг

қўлидан келадиган ҳамма ишни бажардик, шекилли. Биз қиролимизнинг шавкатли Сен-Кантен шаҳри-ни унутмаслигидан, тез орада мадад юборажагидан умидвор эдик. Шундай бўлди ҳам: Филипп Иккин-чининг босқинчиларини ҳайдаб солиш учун шахсан коннетабль Монморансининг ўзи етиб келди. Таас-суфки, авлиё Лаврентий айёмидаги жанг кулфатга айланиб, орзу-умидларимизнинг бари чилпарчин бўлди. Коннетабль асирга тушиб қолди, армияси ер билан яксон этилди ва биз яна ғарибона ёлғизлик-да қолавердикки, бунақаси бўлган эмас. Ундан буён беш кун ўтди, душман вақтдан унумли фойдаланиб, мутгасил тўпларини гумбурлатиб турибди. Аммо биз испан замбаракларининг наърасини эшитаётганимиз йўқ, кўзимиз Париж йўлига нигорон, вужудимиз қу-лоққа айланган: кошкийди, қиролимиз юборган ёр-дамнинг шовқини эшитилиб қолса! Надоматлар бўл-синки, пойтахт тарафдан «тиқ» этган садо йўқ. Қирол бизни унутган. Афтидан, унинг кўнглига қил ҳам, биз ҳам сизмаймиз. У қолган-қутган кучларни жам-лаб, биринчи галда мамлакатни қутқаради, бизнинг шаҳарни эмас!.. Азиз ватандошларим ва дўстларим! Де Рамбуйе ва Лофор жаноблар айтишдики, кўҳна шаҳримиз ҳалокат ёқасида. Ҳа, бизни унутишган, иш қўлдан кетди, энди ҳалок бўламиз!

– Ҳа-да! Таслим бўлиш керак! Таслим! – дея шовқин-сурон хуружга келди.

– Йў-ўқ! – деди Жан Пекуа. – Ўлишимиз керак!

Кутилмаган бу хулоса ҳаммани таёқдай қотириб қўйганди, залга сукунат чўқди. Бу ҳол ҳаяжонини оширган бофанда тагин ҳам жўшиб галга тушди:

– Ҳа, фақат ўлмоқ! Лофор ва Рамбуйе жаноблар-нинг айтишича, энди қаршиликка илож йўқ. Аммо жаноб Колиньи дейдики, ҳозирча илож бор. Келинг-лар, курашни давом эттирамиз! Адмирал жанобла-

ри ўз ишига пухта ва нима қилиш кераклигини биледи. У ўзининг юксак ақл-идроки билан битта шаҳарнинг ва бутун Франциянинг тақдирини обдан тарозига қўйиб кўргани аниқ. Унингча, Сен-Кантен ҳалок бўлган тақдирда ҳам ўз постидаги содиқ ва баҳодир соқчидайин ҳалок бўлсин! Мана шу энг шонли ва тўғри йўл! Кимки норози – кўрқоқ, кимки бўйсунмаса – хоин! Деворлар йиқилган бўлса, ҳечқиси йўқ, мурдаларимиз билан яна тиклаб оламиз! Ҳафта эмас, кун эмас, ақалли бир соатга дош бера олсак ҳам қон тўкаверамиз! Жанговар вазифа қанчалар қурбонни тақозо этиши жаноб адмиралга аёнки, агар у биздан шуни талаб этаркан, демак, зарур-да. Бу – жаноб де Колинъининг қалб амри. Жавобгарликнинг бари унинг зиммасига юкланади, бизлар эса фақат бўйсунамиз, тамом!

Бунчалар маъюсият ва кўтаринкилик уйқашган мурожаатдан сўнг залдаги сукунат аҳлининг, улар қатори адмиралнинг боши ҳам эгилди: бофандалар устабошиси Гаспар де Колинъининг устига бутун бир тоғни бостириб қўйганди-да! Шаҳар аҳлининг ҳаётига кафил бўлишдай масъулиятнинг ўзи адмирални ларзага соларди.

– Дўстларим, – давом этди тўқувчи, – сукут – аломати ризо, дебдилар. Жуда тўғри қиласиз. Индаманг ва ўлимга чоғланаверинг! Сиздан «Ахир Сен-Кантен ҳалок бўлмоқда-ку!» иқрорини талаб этишга бировнинг ҳаққи йўқ. Аммо ватан ишқи юракларингизда менинг қалбимдаги мисоли ловуллаётган бўлса, албатта, ҳайқирмоғингиз керак: «Яшасин Франция!»

– Яшасин Франция! – деган овозлар эшитилди, лекин у ҳайқириқдан кўра инграшга ўхшарди.

Кутилмаганда довдираб қолган Гаспар де Колинъи шиддат билан ўрнидан турди:

– Гапимга қулоқ солинг! Эшитиб олинглар! Бунчалар машъум масъулият юки ёлғиз ўзимга жудаям оғирлик қилади. Агарда сизлар душманга таслим бўлишга уринсангиз, бунга қаршилик кўрсатардим. Аммо сизлар душмангамас, менга таслим бўлиш ҳаракатида экансиз, масаланинг муҳокамасига энди кучим ҳам, ваколатим ҳам етмайди... Модомики, беҳуда қурбонларнинг ҳожати йўқ, деган тўхтамга келибсизлар...

– Афтидан, – унинг сўзини бўлди нотаниш овоз, – сиз ҳам шаҳарни испанларга топширишни таклиф этасиз шекилли, жаноби адмирал!

27. ГАБРИЭЛЬ БИРЎЛА АДМИРАЛНИ, ШАҲАРНИ ВА ҚИРОЛНИ ҚУТҚАРГАНИ ХУСУСИДА

– Ким у сўзимни бўлишга журъат этган? – сўради адмирал қовоқ уйиб.

– Мен! – қишлоқча кийинган киши олга чиқди.

– Деҳқонмисиз? – ҳайрон бўлди адмирал.

– Йўқ, виконт д’Эксмес, қироллик гвардияси капитани, ҳузурингизга ҳазрати олийларининг махсус топшириғи билан келдим.

– Қиролнинг вакили! – зал бирданига жонланди.

– Ҳа, қирол зоти олийларининг вакилиман! – таъкидлади Габриэль. – Кўриб турибсизки, у киши сен-кантенлик азамат баҳодирларини унутган эмас, хаёли фақат сизларда. Етиб келганимга уч соат бўлди, жафокаш қалъа деворларини кўришга ва фикрларингизни эшитишга улгурдим. Ижозатингиз билан айтиб қўяйки, бу ердаги гаплар ҳақиқатдан йироқ. Бунчалар ноумидлик сизларга муносиб ишми? Намунча бадбинликка банди бўлиб, тутуриқсиз ваҳимага тушиб ўтирибсиз? Жин урсин, бошингизни тик тутингки,

ҳатто мағлубиятингиз ҳам душманга зафарингиздан қиммат тушсин! Мен ҳозиргина ҳимоя кўтармаларини айланиб келдим: сиз, шаҳар аҳли, икки ҳафтага бемалол дош бера оласиз. Ваҳоланки, ватан тақдири учун қиролимизга бир ҳафтагина муҳлат сув билан ҳаводай зарур, холос. Бу ердаги бояги талвасаларни ҳозир мен икки оғиз сўз билан бартараф қиламан.

Шаҳар ашрофлари ва зобитлар Габриэлнинг оғзига термилиб, унинг метиндай иродасига, мантиқли сўзларига сеҳрланиб қолишганди.

– Қани эшитайлик-чи! Эшитайлик! – дер эди сабр-сиз издиҳом.

Ҳамма қулоқ бериб, атрофга жимжитлик чўқди. Габриэль давом этди:

– Мана сиз, жаноб Лофор, айтишингизча, кўрғондаги душман очган тўрт рахнадан испанлар ёпирилиб кира олармиш. Тўгрими? Сизнингча, энг таҳликали вазият д’Иль томонда экан: ибодатхонани эгаллаб олган испанлар тўлга тутиб кўз очирмаяптики, истеҳкомларда қимирлашнияма иложи қолмаган. Ижозат беринг, Лофор жаноблари, истеҳком қурувчиларининг хавфсизлигини осонгина таъминлаш йўлини айтаман, биз бу усулдан Чивителла қамалида фойдалангандик. Қум тўлдирилган қоплардан кўндаланг гов кўтарилса бўлди: ишчилар душман кўзидан пана бўлишади ва испан снаряди ўша тўсиққа санчилиб тўхтайдди. Ремикур қишлоғида эса ёв зовурнинг терскай тарафидаги траншеяга туриб олиб, кўрғон деворларини замбаракдан тўхтовсиз ураётгани ҳам тўғри. Аммо миналаштириш худди ана шу ерда зарур, Сен-Жан дарвозаси томонда эмас. Жаноб Лофор, кунботардаги сапёрларингизни жануб томонга олиб ўтинг эди, вазият дарров ўнгарилади. Аммо сиз эътироз билдиришингиз мумкин, чунки бу ҳолда Сен-Жан дарвозаси ва Сен-Мартен истеҳкоми очиқ қолади. Бу

– тўғри. Дарвозага – элликта, истехкомга – элликта, жами – юз нафар ҳимоячи зарур, лекин шаҳарда одам етишмайди. Кўнглингиз тўқ бўлсин, ўшанча аскарни мен ўзим билан бошлаб келганман.

Кенгаш аҳли қувонч ва ҳайрат билан гувраниб олди. Бу дилхоҳ жонланиш Габриэлни янада жўшдириб юборди:

– Ҳа, шундай! Барон Вольперг уч юз жангчи билан сизларга мадад бермоққа келаётганди. Уч льё¹ нарида уни қувиб етдим ва иккимиз келишиб олдик. Унга кўра мен шаҳарда бўлиб, у ўз аскарларини бемалол олиб кириши мумкин бўлган қулай жойни аниқлашим керак эди. Мана, Сен-Кантенга кирганимни ўзингиз кўриб турибсиз ва режамниям пухталаб бўлдим. Энди эса Вольперг ҳузурига қайтаман. Унинг қўлидаги кучни учта юзликка бўламиз, биттасига командирликни қўлимга оламан ва бугунми-эртами, ой чиқмаган қоронғи тунда ўзим кўзлаган рахнадан шаҳарга олиб кираман. Ҳар қандай шароитда ҳам учта юзликдан ақалли биттаси Сен-Кантенга ёриб ўта олади. Бинобарин, камида юз нафар абжир жангчи сафларингизга қўшиладики, ярмини Сен-Жан дарвозасига, қолганини эса Сен-Мартен истехкомига жойлаштирасиз.

Габриэль шаҳар аҳлининг кўнглидаги ўчаёзган учқунни гуриллаган гулханга айлантиргандики, унинг сўнгги сўзлари олқишларга, қийқириқларга кўмилиб кетди.

– Мана энди жанг қиламиз ва зафар қозонамиз! – ҳовлиқди Жан Пекуа.

– Жанг қилиш мумкин, аммо галаба қозониш мушкул, – эътироз билдирди Габриэль. – Мен қўйнингизни пуч ёнғоққа тўлдирмоқчи эмасман. Фақат

---

¹ Льё – масофа ўлчови, 5-5,5 километрга баробар. (Таржимон изоҳи – Р. У.)

ҳаммангизни, алалхусус, ҳам тантанавор, ҳам қайғули сўзларни ўртага солган Жан Пекуани икки ҳақиқатга ишонтироқчи бўлдим, холос. Биринчидан, қирол сизларни унутган эмас ва иккинчидан, сизларнинг ҳалок бўлишингиз ўзингизга шон-шараф, қаршилик кўрсатишингиз эса ватанга наф келтироғи мумкин. Жан Пекуа, ҳозиргина, «ўлмоқ керак», деб турувдингиз, энди, «жанг қиламиз», деяпсиз, бу жудаям зўр! Ватаннинг шердил қалқонлари, бардам бўлинг! Қиролни сақланг, ватанни халос қилинг! Бошингизни тик тутинг! Агарда бу йўлди жисман ҳалок бўлсангиз-да, қутлуғ номингиз ва азиз ёдингиз ҳамиша безавол! Қани, ватандошларим, якдиллик билан ҳайқирамиз: «Яшасин Франция! Яшасин Сен-Кантен!»

Габриэлга эргашган юзлаб садолар жўровоз наъра тортди:

– Яшасин Франция! Яшасин Сен-Кантен! Яшасин қирол!

– Энди эса, – хитоб этди Габриэль, – ҳамма истеҳкомларга! Ҳамма ишга!

– Истеҳкомларга! Ишга! – қувватлаб қичқирди оломон. Ва руҳланган шаҳар аҳли ифтихор ва умид билан кўчага отилди. Улар Габриэлнинг жонбахш сўзларини эшитолмай армонда қолганларга ҳам худо, ҳам қирол етказган халоскорни таърифлаб, оғизларидан бол томиб боришарди.

Бебаҳо ва самимий саркарда адмирал Гаспар де Колиньи Габриэлга ҳаяжон билан зеҳн соларкан, терисига сифмасди. Кенгаш якунлангач, у ўрнидан туриб, йигитнинг олдига борди ва қўлини маҳкам қисди.

– Миннатдорман, виконт, – деди у. – Сиз нафақат Сен-Кантенни, мениям шармисорликдан сақлаб қолдингиз. Ҳатто, Франциянинг ва қиролимизнинг жонига оро кирганингиз ҳам мутлақо мумкин.

– Лекин ҳали ҳеч нарса қилганим йўқ, адмирал жаноблари. Ҳозир эса Вольпергнинг ёнига қайтиб, ваъда қилинган юз кишини қалъага бошлаб келишим керак.

28. МАРТЕН-ГЕРРНИНГ ХИЙЛА ЛАПШАНГ ЭКАНИ ХУСУСИДА

Адмирал Габриэль де Монтгомери билан бир соат суҳбатлашди. Ёш бўлса-да, беҳад дадил, довжур ва ўқимишли бу йигит стратегия ҳақида саркарда ми-соли, мудофаа истеҳкомлари устида муҳандисдай, руҳий қудрат тўғрисида кексалар каби фикрлаши билан Колинъини қойил қолдирганди. Габриэль ҳам адмиралдаги олижаноблик ва самимиятга маҳлиё эди. Бир соатгина суҳбатлашган бу икки ҳарбий ўзаро чексиз ҳурмат туфайли минг йиллик қадрдонларга айланиб кетишди.

Вольперг бошлиқ отряднинг шаҳарга кириб олиши билан боғлиқ тафсилотлар хусусида батафсил келишиб олишгач, Габриэль адмирал билан хайрлашди. Йкков пароль ва шартли сигнал масаласида ҳам бир тўхтамга келдилар.

Мартен-Герр уни кираверишда кутиб турганди ва ҳаяжон ичра деди:

– Мана, роса бир соат бўлибдики, фақат виконт д’Эксмес ҳақидаги ҳамд-у саноларни эшитиш билангина овораман, монсеньер. Бутун бир шаҳарни остин-устун қилиб юбордингиз-ку! Илми ғайб жойланган тумор тақиб келувдингизми, қанақасига сен-кантенликлар фикрини терскайига буролдингиз, а?

– Қатъият билан битта нутқ сўзладим, Мартен, фақат шу холос. Бироқ гап – бари бир қуп-қуруқ гап-да. Мана энди амалий ишга ўтамиз, оғайни.

– Ана ўшандан гапиринг-да, монсеньер. Менга мингта шап-шапдан битта шафтоли аълоки, ишни кўрсатинг, ишни. Фаҳмим етиб турибдики, шаҳардан чиқиб, ёвнинг тумшуғи остида сайри боғ айлаймиз. Ўйинги, мен ҳозироқ тайёрман!

– Мунчалар ўпкангни қўлтиқламай тургин, Мартен. Ҳали кун ботгани йўқ, бу ердан қоронғироқда чиқамиз. Камида уч соат фурсатимиз бор. Унгача битта зарур ишимни бажариб оламан... Ўшани аниқлама-сам бўлмайди...

– Тушунаман: гарнизоннинг кучини чамалайсиз-да! Ёки истеҳкомни текширасиз...

– Ҳеч нимани тушунмабсан, бечора Мартенгинам, – хўрсинди Габриэль. – Сен айтган масалаларнинг бари-ни ўрганиб бўлдим. Буниси бўлакча... мутлақо шахсий...

– Нима эканини аниқ айтинг-чи, агар қўлимдан келса, бирор-бир ёрдам...

– Қўлингдан келади, ёрдаминг керак, Мартен. Сен садоқатли хизматкор ва жон дўстимсанки, сендан яширади-ган сирим йўқ... Ҳозир бу шаҳарда кимни излашим мумкинлиги ҳаёлингдан фаромуш бўлиб турибди, холос.

– Эсим қурсин, монсеньер! Гап черков узлатидаги зоҳида хоним устида! Шунақами?

– Топдинг, Мартен. Бу шаҳарда ҳоли не кечдий-кан? Иқрорманки, буни адмиралдан сўрашга ботинолганим йўқ. Бироқ у ҳам билмаса-чи? Тахминимча, монастырга киришдан бурун Диана исмини ўзгартирган бўлишиям мумкин.

– Тўғри, – маъқуллади Мартен, – унинг янги исми қулоғимгаям чалинувди: бир нарса... тилим қовушмади, ғайридинчами-ей...

– Нима қилсак бўларкин? – деди Габриэль ўзича. – Кел, дастлаб зоҳида қизлар ибодатхонаси ҳақида суриштирайлик-чи...

– Маъкул, – рози бўлди Мартен-Герр. – Мен қўл берган пирим айтгандай (уни протестантликда гумон қиладилар), умумийдан хусусийга ўтаверамиз-да. Бўпти, мен тайёрман.

– Маълумотни икки ёқдан қидирамиз, шунда имкониятимиз ҳам икки ҳисса ошади. Чаққон ва пинҳона ҳаракат қиласан, фақат ичиб-нетиб юрмагин-да.

– Э-эҳ, жанобим, ахир, ўзингизга аёнки, Париждан жўнаганимиздан буён аввалги ҳушёр турмуш тарзимга риоя қилиб, сувдан бўлак суюқлик ичганим йўқ.

– Ҳайрият! – деди Габриэль. – Хуллас, роппа-роса икки соатдан сўнг худди шу жойда кўришамиз.

– Бош устига, монсеньер!..

Икков келишилган вақтда ўша ерда топишдилар: Габриэлнинг оғзи қулоғида, Мартеннинг эса тарвузи қўлтиғидан тушган. Негаки, у кўп нарсани аниқлай олмаганди. Мартеннинг билгани шуки, монастирдаги зоҳидалар шаҳарлик аёллар каби ярадор жангчиларнинг жароҳатини боғлаш ва дардига малҳам бўлишдай савобга саъй қилганлар. Улар тонгдан то қаро кечгача лазаретларда муҳтож аскарларга меҳр-шафқат улашиб, ибодатхонага тунаш учунгина қайтардиларки, бу одамсурат фаришталарга шаҳар аҳлининг кўнгли ийиб борарди...

Ҳайтовур, Габриэль анча-мунча янгилик топа олганди. Йўлида учраган илк ўткинчиданоқ Мартен-Герр билган гаплардан воқиф бўлди-да, ибодатхона сарроҳибасининг кимлигини сўрашни унутгани йўқ. Унинг исми Моника бекач бўлиб, Диана де Кастронинг дугонаси эди.

– У кишини қаердан топса бўларкин? – суриштирди Габриэль.

– Энг хавф-у хатар қайнаган жойдан...

Табиийки, у д'Иль томонга йўл олди ва аббатисани дарҳақиқат ўша ерда учратди. Роҳиба виконт д'Экс-

меснинг доврўғини аллақачон эшитиб бўлгандики, Сен-Кантенга не мақсадда келганидан ва ратушадаги оташин нутқидан ҳам хабардор эди. У йигитни қиролнинг ваколатли вакили ва шаҳарнинг халоскори сифатида муносиб қаршилади.

– Сарроҳиба онахон, қиролнинг вакили бўлсам-да, ҳазрати олийларининг қизи герцогиня де Кастрони қидириб юришим сизни ҳайрон қилмасин, илтимос. Йўлимда учраган зоҳида сингилларимга назар солиб кўрдим, бироқ уни учратолганим йўқ. Мабодо, унинг тоби қочмаганми, аммо худо сақласин.

– Йўқ, виконт жаноблари, – жавоб қайтарди сарроҳиба. – Лекин унга бугун ибодатхонани тарк этмасликни ва дам олишни буюргандим. Зотан, Яратганнинг ўзи шоҳид, у савоб ишдаги матонати билан баримиздан ошиб тушдики, ўз жонига зиёда жабрлар қилди: ҳамма ёққа улгуриб, барча юмушга шай турди. Ана шу хизмати учун уни француз халқининг асл қизи дегим келади! У ўзининг олийнасаблигини ва мақомини ошкор этмаганки, жаноби виконт, агар сиз ҳам шу сир пардасига риоя – андиша қилсангиз, унинг беҳад миннатдорлигига сазовор бўлардингиз. Мозийдаги авлиё зоҳидаларимиздан бокира Бенедикта исмини қабул этди, бироқ ярадор оғаларимиз лотинчани билмаганлари боис уни «бекач Бени» деб атайдилар.

– Ахир, бу «герцогиня хоним»дан жарангдорроқ экан-ку! – хитоб қилди Габриэль қувончдан кўзи ёшга тўлиб. – Башарти, худо асраб, эртага омон қайтсам кўра олармикинман?

– Тангри ёр бўлиб, қайтасиз, оғам! – деди сарроҳиба ишонч ва ихлос билан. – Жони азобда қолган жангчи оғаларим қайдаки ўткир оҳ-у нола чексалар, бекачни худди ўша ерда кўрасиз.

Шу дамда Габриэлнинг қалби ёришиб кетди. Тунги жангдан соғ-саломат чиқажагига нурли ишонч ва умид туғилди.

29. МАРТЕН-ГЕРРНИНГ НИҲОЯТДА ЛАПШАНГ ЭКАНИ ХУСУСИДА

Нотаниш жойларда адашиб қолмаслик учун Габриэль Сен-Кантен атрофининг харитасини пухта ўрганиб чиққанди. Қуюқлашаётган тун чойшаби остида Мартен-Герр икков душман кузатувидан четроқдаги яширин йўлдан ими-жимиди ўтиб олишди.

Бироқ энг оғири ҳали олдинда: суворий тўдалар қамалдаги шаҳар теварагида кечаси-ю кундузи изғиб юрардики, деҳқонча кийинган қаҳрамонларимизнинг испанлар билан ҳар қандай учрашуви ҳалокатга айланиши ҳеч гапмас. Сал тилидан тutilса бас, Габриэлнинг ҳамма хаёллари пучга чиқади.

Шу боис йўл айрилишига етгач, Габриэль ўйга ботди, Мартен-Герр ҳам тўхтаб қолди. Аслида, у ҳеч нарсани ўйламасди: фикрламоқ юмушини батамом ўз хожасига ҳавола этиб қўйган. Довюрак ва содиқ яроқбардорнинг айна хусусдаги қарори аниқ: Мартен-Герр – тана, Габриэль – калла, вассалом.

Салдан сўнг Габриэль шундай деди:

– Олдимиздаги икки йўлдан бирини танлашимиз керак, икковидан ҳам Анжимон ўрмонида бизни кутиб турган барон Вольпергнинг олдига бориш мумкин. Бащарти, бирга-бирга кетаверсак, асиргаям биргаликда тушиб қолишимиз осон. Бошқа-бошқа юрсак-чи, имконимиз икки карра ортиб, хавф-хатар икки ҳисса камайарди. Сен манави тарафдан борасан, хийла олис бўлса-да, бехатарроқ.

Йўлингда валлонлар¹ қўналғаси учрайди, асирликдаги жаноб Монморанси ана шу ерда сақланади, лекин сен у жойни айланиб ўтгин. Ўзингни қўлга ол, вазмин бўл! Мабодо, соқчилар тўхтатгудай бўлса, жавобинг аниқ: анжимонлик деҳқонсан, аскарларга у-бу егуликлар сотиб, испанлар лагеридан қайтгансан. Пикардияликлар шеvasида гапиришга ҳаракат қил. Фақат энг асосийсини унутмагин: довдирама, суллоҳ бўлиб, тап тортмай жаврайверасан. Ўзингга ишон, ҳеч бўшашма, заррача иккилансанг, ҳаммаси барбод бўлди деявер!

– Кўнглингиз тўқ бўлсин, монсеньер! Камина сиз ўйлаганчалик ландовур эмасман, уларингизни бир зумда авраб қўяман.

– Бўпти, Мартен, мен нариги йўлдан кетдим. Агар мен етиб боролмасам, ярим соатдан ортиқ кутишмасин-да, вақтни бой бермасдан ҳаракат қилишсин. Негаки, оқшомдан кўра ярим кеча бехатарроқ. Шундай эса-да, менинг номимдан барон Вольпергга уқтирасанки, ўта ҳушёр бўлсин. Мен ўйлаган ҳаракат режаси ҳам сенга сир эмас: уч юз киши учта юзликка бўлиниб, шаҳарнинг уч томонидан имкони борича сездирмай кириб келади. Лекин ҳар уч колоннанинг бешикаст кира олиши даргумон: уларнинг бир гуруҳи ҳалок бўлса-да, бу ҳалокат қолган икки гуруҳни қутқазади. Сенга айтадиган гапим шу, биродарим Мартен, эҳтимол, қайта кўришмоқ тақдиримизда йўқдир... Қани, қўлни ташла, сени худога топширдим!

– Сизниям худо асрасин, монсеньер. Аммо умидим борки, мана шу кеча падарлаънат испанларга қарши катта бир иш кўрсатиб турибмиз-да...

---

¹ Валлонлар – Бельгия ҳудудида яшовчи халқ. Эслатамизки, ўша пайтда Бельгия Испаниянинг мустамлакаси эди.

– Бунчалар зўр кайфиятда эканингдан хурсандман, Мартен. Саломат бўл! Сенга омад ва энг муҳими, сурбетлик тилайман.

– Сизгаям омад берсин, монсеньер, ўзингизни эҳтиёт қилинг!..

Мартеннинг сафари аввалига рисоладагидай кечиб турувди: шубҳали аллакимларнинг тахлити кўринганда, ўзини зулмат қўйнига уриб, бир неча бор чап берди. Кори ҳол лаънати валлонлар лагерида кўз тикиб турган экан: осмондан тушгандай икки душман тўдаси (бири – суворий, бошқаси – яёв) пайдо бўлиб, Мартен уларнинг ўртасида эди.

– Ким у келаётган?

Дағдагадан аёнки, уни кўриб қолишди! «Мана энди сурбетлик санъатимни намойиш этаман!» – кўнглидан кечирди Мартен-Герр.

Чоғи, худо кўнглига зўр илҳом бахшида қилди-да, бизнинг Мартен-Герр овозини карнайдай қўйиб, куйлай бошлади. Мец шаҳри қамалда қолганда тўқилган ушбу қўшиқ мавжуд вазиятга беҳад ярашдиёв:

*Кунига жумадир – азизлар айёми,
Мец ўғри немисга қамал ичра тутқун.
Биргина ўй сурар хоҳ хосдир, хоҳ оми:
– Эвоҳ, қай йўл ила озод бўлмоқ мумкин?*

Қоронғилик қаъридан қандайдир хунук шевадаги бояги пўписа такрорланди:

– Эй! Гапир, кимсан ўзи? Жавоб бер!

– Анжимонлик деҳқонман, – деди Мартен-Герр йўлтўсарлардан ҳам бедаво лаҳжада ва ҳофизликка баландроқ пардада зўр бериб, йўлида давом этаверди.

– Тўхта дедим сенга! Қимирлама! Кекирдак йиртишингни бас қил! Эшитяпсанми? – тутақди таҳдидли товуш.

Мартен-Герр ўша лаҳзадаёқ бир қарорга келди: аввало, юз кишига қарши танҳо ўзи жанг қилолмайди, қолаверса, суворийлар қувгудай бўлса, ҳеч қаёққа кетолмайди. Аксинча, қочмоққа уриниб, душманни ўчакиштиради, холос. У ўрнида тўхтади. Аслини олганда, Мартен шу баҳона ўзининг ўткирлиги ва боқибегамлигини исботлашга қулай имконият туғилганидан ҳатто хурсанд эди. Нега десангиз, Габриэль яроқбардори бундоқ фазилатлар соҳиби эканига гоҳо шубҳа кўзи билан қарардики, Мартен айнан мана шу чигал вазиятда душманни гел қила олса борми, минбаъд унақанги иштибоҳлар барҳам топмоғи аниқ.

Айни мулоҳаза боис оламни сув босса тўпиғига чиқмайдиган қиёфада жаврай кетди:

– Жафокаш авлиё Кантен номига онт ичиб айтаманки, Анжимондаги уйига, хотини ва бола-чақаси қошига ошиқаётган йўқсил деҳқонни бандга солишдан ортиқ бемазагарчилик бўлиши мумкин эмас! Хўш, мендан нима истайсизлар ўзи? Айтинглар, айтинг, тезроқ бўлинг!

– Сендан нима истаймизми? – деди унга жавобан савол берувчи. – Сен кўршапалакка ўхшаган тунги саёқни сўроқ қилишни, тинтиб кўришни истаймиз. Деҳқонча кийиниб олган бўлсанг ҳам, эҳтимол, жосусдирсан.

– Воҳа-ҳа-ҳа! Сўранг, тинтий қолинг, – дея гулдураб қаҳ-қаҳ урди Мартен.

– Бунинг учун сени лагерга оборамиз!

– Лагерга? Марҳамат, кетдик! Мен энг каттаконларингизга арз қиламан. Бу қанақаси, ахир? Сен-Кантен деворлари олдидаги ўртоқларингизга егулик обориб, уйига қайтаётган мискин бир меҳнаткашниям ушлайверасизларми? Иккинчи бор ана шунақа яхшилик қилсам, падаримга лаънат! Ҳали сизларга айғоқчи бўлиб кўриндимми? Кетдик, ҳаммасини бошлиқларингизга айтиб бераман!

– Жа-а булбулигүёга ўхшайсан-ку! – киноя қилди отряд командири. – Оғайни, ўша бошлиқ мен бўламан. Хуллас, жонинг фақат менинг қўлимда. Сендақа фирибгар учун ҳам генералнинг уйқусини бузиб ўтирмаймиз, нодон.

– Йўқ, мени генералга обorasизлар! Талаб қиламан! Арз қиламан! Қўшинни боқаетганларниям бекордан-бекорга бандга солишяпти, дейман. Ахир, нима ёмонлик қилдим? Анжимонлик ҳалол-пок деҳқонман... Товон тўлатиб оламан, сизларни остириб юбораман.

Отлиқлардан бири луқма ташлади:

– Афтидан, уни беҳуда хафа қилдик, шекилли.

– Албатта, – маъқуллади бошлиқ, – қўйворгим ҳам бор, аммо унинг овози, сиёқ-сумбати жа-а таниш-да... Қани, олға юравер-чи, қўналғада гап арзон бўлади.

Икки суворий ҳайдаб бораётган Мартен-Геррнинг йўл бўйи чакаги юмилгани йўқ: оғзидан боди кириб, шоди чиқаверди. Қўналғага етиб, чодирга олиб киришганда ҳам жаврашдан тўхтамаганди:

– Сизга иттифоқдош инсонларга мана миннатдор муомалангиз! Сизларни худога солдим! Отингизнинг охуридаги арпани, аскарингиз ейдиган унни тушингизда кўрасиз, энди аҳмоғингиз йўқ!..

Суворийлар командири шу пайт машъалани Мартен-Геррнинг юзига тутди-да, иблисни кўргандай бир сапчиб олди.

– Шайтон ҳам шоҳид бўлсинки, боя янглишганим йўқ эди! – чинқирди у. – Ахир, анавининг ўзгинаси-ку! Наҳотки, бу аблаҳни танимаётган бўлсангиз?

– Ўша! Худди ўзи! – маъқуллашди дарғазаб жангчилар бирма-бир асирнинг афтига зеҳн солиб.

– Ҳайрият-ей! Ахийри танидиларингми? – деди юраги така-пука бўла бошлаган шўрлик. – Кўриб ту-

рибсизларки, анжимонлик Мартен Корнулье бўламан... Худойимга шукур, энди қўйиб юборарсиз...

– Сени-я? Сени қўйворамизми? Ўғри, чўчқа, осилиб ўлгур! – кўзлари чақчайган бошлиқ муштларини тугиб, ейман-ютаман дерди.

– Нима гап? Нега ўзгариб кетдинг, оғайни? – ҳайрон бўлди яроқбардор. – Бир зумдаёқ Мартен Корнулье бўлмай қолдимми?

– Сен ҳеч қачон Мартен Корнулье бўлган эмассан! Биз ҳаммамиз совунингга кир ювиб кўрганмизки, сен доғулини осонгина фош қила оламиз. Қани, дўстларим, бу товламачининг асл исмини айтиб, башарасидаги ниқобини олиб ташланг-чи!

Ўнлаб жангчилар жўровоз ҳайқиришди:

– Бу Арно дю Тиль! Бу ифлоснинг оти Арно дю Тиль!

– Арно дю Тиль? – ранги ўчди Мартеннинг. – Ким у ўзи?

– Сен ҳали ўзингдан ҳам тонасанми, аблах? – тутатди бошлиқ. – Ёлгон-яшиқларингни камида ўн киши чиппака чиқара олади. Наҳотки, шунчалар сурбетсан, наҳотки, авлиё Лаврентий айёмида асир олганимга ва коннетабль Монморансининг шотирларидан бири эканингга иқрор бўлмайсан, а?

– Йўқ, унақамас, – гўлдиради ҳуши бошидан учган Мартен, – мен Мартен Корнульеман!

– Мартен Корнульеман, дегин? – сўради заҳархандалик билан бошлиқ. – Демак, сен қаллоб Арно дю Тиль эканингни, товон тўлашга ваъда берганингни, аммо ўтган кечаси ёнимдаги бир сиқим пулимгача олиб қочганингни бўйнингга олмайсанми? Ҳаромзода!

– Янглишмаётганингизга ишончингиз комилми? – сўради юраги товонига тушиб қолган Мартен-Герр. – Менинг исмим чиндан ҳам Арно дю Тиль экани-

ни, авлиё Лаврентий куни манави азамат йигитнинг қўлида асир бўлганимни ҳаммангиз онт ичиб, тасдиқлай оласизми?

– Тасдиқлай оламиз! – шиддат билан ҳайқиришди дарғазаб аскарлар.

– Мен энди ортиқ ҳайрон бўлмайман, – гуноҳкорларча бошини ҳам қилди, зеро, унга қиёфадош хаёлий кимса ҳақидаги сафсатамисол гапларни айна ҳолда китобхонга эслатиб ўтамиз. – Мен исмим Мартен Корнулъе деб ҳарчанд маъқуллайинки, «йўқ, исминг Арно дю Тиль», деб оёқ тирайверасиз. Шу боис энди бу хусусда зинҳор огиз очмайман, баҳс қилмайман, пешонамда борини кўравераман. Энди қўлингизда занжирбандман. Мен шу ҳолни фикр қилмаган эканман-да... Бўлар иш бўлдики, начора, ихтиёр сизларда: уриб ҳайдашгайм, чилвирбанд қилишгайм, қамаб қўйишгайм ҳақларингиз бор.

Ушбу тазарру ваъзидан сўнг бояқиш «воиз» неки гуноҳни «сен қилдинг» десалар, ҳаммасини беистисно бўйнига олди, қулоқ қоқмади. Айна чоғда испан аскарлари бошидан қуйиб турган ҳақорат магзавасини янги гуноҳи кабиралари учун худонинг ғазаби ўрнида қабул қиларди. Фақат битта армон уни афсус-надоматга соларди: барон Вольперг қошига боролмади, зиммасидаги муҳим топшириқ аро йўлда қолди. Аммо у кори хайрга саъй қилиб, абжирлик ва сиполик бобида ўзини кўрсатмоққа интилгани ҳолда, иш чаппасига айланишини, хаёлида ҳам йўқ номаълум бадкорликлар учун жавобгар бўлажagini ким ҳам билибди дейсиз?

Қўл-оёқларини боғлаб, қуруқ ерга юмалатиб қўйилган Мартен-Геррнинг хаёллари ҳам хайрли эди: «Қанийди, Арно дю Тиль барон Вольперг отряди билан Сен-Кантенга кираётган бўлса, шундан ҳам

таскин топардим. Йўқ, афсуски, бу ҳам бир хомхаёл. Агар ўша доғули ҳақида эшитганларим ҳақиқат бўлса, унинг Париж сари ўқдай учиб кетаётганини тахмин қилинса жўялироқ бўларди».

30. ҲАРБИЙ ҲИЙЛАЛАР

Мартен-Геррнинг орзуси ўзига хомхаёл туюлган эса-да, айна ҳақиқатга айланганди. Габриэль не-не хатарларни доғда қўйиб, ўзини барон Вольперг ку-таётган ўрмонга кирган чоғи кўзи тушган илк инсон яроқбардори эди.

– Мартен-Герр! – хитоб қилди у.

– Худди ўзи, монсеньер! – кулимсиради яроқбардор.

Айтиб қўямизки, ушбу Мартен-Герр устаси фанг сурбет эдики, разолатни бировдан қарз олишга муҳтож эмасди.

– Қанча бўлди келганингга?

– Бир соат, монсеньер!

– Қойил! Бошқача кийиниб олибсанми? Уч соат бурун хайрлашган чоғимизда уст-бошинг бўлакча эди.

– Тўғри айтасиз. Йўлда учраган бир деҳқон билан кийим алмашиндик.

– Бирор гал ёмон одамлар билан тўқнашганинг йўқми?

– Мутлақо!

– Соз бўлибди-ку!..

– Агарда, виконт қарши бўлмасалар, – деди барон Вольперг, – ярим соатдан сўнг йўлга тушсак. Негаки, ҳали ярим тун бўлганича йўқ. Менимча, биз Сен-Кантенга соат учга яқин кириб боришимиз керак. Ўшанда соқчиларнинг сергаклиги сусаядики, бу – айна муддао. Нима дейсиз, виконт?

– Маъқул. Қолаверса, бу фикрингиз жаноб Колинъининг йўл-йўриқларига монанд келади. У бизни тонгги учда кутмоқчи эди. Ўшангача етиб борсак бўлди-да. Аммо ета оламизми-йўқми, худо билади...

– Албатта, етиб борамиз, монсенъер, ижозатингиз билан сизни шунга ишонтирайн, – гапга суқилди Арно-Мартен. – Валлонлар қўналғаси ёнидан ўтаётиб, унинг жойлашувига жиддий зеҳн солдимки, кўзимни бойлаб қўйсангиз ҳам, ўша ҳудуддан бемалол бошлаб кета оламан.

– Бумўъжиза-ку, Мартен! – деди терисига сигмасдан Габриэль. – Бор-йўғи икки соатда ҳаммасига улгурибсан-да! Бугундан эътиборан фақат садоқатинггамас, ақл-идрокинггаям суянадиган бўлдим...

Ўқувчига аён бўлгандирки, бу сохта Мартен ва унинг қаллоблик қиссаси қуйидагича: Арно асирликдан қочгач, шу атрофдаги ўрмонлардан чиқолмай бир ярим кун санқиб юрди. Яна асирга тушиб қолишдан қўрқарди. У кечга яқин Анжимон ўрмонида от туёқларининг изини кўриб қолди. Модомики, суворийлар қуюқ ўрмонни бошпана тутган экан, демак, французлар! Арно уларга қўшилмоққа уринди ва буни эплаштирди. Вольперг лагерида у учратган биринчи аскар унга Мартен-Герр деб гапирдики, Арно бу номдан бўйин товламай қўя қолди. Жосуснинг борлиги қулоққа айланиб, гап пойлашга тушди. Бу «меҳнати» сербарака бўлиб, Сен-Кантенга кетган виконт д'Эксмес шу кеча қайтажагини тез орада билиб олди ва Мартен-Геррнинг у билан биргалигига ўзининг ақли етди. Шунинг учун ҳам бу ердагилар виконт ҳақида Арнодан суриштиришарди.

– Виконт ҳализамон келиб қолади, чунки бошқа-бошқа йўлдан жўновдик, – жавоб берди у ва Габриэль билан бўлғуси тасодифий учрашув ўзига кўп манфаатли эканини пайқади.

Биринчидан, нон – авлиё, ош – пайгамбар бўлган уруш шароитида қорин тўйгазиш қайғусидан қутулади. Иккинчидан, коннетабль Монморанси ўзининг шармандали мағлубияти ва асирлигидан кўра, ашаддий ва қудратли ганими герцог де Гиз қиролнинг ишончига муяссар бўлганидан қаттиқ ғам-ғурбатда қолганини Арно биларди. Инчунин, де Гизнинг энг яқин дўстларидан бири Габриэль билан ош-қатиқ бўлиш герцог ҳақида маълумот тўплаш манбаи эдики, Арно ҳар бир сўзни коннетаблга тилло қимматида сотарди. Ва ниҳоят, Габриэль ўзи ҳам Монморансига шахсий душман-да, ахир у Франциск ва Диананинг никоҳи йўлидаги ғов эди.

Аммо ҳақиқий Мартен-Герр келгудай бўлса, бу ширин хаёлларнинг бари рўёга айланарди, бинобарин, ўз қаллоблигини яшириш ва ландовур Мартеннинг қайтишига йўл қўймаслик учун Арно ҳар ишга ҳозир. Ҳатто ўлдиришдан ҳам тоймасди. Д'Эксмес ёлғиз қайтиб, ўзини Мартен-Герр деб билганда, Арно ғазна топган қароқчидай суюнди. Ажабки, Арно ўзи билмагани ҳолда Вольперг ва унинг одамларига тусмоллаб бўлса-да, тўғри гапни айтиб қўйган эди. Ана шунда у толе юлдузидан кўнгли тўлди ва Мартен бояқишни испанлар чангалига мубтало этган пирига, яъни усто-зи иблис алайҳиллаънага шукроналар айтди...

Салдан сўнг Вольпергнинг отряди учга бўлиниб, турлича йўллардан шаҳарга отланди.

Габриэль бошлиқ юзлик валлонлар қароргоҳини оҳиста четлаб ўтиб, ҳамма тарафида испанлар мўр-ма-лаҳдай уймалашган Сен-Кантен қўрғонига етди.

Шаҳар таҳлика остида ниманидир кутарди: Габриэль билан Вольперг режалаштирган операция Сен-Кантен учун ё ҳаёт, ё ўлим! Шу боис адмирал соат иккидаёқ Вольпергнинг аскарлари ўтадиган нуқта-

ларни шахсан ўзи кўздан кечириб, соқчиларга сергак туришни буюрди. Сўнгра кузатувчилар минорасига кўтарилди ва нохуш зулмат қўйнига умидли термилиб, «тиқ» этган товушга қулоқ тутди. Бироқ у кутган мужда кўрингани ҳам, эшитилгани ҳам йўқ... Адмирал минорадан тушиб, зобитлари ҳамроҳлигида де-ла-Рэн истеҳкомига от қўйди.

Черков қўнғироги соат учга бонг урганда, Сомми ботқоқлиги тарафдан бойқушнинг овози эшитилди ва адмирал шукрона айтди:

– Тангрига шукур! Улар етиб келишди!

Колинъи имо қилгач, Сен-Кантен губернатори жаноб дю Брейль бойқушга жавобан денгиз бургутининг қийиллашини жуда ўхшатди.

Яна жимжитлик чўқди. Адмирал ва унинг ҳамроҳлари тошдай қотдилар: ҳамманинг қулоги сукунатда эди.

Кутилмаган сигнал келган томондан ўқ овози эшитилиб, ортидан отишма бошланди ва шовқин-сурон орасида нимадир машъум гумбурлади.

Биринчи колоннани испанлар сезиб қолишганди.

– Юз нафар шунқордан жудо бўлдик! – деди адмирал армон билан.

У шитоб билан дўнгликдан тушди-да, яна отга минди ва бир сўз демай қамчи босди: Вольпергнинг иккинчи юзлиги кутилаётган Сен-Мартен истеҳкоми сари ўқдай учарди.

Изтироб ва хавотир адмиралнинг қалбини тарк этмасди. Гаспар де Колинъи шу тобда бор ғазнасини гўё довга тикиб, учта қартага босган таваккалчи эди: мана биринчиси бой берилди. Энди иккинчиси нима бўлади?

Таассуфки, бунда ҳам ундан омад юз ўгирган экан...

– Икки юз азамат қўлдан кетди!

Адмирал алам билан шундай деди-да, яна отини шиғади: д'Илда осойишталик эди. У умидсиз ўйларга чўмди: «Тамом. Душман қароргоҳи буткул оёққа туриб бўлди. Учинчи юзликнинг командири беҳуда қурбонлар ва таваккалдан ўзини тийиб, чекинган-қўйган. Ёки у ҳам иккинчи гуруҳ билан ҳалок бўлдимикин?»

Адмиралнинг буғдойранг чеҳрасини армон ва газаб ёшлари ювиб оқарди. Бу муваффақиятсизлик салдан сўнг шаҳарга ёйилади-да, тагин «таслим бўламиз» талвасаси бошланади...

Де Колинъи юрагидаги ҳадикни сезгандай губернатор дю Брейль бўғиқ товушда бақирди:

– Қаранг-қаранг! – адмирал у кўрсатган томонга ўтирилди: зовур бўйлаб қандайдир қорамтир шарпалар ғимирлаб келарди. – Дўстларми ё душманми?

– Жим! – буюрди адмирал. – Биз шай туришимиз керак!

– Сассиз-садосиз келяпти-да! – гудранди губернатор. – От туёқлариниям тарақлаши эшитилмайди... Мисоли ажиналарга ўхшайди-я...

Суворийларнинг етиб келишига эллик қадам қолганда, Колинъи ўзи денгиз бургути бўлиб қийқириб кўрди, унга бойўғлининг жавоби келди ва адмирал терисига сигмай кетди.

У дарҳол дарвозани очишни буюрди ва қора чакмонли юз нафар «соқов» суворийлар сиёхпўш отларда шаҳарга кириб келишди. Отларнинг «соқовлиги» сабаби ҳам шунда аён бўлди: ҳамма туёқларга «пайтава» ўралган экан. Буни ўйлаб топган ҳам ўзимизнинг Габриэль эди, албатта.

Бу юзтагина аскар қамалдаги шаҳар учун жуда катта куч бўлмаса-да, ўта ночор ва хавфли икки дарвозани бир неча кун қўриқламоқнинг уддасидан чиқарди, албатта. Лекин энг муҳими шуки, муттасил мағлуби-

ят аламини чекаётган шаҳар аҳли учун уларнинг келиши ўзи чексиз қувонч эди. Хушxabар ўша ондаёқ ҳамма ёққа ёйилди. Эшиклар очилди, деразаларда чироқлар йилтиради. Кўчада Габриэль ва унга эргашган жангчиларни ҳамма олқишларди, қўл силкиб қаршиларди.

– Йўқ, шодланиш мавридмас! – деди Габриэль гамгин қиёфада. – Шаҳар остонасида қурбон бўлган икки юз қуролдошимизни ёдга олинглар.

Габриэль ҳалок бўлган қаҳрамонларни (улар орасида Вольпергни ҳам) шарафлаш маъносида қиличини кўтарди, ҳамма унга эргашди.

– Афсус! – бош чайқади Колинъи. – Биз уларга тасаннолар айтамыз ва ҳамиша ёдда тутамиз! Лекин сизга ташаккуримни изҳор этишга тилим ожиз, жаноб д’Эксмес! Сиз Сен-Кантенни икки бор қутқардингизки, ижозат беринг, лоақал, бағримга босиб табриклайин.

Аmmo Габриэль унинг қўлини қисди-да, шундай деди:

– Адмирал жаноблари, сиз мени яна ўн кундан сўнг табриклайсиз.

31. АРНО ДЮ ТИЛНИНГ КЎЗИ ТЎЙМАСЛИГИ ЁХУД ШАЙТОНГА – ШОГИРД, ТУЛКИГА – УСТОЗ ЭКАНИ ХУСУСИДА

Адмирал сўнгги тўрт кун давомида деярли кўз юмаган Габриэлни ратуша биносига бошлаб кирди ва ўзига ёнма-ён хонани унинг ихтиёрига топширди. Гвардия капитани таппа ташлаб, шундай ухладикки, гўё ҳеч уйғонгиси йўқ эди.

Дарҳақиқат, ўша ётганича кундузги соат тўртдан кейингина кўз очди, шунда ҳам Колинъи кириб уйготганди. Унгача душман яна бир бор штурмга ўтди,

қамалдагилар уни улоқтириб ташлашди. Бироқ хужум эртаси куни ҳам такрорланиши бор гапки, адмирал Габриэль билан шу ҳақда маслаҳатлашмоқчи эди.

– Яроқбардоримга икки оғиз гапим бор, адмирал жаноблари. Шунни айтиб қўйсам бўлди, кейин батамом сизнинг хизматингиздаман.

– Бемалол. Жаноби виконт, – деди адмирал. – Агар сиз бўлмаганингизда, ратуша узра ҳозир испан байроги илинган бўларди, зотан, сиз бу идоранинг хожаси бўлсангиз арзийди...

– Мартен, – деди йигит сохта яроқбардорини четга тортиб, – сен ҳозир д’Иль тарафдаги лазаретга учиб борасан. У ерда де Кастро хонимнимас, зоҳидалар сарроҳибаси Моника бекачни топасан ва ундан виконт д’Эксмес бир соатдан сўнг келиши ҳақида бекач Бенини огоҳлантириб қўйишини илтимос қиласан...

Чиндан ҳам Арно зудлик билан ўша лазаретга етиб борди-да, Моника онани ўлиб-тирилиб ахтарди ва ахийри топди.

– Сизни кўрганимдан беҳад хурсандман, сарроҳиба онахоним! – деб сўз бошлади доғули. – Билъакс, сизни учратмасам ва де Кастро хусусидаги амрини бажо этмасам, хожамнинг таъби тирриқ бўлур эди.

Габриэлнинг пинҳон сирга бундоқ муносабатидан сарроҳиба ҳам ҳайрон бўлди, ҳам ранжиди ва сўради:

– Ўзингиз кимсиз, диндош огам ва кимнинг амри билан ташриф буюрдингиз?

– Мени виконт д’Эксмес жўнатганди. У ҳақда эшитгандирсиз, шаҳар аҳли ҳозир унинг номи билан ухлайди-ку!

– Албатта! – бош ирғади Моника бекач. – Биз ҳам-мамиз дуойи жонидамиз. Кеча кўришмоқ шарафига муяссар бўлгандим ва бугун ҳам у кишининг ташрифини кутмоқда эдик.

– Ўша лочин келади, албатта, – тез-тез жаврай кетди Арно-Мартен. – Адмирал Колиньи ҳузурида жиндай ҳаяллаб қолди ва мени де Кастро хонимни хабардор қилишга югуртирди. Бу исмни тилга олганимга ҳайрон бўлманг, бузруквор онахон. Хожам мени минг бир синовдан ўтказганки, ўзига ишонгандай ишонди, мендай ҳалол ва содиқ хизматкордан ҳеч бир сирини яширмайди. Авлиё Кантемир номига қасамёд қиламанки, менинг ноқис ақлим уни севиш ва ҳимоя қилишдан бошқасига етмайди... Ие, маъзур тутасиз, ҳузурингизда қасам сўзини айтиб қўйдим-да! Одатим курсин, ҳиссиётларга берилиб, қаерда эканимни фаромуш қилибман...

– Ҳечқиси йўқ, – унга далда берди сарроҳиба маийн жилмайиб. – Демак, жаноб д’Эксмес келадими? Ташрифидан бошимиз осмонга етади. Бени бекач қирол ҳазрати олийларининг соғ-у саломатлигини сўраш учун виконтни интизорлик ила кутмоқда.

– Ваҳ-ҳа-ҳа! – аҳмоқона кулди Арно. – Қирол уни Сен-Кантенга жўнатгани аниқ лекин ўйлашимча, мутлақо Диана хоним ҳузурига эмас!

– Бу нима деганингиз? – ҳайрон бўлди Моника бекач.

– Демокчиманки, хожам билан Кастро хонимнинг ўрталаридаги муҳаббат қиссасида билвосита иштирок этаётганингиздан беҳад хурсандман.

– Муҳаббат? – сарроҳибани даҳшат босиб қолганди.

– Бўлмаса-чи! – деди сохта Мартен. – Ҳали сиз билмайсизми? Ахир, Диана хонимнинг ягона яқин дугонаси бўла туриб...

– У айтган, фақат руҳоний изтиробларидан сўзлашувдик. Бироқ ишқ-у муҳаббатдай гуноҳи кабирадан, виконтнинг севгисидан хабарим йўқ. Асло!

– Камтарин аёлсиз-да, онахон, ошкора этишингиз кийин... Тушунаман, – давом этди Арно гўё ҳаммасини дил-дилидан англаган қиёфада тинимсиз бош ирғаб. – Сизнинг бундоқ саъй-ҳаракатингизни таҳсинларга муносиб дейман... Ҳатто, жасорат, деса арзийди-да. Ахир, савобталаб қалбингизнинг ушбу нидосини мен ҳам қалбдан эшитиб турибман: «Бу қанақаси? Қирол ёш юраклар севгисига қарши бориб, Дианага виконт билан учрашмоқни ман этса-я? Айни ҳолда тақводор ва дарёдил аёл сифатида аълоҳазратнинг амрига ва отанинг терс хоҳишига қарши эса-да, шўрлик севишганларга ҳарёқлама ҳамдард бўламан, кўришмоғига кўмаклашаман, алалоқибат, поймол этилган ишқни ўзларига қайтараман». Икки ошиққа нисбатан олий ҳимматингизга тасанно, бузруквор она, сўзимнинг муболағаси йўқ.

– Ё Танграм! – боибо ва диёнатли аёл бўлмиш сарроҳиба ёқасини ушлаб, тош қотганди. – Аълоҳазратнинг ва падарнинг иродасига қарши? Эй, худо! Менинг номимни, менинг ҳаётимни мана бундай ишқий фитналарга аралаштириб юришибдимиз ҳали?

– Қаранг-қаранг, – деди Арно, – ана жанобим ўзи-ям шамолдай елиб етиб келди... Аминманки, у сизга миннатдорчилик билдириш ва ёрини тезроқ кўриш иштиёқида ёнмоқда! Ҳа-ҳа...

Чиндан ҳам Габриэль улар томон гўё учиб келарди. Бироқ сарроҳиба уни яқинига йўлатмади: қаддини тик тутиб, қўлининг ишораси билан йигитни хийла нарида тўхтатди ва деди:

– Ўрнингиздан қимирламайсиз, виконт жаноблари, бу ёққа бирор қадам юрмайсиз, бир оғиз сўзингизгаям тоқатим йўқ. Сиз де Кастро хоним билан ким сифатида ва не гаразда кўришмоқчи эканингиз энди менга аён. Бу қилмишингиз аслзодаларга асло муно-

сиб эмаски, минбаъд, гуноҳингизга меням шерик қиламан деб хомтама бўлманг. Ушбу дақиқадан эътиборан, уқиб олинг, сиз билан алоқамни узибгина қолмасдан, ўз ваколатимни ишга солиб, Дианани ҳар қандай ишқий учрашувлардан маҳрум айлайман!

Габриэль бу ногаҳоний иддаодан ёғочдай қотиб қолганди. Роҳиба унга совуққина бош ирғаб, жавобини ҳам кутмасдан эшикни ёпди.

– Бу қанақаси? – боши қотди Габриэлнинг.

– Мен ҳам ҳайронман, монсеньер, – ҳамдардлик билдирди сохта яроқбардор, аслида у қувончдан ёрилиб ўлар аҳволда эди. – Сизга ростини айта қоламанки, сарроҳиба онахон меням совуқ қаршилагани устига: «Ўша виконгингизнинг муддаоси менга маълум, лекин бунга сираям йўл қўймайман. Яна шуниям айтиб қўяйки, Диана хоним виконтни аввал севган ё севмаганини худо билади, аммо ҳозир мутлақо севмайди», – деб койинди-да...

– Диана мени ортиқ севмайдими? – ранги ўчди Габриэлнинг. – Балки шундай бўлгани маъқулдир... Бари бир уни кўришим, ҳалиям аввалгидай севишимни, унинг қошида гуноҳкор эмаслигимни билдириб қўйишим зарур. Сўнгги учрашувимизни ташкил этишда ўзинг ёрдам қилмасанг бўлмайди, Мартен.

– Монсеньер! – итоаткорона жавоб қилди Арно. – Мен сизнинг отган ўқингизман. Жонимни фидо қилсам-да, ўша учрашувни ташкил этаман.

Шайтоннинг шогирди, тулкининг устози бўлмиш бадкирдор тилида шундай деса-да, дилида масхаралаганича Габриэль билан ратушага қайтди. Оқшом чоғи икков мудрофаа истеҳкомларини назорат қилишгач, сохта Мартен-Герр хонасини ичидан яхшилаб беркитди. Сўнгра қўйнидан алламбало қоғозни олиб, чексиз роҳат билан ўқий бошлади. Унинг мазмуни қуйидагича эди:

«Коннетабль де Монморанси жанобларига Арно дю Тилдан ҳисобли дўст айрилмас йўсинида арзи ҳол булдирким, ўртамиздаги ногаҳоний жудолик фурсатида фақир томонидан маълум хизматлар кўрсатилди. Қуйида ўша саъй-ҳаракатларнинг бадалига сиздан лозим бўлгуси тўловлар миқдори баён қилинадики, унга шахсий ва жамоавий сарф-у харажатлар қўшиб ҳисобланди.

Камина асирлик чоғимда Филибер-Эммануиль хузурига олиб киришдики, мазкур саркардага коннетаблни гаров пули талаб этмасдан озод қилишни маслаҳат бердим. Ушбу таклифим жўяли эканини оқилона асослаб, монсеньерим қилич кўтарган ҳарбий сифатида испанларга деярли хавф сололмаслигини, лекин мушовур қилиб олинса, қиролга маслаҳатлари билан бағоят кор келажagini обдан уқтириб қўйдим. Хизматим ҳақи – 50 (эллик) экю.

Камина найрангларим зўрлиги шарофати ила асирликдан халос бўла олдимки, бу восита билан ҳам коннетабль жанобимнинг маблағи тежалди. Билъакс, мендайн пурсадоқат ва бебаҳо хизматкорни озод қилмоқ учун испанларга гаров пули тўлаш зарур бўлардики, бу кўргилик пулга пишиқ монсеньеримни қаттиқ ранжитур эди. Хизматим ҳақи – 100 (бир юз) экю.

Камина виконт д'Эксмес жаноблари бошлиқ отрядни бутунлай нотаниш сўқмоқлардан заковат билан етаклаб, Сен-Кантенга, бинобарин, жанобимнинг суюкли жиянлари адмирал Колинъига мадад бериш учун беталафот бошлаб келдим. Хизматим ҳақи – 20 (йигирма) ливр..».

Қоғозга юқоридаги каби беибо талаб ва тамалардан яна анчагинаси битилганди. Жосус соқолини тутамлаб, қайта ўқиб чиқди-да, яна ёзишга тутинди:

«Камина Мартен-Герр номи билан виконт д'Эксмес яроқбардорлигига ёлланиб, зоҳидалар монастири

сарроҳибасига виконтнинг де Кастро хонимга ошиқ эканини ўз оғзим билан фош этдим. Бу билан иккала севишганинг узоқ муддат юзқўрмас бўлмоғини таъминлаб қўйдимки, менинг ушбу кори хайрим коннетабль жанобимнинг манфаатларига бағоят мувофиқ келади. Хизматим ҳақи – 200 (икки юз) экю».

«Аслида жуда қиммат сўраганим йўқ, – ўйларди у, – сўнгги 200 экю бошқа талабларимгаям йўлни катта очади. Алқисса, бир ҳамён пулга эга бўламан. Ҳаммаси минг ливрни қоралаб қолдики, уддабурролик ила белни боғласак, икки минг ливргаям етказа оламиз. Худо ўша кунни насиби рўз айласа, уйланиб бола-чақа орттираман ва бирон овлоқ музофотда черков қавмлари кенгаши аъзолигигаям ўтаман».

Арно ўзича ана шу «олижаноб» режаларни диллаб, тўшагига чўзилди ва ўша ондаёқ уйқуга кетди.

Эртаси куни Габриэль уни яна Дианани топишга жўнатди, аммо Арно бу юмушни қандай адо этганини фаҳмлаш қийин эмас. Лекин соат ўнга борганда, душман қутуриб ҳужумга ўтдики, ҳамма жангга отилди. Габриэль одатдагидай бугун ҳам жасорат мўъжизаларини намоён этди, гўё ёлғизмас, икки кишилик матонат соҳиби эди. Зотан, у икки инсонни қутқармоқ қайғусини чекарди-да.

32. ПОРСОЛИК ЙЎЛИДА

Ҳориб-толган Габриэль адмирал билан бирга жанггоҳдан қайтаркан, ратуша йўлида икки ўткинчининг Бени бекач номини тилга олганини эшитиб қолди. У адмирални ҳам унутди-да, йўловчиларнинг ортидан чопди ва ҳовлиқиб сўрай кетди:

– Сизлар ўша аёл ҳақида у-бу нарса биласизми?

– Аслида тайинли ҳеч гапни билмаймиз, жаноб капитан, – деди улардан бири, бу Жан Пекуа эди. – Биз шеригим билан шунисидан таажжубландикки, бекач эрталабдан буён кўрингани йўқ. Ваҳоланки, бугунги жанглар ниҳоятда оғир бўлди, ярадорлар ҳам жуда кўп... Ҳечқиси йўқ, ҳаммасини салгинада билиб оламиз – тун оша лазаретда навбатчиликда туради. Бени бекач навбатчиликни сираям қолдирмайдикки, эртанги оқшом чоғи уни кўра олармиз.

– Раҳмат, оғайни, раҳмат сизга! – суюниб кетди Габриэль ва ҳайрон-у лол Жан Пекуанинг қўлини қаттиқ қисди.

Гаспар де Колинъи бу гапларни эшитиб, Габриэлниг ниҳоятда қувонганини кўриб турарди. Лекин йўлда индагани йўқ. Фақат ратушага кириб, икков ёлғиз қолишгач, маъноли илжайиб, мавзунини янгилади:

– Билишимча, дўстим, роҳиба Бени бекач хусусида қаттиқ қайғурмоқдасиз.

– Жан Пекуа ҳам қайғураркан, – қизарди Габриэль. – Менимча, у ҳақда сиз ҳам қайғурасиз, жаноби адмирал. Чунки у ярадорларга жонфидо ҳамшира эканини билиб юргансиз.

– Нега мендан яширмоқчи бўласиз, дўстим? – сўради Колинъи ўйчан қиёфада. – Мени яхши билмайсизки, шунинг учун ҳам рост гапирмадингиз!

– Қанақасига? Адмирал жаноблари, ахир, – довдиреди гангиб қолган Габриэль, – сизга ким айтдики...

– Бени бекач Диана де Кастро эканлигиними? – унинг саволини яқунлаган Колинъи янги асосий саволни ҳам айта қолди: – Ва сиз уни севишингизиними?

– Сиз бунини билармидингиз? – хитоб қилди эси оғаёзган Габриэль.

– Билмаслигим мумкин эмас-да! – илжайди адмирал. – Ахир, коннетабль менинг тоғамки, саройда

ундан яширин сир йўқ-ку! Қирол кўп гапларни де Пу-
атье хонимдан беркитмайди, у эса қулоғига нимаи-
ки тушган бўлса, тоғамга оғзидан гуллайди. Хуллас,
хонадонимизнинг улуғвор орзу-умидлари шу билан
боғлиқ бўлгани боис менга оилавий режаларимиз
ижроси йўлида сергак туриш ва қўллаб-қувватлаш
буюрилган. Сен-Кантенга келган кунимоқ тоғам
учқур чопар юборибди. Сизнингча, элчи душманнинг
хатти-ҳаракати ё коннетаблнинг ҳарбий режалари
хусусида долзарб хабар келтирибдими? Асло! Чопар
ҳаётини минг хатарга қўйиб, минг бир тўсиқдан олиб
ўтган мактубнинг мазмунини қаранг: Сен-Кантен
зоҳидлар монастирида қиролимизнинг қизи герцо-
гиня де Кастро бошқа бир ном билан узлатга чекин-
ган ва унинг ҳар бир қадамини кўздан қочирмай куза-
тиш менинг зиммамга юкланди. Бор гап шу! Ва ниҳо-
ят, кун кеча Монморансининг айғоқчиси жанубий
хуфиёна йўлга чақиртирди. У менга тоғамнинг тасал-
ли-далдасини етказди, қирол янги мадад кучлари
жўнатганини айтади ва Сен-Кантенни душманга топ-
ширгандан кўра қалъа деворлари тубида мажақлан-
ганим афзаллигини уқтиради, деб ўйловдим. Йўқ, яна
янглишибман. Жосуснинг менга гапи шундай бўлди:
«Огоҳ этаманки, шу кунларда шаҳарда пайдо бўлган
виконт д'Эксмес де Кастро хонимни яхши кўради ва
бу севишганларнинг ўзаро яқинлашавериши оила-
мизнинг туб манфаатларига жиддий зиён етказди.
Модомики, Сен-Кантеннинг коменданнти экансиз, бу
иккисини бир-биридан айириб ташлаш сизнинг қон-
дошлик бурчингиздир. Энг муҳими шуки, Габриэль
ва Диананинг учрашувига сира йўл қўйманг, бу билан
хонадонимнинг шон-шавкатини юксалтиришга, ку-
чига куч қўшишга хизмат қилган бўласиз». Бу тоғам-
нинг буйруғи!

Адмирал бу гапларни ички исён ва ошкора алам билан айтди. Лекин Габриэлнинг англагани шу бўлдики, орзуларига яна битта зарба урилди! Унинг қаҳри қайнади ва адмиралга тик боқиб бақирди:

– Демак, сарроҳибага чаққан ҳам сиз экансиз-да! Афтидан, дарҳол тоғангизнинг йўриғига юриб, Диана билан учрашмоғимнинг ҳамма йўллари тўсиб бўлибсиз, шекилли!

– Жи-им! Гапирманг, йигитча! – хитоб қилди адмирал улуғвор ва мағрур қиёфада. – Бари бир сизни кечираман, – у сипо ҳолига қайтиб, оҳиста давом этди, – негаки, ҳозир сўқир ҳиссиётларингиз жунбишда, иннайкейин, Гаспар де Колинъи қандай инсон эканини ҳали яхши билмайсиз.

Бу сўзлардан ва уларнинг оҳангидан шунчалар олижаноблик ва самимият уфуриб турардики, Габриэлнинг кўнглидаги иштибоҳлар ўша ондаёқ тарқади-кетди. У ҳатто жиззаки муомаласидан изза тортди.

– Афв этасиз! – деди у эҳтиром билан қўл чўзиб. – Мен бу кори ҳолга сизни дахлдор билганимдан хижолатдаман! Яна бир бор узримни қабул этинг, жаноб адмирал!

– Ҳечқиси йўқ, Габриэль, – деди Колинъи. – Мен бундай найрангларга бош қўшмайман ва уни ўйлаб топган найрангбозлардан жирканаман. Бу қилғилиқдан оиламизга обрў эмас, иснод келади, холос. Бундан уяламан, ор қиламан, ахир! Шу боис ҳатто ўзимниям тафтиш қилишга ва ўзгаларга адолатли бўлишга интиламан.

– Биламан, сиз ор-номуснинг қулисиз, жаноб адмирал, – жавоб қайтарди Габриэль. – Афсуски, тезоблик қилиб янглишдим, сизниям саройдаги ўзим ёмон кўрган беор ва диёнатсиз аёнлар сафига қўшиб юборибман.

– Афсуски, – бош чайқади Колинъи, – сиз айтган ўша молпараст ва мансабпараст кимсалар, яъни Рим папасининг сўқир муридлари ҳатто ёмон кўришгаям арзимайди. Уларга раҳмим ҳам келади. Бироқ мен шунчалик қалбимни очаётган йигитнинг – сизнинг мазҳабдошим эмаслигингиздан ўкинаман. Лекин Габриэль, эртами-кечми, бари бир бизники бўлишга муносиб инсонсиз. Негаки, муҳаббатингиз қўланса саройнинг фитнес-фасодлари билан тўқнашгач, тенгсиз кураш сизни ҳам бизнинг сафларимизга қўшади, албатта.

– Адмирал жаноблари, сиз гугенотларга¹ мансублигингизни билиб юрардим. Мен қувғин ва таъқиб жафокашларига ҳамиша хайрихоҳ ва ҳамдардман. Бироқ менинг диним – Диана эътиқод қилган дин, мен шу фикрдаман.

– Жудаям соз! – барча гугенотлар сингари куйибпишиб амри маъруфга ўтди адмирал. – Агар, де Кастро хоним эзгулик ва мангу ҳаққа эътиқод қилса, аниқки, у – бизнинг одамлардан. Алалоқибат, сиз ҳам шу йўлни тутасиз: чунки сиз қарши курашаётган куфроний сарой сизни хонавайрон қилади ва интиқомга бел боғлайсиз. Наҳотки, ўғлини қиролнинг қизига уйлантириш қутқусидаги де Монморанси шундай мойли ўлжани сизга осонгина бериб қўя қолса?

– Мен коннетаблга қарши курашмасам керак деб ўйлайман. Фақат қирол ваъдасидан тонмаса бўлгани...

– Ваъда? Ўзининг иштирокида виждон эркинлиги масаласини парламентда муҳокама қилишни топширган, боз устига, Анн Дюбур² ва Дюфорни тириклайин

---

¹ Гугенотлар – протестантлик мазҳабининг бир йўналиши бўлмиш кальвинизм тарафдорлари. Протестантлар католик черковига ва Рим папасининг мутаассиб диний ҳукмронлигига қарши чиқишган.

² Анн Дюбур (1521 – 1559) – Париж парламентининг (қироллик судининг) маслаҳатчиси. Протестантларга хайрихоҳ

ёндириб юборишни буюрган ҳукмдор ваъдасига вафо қилармиди? Ана ўша иккиси ҳам унинг оғзаки ваъдасига лаққа тушган ва реформация ҳаракатини ёқлашган эди, холос.

– Ҳафсаламни бунчалар пир қилманг, жаноб адмирал! – ҳайкалдай қотди Габриэль. – Қирол дабдабали ваъдасидан тонади, деб мени кўрқитманг! Ахир, у ҳолда эътиқодимгинамас, қиличим ҳам исён кўтарарди-ку! Мен наинки гугенот, ҳатто қотилга айланаман!

– Модомики, гугенот бўлсангиз, ҳеч қачон қотил бўлолмайсиз! – эътироз билдирди де Колиньи. – Биз жафокашлармизки, асло одам ўлдирмаймиз, ўлдиролмаймиз... Бироқ сиз кўлингизни қонга беламай туриб ҳам ўч олмоғингиз мумкинки, бу янаям даҳшатлироқдир. Ўз мардона матонатингиз, садоқат ёлқини ила янгиланиш тўлқинига бахш этган мададингиз билан қиролга ханжар тиғидан қудратлироқ зарба ура оласиз. Билиб кўйинг, Габриэль, биз уни қонунга хилоф ҳуқуқларидан, ваҳшиёна имтиёзларидан маҳрум этмоқчимиз... Мен Францияни севаманми, унинг учун хизмат қиляпманми – бу ҳақда ҳукм чиқариш ўзингизга ҳавола! Унутманг, Габриэль мен шунинг учун ҳам гугенотлар тарафидаманки, ватанимнинг истиқболи ва улуғвор юксалишларини реформация дастурида кўрмоқдаман. Габриэль, бизнинг Лютер¹ қаламига мансуб китобларга лоақал бир бор назар солсангиз эди, бу асарларда чексиз ва ҳаётбахш тафаккур билан ҳуррият руҳи уфураётганини ҳис этардингиз, улар қалбингизга оҳорли туйғулар

бўлиб, гугенотларни ҳимоя қилгани учун даҳрийликда айбланган ва инквизиция судининг ҳукми билан қатл гулханида тириклай ёндирилган.

¹ Мартин Лютер (1483 – 1546) – Германияда протестантлик мазҳабининг ғоявий асосчиси.

багишлаб, янги ва нурли ҳаётӣ кенгликларни очади. Бизнинг бунақа қўлланмаларимиз кўп, масалан, манавини кўринг, – у стол устида очиқ турган китобни олди. – «Ихтиёрий қуллик хусусида» номли бу асарни Бордода парламент мушовури бўлмиш Этьенн Ла Боэси¹ ёзган. Ўзи ёш йигит, аммо кўрқмайди, ёзганлари дадил, қатъий, лекин ҳаммабоп ва жуда мўлжалга урган. Мана бу сўзларидаги жасоратга тан берасиз-да: «Ёлғиз биргина кишининг қўлида фуқаро эмас, қул сифатида хизмат қилаётган ватандошининг ҳолини кўриш нафақат қайғули, балки уятли ҳам. Ваҳоланки, ўша кимса ҳукмдормас, золим тождор: аммо уни на Геркулес², на Самсон³ деб бўлмайдики, аслида пасткаш ва бачкана бир одамча, холос..».

– Дарҳақиқат, хавfli ва дадил даъватлар эканки, фикрни уйғотади, – маъқуллади Габриэль. – Аслида сиз ҳақсиз, жаноб адмирал, бир кун келиб, зулм жонимдан ўтса, жафокаш қавмингиз сафларини излаб топарман. Ҳозир эса, сизга иқрор бўлишим зарурки, ҳаётим ва шуурим лиммо-лим, сабр косам тўлган, унга сиз даъват этган йўлни сиғдириш мушкул.

Шундай бўлса-да, янги ғоя ва таълимот ўтқир шароб мисоли уни батамом мастона таъсирига банд этгандики, Колинъи ўз билганидан қолмади ва Габриэлга қайнаб-тошиб гап уқтиришдан тўхтагани йўқ. Инчунин, ўт-олов йигит билан етук фикрли арбоб ўр-

---

¹ Этьенн Ла Боэси (1530 – 1563) – инсонпарвар адиб. У «Ихтиёрий қуллик хусусида» асарида ўз замони учун илғор ва тараққийпарвар ғояларни олға суриб, инсон эркини ёқлаб, ҳукмдорлар жабр-зулмини фош этган. Боэсининг қирол салтанати зулмини танқид қилувчи фикрларини гугенотлар айнан католик қиролларга қарши ғоявий қурол қилиб олишганди.

² Геркулес – юнон афсоналаридаги баҳодир.

³ Самсон – Инжилдаги қаҳрамонлардан бири, куч-қудрати беқиёс паҳлавон.

тасидаги суҳбат то ярим тунгача давом этди. Капитан – қатъий ва ёниқ бўлса, адмирал – ўйчан ва жиддий эди. Нафсиламрини айтганда, адмирал мавҳум башоратида деярли янглишмаганди...

33. ЗОҲИДА БЕНИ БЕКАЧ

Сокин ва беғубор август оқшоми. Ўз таровати билан кувонтираётган юлдузли кўқда ҳали оймома юз очгани йўқ. Сирли ва соҳир тун беихтиёр орзуларга чорларди. Кундузги қаттол жанг-у жадал ва сурондан кейин мана бу тунги сукунатга одамнинг ишонгиси ҳам келмасди. Испанларнинг бир эмас, икки марта қақшатқич зарбаси қайтарилган бўлса-да, қалъанинг кичкина гарнизони катта талафот кўрганди. Душман эса аксинча, сийракланган сафларини янги кучлар эвазига дарҳол тўлдирди оларди. Шу боис ҳам ҳаммиша олисни кўзлайдиган Габриэль битта хавфдан хавотирда: испанларнинг кундузги иккала ҳужумдан мақсади қамалдагиларнинг тинка-мадорини қуриштириш бўлса-чи? Шаҳардагилар хотиржам тортгач, тунда ҳал қилувчи ҳужумга ўтса-чи? Ҳайтовур, ибодатхонанинг соати ўнга бонг урган эса-да, ҳали ҳозирча ҳамма ёқ тинч. Испанлар қўналғасида йилт этган олов кўринмайди, ҳар замонда соқчилар йўқлови ва жавоби эшитилиб турибди. Оғир кундан сўнг дўст-у душман ором оларди...

Габриэль истеҳкомларни сўнгги бор текшириб қайтгач, муттасил сергаклик зўриқтирган руҳига дам бермоқчи бўлди. Мана, тўрт кундирки, у Сен-Кантенда ва шаҳар дош бериб турибди. Яна тўрт кун чидалса бас – Габриэлнинг ваъдаси адо этилади, сўнгра қирол сўзининг устидан чиқса бўлгани.

Габриэль яроқбардорини чақириб «кетдик» деди, лекин қаёққа боришини айтгани йўқ. Кечаги сар-

роҳиба ҳузуридаги хижолатпазликдан кейин унинг кўнглига иштибоҳ оралади: дейликки, Мартен-Геррнинг садоқатига шубҳа қилмаса-да, ҳар ҳолда довдирлиги ҳам панд бериши мумкин деб ўйларди. Шу боис, Жан Пекуадан олинган маълумотни ҳам ошкор этмай қўя қолди. Габриэлнинг одатдагидай соқчиларни айланишини кутган сохта Мартен-Герр капитаннинг де-ла-Рэндаги бош кўчма лазаретга бурилишидан жуда ҳайрон бўлди.

– Ярадорлардан бирор кимни кўрасизми? – сўради у сабри чидамай.

– Жим-м! – Габриэль бармоғини лабига босди.

Д’Иль яқинидаги бош лазарет катта бинога жойлашган бўлиб, қамалга қадар ем-хашак омбори эди. Эшик очиқ экан, Габриэль бу ғусса ва азоб-уқубат саройига назар солди: чироқлар ёниб турибди, беҳад хафагазак манзара. У ер-бу ерга йигма каравотлар қўйилган, у ҳам айрим бахтиёрларга насиб этган, холос. Аксарият ярадорлар қуруқ ерда, похолли тўшак ё адёлда, ҳатто сомонлар устида ётишибди. Дод-войлар, жон азобида инграшлар, кўз ёшлари, алаҳлаш... Шўрликлар ёлворадилар, бироқ жарроҳ ва ёрдамчисининг қўли-қўлига тегмайди, улгуролмайди. Энг оғир ярадорларгина операция қилиниб, энг қалтис жароҳатлар боғланардики, начора, бошқалар оғриққа чидашга, кутишга мажбур...

Бу қадар қайғули ва машъум вазиятда ҳар қандай шерюрак баҳодир матонатидан, золим эса бағригошлиқдан айрилиши муқаррар. Арно дю Тиль беихтиёр титраб кетди, Габриэлнинг рангида қон қолмаганди. Ногаҳон унинг лабларида беҳол табассум жилва қилгандай бўлди. Данте тасвирлаган жаҳаннам мисоли ушбу дўзахда ҳам гўё маъсума Беатриченинг ўзгинаси намоён: ўйчан ва гамнок қиёфадаги Диана, тўғрироғи, Бени бекач ярадорлар орасида айланиб юрарди.

У Габриэлнинг кўзларига ҳеч қачон ҳозиргичалик сулув ва мафтункор кўринган эмасди. Эгнида дагал жун матодан кўйлак, оппоқ пешбанд, бошида роҳибалар қийиқ рўмоли – булар саройда Диана кийган шоҳи ипак, зарбоф ясан-тусанлардан яхшироқ ярашиб турарди. Нозикниҳол жуссаси, улуғвор хатти-ҳаракатлари ва самимият тўла кўзлари уни меҳр-шафқат фариштасига, мурувват рамзига айлантириб қўйганди.

Габриэль хоҳлаб-хоҳламай носамимий ва шармисор Диана де Пуатьени эслади. Икки Диана ўртасидаги ер-у осмонча тафовутдан донг қотди: чоғи, онасидаги гуноҳи кабиралар ювилмоғи учун Тангри қизини савобли фазилатлар билан сийлаб яратганди.

Хаёллар оғушидаги Габриэль вақтнинг ўтиб бораётганини ҳам сезмасди. Шу аснода тун оғиб, жарроҳларнинг иши яқунланмоқда, ҳаракат ва нолалар жимиб бормоқда эди. Ярадорларга шарпа қилмасликни ва дам олишни уқтириб, маслаҳатни хабдори билан амалда мустаҳкамлашарди. Ярим соатнинг нари-берисида лазарет баҳоли қудрат сукунатга чўмди, чоғи, ноилож шўрликлар тишни-тишга босгандилар.

Диана ҳам азоб чекаётганларни охирги бор кўриб ўтаркан, уларга ором ва бардош тиларди. Сўнгра чуқур оҳ чекиб, туташ айвонга чиқди: ва ниҳоят, қайгулардан холи бўлиб, туннинг соф ҳавосида тин олмоқчи эди. У ғиштин панжараларга суяниб, осмон тўла юлдузларга кўз тикаркан, ўн одимгина нарида ҳайкалдай қотган Габриэлни пайқагани йўқ.

Ошиқ йигит Мартен-Геррнинг бесўнақай ҳаракати билангина ўзига келди. (Аниқки, Арно-Мартен шу тобда унинг қувончига шерик бўлишни истамасди.)

– Мартен, – шивирлади Габриэль, – менга жудаям тансиқ имконият яралди-да! Фурсатдан фойдаланиб,

Диана хоним билан гаплашиб олишим зарур, балки у билан бошқа кўришолмасман. Сен биров кўриб қолмаслигига ҳазир бўласан, аммо олислаб кетмагин. Бор, бора қол!

– Башарти, монсеньер, сарроҳиба онахон хабардор бўлиб...

– Афтидан у бошқа хонада шекилли. Начора, зарурат туфайли бўлак иложим йўқ-да.

Мартеннинг ҳам ўзга чораси йўқ эдики, норози гўлдираганича нари кетди.

Габриэль эса Дианага яқинроқ бориб, биров эшитмаслиги учун оҳистагина чақирди:

– Диана, Диана!

Қиз бир сесканиб, қоронғиликка кўзлари кўникмагани боис жавдираб олди:

– Менми? Ким у мени чақираётган?

– Мен! – Диана таниб олмоғи учун ана шу «мен» ўзи кифоя эди.

– Виконт д'Эксмес! – қизнинг овози титради. – Ўзингизми? Шу бемаҳалда ва мана бундай жойда менда нима ишингиз бор? Башарти, отам салом йўллаган бўлса, буни менга етказишади, уни жуда кеч олиб келяпсиз, танланган жой ҳам, фурсат ҳам боп эмас... Агар гап отамнинг саломидан бошқа масалада бўлса, сўзларингизни эшитолмайман... Нега индамайсиз, виконт д'Эксмес? Ё гапимни англамадингизми? Бу сукутдан маъни борми, Габриэль?

– Габриэль дедингизми? Ҳайрият-ей! – хитоб қилди йигит. – Ҳа, жавоб бермадим: сўзларингиздан музлаб қолдимки, сиз мени виконт дедингиз, менинг эса герцогиня дейишга тилим бормади, Диана. Бир-биримизни «сен» эмас, «сиз» деганимиздан ҳам бўғилиб кетялман.

– Мени энди на герцогиня ва на Диана дея атай олмайсиз. Бу ерда де Кастро хоним ҳам йўқ. Қошин-

гиздаги аёл – Бени бекач. Келинг, сиз мени ҳамшира денг, сизни эса, оғам, дея қоламан.

– Қанақасига? Бекач? Ҳамшира?

– Ахир, ҳамма менга шундай мурожаат қилади-да. Наҳотки, кўрқинчли ном бўлса?

– Ҳа-я, тўғри... Албатта... Йўқ... Кечирасиз, нодонман-да... Бўпти, мен ҳам кўника оларман, бекачим, синглим...

– Ана, олам гулистон! – маҳзун жилмайди Диана. – Мен қалбан ва руҳан роҳибаманки, шу боис ҳам ушбу асл насронийча исмни қабул этдим. Ҳали зоҳидаликка муқаддас аҳдим бўлмаса-да, қиролдан ижозат келса бўлгани – мен чинакам роҳибага айланаман. Айтинг-чи, оға, ўша рухсатномани олиб келганингиз йўқми?

– Бу не азоб! – оҳ урди Габриэль.

– Эй, худо! Ишонингки, сиз учун азоб бўлувчи ҳеч нима йўқ. Сўнгги пайтларда одамлар орасидаги фоний дунё ишлари ўзимни шунчалар қийноққа солдики, зуҳд-у тақвогина дилхоҳ бўлди-да.

Унинг сўзлари чиндан ҳам дардманд ва аламнок эди. Бироқ унинг бу туйғусига Габриэлни кўриш туфайли беихтиёр шодлик уйқашгандики, Диана буни қалбан инкор этолмасди ҳам. Ахир, ўзини ундан аллақачон айрилганга чиқариб бўлувди, мана рўпарасида турибди: бардам, бақувват, балки ҳалиям ошиқдир. Шу боис у шуурсиз зиналардан тушиб, оҳанрабодай тортаётган Габриэлнинг ёнгинасига келди.

– Қулоқ солинг, – деди йигит, – юракларимизни жароҳатлаётган мудҳиш муаммо ахийри бартараф этилиши зарур. Сиз мени тўғри тушунолмаганингиз, ўзингизга нисбатан бефарқ деб ўйлашингиз, ҳатто, душман ҳисоблашингиз ҳақидаги хаёллар борлигини емирмоқда. Бу машъум ўйлар зиммамдаги шараф-

ли ва мушкул мажбуриятнинг ижросида ҳам довдиратиб қўймоқда. Келинг, сал четроққа ўтайлик... Ҳамширам, ҳалиям менга оз-моз ишонарсиз, тўғрими? Манави бинодан нарироқда, холироқ гаплашиб олайлик, биров кўрмасин, эшитмасин...

Диана энди тараддудланмасди. Фақат лазарет эшигидан ичкарига кўз ташлади: ярадорлар ҳолидан хотиржам бўлгач, дарҳол Габриэлнинг ёнига қайтди-да, ўз «рицари»нинг қўлига ишонч билан суянди.

– Раҳмат! – деди Габриэль. – Бизга ҳар дақиқа ганимат. Нимадан қўрқишимни биласизми? Сарроҳиба кўриб қолса, учрашувимиз барбод бўлади. Чунки сизни севишим унга маълум.

– Гап бу ёқда экан-да, – деди Диана салмоқлаб. – Олижаноб Моника онахоним аввалига сизнинг келганингизни ва мен билан гаплашмоқчи эканингизни айтувди. Кейин эса орамиздаги муҳаббатни қайдандир билиб қолиб, сўнгги уч кун мобайнида ибодатхонадан чиқаргани йўқ, ҳатто бугун ҳам остона ҳатлатмоқчи эмасди. Бироқ лазаретда тунги навбатчилик мендаки, ўзимнинг савобли юмушимни бажаришим зарурлигини уқтира билдим. Худо кечирсин, Габриэль, шундай самимий ва содиқ дугонани алдаётганим ҳам яхшимас-да. Тўғрими?

– Мен-чи? – жавоб қайтарди йигит ғамгин қиёфада. – Акангиз қошида эканингизни яна айтайми? Аммо сиз билиб қўйишингиз керакки, мен сиз учун жонидан кеча олувчи содиқ дўстингизман ва бундан сўнг ишқнинг эмас, дардқаш бурчимнинг нидосига қулоқ тутаман.

– Хўш, гапиринг, гапираверинг, огам.

«Огам!», «Акам!» ҳам чўчитувчи, ҳам мафтун этувчи бу калима Габриэлга тақдир сўқмоғида йўллар айриладиган манзилга келиб қолганини эслатарди.

Бу сирли сўз йигит қалбидаги ёниқ ҳисларни, асов муҳаббат хуружини жиловлаб турарди.

– Бени бекач! – ўзини батамом қўлга олди Габриэль. – Сизни кўришим ва икки ўтинчимни изҳор этишим дилимга сув билан ҳаводай зарур эди. Бири – ўтмишга, бошқаси – келгусига дахлдор. Диана сиз бениҳоя мушфиқ ва тозадилсизки, икки илтимосни ҳам рад этмайсиз, негаки, мендай дўстингизни қайта кўрмаслигингиз мумкин.

– Оғзингиздан шамол олсин, қўйинг, бунақа дея кўрманг! – хитоб қилди Диана дилхаста овозда.

– Мен бу гапни сизни ташвишлантириш учун эмас, мени кечиришингиз ва битта мурувватни дариг тутмаслигингиз умидида айтдим. Шу гуноҳим учун кечирим сўрайманки, Париждаги сўнгги учрашувимизда сизни ранжитиб қўйдим, чоғи, ўшанда алаҳладим, шекилли. Аммо менмас, иситма ва ҳарорат сўзлари эди у. Аслида, ўзим нималар деганимни билганим йўқ. Худди ўша кун бениҳоя мудҳиш бир сирдан огоҳ бўлдимки, у мени ақлдан оздириб, ноумидлик жаҳаннамига улоқтирганди ва сиздан у сирни базўр яширдим. Эсингиздадир, охирги учрашувдан сўнг менга оғир бир дард ёпишиб, узоқ вақт тўшакка михлаб ташлади, гўр оғзидан қайтдим десам ҳам бўлаверади.

– Наҳотки, билмайди деб ўйлайсиз Габриэль?

– Худо ҳаққи, мени Габриэль эмас, оғам деяверинг!..

– Бўпти... оғам, – ҳайрон бўлди Диана.

Аммо худди шу лаҳзада бир маромдаги шахдам қадамлар товуши эшитилиб, сал нарида аскарий гуруҳ кўринди ва чўчинқираган Диана Габриэлга тирмашди.

– Булар ким? Эй, худо-ей! Ҳозир иккимизни сезиб қолади! – шивирлади у.

– Соқчилар назорати.

Габриэль шундай деб, кунгурадор деворга туташган пиллапоядан юқорига отилди, Диана унга эргашди. Икков бўм-бўш қоровулхона олдида тўхташди.

– Бу жой мутлақо ҳимоясиз экан-ку! – кўнглидан ўтказди Габриэль ва Дианага юзланди: – Хавотир олманг, бекачим, соқчилар сезгани йўқ... Хўп, менинг ўша кунги тентаклигимни кечирдингизми-йўқми, айтинг-чи?

– Ахир, иситма ва аламзадалиқ хуружидаги гаплар учун ҳам кечирим сўраладимиз? – деди Диана. – Йўқ, оғажоним, у ҳолдаги кишига шафқат ва тасалли лозим-ку! Мен сиздан хафа бўлганим йўқ, фақат йиғлагандим.

– Ҳайрият! Айни чоғда сиз менга эртанги кунимиз хусусидаям тасалли бермасангиз бўлмайди. Билиб қўйинг: ҳаётдаги энг олий мақсадим – ўзингиз. Ўша маёқ сари интиларканман, фақат йўл қайғусини чекайин, бу йўл ниҳоясида мени сиз кутиб турганингизни аниқ билайин. Агар манзилга бошимни эгиб етгудай бўлсам – ҳазин жилмайиб, зафарларим қанотида учиб борсам – шодон кулиб пешвоз чиқишингизга ишонайин. Унга қадар ўртамизда тўғри сўздан ўзгасига ўрин йўқ. Айтинг-чи, ҳамшира, сиз менинг ҳар бир сўзимга ишона оласизми?

– Сизга ишонмаслигим ҳам мумкинми, оғам?

– Миннатдорман, бекачим. Мени бунчалар жунбишга келтирган сир ўзимга тегишли эмас... Уни пинҳон сақлашга онт ичиб, ваъда берганман... Мени кутинг! Ёнингизга қайтмоғим муқаррар! Ана ўша куни кўзларингизга боқаман-да, қалбимдаги икки иқрордан бирини айтаман. Агар, «Диана, сени жонимдан ортиқ севаман, иккимиз бир ёстиққа бош қўяйлик, бунинг учун қиролнинг ризолигини олишга астойдил киришайлик», – дея олсам, бошим кўкларга етади. Мабодо, «Бекачим, севишмоқ ва бир ёстиққа бош

қўймоқ саодати тақдиримиз китобига битилмаган экан. Қўлимиздан ҳеч нарса келмайди... Ваъдангизга вафо талаб этмайман, бошингиз очиқ... Сокин бош эгишдан ва муқаррар қисматга бўйсунушдан ўзга чорамиз йўқ», – дегудай бўлсам, тупроқ бўлиб тўкиламан.

– Жумбоқ! – оҳ урди Диана. – Мушкул ва мудҳиш топишмоқ!

– Жавобни қайтганимда айта оламан, холос. Ун-гача сиз ғам чекманг-да, фақат кутинг ва худодан тиланг. Энди айтинг-чи, менга ишонишга ва таркидунёга жазм қилиб, узлатга чекинмасликка ваъда бера оласизми?

– Албатта, сизга ишонаман, бу гапим – гап! Лекин нега энди зуҳд-у тақвода бўлмоғимни хоҳламайсиз?

– Ҳамшира! – деди Габриэль сидқидиллик ва шавқ билан. – Шунинг учунки, машъум, балки ҳалокатли йўлдан дадил ва хотиржам олға борарканман, сиз мени озод қушдай кутиб турганингизга ишончим комил бўлиши зарур.

– Бўпти, биродарим, ҳаммасини адо этаман!

– Худога шукур! Сиздан миннатдорман. Энди эртанги кунимдан кўнглим, тўқ. Қани, бекачим, ваъдангизни тасдиқлаб, қўл ташланг-чи.

– Мана қўлим, оға.

– Ҳайрият, энди зафар меники!..

Лекин шу пайт Бени бекачни чақираётган товушлар эшитилиб, душман траншеялари тарафда қандайдир ҳаракат бошланди. Диананинг ташвиши билан овора Габриэль бунга аввал эътибор қилмади...

Бени бекач машъалалар билан ўзининг исмини такрорлаётган одамлар томонга чопди. Энг олдинда сарроҳиба Моника она келарди.

Хўш, бу софдил онахонни бунчалик васвасага солган ким бўлди ўзи? Шак-шубҳасиз, Арно-да: у дарҳол

шўртумшуқ турқини самимият билан ниқоблаб, Бени бекачни изловчиларга қўшилдики, улар орасида гўё шу бадкорчалик жонкуяр бошқа топилмасди. Ахир, унинг покдомон Мартен-Геррга ташқи ўхшашлиги ҳам йўқ эмас-да...

Диана сарроҳиба Моника бошлиқ кишилар олдида етди ва буни кўриб турган Габриэлнинг ҳам кўнгли тўқ бўлди. У пастга тушишга чоғланган дамда, рўпарасида бировнинг тахлити кўринди: тиш-тирноғигача қуролланган душман аскарлари девор устига оёқ қўйиб турарди.

Биргина сония: Габриэль яшин тезлигида қилич солди ва уни пастга улоқтирди, «Ҳамма уйғонсин!» деб наъра тортди, ердан чиққандай пайдо бўлган испанлар ёпишган нарвон томонга отилди.

Душман тунги штурмга ўтгани аниқ эди. Габриэлнинг тахмини тўғри чиққанди: Испанларнинг кундузги икки ҳужуми бемақсад бўлмаган. У шотининг иккала учидан жон-жаҳди билан тутди-да, пастга суриб юборди, ўн чоғли испаннинг бари зовурга қулади. Ҳавода учиб бораётганларнинг жон аччиғидаги чинқириқлари Габриэлнинг ҳайқириги билан уйқашди:

– Ҳамма жангга!

Бироқ сал нарида деворга тикланган яна бир шоти кўринди. Аксига олиб, Габриэлнинг қўлига илингудай ҳеч нима йўқ эди. Ҳайриятки, катта харсангни кўзи илғаб қолди: хавф-хатар йигитга ғойибона бир куч бағишладики, зилдай тошни даст кўтариб, деворга олди ва нарвоннинг устига думалатиб юборди. Харсангнинг залворидан шоти қарсса бўлиниб, унга тирмашганлар хандаққа ағдарилди. Буни кўриб, юраги увишган душманнинг дами ичига тушиб кетди.

Бу орада Габриэлнинг чақириғи билан қамалдаги шаҳар уйғонди: ноғоралар гумбурлади, черков кўнғи-

роқлари ташвишли бонг ураверди. Беш дақиқадаёқ ҳамма ҳаракатга келиб, виконт д'Эксмес атрофида янги хужумни даф қилишга шай юздан зиёд жангчи тўпланди.

Шундай қилиб, душманнинг тунги жазаваси чип-пакка чиқди. Испанлар шоша-пиша орқага чекинишди, жанг майдонида анчагина мурдалар қолаверди.

Шаҳар яна бир имтиҳондан омон чиқди ва бу гал ҳам Габриэль туфайли, албатта. Лекин Сен-Кантен тагин роппа-роса тўрт кун дош бериши зарурки, олдинда яна қанақа синовлар кутмоқда?

34. МАҒЛУБИЯТДАН ҲАМ ҚИММАТГА ТУШГАН ҒАЛАБА

Ана шу қарши зарбадан кейинги уч кун мобайнида ёв қайта хужумга ўтмаган бўлса-да, ҳал қилувчи ҳамлага жиддий ҳозирлик кўраётган экан. Тунда Сен-Кантен ўт ичида қолди: қалъа деворлари, миноралар, истехкомлар тутдай тўкилиб, зовурлар теп-те-кис бўлди.

Эртасига – тўртинчи куни испанлар шаҳарни яна қисувга олишди. Бу Габриэль қиролга ваъда қилган муҳлатнинг охири – саккизинчи куни эди. Агар бу хужумга ҳам шаҳар дош бера олса, отаси озод этилади. Акс ҳолда эса Габриэль чеккан машаққатлар ҳавога учеди, Дианани ҳам, отасини ҳам муқаррар ҳалокат кутади.

Шу боис, ана шу сўнгги жангда у мисли кўрилмаган жасорат намуналарини намойиш этди. Инсонда шунча битмас-туганмас куч ва қудратли ирода бўлишига ақл бовар қилмасди. У гўё сеҳрлаб қўйилган: жонига кўз тиккан хавф-хатарни хаёлига келтирмасди, дадасидан ва ёридан бўлак ҳеч кимни, ҳеч нимани ўйламасди, найзалар сари, ўқ ва снарядлар оралаб

олға борарди. Биқинидан жароҳатланган, манглайини ўқ тилимлаб ўтган Габриэль оғриқни сезмасди. У зафар орзусида сархуш, ҳамма ерда ҳамиша ҳозир, отади, чопади, қуролдошларини жангга бошлайди. Қаердаки, қиргин-барот қайнаса, Габриэль – ўша жойда! Бутун шаҳарни ҳам у оёққа турғазарди. Ёлғиз ўзи ўн, йигирма, балки юз жангчига арзирди. Шунчалар афсонавий шиддати билан ҳам бирор лаҳза ҳушёрликни бой бергани йўқ, асло ўзини йўқотмади. Ҳар қандай хатарни чақмоқ суръатида сезиб, ўрнида қарши зарба ура оларди.

Хунрезлик муттасил олти соат давом этди.

Соат етти бўлиб, қоронғи тушди. Шаҳарни олишдан бугун ҳам умиди узилган душман ўз қўналғасига қайтди. Сўнгги испан аскари жанггоҳни тарк этиши билан Габриэль ёнидаги қуролдошига суяниб, ҳушидан кетди. У қанчалар бахтиёр бўлмасин, батамом ҳолдан тойиб қолганди.

Уни голибларга муносиб иззат-икромлар билан ратушага кўтариб боришди.

Габриэлнинг жароҳатлари хавфли эмасдики, салдан сўнг ҳушига келди. У кўзини очганда, ёнгинасида хушхол кайфиятда ўтирган адмирал Колинъини кўрди.

– Тушимми-ўнгимми? – сўради Габриэль. – Наҳотки, душманнинг қақшатқич ҳужумини бугун ҳам қайтара олдик, а?

– Ҳа, дўстим, қайтардик ва фақат сизнинг шижоатингиз шарофати билан! – жавоб берди адмирал самимий жилмайиб.

– Демак, қирол менга берган саккиз кунлик муҳлатнинг уддасидан ҳам чиқдимми? Худога шукур!

Колинъи бош ирғади ва яна жилмайиб, давом этди:

– Сизга яна шунақанги хушxabарларни айтаманки, батамом оёққа туриб, рақсга тушиб кетасиз. Қур-

шовдаги Сен-Кантен мудофааси бутун мамлакат учун ҳимояга ҳозирланиш имконини яратди. Мен юборган ўткир воқеанавислардан бири коннетабль билан бир амаллаб кўришди ва мана шу яхши гапни топиб келди. Жаноб де Гиз ўз қўшини билан Парижга етиб борди, ҳозир кардинал Лотарингский икковлари пойтахтни ва аҳолини мудофаага ҳозирлашмоқда. Вайрона ва кимсасиз Сен-Кантен эса бундан кейин бирортаям ҳужумга бас келолмайди, лекин шаҳар ҳам, биз ҳам зиммамиздаги вазифани уддалаб қўйдик: Франция энди бехатар!

– Шунақами? – терисига сигмай қувонди Габриэль.
– Мени қанчалик суюнтириб юбордингиз, жаноб адмирал! Ижозатингиз билан битта савол берсам: бу гапни шуҳратталаблик учунгина сўраётганим йўқ. Мени унча-мунча билдингизки, тўғри тушунсангиз керак. Бу саволнинг жавоби мен учун жудаям катта аҳамиятга молик. Айтинг-чи, жаноб адмирал, қамалда қолган Сен-Кантеннинг сўнги саккиз кундаги муваффақиятида менинг бир оз хизматим борми-йўқми?

– Бир оз дейсизми? – жавоб қайтарди Гаспар де Колиньи самимий миннатдорлик билан. – Йўқ, ҳаммаси, ҳа-ҳа, дўстим, ҳаммаси фақат сизнинг ҳимматингиз билан бўлди-ку! Эсингиздадир: сиз келган кунда шаҳар аҳли бор жавобгарликни менга юкламоқчи бўлди, менинг виждоним эса бундай масъулиятни кўтаролмасди. Испанларга шаҳарнинг калитини ўзим топширмоқчи эдим. Эртаси куниёқ сиз ўз матонатингизни намойиш этдингиз: мадад билан кириб келганингиздан сўнг қамалдагиларнинг руҳи кўтарилиб кетди. Муҳандис ва сапёрларга берган зарур маслаҳатларингиз ҳам бебаҳо. Душманнинг ҳар бир ҳужумига қарши жанглардаги жасоратингизга таъриф йўқ, оёғингиз етмаган жой қолмади. Тўрт кун бу-

рун испанларнинг тунги ҳамласи чоғи жонимизга яна сиз оро кирдингиз, бу муъжиза эди. Бугунги жанг тақдири хавф остида қолган чоғи шаҳарни ким қутқарди ахир? Ҳаммаси – ўзингиз, дўстим, мудофаа чизигининг барча нуқтасида кўришди сизни, гўё лочиндай учиб юрдингиз! Аскарларимиз сизни «капитан – беш юз» деб улуғлашгани ҳам бежиз эмас. Самимий қувонч ва чексиз миннатдорлик билан иқрорманки, бу шаҳарнинг биринчи ва ягона халоскори эдингиз, бинобарин, Франциямизни ҳам халос этдингиз.

– Раҳмат! Бу самимий ва дилхоҳ сўзларингиз учун худо ёрлақасин, адмирал жаноблари! Лекин айбга буюрмайсизки, шу гапларни қирол зоти олийлари ҳузурда ҳам такрорлай оласизми?

– Шундай деб айтиш менинг бурчим, виконт жаноблари! Ўзингизга аёндирки, Гаспар де Колиньи ҳеч қачон бурчига хиёнат қилолмайди!

– Олдингизда бир умр қарздорман, – бош эгди Габриэль. – Баҳридилимининг бугунгидай очилганини билмайман, жаноб адмирал! Мана энди қушдай енгил юрагимни қурол қилиб жангга ташланаман! Ахир, қалби орзу-умидларга тўла инсонга найза ва қўрғошин қор қила олармиди?

– Орзулар қалқон бўлишига жудаям ишонаверманг, – жилмайди адмирал. – Шаҳарнинг дарвозалари энди омонат, ҳилвираб қолган сўнгги деворлар испан тўпларининг санокли гумбуригаям дош беролмайди. Устига-устак, аскарларимиз жуда оз қолган. Битта ҳамладаёқ қалъа душман кўлига ўтади.

– Жаноб де Гиз ёрдамга улгура олмасмикан?

– Тўртдан уч чораги бой берилган шаҳар учун герцог де Гиз аскарларини хатарли жангга сололмайди ва тўғри қилади. Улар Франциянинг юраги учун зарурки, Париж мудофааси ҳаммасидан муҳим.

Сен-Кантеннинг эса тақдири ҳал: фақат йиқилганда ҳам шон-шараф билан йиқиладики, сиз ва мен шунга эришмоғимиз шарт. Шундай қилайликки, Сен-Кантен устидан қозонилган галаба испанлар учун мағлубиятдан қимматга тушсин!

– Жудаям зўр, албатта шундай қиламиз! – жонланиб маъқуллади Габриэль. – Бекор тургунча, бекор ишлаб, яна бир неча кун шаҳарни топширмаймиз. Герцог де Гиз учун бу ҳам қўшимча имкон беради.

Дарҳақиқат, ўз қўшинининг битта шаҳар остонасида депсиниб тураверишидан тутаққан Филипп Иккинчи ва бош қўмондон Филибер-Эммануиль ортиқ таваккал қилишгани йўқ. Негаки, калтабинлик билан бошланган ўнта ҳужум барбод бўлгач, ўн биринчисининг ғолибона кечишидан умидвор бўлиш қийин-да.

Бу сафар ҳам уч кунгача испанлар ювош тортиб қолишди, фақат оз-моз ўқ отиб туришди.

Бу орада адмирал ва д'Эксмес вайрона истехкомларни эпақага келтиришга жаҳд қилсалар-да, на ишчи қўллар ва на жанговар кучлар етишмасди.

Шаҳар деворининг соғ жойини топиш амримаҳол. Уй-жойлар хувиллаб ётибди. Ҳарбийларга келсак, саф-саф, гуррос-гуррос аскарлар энди йўқ, улар асосий мудофаа истехкомларида бир-иккитадан кўришиб қоладилар.

Габриэль буни оғриқ билан ҳис этиб турарди. Хуллас, шаҳар ҳужумсиз ҳам қўлдан кетиб бўлганди. Испанлар штурм бошлашди. Лекин душман айнан Габриэль қўриқлаётган рахнадан кира олгани йўқ. Брейл ва Жан Пекуа у билан бирга бўлиб, учовлон жон-жаҳдлари билан қарши турдилар, уларнинг жасорати билан испанларнинг учта ҳужуми даф этилди. Жан Пекуа Габриэлнинг қўлидаги қиличнинг «рақси»га ҳатто оғзи очилиб қолгандики, «томоша» деб

калласидан айрилаёзди. Габриэль бу «мухлис»ининг ҳаётини икки марта сақлаб қолди. Жан Пекуа ўша ернинг ўзидаёқ садоқатда ва хизматда бўлишга қасамёд қилиб, Габриэлга миннатдорлик изҳор этди.

Бироқ бу қаҳрамонликлар энди иш бермасди, тинка-мадори қолмаган Сен-Кантен ортиқ қарши туролмасдики, кўчалар испан аскарларига тўлиб тошди. Сен-Кантен шаҳри ўн етти кун қамал қилинди ва ўн биринчи ҳужумдан сўнггина таслим бўлди.

35. АРНО ДЮ ТИЛЬ: ЎРГАНГАН КҮНГИЛ ЎРТАНСА ҚҮЙМАС

Ёнаётган шаҳарда душман жангчилари олдинига талон-торожга зўр беришди. Лекин Филибер зудлик билан қатъий чора кўриб, тартиб ўрнатди. Адмирал Колинъини ҳузурига олиб киришганда, у муносиб эҳтиром билан кутиб олди.

– Жасорат учун душманни жазолаш қўлимдан келмайди, – деди испан саркардаси.

Олижаноблик бобида мағлублардай ўктам қўмондон адмирал билан таслим шартларини ошкора муҳокама қиларкан, қуйидаги талабларни ўртага ташлади:

– Табиий, Сен-Кантен шаҳри энди Испания қироли қаламравига киритилади. Лекин бегона мамлакат фуқаролигини қабул қилмайдиган шаҳарликлар кўчмас мулкларини қолдирган ҳолда ўзлари Франция ҳудудига кўчиб кетишлари мумкин. Барча ҳарбийлар ва шаҳар фуқароларига эркинлик ҳуқуқи берилса-да, фақат эллик киши бундан мустасно. Улар шаҳар маъмурияти ёхуд ҳарбий қўмондонлик томонидан танланади ва менинг ихтиёримга топширилади. Бу эллик кишининг жинсидан, ёшидан, ижтимоий келиб чиқишидан қатъи назар, ҳар бирига Франция томони

товон тўлайди. Биз бу пулни испан ҳарбийларининг кечиктирилган маошини қоплаш учун сарфлаймиз...

Бу шартлар унчалик оғир бўлмагани учун Колинъи рози бўлишга мажбур эди. Шаҳар аҳли испанларнинг талабини маъқуллаб қаршилаган эса-да, дилхиралик ҳам йўқ эмасди. Чунки Филибер-Эммануилнинг элик кишилик рўйхатига кимлар ёзилади, товон тўлаш қайси шаҳарликнинг пешонасида бор? Ҳали бу «танлов» аниқ эмаски, ҳаммаси эртага маълум бўлади.

Қамал кунлари киссасидаги бор-будини сарфлаб бўлган адмирал де Колинъига нисбатан испанлар ҳайратомуз мурувват қилишди: у товон пулидан озод этилди ва ижозат берилдики, хоҳласа, эртагаёқ Парижга жўнаб кетавериши мумкин...

Арно дю Тиль тиниб ўлмас ва фойдани ҳидидан биладиган устомон эдики, тун билан нима қилса, наф кўражагининг ҳисоб-китобини чиқарди ва мўмай даромад келтирадиган найрангни ўйлаб топди. У шаҳарнинг пули беҳисоб бойларидай бағоят башанг кийинди-да, инглизлар, немислар ва испанлардан иборат ғолиб аскарлар уймалашган кўчаларда эрта-лабданоқ кеза бошлади.

– Ҳой, сен, аччиқ ичак! Тўхта, ҳаромзода! – чақирди кимдир Арнонинг ортидан.

Сохта Мартен бир қарашдаёқ бу новча, рангпар, сап-сарик ўйигитнинг инглиз эканини пайқади.

– Нима хизмат? – сўради Арно.

– Сизни асирга оламан, хизмат шу холос, – сарик ўйигит французчага инглиз сўзларини уйқаштириб юборди.

– Нега энди бошқанимас, айнан мени? Масалан, нега анави тўқувчини асир олмайсиз?

– Чунки тўқувчидан кўра сизнинг ясан-тусанингиз зўр-да.

– Шунақа денг? Марҳамат қилиб айтинг-чи, бор-йўғи оддий аскар бўла туриб, мени йўлдан қўйишга нима ҳаққингиз бор, а?

– Мен ўзимча эмас, бошлиғим лорд Грейнинг буйругини бажаряпман, у инглиз ўқчилари қўмондони вазифасида хизмат қилади. Герцог Филибер-Эммануиль унга улуш сифатида уч асирнинг товон пулини олиш ҳуқуқини берган: икки дворян ва битта шаҳарлик бўлиши керак. Бошлиғим менинг қулоғим динг, кўзим ўткирлигини биладики, ўша уч қимматбаҳо асирни тутиб келишга жўнатди. Эрталабдан буён мен учратган энг мойли ўлжа сиз бўлдингиз.

– Мендай бир оддий яроқбардорга бу жуда катта шараф-ку! – ўзича меровланди Арно. – Ўша хўжайинингиз мени ейиш-ичишдан қисмайдими ишқилиб?

– Сен фирибгар анчагача текин овқат еб, боқувда ётаман деб ўйлаяпсанми?

– Ўйлашимча, то мени озод қилгунича ётсам керак-да, – деди Арно. – Ахир, очимдан ўлдириб қўймас...

– Ёпирай! Мўйнаси телпакбоп силлиққина тулки деб туллак бўрини тутибман шекилли.

– Менимчаям, шундай шекилли, ўқчи жаноблари. Чоғи, бошлиғингиз бўлмиш жаноби Грей асир оборганингизга хизмат ҳақиям тўлайди. Бироқ кўрқаманки, тақсир, мени ушлаб борсангиз-да, топган-тутган даромадингиз йигирма-ўттиз таёқ ейиш бўлмасайди. Аммо айтиб қўяйки, бу гапларим менга нисбатан очилган иштаҳангизни бўғиш учун эмас, марҳамат, обориб ҳам кўраверинг-чи...

– Гапларингда жон бор, муттаҳам, – деди ўқчи Арнонинг қув кўзларига боқиб. – Лорд Грей даромадининг бир фоизини ваъда қилувчи, лекин сени кўрсатиб, бу пулни ололмайман.

«Ўзимга зарур одам оёқларим остидан чиқиб қолибди-ку!» – ўйлади Арно ва инглизга деди:

– Муҳтарам ёв-дўстим, гап шундай, башарти, асирликка номзод бадавлат кишини, масалан, ўн минг ливр товон ундириш мумкин одамни сизга топиб берсам... менга мукофот бўладими?

– Ўн минг?! – ҳовлиқди англиялик. – Бунақа асир жудаям ноёб. Ахир, унда мен юз ливр хизмат ҳақи оламан. Катта даромад!

– Тўғри-я, шу катта даромаднинг тенг ярмини шериккаям бериш керак-да. Чунки у даромад йўлини кўрсатади. Менимча, шунда кўп адолатли иш бўлур эди.

Маъкул! – деди жиндай иккиланиб олган ўқчи. – Мени ўша одам томонга бошланг ва отини айтинг!

– Сираям узоққа бормаймиз, – жавоб берди Арно. – Сал қақасроққа ўтайлик. Шошманг, шаҳарнинг ўртасида сиз билан ёнма-ён кўринмаслигим керак. Анави уйнинг муюлишида яширина қоламан. Сиз олдинроқда бораверинг. Ратушанинг пешайвонига қаранг, шаҳарлик билан суҳбатлашаётган дворянни кўрдингизми?

– Кўрдим. Бу ўшами?

– Худди ўзи.

– Исми нима?

– Виконт д'Эксмес.

– Шунақами? Виконт д'Эксмес деганлари шу эканда! Унинг номини қароргоҳда кўп эшитганман. Демак, бунчалар ботирлиги устига пулиям кўпми?

– Албатта.

– Сиз уни яхши биласизми, шерик?

– Бўлмаса-чи! Ахир, унинг яроқбардориман-ку!

– Эй, худо! Яҳуда¹ экансан! – норозиланди ўқчи.

---

¹ Яҳуда Искариот – Инжил ривоятига кўра, Исо алайҳиссаломга хоинлик қилган шогирд-ҳаворий, устозини 30 дона

– Йўқ, – деди Арно бепарво қиёфада. – Иуда ўзини осган, менинг эса бундай ниятим йўқ.

– Сизни қийнамасдан ўзлари осиб қўйишади. Сиртмоқ истаб юрасизми? – гўлдиради ҳазил-ҳузулга суяги йўқ англиялик.

– Менга қаранг, – гижинди Арно, – беҳуда ва-лақлашдан нима наф? Гапингиз гапми? Келишдик-ми-йўқми?

– Келишдик. Монсенъерингизни милордим ҳузурига олиб бораман. Кейин менга яна иккита бадавлат одамни топиб берасиз.

– Топаман, лекин шартимиз ўша: хизмат ҳақининг тенг ярмига шерикман.

– Пулингизни оласиз, шайтоннинг мардикори.

– Ҳозир сизнинг мардикорингизман. Фақат кўзингизга қаранг: фирромлик қиламан деб хомтама бўлманг. Бари бир мендан қочиб қутулолмайсиз. Дарвоқе, бошлигингиз пулни нақд тўлайдими?

– Нақд, ҳатто, олдиндан бериб қўяди. Гўё виконт д'Эксмесни кузатгандай менга эргашиб, милордимнинг ҳузуригача борасиз, ўз ҳақимни олгач, ўша ердаёқ ярмини сизга чўзаман. Бунинг эвазига яна иккита асир топиб берасиз, бўптими?

– Кўрамыз. Аввал биринчисини ҳал қилиб олайлик-чи!

– Ҳозир боплаймиз. Хожангиз жангда нечоғли олғир бўлса, ҳаётда шунчалик ландовур бўлса керак. Бунақаларнинг кўпини кўрганман. Мендан икки дақиқа олдинроқ бориб, орқасида туринг эди: ўз ишимга устакор эканимга ўшанда баҳо бераверасиз.

кумуш тангага сотган. Яхуда (Иуда) сиймоси жаҳон адабиёти ва санъатида сотқинлик ва хиёнат рамзига айланиб кетган. (Таржимон изоҳи – Р. У.)

Арно шундай қилди. У хожасидан бир оғиз гап сўровди ҳамки, инглиз ўқчиси кириб борди ва Габриэльга қамти бўлди:

– Маъзур тутасиз, мен виконт д’Эксмес жаноблари билан кўришмоқчи эдим.

– Ўша киши мен бўламан, – деди Габриэль ҳайрат билан. – Хўш, нима ишингиз бор?

– Шпагани менга берсангиз, – таъзим қилди ўқчи.

– Нима? – ижирғанди Габриэль тўлганиб.

– Мен ҳузурингизга ўз хожам лорд Грей номидан келдим, монсеньер. – Сиз адмирал бизга топшириши керак бўлган элликта ҳарбий асир рўйхатига киргансиз. Бу нохуш хабар учун мендан ранжиманг.

– Ранжиманг? Сиз мени ранжитолмайсиз. Аммо қиличимни лорд Грей ўзи сўраши мумкин эди-ку! Ундан бошқа ҳеч кимга қуролимни топширмайман!

– Ихтиёрингиз, монсеньер.

– Ўйлайманки, у мени фақат товон пули тўлангунча ушлаб турса керак, шунақами?

– Албатта, худди шундай, монсеньер, – ҳовлиқди ажнабий ўқчи.

– Бўпти, бошланг бўлмаса.

Виконтнинг ёнидаги Жан Пекуа эътироз билдирди:

– Аммо бу зўравонлик-ку! Сиз бекордан-бекорга бошингизни тутиб беряпсиз, монсеньер. Рози бўлманг! Ахир сиз шаҳар фуқароси эмассиз, Париждан келгансиз!

– Метр Жан Пекуа тўғри айтади, – қизишиб баҳсга кўшилди Арно ва ўқчига кўз қисишни ҳам унутгани йўқ. – Рост, устабоши билиб гапиряпти, монсеньер, чиндан ҳам сиз сен-кантенлик фуқаро эмассиз-да. Бунга метр Жан Пекуа шоҳидлик бера олади, у кишини шаҳарда ҳамма яхши танийди. Негаки, қирқ йилдан бери шу ерда яшайди, ўз бофандаларига устабоши, ўқчилар командири. Нима дедингиз, англиялик?

Инглиз ўқчиси коса тагида ним косани сезди:

– Гап бундай: агар қаршимда метр Жан Пекуа турган бўлса, у кишиниям асир олиш буюрилган, чунки қўлимдаги рўйхатда устабошининг номи бор.

– Мениям?! – хитоб қилди Жан.

– Худди сизни, тақсир!

– Начора, Жан, – унинг саволомуз нигоҳига жавобан хўрсиниб олди Габриэль. – Модомики, аскарлик бурчимизни адо этиб бўлган эканмиз, энди голиблар талабига бош эгишимиз керак-да.

– Индамай мана шу одамга эргашиб кетаверайлик, демоқчимисиз? – сўради Жан.

– Ҳа, дўстим, ҳатто сиздан айиришмаганига суюниб ҳам турибман.

– Бўпти-да, монсеньер, – деди мутаассир Жан Пекуа. – Сиздай баҳодирлар баҳодири тақдир ўйинига бош эгиб турганда, мендек шаҳарлик андига не сон, не қуюшқон? Бошлай қол, ҳой, муттаҳам! – у англияликка юзланди: – Гап йўқ! Ё сенга, ё ўша лордингга асирман энди.

– Тегишли товон тўлангунча, лорднинг тасарруфида бўласиз, – уқтирди ўқчи.

– Ўлгунимча қўлингда туравераман, иблисвачча! – бақириб берди устабоши. – Ўлсам ўламанки, бошлигингга сариқ чақамниям бермайман! Агар лорд худога ишонса, айтиб қўяйки, ўлгунимча боқади ҳали!

Ўқчининг қути учди. Арно эса тасалли берган бўлиб, бофанданинг хуружидан кулиб юбораёзган Габриэль тарафга кўзи билан имо қилди. Англиялик буни фаҳмлаб, хушнуд ишшайди.

– Қани, монсеньер ва сиз ҳам, метр, – мурожаат қилди у, – олдимга тушиб...

– Бизга лорд Грейни кўрсатиб қўйсангиз бас, – унинг шаштини кесди Габриэль виқор билан, – у ёғини бошлиқ билан ўзимиз келишиб оламиз!

– Сиз нима десангиз шу-да, – деди ўқчи муте қиёфада бош эгиб...

Асирлар ортидан Арно ҳам йўлга тушди.

Лорд Грей лоқайд ва бадфеъл киши бўлиб, урушни ҳам даромад манбаи деб биладиган тўпори бир ҳарбий эди. Эллик асирдан атиги учтаси ўзига ўлка сифатида ажратилганидан кайфияти расво бўлгани боис Габриэль ва Жан Пекуани беписанд қабул қилди.

– Демак, виконт д'Эксмесни асир олиш шарафига эришибман-да, – истехзоли кулди у ва Габриэлни синчковлик билан кўздан кечирди. – Қамал кунлари жуда тинкамизни қуритдингиз-да, тақсир!

– Қўлдан келганича! – кесатди Габриэль.

– Сизнинг қўлингиздан ҳали кўп иш келадики, бунга тан оламан. Бироқ ҳозир гапимиз бу ҳақда эмас. Уруш гўё бир қиморгаям ўхшайдики, сиз ҳарчанд ютишга уриниб, жасорат мўъжизаларини кўрсатган эсангиз-да, омад менга кулди ва қилич-қалқонингиз билан қўлимга тушдингиз. Йўқ-йўқ, жаноблари, қурол ўзингизга сийлов, – дея шпагини бўшатаётган Габриэлни тўхтатди у. – Бироқ қилич тақиб юриш учун бадал беришингиз керак бўлади-да. Ҳозир шу ҳақда келишиб оламиз. Биламанки, матонат ва бойлик эгиз бўлавермайди. Шундай бўлса-да, камина бари бир зарар кўришни хоҳламайман. Ўзингиз айтинг-чи, озодлигингизни беш минг экюга баҳоласак, қандай бўларкин?

– Бўлмайди! – деди Габриэль.

– Йўқми? Бу кўплик қиладими? Бу уруш деганларининг касофати-да! Ҳай, тўрт минг десак ёмон бўлмас, хўш?

– Кам! – жавоб қайтарди Габриэль совуққина.

– Кам? Тушунмадим, – ҳайрон бўлди англиялик.

– Мени нотўғри тушуняпсиз-да. Сиз озодлигимни беш минг экюга баҳолашингизни айтдингиз, мен «йўқ» дедим. Негаки, менинг нархим бунчалик паст эмас-да, милорд!

– Бу жудаям соз-ку! – суюниб бош чайқади лорд. – Чиндан ҳам қиролингиз сиздай баҳодир учун ақчани аямаслиги зарур.

– Менимча, қиролга мурожаат қилишга эҳтиёж йўқ. Ҳар қанча оғир бўлмасин, бунча пулни ўз ҳисобимдан тўлашга қодирман.

– Хў-ўш, ишларимиз ёмонмас, – лорд Грей енгил тараддуланиб олгач, давом этди: – Демак, менга ўн минг тўламоқчисиз. Бўпти, аммо кечирасизки, пулни қачон олишим мумкин?

– Ўзингиз тушунасизки, лорд, камина қуршовдаги шаҳарга киссамда шунча пул кўтариб келган эмасман. Дўстлардан қарз сўраб юришни эп кўрмайман. Агар бир неча кун муҳлат берсангиз, Парижга одам юборардим...

– Жуда яхши, виконт. Зарур экан, сиздай зотнинг сўзи мен учун пулдан қимматроқ туради. Бироқ орамизда бари бир англашилмовчилик бўлмаслиги керак. Испанлар билан ўртамиздан оламушук ўтиброқ турибдики, мен Англияга қайтишим ҳам мумкин. Шу боис, то Париждан товон пули келгунича сизни испанлар қаламравига олинган Сен-Кантенда қолдирмасам-да, Калега бирга олиб кетсам, хафа бўлмайсизми? Англияга қарашли бу шаҳарнинг губернатори ўзимнинг куёвим лорд Уэнтурорс. Бунга нима дейсиз?

– Розиман, – ночор жилмайди Габриэль. – Фақат ижозат этсангиз, яроқбардоримни тезроқ пул олиб келиш учун Парижга жўнатиб юборишим керак. Билъакс, ваъдам пайсалга солиниб, товон тўлови кечикади ва ўзимниям режаларим барбод бўлиши мумкин.

– Айни муддао! – мамнун таъкидлади лорд Грей ва Жан Пекуага мурожаат қилди: – Сиз-чи, жаноб, афтидан, шу шаҳарда яшасангиз керак?

– Шундай. Жан Пекуаман, милорд.

– Маъқул! Хўш, сизга қанча пул белгиласак бўлади? Нима дейсиз?

– Начора, милорд, савдолашмасам бўлмайди. Олди-сотдида савдолашишнинг савобиям бор-ку! Қошингиз чимирилгани билан, бошқа иложим йўқ-да. Ахир мени биров ўн ливргаям олмайди-ку!..

– Жавраманг! – тутақди лорд. – Юз ливр тўлайсиз!

– Юз ливр? Майли, милорд, мени шунчалар банд баҳолар экансиз, сизнингча бўла қолсин, – деди муғомбир бофанда. – Аммо бунча пулнинг ҳаммасини нақд тўлашга...

– Нима? Сиз шу арзимас маблағиям тополмай-сизми?

– Пул-мулим жуда йўқ эмасди, милорд, лекин қамал кунлари ярадорлар ва қашшоқларга улашиб юборгандим-да.

– Дўстларингиз-чи? Қариндошларингиз бордир?

– Дўстларимми? Уларда пул нима қилсин, милорд? Яқин қариндошларим йўқ. Хотиним ўлиб кетган, бефарзанд эдик. Оғаниларим ҳам... Биттагина узоқ қариндошим бор эди...

– Хўш? – умидланди лорд Грей.

– Ҳа, ўша менга юз ливр қарз бера оларди, лекин ишонч йўқроқ. Негаки, у ҳозир сиз айтган Каледа яшайди.

– Шунақа денг?

– Гапим рост, милорд, – Жан Пекуа шундай оҳангда гапирардики, унга ишонмаслик мумкин эмасди. – Уни Пьер Пекуа дейишади, Марфуа кўчасида устахонаси бор, ўттиз йилдан буён қуролсозлик қилади.

– Муносабатларингиз яхшими, ахир?

– Бўлмаса-чи! Мен икки оға-ини Пекуалардан бири бўлмиш сулоланинг сўнгги вакилиманки, Пьер мени эъозлаши ҳам керак-да. Икки юз йилдан олдинроқ бобокалонимиз Пекуанинг икки ўгли бўлиб, бири Сен-Кантенда бофандаликка, наригиси Каледа курулсозликка саъй қилган экан, ўша касб-корлар ҳозиргача авлоддан-авлодга ўтиб келмоқда. Орамиз олис бўлса-да, бу қариндошлигимизни олислатган эмас. Биз Пьер билан кўришмаганимизга ўн йилча бўлиб қолди, лекин у товон пулига лойиқ қарз бериб туради. Йўқлашмаганимизга янги англияликлар сабаб-кор, қалъа-шаҳарларга киришимиз учун рухсатнома беришларингиз қийин-да. Пекуалар сиёсат билан шуғулланишмайди, милорд. Биз инглиз ё француз деб ажратмаймиз, у ёқда – темирчилик, бу ерда – тўқувчилик дастгоҳи бўлса ва тирикчилигимиз ўтиб турса, кифоя.

– Эҳтимол, – чеҳраси очилди лорднинг, – Каледа ҳам бофандаликни йўлга қўйиб, қиролича Мариянинг фуқаросига айланарсиз. У ҳолда Пекуаларнинг узоқ йиллар узилиб кетган иришталари уланиб, иккала бўғин яна бирлашарди.

– Зўр, жуда яхши бўлади, – деди Жан Пекуа орзу-мандалик билан.

Габриэль эса қулоқларига ишонмасди. Наҳотки, ўз шаҳри ҳимоясига кўксини қалқон қилган маъна шу шерюрак инсон эндиликда Англия фуқароси бўлмоқчи! Лекин Жан «парво қилма, иш бор» дегандай кўз қисиб қўйди.

Салдан сўнг лорд Грей иккови билан хайрлашди.

– Эртагаёқ Калега жўнаймиз, – деди у. – Сафарга тайёрланиб ва шаҳар билан хайр-хўшлашиб олишингиз мумкин. Мен ваъданингизга ишониб, қўйиб юбор-

сам-да, дарвозабонларга тайинлайман. Аммо унутманг, қўлида комендант имзолаган махсус рухсатномасиз бирор киши шаҳардан ташқарига чиқолмайди...

– Сиз нима қилмоқчисиз ўзи? – сўради Габриэль тўқувчидан йўл-йўлакай. – Наҳотки, арзимаган юз ливрния тўлолмайсиз? Каледа сарсон-саргардон бўлиш сизга зарур келдими? У ёқда қуролсоз қариндошингиз борлиги рост гапми ўзи? Ўзингизни жуда галати тутяпсиз-да, Жан.

– Секинроқ! – деди бофанда сирли қиёфада. – Айтинг-чи, яроқбардорингиз ишонса бўладиган одамми?

– Мен унга ишонаман. Гоҳо хотираси панд бериб, томи кетиб қолса-да, садоқатига гап йўқ.

– Бўпти, – деди Пекуа. – Уни Парижга бу ердан жўнатмай туринг. Калега биз билан кетсин, ёрдами тегади. Парижгайм ўша ёқдан бораверади.

– Алалоқибат, бу гап-сўзларингизнинг таг-туби борми ўзи? Каледаги қариндошингизгайм ишонмай қолдим.

– Бор! – деди Пекуа. – Пьер Пекуа ўзининг асл тарихий ватани Францияни жондай севадики, сиз Сен-Кантенда кўрсатган жасорат мисоли ватанпарварона ғоялар ва хизматлар туғилгудай бўлса, ҳеч қачон «йўқ» демайди.

– Дўстим! – Габриэль ихлос билан тўқувчининг қўлини қисди. – Тушундим! Сен мени ўта юқори баҳолавординг. Мендаги ўша сен ўйлаган жасорат аслида анчайин худбинликдан иборат, холос. Билмайсанки, бундан кейин ҳам фақат ўзимга керакли шахсий бурчимни адо этишга интиламан.

– Нима бўпти, монсеньер? Бошқа бурчлар қаторида шахсий бурчингиз ҳам бажарилади-да, – бофанда овозини пастлатди. – Ўша бурчлар орасида яна битта-

си топилиб қолиши мумкин: дейликки, имкон туғилиб, бой берилган Сен-Кантен ўрнига Калени Францияга қайтариб олсак-чи?

36. АРНО ДЮ ТИЛЬ: ЁТИБ ҚОЛГУНЧА – ОТИБ ҚОЛ!

Асирлар чиқиб кетгач, ўқчи хожасидан ҳақини талаб этди. Хизматкори қимматбахо ўлжа келтирганидан мамнун лорд Грей дарровда уни рози қилди.

Арно дю Тиль ҳам ўз улушини кутарди: инглиз ўқчисига қойилки, дарҳол ҳамтовоғига тегишли пулни нақд берди. У хонага кирган маҳал Арно ўзининг маълум ва машҳур қора дафтарига қуйидагиларни қайд этарди.

«Виконт д'Эксмес номининг ҳарбий асирлар рўйхатига туркалишига эришдимки, бу санъаткорона хизматим билан монсьерим Монморанси жанобларини вақтинча бўлса-да, мазкур виконтнинг нохуш дийдоридан халос айладим».

– Нималарни ёзаяпсиз? – унинг елкасига шапатилади ўқчи.

– Ҳисоб-китоб қиляпман. Хўш, бизнинг даромадимиз қай аҳволда?

– Ҳақни тўлиғича олдим, – маъноли кўз қисди ўқчи ва тангаларни Арнога узатди. – Билдингизки, мен сўзимда тура оламан ва пулни қизганмайман. Сиз топган иккала асир ҳам жуда боп экан, айниқса, хожангизга қойил. У ҳатто савдолашганиям йўқ, тўғриси, тескари савдо қилди. Тўқимачиям яхши. Агар сиз бўлмасангиз, бунақаларни мен тополмасдим, рост айтяпман.

– Бунга ишонаман, – деди Арно ва пулни санаб олиб, киссасига жойлади.

– Бироқ, дўстим, шошаверманг, – деди ўқчи. – Кўрдингизки, хизмат ҳаққини яхши тўлайман. Учинчи асир масаласидаям ёрдам қилинг, илтимос.

– Худо ҳаққи, ҳеч ким хаёлимга келмаяпти. Келинг, бунисини ўзингиз бир амалларсиз.

– Чоллар, болалар, ҳатто аёллар ҳам бўлаверади.

– Аёллар ҳам? – сўради Арно.

– Жуда яхши бўлади, – тасдиқлади инглиз. – Башарти, у бой ва аслзодалиги устига ёш ва сулув бўлса, мўмайгина пул олардик. Негаки, лорд Грей уни куёви лорд Уэнтурорсга қимматбаҳога ўтказди-да. Эшитишимча, бу шаҳватпараст асирдан кўра асираларни хуш кўраркан.

– Унақасини билмайман, – мижғовланди Арно. – Дарвоқе, шошманг... Бироқ у... йўқ, бунинг иложи йўқ.

– Нега иложи йўқ? Модомики, голиб эканмиз, бу ерда ўзимиз – хон, кўланкамиз – майдон: адмиралгина мустасно, бошқа исталган одамни асир оламиз.

– Лекин мен кўзлаган соҳибжамол виконт билан бир ерда бўлмаслиги ва кўришмаслиги шарт. Агар иккови асирликда бирлашиб қолса, кейин уларни бир-биридан айириш мушкул.

– Ташвишланманг, лорд Уэнтурорс гўзал асирасини ўзгаларга кўрсатиб қўя қолмайди.

– Бу Каледа бўладиган гап-да, – ўйчанлик билан эътироз билдирди Арно. – Лекин йўлда-чи? Виконт уни кўради ва етиб боргунчаёқ гапни пишитиб бўлади-да.

– Кўнглингиз тўқ бўлсин! – жавоб берди англиялик ўқчи. – Биз иккига бўлиниб, икки соат олдинма-кейин жўнаймизки, иккови мутлақо кўриша олмайди.

– Анави қари коннетабль билиб қолса-чи? – доводириди Арно. – Худо кўрсатмасин, бу қилмишим учун дарҳол теримни шилдиради-я!

– Буни ҳеч зот билолмайди. Башарти, ўзингиз оғзингиздан гулламасангиз ё пулларингиз сирни очмаса бўлгани...

– Қанча тўлайсиз?

– Келишганимиз: ярмини-да.

– Қурмағур-ей! – хўрсинди баднафс Арно. – Шунча даромаддан куруқ қолавериш алам қилади-да. Отасиям пулга тирриқлик қилмасди...

– Дадажониси ким ўзи: герцогми, князми?

– Дадажониси? Ахир у қирол! Генрих Иккинчининг ўзгинаси!

– Ёпирай! – англиялик ёқасини ушлади. – Ҳали қиролнинг қизи шу ердами? Агар уни қандай топишни айтмасангиз, шу тобда сизни ўз қўлларим билан бўғиб ўлдираман, азиз ҳамтовоғим! Қиролнинг қизи-я!

– Гўзаллар маликаси! – таъкидлади Арно.

– Бай-бай! Лорд Уэнтурор эсидан айриларди ўзиям! Ҳамтовоқ! – деди англиялик шавқ билан ва картмонини очиб, кўзи ўйнаётган Арнонинг тумшугига тутди. – Картмон ҳам, ичидаги пуллар ҳам шундоғича сизники, эвазига ўша маҳлиқонинг манзили ва исми етиб ортади.

– Келишдик! – қичқирди нафс деган шайтони алай-ҳиллаъна жиловидаги Арно ва картмонга қўшқўллаб отилди.

– Исми? – сўради инглиз ўқчиси.

– Диана де Кастро, Бени бекач деган номиям бор.

– Манзили?

– Бокиралар монастирида.

– Ўша ёққа ўқдай учдим!..

«Шуниси маъқул, – кўнглидан кечирди ратушага қайтаётган Арно, – лекин бу хизматимга коннетаблдан ҳақ ололмайман-да».

37. ЛОРД УЭНТУОРС

Орадан уч кун ўтди. Кале губернатори лорд Уэнтуорс 1 сентябрь куни лорд Грейдан тегишли топшириқларни олгач, уни кемасига кузатиб қўйди. Сўнгра отига миниб, уйига қайтди: унга тегишли кошонанинг битта хонасида Габриэль ва Жан Пекуа, бошқасида Диана бор эди. Лекин де Кастро хоним Габриэль ҳам шу бинода эканини билмасди. Ўқчи Арно дю Тилга ваъда қилганидай, Диананинг ёлғиз ўзини алоҳида олиб келишганди.

Лорд Уэнтуорс қайноғасининг батамом акси: лорд Грей нечоғли димоғдор, совуқ ва очкўз бўлса, губернатор ўшанча шинам, илтифотли ва хотам эди. У қирқ ёшда эса-да, йигитлардай кўркамлигини, шавқу шижоатини сақлаб қолганди. Унинг алпона одимлари ва чақноқ қўйкўзларидаги оташ буни яққол намоён этарди. Боз устига, йигирма яшар йигит мисоли шўх ва хушхандон ҳаёт тарзига одатланган.

Губернатор аввал виконт д'Эксмес ва бофанда Пекуа турган залга кирди-да, улар билан ҳарбий асирмас, гўё азиз меҳмонларни кўргандай қуюқ сўрашди.

– Хуш келибсиз, жаноблар. Виконт, қайноғам сизни менинг хонадонимга олиб келгани учун ундан тоабад миннатдорман. Бу овлоқ қалъада зерикиб ўлаётгандим, дилтортар улфат бағоят тансиқ... Сиздай инсонни менга худо етказдики, ҳозир теримга сиймаяпман... Шу тобда худбинлигим тутиб турибди: қанийди, ўша товон пули тобора кечикаверса, сиз эса менинг меҳмоним бўлаверсангиз.

– Чиндан ҳам пул кечикадиганга ўхшайди, – деди Габриэль. – Лорд Грей айтгандир ҳамки, мен Парижга жўнатмоқчи бўлган яроқбардорим йўлда маст бўлиб, соқчилар билан муштлашган ва бошидан жароҳат-

ланган. Яраси огирмас, лекин бари бир Каледан ҳали-бери кетолмаса керак.

– Бояқишга жоним ачийди, аммо сизнинг бу ерда туриб қолишингиздан хурсандман, – жилмайди лорд.

– Илтифотингиз учун ташаккур, милорд! – дардли кулимсиради Габриэль.

– Йўқ, бу ишимни мен илтифот дея олмайман. Агар сиздан чин ваъдани олиб, сизни Парижга жўнатиб юборсайдим, ана уни илтифот деса арзирди. Бироқ қайтараманки, худбин одамман, сизсиз зерикиб қоламан ва Парижга қўйиб юбора олмайман. Айтинг, нима қилай? Икков асирликни ҳамжиҳатликда ўтказиб, бир-биримизга далда берамиз-да.

Габриэль индамай таъзим бажо қилиб қўйди. Унга қолса, қанийди, лорд Уэнтуорс ваъдага ишонса-да, асирликдан бўшатиб юборса. Аммо Колинъининг аллақачон Парижга етиб борганини ўйлаб, кўнгли хийла таскин топарди. Ахир, Сен-Кантен мудрофааси Габриэлнинг жонбозлиги туфайлигина чўзилганини қиролга етказган-да. Бинобарин, Генрих шоҳона ваъдасига вафо қилиб, Габриэлнинг қайтишини кутмасдан ҳам отасини озод этади.

Бироқ Габриэль бари бир дилхираликдан қутулолмасди: бир эмас, икки кишилик ғам чекарди. Сен-Кантендан жўнашда Дианани кўролмади ҳам.

Лорд Уэнтуорс эса асирининг паришонхотирлигини пайқамасдан давом этарди:

– Лекин жаноб д’Эксмес, мен жудаям золим зиндонбон бўла олмайман. Бунинг исботи ўрнида бемалол кўчага чиқишингизга, истаганча шаҳар айланишингизга ижозат бераман. Албатта, қочиб кетмаслигингизга аслзодалиқ ваъдасини берсангиз бўлди.

– Бу яхшилигингиз учун беҳад миннатдорман, милорд, – деди йигит самимият билан. – Чин сўзим

шуки, қочиб кетишни ҳатто хаёлимгаям келтирма-
япман.

– Бўлди, келишдик, тақсир. Башарти, менинг уйим
ё меҳмондўстлигим хуш келмаса, бемалол бошқа бир
қулайроқ бошпана топсангиз ҳам қаршилигим йўқ.

– Менга қаранг, виконт жаноблари, – ҳовлиқди
Жан. – Агар қуролсоз қариндошим Пьер Пекуанинг
уйидаги энг шинам хонани банд қилсангиз, онт ича-
ман, буни у ўзига катта шараф деб биларди ва мениям
бошим кўкка етарди.

Муҳтарам Пекуа бу фикрини сўздан ташқари қўл
ҳаракатлари билан изҳор этардики, умуман олганда,
у ғалати, сирлироқ одамга айланганди.

– Раҳмат, дўстим, – деди Габриэль. – Агарда биз бу
таклифдан фойдалансак, лорднинг илтифотини суи-
истеъмол қилган бўламиз-да...

– Йўқ, унақамас, – жон-дили билан эътироз билдир-
ди лорд Уэнтурорс, – сизлар Пьер Пекуаникида яшашни
хоҳласангиз, сираям қарши эмасман. У ўзига тўқ, серғай-
рат, ҳалол одам, ўз касбининг устаси. Мен уни яхши та-
нийман, қуролларидан анча-мунча сотиб олганман, уйда
бир соҳибжамол аёл бор, хотиними, қизими?..

– Синглиси, исми Бабетта, милорд, – изоҳ берди
Жан Пекуа. – Чиндан-да гўзал, агар ёшроқ бўлганимда
ўзим... Ҳай, бусиз ҳам Пекуалар сулоласи тўхтаб қол-
майди. Пьернинг хотини ўлиб, икки ўғли билан қолган,
ажойиб болалар. Сизгаям жуда ёқиб қолишади, зерик-
майсиз. Жаноб виконт, Пьер ўзи таклиф қилмоқда...

– Хўп дея қолинг, виконт, – қўшилди Уэнтурорс.

Габриэлнинг кўнглига келдики, кўркам ва меҳмон-
дўст губернатор номаълум сабабга кўра дилхоҳ ҳам-
суҳбатни ўзидан олислатмоқчи. Ахир у кун бўйи уйда
бўлиши билан мезбонга ҳам халақит қилади-да. Ви-
контнинг шубҳаси ҳақ бўлиб, унинг ўйлари мантиқли

эди: зеро, лорд Грейнинг ўқчиси Арнога шипшиганидай, дарҳақиқат, губернатор асирлардан кўра асирларни хуш кўрарди.

Габриэль бир қарорга келди-да, Жан Пекуага табассум қилди:

– Майли, модомики, лорд Уэнтуорс қарши бўлма-са, қариндошингининг уйига кўча қоламан.

Бофанда суюниб кетди.

– Бу ишингини маъқуллайман, – деди губернатор. – Албатта, меникидан кўра қуролсознинг уйда эмин-эркин юрасиз. Негаки, йигит киши ҳамиша ўзини бемалол ва хотиржам ҳис этиши керак-да, бу – кўҳна ҳақиқат.

Сўнгра у Жан Пекуага мурожаат қилди:

– Сиз эса, метр Пекуа, демак, ўша қариндошингиздан юз ливр қарз кўтариб, товон пулини тўлайсиз, шунақами?

– Шунақа. Унда бори – менда бор-да! Биз Пекуалар сулоласи азалдан шундай иноқ яшаб келамиз. Шу боис аввалдан ишончим комилки, қондошимнинг уйи – менинг уйим. Илтимос, хизматкорлардан бирортасини мен билан жўнатсангиз, у тегишли пулни бугуноқ олиб келади.

– Қўйсангиз-чи, метр Пекуа, – эътироз билдирди лорд, – ваъда бердингиз, бўлди-да. Эрта-индин виконт д'Эксмесни йўқлаб, Пьерникига ўзим кираман. Ўша куни сиз берадиган пулга қурол-аслаҳа ола қоларман.

– Сиз нима десангиз, шу-да, милорд.

– Жаноб д'Эксмес, – деди губернатор, – эслатиб қўяман: эшигим сиз учун ҳамиша очиқ.

– Ташаккур, дўстлигингини дўстлик қайтариш шарти билан қабул қиламан, – деди Габриэль мийиғида кулиб. – Аммо уруш деган чархпалак бугунги дўстни эртага душманга айлантариб қўйиши ҳам мумкин.

– Бе-е, менда бунақа гам йўқ, манави ўқ ўтмас қалъа мутлақо бехатар. Гарчи французлар Калени қайтариб олмоқчи бўлсалар, бунга камида икки юз йил бор... Унгача айш қилиб яшайверамиз... Ҳа-я, ма-бодо, пулга зориқиб қолгудай бўлсангиз, тортинманг, менда бори – сизда бор, виконт.

– Яна бир карра ташаккур, милорд. Ҳамёним тўла пул бўлмаса-да, Каледаги тирикчилигимга етиб қолади. Мен бошқа бир масалада истиҳола қилиб турибман, Жан Пекуа, кутилмаган уч меҳмон қариндошингизни сиқиб қўймаймизмикан?

– Ҳазиллашяпсиз шекилли, монсенъер! – уни гапиртиргани қўймади бофанда. – Пьер уч кишигамас, учта оилагаям жой бера олади. Худога шукур, уйи катта ва кенг.

– Жуда тўғри, – маъқуллади лорд, – гувоҳманки, қуролсознинг уйи сиз учун бемалол бўлади... Дарвоқе, метр Пекуа, сиз Каледа яшамоқчи ва тўқимачиликни йўлга қўймоқчи экансиз, лорд Грей шунақа мўлжалингиз борлигини айтгандай эди. Мен бу фикрингизни қўллаб-қувватлайман.

– Шунақанги режам ҳам йўқ эмас, – жавоб қайтарди Пекуа. – Негаки, яқин орада Сен-Кантен ва Кале бир ҳукмдор измида бўлса, қариндошларим билан бирга бўлганим яхши-да.

– Тўғри айтасиз, – деди қув бофанданинг фикрини пайқолмаган лорд, – балки Сен-Кантен ҳам инглиз шаҳри бўлиб қолар. Ие, жаноблар, мен сизларни йўлдан қўйяпман-ку, ахир, узоқ сафардан ҳориб келгансиз, дам олишингиз керак, яхши боринглар, кўришгунча хайр...

Уларни Пьер Пекуа томон жўнатгач, лорд Уэнтурорс ўйга чўмди: «Виконтни бу уйдан кўчириб яхши

иш қилдим, шекилли. Негаки, у машҳур киши, балки сарой аъёнларидандир. Башарти, сулув асирамга кўзи тушгудай бўлса, олдидан кетолмай юраверарди. Ўзи ҳам биргина нигоҳ солдим холос, аммо ойжамоли қалбимга муҳрланиб қолди. Хурлиқонинг ўзгинаси-я! Унга ишқим тушдиёв! Ҳа, севдим, севаман. Анави йигит эса Диана хонимнинг юрагига йўл топишимга халақит қиларди. Бу мумкин эмас!.. Орамизда учинчи кишига сираям ўрин йўқ!»

У қўнғироқ чалди. Оқсоч кириб келди.

– Джейн! – деди лорд инглизчалаб. – Буйругим бажарилдими? Бугун хонимнинг хизматида бўлдингизми?

– Ҳа, милорд.

– Аҳволи қанақа?

– Кўриниши гамнок, лекин руҳи тушкун эмас. Нигоҳи мағрур, сўзлари қатъий, буйруғи мулойим бўлса-да, амирона оҳангда.

– Яхши. Оч қўймадингизми ишқилиб?

– Мева-чевалардан тотинди, холос. Ўзини хотиржам кўрсатишга уринса-да, қаттиқ ташвиш чекаётгани сезилиб турарди.

– Бўпти, Джейн, кириб сўранг, мени, яъни Каленинг губернатори лорд Уэнтурсни қабул қила олармикин? Боринг ва тезда қайтинг.

Бесабр Уэнтурсга юз йилдай туюлган саноқли дақиқалардан сўнг оқсоч кириб келди.

– Хўш?

– Хоним қабул қилишга розигина эмас, ўзи ҳам зудлик билан сизни кўриш фикрида экан...

38. АСИРАСИГА ОШИҚ ЗИНДОНБОН ХУСУСИДА

Диана де Кастро лорд Уэнтурсни мағрур бепарволик билан қабул қилди. Аммо бу сокинлик ортидаги яширин хавотирни пайқаш қийин эмасди. У ўзидаги ички титроқни енга олди ва губернаторнинг таъзимига жавоб қайтараркан, шоҳона имо билан нарироқдаги оромкурсига таклиф этган бўлди. Сўнгра чиқиб кетишга шайланаётган Мэри ва Джейнга қолишини буюрди. Мафтунлик ва ҳайрат оғушида карахт лорд Уэнтурс тилга киравермагач, ўзи сўз бошлади:

– Янглишмасам, сиз Каленинг губернатори лорд Уэнтурс бўлсангиз керак?

– Ҳа, лорд Уэнтурсман, герцогиня, сизнинг содиқ қулингиз сифатида амрингизга мунтазирман.

– Бунақа деманг, ахир устимдан куляпсиз деб ўйлашим мумкин. Агар амрим адо этилса, ҳозир мен бу ерда турмасдим. Кимлигимни, қай хонадонга мансуб эканимни биласизми, милорд?

– Албатта. Сиз герцогиня де Кастро, қирол Генрих Иккинчининг суюкли қизи бўласиз.

– Шунни билиб ҳам, нега мени тутқунликда ушлаб турибсиз?

– Айнан қиролнинг қизи бўлганингиз учун, герцогиня хоним. Адмирал имзолаган капитуляция шартномасига биноан ёши, жинси ва ижтимоий келиб чиқишидан қатъи назар эллик ҳарбий асир қўлимизга топширилиши зарур эди. Ва мутлақо тушунарлики, бойлар, машҳур кишилар, қисқаси, йирик товон пулини тўлашга қодирлар асир олинди.

– Аммо Бени бекач номи билан Сен-Кантенда эканимни қаёқдан билишдийкан? Ахир, бу сиримдан сароҳиба ва бир кишидан бўлак ҳеч ким воқиф эмасди-ку!

– Афтидан, ўша бир киши деганингиз сирни очган бўлса керак.

– Йўқ-йўқ, ишонаманки, бадкорликни у одам қилмаган! – Диана бу гапни шунчалар жўшиб ва қатъият билан айтдики, лорд Уэнтвортс номаълум шахсга нисбатан рашк исканжаси юрагини бўға бошлаганини ҳис этди ва жавоб тополмай қолди. Диана эса сўзида давом этди: – Сен-Кантен таслим бўлгач, иккинчи кун эди, ўз ҳужрамда чексиз ғам-ғуссага ботиб ётувдим. Кутилмаганда қабулхонада инглиз жангчиси кутаётганини айтишди. Нотаниш аскар дабдурустдан асирга олинганимни эълон қилди. Жаҳлим чиқди, қаршилик кўрсатдим, ахийри, қўлимдан ҳеч бир иш келгани йўқ. Улар уч киши эди, милорд, битта заифага қарши уч ҳарбий!.. Зўравонлик билан Диана де Кастро – француз қиролининг қизи эканимга иқрорлик талаб этишди. Мен рад қилдим, лекин хоҳламасам-да, олиб кетмоқчи бўлишарди. Шунда мени адмирал Колинъи ҳузурига олиб боришларини сўрадим. Бироқ «Бени бекач» исми адмиралга нотанишлигини, бу ҳолда менга ёрдам бермаслигини ўйлаб, беихтиёр тилимдан илиниб қолдим: ҳақиқатан ҳам Диана де Кастро эканимни тан олдим. Энди ўзингиз ўйлаб кўринг, милорд, кимлигимни билиб олгач, улар илтимосимни бажарадими, адмиралга олиб борадими? Икки дунёдаям олиб бормайди-да. Учовлоннинг оғзи қулоғига етди, нуқиб-туртиб, усти ёпиқ тахтиравойга мажбурлаб киритишди. Кейин билсам, мени Калега олиб келишаётган экан. Лорд Грей арзи ҳолимга бирор оғиз қулоқ солганиям, кўришганиям йўқ. Хуллас, асира сифатида шахрингизга келиб турибман, бошқа ҳеч бир гапдан хабарим йўқ, милорд.

– Мен ҳам бундан ортиқ бирон нимани билмайман, герцогиня хоним, – деди лорд ўйга чўмиб.

– Билмайсизми? Нега на сарроҳиба ва на адмирал билан учраштиришгани йўқ, лоақал, шуни айта оларсиз? Уларга мендан нима керак ўзи, буниям билмайсизми? Асирликда эканимни не сабабдан қиролга айтишмаяпти? Бу пинҳона ўғрилиқнинг боиси нима? Лорд Грей нима учун мен билан кўришганиям йўқ? Ахир, тақдиримга хўжайинлик даъвосини қилаётган ўша зот эди-ку!

– Лорд Грейни бугун эрталаб кўрдингиз, герцогиня, ёнимиздан ўтиб кетдингиз. У билан гаплашиб турган эдик, икковимиз сизга таъзим қилдик. Эсингиздами?

– Кечирасиз, милорд, мен уни танимасдим-да. Хўп, у билан суҳбатлашибсиз, қариндошингиз экан: мен ҳақимдаям у-бу нарса дегандир?

– Ҳа, Англияга жўнаш олдида баъзи гапларини айтди. У қиролнинг қизи Сен-Кантенда эканидан воқиф бўлгач, бундай мўмай ўлжани қўлдан чиқармаслик пайига тушган. Ортиқча гап-сўз кўпаймаслиги учун хуфиёна ҳаракат қилган. Мақсади аниқ: сиз учун йирик миқдорда товон пули ундирмоқчи! Аввалига еб-тўймас қайноғамнинг фикрига қўшилиб, кулиб қўя қолувдим. Аммо сизни кўрдим-у... Сиз қиролнинг қизи ва асл қиролича экансиз, гўзаллар маликаси! Шунда мен аввалги фикримдан қайтдим. Энди лорд Грейнинг товон олиш талабига қарши чиқдим. Ҳозир Англия билан Франция ўзаро уруш ҳолатидаки, олмақом асира воситасида жудаям йирик ютуққа эришиш мумкин, бунга лорд Грейни тўла ишонтирдим. Масалан, Англия учун беҳад манфаатли айрибошлаш эҳтиёжи, дейликки, сизни бутун бир шаҳарга тенг, ҳатто ундан ҳам юксакроқ баҳолаш лозим. Ахийри, сизни қанча бўлишидан қатъи назар товон пулига тенгламасликни ва ўта қимматбаҳо ўлжа сифатида сақлаб туришни маслаҳат бердим.

– Нима? – тутақди Диана. – Сиз лорд Грейга шу маслаҳатни лозим кўриб, буни менга айтишга бетингиз чидаяптими? Эссизгина, нега менинг озод бўлишимга қарши турибсиз? Сизга нима ёмонлик қилдим ахир? Менга илк бор кўзингиз тушгандаёқ шунчалар ёмон кўриб қолдингизми, а?

– Мен сизни бир кўришдаёқ севиб қолдим, хоним, – деди ҳуши ўзида бор-йўқ лорд Уэнтурорс жўшқин оҳангда.

Ранги ўчган Диана бир тўлғаниб олди ва нарироқдаги икки аёлни ёрдамга чорлади:

– Джейн! Мери!

Лекин лорд Уэнтурорс қатъий қўл силтаб, уларнинг кўзгалишига изн бермади.

– Кўнглингиз тўқ бўлсин, герцогиня, мен номард одаммасман, мендан кўрқишнинг ҳожати йўқ. Ҳа, сизни севаман ва дил изҳоридан ўзимни тия олмадим... Энди менга бари бир... Ҳеч нарсадан кўрқманг... Аслида сиз – менгамас, мен – сизга асирман. Сиз – малика, мен – гуломингиз. Неки амрингиз бўлса – мен учун вожиб!

– Шунақа денг?

– Фақат шундай!

– У ҳолда мени Парижга жўнатинг, оғзингизга сиққанича товон пулини юбораман!

– Герцогиня! Ҳар қандай буйруғингиз бош устига, фақат мана шуниси эмас! Мен сиздан асло воз кеча олмайман. Айтдим-ку, мени бир нигоҳ билан занжирбанд этгансиз. Сизга ишқим тушганига икки сотатгина бўлса-да, бу муҳаббат оташи минг йилдан буён куйдираётгандай туюлмоқда.

– Ё Тангрим! Нимага эришмоқчисиз, милорд? Нимага умид қила оласиз? Тилагингиз нима?

– Тилагим ягона: сизни кўрмоқ, герцогиня, соҳира чехрангиздан, ёнимда борлигингиздан лаззатла-

ниш... Такрор айтаманки, номардлик менга бегона ва ўзимга эрк бермайман... Айни чоғда сизни бу ерда ушлаб туриш ҳуқуқига эгаманки, ўзимга тегишли бу ҳуқуқдан фойдаланаман.

– Ие, сиз ҳали шу зўрлик билан қалбимдан жой оламан деб ўйлаб юрибсизми?

– Мутлақо бундай деб ўйламайман, – беозор эътироз қилди лорд. – Бироқ мени ҳар куни итоаткор ва қулларча эҳтиромда кўриб турсангиз, ажаб эмаски, буйруқ бера олишга ҳақли одамнинг бунчалар забун ҳолига шафқат қилсангиз... Шундан умидворман холос.

– Ундай бўлса, – деди Диана ижирганиб, – француз маликаси лорд Уэнтуорснинг ўйнашига айланадими?

– Йўқ! – деди губернатор. – Ундай ҳолда Англиядаги энг қадимий ва бадавлат лордларнинг зурриёти бўлмиш лорд Уэнтуорс тиз чўкиб, герцогиня де Кастрога ўз фамилияси ва ҳаётини топширади.

«Қиролга куёв бўлмоқчидир-да», ўйлади Диана.

– Гап шундоқ, милорд, – жилмайишга уринди у, – менга озодлик беринг, ҳатто товон пули тўлангач ҳам ўзимни сизнинг олдингизда бир умр қарздор ҳисоблаб яшайман. Уруш тўхтагандан кейин эса (бари бир уруш бир куни ярашга айланади-да) отам орқали сизга истаганингизча мол-дунё... йўқ, менга уйланиб эришингиз мумкин бўлганидан зиёдроқ мансаб-у рутбалар ҳадя этаман. Бу – менинг ваъдам! Келинг, милорд, менга раҳм қилинг, беҳад миннатдор бўламан.

– Кўнглингиздан не гап ўтганини сезиб турибман, – деди лорд ранжиган оҳангда. – Мен сиз ўйлагандан кўра холис ва айни чоғда иззат-нафси юксакроқ одамман. Сизни ёруғ дунёнинг борлиқ хазинасигаям алишмайман.

– У ҳолда, асосий сирни оча қоламан. Шунда балки тушуниб оларсиз, – деди Диана ҳам ийманиб, ҳам

мағрурлик билан. – Милорд, мен бошқа бировга кўнгил бериб бўлганман!

Рашкдан Уэнтурорс ўзини йўқотиб иддаога ўтди:

– Ўзингизча, ўша рақибимга осонликча топшириб қўя қолишимдан умидвор бўляпсизми? Зинҳор! У ҳам мендай, балки мендан баттар бахтиқаро бўлсин, негаки, сизни кўриш бахтидан уни ҳам маҳрум этаман. Бугундан эътиборан билиб қўйингки, фақат уч ҳолатдагина озод бўла оласиз: аввало – мен ўлсам, бироқ ҳали ёш ва соғлигим жойидаки, бундан умид қилолмайсиз. Иккинчидан, Франция ва Англия ярашгудай бўлса, афсуски, бу икки мамлакат уруш бошлагач, одатда юз йилдан кам урушмайди. Ва ниҳоят, Кале қалъасини французлар олса, лекин кўрғон бақувват, тўп отсаям тебранмайди. Модомики, шундай экан, герцогиня, ҳали узоқ вақтлар қўлимда бўласиз. Боз устига, сизга ҳақли бўлиш учун лорд Грейга пулнияам тўлаб қўйганманки, товон пули бутун бир империя газнасига баробар бўлгандаям, сизни қўлимдан чиқармайман, вассалом! Энди қочиб қутулишингиз хусусига келсак, бу тўғрида ҳатто ўйлашнияам маслаҳат бермайман. Негаки, сизга агар турмадаги соқчи ошиқ бўлса, постида қанчалар сергак ва ҳушёр туришини мана энди кўраверасиз!

Лорд Уэнтурорс шундай деб, енгил таъзим билан чиқди-кетди. Диана эса эсанкираганича қолаверди.

39. ҚУРОЛСОЗ ХОНАДОНИДА

Пьер Пекуанинг уч қаватли уйи бозор майдони ва Мартруа кўчаси туташган мавзеда бўлиб, чордоғи ҳам яшашга мослашганди. Ёғоч, гишт ва шифер унинг ташқи деворидаги нақш-нигорлар билан уйғунлашиб кетган. Деразаларнинг кесакилари ва шифтдаги тўсинлар ҳам нақшинкор: яшил япроқлар қуршовида

хайвонларнинг мўъжаз ҳайкаллари кўзга ташланиб турибди. Булар бари жайдари ва дағал кўринса-да, дид билан ишланганини, ўзига хослигини сезиш қийин эмас.

Дўконнинг ойнаванд эшиги устидаги пешлавҳада маҳорат билан чизилган, аммо ваҳимали қиёфадаги жангчининг сурати ва ёзув: «Қуролсоз Пьер Пекуадан – маъбуд Марсга». Девор ва эшикларда дубулға, совут, қалқонлар осиглиқ – ўқишни билмайдиганлар учун кўргазмали реклама.

Пештахта остида йўқ нарсанинг ўзи йўқ, ҳужум ва ҳимоя воситаларининг ҳамма туридан топилади.

Бўсағада ўтирган икки халфа харидор чақириш билан андармон: ўтган-кетганга бу хилма-хил аслаҳалар асл моллар эканини уқтиради.

Уста ўзи эса одатда орқада – ҳовли тарафдаги хонада бўлади ё темирчилик устахонасида иш қилади. Сармойдор харидор кириб, шахсан хўжайин билан айланмоқчи бўлган кезлардагина дўконга чиқарди.

Пьер Пекуа виконт д'Эксмес ва Жан Пекуани қучоқ очиб кутиб олди-да, улар учун қўярда-қўймай иккинчи қаватни тўлигича ажратиб берди. Ўзи болалари ва синглиси Бабетта билан учинчи қаватга кўчиб чиқди. Халфаларнинг ётоғи чордоқда бўлиб, ярадор Арно дю Тиль ҳам иккинчи қаватга жойлаштирилди.

Биз Габриэль ва Жан Пекуани тўкин дастурхон устида учратамиз: хотамсифат мезбон муҳтарам меҳмонлари шарафига зиёфат столини безаб, борини тўкиб ташлаган. Кечки тановул ниҳоясига етмоқда. Бабетта меҳмонлар хизматига қойим. Устанинг ўғиллари қуйироқда одоб сақлаб ўтиришибди.

– Ё Парвардигор, намунча чимтомоқ бўлмасангиз, монсеньер! – манзират қилди қуролсоз соддафеъллик билан. – Чоғи, бир нимадан қаттиқ қайгуланиб

ўтирибсиз, Жан ҳам хаёлчан. Манави узумдан тот-саларинг-чи, биз тарафда хийла тансиқ нарса. Мен бобомдан эшитгандим, унгаям бобоси айтган эканки, илгарилари – французлар ҳукмронлиги замонида Кале теварагидаги ишқомлар поёнсиз бўлиб, ҳар донаси ёнгоқдай узумлар ёмби мисоли товланаркан. Шаҳримиз инглизлар қаламравига ўтгач эса... гўё занг ва сурхлар ҳам Англиядамиз деб ўйлай бошладими?.. Ахир, инглизлар ерида узум мутлақо пишмайди-да.

Мезбон қалбидаги ватан ҳиссининг жайдари ифодасидан Габриэль беихтиёр жилмайди ва қўлига қадаҳ олди:

– Келинг, шу қадаҳни Каледа узум пишавериши учун олайлик.

Аёнки, бу қадаҳ тилаги ҳар икки Пекуани ҳам беҳад масрур этди. Кечки дастурхон йиғиштирилгач, мезбон тоат-ибодатга саъй қилди, меҳмонлар унинг дуоларига тик турган ҳолда ихлос билан соме бўлдилар. Болалар ухлашга рухсат олишди.

– Бабетта, сен ҳам бўшсан, – деди қуролсоз синглисига қараб. – Айтиб қўй, халфалар чордоқда камғалвароқ бўлишсин. Гертруда билан кириб, виконт жанобларининг яроқбардоридан хабар олгин-чи, тагин у-бу нарсага зориқиб-нетмасин.

Хушчеҳра Бабетта лоладай қизарди-да, оҳиста чиқиб кетди.

– Азиз қондошим ва қариндошим! – дея мурожаат қилди Пьер Пекуа Жан Пекуага. – Энди холи қолдикки, ҳар қандай хуфиёна маслаҳатингизни эшитишга ҳозирман, ҳеч ким бизга халал беролмайди.

Габриэль Жан Пекуага ҳайрон боқиб қолди, у эса мутлақо жиддият билан сўз бошлади:

– Тўгри, боя айтганимдай, Пьер, сизга анча гапим бор, жудаям муҳим ва қалтис.

– Унда мен чиқиб тураман, – кўзгалди Габриэль.

– Маъзур тугасиз, жаноб виконт, – унинг кўлидан тутди Жан, – маслаҳатимизда сизнинг иштирокингиз фойдалигинамас, ниҳоятда зарур. Аслида, мен Пьерга ҳавола қилмоқчи бўлаётган гоёнинг амалга ошиши фақат сизга боғлиқ, билъакс, биз ҳеч иш чиқаролмаймиз. Гапларимни яхшилаб тингланг эди, ана шунда гамнок кўзларингизда шодлик ва умид учқунлари чақнаса, ажаб эмас.

Габриэль хоҳ-нохоҳ жилмайишга уринди: тақдир шу тобда уни отасининг эрки учун бошланган курашидан, суюклисининг висолидан маҳрум қилган экан, шодлик деганлари ҳам олис-олислардаги дўст холос-да. Шунга қарамай виконт Жан томонга юзланиб бош ирғади:

– Қулоғим сизда.

– Оғажоним! – деди Жан Пьерга. – Аввало, сўз сизга, ватанимиз Францияни ҳамон жондай севишимизга виконт жанобларини инонтиринг. Падарингиз қалбингизга жо қилган ватан муҳаббатидан сўзланг! Айтинг-чи, сиз – асоратга солинган француз фарзанди, ўзингизни лоақал бирор дақиқа англиялик ҳис этганмисиз? Ва ниҳоят, шуниям бизга айтингки, башарти, иккидан бирини танлаш вазияти вужудга келса, сиз кимга ёрдам берардингиз: боболарингиз юрти бўлган асл ватангами ёхуд инглизлар бўйинтуруқдай бўйингизга осмоқчи бўлган сохта ватангами¹.

– Жан! – дея оғаси каби жўшқинлик билан гапга тушди Пьер. – Ўтган умрим мисолида жудаям яхши биламан: ажнабийлар измида яшаш қуллик изтиробидан, сургун азобидан иборат. Шаҳарнинг босиб

---

¹ Кале тарихи шундай: шаҳар юз йиллик уруш даврида (1347 йили) инглизлар томонидан босиб олиниб, то 1558 йилга қадар Англия қаламравида турган.

олинишида шаҳид бўлган бобомнинг бобокалони ўгли билан Франция ҳақида сўзлашса, соғиниб кўзларидан ёш тўқаркан, Англиядан гап очилса, нафрат билан муштини тугаркан. Ўша соғинч ва нафрат авлоддан-авлодга мерос бўлиб келмоқда. Инчунин, икки юз йил бурун яшаб ўтган Пьер Пекуа бугунги Пьер Пекуа тимсолида қайта тугилган. Кўксимда асл француз юраги гупиллаб турибди. Мағлубият шармисорлиги ва алами худди кечагина содир бўлгандай жонимни азоблайди. Жан, менга икки ватандан сўз очманг, ахир, ватан – ягона-ку! Танлов дедингиз: менга ажнабийлар бўйинтуругининг керагидан даркори йўқ! Ишонинг, менинг юртим – худо пешонамга тақдир қилган Франция, заррача шубҳаланманг!

– Эшитдингизми, монсеньер? – хитоб қилди Жан Габриэлнинг кўзларига боқиб.

– Эшитдим, дўстим, эшитдим, бағоят самимий ва олижаноб сўзлар, – деди ўз хаёллари билан андармон йигит.

– Пьер! – давом этди Жан. – Аммо ҳамшаҳарларингизнинг ҳаммасиям шу фикрда деб бўлармикан? Мумкинки, ўз она юртига садоқатини ҳамон қалбида эъзозлаётган Франция ўғлони танҳо ўзингиздирсиз?

– Янглишяпсиз, Жан, мен ёлғиз ўз номимдан гапирганим йўқ. Шаҳар аҳлининг аксарияти Францияни севади ва қўмсайди. Мана, Каледда халқ гвардияси бор, мениям мажбуран аъзо қилишган: француз аскарига қарши қурол кўтаргунча, алебардасини синдиришга шай гвардиячи сафдошларим анчагина.

– Бу гапни яхши айтдингизки, билиб қўйдик-да, Пьер. Мабодо, ўша гвардияда амалдор эмасмисиз, қариндош?

– Йўқ, инглиз мартабаларини олмаганман.

– Ҳам яхши, ҳам чатоқ. Гвардия хизмати оғирми? Соқчиликда кўп туриладими?

– Ҳа, тез-тез навбат келади, ўта қийин кечади. Негаки, Кале гарнизонида доимо одам етишмайди. Масалан, шахсан мен ҳар ойнинг бешинчи куни постга чиқаман.

– Айнан бешинчи куними? Муттасил ўша ой, ўша кун денг? Наҳотки, инглизлар ҳушёрликка шунчалар бепарво: ким қачон соқчиликда туражагини олдиндан айтаверадими, яширмайдими?

– Эҳе, ахир икки юз йил ўтиб бўлди-ку, энди улар хавфсирамай қўйган-да, – бошини сарак-сарак қилди қуролсоз. – Шунисиям борки, инглизлар бизнинг гвардиямизга унчалик ишонишмайдиам: биров дахл қилолмайдиган постларгагина бизни қўйишади. Дейликки, мен турадиган Саккизбурчакли минора майдончасига аслида қоровул керакмас, денгиз ўзи мендан зўрроқ ҳимоялайди. Ўйлашимча, у ёқдан фақат балиқчи қушларгина «тажовуз» қила олади.

– Шундай денг? Сиз қишин-ёзин ойнинг бешинчи куни Саккизбурчакли минорада соқчимисиз?

– Шундай, кечки соат тўртдан, тонгги соат олтигача. Менга бу пайт шунинг учун маъқулки, тонг чоғи офтобнинг уммон қаъридан бош кўтаришини кўриб қувонаман, бу жудаям завқли манзара-да, Жан.

– Бундан чиқадики, – Жаннинг овози пастлади, – ўша Саккизбурчакли минора майдончасига қай бир шерюрак шоввоз тирмашгудай бўлса... сиз офтобга мафтун бўлиб, уни кўрмаслигингиз мумкин экан-да?

Пьер қариндошига қизиқиш ва ҳайронликда қараб олди.

– Ҳа, мен пайқамаслигим мумкин, – жавоб берди у ва оний тараддуддан сўнг давом этди: – Айнан шу сабабга кўра пайқамайманки, денгиз томондан фақат француз аскаригина шаҳарга кирмоққа уринади, холос. Мен эса босқинчилар олдида ҳар қандай бурчдан озодман ва

бинобарин, сиз айтган шерюрак французга халақит қилишмас, аксинча, ёрдам беришга бурчлиман.

– Зўр гапни айтдингиз! – суюнди Жан. – Кўриб қўйинг, монсеньер Габриэль, Пьер – энг содиқ французлардан бири-да!

– Кўриб турибман, – истар-истамас жавоб қайтарди виконт, у ўзига мавҳум туюлаётган бу суҳбатнинг бош-кетини тополмасди. – Кўрдим, лекин бу садоқатнинг кимгаям кераги бор?

– Кимга кераги бор, дейсизми? – ҳайрон бўлди Жан. – Энди сўз навбати менга ва бу садоқатнинг нега кераклигини айтаман. Аввал сизга айтгандим, жаноб виконт, Каледа биз Сен-Кантен учун қасос олишимиз керак. Бу ерда нисбий хотиржамликда яшаб, инглизларнинг кўзини ёғ босиб қолди. Ана шу гафлат энди уларнинг бошини ейиши лозим. Кўрдингизки, қалъа деворларининг ичкарасида ҳам кўнгилли мададкорлар шай. Келинг, шунга бир режа тузайлик. Фақат, виконт жаноблари, ҳокимиятни қўлида тутган, амалдор дўстларингиз кўмаклашмаса, ишимиз битмайди. Кўнглим сезиб турибдики, қўққисдан зарба берсак кифоя, шаҳарни қўлга оламиз. Гапларимни эшитяпсизми ўзи, монсеньер?

– Ҳа, ҳа, эшитдим, – доводиради тўсатдан хаёллари паришон қилинган Габриэль, – тўгри, қариндошингиз ўз юртига – ватанимизга қайтмоқчи, Франциянинг бирор шаҳрида, масалан, Амьенда яшаш орзуси бор... Бўпти бу ҳақда лорд Уэнтуорс ва де Гиз жаноблари билан гаплашиб кўраман. Бунинг қийин жойи йўқ, менинг ёрдамимни сўрадингиз – бундан кўнглингиз тўқ бўлсин. Давом этаверинг, ошна, хизматингизга ҳозирман. Қулоғим сизда!

Габриэль яна ўз гам-ғуссаларига чўмди.

Йўқ, Жан Пекуанинг бирорта сўзи унинг қулоғига кирмасди. Унинг борлиғи учун биттагина садо

жарангламоқда: Генрих Иккинчининг граф де Монтгомери овози қилиш тўғрисидаги олий фармони! Сўнгра падарининг овози гулдираб, алам ва рашк ўтида ёнган кўйи дерди: «Ҳа, чиндан ҳам Диана менинг эмас, анави тождор рақибимнинг қизи бўлади». Ва ниҳоят, нафис, биҳишт ҳурларигагина хос жонбахш иқрор – бу Диана: «Мен сени жонимдан ортиқ кўраман!»

Муҳтарам бофанда эса ўзининг кўйиб-пишганларига ва жанговар гоёсига нисбатан бунчалар бепишандликдан ҳақли равишда ранжиброқ қолди:

– Монсьер сўзларимни диққат билан эшитганларида, аён бўлардики, Пьер иккимиз у киши ўйлагандай, шахсий муаммолар устида эмас, балки...

Габриэлнинг ўтириши эса яна ўша-ўша.

– Ахир, бирорта сўзингизни эшитаётгани йўқ-ку, Жан, – деди Пьер яна хаёл дарёсида сузаётган Габриэлга имо қилиб. – Эҳтимол, унинг шахсий режаси, ўз мақсади бордир...

– Унинг шахсий мақсадиям бизникига нисбатан холис ва беғаразроқ бўлади, – деди Жан танбеҳ оҳангида. – Сизга қўшилиб, унинг мақсадини ҳатто худбинлик деворишим мумкин эди. Бироқ Сен-Кантенда ўзим гувоҳман: мана шу аслзода йигит нақд ўлимга қарши икки марта тиккасига бордики, фақат менинг ҳаётимни сақлаб қолиш мақсадида! Лекин бари бир ватан равнақи ва шон-шарафи ҳақидаги гапларимга қулоқ солиши зарур эди. Негаки, ҳарчанд интильмайлики, у мадад бермаса, биз отилмайдиган сопқон бўлиб қолаверамиз, Пьер. Чунки ҳозирча орзуни четга сурамиз ёки унинг рўёбини кечиктиришимиз керак... Таассуфки, бош бўлмаса – қўл, арбоблар бўлмаса – авом нима ҳам қила оларди? Сўнгра у мийиғида кулиб, қўшимча қилди:

– Аслида, бу алмисоқдан шундай бўлиб келган ва туянинг думи ерга теккунча шундай давом этади.

ИККИНЧИ ҚИСМ

1. АКСАРИЯТ КАЛАВАЛАРНИНГ УЧИ МАЗКУР БОБДА ШУНДАЙ МАҲОРАТ БИЛАН УЛАНАДИКИ, ТУГУНИ БИЛИНМАЙДИ

Орадан уч ҳафта ўтиб, сентябрнинг ниҳоясига оз қолди. Бош қаҳрамонларимизнинг аҳволи ўша-ўша, ҳеч нарса ўзгаргани йўқ. Жан Пекуа ўзига белгиланган арзимас товон пулини лорд Уэнтурорсга тўлаб қутулди. Шунингдек, Каледа дўкон очишга рухсат олди, лекин иш бошлашга шошмасди. Аслида, рисоладаги бу шаҳарлик бирданига ўта қизиқувчан ва хийла енгилтак шахсга айланиб қолганди. У неча кунгача мудофаа истеҳкомлари олдида пашшахўрда бўлиб, ўткинчи руҳоний мисоли жангчилар билан мижговланар, аммо тўқимачилик хусусида бирор оғиз гаплашмас эди.

Лекин унинг бунчалар бекор юриши қондош оғасининг касб-корига заррача таъсир қилгани йўқ: темирчи Пекуа жанговар қурол-аслаҳаларни шаҳд билан тайёрлашда давом этарди.

Габриэлнинг руҳи эса кундан-кунга тушиб борарди. Париж тарафдан айтарли хабар йўқ. Инглизлар ва испанлар қулай фурсатни бой беришдики, оқибатда Франция нафасини ростлади ва куч тўплаб олди: энди қирол ва мамлакат дахлсиз.

Бу янгиликлар Габриэлни севинтирса-да, лекин на Генрих Иккинчи, на адмирал Колиньи, на отаси ва

на Диананинг тақдирдан батамом беҳабар. Бундан беҳад сиқилган йигитнинг юрагига лорд Уэнтурорс билан дўстлашиш сифмаётганди ҳам.

Хушчақчақ ва шинаванда губернатор эса бу асир йигитга ўзгача меҳр билан қарарди. Қолаверса, бу муҳит беҳад меъдасига урган лорд сўнгги кунларда янада тумшайиб қолгандики, бу ҳам унинг Габриэлга мойиллигини ошириб юборган. Хафагазак Кале шароитида ёш ва зукко франциялик улфатни бебаҳо неъмат деса ҳам бўлаверарди. Лорд Уэнтурорс виконтни кунора йўқлаб борса, ҳар ҳафта камида уч марта тушликни бирга баҳам кўриш учун қасрига чорларди. Губернатор асир меҳмонидан иложи борича айрилмаслигини, башарти, зарурат туғилган тақдирда ҳам дилхоҳ дўстини товон пули етиб келмагунча бағридан бўшатоқмаслигини муттасил ва самимий таъкидлаб турса-да, бу меъёрдан ортиқ меҳмондўстлик Габриэлни хийла хижолатга соларди.

Бироқ бунчалар олижаноб ва дилхуш мулозаматлар замирида ўзига нисбатан бир қадар ишончсизликни ҳам сезиб турарди. Буни ҳис этган Габриэль мутлақо шикоят қилмас ва ҳеч нарса талаб этмасди. Фақат Мартен-Геррнинг соғайиб кетишини сабрсизлик билан кутарди: китобхонга эслатамизки, у Парижга бориб, товон пулини келтириши лозим эди.

Бироқ Мартен-Геррнинг, аниқроғи Арно дю Тилнинг жароҳати туя гўшти еб, муолажа қудуқнинг ипидай чўзиларди. Ҳайтовур, саноқли кунлардан сўнг бу муттаҳамни даволаётган врач энди келмаслигини, яра битиб бўлганини маълум қилди. Бемор батамом оёққа туриши учун бир-икки кун қимирламай ётса, ундан Пьер Пекуанинг синглиси хушрўй Бабетта бот-бот хабар олиб турса, кифоя.

– Эрта ўтиб, индинга Парижга жўнайсан, – деди бундан қувонган Габриэль.

Бироқ эртаси тонг чоғи Арно дю Тиль яна сиҳати оғирлашганидан зорланди:

– Бошим гир-гир айланади, кўнглим айнияти, биринчи қадамдаёқ отдан йиқилиб ўламан.

Шу тайсаллаш билан яна икки кун ўтди. Ана ундан сўнг тагин бир бало бўлиб, бояқиш доғулининг аъзойи бадани қақшайверди, номаъум бир оғриқ ёмон азоб берардики, врач ванна қилишни ва парҳезни буюрди. Лекин бу режим унинг тинка-мадорини қуритиб қўйгандики, яна қимирламай ётиши, дори-пори ва тоза шароб ичиб, қувватга кириши зарур эди. Айни чоғда шафқат ҳамширасига айланиб, унинг бошида ўтириб чиққан Бабетта кўзларига ёш олди ва Габриэлга арзи ҳол қилди:

– Агарда Мартен-Геррни сафарга жўнатгудай бўлсангиз, Парижга етиб боролмайди, шўрлик йўлдаёқ адоий тамом бўлади-ку!

Кунлар ўтаверди. Шу зайлда яна икки ҳафта ортда қолди. Бироқ абадий бундай давом этавериши мумкинмас, бари бир нимадир қилиш керак-да. Габриэлнинг сабр-бардоши тамом бўлди. Ахийри, Арно дю Тиль ўзи ҳам бир фикрга келиб, кўзлари қизарган Бабеттага тушунтирди:

– Хожамнинг амрини бундан ортиқ пайсалга солломайман. Энди йўлга тушмасам, иложиям йўқ. Иннайкиин, қанча тез борсам, шунча тез қайтаман-да.

Лекин бу гаплар Бабеттага заррача тасалли беролмагани унинг қизарган кўзлари ва қайғули чеҳрасидан яққол кўриниб турарди.

Арно дю Тиль жўнайдиган кун арафасида лорд Уэнтуорс Габриэлни кечки овқатга таклиф этди. Губернатор бу оқшом ҳар қачонгидан ҳам дилтанг бў-

либ, кўнглидаги чигални ёзиш учун ўзини зўрлаб бўлса-да, вақтини хушлашга, ҳатто телбаларча яйрашга уринди. Ахийри, ўтириш поёнига етди ва у хира ёритилган ҳовлигача меҳмонни кузатиб қайтди. Чакмонига бурканган йигит дарвоза томонга йўл олган лаҳзада ҳозиргина ёпилган ички эшик очилди-да, бир аёл Габриэль тарафга ошиқди. У губернаторнинг оқсочларидан бири бўлиб, буклама қоғозни узатаркан, лабига бармоқ босиб, шивирлади:

– Лорд Уэнтуорс қасрида тез-тез меҳмон бўлувчи франциялик йигитга аталган...

Габриэль савол беришга ҳам улгургани йўқ, аёл кўздан ғойиб бўлди. Ногаҳоний «саргузашт» йигитни шошириб қўйгандики, қизиқишини жиловлолмайд қолди. Ҳар қандай эҳтиёткорликни унутди: ахир, ётоққа бориб, хотиржам ўқийман деса, камида чорак соат сабр қилиши зарур. Хуфиёна сир қўлингда тургани ҳолда, уни эгаллашни шунча узоқ вақтга чўзиш осонмас-да. Шу боис, Габриэль бунга пайсалга солмасдан дарҳол атрофга аланглади ва ҳеч ким кузатмаётганига амин бўлгач, милтираётган фонарь остида дуойи саломни очди ва ҳаяжон ичида ушбу мазмунни ўқиди:

«Марҳаматли жаноб! Мен сизни танимайман ва сираям кўрганим йўқ, лекин оқсочларимдан бирининг айтишича, сиз ҳам тутқун бўлиб, франциялик экансиз. Шунга кўра, ўз ҳолимдан арз қилишга журъат этмоқдаман. Сиз тез орада товон пулини тўлаб, Парижга бемалол қайтсангиз керак. У ерда менинг тақдиримдан буткул беҳабар яқинларим борки, улар билан кўришиб қолишингиз мумкин. Агар шундай имкон тугилса, бу ерда асира эканимни, лорд Уэнтуорс зўравонлик билан чордевор мазлумасига айлантирганини, ҳеч бир тирик инсонни ёнимга йўлатмаётганлигини айтинг, илтимос. Боз устига, у менинг ожизлигим-

дан ўз ғарази йўлида фойдаланиб, худонинг берган кунни ошиқлигидан лоф уради, мен эса даҳшатга туюшман ва рад этаман. У менинг ана шу қаршилигим ва ўзининг жазосиз зўравонлиги боис куч ишлатишдан тоймайдики, ўтинаман, қариндошларим буни ҳам билиб қўйишсин. Ҳолим жуда-жуда хароб, сиз олижаноб инсон ва ватандошим сифатида бир ғарибга кўмак беришни ўз бурчингиз деб билишингиздан умидворман: сиз менинг кимлигимни ва насл-насабимни билсайдингиз, мен айтган бурч...».

Мактуб ана шу ерда узилган. Остида имзо йўқ. Чоғи, нимадир халақит берган ёки ножўя бирор шахс кириб қолган. Муаллиф имкониятни ўта ғанимат ҳисоблаб, тугалланмаган ҳолда бўлса-да, уни хаёлий халоскорига етказишга шошган. Аслида, зарур шикоят тўлиқ ёзилган, фақат шўрлик мазлуманинг исми йўқ, холос.

Нома ўта шошилини ва титраб-қақшаб битилгани яққол кўриниб турардики, Габриэль дастхатни ҳам таний олгани йўқ. Шундай эса-да, ноаниқ бир сезгидан кўнгли бесаранжом бўлиб, юраги хаприқиб кетди. Ҳаяжондан ранги ўчган йигит қайта ўқиш учун хатни чироққа солувди ҳамки, ҳовлига бошқа эшикдан лорд Уэнтурорс чиқиб келди, ёнида бир паж ҳам бор эди.

– Ие, ҳали кетмадингизми, дўстим? – ҳайратланди у. – Сизни ким йўлдан қўйди? Тинчликми, тан-жонингиз соғми, нима гап ўзи?

Тозадил йигит йўлдан тутиб қолган мактубни узатди. Англиялик хатга кўз ташлади-ю, Габриэлдан баттар бўзариб кетди. Лекин ўша лаҳзадаёқ ўзини қўлга олди-да, диққат билан ўқиётган қиёфага кирди. Аслида эса йигитга қандай чап беришни ўйларди. Кейин режаси пишиб, қўлидаги қоғозни ошкора жирканиш билан ғижимлаб улоқтирди-да, тутақиб тўнғиллади:

– Лаънати! Жинни кампир!

Бошқа бирор сўз Габриэлнинг ҳафсаласини бунчалик пир қилолмасди. Ўша ондаёқ нотаниш аёлдан кўнгли совиб кетди. Аммо дарҳол орқага чекинишни ўзига эп кўрмади ва ишониб-ишонмай сўради:

– Бироқ, милорд, зўрлик билан банди қилинган ўша заифа ким ўзи? Айтолмайсизми?

– Зўрлик билан эмиш! – деди Уэнтуорс беандиша қиёфада. – Бахтиқаро бир телба, хотинимнинг қариндоши, туғишганлари Англиядан келтириб, менга топширишган. Билсангиз, шу тобда унга қоровулман. Модомики, азиз дўстим, оилавий сиримиздан огоҳ бўлдингиз, бор гапни очиқ айта қоламан. Гоу хоним рицарлар ҳақидаги ишқий қиссаларни ўқийвериб, томидан айрилган. У ҳамиша васвасада: ёши элликка бориб, сочлари оқариб ётганига қарамай, ҳалиям хаёлида маъшуқа ва мазлума бўлаверади, аллакимлар уни таъқиб қилаверади. Дуч келган ёш ва кўркам йигитга ўзини севдиради, алламбало муҳаббат можароларини ўйлаб топади, ўзиям бунақа уйдирмаларни қотириб ташлайди-да! Афтидан, виконт жаноблари, қариб-чириган холажонимнинг «ўлдим-куйдим» чўпчаклари сизниям жигар-бағрингизни хун қилганга ўхшайдиёв! Эй, дўстим бояқиш, бу воҳасрато дуойи саломдан бағоят мутаассир бўлгандирсиз, шунга бир иқрор бўлинг-чи.

– Ҳа-а... ғалати воқеа, – хушламай жавоб қилди Габриэль. – Дарвоқе, милорд, сиз қасрда шунақа қариндошингиз борлигини бирор марта айтмовдингиз, шекилли.

– Тўппа-тўғри! Оилавий ишларим хусусида бировларга ҳисобот бериш менга мутлақо бегона!

– Нега энди ўша аёл, французман, дейди?

– Тузоғига сизниям илинтирмоқчи бўлса керак-да.

– Сизнинг... ҳалигиндай ошиқлигингиз...

– Кампиршонинг иситмаси хуруж қилиб, алаҳлаган-да! – Габриэлнинг сўзини бўлди лорд.

– Чамамда, дўст-душман кулмаслиги учун устидан кулф осиб қўясиз-да, шундайми?

– Бай-бай... саволларингиз жудаям кўпайиб кетгандай туюлмаяптими, тақсир? – ғазаби қўзғалган лорд Уэнтуорснинг қошлари чимирилди. – Фақат бир маслаҳатим бор эди сизга: соат чорак кам тўққиз бўптики, гулханларни ўчиришга сигнал берилмасидан бурун¹ тураржойингизга кириб ола қолсангиз, ўзингизга яхши бўлур эди. Зотан, эркатой асир сифатида сизга мен яратган имтиёзлар Кале шаҳридаги осойишталик тартибига хилоф бўлмаслиги зарур, чунки қоида ҳаммага баробар ва жумладан, сиз ҳам унга амал қилишга мажбурсиз. Гарчи, Гоу хоним сизни жудаям қизиқтираётган бўлса-да, ушбу мавзу эртага муҳокама қилинади. Ҳозирча эса, виконт жаноблари, оилавий сирларимиз хусусида оғзингизга пишиқ бўлишингизни тавсия этаман ва тунингиз хайрли кечишини тилайман...

Габриэль губернаторнинг кошонасидан чиқиб, қуролсознинг уйи томонга бораркан, мавҳум бир сезги боис юрагининг тубидаги шубҳалар яна бош кўтарди. У лорд Уэнтуорс ҳузурида бу масалани қўзғамасликка, лекин киши билмас кузатувга, сирли мазлума аёл хусусида пинҳона сўраб-суриштиришга жазм қилди. Аниқлаши керак-да: ким у, Англиядан келганми ё ўз ватандошими?

«Эй, худо! – сиқилди у. – Хўп, бу саволнинг жавобини аниқлаганимдаям, нима қила оламан? Ўзим-чи,

---

¹ Ўрта асрларда қалъа-шаҳарларда хавфсизлик чораси сифатида тунги аскар гулханларини ўчиришнинг қатъий вақти белгилаб қўйилган. Махсус сигналдан сўнг олов ўчирилади, шундан кейин рухсатномаси бўлмаган ва паролни билмаган кишиларнинг кўчада юриши тақиқланади. (*Таржимон изоҳи – Р.У*)

ундан баттар бехуқуқ асир эмасманми? Жин урсин, қўл-оёғим кишанбанд-ку! Йўқ, қачонгача маҳбус бўлиб юраман? Мартен-Герр эртагаёқ Парижга жўнайди, бу вазифани ҳозироқ унинг белига тугаман!»

Шу боис Габриэль қуролсознинг уйига киргач, ўз хонасигамас, Мартен-Геррнинг ётоғига кўтарилди. Биринчи эшикда калит осиглиқ, нариғиси эса қулф: ичкаридан бўғиқ кулги ва уриштирилган қадаҳ жанранги эшитилди. У эшикни тақиллатди:

– Мартен, бу мен – виконт д’Эксмес...

У ёқдан «тиқ» этган товуш чиқмай қолди. Габриэль баландроқ овозда чақиришга чоғланувди ҳамки, остонада Арно дю Тиль пайдо бўлди, унинг ниҳоятда довдираб қолгани кўриниб турарди. Айнан ана шу ҳовлиқиш хонадаги сирни фош қилди: бошқа эшикка яшин тезлигида отилган аёл кишининг кўйлагини Габриэль аниқ кўрди.

– Қойил! – деди у. – Менимча, Мартен, лапашангликдан қутулиб, ҳатто юлдузниям нарвонсиз урибсан-да. Дастурхон зўр, учта шиша, қўш қадаҳ. Кўрдимки, улфатинг қочиб қолди! Булар сен соппа-соғ эканингни исботлаб турибдики, энди сенга жоним ачиб, виждоним қийналмайди-да, эртагаёқ Парижга жўнатаман.

– Мен ҳам худди шу фикрда эдим, тақсир, – деди Арно дю Тиль хийла хомуш ҳолда, – шу боис, хайрлашаётувдим, ўзингиз кўриб...

– Дўстинг биланми? – тегишди Габриэль. – Бу жудаям яхши, лекин уни деб мени унутиб қўймагин-да. Тонг отиши биланоқ жўнаб кетишинг шарт. Губернатор имзолаган рухсатнома киссангда, сафар лаш-лушлари ҳозирланганига анча кун бўлди, отинг ҳам ўзинг сингари обдан дамани олган, оғзингга сиққанича йўлкара бердим. Хулласи калом, саҳарда йўлга тушсанг, уч кунда Парижда бўласан. У ердаги вазифанг эса ўзингга беш қўлдай аён.

– Албатта, монсеньер. Биринчи галда Авлиё Павел боғлари кўчасидаги қасрингизга кириб, энаганинг кўнглини тинчитаман. Сўнгра уни ишонтириш учун хат билан узугингизни кўрсатаман-да, товон пулига ўн минг, бу ердаги харажат ва қарзларни қоплашга уч минг – жами ўн уч минг экю пул оламан.

– Бу эҳтиёткорлигинг ортиқча, Мартен, ахир, Алоиза сени жудаям яхши танийди-ку! Лекин майли, сен айтгандай бўла қолсин. Энагамга тайинлайсан, пул масаласида илдамроқ уринсин.

– Хотирингиз жам бўлсин, марҳаматли хошам, пулни оламан, мактубингизни адмиралга топшираман ва оёғимни қўлга олиб, изимга қайтаман, учиб келаман ўзиям.

– Йўлда бир балони бошламагин-да, энг муҳими – шу.

– Хавотирланманг, хўжайин.

– Жуда соз! Хайр, Мартен, оқ йўл сенга!..

Бу сафар Арно дю Тиль панд бергани йўқ, каллайи саҳарда йўлга тушди, Бабетта уни шаҳар дарвозасигача кузатиб борди. Сохта Мартен отнинг биқинига пошналари билан хала ургунча аёлни сўнгги бор оғушига олди ва қуюқ ваъда берди:

– Жудаям тез қайтаман!

Унинг қайтишига кимнинг кўзлари кўпроқ нигорон эди: Бабеттами ё Габриэлми? Буни аниқлаш қийин.

Аммо шуниси аниқки, яроқбардорни бу иккиси ҳали жуда узоқ кутадилар.

2. АРНО ДЮ ТИЛНИНГ НУАЙОН ШАҲРИДА ДОРГА ОСИЛГАНИ ВА БУ ҚАТЛГА АРНО ДЮ ТИЛЬ ШАХСАН ЁРДАМЛАШГАНИ ХУСУСИДА

Сафарнинг илк куни рисоладагидай ўтди, Арно дю Тилнинг йўлини биров тўсолгани йўқ. Барча чегара заставаларида лорд Уэнтуорс имзолаган рухсатномани кеккайганича кўрсатарди: чегарачилар бир жиғиниб олсалар-да, бошқа иложлари йўқки, бундай мўътабар ҳужжат соҳибининг иззатини жойига қўйишга мажбур эдилар. Шунга қарамай Арно ҳар турли сўроқ-саволлардан қочиб, иккинчи куни кечки пайт Нуайонга кирмади ва шаҳарни айланиб ўтиб, бирор яқин қишлоқда тунашга жазм қилди. Бироқ бегона жойда йўлларни билмасдики, адашиб қолди ва бир саф суворийлар олдидан чиқди. Ўша дамда Арнонинг ичидан нелар ўтганини иштони билади, чунки отлиқлардан бири уни дарҳол таниди:

– Ие-ие! Жирканч Арно дю Тилнинг ўзлари-ку!

«Ё Раббим! – юраги увишди унинг. – Демак, бу ёқларда мени танишаркан, энди ўлдим!» Лекин чекинишга йўл йўқ, қочиб қутулиш иложсиз. Ҳайтовур, гира-шира бўлиб қолганки, бу ҳам бир имконият эди.

– Кимсан? Қаёққа йўл олдинг?

– Исмим Мартен-Герр, виконт д'Эксмеснинг яроқбардориман. Хожам Кале шаҳрида ҳарбий асир, мен унга товон пули олиб келиш учун Парижга йўл олдим. Қўлимда Каленинг губернатори имзолаган рухсатномам бор.

Командир машъала кўтарган аскарни чақириб, ҳужжатни унинг ёруғида ўқиб чиқди ва:

– Муҳр ҳақиқийга ўхшаб турибди, рухсатнома бекнуқсон. Гапинг рост экан, оғайни, бор, кетаверишинг мумкин.

– Ташаккур! – енгил нафас олди Арно.

– Фақат битта саволимга жавоб берсанг: мабодо, Арно дю Тиль деган пуккакбозни йўл-чўлларда учратганинг йўқми?

– Унақа одамни танитайман, жаноблар!

– Танимаслигинг тўғри, лекин олдиндан чиқиб қолишиям мумкин-да. Унинг бўйи сен билан баробар, афт-ангори, сиёқ-сумбатиям сенга ўхшаш. Бироқ уст-боши дабдала. Чакмони тўқ жигарранг тусда, шляпаси дум-думалоқ, кулранг этик кияди... Қанийди, ўша иблис қўлимга тушса!

– У нима қилган ўзи? – сўради юраги пўкиллаётган Арно.

– Нима қилган? Уч марта чап бериб қочди. Ўлимдан қутулдим деб ўйласа керак-да. Аммо чучварани хом санабди! Бу сафар бари бир қўлга тушади!

– Кейин нима қиласизлар?

– Биринчисида дарра билан қутулган, кейингисида ўлдириб қўйишимизга сал қолувди, бу сафар уч – пуч, шартта осамиз-қўямиз!

– Осамиз дейсизми? – ўтакаси ёрилди Арнонинг ва бир зум тилдан қолгач сўради: – Адашиб қолдим, йўлни тополмай...

– Жудаям осон, оғайни, – деди суворий. – Хув анави ёқда, орқа томонингда девор ва зовур кўриниб турибди. Бу Нуайон шаҳри. Сўл тарафдаги найзалар ярақлаётган жой бизнинг соқчилик пости. Парижга оборадиган йўл ўрмондан ўтади, ана...

Дарҳақиқат, отлиқлар тўғри айтишган экан, Арно ҳеч қанча юрмасдан чорраҳадан ўтди ва ўрмон оралаб кетган катта йўлга туриб олди. Булутлар оғушидаги ой гоҳ кўриниб, гоҳ кўринмаган тун қўйнида олга бораркан, Арно ўй сурарди: «Аниқки, анави суворийлар менинг номимни айтса-да, аслида Мартен-Геррнинг

пайига тушганидан беҳабар. Агар у осилишдан қутулиб кетган экан, демак, Парижда рўпара келишим ҳеч гапмас, унда ишқал, йўқ, жиддий кори ҳол содир бўлади-да. Ақлим етиб турибдики, болтадан тоймаслигим жонимга оро кира олади, лекин бошимга етишиям мумкин. Ўша довдир нимагаям дордан қутулди-я? Лаънати ҳўл бало бўлди-да! Худо ҳаққи, у мен учун ёвуз даҳо!»

Бу насиҳат-монолог поёнига етгани йўқ эдики, юз одимча нарида қандайдир одамнинг тахлити кўринди. Тўғрироғи, Арнонинг кўзи илғаган номаълум шарпа «лип» этиб, зовур томонга ғойиб бўлди.

«Ёпирай! Яна бир балога йўлиқдим шекилли! Писиб туриб, биқинимга ханжар солса-чи?» Жони пахтадай Арно ўрмоннинг ўртасига ура қочмоқни ўйлади, лекин қуюқ тўқайлар оралаб ўтишнинг имкони йўқ-да. У ўзини четга олиб, дарахт ортидан яширинча кузатди. Шарпа ҳам зовурдан бир мўралади-да, яна беркиниб олди.

«Хўш, у ҳам қўрқиб, юраги увишаётган бўлса-чи? – тафаккурини ишга солди Арно. – Ҳа, бир-биримизни пойлаётганимиз эҳтимолдан холи эмас. Бу сичқон-мушук ўйинига қарши нимадир қилишим керак. Шартта йўлга туша қолсам-чи? Отга қамчи босаман, олдидан ўқдай ўтаман, тамом-вассалом. Пиёда одамки, аркебуз билан биттагина урсам, масаласи ҳал-да... Иш пишди! У қайтиб ўзига келмайди, мен қочиб қутуламан!»

Арно отнинг биқинига хала берди ва нотаниш кимса томонга яшин суръатида отилди. Унинг эса ном-у нишони йўқ. Қўркув Арнонинг миясини тарк этди, кутилмаганда бошқача фикрга келди: у шартта отнинг жиловини тортди ва орқароққа қайтди.

Сирли шарпа ҳамон сукутда. Арно тамоман ботирланди-да, ўзига ишонч билан зовур томонга бостириб бораверди.

Бироқ кўз очиб-юмгунча шундай тажовуз содир бўлдики, у худони эслашга ҳам улгуролгани йўқ. Бояги шарпа чақмоқдай отилиб, Арнонинг ўнг оёғини узангидан узди ва от-поти билан ерга ағдариб, таппа босди-да, томоғидан бўғаверди.

– Кимсан ўзи? Сенга нима керак? – даҳшат солди у остида потирлаётган рақибига.

– Ёлвораман, шафқат қилинг! – хириллади Арно, темирдай қўллар унинг жонини олиб бўлганди. – Ўзим француз бўлсам-да, киссамда рухсатномам бор, Кале шаҳрининг губернатори лорд Уэнтурорс имзолаган.

– Модомики, франциялик экансиз, бу гап-сўзингиздан ҳам аён, менга унақа ҳужжатнинг керагидан даркори йўқ. Аммо менда нима қасдингиз бор, нега устимга от соласиз?

– Зовурда кимдир ётгандай туюлди, – хийла енгил нафас олди Арно, кекирдагидаги исканжа бўшашгач, – шу боис қарамоқчи бўлувдим, эҳтимол, ярадордирсиз, балки ёрдамим тегиб қолар.

– Яхши одам экансиз-ку, ошна, бўпти, туринг ўрнингиздан. Танишувимиз қалтис кечганидан афсусдаман. Начора, бўлар иш бўлди. Илтимос, узримни қабул қилинг, одатим ўзи шунақа, гашимга теккан одамни аяб ўтирмайман. Иккимиз ватандош эканмиз, келинг, танишиб олайлик. Менинг исмим Мартен-Герр, сизники-чи?

– Меникими? Мен... Бертранман!..

Кимсасиз ўрмон ва қоп-қоронги тундаги тасодифни кўринг: Арно ўзининг тулкилиги ва тубанлиги билан неча қатла чув туширган инсонга рўпара бўлиб турибди-да. Лекин бу сафар аксинча, ўша жабрдийда ўз кучи ва мардлиги билан Арнони енга олганди. Унинг бахтига тун қоронғи: Арно дю Тиль ўзини танитмайди, овозини ўзгартиришга эса устаси фаранг.

– Гап мундай, оғайни, – давом этди Мартен, – бугун эрталаб бадкор душманлар домига иккинчи (ҳатто учинчи) бор тушибман, лекин ўзим билмайман. Душманлар дедим-қўйдим: испанлар, инглизлар, немислар, фламандияликлар – ҳаммаси бир гўрки, мўр-малаҳдай юртимизга ёпирилиб ётибди. Худо кечирсин, куфр сўзга тавба: шўрлик Франциямиз шу тобда Вавилон минорасининг¹ ўзгинаси. Бир ойдирки, бу алламбало ялмоғизлар дастидан бирор лаҳза оромим йўқ. Қишлоқма-қишлоқ изимдан қувлаб тинчителишмайдики, гоҳо ўйлаб қоламан: улар мени азоблаб ҳузур қилса керак-да.

– Бай-бай, росаям қийналибсиз-да! – луқма солди Арно.

– Асти қўяверасиз! Ахийри, жонимдан тўйиб кетдим, Шонида қамаб қўйишганди, шартта қочвордим. Мен Мартен-Герр эмас, Арно дю Тиль эмишман! Шўримга шўрва тўкилиб, яна қўлга тушиб қолдимки, ўз ҳолимга ўзим йиғлардим. Азобларим айтган билан адо бўлмайди! Улар менинг қонимга ташна бўлиб, сиртмоқниям шайлаб қўйишганди. Эрталаб Нуайонга ҳайдаб боришмоқчи эди, жаллодларнинг кўзини шамғалат қилдим-да, қочиб қолдим. Мени осишга беҳад орзуманда эдилар, излайвериб итдай бўлишгандир ўзиям... Аммо мен осмонўпар дарахт тепасига чиқиб олгандим, шохлар орасида кеч киргиздим... Улар эса ўша дарахт тубида гўримга гишт қалашади, беихтиёр лабим ип қочиради: аслида, йиғлашим керакки, «кулганим – куйганим» қабилида кулдим ше-

---

¹ Инжилда ривоят қилинишича, кибрга берилган ғофил бандалар Вавилонда арши аълога етадиган осмонўпар минора қурмоқчи бўлишади. Бундан худонинг қаҳри келиб, бандаларнинг тилини аралаш-қуралаш қилиб юборибди: оқибатда улар бир-бирини тушунмаган ва минора қурилиши тугалланмай қолган экан.

килли-да. Гапим чўзилдиёв... Кеч бўлди «минора»дан тушиб, ўрмонда адашиб кетдим, бу ёқларни кўрмаганимдан ҳеч йўл тополмайман. Очлик қурғур ўлганнинг устига тепгандай азоблайди. Ахир, кун бўйи туз тотганим йўқ-да, япроқ, илдиз-пилдиз чайнаб олганман, холос... Аммо улар егулик ўрнида бўлармиди? Ҳализамон очлик ва чарчоқ оёғимдан олмаса гўргайди...

– Унчалик эмасдиров, – луқма солди Арно. – Аксинча, мени бўғиб ўлдираёздингиз-ку!

– Жон аччиғида қувватга кириб кетдим-да, ошна, хафа бўлмайсан энди. Сени менга худо етказди ўзи. Ватандошим бўла туриб, хундор ёвлар қўлига тутиб бермайсан, тўғрими?

– Қизиқмисан? Нега тутиб берарканман? Қўлимдан келганича... – Арно дю Тиль Мартеннинг айтганлари устида мушоҳада қилгач, ўз фойдасини чўтлаб кўрди: дейликки, қиёфадошининг қорнига ханжар солгани билан киссасига сариқ чақалик наф йўқ.

– Жудаям ёрдамингга муҳтожман, – деди Мартен соддалик билан. – Аввало, айт-чи, сен бу ерларни яхши биласанми?

– Ўзим Оврэликман, чорак льё нарида холос, – ёлгонлади Арно.

– Ўша ёққа кетяпсанми?

Тулкининг устози ўзи учун манфаатли жавобни ўрнида ўйлаб топди:

– Йўқ, Оврэдан келаётувдим.

– Демак, Оврэ шу ёқда экан-да? – суришгирди Мартен Нуайон тарафни кўрсатиб.

– Тўппа-тўғри, Оврэ деганимиз Париж йўлида, Нуайондан кейинги энг биринчи қишлоқ.

– Париж йўлида? – хитоб қилди Мартен. – Улоқиб кетганимни қара-я! Нуайон орқада қолди десам, у олдинда экан. Демак, бўриларга устухон бўлмаслик учун айнан сен келаётган тарафга юришим лозим.

– Худди шундай... Ўзим Нуайонга бораман. Сиз мен билан жиндай бирга юриб, Уазу кечувидан ўтасиз ва икки қадамгина наридаги бошқа йўлга тушиб олсангиз, тўғри Оврэга оборади.

– Каттакон раҳмат, дўстим Бертран. Яқин йўл яхши-да, айниқса, мен учун: айтдим-ку, бурнимдан тортса йиқиламан, ўлгудай очман. Сўраганнинг айби йўқ, оғизга солгудай бирон ниманг борми?

– Ўчакишганини қара! Халтамда нон увоғиниям тополмайсан... Тўхта... агарда, хоҳласанг, манавиндан ҳўплай қол... Савил қолгурнинг таги мўл, чирпит тўла мусаллас.

Чиндан ҳам уни Бабетта сийлаб жўнатганди: чирпитни қизил кипр мусалласига тўлатиб, йўлхалтага гамлаб берган. Лекин серхатар сафарда сергак бўлиш учун Арно ҳали унга оғиз теккизганича йўқ.

– Зўр! Яхши шароб шу тобда менга жудаям қувват бўлади-ку!

Арно чирпитни узатди:

– Гап йўқ! Бемалол ичавер, дўстим.

– Раҳмат! Қилган яхшилигинг мендан қайтмаса, худодан қайтсин! – мусаллас дарровдаёқ «иш кўрсатди», Мартеннинг чеҳраси очилди, тили ёзилди: – Бай-бай, ўзи тип-тиниқ бўлгани билан миямни лой-қалатади, шекилли.

– Қўйсанг-чи, – деди Арно қўл силтаб, – сираям қуввати йўқ, ўзим уни сувдай ичаман. Осмонни қара, қандай гўзал тун! Кел, манави майсазорда жиндай ўтирайлик: нафасингни ростлайсан, ичиб, кайфингни чоғлайсан. Менинг эса вақтим бемалол. Нуайонга соат ўндан олдинроқ бориб, дарвозалар ёпилмасдан бурун кириб олсам бўлди... Иннайкейин, сен душман соқчилари тўла ўша томонга ошиқаверма. Ундан кўра, шу ерда бемалол ўтириб, дилдан суҳбатлашга-

нимиз маъқулроқ. Хўш, қандай қилиб асирга тушиб қолувдинг?

Мартен елкасини қисди:

– Сираям ақлим етмайди. Афтидан, айна масалада иккала ҳаёт йўлим бирлашган бўлса керак: бирини – ўзим биламан, иккинчисини – бошқалардан эшитаман. Масалан, айтишларича, мен Сен-Лоран яқинидаги жангда қатнашиб, голибларга таслим бўлган эмишман, бироқ ўзимча, ҳеч қачон у ёққа борганим йўқ...

– Сен эса буларнинг барига қулоқ солиб ўтирасанми? – гўё ҳайрон бўлди Арно. – Иккита шунақа воқеа бошингдан ўтдимми? Бундай саргузашт жуда қизиқарли ва ибратомуз бўлса керак, а? Ўлай агар, бунақа қизиқ ҳикоялар учун ўзимни томдан ташлавораман! Кел, манавиндан яна беш-олти ҳўплагин, хотиранг тиниқлашади ва менга ўз ҳаётинг тўғрисида сўзлаб берардинг. Сен пикардияликмисан ўзи?

– Йўқ, – деди Мартен чирпитдаги мусалласнинг тўртдан уч чорагини бўшатганда, – жанубда туғилганман, Артигда.

– Ажойиб жойлар деб эшитганман. Оиланг ўша ёқдами?

– Ҳа, – бош ирғади Мартен.

Кипр виносининг суҳбат гулханига лампамай қуёйиши аниқки, унинг устига Арнонинг қистов ва саволлари ҳам илҳомини жўшдирган Мартен туғилган кунидан бошлаб, ҳаётининг ҳамма тафсилотини, икир-чикири ва сир-асрорини тўлиғича тўкиб солди. Болалиги, биринчи муҳаббати, уйланиши, рафиқаси бебаҳо аёл экани, лекин ягона нуқсонини бўлиб, момикдай қўли гоҳо темир косовга айланиши... Тўғри, аёлнинг шапалоғи эркак кишининг жонини оғритолмайди, лекин дилини оғритади-да. Мартен-Герр худди шу боис хотинини ташлаб кетган. Яроқбардор

бармоғидаги никоҳ узуги оддий темирлигини ҳам, ажралишган дастлабки дамларда азиз аёли хатлар ёзгани ва уларни кўкрак чўнтагида сақлаб юрганини ҳам унутмади. Кўнгли бўш Мартен ана шу гапларни айтаркан, таъсирланиб кетдики, ҳатто кўзларидан ёш дувиллади. Сўнгра виконт д'Эксмес ҳузуридаги хизматидан сўз очди: қандайдир ёвуз шарпа пайдо бўлгани, бундан беҳад боши қотгани... Бироқ Мартен-Герр таржимаи ҳолининг ушбу даврига тааллуқли дийдиёлар Арно дю Тилга ойдаи равшан эдики, у ровийнинг эътиборини қуйидагиларга жалб этди: болалик чоғлари, туғилган оиласи, Артигдаги ёр-дўстлари ва қавм-қариндошлари, исми Бертранда аталмиш жуфти ҳалолининг латофати ва касофати...

Икки соат ҳам ўтмадики, илоннинг ёғини ялаган Арно дю Тиль Мартен-Геррнинг қорнидаги бор гапни суғуриб олди ва унинг номайи аъмолидан батафсил воқиф бўлди. Ахийри, гурунг поёнига етиб, Мартен ўрнидан сал тикланди-ю, гурсса ағдарилди.

– Ана холос! Ана холос! Мастманми? – ўрмонни бошига кўтариб хахолади у. – Мени худо уриб қолибди, бадкирдор вино эплаб қўйибди. Оғайничалиш, қўлингни бер, ўрнимдан туриб олайин.

Арно унга астойдил кўмаклашди ва Мартен бешиктерватардай чайқалиб, қаддини ростлади. Осмонга бир қараб олгач, унда қўшиқ куйлаш иштиёқи жўш урди ва алқисса, айюҳаннос ила ҳофизликка саъй қилди:

*Мусаллас косасин олсанг қўлингга,
Иблис пайдо бўлур ул дам йўлингда.
Ўшал лаъин эрур садри жаҳаннам,
Шайтоннинг суҳбати аччиқ захардан.*

– Ўчир, ўчир унингни! – чинқирди Арно. – Душман соқчилари дайдиб юрган бўлса, эшитиб қолади, ахир!

– Етар! Мана энди ўшаларингни болайман!
Қўлидан нима келарди? Осишми? Осаверсин! Аммо
дўстим, росаям шаробга бўқтирдинг-да!

Мусаллас косасин олсанг қўлингга...

– Жим! Секин! – шивирлади Арно. – Қани, энди
юриб кўр-чи! Оврэда тунамоқчи эдинг, шекилли?

– Ҳа-ҳа, тунамоқчийдим!.. Аммо Оврэда пишириб
қўйибдими? Мен худди шу ернинг ўзида, майсазорда
худойимнинг чироқларига термилиб ухлай қоламан.

– Майли, аммо эрталаб испанлар патрули тутиб ол-
гач, дорёғочда саланглаб, абадулабад ухлайверасан-да.

– Дорёғочда? Йўқ, ерда ухлаганим маъқулки, Ов-
рэга кетдим! Йўл шу ёқда эдими?

У олға талпинди, аммо гандираклаб, кўчанинг икки
томонига бориб-келардики, бу аҳволда йиқилиб қо-
лади: бундай якун тулкивойнинг режасига хилоф-да.

– Биласанми, – деди у Мартенга, – мен раҳмдил
одамман, Оврэ ҳам олисмас: кел, қўлингни бер, ўзим
кузатиб қўяман.

– Жон дейман!

– Қани кетдик, тун ҳам алламаҳал бўлиб қолди, –
Арно дю Тиль қиёфадошининг қўлтиғига кириб, тўп-
па-тўғри дор остига бошлайверди. – Йўлимиз қисқа-
риши учун Артигдаги воқеалардан айтиб кетсанг,
яхши бўларди.

– Бўпти, сенга Папотта воқеасини сўзлаб бераман.
Бай-бай! Шўрликкина Папотта-я!..

Бироқ Папотта қиссаси бош-кети йўқ мужмал нар-
саки, уни китобга киритиб, ўқувчининг вақтини ол-
маймиз. Мартеннинг ҳикояси хотималанганда, дор
остига элтувчи йўл ҳам ниҳоясига етиб, қатлгоҳ осто-
насига рўпара бўлишди. Арно ўшқирди:

– Бу ёғини ўзинг топа оласан. Дарвозани кўряпсанми? Оврэ йўли шу ердан бошланади. Тақиллатасан, қоровул очади. Бертран юборганини айтсанг, уйимни кўрсатиб кўяди, у ерда менинг акам бор, қорнингни тўйгазди, тунашга жой беради. Мана, азизим, бор гап шу! Қани, кўлингни охирги марта қисиб кўйай-чи, энди алвидо!

– Хайр. Раҳмат сенга. Менга қилган бу яхшилигинг учун қандай миннатдорчилик билдиришгайм ақлим етмайди. Аммо ҳақни ноҳақ қилмайдиган Парвардигор сениям куруқ кўймайди, бу ишинг учун мукофотингни оласан, албатта! Хайр!

Ғалати-да! Арно ирим-сиримларга ишонмаса-да, Мартеннинг башоратидан юраги сирқираб кетди. Ҳатто, Мартенни изига қайтармоқчи ҳам бўлди, аммо ўша онда яроқбардор дарвозани муштлаворди.

«Ғирт телба-я! Ўзи кирадиган қабрнинг эшигини тақиллатди, – ўйларди Арно. – Бор-э, ўлиб кет энди!»

Мартен эса бақиришга ўтган:

– Ким бор? Қоровул! Ҳой, сергак соқчи! Очасанми-йўқми, ишёқмас?

– Ким у? – овоз берди соқчи. – Дарвоза беркилган! Ким ўзи ярим кечада тўполон қилаётган?

– Ким дейсанми? Аҳмоқ, бу мен, Мартен-Геррман, истасанг, Арно дю Тиль ва Бертраннинг дўсти!..

– Арно дю Тиль? Наҳотки, Арно дю Тилнинг ўзи бўлсанг?

– Ҳа-а, худди ўзгинасиман! – бақирди дарвозани тепиб-муштлаётган сархуш Мартен.

Ва ниҳоят, дарвоза очилди. Яқинроққа яшириниб, вужуди қулоққа айланган Арно мана шу гапни эшитди:

– Рост, худди ўзи! Арно дю Тиль!

Мартен-Ферр ана шундагина ўз жаллодларини таниб, армон ичра қаттиқ оҳ урди. Кейинги ур-йиқит суронидан Арно хулоса қилдики, ҳаёти барбод бўлганини англаган Мартен ўзини ҳимоялашга тиришар-

ди. Бироқ қуролланган йигирмата ҳарбийга қарши бир жуфт мушт нима ҳам қила оларди? Бақир-чақир тинчиди, лекин Мартеннинг оғзидан боди кириб, шоди чиқаётгани эшитилиб турарди.

Бир қоп семирган Арно эса ўз ҳукмини ўқиди:

– На миллатинг, на тилинг энди жонингга оро киролмайди.

Атрофга жимжитлик чўкди. Доғули Арно ўрмон сари ичкарилаб, отини боғлади, эгар-жабдуғини қуруқ хазон устига қўйди. Ўзи эса чакмонига бурканиб, уйқуга кетди.

У уйғониб, йўлга мўралади: таниш дорёғочда Мартеннинг жасади саланглаб турарди. Арно мудҳиш кулиб қўйди. У мурданинг олдига бориб, қўл чўзиб кўрди, лекин арқон баландда эди. Шунда у устунга тирмашди ва сиртмоқни кесди, Мартен гурсиллаб ерга ағдарилди. Арно ҳеч бир инсон ўзига эп кўрмайдиган қабиҳликни қилди: Мартеннинг бармоғидан узукни чиқариб, унинг киссаси ва қўйнидаги қогозларни ҳам чўнтагига солди. Сўнгра бамайлихотир ўрмонга кириб, отини топди ва Оврэ томонга яшиндай учди. Энди унинг кўнгли тўқ: Мартен-Герр ўлди, мурда эса ҳеч қандай хавф сололмайди.

Ярим соатдан сўнг қуёшнинг илк нурлари атрофни ёритгандай бўлди. Шу ердан ўтиб бораётган саржинчи кесилган сиртмоқни ва йўлда ётган маҳкумни кўриб қолди. У юраги пўкиллаган кўйи мурдага яқинлашди: қизиқиб қолгандики, марҳум қанақасига узилиб тушиши мумкин? Арқонга оғирлиги зўр келганми ё кечиқиб бўлса-да, бирор дўст уни кесиб ташлаганми? Ўтинчи қизиққанидан уни туртиб кўргиси келди: чиндан ҳам ўлганми-йўқми?

Шу пайт унинг ўтакасани ёриб, осилган кимса ўрнидан кўзгалди ва чўккалаб ўтирди. Саржинчига энди

сичқоннинг ини минг танга эдики, оёғини қўлга олиб, ўрмон оралаб қочаверди. У йўл-йўлакай чўқинар ва жамики азиз-авлиёлардан нажот сўраб борарди.

3. АРНО ДЮ ТИЛЬ – ЭНГ БЕБАҲО АБЛАҲ

Қирол товон тўлаб, озодликка чиқарган коннетабль Монморанси Парижга қайтди. Генрих Иккинчи уни совуққина қабул қилгани устига, герцог де Гизнинг мақтовига зўр берди:

– Бу шавкатли саркарда худо ёрлақаган салоҳияти билан салтанатимизни муқаррар ҳалокатдан сақлаб қолди.

Луврга не умидлар билан қадам босган коннетабль газаб ва ҳасаддан кўкариб кетганди. У лоақал Диана де Пуатье ҳузурида тасалли топмоқчи эди, лекин у ҳам ярасига туз сепди. Монморанси чидолмади:

– Менинг йўқлигим баъзи жанобларнинг бўйини ўстириб юборибди-да, а? Намунча мени хушламай қолибсизлар?

– Афв этадилар, тақсир, – де Пуатье хоним лабини буриб, истехзоли илжайди, – Парижда оғиздан тушмаётган сўнгги ҳазил-мазахни эшитгандирсиз?

– Ҳозиргина етиб келдимки, ҳеч гапдан хабарим йўқ, хоним.

– Пасткаш қора халққа худо бериб қолган, битта гапни топиб олган: «Авлиё Лаврентий айёмида йўқолган танга авлиё Лоран айёмида топила қолмайди-да!»

Коннетаблнинг ранги бўзарди. У герцогиняга шунчаки бош ирғаб, Луврни тарк этаркан, тутаққанидан эс-ҳуши жойида эмас эди.

У хосхонасига кира солиб, шляпасини улоқтирди.

– Қирол деганларининг ва аёл зотининг бетини ит емайди! Бу чўчқалар ҳеч қачон миннатдор бўлган

эмас! Уларга галаба келтирсанггина яхшисан, – хитоб қилди у.

– Жаноби олийлари, ташқарида бир одам ҳузурингизга кирмоқчи.

Коннетабль бу хабарни келтирган хизматкорга ўшқирди:

– Жин урсин, ҳайдаворинг! Кўзим учиб тургани йўқ! Ана, де Гиз жанобларига учрасин!

– Исми Арно дю Тиль экан.

– Арно дю Тиль? – қичқирди коннетабль. – Айтинг, унақа бўлса, дарҳол кирсин!..

«Бу Арно деган нусха эпчил, айёр ва очкўзлиги устига, виждон-у ор-номусиниям еб-ютиб юборган. Ҳа-а! Анави аблаҳлардан ўч олишимга мана шу кимсанинг ёрдами тегса, ажаб бўлмағай! Аммо қасосдан нима наф? Йўқ, у мени қиролнинг лутф-у карамига яна эриштириши зарур! Бу бадбахт ер тагида илон қимирласа билади. Мен Монтгомерининг сирини дастак қилмоқчи эдим, лекин Арно бундан ҳам қалтисроқ бир балони топиб берса, нур устига аъло нур бўларди-да».

Коннетабль ана шу хаёлда экан, хизматкор Арно дю Тилни бошлаб кирди. Унинг афт-ангорида ҳам қувонч, ҳам суллоҳлик барқ уриб турарди: Монморанси қошида эгилиб, бурни ерга теккудай таъзим қилди.

– Арно, ўзингми? Мен асирга тушиб қолгансан деб юрувдим.

– Шунақа бўлганди, монсеньер.

– Демак, қочибсан-да.

– Ҳа, жаноби олийлари, товон пулини тўладим, лекин бошқа усулда – маймунча масхаралашимга эга бўлишди, холос. Сиз – зар-зевар билан, мен – маккорлик билан, хуллас, иккимиз ҳам озодликдамиз.

– Жудаям сурбетсан-да! – ачитди коннетабль.

– Сираям унақамас-да, тақсири олам. Тирикчилик тошдан қаттиқки, мен йўқсил одам эканимни шунчаки айтдим-қўйдим.

– Ҳм-м!.. – пўнгиллади Монморанси. – Бекорга келмагандирсан?

– Пул-мулдан... Киссамда шамолдан бўлак ҳеч вақо қолмади.

– Нега энди сенга пул беришим керак?

– Тўлов қилишингиз зарур-да.

– Тўлов? Хўш, нима учун?

– Мен олиб келган янгиликлар учун.

– Аввал ўша янгиликларни билайлик-чи...

– Аввал пулни кўрайлик-чи...

– Сурбет! Шартга дорга тортсам, нима дердинг?

– Тилимни ғарчча тишлашга мажбур этишнинг жудаям нохуш усули. Бироқ кейин у тил билан сўзломмайман-ку!

«Энг бебаҳо аблаҳ», кўнглидан кечирди Монморанси ва Арнога деди:

– Бўпти, пул бераман.

– Саховатли хожамдан ўрғилай, – темирни қизғида босди Арно. – Фурсатдан фойдаланиб, ҳотамона бир ваъдангизни эслатсам дейман: барча сарф-ҳаражатларимни қопламоқчи эдингиз.

– Яна қанақа сарф?..

– Манави ҳисоботда ҳаммаси қайд этилган, ҳазратим, – Арно таъзим билан ўқувчига маълум ва мазмунни таниш «хужжат»ни узатди.

– Тўғри, – деди Монморанси бир сидра кўз югуртириб чиққач. – Хужжатингда сохта ва тутуриқсиз хизматларингдан ташқари жўялироғи ҳам бор экан, улар ўз вақтида фойдадан холи бўлмаган. Лекин бугунги шароитда армондан бошқасига ярамайди, дардимни янгилайди, холос.

– Бе-е, жаноби олийлари, қиролнинг газабига учраганингизга бунчалик афсус-надомат қилаверманг-да.

– Нима? – бир сапчиб олди коннетабль. – Сен буни қайдан билдинг?.. Наҳотки, қиролнинг назаридан қолганимни ҳамма эшитиб бўлган?

– Ҳамма билса-да, ҳеч ким, жумладан, мен ҳам бунга ишонмаяпмиз.

– Ишонмаяпман, дегин? – умидсиз бош чайқади коннетабль. – Яна шунгаям ишонмаслигинг мумкинки, Сен-Кантенда виконт д’Эксмес ва Диана де Кастро икковини ажратиб ташлаганинг билан бундан натижа йўқ. Негаки, қирол қизини ҳалиям ўғлимга бермоқчи эмас.

– Парво қилманг, монсеньер, – ишшайди Арно дю Тиль. – Агар ўша қизни қиролга қайтара олсангиз эди, у жон деб ўғлингизни куёв қиларди.

– Тушунмадим.

– Демоқчиманки, олампаноҳимиз шу кунларда бой берилган Сен-Кантен шаҳри ва Сен-Лорен мағлубиятига аза очгани устига, жондай суюкли қизидан айрилганига ҳам куяди. Негаки, Сен-Кантен қамалидан сўнг Диана де Кастро гойиб бўлган, унга нима бўлганини ҳеч ким билмайди. Пойтахтдагилар оғзида ўнлаб тахминлар юрибдики, бири-бирига зид. Сиз кечагина келдингизки, бу гаплардан батамом беҳабарсиз, мен ўзим буни шу бугун эрталаб эшитдим.

– Ғамим бошимдан ошиб ётибди, – таъкидлади коннетабль. – Шу тобда қўлимдан кетган шон-шарафимнимас, қўлимга тутқазишган беҳурматлигимни ўйлашга мажбурман.

– Жудаям тўғри, жаноби олийлари. Аммо қирол ҳузурига кириб, шундай дейсиз: «Олампаноҳ, қизингиз тақдиридан қайғудасиз, қидирмаган жойингиз

қолгани йўқ, ҳаммадан сўраб-суриштириб кўрдингиз, аммо унинг қаердалигини фақат мен биламан!» Шунда яна шон-шуҳратга бурканиб кетсангиз-чи?

Коннетабль ҳовлиқиб қолди:

– Сен... биласанми, Арно?

– Ҳунарим шу бўлгач, ҳамма нарсани билишим зарур-да. Айтдим-ку, сотувда янгиликларим борлигини ва кўриб турибсизки, молларим энг олий навли. Шунга ўйлаяпсизми, монсеньер? Бир ўйлаб кўринг!

– Менинг фикрим шундайки, ҳукмдорлар ўз мулозимларининг хатосинигина эшлашади, аммо хизматини эмас. Башарти, қизини топиб келиб, Генрих Иккинчининг қўлига топширсам, олдинга мендан яхши одам бўлмайди, мукофотниям роса олсам керак. Кейин эса Диана обидийда қилиб, ўламан саттор, виконт д'Эксмесдан бошқасига тегмайман деб оёқ тирайди. Ана иннайкейин, қирол унинг ёлворишларига, ғанимларимнинг иғвосига учади-да, қизини топиб берганимнимас, фақат испанлардан мағлуб бўлганимни эслайверади. Алалоқибат, хизматимнинг хузурини виконт д'Эксмес кўради, холос.

– Нимани кўради? Ахир, герцогиня де Кастро келганда, виконт гумдон бўлади-ку!

– Бироқ бунинг учун охирги чорани қўллаш керакки, бу жудаям хавфли. Биламан, қўлларинг ҳар касофатга қодир, оғзинггаям пишиқсан. Лекин...

– Олиҳиммат жанобим, сиз фикримни нотўғри тушунапсиз-да, – гўё куйиб-пишди Арно. – Сиз мени ёмон одамга чиқариб қўйгансиз! Сизнингча, мен ўша йиғитни шартта тинчитиб... – Арно ўнг қўлининг кўрсаткич бармоғини ханжар ўрнида томоғига ишқади, – қўя қолмоқчиман! Мутлақо, ундай қилиш ниятим йўқ. Бунинг бошқа, яхши йўли бор...

– Ҳўш?

– Жаноби олийлари, аввал савдони пишириб олайлик, – жавобга ўтди Арно. – Кейин бемалол, ўша кийикча қайда адашиб юрганини айтаман. Ана ундан сўнг лоақал герцог Францискнинг тўйи ўтиб олгунча бўлса-да, хавфли рақибдан қутулиш ва вақтдан ютиш йўлини аниқ кўрсатаман. Бу икки хизматнинг нарх-навоси чакана турмайди, монсеньер. Хўш, ана шу хизматларимнинг ҳақи хусусида нима дея оласиз?

– Хўп, сен қанча сўрайсан?

– Доно инсонсиз, мен ҳам аҳмоқ эмасман. Ахир сиз оғзимга сиққанини тўлайсиз-да, тўғрими? Ҳозиргина кўрсатган ҳужжатимдаги сарф-харажатлар тақдири не кечади?

– Ҳаммасини оласан!

– Буни билардим. Ўзиям арзимаган пул эди, бироқ тилла дегани дунёдаги энг бебаҳо нарса эмас!

– Нима-нима? – ҳайрон бўлди коннетабль, у ҳатто кўрқиб кетди. – Олтин бебаҳо эмаслигини Арно дю Тилдан эшитяпманми, а? Ақлим бовар қилмайди.

– Ҳа, жаноби олийлари, худди ўша Арно дю Тилнинг ўз оғзидан эшитдингиз. Лекин бу гапни сиз йўқсил бир гадо, фирибгар ва аблаҳ ҳисоблайдиган Арно дю Тиль эмас, ўз чекига тушган тақдирдан, ҳаётидан мамнун бошқа бир Арно дю Тиль айтди. Ҳозир ушбу янги Арно дю Тиль уйқуда: умрининг қолган қисмини ўз юртида, отамерос уйида, болаликдаги дўстлари ва яқинлари билан ўтказиш ҳақида туш кўрмоқда... Мана, монсеньер, ана шуларни ўйлаяпман, алғов-далғов умримнинг шундай сокин ва ҳаловатли... мақсади бор.

– Маъқул, – минғирлади Монморанси, – довулдан сўнг денгиз ювош тортишига таққосласак, сен ҳам энди қуюлиб, бахтли яшаркансан, Арно. Демак, пулмул тўплабсан, шунақами?

– Кўп эмас, жаноби олийлари, оз-моз бор. Ўн минг экю ҳам мендай йўқсил учун бутун бир хазина-да, ай-

ниқса, кичкина қишлоқдаги оила учун бу жуда катта пул.

– Оила? Қишлоқ? Мен сен девонанинг уйи йўқ, қайга борса питпилдиқ қабалидаги саёқ ва бадфеъл бир алдоқчи деб юрардим.

– Тўғри, жаноблари, Арно дю Тиль – чиндан ҳам тахаллусим. Асл исмим – Мартен-Герр, Артиг қишлоғида уйим, хотин, бола-чақам бор.

– Уйим, хотин, бола-чақам? – бешбаттар таажоубланди Монморанси.

– Шундай, монсеньер, – ёлғонни ямламай ютди риёкор, – ва сизни огоҳлантиришга хижолат ичра мажбурманки, бундан кейин менинг хизматимдан фойдалана олмайсиз, бинобарин, ушбу икки юмуш энг сўнггиси бўлиб қолади. Минбаъд, бундай вазифалардан қўл ювишга, оилам ва яқинларим даврасида тинч-тотув яшашга саъй қиламан.

– Майли, барака топавер, – мийиғида кулди коннетабль. – Аммо бунчалар серфазилат рўзғорбоши бўлганинг ҳолда, тиллодан юз ўгиришингни тушунолмадим, унда сенга нима керак ўзи?

– Мен сўрайдиган нарса олтиндан на қиммат ва на арзон эмас. Ҳурматли бўлишни хоҳлайман! Йўқ, шоншухрат эмас, озгина обрў топсам кифоя.

– Кўп бошимни қотирдинг-да, – деди Монморанси, – боядан бери гапларингнинг бари фақат жумбоқ.

– Бир оғиз сўзингиз-да, монсеньер, бу ҳужжатнинг тахлитини олдиндан тайёрлаб қўйганман: Мартен-Герр, яъни камина, мана шунча муддат давомида сизнинг қўлингизда, хў-ўш, дейликки, шталмейстер сифатида (жиндай сўзга тўн кийгизамиз-да) хизматда турдим. Ана шунча йиллар мобайнида бағоят содиқ ва ҳалол мулозим сифатида сизни рози қилганманки, айни садоқатим бадалига мени йирик маблағ билан

тақдирлашни, шу воситада кексалик фарогатим таъминланишини хоҳлайсиз. Мазкур қоғоз сизнинг имзо ва муҳрингиз билан қонуний кучга кирадики, олиҳиммат соҳибим, орамиз ҳам батамом очиқ бўлади.

– Сираям иложи йўқ! – чўрт кесди коннетабль. – Ёзганларинг бари уйдирмадангина иборатки, буни имзолагудай бўлсам, алдамчи ва сохта гувоҳ сифатида ўзимни бадном қиламан.

– Тариқчаям уйдирмаси йўқ, монсеньер, ҳарқалай ҳалол хизмат қилдим... Айтиб қўяйки, сиз менга ишонган олтинларни тўплаганимдаям, ўн мингдан ошиб кетарди. Тўғри, сизга ёлғон сўзлаш осонмас... буни хоҳламайсиз... Бироқ ростини айтсам, сизни бу тайёр ошга олиб келиш менгаям осон бўлгани йўқ... Энди оғзингизга солиб, чайнаб ютсангиз...

– Аблаҳ! Ҳали ўзингни менга тенг кўряпсанми?

– Нима бўпти, монсеньер, – бўш келмади Арно, – ахир биз бир-биримизга керакмиз-ку! Шунақамасми? Ўзаро тенглик – эҳтиёж тақозоси-да, айғоқчи сизнинг ошиғингизни олчи қилган экан, айғоқчиниям ошиғини олчи қилинг-да! Бизни ҳеч ким эшитмаяпти, зўраки хижолатпазликка зарурат йўқ. Келишдикми? Битимимиз менга фойдали, аммо сизга янаям нафи зўр. Имзо чекинг, жаноби олийлари!

– Йўқ, кейинроқ, – деди Монморанси. – Бир эмас, икки ишни дўндиришга ваъдани катта қилдинг, энди айтишинг керак, сен билган нарсанинг тайиңи борми ўзи? Диана де Кастрога нима бўлган ва виконт д'Эксмесни нима қилмоқчисан?

– Хўп, монсеньер, ахборотни де Кастро хонимдан бошлай қоламан. Унинг жони омон, ҳеч ким ўғирлаб кетган эмас, фақат асирга тушиб қолган ва Сен-Кантендаги эллик кишилиқ ҳарбий асир қатори у ҳам товон тўлаши лозим. Сўрашингиз мумкин:

ҳозир уни тутқунда сақлаётган шахс нега қиролни хабардор қилмайди ёки нега хоним ўзи бир йўлини топиб, хат-пат ёзмапти, деб. Муаммонинг бу тарафи менга буткул қоронғи. Ўзимча, у аллақачон озод этилган деган ишончда эдим, афсуски, энди билсам, саройдагиларга унинг тақдири номаълум экан. Диана чопар ҳам йўллагандир, лекин уруш тўс-тўполони боис изига қайтган ёки ўрмонда адашиб қолган бўлиши мумкин, ё бошқа номаълум сабабга кўра Парижга етиб келолмаслиги ҳам эҳтимолдан холимас. Ва ниҳоят, энг муҳими шуки, де Кастро кимга асира бўлиб, қаерда сақланаётганини аниқ айта оламан! Керакли инсон қайдалигини билгач, нокерак рақибнинг ҳам манзилини билиб қўйишингиз керак-да, монсеньер. Хуллас, у ҳам асирликда. Бугун кимлар душман қўлига тушмаган дейсиз? Бу ҳозир модага айланиб бўлди ва виконт ҳам модапараст шекилли.

– У ўзидан хабар бера оладими, тез орада товон пулини тўлайди-да, бало-қазодай тумшугимизга етиб келади.

– Сиз унинг кўнглидаги айни муддаони каромат қилдингиз, тақсир. Албатта, унинг пули етарли, озод бўлишдан бошқа қайғуси йўқ, тезроқ товон тўлаб қутулиш ҳаракатига тушган. У ҳатто Парижга чопар йўллаган, ўша одам пулни қовуштириб, зудлик билан Калега обориши керак.

– Хўп, энди нима қилса бўлади?

– Бироқ, – давом этди Арно, – бизнинг бахтимиз ва унинг шўри шундаки, виконт бу ўта муҳим топшириқ билан Парижга жўнатган ўша чопар мендан бўлак ҳеч ким эмас-да. Негаки, камина ҳақиқий исмим – Мартен-Герр номи билан яроқбардор сифатида д'Эксмеснинг хизматига ёлланувдим. Мен ими-жимиди ҳам шталмейстер, ҳам яроқбардор бўла оламанки, ҳеч зот

бундан шубҳаланмайди, буниям билиб қўйинг-да, тақсир!

– Вой, бадбахт, демак, сен унинг топшириғини бажарганинг йўқми? – қошини чимирди коннетабль.

– Бажардим, жаноби олийлари, аъло даражада пул тўплдим. Ҳазилакам маблағ эмас, иккимиз учун астойдил ҳаракат қилдим-да, монсеньер. Фақат ташвишланманг! Унга пулни обориб бермайман, сабабиниям айтмайман. Бу сиз олиҳиммат билан мени тақдирламоқчи бўлган ўша ўн минг эю-да... Дарвоқе, сиз менга атаган ҳужжатда ушбу маблағ қайд этилади.

– Ярамас! – чинқирди Монморанси. – Мен у қоғозингга бармоқ босмайман! Ошкора ўғирликдан кўз юмолмайман, ахир!

– Эссизгина, – ранжиди Арно, – ҳаётий заруратни бунчалар хунук номлаш яхшимас. Ахир сизга хизмат қилиш учунгина ўлиб-тирилиб ётибман-ку! Виждонимдан батамом кечсам-да, эшитган раҳматим шу бўлса!.. Начора, сиз айтганча бўла қолсин! Биз ўша маблағни виконт д'Эксмесга жўнатамиз ва Диана билан баробар (балки олдинроқ) Парижга етиб келади. Жўнатмасак...

– Хўш, жўнатмасак-чи? – такрорлади боши қотган коннетабль.

– У ҳолда, монсеньер, биз вақтдан ютамиз. Д'Эксмес жаноблари кўзи тўрт бўлиб, қайтишимни интизорлик билан кутади. Қолаверса, ўн минг эю пулни тўплаш ўзи анча вақтни олади, дарҳақиқат, унинг энагаси бугун эрталабгина санаб қўлимга берди.

– Наҳотки, шўрлик аёл сен каззобга ишона қолди, а?

– Менгаям, узуккаям, виконтнинг дастхатигаям ишонди, у ўзимниям танирди-да... Хуллас, виконт мени ўн беш кун интизор бўлиб кутади, кейинги ҳафтада хавотирланиб йўл қарайди, яна бир ҳафта ўтгач, умидсизликка тушади. Бир ойдан сўнг д'Эксмеснинг

сабр косаси тўлиб, биринчи чопарни излашга яна бир чопар жўнатади. Бироқ уни топиб бўларканми? Масаланинг бошқа бир муҳим жиҳатиниям унутманг, монсеньер: бу гал ўн минг экио минг машаққат билан жамланди, лекин кейинги чопар келгач, унча пулни топишнинг иложи йўқ ҳисоби. Сиз эса, жаноби олийлари, бу орада ўглингизни йигирма карра уйлантиришга улгурасиз: ахир, тутаққан, тоқати тоқ бўлган виконт д'Эксмес то Парижга етиб келгунча, камида икки ой ўтиб кетади.

– Ана холос! – ҳафсаласи пир бўлди Монморансининг. – Бари бир келаркан-ку, хўш, ахийри бир куни садоқатли мулозимининг тақдири билан қизиқмайди, дейсанми?

– Бандачилик-да, жанобим, – ўзига аза очиб, бошини қуйи солди Арно, – у ушбу қайғули шумхабарни эшитади: бахтиқаро Мартен-Герр Калега қайтаётиб, қопчигидаги товон пули билан испанлар домига илинган. Чоғи, испанлар унинг бор-будини шилиб олгач, тўйгунча дўппослаб, ўпка-жигарини эзиб ташлашган ва минбаъд оғзидан гулламаслиги учун Нуайон дарвозаси яқинида дорга тортиб юборишган.

– Ёпирай! Сени осиб ўлдиришадими?

– Э-э, монсеньер, мен осилиб ўлиб кетганимга анча бўлган, сиз учун жонимдан ҳам кечвораман-да! Бўйним сиртмоққа солинган кунни турлича айтишлари мумкин, лекин ёлғончи ва талончи испанларнинг гапига ким ҳам ишонарди? Шундай қилиб, – дея чўпчагини давом эттирди кайфи чоғ қаллоб, – билиб қўйингки, монсеньер, эҳтиёткорликни жудаям ўрнига қўйганман ва мендай уддабуро инсон билан ҳеч қачон догда қолмайсиз. Такрор айтаманки, ушбу қоғозни имзолаш билан айни ҳақиқатни тасдиқлаган бўласиз. Чиндан ҳам сизга озмунча хизмат кўрсатганим йўқ:

буни ва ўн минг эю билан тақдирлаганингизни қў-
лингиздаги аксарият одамлар тасдиқлаши мумкин,
– Арнонинг тумтароқ маърузаси шу билан ниҳоясига
етиб, қуйидаги долзарб савол билан нуқта қўйилди: –
Хўш, энди «далолатнома»га илтифот қиларсиз, а?

Коннетабль кулгисини яширолмай қолди:

– Бўпти, мунофиқ, аммо ахийри...

Арно гапнинг белига тепди:

– Тақсир, бунинг расмий жиҳати бошингизни
оғритмоқда, лекин сиздай заковат соҳиби қошида
расмиятчилик деган нарсанинг уч пуллик қиммати
борми? У ёгини ўйламанг, қани имзо чекинг-чи! –
Арно шундай деб, сохта ҳужжатни Монморансининг
олдига қўйди.

– Ҳар ҳолда айт-чи, Дианани тутқунликда сақлаёт-
ган кишининг оти нима? Қаерда ўзи?

– Айтаман, монсеньер, лекин биздан – бугина, сиз-
дан – угина! Қўл қўйинг, ҳаммасини бир йўла билиб
оласиз.

– Келишдик, – рози бўлди Монморанси ва варақ-
нинг остига ажи-бужи алламбалони чизди, бу қўмон-
доннинг жимжимадор имзоси эди.

– Муҳр-чи, жанобим?

– Мана! Энди кўнглинг ўрнига тушдими, бадкирдор?

– Ўн минг эю пул бергандай хурсанд қилдингиз,
жанобим.

– Жаврайверма! Хўш, Диана қаерда?

– У Каледа, лорд Уэнтурорс қўйиб юбормаяпти, –
Арно қоғозга қўл чўзди.

– Ошиқмай тур! Виконт д'Эксмес-чи?

– Каледа, лорд Уэнтурорснинг асири.

– Демак, иккови кўришиб турадими?

– Сираям кўришмайди, ҳазратим. Виконт – ку-
ролсознинг уйида, хоним – губернаторнинг қасрида

яшайди. Онт ичаманки, суюклиси тумшуфининг тагида эканидан д'Эксмес буткул беҳабар!

– Мен Луврга бораман, – коннетабль қоғозни узатди.

– Мен эса Артигга жўнайман, – деди Арно голибона оҳангда. – Омад тилайман, монсеньер, бу ёғига шундай қўмондон бўлингки, ҳамма зир титрасин.

– Сенгаям омад ёр бўлсин, тулживой! Аммо ҳазир бўлгин, тагин ростакамига дорда саланглаб турмагин-да!

4. ПЬЕР ПЕКУАНИНГ МИЛТИҚЛАРИ, ЖАН ПЕКУАНИНГ АРҚОНЛАРИ ВА БАБЕТТА ПЕКУАНИНГ КЎЗ ЁШЛАРИ

Орадан бир ой ўтиб кетдики, Каледа ҳеч қандай ўзгариш бўлгани йўқ. Қуролсоз Пьер Пекуа ҳамон милтиқчилик билан машғул, бофандаликни бошлаган Жан Пекуа бекор тургунча – бекор ишлаб, ақл бовар қилмас узунликдаги афсонавий арқон эшиш билан андармон, кўзлари қизарган Бабетта Пекуа уззукун йиғи-сиғи билан овора.

Габриэль эса Арно дю Тиль коннетабль ҳузурида каромат қилган уч босқичли интизорлик даврини бошдан кечирмоқда. Энди унинг лорд Уэнтурорс қасрига ташрифлари камайган, борса ҳам остонадан оёғи кириб, боши қайтади. Икковнинг бурунги дўстлиги Габриэлниг губернатор билан оилавий сир устидаги тўқнашувидан сўнг совиб кетган. Лорднинг кайфияти ҳам ҳавас қилгулик эмас, кундан-кунга қовоғи осилиб борарди...

Арно дю Тиль Парижга кетгач, Франция қиролидан уч карра чопар келди. Биринчиси – иззатлаб, иккинчиси – киноя ва пичинглар билан, охиргиси – таҳдид солиб, талабини кўндаланг қўйди:

– Герцогиня де Кастронинг озодлиги учун исталган миқдорда олдиндан товон тўланади, Каленинг губернатори оғзига сиққанини сўрасин!

Лорд Уэнтурс уч элчининг бу ягона таклифига уч марта, лекин ягона жавобни такрорлади:

– Мен герцогиняни товон пули олиш учунмас, ўта муҳим масалада айрибошлаш ниятида гаровда ушлаб турибман. Башарти, икки давлат ўртасида сулҳ тузилса, хонимни ҳеч қандай тўловсиз ҳам қиролга қайтариб бераман. Бунга тўла-тўқис ҳақлиман, қолаверса, Кале шаҳар деворлари мустаҳкамки, мен Англия фуқароси сифатида Франция қиролининг амрини адо этишга мажбур эмасман!

Лекин губернаторнинг қовоқ-тумшуғи бунинг учун осилаётгани йўқ. Соҳибжамол асиранинг тобора ҳақоратли тус олаётган илтифотсизлиги боис унинг юрагига қил айланмасди. Губернаторнинг на ёлворишлари ва на такаллуфлари хонимнинг нафрати ва бефарқлигига кор қилмаётганди. Мабодо, юрак ютиб, дил дардидан гап очгудай бўлса, аламзадалик ва жирканиш билан ўқ отаётган кўзларга нишон бўлардики, қалби қонга тўларди. У ҳатто Габриэлга ёзилган арномани ҳам, қирол элчилар юбориб, бошини огритганини ҳам Диананинг юзига солгани йўқ...

Октябрнинг сўнгги куни эди, демак, Габриэль ўзича белгилаган энг охирги муддат ҳам ниҳоясига етди. Энди у Парижга бошқа бир одамни жўнатиш хусусида губернатордан ижозат сўрайди...

Лорд банд бўлиб, Габриэлга жиндай кутиб туришни буюрди. У турган зал ҳовли тарафга қараганди. Габриэль деразага яқинлашиб, ҳовлига назар соларкан, беихтиёр ойнани сийпалади. Сип-силлиқ ойна негадир гадир-будур сезилди: афтидан, биров узук кўзидаги олмоснинг қирраси билан бир неча ҳарфни ўйиб ёзганди. Қизиқиш голиб келди ва диққат билан қараб, ушбу сўзларни ўқиди: *Диана де Кастро*.

Мана, ўтган ойда оқсоч берган мактубдаги имзо!.. Габриэлнинг кўз олди қоронгилашиб, йиқилиб тушаёзди ва дарров деворга суянди. Ўшанда ўзи англаёлмаган гайритабий сезги алдамаган экан! Диана (ё севгилиси, ё синглиси) Уэнтурс деган беномунинг чангалида! Булоқ сувидай пок ва гулдай нафис хилқатга ана шу кимса жигарсўхталик қилмоқда!

Шу пайт лорд Уэнтурс кириб келди.

Габриэль бир сўз дегани йўқ, уни дераза олдига етаклаб, ойнадаги рад қилиб бўлмас ҳужжат – имзони кўрсатди.

Губернаторнинг ранги оқариб, бир довдираб олди, лекин ўзига хос шиддат билан сўради:

– Нима демоқчисиз ўзи?

– Бу томи кетган холангизнинг исмидир-да, а?

– Бўлиши мумкин. Хўш, яна нима дейсиз? – тап тортмай савол берди лорд.

– У ҳолда, милорд, ўша офтобда қатиқ ялашган қариндошингиз менга таниш чиқиб қолди. Уни Луврда кўп кўрганман. У Франция маликаси бўладики, ҳар бир француз дворяни каби мен ҳам унга содиқман.

– Яна нима дейсиз? – такрорлади Уэнтурс.

– Бунчалик олимақом асирага нисбатан муомалангизни ва хулқингизни билишим керак.

– Мабодо, тақсир, Франция қиролига «йўқ» деганимдек, сизгаям «йўқ» десам-чи, хўш?

– Франция қиролига? – ҳайратланди Габриэль.

– Худди шундай, тақсир, – менсимамай жавоб қайтарди Уэнтурс. – Айтинг-чи, англиялик лорд ажнабий юрт ҳукмдорига ҳисоб берадими? Боз устига, ўша мамлакат менинг ватаним билан уруш ҳолатида! Шундай бўлгач, д'Эксмес жаноби олийлари, мен сизга «хўп» деб қўя қоламанми?

– Мен сизни жавоб беришга мажбур қиламан!

– Сиз мени шартта чоғиб ташлашга ҳозир-у нозирсиз, виконт. Бироқ белингиздаги қилични менинг марҳаматим билангина тақиб юрибсизки, сизни ҳозирроқ бу ҳуқуқдан маҳрум қила оламан!..

Габриэль ўзини қўлга олишга уринди.

– Милорд, – деди у, – хабарингиз борки, бир ой муқаддам хизматкоримни Парижга жўнатгандим, у сизга керакли маблағни олиб келиши зарур эди. Билмадимки, Мартен-Герр яраланганми, йўлда ўлдириб кетишганми, рухсатномангиз бўлса-да, олиб келинаётган пулни ўғирлаб қўйишганми?.. Тайинли бир гапдан хабарим бўлмади. Фақат аниғи шуки, унинг дом-дарағи йўқ. Сиз минг ваъдамдан биригаям ишонмайсизки, ўша пул учун ўзим бора қолишимга асло йўл қўймайсиз. Шу боис, Парижга бошқа бир чопар юборишимга рухсат берсангиз, деб келдим. Билъакс, сиз мени озод қилишдан қўрқингизни ошкора айтаман.

– Айтаман? Кимгаям айтасиз? Бу ер Англия қаламравидаги шаҳар, ўзим – хон, кўланкам – майдон, сиз бу ерда асирсиз, душмансиз, бошқа ҳеч киммассиз.

– Ҳаммага! Бор овозим билан айтаман! Айниқса, зобитлар мардликни, ор-номусни баланд қўядиларки, мени тушуна олишади.

– Ўйламай гапиряпсиз, тақсир! – деди лорд ўта совуқ оҳангда. – Сиз унақа фитнес-фасодларга оғиз очишгаям улгуролмайсизки, битта имо қилсам бас, етти қаватли зиндон тубига тақиб қўйишади. Ана шунда тилсиз деворларга боқасиз-да, мени истаганингизча фош этаверасиз...

– Диана, жоним Диана! – хаста овозда ингранди Габриэль.

Ёнган юракдан отилган ана шу ногаҳоний нола вазиятни тамомила остин-устун қилиб, губернатор ва асир ўртасидаги тенгликни тиклади-қўйди.

– Нима дедингиз, жаноб? – сапчиб тушди лорд Уэнтуорс. – «Жоним Диана!» дегандай бўлдингизми? Ё менга шундай туюлдими? Наҳотки сиз ҳам герцогиня де Кастроли севсангиз?

– Ҳа, мен уни яхши кўраман! Бироқ сизнинг ошиқлигингиз қанчалик зўравонлик ва номатлуб бўлса, менинг муҳаббатим ўшанча пок ва дилхоҳдир.

– Унақа экан, нега маликага садоқатдан лоф уриб, нега мазлумларга шафқат ҳақида оғиз кўпиртирасиз? – тутақиб қичқирди лорд. – Демак, унга ошиқсиз! Бундан чиқадики, у севган йигит сиз бўласиз! Юрагимни доғлаб, у эсга оладиган шоввозсиз! Ҳа, сиз ўша!

Ҳозиргина бутун дунёни оёқ учида кўрсатаётган Уэнтуорс энди Диананинг муҳаббатига сазовор инсонга пинҳоний қизиқиш (ҳатто ҳавас) билан қарардики, Габриэлнинг бўйи ҳам рақибининг ҳар сўзидан сўнг бир қаричдан ўсиб бораётганди.

– Демак, у мени севади! – голибона хитоб этди Габриэль. – У ҳалиям фақат мени ўйлайди, милорд, ўзингиз худди шундай дедингиз! Агар у мени чорласа, бораман, ёрдам бераман, халос қиламан! Келинг, милорд, шпагамни тортиб олинг, қийноққа солинг, кишанбанд қилинг, қамоққа тиқинг, аммо бутун дунёга қасд қилиб, сизни доғда қўйиб, уни қутқара оламан! Ахир у мени севса бас, мен сиздан кўрқмайман, устингиздан кулавераман! Гарчи, қуролсиз бўлсам-да, сизни мағлуб этаман!

– Тўғри, тўғри айтасиз, буни биламан... – гўлдиради руҳи тушиб кетган губернатор.

– Соқчиларингизни чақиринг, милорд, буюринг, мени авахтага солсинлар, қутуласиз-қўясиз. Унинг яқингинасида маҳбус бўлиш ҳам мен учун энг зўр ҳаловат!

Хонага сукунат чўкиб, анчага чўзилди. Жимликни ўйлаб ўйига етолмаган Уэнтуорс бузди:

– Сиз гаров пулини олиб келиш учун Парижга яна одам жўнатаман дедингизми?

– Шундоқ, милорд, ҳузурингизга шу ниятда келгандим.

– Янглишмасам, даъво қилдингизки, гўё мен аслзода инсоннинг чин ваъдасига ишонмайман ва шу боис, товон тўловини олиб келиш учун ўзингизни жўнатмас эмишман. Шунақами?

– Тўппа-тўғри, милорд.

– Ундай бўлса, марҳаматли тақсир, – мийиғида кулди губернатор, – шу бугун, ҳозирнинг ўзидаёқ сифарга отланишингиз мумкин.

– Ақлим етиб турибди, – деди Габриэль аччиқ алам билан, – сиз мени ундан ажратмоқчисиз. Бироқ Каледан кетишни хоҳламасам-чи?

– Бу ерда буйруқни мен бераман. Хоҳлаган-хоҳламаганингизнинг эса уч пуллик қиммати йўқ, сиз фақат бўйсунасиз!

– Кетаман. Аммо сиз билиб қўйингки, тез орада қайтиб келаман, милорд, ана унда орани батамом очиқ қиламан. Ўша куни мен – қул, сиз – қулдор бўлмайсизки, бари бир мен билан қиличбозликка чиқасиз!

– Мен эса чиқмайман, виконт. Чунки бари бир ютмайман, – деди лорд алам билан. – Ахир сизни ўлдириб қўйсам, у мени баттар ёмон кўради, агарда, мен ўлсам, сизни янаям қаттиқроқ севади. Аммо жуда шароит тақозо қиларкан, қиличимни қинидан суғурман!.. – у бир зум тин олди-да, қўшиб қўйди: – Соат уч бўлибди. Шаҳар дарвозалари еттида ёпилади. Унгача йўлга ҳозирланишга етарли фурсатингиз бор экан. Бўла қолинг, мен буюраман, сизни қийнамай қўйиб юборишади.

– Бўпти, соат еттида мен йўлда бўламан.

– Қулоғингизга қуйиб олингки, – деди Уэнтуорс қатъият билан, – сиз умр бўйи Кале тупроғига қай-

та қадам қўймайсиз! Башарти, иккимиз жанг қилган тақдирдаям, бу шаҳар ташқарисида содир бўлади! Ваъда бераманки, сиз бунга ишонаверинг, де Кастро хонимни ҳеч қачон кўрмайсиз, кўрсатмайман!

Эшик сари юра бошлаган Габриэль остонада тўхтаб, рақибининг кўзларига термилди:

– Катта кетманг, милорд, бу сизнинг қўлингиздан келмайдиган иш! Буни уддалай олмайсиз: эртами-кечми, бари бир Диана билан кўришаман, албатта!

– Онт ичаманки, бунга йўл қўймайман!

– Янглишасиз, тақсир! Қандайлигини билмайман, лекин менинг айтганим бўлади. Бунга ишончим комил.

– Бунинг учун шаҳарни олишингиз керак, – менсимай хиринглади Уэнтурорс. – Айтинг-чи, сиз қалъани оламан деб ўйлайсизми?

– Оламан! Учрашгунимизча хайр, милорд...

Пекуалар уйида Пьер ҳамон қуролсозликка зўр берган, Жан узун арқонни янада узайтиришга андармон, Бабетта оҳ уради.

Габриэль уларга губернатор ҳузурида бўлган гапларни айтиб берди. Кейин ўз хонасига кўтарилиб, йўлга ҳозирланди. Қайтиб тушаётиб, зинапоя супасида Бабеттага тўқнаш келди.

– Демак, кетасизми, жаноб виконт, – сўради у. – Эрта-ю кеч нега йиғлайверишим тўғрисида бир оғиз сўрамадингиз ҳам... Башарти, губернаторнинг пўписаларига қарамай, бу ерга қайтгудай бўлсангиз, Мартен-Герр ҳам бирга келадими?

– Албатта.

– Демак, уни Парижда топа олишингиз аниқ. У қаллоб эмас-да, тўғрими? Ўшанча пулни ишондингиз-ку!.. У хиёнат қилолмайди, а?

– Унга ўзимга ишонгандай ишонаман, – деди бу галати саволлардан ҳайрон бўлган Габриэль. – Тўғри,

феъли беқарорроқ, гоҳо икки хил одамга ўхшаб кетади: бири – жайдари ва самимий, бошқаси – айёр ва алдамчи. Бу камчиликларидан қатъи назар, Мартен – содиқ ва ҳалол хизматкор.

– Демак, аёл кишини чув тушириб кетолмас?..

– Хўш, бунга айтишим қийин, – илжайди Габриэль.

– Гапнинг очиги, ушбу хусусда кафолат беролмайман.

Бабеттанинг ранги ўчди.

– Ундай бўлса... менга бир яхшилик қилинг: манави узукни бериб қўйинг, илтимос! Ўзи тушуниб олаверади.

– Бераман, албатта, – бош ирғади Габриэль, яроқбардори кетар жафосидаги тунни завқли ўтказгани унинг ёдига тушди. – Беришга-бериб қўявераман, лекин узук соҳибаси билмайдики... Хуллас, Мартен-Герр оилали одам-ку!..

– Оилали? – қичқирди Бабетта. – Ундай бўлса, узук сизда тура турсин... Йўқ, ташлаб юборинг, лекин унга бера кўрманг...

Габриэль алланечук гумонлар билан пастга тушди. Жан Пекуа унга рўпара бўлди, кўзлари сирли боқарди:

– Жаноб виконт, нега бунчалик узун арқонлар эшаётганимга қизиқдингиз. Хайрлашув олдида шу сирни оча қоламан. Агар икки арқон калта-калта лахтак арғамчилар билан туташтириб чиқилса, узун нарвонга айланади. Икки киши бу йиғма шотини саккиз бурчакли минора томига олиб чиқиб, бир учини у ерга боғласа, нариги учи денгизга етиб тушади. Ана унда, башарти, соқчилар кўзини шамғалат қилиб, бирорта дайди қайиқ денгиз томондан девор остига келиб...

– Аммо Жан, ахир...

– Бўлди, виконт жаноблари, масаланинг бу ёғи тушунарли. Хайрлашув олдидан сизга яна битта совғам бор: манави қалъа деворлари ва мудофаа иншоотла-

рининг чизмаси. Буни мен такасалтанг бекорчихўжалардай тентираб юрганимда аниқлагандим, сиз ўшанда роса ҳайрон бўлувдингиз. Чакмон остига яшининг, Парижга боргач, бир назар соларсиз...

Жан тушуниб-тушунмаган Габриэлни оғиз очирмади, қўлини маҳкам қисди-да, шундай деди:

– Кўришгунча, жаноб д’Эксмес, дарвоза олдида сизни Пьер кутиб турибди. Мен айтмаган гапларни ундан эшитасиз.

Дарҳақиқат, Пьер ташқарида эгар-жабдуқли отнинг жиловидан тутиб турганди.

– Меҳмоннавозлигингиз учун ташаккур, – деди Габриэль унга. – Сиздан олган қарзимни тезда бериб юбораман ё ўзим олиб келаман. Ҳозирча эса мана шу арзимас олмосни менинг номимдан муҳтарама синглингизга бериб қўйсангиз, илтимос.

– Унинг номидан қабул қиламан, лекин шартим шуки, мен ўз қўлларим билан ишлаган совғаниям рад қилмайсиз. Манави бурғуни шохдан ясаганман ва наърасини ҳар қачон, ҳатто денгизда довул қутуриб, сурон кўтарган дамлардаям таний оламан. Айниқса, соҳилга туташ саккизбурчакли минора томида ва ҳар ойнинг бешинчи кунда асло янглиштирмайман: зеро, мен ўша кун кечки соат тўртдан тонгги олтигача минорада соқчиликда тураман.

– Раҳмат! – деди Габриэль унинг қўлини сиқиб. Қуролсоз ўзи нимани назарда тутганини виконт тушунганини англади.

– Энди сизни ҳайрон қилган ва омборга уюб ташлаган қурол-аслаҳага келсак, – давом этди Пьер, – қачондир Калени қуршовга олсангиз, биз уни шаҳар фидойиларига тарқатамиз ва ичкарида қуролли исён кўтарилади... Ҳозирча хайрлашамиз, фақат кўришгунча!

– Кўришгунча! – жавоб қайтарди Габриэль.

5. МАРТЕН-ГЕРРНИНГ БОШИГА ТУШГАН КЕЙИНГИ КЎРГИЛИКЛАР

Габриэль де Монтгомери отини ҳарчанд шигаб, йўлдаги говларга чап бериб шошмасинки, Каледан жўнагач, сафарининг тўртинчи куни тонг чоғида Парижга етиб келди. Ҳали пойтахт уйқуда эди: у Луврга туташ эгри-бугри кўчаларга сингиб кетди.

Мана қиролнинг мустаҳкам кошонаси, у ҳали туш кўриб ётибди. Габриэль тўхтаб ўйга толди: дарвозалар очилишини кутсинми ё кетаверсинми? Ахийри, бир қарорга келди: зудлик билан уйига боради ва бу ердаги янгиликларни суриштириб билади.

Йўли Шатлнинг машъум миноралари ёнидан ўтарди. Қисматига дахлдор дарвоза рўпарасида отнинг жиловини тортди, унинг манглайини муздай тер қоплади: кечаги куни ҳам, эртанги тақдири ҳам ана шу зах ва тумтайган деворлар ортида эди.

Аммо Габриэль қиличфеъл инсонки, дарҳол отга қамчи босди: у бадбин хаёллар билан ланжланиб ўтирмайди, олга, фақат олга!..

Авлиё Павел боғлари кўчасидаги қасрнинг пастки ошхонаси ёруғ, деразадан чироқ кўриниб турибди. Демак, жонсарак Алоиза уйғоқ. Габриэль эшикни қоқиб, ўзини таништирди ва бир дақиқа ўтар-ўтмас энага уни бағрига босди:

– Ҳайрият, худога шукур, жаноби олийлари!.. Келдингизми, болажоним?

Габриэль унинг қучоғидан бўшаб, бир қадам ортига чекинди ва кампирнинг кўзларига боқди: бу қарашда сўзсиз савол аён эди. Алоиза ўша ондаёқ буни фаҳмлади ва бош эгиб, сукутга кетди. Габриэль бу жимликнинг маъносини англаган эса-да, умид билан сўради:

– Демак, ҳеч гап йўқми?

– Йўқ, монсеньер, – бош чайқади энага.
– Ҳа-а, ўзим ҳам сезувдим! Хоҳ яхши, хоҳ ёмон бирор янгилик бўлса, менга албатта хабар қилардинг. Демак...

– Афсуски, ҳеч гап бўлмади-да!

– Тушунаман, – хўрсинди йигит. – Мен асирликда эдим. Асирларга қарзни тўлашмайди, ўлган бўлса, унутиб юбора қоладилар. Бироқ мен ўлганим йўқ ва озодман, жин урсин ҳаммасини, эндиям ҳисоблашмай кўрсин-чи! Бари бир мен билан ҳисоблашади, хоҳламасаям мажбур қиламан уларни!

– Жонингизга жабр қилманг, монсеньер.

– Қўрқма, энага. Адмирал Париждами?

– Шу ерда. Ўн мартача одам жўнатди, келган-келмаганингизни сўратди.

– Яхши. Герцог де Гиз-чи?

– У ҳам етиб келган... Диана де Кастродан дом-дарак йўқ эди, у Каледа тутқун эканини коннетабль аниқлабди ва ҳамманинг оғзидаги гапларга қараганда, тез орада уни олиб келишармиш.

– Бундан хабарим бор... Лекин Мартен-Герр-чи, нимага у ҳақда индамайсан? Унга нима бўлди ўзи?

– Мартен шу ерда, жанобим! Ўша бекорчихўжа ва савдойи худди шу ерда!

– Қанақасига? Қачон келган? Нима қилипти ўзи?

– Юқорида ухляпти. Ақл бовар қилмайди-я, айтишича, уни гўё осган эмишлар ва шу боис касал бўлиб қолганмиш!

– Осган эмишлар! – хитоб қилди Габриэль. – Мен учун тўланадиган товон пулини шилиб олгани шундай қилишгандир-да?

– Товон пулини? Сиз шу пулдан гап очиб кўринг-чи, бу овсарнинг жавобидан ёқангизни тутамлаб қолаверасиз. Ҳатто, гап нимада эканиниям билмасмиш. Та-

саввур қилинг: у хатингизни қўлимга берган заҳотиёқ шоша-пиша ишга киришдим, ўнг минг экю тиллани жарақлатиб қўлига тутқаздим. Бир дақиқаям тўхтагани йўқ, яшин тезлигида жўнатдим, аммо сал кунда қайтиб келдики, турқиға ит қарамайди-да. Сочимни юлиб олай дейман: айтишича, у мендан сариқ чақаям олган эмас, гўё Сен-Кантен таслим бўлмасиданоқ ўзи асирга тушиб қолган ва сўнгги уч ой мобайнида бошингизга нелар тушганидан хабари йўқ... Ахир сиз унга ҳеч қандай топшириқ ҳам бермаган бўлиб чиқяпсиз-да! Уни дўппослашган, дорга тортишган! Бир амаллаб сиртмоқдан қутулиб, Парижга етиб келган! Хуллас, бу Мартен-Герр деган зотга товон пулидан гап очсангиз бўлди, эртадан-кечгача ана шу чўпчагини сайрагани-сайраган.

– Тушунтириброқ гапиргин, энага, – деди ҳайратдан шошган Габриэль. – Мартен-Герр шунча пулни еворадиган инсонмас, ҳалол ва садоқатли...

– Ҳалол бўлса, ҳалолдир, аммо қип-қизил довдир-да. Довдир бўлгандаям, на ақли, на хотираси бор. Ишонаверинг, бунақа телбани кишанбанд қилиш зарур, мен ундан қўрқиб кетяпман, тажовуз қилмаса-да, бари бир хавфли... Ахир, ўн минг экюни ўз қўлим билан нақд берганман. Бунча пулни тўплагунча, мэтр Элионинг она сути оғзига келганди ўзиям...

– Эҳтимолки, – чўрт кесди Габриэль, – яна ўшанча, балки ундан ҳам каттароқ пул йиғишга тўғри келар... Лекин ҳозирча буни қўя турамиз... Кун чиқяпти, мен Луврга бораман, қирол билан гаплашмасам бўлмайди.

– Чарчагансиз, монсеньер, дам олмайсизми? Иннайкейин, ҳали барвақтроқ, дарвозаларни соат тўққизда очишади.

– Дарвоқе... Ҳали икки соат бор экан, – оҳ тортди Габриэль. – Ё Қодир эгам, икки ой чидаган қулингга яна икки соатлик сабр-бардош ато этгайсан!..

Шунинг устига гўё кутиш соатларини безамоқчидай Мартен-Герр пайдо бўлди. Хўжайиннинг келганидан хабар топиб, ҳаяжонланганидан унинг ранги ўчиб кетганди.

– Сиз? Ўзингизми, а?.. Ҳайрият, жаноби олийлари!
– йиглавораёзди у. – О-оҳ, қандай бахт!

Бироқ Габриэль яроқбардорининг шодлигини совуққина қабул қилди:

– Қайтишга қайтдим, Мартен, аммо бу сенинг хизматинг шарофатимас. Аксинча, сен асирликда чириб кетишим учун обдан хизмат қилдинг.

– Нима деяпсиз? Сиз ҳам шу гапни топиб олдингизми? Мени ёқлаш ўрнига сиз ҳам гўё ўн минг экюни еворганимни айтиб ўтирибсизми? Балки ўша пулни обориш учун мени бу ёққа жўнатганингизниям тасдиқларсиз?..

– Албатта! – ҳайрон бўлди Габриэль.

– Бундан чиқдики, сиз мени қўли эгри ҳисоблар экансиз-да? Ахир мен, Мартен-Герр, хожасининг озодлик бадали учун сув ва ҳаводай керакли пулни ўғирлайдиган одамманми?

– Йўқ, Мартен, – Габриэль унинг ранжиганидан, сўзларидаги самимият оҳангидан ўзини ноқулай сеза бошлаганди, – ҳалоллигингга ҳеч қачон шубҳаланган эмасман. Аммо уни ўғирлашлари ёки йўлда кетаётиб йўқотиб қўйишинг ҳам мумкин-ку!

– Йўлда кетаётиб? – такрорлади Мартен. – Аммо қаёққа кетаётиб, монсьеър? Иккимиз Сен-Кантен қўрғонидан чиққач, онт ичаманки, сизни кўрганим йўқ-ку! Шундай экан, мен қаёққа боришимни биламанми?

– Калега! Миянг қанчалик суюлиб, эсинг қанчалик йўқолган бўлсаям, Калени унутишинг мумкин эмас, Мартен!

– Билсам унутаман-да, билмасам, нимани унутаман?
– Шўрлик, наҳотки, яккаш шундай деб оёқ тирай-версанг, а? – бақирди Габриэль.

– Бир ўйлаб кўринг, монсеньер, бу уйда ҳамма мени қип-қизил жиннига чиқариб бўлган. Агар бу гапларнинг барига қулоқ солаверсам, авлиё Мартен ҳаққи, онт ичаманки, энди албатта ақлдан озаман! Ваҳоланки, ақл-ҳушим жойида, ҳеч нима эсимдан чиққан эмас!.. Ишонмасангиз, мана шу уч ойда бошимдан нелар кечганини бир-бир айтиб бераман. Шундай қилиб, ўша кечаси барон Вольпергга мадад бериш учун Сен-Кантен қўрғонидан чиқдик. Эсингиздирки, иккимиз бўлак-бўлак йўлдан юридик ва шунда мен испанлар қўлига тушиб қолдим. Маслаҳатингизга биноан ўзимни содда, гўл кўрсатаман десам, жудаям қизиқ-да, улар мени танишди...

– Ана холос, мана, тагин гапдан адашдинг...

– Худо ҳаққи, жанобим, ёлвораман, гапимни бўлмай туринг! Негаки, ўзим ҳам ўзимни тушунолмай овораман... Улар мени таниб қолгач, кўндим-да. Чунки гоҳо икки кишига айланишим бор гап, нариги Мартен мени огоҳлантирмайди, аммо менинг қиёфам билан ножўя ишларга қўл уради... Ҳа-ай, осонгина қутулудим ҳам, анқовлигим панд бериб, тагин қўлга тушдим. Буниси ҳолва экан! Бир амаллаб қочгандим, яна тутиб олишди. Росаям олишиб кўрдим, бари бир улар кўпчилик эди... Тун бўйи дўппослаб, ўлгудай азоблашди-да, тонгга яқин осиб қўйишди!

– Осиб қўйишди? – қичқирди Габриэль, яроқбардори ақлдан озганига у энди узил-кесил ишонч ҳосил қилганди. – Осиш деганда сен нимани тушунасан ўзи?

– Шундай тушунаманки, тақсир, мени ер-у осмон аросатида муаллақ қўйишди, арқоннинг бир учи то-

моғимда ва бир учи тўсинда эди, уни дорёғоч ҳам де-
йишади. Тушунтиролдимми?

– Унчаликмас-да, Мартен. Ахир, дорга осилган одам...

– Ҳа-а, осилганга ўхшамайманми? Тўппа-тўғри!

Сиз давомини эшитинг эди: дорга тортишгач, ҳуш-
дан кетувдим. Кўзимни очсам, майсазорда ётибман,
бўйнимда қирқилган сиртмоқ. Афтидан, кимдир раҳм
қилиб, ёғочда «пишган» одам-мевани узиб ташлаб-
ди. Шундай десам-да, одамларни биламанки, бунга
ишонки қийинроқ. Тўғриси, бирорта киссавур чўн-
такларимни қоқлаш гаразида арқонни кесган. Бунга
ишончим ҳам, далилим ҳам бор: чунки никоҳ узугим
ва ҳамма қоғозларимни шилиб кетишибди. Бари бир
энг муҳими бу эмас... Муҳими шуки, уларнинг чанга-
лидан тўртинчи мартаям омон қолдим: ҳали у ёққа,
ҳали бу ёққа яшириниб юриб, ўн беш кун йўл босдим.
Ва ниҳоят, манави уйга кириб келдимки, чексиз мало-
матлар билан кутиб олишди. Хуллас, бошимдан ана
шу кўргиликлар ўтди, монсеньер.

– Бўпти-да, бироқ бунга қарши бошқа бир воқеани
айтиб берардим, лекин у сенинг эртақларингга сира-
ям ўхшамайди-да.

– Менинг суратимдаги иккинчи «мен»нинг воқеа-
сидир-да? – пинагини бузмади Мартен-Герр. – Агар
уятли жойи бўлмаса, монсеньер, ўзингиз ҳам хоҳла-
сангиз, айта қолинг, бажонидил эшитардим.

– Устимдан куляпсанми, ярамас?

– Асло, жаноби олийлари, мен сизга беҳурмат
бўлишим мумкинми? Ахир, жудаям ғалати-да: ўша
«мен»им менга шунчалар ёмонлик қилиб, бошимни
минг бир балога мубтало этдики, эндиликда ўзим ҳам
унга беихтиёр қизиқиб турибман! Ҳатто, ўша фириб-
гар менга ёқиб қолгандай туюлиб кетади.

– Чиндан ҳам фирибгар экан!

Габриэль шундай деркан, Мартен-Геррнинг ҳикоя-си чўпчак эмаслигига ишонаёзганди. Шу гап устига қандайдир деҳқонни етаклаган энага кириб келди.

– Ахир, нималар бўляпти, а? – суриштира кетди Алоиза. – Мартен-Герр, манави одамга қара, у сенинг ўлиминг ҳақида хабар бергани келган эмиш! Ўлган-мисан, тирикмисан?

6. МАРТЕН-ГЕРРНИНГ ПОК НОМИ ЖИНДАЙГИНА ОҚЛАНА БОШЛАДИ

– Нима? Мен ўлибманми? – тутақди Алоизанинг сўзини эшитган Мартен-Герр.

– Ё Парвардигори олам! – яроқбардорнинг юзини кўрган деҳқон қайта-қайта чўқиниб олди.

– Демак, мен эмас, бошқа «мен» ўлибди. Минбаъд, мунақа икки ёқлама ҳаётдан тўйиб кетдим! Бу кори ҳол жонимга тегди. Гапир-чи, оғайни, гапира қол, – мурожаат қилди Мартен эси огаёзган деҳқонга қараб.

– Қойил, тақсир, – гўлдиради деҳқон ва Мартенга бошдан-оёқ зеҳн солиб, ҳатто қўли билан ушлаб ҳам кўрди, – қандай қилиб мендан олдин келишга улгурдингиз? Ахир, топширифингизни бажарайин, ўн эки-ни олайин деб, шундай жадал юрдимки, жоним оғзимга тиқилаёзди!

– Ана холос! Ваҳоланки, азизим, мен сени умримда кўрган эмасман, сен эса юз йиллик танишимдай лоф урасан!

– Лоф урдимми? Бу ерга юборган, Мартен-Герр осилганидан хабар беришни буюрган худди ўзингиз эмасми?

– Нима-нима? Ваҳоланки, Мартен-Герр – мен, ўзимман!

– Сиз? Бўлиши мумкинмас! Бундан чиқдики, ўз ўлимингиз ҳақида ўзингиз хабар йўллайсизми?

– Ахир, бу гапни сенга қайда айта қолдим? – тутақди Мартен.

– Демак, ҳаммасини сўзлаб берайми?

– Ҳаммасини!

– Ўзингиз, «тишингни ёрма», дегандингиз.

– Тишингни ёравер!

– Бўпти. Бу гапга олти кун бўлди. Монтаржидаги ўз томорқамда ўтоқ қилаётгудим, сиз ўтиб қолдингиз, елкангизга сафар халтасини осиб олган экансиз. «Нима қиляпсан, ошна?» – дедингиз. «Бегона ўтларни юляпман, тақсир», – дедим. Даромадни сўровдингиз, кунига ўртача тўрт судан тушишини айтдим. «Мабодо, атиги бир ҳафта хизматингга йигирма экю ишлашни хоҳламайсанми?» – девдингиз, мен рози бўлдим. Сиз шундай дедингиз: «Гап бундай. Зудлик билан Парижга жўнайсан. Агар шитоб билан юрсанг, беш ё олти кеча-кундузда етиб борасан. У ерда Авлиё Павел боглари кўчасини топиб, виконт д'Эксмеснинг уйини сўрайсан. Бироқ ўзи йўқ, унинг муҳтарама энагаси Алоиза хонимга учраб, шундай дейсан... Сўзларимга яхшилаб қулоқ сол: «Мен Нуайондан келдим, дейсан», уқдингми? Монтаржидан эмас, Нуайондан – билиб олгин-да! Мен Нуайондан келдим, сиз яхши танийдиган бир киши у ерда осиб ўлдирилди, исми – Мартен-Герр. Унутма: Мартен-Герр! Унинг ёнидаги бор пулини шилиб олгач, бировларга оғзидан гуллаб юрмаслиги учун дорга тортишди. Сиртмоққа судраб кетишаётганда, эвини қилиб, шу кулфат хабарини сизга етказишимни ўтинди ва бунинг учун сизнинг номингиздан ўн экю хизмат ҳақи ваъда қилди. Уни осганларини ўз кўзим билан кўрдим ва бу ёққа шошдим... Ўша хушхулқ аёлга шуларни айтасан, тушундингми?» Мен бунга жавобан дедимки: «Тушундим, тақсир, бироқ аввалда ваъдангиз йигирма экю эди,

энди ўн эю деяпсиз-ку!» «Довдир-ей, ўн эюни ҳозир оласан, бу – сенга закат». «Худо хайрингизни берсин, – дедим унга. – Мабодо, ўша муҳтарама хоним осилган одамнинг афт-анғорини суриштириб қолса-чи? Ахир, Мартен-Герр деганингизни умримда кўриб қўйибманми?» Шунда у (яъни сиз): «Менга қара», – деди. «Хўп, қарадим, кейин-чи?» «Хуллас, Мартен-Герр ўрнида менинг қиёфамни таъриф қилаверасан!»

– Таажужуб! – пичирлади бу гапларни диққат билан тинглаётган Габриэль.

– Мен сиз айтган гапни еткизиб келгунимча, ўзингиз барвақтроқ келибсиз-да. Олти кун муҳлат девдингиз, мана, Монтаржидан жўнаганимга бугун роп-па-роса олти кун бўлди.

– Олти кун! – қайғу ва хаёлчанлик билан мингирлади Мартен-Герр. – Олти кун аввал Монтаржида бўлганман! Ҳм-м... Менимча, айтганларинг – айна ҳақиқат, биродар.

– Бекорчи гап! – жиғибийрон бўлди Алоиза. – Бу одамнинг айтганлари қип-қизил ёлғон-ку, Мартен! Гўё у олти кун бурун сизни Монтаржида кўрган эмиш, ахир сиз ўн икки кун бадалига остона ҳатлаб, кўчага қадам қўйганингиз йўқ!

– Шундайликка шундайку-я, бироқ менинг қиёфадошим...

– Қолаверса, – унга гап бермади Алоиза, – бунинг айтишича, сизни осигганига икки ҳафтаям бўлмаган, сиз эса бир ой олдин девдингиз.

– Тўғри гап! – маъқуллади яроқбардор. – Бугун шунга роса бир ой бўлди... Лекин анави эгизак...

– Ҳаммаси бўлмағур сафсата! – бақириб юборди энага.

– Асло! – гапга кўшилди ҳалитдан бери ўйга ботиб ўтирган Габриэль. – Ҳақиқат! Менимча, биз бу одамнинг гапларига қулоқ солсак, калаванинг учини топа оламиз!

– Ҳайрият, жаноб, рост айтасиз! – суюнди хабарчи деҳқон. – Энди ўн экию ҳақим нима бўлади?

– Оласан! – таъкидлади Габриэль. – Фақат отингни, яшаш жойингни айтиб кетгин. Бир кун келиб, гувоҳликка керак бўлишинг мумкин. Энди ақлим ета бошлади: бу гапларнинг тагида катта сир бор...

– Бироқ, жаноби олийлари...

– Бу масалага ҳозирча нуқта қўямиз, – шартта кесди Габриэль. – Алоиза, ўзинг назорат қилгинки, бу яхши одам уйимиздан фақат рози бўлиб кетсин... Вақт-соати билан бу муаммонинг ҳам тагига етамиз... Соат саккиз бўлибди: мен Луврга кетдим. Пешингача қирол қабулига киролмасам, лоақал, адмирал ва герцог де Гиз билан гаплашиб олардим.

– Қирол билан учрашгач, тўғри уйга келасизми?

– Албатта. Хавотир олма, энага. Кўнглим сезиб турибдики, ҳар неки бўлсин, бари бир енгиб чиқаман!

– Ҳа, Парвардигори олам дуоларимни ижобат қилиб, ютиб чиқсангиз, ажабмас.

– Мартен, сениям пок номингни тиклаб, айбсиз айбдорликдан халос етамиз. Фақат сабр қиласан, чунки, аввал бошқа бировни оқлашга, халос этишга эришмоғимиз зарур. Ҳозирча яхши қол, Мартен. Кўришгунимизча, энага.

Икков эса унинг қўлини ўпиб, хайр-хўш қилдилар. Ана ундан сўнг Габриэль плашини кийди: қатъий, жиддий ва дадил қиёфада кўчага чиқиб, Лувр сари шиддат билан йўлга тушди. Юраги титраганича қолган энаганинг кўнглидан бир гап ўтди: «Қачонлардир бу лочиннинг отаси ҳам Лувр томон худди шундай чиқиб кетган ва ўша-ўша қайтмаган эди...».

Габриэль Саррофлар кўпригидан ўтиб, Гревск майдонига етганда, тасодифан бир одамни кўриб қолди: у қалин чакмонига бурканган ва кенгсоябон шляпа-

сини қош-кўзига тушириб олгандики, чоғи, ўзини таниб қолишларини истамасди. Унинг нимасидир кўзига иссиқ кўринса-да, Габриэль тўхтамай ёнидан ўтиб кетаверди.

Номаълум киши эса Габриэлга кўзи тушиб, у томонга отилмоққа шай бўлса-да, ўзини босди ва оҳиста чақирди:

– Габриэль! Азиз дўстим!

У шундай деб шляпасини кўтарди ва Габриэль янглишмаганини пайқади-да, суюниб кетди:

– Де Колинъи жаноблари! Учрашганимиздан беҳад хурсандман! Саҳар-мардонда бу ерда нима қилиб юрибсиз?

– Секинроқ! – шипшиди адмирал. – Тўғриси, биров танимасин девдим. Аммо сизни кўргач, бу аҳдимни унутдим. Хўш, Парижга қачон келдингиз?

– Бугун эрта тонгда. Мен айнан сиз билан кўришиш ниятида Луврга кетаётгандим.

– Жудаям соз! Агар унчалик шошмаётган бўлсангиз, секинроқ юрайлик. Йўл-йўлакай бошингизга тушган ишларни айтиб берасиз.

– Кўргиликларимни сиздай дўстга айтмасам, кимга айтаман, адмирал жаноблари? Бироқ ижозатингиз билан битта саволим бор эди, унинг жавоби мен учун фавқулодда муҳим.

– Нимани сўрашингизни билиб турибманки, ёш дўстим, жавобимни олдиндан ўзингиз ҳам фаҳмлай оласиз. Ваъдамнинг уддасидан чиқдимми-йўқми, шуни билмоқчисиз-да. Сен-Кантен мудрофаасидаги алоҳида матонатингиз хусусида қиролга ахборот бердиммикан?

– Йўқ, адмирал, – эътироз билдирди Габриэль, – мен буни сўрамоқчи эмасдим. Негаки, менда шак-шубҳа

йўқ: сиз қайтган куниёқ ваъдага вафо қилиб, қиролга менинг хизматим хусусида алоҳида айтиб бергансиз, ҳатто бўрттириброқ кўрсатгансиз, деб ўйлайман. Бунга менинг аввалданоқ ишончим комил эди, бироқ мен шуни тезроқ билишни истайман: сизнинг ахборотингизга жавобан Генрих Иккинчи нима деди?

– Ҳа-а... – чуқур уҳ тортди адмирал. – Хў-ўш, у менинг гапларимни эшитиб бўлгач, кейинги тақдирингизни сўради. Бу саволга аниқ жавобим йўқ эди. Сиз Сен-Кантендан чиқаётиб, менинг номимга ёзган хаттингизда ваъдамни эслатгансиз холос, бошқа маълумот бермагандингиз. Мен қиролга сиз жангларда ҳалок бўлмаганингизни айтиб, тахминимча, асирга тушиб қолганингиз мумкинлигини ва бу ҳақда хабар қилишни эп кўрмаганингиз эҳтимолини ҳам билдирдим.

– Хўп, қирол нима деди?

– Қиролми? «Яхши», деб мийиғида кулиб қўя қолди. Шунда мен яна сизнинг жанговар жасоратларингиздан оғиз очишим билан, сўзимни ғиппа бўғди: «Битта гапни қудуқнинг ипидай чўзаверманг!».»

– Шундай бўлишини билардим, – деди Габриэль алам билан.

– Бардам бўлинг, дўстим. Эсингиздадир, мен Сен-Кантендаёқ сизга айтганман: ҳукмдорларни миннатдор қилиб бўлмайди.

Габриэль тутатди:

– Қирол мени ё асирликда, ё ўлиб кетган деб ўйлаган-да, бир йўла унутмоқчи бўлган! Бироқ ҳузурига соппа-соғ кириб бориб, ўз ҳақимни талаб қилганимдаям мени эсламай кўрсин-чи!

– Дейлик, бари бир эслолмаса, унда нима бўлади?

– Адмирал, ҳар қандай зулм кўрган одам қиролга арз қила олади ва у қозилик қилиши керак. Бироқ

зулм қозининг ўзидан келса-чи? Додингни ҳақни ноҳақ қилмагувчи худога айтасанки, алқасос дунё деб қўйибдилар!

– Бундан чиқдики, ўша илоҳий интиқом яроғи шахсан ўзингиз бўласиз, шундайми?

– Тўғри топдингиз, адмирал.

– Маъқул, – деди Колинъи, – менимча, мазлумлар мазҳаби ҳақидаги ўзаро суҳбатимизга қайтишнинг айни мавриди келган кўринади. Эсингизда бўлса, ўшанда мен ҳақиқатга ихлоснинг ўзи ҳукмдорлар учун тигдан ортиқ жазо эканини айтувдим.

– Қаранг-а, худди ўша гапларингиз хаёлимга келиб турганди. Кўрдингизки, ҳаммаси эсимда. Эҳтимол, мен сиз айтган ана шу усулга мурожаат қиларман...

– Ундай бўлса, менга бир соатгина вақтингизни ажрата олармикансиз?

– Қирол пешиндан кейин қабул қиларкан. Унга қадар ихтиёрим сизда, адмирал.

– Бўпти, кетдик бўлмаса. Сиз асл жўмардсизки, қасамёд талаб этмайман. Фақат сўз беринг: кўрган-билганларингиз ҳақида оғиз очмайсиз!

– Ваъдам шу: кўр, кар, соқов бўламан!

– Хўп. Энди ортимдан юраверасиз, – тайинлади адмирал. – Модомики, Луврда сизни ранжитишган экан, бизнинг даврамизга кириб, ҳеч бўлмаса, уларга қандай жавоб қайтариш мумкинлигини билиб оласиз.

Иккиси Саррофлар кўприги ва Сите оролидан ўтгач, тор ва эгри-бугри кўчаларга кириб кетишди...

7. ЯНГИ МАСЛАКДОШЛАР

Колинъи¹ Авлиё Яков кўчасининг бошланишида жойлашган кўримсиз уй рўпарасида тўхтади. У осифлик болға билан тақиллатгач, дарвозанинг бир қаноти қия бўлди, сўнг кўринмас дарбон иккала тавақаниланг очди. Габриэль адмиралга эргашиб, сўлим хиёбондан ўтди, икков чордоқдан иборат юқори қаватга кўтарилиб, ёпиқ эшик қаршисида тўхташди. Адмирал қўли биланмас, оёғида уч марта тақиллатди. Эшик очилди, хийла кенг, лекин қоронғи ва бўм-бўш хонага киришди. Иккита деразадан хира нур тушиб турибди. Хонадаги ҳамма жиҳоз учтагина курси ва эман столдан иборат, холос.

Чоғи, адмирални кутиб туришган экан: икки кишининг истиқболига юришди, дераза олдидаги учинчи одам эса турган жойида таъзим қилиш билан кифоялана қолди.

– Теодор ва капитан, икковингизга айтишим жоизки, – деди адмирал, – бу йигитни сизларга таъништиргани бошлаб келдим, зеро, у бизга биродар бўла оладиган инсонлардан.

Иккови д'Эксмесга индамай бош иргашди. Ёшроғи (Теодор шу бўлса керак) Колинъига нимовозда нималарнидир гапира бошлади. Габриэль уларга халақит қилмаслик учун ўзини четга тортди ва хонадаги учовга зеҳн солди...

---

¹ Гугенотлар Францияда қувғин ва таъқиб остига олинган бўлса-да, лекин мазҳаб аҳли фақат йўқсил ва мазлумларнинг ўзидангина иборат бўлмаган. Ҳунармандлар ва шаҳар камбағаллари (асосан жануб шаҳарларида) қаторида кўплаб аслзодалар, жумладан, машҳур кишилар, арбоблар ҳам бор эди. Масалан, Антуан Бурбон, шаҳзода Конде, адмирал Колинъи ва бошқалар.

– Маъзур тутасиз, – деди маслакдоши билан кенгашиб олган Колинъи, – сизга қаерда ва қай жамоада эканингизни ошкор этишни биродарларимдан бемаслаҳат ўзим ҳал этолмайман-да.

– Хўш, энди билишим мумкинми? – сўради Габриэль.

– Энди мумкин, дўстим. Биз ҳозир нуайонлик бочкасоз Жан Кальвиннинг¹ уйидамиз: бу ерда у протестантларнинг дастлабки махфий йиғилишларини ўтказган ва шунинг учун тириклайин гулханга ташлашга ҳукм этилган эди. Ҳайриятки, у хатарга чап бера олди, ҳозир Женевада истиқомат қилади, обрў-эътибор ва куч-қудрати тоғдай юксалиб кетган. Эндиликда ҳукмдорлар хоҳласа-хоҳламаса ҳам, у билан ҳисоблашишга мажбур.

Кальвиннинг номини эшитгач, Габриэль бош кийимини олди. Қизиққон қаҳрамонимиз ҳалигача диний муаммолар устида жиддий ўйлаб кўрмаган эсада, у ўз замонасининг илгор вакили эдики, реформациянинг асосчиси бўлмиш инсоннинг камсуқум ва зоҳидона ҳаётига эҳтиром билан қарарди.

– Булар ким? – деди у.

– Унинг шогирдлари: Теодор де Без – Кальвиннинг ўткир қалами, Ла Реноди – унинг кескир шамшири, – жавоб қайтарди адмирал.

Габриэль келгусида реформация солномасининг муаллифи бўладиган, ҳозирча эса олифта қаламкаш де Безга² ҳам, кейинчалик Амбуаз исёни³ сабабкори

---

¹ Жан Кальвин (1509 – 1564) – Франциянинг Нуайон шаҳрида туғилган, бадавлат оила фарзанди. Женевада яшаган, протестантликнинг алоҳида йўналиши бўлмиш кальвинизмга асос солган.

² Теодор де Без (1519 – 1605) – франциялик дворян, Женевада илоҳиёт профессори бўлган. У протестантлик оқимининг арбобларидан бири эди, Жан Кальвиннинг вафотидан сўнг кальвинизмнинг раҳнамосига айланган.

³ Амбуаз исёни – 1560 йили содир бўлиб, Амбуаз қалъасида қирол Франциск II ни қўлга олишга уринган гугенотларнинг

бўлиб тарихга кирадиган капитан Ренодига ҳам таъзим қилиб қўйди.

Теодор де Без Габриэлнинг таъзимига ўзига хос назокат билан жавоб қайтараркан, жилмайиб шундай деди:

– Жаноб д’Эксмес, сизни бу даврага эҳтиёткорона олиб киришган бўлса-да, бизни хавфли ва ниқобланган исёнкорлар деб ўйламанг. Сизни ишонтириб айтаманки, бу ерга ҳар замонда йиғилиб туришдан мақсадимиз аслида сўнгги янгиликлар тўғрисида гурунглашиш ва маслагимизга хайрихоҳ биродарларни сафимизга қабул қилиш, холос. Сизни бошлаб келган адмиралдан биз беҳад миннатдормиз, виконт. Зероки, сиз ўз хизматлари билан ҳурматимизни қозонган инсонлар тоифасига кирасиз ва бизга қўшилсангиз, жон деймиз.

– Мен эса, жаноблар, бошқа тоифага мансубман, – дея ошкора ва дангал гапни айта қолди дераза олдидаги киши. – Доим орзулар қанотида учаманки, истиқболимда сизларнинг тафаккур чироғингиз порлади ва шу ёғдуни яқинроқдан кўргим келди-да.

– Амбруаз, сиз энг муносиб сафдошларимиздан бири бўласиз, албатта. Шундай, жаноблар, – деди Реноди Колиньи ва де Безга юзланиб, – сизларга таништираман, бу киши ёш ва умидли врач, лекин илми бажо ва ишлаб чарчамайди. Яқин орада жарроҳ Амбруаз Парэдай¹ сафдошимиз билан фахрлана оламиз, шундай кун келади, албатта.

– Мени хижолат қиляпсиз, жаноб капитан! – ўнғайсизланди Амбруаз.

бу исёни мағлубият билан якунланган. Гугенотлар Гизлар сулоласини давлат бошқарувидаги олий лавозимлардан четлаштирмоқчи бўлишган.

¹ Амбруаз Парэ (1517 – 1590) – таниқли француз жарроҳи. Урушдаги жанговар жароҳатлар муолажасида, ампутация ва бошқа операциялар жараёнида даволашнинг янги усуллари-ни қўллаган.

– Сиз тантанали қасамёддан ўтгандирсиз? – сўради Теодор де Без.

– Ҳозирча йўқ, – деди жарроҳ. – Мен дангалчи одамман ва сизларга тўла-тўқис ишонч ҳосил қилибгина, қасамёддан ўтаман. Тўғриси, ҳали кўнглимда айрим иштибоҳлар йўқ эмас. Ана шу шубҳалардан қутулиш ниятида реформациянинг раҳнамолари билан танишишга жазм этдим, зарур бўлса, Кальвиннинг ўзига ям учрайман. Менинг шиорим – имон ва эрк!

– Зўр гап! – хитоб қилди адмирал.

Бу вазият ва гап-сўзлардан ҳаяжонга тушган Габриэль ҳам суҳбатга қўшилди:

– Ижозатингиз билан ўз фикримни айтмоқчиманки, қаерда турганимни ва олижаноб дўстим де Колинъи жаноблари нега мени бу хонадонга бошлаб келганини яхши англадим. (Зотан, бу ерда қирол Генрих Иккинчи даҳрийликда айблаган ва ўзининг хундор душмани деб эълон қилган кишилар тўлланишаркан.) Бироқ жаноблар, менинг ҳали гумроҳлигим борга ўхшайди. Масалан, метр Амбруаз Парэ бохабар одам сифатида марҳамат қилиб менга тушунтириб берса: дейликки, протестантларга қўшилса, ўзи қанча манфаат кўради?

– Айни масалада манфаат хусусида гап бўлиши мумкинмас, – эътироз билдирди жарроҳ. – Агар врач сифатида мол-дунёни кўзласам эди, сарой аҳли ва аркони давлатнинг мазҳабига бўйсунардим-қўярдим. Йўқ, жаноб виконт, мен бу даврага фойда илинжида эмас, мутлақо бўлак мушоҳадалар билан кирмоқдаман. Агар жаноблардан ижозат бўлса, ўз мулоҳазаларимни икки оғизгина баён этмоқчийдим.

– Бемалол айтаверинг! – дейишди учовлон бир овоздан.

– Гапни қисқа қиламан, – деб сўз бошлади Амбруаз, – вақтим жудаям зиқ... Бугунга қадар руҳоний ва

дунёвий салтанат, черков ва давлат шахснинг эркин-лигини ҳам, тафаккурини ҳам иложи борича тушов-лаб келди. Руҳоний, «бундай ибодатда бўлгин», деса, ҳукмдор, «бундай қилгин», дейди. Инсон тафаккури ибтидоий бўлиб, тикиштирилаётган таълимотдан ҳаёт таянчи изланган замонларда бундай ақида ҳукмронлик қила оларди. Эндиликда дунёқараш ўсди, фикримиз камолга етмоқда. Аммо ҳукмдор ва руҳоний ўз ҳокимиятига ҳамон тиш-тирноғи билан ёпишиб олганки, қўлдан чиқаргиси келмайди. Бу нобон сарқит ва менимча, реформация ҳаракати ана шу ҳақсизлик иллатига қарши курашмоқчи. Тўғри топдимми, жаноблар!

– Тўғри, фақат сиз жудаям чуқур кириб, гапнинг индаллосини айта қолдингиз, – луқма солди Теодор де Без.

– Сўзларингиздан исён ҳиди келмоқда, – деди Колинъи ўйга толиб.

– Исён? – босиқ оҳангда эътироз билдирди врач. – Асло! Мен инқилоб ҳақида гапирдим, холос.

Учовлон протестантлар ўзаро кўз уриштириб олишди. Чоғи, уларнинг нигоҳида: «Қанчалар қудрат соҳиби!» деган хитоб бор эди.

– Бизга қўшилишингиз зарур-да, – жўшқинлик билан таъкидлади Теодор. – Сизнинг хоҳишингиз қанақа?

– Хоҳишимми? Қўлларингиздаги машъала йўлимдаги баъзи ғовларни ёритиб турибдики, ҳар замонда суҳбатларингизни тинглаш шарафига муяссар бўлсам, кифоя.

– Агар чинакам кальвинчига айлансангиз, у ҳолда янаям катта руҳий хазинага муяссар бўласиз, – деди Теодор де Без.

– Бу мен учун беқиёс шараф-ку! – хитоб қилди шодликдан терисига сигмаган Амбруаз Парэ. – Сиз-

га раҳмат, минг-минг раҳмат!.. Бироқ сизлардан айрилишни асло истамасам-да, иложим йўқ: жафокаш инсонлар менинг йўлимга кўз тикиб ўтиришибдики, бормасам бўлмайди.

– Боринг, бора қолинг, – деди Теодор, – бундай сабаб узрлигина эмас, ҳатто муқаддаски, биз асло монелик қилолмаймиз. Боринг, одамларнинг дардига малҳам бўлинг, савоб ишлардан қолманг.

– Бироқ билиб қўйинг, – таъкидлади Колинъи, – бу ерда қолаётганлар сизнинг жон дўстларингиздир.

Доктор дўстона хайрлашиб чиқиб кетгач, Теодор де Без таъкидлади:

– Булоқ сувидай покиза қалб соҳиби!

– Ноҳақлик ва зулм ўрдасига қарши чексиз нафрат сиймоси! – қувватлади Ла Реноди.

– Инсониятнинг ҳақ ишига содиқ ва беғараз улуг одам! – уқтирди Колинъи.

– Таассуфки, – бош чайқади Габриэль, – бу кишининг фидойилиги олдида менинг ўй-хаёлларим бачканалик шекилли, адмирал. Тўғриси айтсам, реформация мен учун мақсад эмас, бир восита холос-да. Сизларнинг холисона курашингизда ўз шахсий орзуларим рўёби учун иштирок этмоқчийдим... Шу тобда тушуниб турибманки, мендаги бу дунёқараш у қадар табаррук гоёларга номуносиб деб биламан ва шахсиятпараст кимса сифатида мени сафларингизга қабул қилмасангиз, тўғри бўларди.

– Гумоним йўқки, ўзингизга ўзингиз тухмат тошларини отмоқдасиз, – эътироз билдирди Теодор. – Эҳтимол, сиз кўзлаган мақсад Амбруаз Парэнинг фикрлари даражасида эмасдир. Лекин жаноб д'Эксмес, ҳақиқатга ягона йўлдан эмас, турли-туман йўллардан ҳам бориш мумкин.

– Жуда тўғри гап, – қувватлади Ла Реноди, – кимки сафларимиздан ўрин олмоқчи бўлса, биз дастлаб суриштирамиз: асл мақсадингиз нима? Бироқ ҳаммаям сизчалик самимият билан қулфи дилини очавермайди.

– Маъқул, – сокин жилмайди Габриэль, – бўлмаса битта саволимга жавоб берсангиз: курашга тушгач, галаба қозонолмасангиз ҳам, лоақал, жанг қилмоқ учун куч ва хайрихоҳларингиз борми, борлигига ишончингиз комилми?

Хийла чўзилган сукунатдан сўнг Теодор де Без шундай деди:

– Сизни бу савол нима учун қизиқтиришини билмайман, лекин виждонан жавоб қайтараман. Марҳамат: ҳозир ихтиёримизда соғлом тафаккур билан бирга етарли куч ҳам бор, эътиқодимиз шиддат билан қулоч ёймоқдаки, буни инкор этиб бўлмайди. Бугунга келиб, аҳолининг яқин бешдан бир қисми биз томонда. Ўйлайманки, бу билан дўстларнинг ишончини қозониш ва душманларга даҳшат солиш қўлимиздан келади.

– Ундай бўлса, – деди Габриэль босиқ оҳангда, – дўстларингиз сафига кириб, ёвларга қарши курашганим бўлсин.

– Агар кучсиз бўлганимизда, нима қилардингиз? – сўради Ла Реноди.

Габриэль ошқора жавоб айта қолди:

– У вазиятда ўзимга бошқа иттифоқчи топардим.

Ла Реноди ва де Без ҳайрон эдилар.

– Дўстларим, – изоҳ берди Колинъи, – бу йигит ҳақида шошма-шошарлик билан қалтис ҳукм чиқариб қўйманглар. Мен уни Сен-Кантен қамалидан буён яхши биламан, ўлимнинг кўзига тик боққанини неча бор кўрганманки, мақсад йўлида жонидан кеча оладиган одам ор-номусли бўлади, албатта. Мен яна

шуни биламанки, у зиммасидаги мудҳиш ва муқаддас бир бурчни адо этишга жазм қилган, шу бурч ҳаққи, у ҳеч нарсадан тап тортмайди.

– Айни шу боис ҳам юрак сирларимни тўлиғича очолмайман, – деди Габриэль. – Агарда, вазият тақозо қилиб, сизларга қўшилиб қолсам, кучим ва қалбим сизларга бахшида. Лекин жонимдан кечишни сизларга ваъда беролмайман, чунки мени хатарли ва муқаррар бошқа бир ҳукм кутмоқда: то уни ижро этмас эканман, ўз ҳаётимга ўзим эгалик қила олмайман. Ҳамиша ва ҳар ерда тақдирим ўзга бир тақдир билан муштарак.

– Бу йўлда биз сизга кўмак беришдан бахтиёр бўлур эдик, – деди Колинъи.

– Мақсадга етишингизга тилакдошмиз, зарур бўлса, ёрдамга шаймиз, – қувватлади Ла Реноди.

– Миннатдорман, жаноблар, асл дўст экансизлар! Шу билан бирга, олдиндан айтиб қўя қоламан: сизларнинг сафингизга кирганимда ҳам фақат оддий аскар бўламан, командир эмас. Қўлингизга айланаманки, рад этмайсизми?

– Йўқ, – деди Колинъи, – биз бу қўлни қабул қиламиз, дўстим.

– Ташаккур, тақсирлар, – енгил бош эгди Габриэль, – ишончингиз учун раҳмат. Камина қулингиз шунчалар мушкул вазиятдаманки, бундай ишонч менга сув ва ҳаводай зарур эди... Энди эса, жаноблар, менга ижозат берасизлар, Луврга шошиб турибман, лекин хайрлашмаймиз, фақат «кўришгунча» дейман, холос. Ўйлайманки, бугун қалбимдан жой олган эзгулик уруғлари униб чиқади, албатта.

– Мен ҳам сиз билан бораман, – деди Колинъи. – Аввал айтган бўлсам-да, ўша гапни ўзингизнинг иштирокингизда Генрих Иккинчининг қулоғига яна бир бор солмоқчиман. Ҳукмдорлар унутувчан бўла-

диларки, бизнинг қиролимиз хотирасидан буткул ўчириб ташлаши, ҳатто тониши ҳам ҳеч гап эмас. Юринг, кетдик.

– Мен шундай илтимосга ботинолмай турувдим, адмирал, – суюнди Габриэль, – бу таклифингизни бажонидил қабул қиламан...

Иккиси чиқиб кетишгач, де Без ёндафтарини олиб, икки исмни қайд этди:

Амбруаз Парэ.

Габриэль, виконт д'Эксмес.

– Бу масалада сал шошмай турсангиз бўлармикан?
– сўради Ла Реноди.

Теодор де Без эса ишонч билан таъкидлади:

– Бу икки инсон – бизники: бири – ҳақиқатга интилади, иккинчиси – беномусликдан қочади.

– Демак, бугунги тонг беҳуда ўтмабди, – сўз қотди Ла Реноди.

– Шак-шубҳасиз! – тасдиқлади Теодор. – Сафимизга оқил мутафаккирни ва баҳодир жангчини қабул қилдик. Сиз тўғри айтдингиз, дўстим Ла Реноди, бу тонг биз учун сезиларли из қолдирди.

8. МАРИЯ СТЮАРТНИНГ ЛАҲЗАЛИК ИЛТИФОТИ

Габриэль де Колиньи билан Лувр қасрига кирди-ю, ҳайронликда қолди, негаки, бугун қирол ҳеч кимни қабул қилмас экан.

Адмирал олий ҳарбий унвонига ва Монморанси билан қариндошлигига қарамасдан, осийликда гумондор эдики, саройда обрўси зўр деб бўлмасди. Гвардия капитани Габриэль д'Эксмесни эса қирол посбонлари аллақачон унутиб юборишган. Икки дўст бир амаллаб ён эшикдан кириб олишди, лекин ун-

дан у ёғига ўтиш мушкул кечди. Соқчиларга бир соат гап уқтиришди, улар йўлга юравермагач, пўписа қилиб кўришди. Зўр-базўр битта ғовдан ўтишарди-да, кейинги соқчиларнинг кўндаланг найзасига рўпара бўлардилар. Уларнинг наздида, посбонлар сони дақиқа сайин кўпайиб борарди. Тўғри гапириб, алдаб-сулдаб, дўқ қилиб, ахийри, Генрих Иккинчининг хосхонасига ҳам етиб боришди. Лекин бу остонадан ҳатлашнинг мутлақо иложи йўқ. Қирол, коннетабль, Диана де Пуатье – учовлон ичкарига қамалиб олишган, фармони олий қатъий:

– Ҳеч бир масалада ҳеч ким киритилмасин!

Демак, кечгача кутиб туриш керак.

Кутиб-кутиб, яна кутиш! Ахир, Габриэль ўз мақсадининг бўсағасига етиб келганди-я! Олдиндаги ана шу бир неча соат интизорлик унинг учун бошидан кечган барча хатар ва ғам-ғуссалардан мудҳишроқ туюларди.

Адмирал тасалли бериб, кўнглини кўтарса-да, унинг бирор сўзи Габриэлнинг қулоғига кирмасди: изтироб тўла кўзлари деразада, шивалаб ёгаётган ёмғирнинг ҳали-бери тинадиган сиёғи йўқ. Армон ва газаб қалбини қон қилаётган йигит шахд билан қиличнинг дастасидан тутарди. Манави нодон гвардиячилардан қандай ўтса бўлади? Ана шу лаҳзада йигитнинг писта пўчоғича ёруғлик тополмаётган юрагида қуёш чарақлагандай бўлди: қирол қабулхонасидан кичкина қиролича Мария Стюарт чиқиб, айвондан ўта бошлади.

Габриэль ўзи ҳам кутилмаган ҳолда қичқириб юборди ва қувонч билан у тарафга қўлларини чўзди:

– Ҳайрият, хоним!

Мария Стюарт адмирал ва Габриэлни таниб, жилмайганича иккисининг олдига келди:

– Эсон-омон қайтдингизми, виконт? Ҳайрият! Сизни кўриб турганимдан беҳад шодман! Кейинги пайтларда сиз ҳақингизда шундай гапларни эшитдимки!.. Ҳали барвақт-ку, не масалада Луврга келиб қолдингиз?

– Қирол билан гаплашиб олишим керак, шунчалик зарурки... – Габриэль бўғилиб қолди.

– Виконт зоти олийларининг ҳузурига кирмаса бўлмайди, – орага тушди адмирал. – Масала жиддий, айни пайтда қирол учун ҳам фавқулодда муҳим. Гвардиячилар эса ичкарига қўйишмаяпти, кечгача туриш керак эмиш.

– Мен кун бўйи кутолмайман, бардошим етмайди, ахир! – хитоб қилди Габриэль.

– Қирол коннетаблга қандайдир муҳим топшириқларни бермоқда, – деди Мария, – шу боис ўйлайманки... – у Габриэлнинг кўзларидаги ўтинчи илғади-да, шартта кесди: – Шошманг, қани, уриниб кўра қоламан.

У нозик қўллари билан имо қилганди, соқчилар «хўп» дегандай таъзимга эгилишди ва иккиси ўтиб олишди. Габриэль жўшқин оҳангда миннатдорчилик изҳор этди:

– Ташаккур, хоним, минг ташаккур!

– Йўл очик! – жилмайди Мария. – Башарти, ҳазрати олийлари газаблангудай бўлса, сизлар мени кўргангиз йўқ, мен ҳам...

Габриэль остонага етаёзган дамда эшик очилиб, коннетаблга бир нималарни уқтирганича қирол чиқиб қолди.

Қиролни қатъиятли деб бўлмасди. Д’Эксмеснинг осмондан тушгандай пайдо бўлишидан эсанкираган Генрих ортига бир тисарилиб олди, шу тобда газабланиш унинг хаёлига ҳам келмасди.

Аммо Габриэль мутлақо ўзини йўқотмади ва бошини қуйи эгиб, таъзим бажо қилди:

– Давлатпаноҳ, – деди у, – ижозатингиз ила ўз садоқатимни изҳор этсам...

Ана шунинг устига яқинига келган адмиралга юзланди:

– Марҳамат, адмирал, Сен-Кантендаги ваъдангизга биноан шаҳар мудофаасидаги менинг иштироким ҳақида қиролга айтиб берсангиз.

– Бу қандай бедодлик? – қичқирди ўзини тутиб олган Генрих. – Таклиф этмаганимиз ва ҳисоб бермаганингиз ҳолда ҳузуримизга бемаврид кириб келдингиз! Боз устига, бизнинг қошимизда адмиралга сўз бердингиз!

Габриэль ўзини қирғинбарот жанггоҳдаги мисоли ҳис этди: тушундики, иккиланишнинг фурсати эмас, шу боис, эҳтиром билан, лекин қатъий оҳангда эътироз билдирди:

– Олампаноҳ, мен энг ипирисқи фуқаронгиз учун ҳам исталган пайтда адолат қила оласиз, деган умидда эдим.

У қиролнинг яна талмовсираганидан фойдаланди-да, унга эргашиб хосхонага кирди: баҳодир йигитнинг қиличдай кескир сўзлари кулоғига чалинган Диана де Пуатьени ичкарида ваҳима босиб, ўтиролма қолганди. Колинъи ва Монморанси ҳам кириб келишди.

Хосхонага сукунат чўқди. Генрих ёрдам сўрагандай Дианага кўз ташлади. Бироқ унинг феълени яхши билган Габриэль ҳозир ҳужумга ўтмаса, кейин кеч бўлишини, батамом бой бериб қўйишини англаб етди ва қитмир хоним найранг топмасидан бурун яна Колинъига муурожаат қилди:

– Ёлвораман, адмирал, айта қолинг!

Монморанси жиянига «гапирма!» дегандай оҳиста бош чайқаса-да, адмирал ўз фикрида собит инсон эди:

– Гапирмасам бўлмайти, менинг бурчим тақозоси шу! Зоти олийлари, мен бу иқрорни олдин ҳам батафсил айтган эсам-да, виконт д’Эксмес қайтгач, унинг иштирокида сизга яна бир бор эслатмоқчиман. Сен-Кантен мудофааси ўзингиз белгилаган муҳлатдан чўзилиб, шаҳар қамалга дош берган, бу фақат мана шу йигитнинг қаҳрамонлиги туфайли эди ва биз ундан қарздормиз. Ҳа, олампаноҳ, виконт д’Эксмес шаҳарни уч карра қутқарди. Шунинг ҳам айтишга журъат этаманки, агар виконтнинг ёрдами бўлмаганда, Франциямиз ўзининг ҳуррият йўлини топа олмасди!

– Жудаям кўпиртириб юбормадингизми?! – кичқирди тутаққан Монморанси.

– Асло! Мен ростгўйлик ва ҳақгўйлик қилдим, бошқа гап қўшганим йўқ, – Колиньи Габриэлга юзланди: – Нотўгри гапирмадимми, дўстим? Сизга маъқулми?

– Албатта! Раҳмат, жаноби адмирал, – мутаассир йигит Колинъининг қўлини қисди. – Сиздан бошқа гапни кутган эмасдим. Бир умр қарздорман энди!

Бу аснода қаҳри келган қирол қошларини чимириб, ерга боққанича туфлиси билан енгил тепиниб, бесабрлигини изҳор этарди.

Коннетабль эса оҳиста Диананинг ёнига бориб, иккиси аллаббалоларни пичирлаша кетди. Афтидан, уларнинг маслаҳати пишди шекилли, мамнун бўлган Диана истехзоли илжайди. Габриэль бу тифдор кулгини илғади, бир титраб олган бўлса-да, ўзини босди.

– Адмирал жаноблари, – деди у, – мен ортиқ вақтингизни олмайман. Сиз мен учун бурчингиз амридан ҳам зиёда яхшилик қилдингиз. Энди зоти олийлари менга биргина дақиқа фурсат ажратсалар...

– Кейин, тақсир, кейинроқ, сизни қабул қиламан, албатта, – унинг сўзини бўлди Генрих, – ҳозир эса бунинг сираям иложи йўқ!..

– Иложи йўқ? – қизишди Габриэль.

– Нега энди иложи йўқ, давлатпаноҳ? – сўради Диана ўта хотиржам қиёфада. Бундан Габриэль ҳам, қирол ҳам баб-баравар таажжубга тушиб қолишди.

– Нима деяпсиз? – дудуқланди қирол. – Сизнингча...

– Менимча, офтоби олам, қирол ҳар бир фуқаросини хизматига муносиб тақдирлашга ёхуд гуноҳига яраша жазолашга бурчлидир. Сизнинг виконт д'Эксмес олдидаги мажбуриятингизга келсак, ўйлайманки, бу масала бурч сифатида бағоят қонуний ва муқаддас аҳамиятга эга.

– Шубҳасиз, албатта... – тилини калдиратди Генрих Иккинчи, у Диананинг кўнглидаги пинҳоний қитмирликни кўзидан уқишга уринарди, – мен ҳам истардимки...

– ...зудлик билан виконт д'Эксмес арзи ҳолини айтсин-да, – дея қирол бошлаган жумлани ниҳоясига етказди Диана. – Жуда тўғри, олампаноҳ, ҳақиқат шунда қарор топмоғи аниқ.

– Аммо зоти олийлари, сизга аёнки, – деди ҳайратга ботган Габриэль, – айна суҳбатимизда ҳеч ким бўлмаслиги керак эди.

Яна Диана бижиллади:

– Жаноб де Монморанси ўзи кетишга шайланиб турганди. Адмиралга эса ўзингиз жавоб бердингиз... Демак, менгина қоляпман... Аммо ўша келишув чоғи шу ерда ҳозир бўлиб, барчасига гувоҳ эдимки, айна дамда ҳам ўшандаги тафсилотларнинг битта-яримтасини эслатишим ё аниқлик киритишим мумкин. Бинобарин, менинг қолаверишимга қарши бўлмасангиз керак, а?

– Албатта... мен ҳам шуни сўрайман... майли, – чайналди Габриэль.

– Бўпти, ҳазрати олийлари, бизга ижозат, хоним, – деди Монморанси.

У Дианага таъзим қилиб, «бардам бўлинг» дегандай бош ирғади. Аслида, хоним унинг мададига муҳтож ҳам эмасди. Колинъи эса ҳеч ҳайиқмасдан Габриэлнинг қўлини қисди ва тоғасига эргашиб чиқиб кетди.

Қирол ва маъшуқа икковлон Габриэль билан юз-ма-юз қолишди. Йигит ҳамон ҳайрон: ахир, Диана де Кастронинг онасидаги кутилмаган бу олижаноблик ва илтифотнинг сабабини асло тушуна олмасди-да.

9. ДИАНАНИНГ ТУЛКИЛИГИ

Габриэль унча-мунчага ўзини йўқотавермаса-да, ранги оқариб кетганди, овози ўқтин-ўқтин тутилиб қоларди:

– Олампаноҳ! – сўз бошлади у хийла чўзилган сукунатдан сўнг. – Юрак ютиб, аммо ҳукмдорлик ваъдангизга тўлиқ ишонган ҳолда, зиммангиздаги ша-рафли мажбуриятни сиз зоти олийларига эслатишга журъат этмоқдаман. Граф де Монтгомери тирик, аълоҳазрат! Билъакс, сиз менинг сўзларимни эшитмас-дингиз ҳам...

Унинг нафаси бўғилиб кетди. Қирол эса тунд қиёфада гўё қотиб қолганди.

– Хуллас, офтоби олам, – давом этди Габриэль, – граф де Монтгомери ўлмаган ва айнан менинг жонбозлигим туфайли Сен-Кантен мудрофааси имкон қадар чўзилди – буни адмирал таъкидлади. Мен ўз ваъдамни адо этдим, энди сиз ҳам сўзингизнинг устидан чиқинг. Ҳазрати олийлари, менга отамни қайтаринг!

– Бироқ... – тараддудланди Генрих Иккинчи.

У боши қотган қиёфада Диана де Пуатьега қаради. Лекин ўзини ўта хотиржам тутиб, мутлақо парвойи фалак эди.

Вазият жуда чигал. Габриэлнинг ё қабрда чириб ётганига, ё асирликда эканига кўниккан Генрих балло-қазодай кириб келишини ва тап тортмай ҳақ талаб қилишини асло кутмаганди...

– Онҳазратим! – алам билан хитоб қилди Габриэль. – Ваъдангизни унутган бўлишингиз мумкин эмас-ку!.. Суҳбатимизни эслаб кўринг! Ўзингиз не деганингизни ва менга не мажбурият юклаганингизни эсланг!

Қирол ўзи хоҳламаса-да, олижаноб йигитга қалбан ҳамдардлик тўйди ва беихтиёр кўнглида эзгу туйғулар ғимирлади.

– Ҳаммаси эсимда! – деди у.

– Шукур, олампаноҳ, ташаккур сизга! – қувониб кетди Габриэль, унинг кўзлари севинчдан ёнарди.

Бироқ шунинг устига де Пуатье хонимнинг бедард, беписанд луқмаси жаранглади:

– Аммо, жаноби д’Эксмес, қирол барча гапни эласа-да, сиз бир жиҳатни унутиб қўйибсиз.

Башарти, оёқлари остида яшин чақнаганда ҳам, Габриэль бунчалар ларзага тушмасди:

– Нима демоқчисиз? Хўш, нимани унутибман?

– Берган ваъдангизнинг тенг ярмини, – деди Диана. – Ўшанда сиз ҳазрати олийларига тахминан шундай деган эдингиз: «Отамнинг озодлиги бадалига душманнинг шитобини йўлда тўхтатаман, Франциянинг юрагига ўтказмайман».

– Шу ваъдамни бажармадимми?

– Буни бажардингиз, виконт. Лекин ваъдангизда яна шундай жумла ҳам бор эди: «Агар буни кам десагиз, қўлдан кетган Сен-Кантен ўрнига испанлар ё инглизлар асоратидаги бошқа бир шаҳарни оламан». Сиз шундай деворгансиз, жаноб. Инчунин, ўйлашимча, сўзингизнинг ярми уддалангани йўқ. Ё тан олмай-

сизми? Сиз Сен-Кантен мудофаасини чўза олдингиз, бу ҳақда тортишмайман. Уни сиз ҳимоя қилдингиз, лекин сиз олган шаҳарни кўрмаяпман-да. Қани у?

Бундай зарбани кутмаган Габриэлнинг тили кишанбанд бўлиб, биргина сўзни айтолди:

– Ё Тангрим!

– Кўряпсизми? – деди Диана бояги беписанд алфозда. – Хотирам сизникидан кўра ўткирроқ. Ўйлайманки, энди сиз ҳам эсладингиз, тўғрими?

– Сизга гап йўқ, хоним, ҳа, эсимга тушди! – аламли жилмайди Габриэль. – Аммо ўша гапни айтар эканман, Сен-Кантен ҳимояси учун қўлимдан келган, ҳатто келмайдиган ҳамма ишни қилажагимни назарда тутувдим, холос... Испанлар ё англияликлар қўлидаги бутун бошли шаҳарни тортиб олиш эса... Билмадим, шунинг иложи борми? Нима дейсиз, аълоҳазрат? Мен йўлга кетарканман, сиз ҳазратим ваъдамнинг биринчи қисмига сукут билан ризолик бергансиз, лекин иккинчисини ҳам бажаражагим ҳақида ҳатто оғиз очганингиз йўқ эди. Давлатпаноҳ, сиздан ёлвориб сўрайман: бутун бир шаҳар биттагина одамнинг ҳаёти учун наҳотки камлик қилса? Қизишган чоғи оғиздан чиқиб кетган бехос бир сўзга ёпишиб олиш, биринчисидан кўра юз карра душвор иккинчи юмушга йўллаш инсофданми? Ахир, бу мутлақо ақл бовар қилмайдиган вазифаки, тушуниш сираям қийинмас.

Қирол нимадир демоқчи эди, лекин Диана олғирлик билан гапга тушди:

– Қирол ҳазрати олийларини ҳақоратлашдай мудҳиш жиноятни содир этган маҳбус ўртага солинаркан, айтинг-чи, бу сизга оппа-осон кўриняптими? Уни озод қилишнинг иложи йўқ! Сиз имконсиз ишга ўзингиз бел боғлаб, иложи йўқ йўлни ўзингиз танладингиз, д'Эксмес жаноблари! Лекин ваъдангизни

узил-кесил ўринлатмаганингиз ҳолда, қиролдан ваъдага вафо талаб этмоқдасизки, бу адолатдан эмас! Қиролнинг бурчи қатъийлик бобида фарзанднинг бурчидан кам эмас. Сиз ёлғиз отангизни қутқармоқ ҳақида ўйлайсиз, бунга қаршимасмиз, бироқ қирол яхлит Франциянинг тақдири ҳақида қайғуради!

Диана «монолог»ни тугатиб, Генрихга маъноли кўз ташлади: бу нигоҳ билан у тирик мурдага айланган граф де Монтгомерини озодликка чиқариш хавфли эканини, сирлар фош бўлишини эслатиб кўйди.

Габриэль сўнгги уринишга чоғланиб, қирол томон кўлларини чўзди:

– Олампаноҳ! Адолатингиз ва шафқатингизни ўртага қўйиб ёлвораман! Онҳазратим, менга муҳлат беринг, имконият бўлган чоғи ваъда қиламанки, яна бир шаҳарни қаламравингизга қайтараман ёки жангда ҳалок бўламан! Аммо ҳозирча... ҳозир мен отамни кўрайин, шу бахтни мендан дариг тутманг!

Диананинг бераҳм ва нафрат тўла кўзлари Генрихга аниқ жавобни айтиб турарди. Қирол овозини кўтарди ва совуққонлик билан деди:

– Охиригача сўзингизнинг устидан чиқинг, худо ҳаққи, ана унда мен ҳам ваъдамга вафо қиламан.

– Бу узил-кесил қарорингизми, аълоҳазрат?

– Ҳа, узил-кесил қарорим!

Тенгсиз жангдаги оғир мағлубиятдан руҳи сўник, хаёллари паришон Габриэль беихтиёр бошини ҳам қилди. Лекин ўша ондаёқ мияси яшин тезлигида ишлаб, фикрлар чақмоқдай чарақлайверди.

Ўч! У анави бебурд қиролдан, манави маккора хотиндан қасос олади! Протестантлар паноҳига бош уради! У Монтгомерилар бошлаган зиммасидаги тарихий юмушни хотимасига етказди! Генрих кекса графни қандай жароҳатлаган бўлса, Габриэль ҳам Генрихни

шундай азоблайди! У Диана де Пуатье деган уятсиз ва шармисор ожизанинг тагига сув қуяди! Бундан сўнг Габриэлнинг ягона муроди шугина бўлиб қолади ва жондан кечса ҳам, мақсадига етади, албатта!.. Аммо... Ахир, унгача дадаси йигирма карра қурбон бўлмоғи мумкин-ку! Начора, ўч олса – яхши, қутқарса – нур устига аъло нур! Қиролни инсофга келтиришдан кўра, битта шаҳарни забт этиш минг-минг карра осон!

Сўнгги ойлардаги бошидан кечган воқеалар хаёлан кўз ўнгида намоён бўлди ва ҳозиргина забун, тушкун кайфиятдаги йигит дарҳол қаддини тиклаб, бошини мағрур кўтарди!..

Қирол билан Диана эса таажжубда, ҳатто қўрқув билан унинг заъфарон юзи яшнаб кетганига қараб туришарди.

– Бўпти, сиз айтганча бўлади! – шартта кесди у.

– Яхшилаб ўйлаб кўрдингизми? – сўради қирол.

– Қарорим қатъий, олампаноҳ!

– Хўш, билсак бўладими?

– Менга қулоқ солсангиз, зоти олийлари, сизга испанлар тортиб олган Сен-Кантен ўрнига бошқа бир шаҳарни қайтариб олиб бераман. Бу азим сизга ўжарлик, аҳмоқлик ва амалга ошмайдиган хомхаёл бўлиб кўриниши мумкин... очигини айтаверинг, давлатпаноҳ, сиз худди шу фикрдасиз, тўғрими?

– Тўғри.

– Нафсиларини айтганда, бу чираниш туфайли калламдан айрилиб, алалоқибат, беақл нодон сифатида ўлигимниям кулги қилишим ҳеч гапмас.

– Аммо бу таклиф мендан чиқаётгани йўқ, ўзингиз айтяпсиз, – танбеҳ берди қирол.

– Тўғриси айтганда, виконт, шу машмашадан воз кеча қолганингизда соз бўларди, – қўшиб қўйди Диана.

– Бироқ менинг гапим – гап, орқага қайтиш йўқ!
– Жонингизга ачинмайсизми? – хитоб қилди қирол.
– Жонимга? Негаям ачинайин? Мен бу жондан аллақачон кечиб қўйганман! Лекин бу гал, ҳазрати олийлари, аҳдимизда бирор калима нари-бери бўлмаслиги, эшитмаган-уқмаган сўз қолмаслиги зарур. Худонинг номини ўртага солиб аҳдлашар эканмиз, шартимиз тушунарли ва қатъий бўлсин. Мен, виконт Габриэль де Монтгомери ҳозир испанлар ё инглизлар тасарруфида бўлган бирор шаҳарни забт этиб, Франция ҳудудига қўшаман. Шаҳар деганда бирор кўрғон ёки қишлоқни эмас, йирик ва қудратли мудофаа истеҳкомини назарда тутмоқдаман. Менимча, ҳаммаси тушунарли.

– Менимча ҳам шундай, – елкасини қисди қирол.

– Лекин сиз ҳам, Франция қироли Генрих Иккинчи, менинг биринчи талабим биланоқ граф де Монтгомерини қайтариш мажбуриятини олмоғингиз зарур. Маъқулми?

– Маъқул!

– Ташаккур, онҳазратим! Лекин ишимиз бу билан битмайди, марҳамат қилинг, давлатпаноҳ, кўзи очик бўла туриб, ўзини ўпқонга ташлаётган бир девонага кафолатингизни беринг! Ўзини ўлимга маҳкум этаётган бандага қаттиққўл бўлманг. Мен бу кафолатни ёзма равишда талаб этмайман, мақомингизга буни эп кўрмайсиз ва бунга кўнмайсиз ҳам. Мана, зоти олийлари, қўлимда Инжил турибдики, уни ибодат столингизга қўйиб, онт ичинг: «Салтанатимга стратегик жиҳатдан муҳим шаҳар қайтарилиб, бунинг учун виконт де Монтгомеридан қарздор бўлиб қолсам, худо нозил этган илоҳий китоб номига онт ичаманки, ўша шаҳар эвазига унинг отасини қамоқдан озод қиламан. Олдиндан шуни таъкидлайманки, башарти, мен бу қа-

самдан тонгудай бўлсам ва шу сабабдан виконт бу қасамхўрликка қарши бош кўтарса, хатто шахсан менга тажовуз қилса, унинг қилмишини ҳақ деб биламан ва ҳеч қандай жазога мустаҳиқ эмас, деб ҳисоблайман».

– Менга ҳали қасам ичирмоқчимисиз? – қаҳри қайнади қиролнинг. – Нима ҳақингиз бор?

– Ҳақимми? Айтдим-ку, ўзини ўлимга маҳкум этаётган банданинг ҳақи-да!

Қирол иккиланарди. Бироқ герцогиня ўша такаббурона илжайиши билан бош ирғади, гўё: «Онг ичаверинг, бунинг нимасидан кўрқасиз?» дерди.

– Бўпти, розиман, – деди Генрих ва Инжилга қўлини қўйиб, қасамёд сўзларини такрорлади...

– Ҳар ҳолда шунинг ўзи ҳам менга тасалли ва ишонч беради. Бу сафар келишувимизга фақат герцогиня эмас, Тангрининг ўзи ҳам гувоҳ бўлди. Энди эса менга ҳар лаҳза ғанимат. Хайр, зоти олийлари, икки ойдан сўнг ё менинг ҳалокатим хабари келади, ё ўзим келаман, дадамни кўрсатасиз.

Габриэль икковга таъзим қилди-да, шаҳд билан чиқиб кетди.

Генрих унинг ортидан ранжиган ва тунд қиёфада қолди, Диана эса қаҳ-қаҳ отиб кулиб юборди.

– Бўлди-да энди, олампаноҳ, намунча тумтаясиз? – сўради у. – Билиб қўйингки, анави тентак ҳозирдаёқ ўлиб бўлди, отаси эса авахтада қазо қилди! Бемалол кулаверинг, онҳазрат.

– Мен худди шундай қиламан, – деди қирол ва у ҳам кулиб юборди.

10. УЛУҒ ИНСОН УЛУҒВОР МАҚСАДДАН ВОҚИФ БЎЛДИ

Герцог де Гиз генерал-лейтенант унвонини олганидан буён француз қиролларининг киндик қони тўкилган Лувр қасрида истиқомат қилаётганди. Лотарингскийлар хонадонининг раҳнамоси бўлмиш шону шуҳратлар шайдоси энди кечалари не хаёллар билан андармон экан? Чивителла бўсағасида Габриэлга Неополитан тахти ҳақида тўкиб солинган ширин тушдай орзулар ёнига яна нелар қўшилдийкан? Луврга киргач, тасалли топганмикан? Ёки қирол саройида меҳмон бўла туриб, шартта мезбонликни истаб қолган бўлса-чи? Эҳтимол, бошида қиролнинг тожини ҳам хаёлан ҳис этаётгандир?

Чиндан ҳам айна шу дамда Франциск Лотарингский қалбида худди шу пинҳоний умидлар туғён ураётгани мутлақо эҳтимолдан холи эмасди. Дарҳақиқат, унга ёрдам сўраб ёлворган қиролнинг ўзи ундаги бунчалар мардона шон-шараф иштаҳасига йўл очган эдими? Зотан, қалтис имтиҳон чоғи Франциянинг тақдирини унинг қўлига топширар экан, «Франциск де Гиз – замонасининг ягона саркардаси», деб тан олган ҳам қиролнинг ўзи-да.

Герцог яхши билардики, қиролнинг бу иқрори ҳали ҳеч нарсани англамайди. Энг муҳими, уни халқ тан олиши керак. Бунинг учун ёв устидан қозонилган ёрқин зафарлар, улуг ишлар зарур. Францияни ишонтирмоқ ва ортидан эргаштирмоқ учун Ватанни мағлубиятдан асраш кифоя қилмайди, унга галаба келтириши лозим.

Худди мана шу ўйлар Италия юришидан қайтган герцог де Гизга тинчлик бермай қўйганди...

Дераза олдида ойнани ўйчан чертаётган герцог де Гизнинг нигоҳи ёмғирга бўккан ҳовлида бўлса-да, кўзи ҳеч нарсани илғамасди. Кимдир эшикни оҳиста тақиллатди, герцогнинг ижозати билан кирди ва виконт д'Эксмеснинг ташрифидан хабар берди.

– Виконт д'Эксмес! – хитоб қилди герцог де Гиз, унинг хотираси Цезарникидай ўткир эди. – Виконт д'Эксмес! Мец, Ренти, Валенцадаги жанговар дўстим! Дарҳол кирсин!

Таъзим билан ортига қайтган хизматкор ўша ондаёқ Габриэлни бошлаб кирди.

Герцог унинг истиқболига интилди ва маҳкам бағрига босди.

– Ҳайрият, баҳодир дўстим! Қайдан келиб қолдингиз? Сен-Кантен қамалидан сўнг сизга нима бўлди ўзи? Номингиз оғзимдан тушгани йўқ, Габриэль, жуда кўп эсладим!

– Демак, виконт д'Эксмесни унутмадингизми?

– Ие, сизни унутиб бўладими? – кулди герцог. – Сиз ўзингизни эслатиб ўрганмагансиз-да! Колинъи Сен-Кантендаги баҳодирликларингизни қисман айтаркан, бу ҳали ярми ҳам эмаслигини таъкидлаб қўйди.

– У киши ошириб юборибди...

– Тангрига шукроналар бўлсинким, дўстим, соғомон қайтдингиз, мана кўз-кўзга тушди! Италияда ўйлаган режаларимизни эсланг. Эҳ-ҳе, Габриэль, бугун сизнинг матонатингиз Франция учун ҳар қачонгидан ҳам зарурроқ!

– Менинг борлигим ва куч-қувватим ватанга бахшида, монсеньер. Фақат бир оғиз амр этсангиз, кифоя!

– Раҳмат, дўстим! Ишонаверинг, буйруқ кутиб, узоқ маҳтал бўлмайсиз. Бироқ вазиятни чуқур ўргана бориб, унинг мушкул ва чигал жиҳатларига тўқнашмоқдаман, холос. Париж мудофаасини мустаҳкамла-

шим, душманга қарши тура оладиган ҳимоя чизиги яратишим ва ниҳоят, унинг тажовузини тўхтатишим зарур. Лекин мен қарши ҳужумга ўтмас эканман, бу ишларим қора чақагаям арзимади. Ҳаракат қилишим, ҳужум бошлашим шарт, лекин қандай?..

Герцог Габриэлдан маслаҳат сўрагандай бир зум тин олди. Зеро, у йигитнинг топқирлигини яхши биларди ва шу дамда ақлли бир таклиф айтишидан умидвор эди. Аммо виконт д'Эксмес сукут сақлаб, саволумуз қараб турарди.

– Мени сусткашликда айбланманг, дўстим, – дея давом этди Франциск Лотарингский. – Ўзингиз яхши биласизки, ланж одамлар тоифасидан эмасман, фақат мулоҳаза билан иш тутаман. Хуллас, шиддат ва ақлидрокни уйғунлаштирганим учун мендан ёзғириб юрманг... Бироқ илгаригидай эмассиз, нима гап, жуда хафа кўринасиз?..

– Мени қўяверинг, монсеньер, ўтинаман, Франция ҳақида гаплашаверайлик.

– Бўпти-да, – давом этди герцог. – Энди сизга мени азоблаётган дардни очиқ айта қоламан. Менимча, шу кунларда оламшумул ғалаба зарурки, шу билан халқнинг тушкун руҳи кўтарилсин, Франциянинг азалий шон-шуҳрати тиклансин. Вайроналарни ямаб-ясқаш билан кифояланмасдан, мағлубиятни лоақал катта бир зафар эвазига текислаш зарур.

– Мен ҳам айни шу фикрда эдим-да, монсеньер, – хитоб қилди Габриэль, иккисининг мушоҳадалари муштараклигидан у ҳам қувонч, ҳам ҳайратда эди...

– Шунақами? – сўради де Гиз. – Бунинг беҳад мушкул вазифа эканини тасаввур қила оласизми? Қолаверса, кимниям юраги дов берарди?

– Мен биладан, монсеньер.

– Биладан? Қани айтинг-чи?

– Мен ўйлаган халоскорлик икки оғиз гапга сигмайди, жаноби олийлари. Сиз бузрук инсонсиз, лекин хаёлимдаги жанговар вазифа ҳатто сизгаям чўпчак бўлиб туюлиши мумкин.

– Айтаверинг, миям жойида, – жилмайди де Гиз.

– Шундай бўлса-да, монсеньер, олдиндан айтиб қўяйки, ниятим дафъатан бемаъни, аҳмоқона ва асло амалга ошириб бўлмайдигандай кўринади! Аммо у мушкул ва хатарли холос.

– Айтаверинг-чи, жудаям қизиқтириб юборяпсиз! – шоширди Франциск Лотарингский.

– Бўлмаса, келишиб олайлик, жаноби олийлари: фақат таажукубланмайсиз. Бироқ такрор айтаманки, хавф-хатарлариям ҳазилакам эмас. Аммо мен уларга чап бериш йўллари биламан.

– Бўпти, Габриэль, гапира қолинг. Ие, жин урсин, ким эшикни тақиллатяпти? Сизми, Тибо?

– Ҳа, жаноби олийлари, – деди кириб келган эшик оғаси. – Кенгаш аъзолари тўпланиб бўлгач, айтиб қўйишни буюргандингиз. Соат икки бўлди, ҳализамон де Сен-Ренэ жаноблари сизни чақиргани кириб қолади.

– Дарвоқе, яхшиям эсимга солдингиз! – таъкидлади герцог де Гиз. – Мен кенгашда иштирок этишим лозим эди, раҳмат, Тибо, сиз бораверинг-чи... Кўриб турибсизки, қиролнинг ҳузурига киришим керак. Ниятингизни кечқурун батафсил сўзлаб берасиз, ҳозир гапнинг пўскалласини айтинг-чи, нима қилмоқчисиз ўзи?

– Бир оғизгина сўз, монсеньер: *Калени фатҳ этиш!*

– Калени?! – хитоб қилди ҳайратдан ёқасини ушлаган герцог.

– Унутманг, жаноби олийлари, ҳайрон бўлмасликка ваъда бергансиз.

– Ёпирай! Ўйлаган ишингизни қаранг! – гўлдиради герцог. – Тиш-тирноғигача қуролланган жангчилар-

нинг, мустаҳкам деворларнинг ва ниҳоят, денгизнинг ҳимоясидаги Калени забт этиш! Ахир бу шаҳар инглизлар тасарруфига ўтганига икки юз йилдан ошди-я! Кале – улар учун Франциянинг калити-ку! Мен ўзим жасоратлар ошуфтасиман, лекин гапингиздан жасоратнинг эмас, ўзини ўтга ташлашнинг ҳиди келмоқда!

– Жуда тўғри айтасиз, монсеньер. Зеро, айти ма-салада ўтга-чўққа уриш билангина зафар қозониш мумкин. Негаки, бундай ғалаба эҳтимоли бировнинг хаёлигаям келмайдиган иш-да.

– Балки... шундай бўлиши ҳам мумкиндир, – ўйчан жавоб қайтарди генерал-лейтенант.

– Агар мўлжалимни тўлиғича айтсам, ўзингиз ҳам рози бўласиз, монсеньер. Энг муҳими шуки, буни мутлақо махфий сақлаш, душманнинг фикрини чалғитиб, қалъа ёнида тўсатдан пайдо бўлиш зарур. Шунда икки ҳафтадаёқ шаҳарни қўлга оламиз!

– Бироқ буларнинг бари куруқ гап, холос, Габриэль. Аниқ режангиз борми?

– Бор-да, монсеньер, у жудаям оддий ва тушунарли...

Габриэль гапини тугатолгани йўқ, эшик очилди-да, хонага граф де Сен-Ренэ кириб келди ва таъзим қилди:

– Ҳазрати олийлари сизни кутмоқда, монсеньер!

– Кетяпман, граф, мана ҳозир, – деди герцог де Гиз ва Габриэлга қараб овозини пасайтирди: – Билиб турибсизки, чиқмасам иложи йўқ. Лекин кутилмаган, аммо ажойиб ниятингиз тинчлик бермайдў энди... Модомики, сиз шу мўъжизани амалга ошади десангиз, нега энди мен буни тушунмаслигим керак экан, дўстим? Соат саккизда олдимга кира оласизми?

– Роппа-роса саккизда хонангизда бўламан...

Эшик томон юра бошлаган герцог Габриэлга бир қаради-да, изига қайтиб, яна унинг ёнига келиб пичирлади:

- Янглишмадим-а, Калени фатҳ этамизми?
Габриэль бош ирғади ва жилмайди.
– Ҳа, монсеньер, Калени! – деди у бамайлихотир.
Герцог де Гиз қирол хузурига ошиқди, виконт
д’Эксмес уйига қайтди.

II. БОЛТАДАН ТОЙМАС ШЕРЮРАКЛАР

Габриэлнинг йўлига кўзлари тўрт Алоиза деразадан кўчага термилиб ўтирарди. Уни кўриши биланоқ ёшли кўзларини осмонга тикиб, худога шукрона айтди...

- Қирол билан кўришолдингизми, монсеньер?
– Кўришдим.
– Хўш, нима бўлди?
– Эски ҳаммом, эски тос, энагажон, кутиш, менинг пешонамга фақат кутиш ёзилган экан.
– Яна-я!? – қўл силтади Алоиза. – Ё Парвардигор!
Тагин кутасизми?

– Бекорчихўжа бўлсанггина кутишга тоқатинг етмайди. Лекин менинг мақсадим бор, шунгаям шукурки, мақсадга интилган киши зерикмайди.

У залга кириб, оромкурсининг суянчигига плашнни қўяркан, қоронғи бурчакдаги чуқур ўйга чўмган Мартен-Геррни пайқагани ҳам йўқ.

– Ҳой, Мартен, – чақирди Алоиза, – жаноби олийларининг қўлидаги плашни олсанг бўлмайдимми?

– Кечирасиз, кечирасиз! – ҳуши ўзига келган Мартен сакраб ўрнидан туриб кетди.

– Ҳечқиси йўқ, Мартен, безовта бўлма. Сен эса, Алоиза, Мартен бечорамизни кўп койийверма. Тез орада унинг садоқати ва шижоати менга асқатиб қолади. Бугун у билан муҳим вазифаларни хуфиёна келишиб олишим зарур!

Виконтнинг ҳар қандай амри Алоиза учун вожиб ва муқаддас эдики, яроқбардорга кулиб қараб қўйди-да, суҳбатга халал бермаслик учун чиқиб кетди. Икков ёлғиз қолишди.

– Хўш, Мартен, бунчалик берилиб нималарни ўйлаб ўтирувдинг?

– Эрталабки одамнинг гаплари ҳеч хаёлимдан кетмай қолди, монсеньер. Ўйлаяпман, ўйлаяпман...

– Ҳай, бир тўхтамга келолдингми? – жилмайди Габриэль.

– Афсуски, йўқ, жанобим. Тўғриси айтсам, зулматдан бўлак ҳеч балони кўролмаёпман...

– Ҳозирча, Мартен, ўзингниям, ҳаётингга қора чаплаган ўша эгизингниям бир муддат унутишинг керак бўлади. Кейинроқ ҳаммасининг тагига етамиз, кўнглингни тўқ қилавер. Сенга бошқа гап бор, менга ҳар қачонгидан ҳам зарурсан.

– Бу жудаям яхши, жаноби олийлари.

– У ҳолда бир-биримизни осон тушунамиз. Менга қолган умринг ва бор матонатинг керак бўлиб турибди. Сен менга ишона оласанми, ҳаётингни орзуларимга бағишлаб, ҳар қандай хатарга қарши боришинг мумкинми?

– Бўлмаса-чи! – бақираёзди Мартен. – Ахир бу менинг бурчим-ку!

– Баракалла, азамат! Лекин шошилмай ўйлаб кўр. Бу жуда мушкул ва хавфли ўйин!

– Жудаям соз! Менга худди шуниси керак-да! – қўлларини ишқалади Мартен.

– Юз марталаб ўлим билан юзлашамиз.

– Дов катта тикилсагина, қимор қизийди-да!

– Бироқ бу гардкам бешафқат, бошлаб қўйгач, охиригача ўйнашга мажбур бўласан!

– Монсеньер, майхонага кирма, киргандан кейин чикма, деб қўйибдилар, вассалом!

– Ишондим, – деди Габриэль. – Яна огоҳлантираманки, офат билан олишиш, довул келганда қувониш, кучинг етмай қолган чоғи йиғламасдан кула олиш керак бўлади.

– Бўпти, кулсак кулибмиз-да, хўжайин. Нафсиламрини айтсам, сиртмоқдан кейинги ҳаётим менга мўъжизаларнинг мўъжизаси бўлган. Агарда ана шу қўшимча умрим худога керак экан, ўлганим бўлсин ва зинҳор ўз жонимга аза очмайман.

– Зўр гап айтдинг, Мартен! Менинг аччиқ қисматимни баҳам кўришга ва ўз хожанг ортидан эргашишга шаймисан?

– Ортингиздан жаҳаннам оташига киришгаям тайёрман, олижаноб хўжайиним. Лоақал, ўша ердаги иблиснинг қитиқ патига тегиш учун ҳам изингиздан қолмайман!.. Айтинг-чи, монсеньер, ҳаётимдан бўлак яна у-бу хизмат керакмасми?

– Жудаям керак-да! – саволдаги дўлворлик ва шўхлик Габриэлнинг кулгисини келтирди. – Сенга яна битта юмушни юкламоқчиман, Мартен-Герр.

– Бемалол, жаноби олийлари, бажонидил бажараман.

– Ўзингдай ўнта йигит зарур, фақат тезроқ топасан. Қисқаси, бақувват, абжир, қўрқмас бўлиши керак, сув келса – симириб, тош келса – кемириб, игнанинг тешигидан ҳам ўта олсин. Шунинг иложи борми?

– Уриниб кўрамиз-да! Уларга яхшироқ хизмат ҳақи берасизми?

– Ҳар томчи қонига – нақд ўн тилла! Зиммамдаги сермашаққат ва шарафли мажбурият учун пулнинг бетига қарамайман.

– Унда осон экан, монсеньер, икки соат ичидаёқ сиз айтган олғирлардан бир галасини олиб келаман.

Францияда, алалхусус, Парижда унақанги учарлар тиқилиб ётибди. Бироқ айтинг-чи, уларга ким етакчилик қилади?

– Ўзим! – деди виконт. – Фақат гвардия капитани эмас, холис бир инсон бўламан, холос.

– Бўпти, монсеньер, беш-олтита юлдузни нарвонсиз урадиган жўраларим бор, жуда пишиб кетган, чайир йигитлар: сиз ҳам уларни биласиз, Италия юришида бирга бўлишган. Ўшандан буён кучини қаёққа қўйишни билмай зеркиб ётганди, бунақа иш топилганидан шундай суюнадики, «ҳой» дейишингиз биланоқ етиб келади. Шу бугуноқ ҳаммасини олдингизга териб қўяман, фақат кечки пайт.

– Айни муддао! – деди Габриэль. – Аммо шартимиз ягона ва қатъий: уларинг дарҳол Париждан чиқиб кетишга шай туради, ҳеч нарсани сўраб-суриштирмайди, мен билан юришни ва буйругимга бўйсунишни билади, тамом!

– Хавотирланманг: улар ўлиб кўрмаган холос, шон-шуҳрат ва олтин учун ўзини томдан ташлайди.

– Мен ишондим. Энди сенинг масалангга келсак...

– Менга ҳеч нарса керак эмас, – унинг гапини бўлди Мартен.

– Йўқ, Мартен, керак. Агарда бу хунрезликдан соғ-омон чиқсак, қилган хизматингни муносиб тақдирлайман, албатта. Ишончинг комил бўлсинки, душманларингни топиб, адабини бериб қўямиз. Қани, қўлни ташла-чи, оғайни!

– Хўп, жаноби олийлари! – Мартен Габриэлнинг узатилган қўлини ихлос билан ўпди.

– Энди эса, Мартен, дарҳол ишга киришавер. Мен ёлғиз қолишим зарур.

– Уйда бўласизми, жанобим?

– Ҳа, фақат соат еттигача, саккизда Луврга боришим керак.

– Сиз тўдабоши бўладиган йигитларнинг бир нечасини унгача ҳузурингизга етказиб келаман, монсеньер.

Мартен таъзим билан чиқиб кетаркан, ўзини еттинчи осмонда ҳис этарди: ахир, хожаси шундай катта ишни унга ишониб топширди-да...

Габриэль ёлғиз қолгач, хонасига қамалиб олди-да, Жан Пекуанинг режасини синчковлик билан ўрганишга киришди: ўйга чўмганича у ёқдан бу ёққа бориб-келар ва ўтириб нималарнидир қоғозга туширар эди-да, тагин ўрнидан туриб, фикрлай бошларди. Габриэль соат саккиздаги учрашувга пухта ҳозирланарди: шундай бўлсинки, герцог де Гизнинг бирорта эътирози жавобсиз қолмасин.

Мартен-Герр соат олтиларга яқин кириб келди-да, ҳам виқорли, ҳам сирли қиёфада деди:

– Олижаноб хожам, Франция ва қиролимиз учун сизнинг қўл остингизда қон тўкишга шай олти-етти азаматни қабул қила оласизми?

– Ёпирай! Олти-еттита?

– Ҳа, олти-еттита, лекин улар сизга нотаниш, Мецдаги синашта йигитларниям қўшсак, ўн кишига боради.

– Жин ургур-ей, темирни қизигида босибсан-да! Қани, бу ёққа олиб кир-чи!

– Яккама-якка киришсинми? – сўради Мартен-Герр. – Шунда яхши бўлади, сизда уларнинг ҳар бири тўғрисида муайян фикр тугилади.

– Майли, битта-биттадан чақиравер.

– Ижозатингиз билан, монсеньер, муҳим бир гапни айтиб қўйсам: уларнинг ҳаммасини биламан, қай бири билан шахсан танишлигим бор, бошқаси ҳақида аниқ маълумотларга эгаман. Буларнинг феъл-атвори,

орзу-нияти турлича, ягона жиҳати шуки, балодан ҳам қўрқмайди, синовлардан ўтган. Ҳаммасидаги ана шу жанговар сифатга кафилман. Шу боис, уларнинг нафси бузуқлигини ё бошқа нуқсонларини кечириб қўя қолсангиз дегандим.

Мартен-Герр ўзи учун асосий ҳисобланган шартини айтиб олгач, афт-ангори офтобда тобланган, бола юзли, чоғи, дунёни сув босса тўпигига чиқмайдиган, аммо зийрак қиёфадаги бир йигитни бошлаб кирди ва таништирди:

– Исми – Амброзио.

– Амброзио – ажнабийча-ку, демак, француз эмас мисиз? – сўради Габриэль.

– Худо билади, – деди Амброзио. – Гўдаклигимда кўчага улоқтиришган, Пиренеяда улғайганман: бир оёғим – Францияда, иккинчиси – Испанияда. Аслида, ҳароми эканимга кўникиб, худога шукур қиламан, онамга даъвойи достоним ҳам йўқ!

– Тирикчилик учун пулни қаёқдан топасиз?

– Бу жудаям осон. Менга иккала ватанимнинг йўллари бирдай: кучим етганича ўртадаги чегарада сергак тураман, бирининг бойлиги билан наригисини таништириб қўяман...

– Хулласи калом, – изоҳлади Мартен, – Амброзио контрабанда билан шуғулланарди.

– Бироқ ҳозирга келиб, – давом этди Амброзио, – Пиренеянинг ҳар икки ёнбағридаям ношукурлар пайимга тушишди. «Ол сенларга», дедим-да, Парижга ташриф буюрдим, бу шаҳарда довюрак одам...

– У Парижда уддабурролиги, абжирлиги ва шинлиги билан кун кўрмоқчи.

– Контрабандачи Амброзио қабул қилинсин! – жилмайди Габриэль. – Навбат, кимники?

Вақтичоғ Амброзио чиқиб, ўрнига ўта зоҳидона қиёфадаги тумшайган бир киши кириб келди.

– Исми Лактанций, – таништирди Мартен-Герр, – де Колинъи кўл остида хизмат қилганки, у ҳақда адмирал Колинъидан сўрашингиз мумкин. Бироқ Лактанций бориб турган католик бўлгани боис, шакколикда гумон қилинаётган қўмондондан юз ўгирган, холос.

Лактанций сўзсиз бош ирғаб, бу гапларни тасдиқлади ва яроқбардор унинг таърифини давом эттирди:

– Бу тақводор биродаримиз шу қадар олижанобки, виконт д’Эксмес жаноблари мурод-мақсадига етмоғи йўлида жон-у жаҳонини аямайди, лекин гуноҳи кибралардан фориғ бўлмоғи учун жиндайгина имтиёз беришингизни сўрайди. Зеро, ҳарбийлик бурчи ва эътиқод тақозоси диндош биродарига қурол кўтаришга, ҳатто қон тўкишга даъват этмоқда. Бу зарурат Лактанцийни муқаррар гуноҳга ботирадики, иложи борича жангдан сўнг покланишга жазм қилган. Инчунин, у неча диндошига қарши қилич кўтарган бўлса, жонидан кечса-да, уларнинг сонини аниқлайди ва ҳар бирига атаб рўза тутиб беради. Башарти, жангда бандаи бечораларни жароҳатлаган ёки худо берган умрига зомин бўлса, ҳар биттаси учун тазарру қилади ва шам ёқади.

– Тақводор Лактанций қабул қилинсин! – деди Габриэль кулиб.

Сукут билан кирган Лактанций таъзим қилди-да, сукут билан чиқиб кетди.

Мартен-Герр чехраси очиқ, кўллари нозик, ўрта бўй йиғитни бошлаб кирди. Эғнидаги уст-боши топ-тозагина эмас, ҳатто олифталарча эди. У Габриэлга таъзим бажо қилди-да, рўпарасида тек қотди. Исми Ивонне экан. Мартен таърифга тушди:

– Дўстларим орасидаги энг шинам йигит: Ивонне қўл жангида занжирдан бўшатишган шернинг ўзгинаси! Найза ва қиличи ишга тушгач, тамом, у ўзлигини унутди. Ҳар қандай штурм чоғи уни ҳаммадан олдинда кўрасиз, француз байроғини душман қалъаларига тикиш бўйича мутахассис.

– Демак, асл қаҳрамон экан-да? – сўради Габриэль.

– Кучим етганича ҳаракат қиламан холос, – ўнғайсизланди Ивонне. – Мартен-Герр арзимас хусусиятларимни лоф қилиб юборди.

– Асло! – эътироз билдирди Мартен. – Ҳақиқатни айтдим, холос. Гапларим ростлигини исботлаш учун дарҳол камчиликларингизни санаб ташлайман. Жаноби олийлари, айтганимдек, жангда ўлимга қарши тиккасига бора олади, бироқ кундалик турмушда қизлардай тортинчоқ ва таъсирчан. Чунончи, қоронғиликдан, ўргимчак ва сичқон-каламушлардан ўлгудай кўрқадим, худо кўрсатмасин, бирор жойи жиндайгина тимдаланиб қолса, беҳуш йиқилишим ҳеч гапмас. Фақат порох ҳидигина унга жасорат беради.

– Маъқул, – деди Габриэль, – биз уни зиёфатгамас, жангга оборамиз. Назокатли Ивонне ҳам қабул қилинсин...

Кейинги икки номзод бўйи шифтга етадиган давангирлар бўлиб, малласоч ва вазмин кишилар эди: бири қирқ ёшларда, иккинчиси эса йигирма бешдан ошмаган.

– Генрих Шарфенштейн ва унинг жияни Франц Шарфенштейн, – дея таништирди Мартен-Герр.

– Буларинг дев-ку! – ҳайратга тушди виконт д'Эксмес. – Қаерликсиз, йигитлар?

– Биз фрасозча озгина гапирган, – деди амаки.

– Нима деяпти ўзи?

– Бизники франсузча тил ёмон билдим, – қувватлади жиян-барзанги.

– Булар немис рейтарлари, – тушунтиришга киришди яроқбардор, – бошқачароқ айтганда – ёлланма жангчилар. Улар ўз кучини ким яхши тўласа, ўшанга пуллайди ва матонатнинг баҳоси қанчалигиниям билади. Иккиси испанлар ва англияликларнинг совунига кир ювиб кўрган: испанлар жуда кам ҳақ берган, инглизлар савдолашавериб, жонига теккан. Сиз буларни олинг, сираям доғда қолмайсиз, жаноби олийлари. Икков зиммасидаги бурчига шунчалар садоқатлики, ҳеч қачон мижғовланмайди, замбаракнинг ўқидан ҳам қўрқмасдан бостириб бораверади. Чунки жасоратни битимнинг шарти деб билишади-да.

– Бу жанговар мардикорларниям олганим бўлсин, – деди Габриэль, – ва янаям содиқ бўлиши учун моянасини олдиндан тўлаб қўяман. Яна ким бор?..

Мартен-Герр етовида қароқчисифат жулдурвоқи бир кимса ўрдакдай лапанглаб кириб келди ва қозига рўпара қилинган ўғридай Габриэлга жавдираб тек қотди.

– Унчалик истиҳола қилаверманг, Пильтрусс, – далда берди Мартен-Герр. – Манави турқингиз учун хижолат чекманг, зеро, сизнинг юзингиз ёруғ. Монсеньер, Пильтруссни йўлтўсар деб бўлмайди, лекин катта йўлларда «ов» билан шуғулланиши бор гап. Фақат қурт-қумурсқадай уймалашган истилочиларни, яъни талончиларни талайди. Французларни эса аябгина қўймасдан, ҳатто уларга ёрдам беради. Гапнинг индаллосини айтганда, Пильтрусс ўзига хос босқинчи. Лекин у эндиликда ана шу ҳаёт тарзини ўзгартиришга саъй қилмоқчи. Шу боисдан ҳам виконт д'Экмес байроғи остида жангга кириш таклифини жонудили билан қабул этди.

– Майли, – деди Габриэль, – масъулиятни сенинг зиммангга юклаган ҳолда унияма оламан. Шартим

шуки, энди у ўз жасоратини йўл-чўлларда эмас, мустақкам қўрганли шаҳарларда намойиш этсин.

– Хожамизга ташаккуринг қани, ҳой, довдир? – турткилади Мартен-Герр.

– Минг раҳмат, жаноби олийлари, – нафаси оғзига тиқилди Пильтруссинг. – Сиз жанобимга ваъда бериб айтаманки, ҳеч қачон икки-уч киши билан урушмайман, камида ўнта душманнинг додини бераман.

– Ниятинг йўлдошинг бўлсин! – жилмайиб қўйди Габриэль.

Пильтруссдан кейин кирган шахснинг афт-ангори тунд ва бўзарган бўлиб, алламбалодан ранжиганга ўхшарди. Унинг бедаво башараси чандиққа тўла: Мартен ушбу сўнгги жангчини ажабтовур Мальмор лақаби билан таништирди.

– Жаноби виконт, – деди у, – Мальмор бояқишнинг қабул қила қолинг. Уруш-юриш унинг жону дили. Жанг деган жойда ўзини томдан ташлаворган, лекин мириқиб жанг қилиш бу шўрликка сираям насиб этган эмас. Негаки, у шунчалар жасурки, ёв билан илк тўқнашувдаёқ олға отилиб, дарровда яраланади-да, то бу лазаретдан тузалиб чиққунича уруш поёнига етган бўлади. Унинг аъзойи бадани ғуж-ғуж жароҳат асоратларидан иборат, лекин роса чиниқиб кетганки, худонинг марҳамати билан тезгинада тузалиб, янги урушга интизор бўлиб ўтираверади. Монсеңьер, библиб турибсизки, бу дарду дунёси жанг бўлмиш зотни ноумид қилиш мумкинмас, зотан, сизга нафи тегиши мумкин.

– Гап йўқ, – деди Габриэль, – тиниб-тинчимас Мальморингнинг олдим. Хўш, бўлак номзодларинг йўқми, Мартен?

– Тугади, монсеньер.

– Тасанно, дидинг чаккимас, – таъкидлади Габриэль. – Керакли шоввозларни танлай билганинг учун сенга раҳмат.

– Ҳа, – деди Мартен-Герр ийманиб, – бунақа йигитлар ҳар ердаям топилавермайди.

– Мен ҳам шу фикрдаман. Жудаям кучли гуруҳ тўпланди.

– Синашта фахрийларимиздан Ландри, Обрио, Шенель, Котамин ва Балюниям бу сафга қўшилса борми?.. Ҳали ўзингиз борсиз, жаноби олийлари, қўл остингизда тўрт-беш мулозим... Буларнинг барини жамлаб, олға бошласангиз, жўмардлар дастаси бўладнки, дўстларнинг, айниқса, душманларнинг рўпарасида кўксини ҳар қанча керса арзийверади.

– Тўппа-тўғри! – деди Габриэль. – Уларни қуроллантиришни ўзингга топшираман. Мен учун эса бугунги кун ҳали давом этади.

– Кеч бўлиб қолди-ку, монсеньер, шу тобда қаёққа бормоқчисиз? – қизиқди Мартен-Герр.

– Луврга! Герцог де Гиз соат саккизда кутишини айтганди, – жавоб берди Габриэль ва ўрнидан қўзғалди. – Ғалаба мен учун қанчалар зарур эканини сен ҳатто тасаввур ҳам қила олмайсан-да! Аммо мен унга эришаман, албатта!

Габриэль эшик томон бораркан, ўзига ўзи ваъда берди: «Ҳа, дада, мен сизни қутқараман! Ҳа, Диана, мен сени озод қиламан!»

12. ЭЛЧИ ЭПСИЗ ЭПЧИЛ ЭКАН

Энди, муҳтарам китобхон, сиз билан хаёлий сафарга отланиб, Париждан чиқамиз ва олтмиш лёё йўл босамиз.

Кале шаҳри, 1557 йил, ноябрь ойининг сўнгги кунлари.

Виконт д'Эксмес жўнаб кетгач, йигирма беш кун ҳам ўтгани йўқ эдики, бу инглиз шаҳрига унинг вакили етиб келди.

– Мен зудлик билан губернатор лорд Уэнтурорсга учрашмоғим лозим, – оёқ тираб талаб қиларди у, – собиқ ҳарбий асир учун сўралган миқдордаги пулни келтирдим...

Бироқ виконтнинг бу калтафаҳм чопари шунчалар ланговур эдики, ҳарчанд энг ўнғай йўлни кўрсатиб берсалар ҳам, бўлимсизлик билан вақтини елга совураверди-да. У меровланган кўйи дарвозадан йигирма карра ўтиб кетди, яккаш ниқобланган хуфиёна эшикларга туртинарди, холос. Довдир бояқиш жуда-жуда қийналди: бош дарвоза биқинидаги ҳарбий истеҳкомларнинг деярли барини айланиб, роса саргардон бўлди.

Ахийри, унинг оғзига чайнаб солиб қўйишди ва ниҳоят, жоиз йўлни бир амаллаб топди. Биз ҳикоя қилаётган олис мозийда: «Мен губернатор жанобларига ўн минг экю пул олиб келгандим», – жумласи шунчалар сеҳрли калима эдики, ҳатто тилсимларнинг қопқаси очилиб кетарди. Инчунин, энг жиддий ва қатъий расмиятчиликлар ҳам ўша лаҳзадаёқ адо этилди: чопарни номигагина тинтиб кўришди, дарҳол лорд Уэнтурорс хабардор қилинди, алалоқибат, беҳад катта маблағ келтирувчининг истиқболига Каленинг дарвозаси ланг очилди.

Бироқ Габриэлнинг элчиси Каленинг кўчаларида яна кўп сарсон бўлибгина губернаторнинг қасрини топа олди. Хулласи калом, атиги ўн дақиқалик йўлда бир соатдан ортиқроқ тентираб, кошонага кириб борди ва губернатор ўша ондаёқ қабул қилди. Аммо лорд Уэнтурорснинг жуда диққати ошиб ўтирганди. Чопар ташрифдан муродини баён қилиб, олтин тўла вазмин халтачани стол устига қўйгач, инглиз сўради:

– Мабодо, виконт д’Эксмес бу пулдан бўлак яна бирор омонат бергани йўқмиди?

Пьер (чопарнинг исми шунақа) лордга меровларча мўлтайиб боқди.

– Тақсир, – деди, – мана шу гаров пулини қўлингизга топширишдан ўзга буйруқ олган эмасдим. Хожам менга бошқа ҳеч нарса бергани йўқ, ҳайронман, агар ишонмасангиз...

– Бўпти-бўпти! – унинг сўзини бўлди лорд Уэнтурс. – Демак, у ерга боргач, виконт д’Эксмеснинг эси кириб қолибдики, бу билан ҳатто уни табриклайман. Француз саройи тирранчанинг хотирасини ўтмаслаштирибди-да.

Ортидан нимовозда шундай деди:

– Унутиш ҳам – ярим бахт!

– Сиз-чи, милорд, ўзингиз менинг хожамга у-бу нарса бермоқчи эмасмидингиз? – чопар шундай деркан, англияликнинг нега ух тортганига ақли етгани йўқ, албатта.

– Модомики, у индамаган экан, мен ҳам индамай қўя қоламан-да, – деди лорд Уэнтурс қуруққина қилиб. – Фақат шу гапни айтиб қўйсангиз бўлди: ҳам аслзода ва ҳам Каленинг губернатори сифатида то биринчи январга қадар унинг хизматига ҳозир-у назирман. Ўзи тушуниб олади.

– То биринчи январгачами? – қайта сўради Пьер. – Унга шундай дейишим керакми, милорд?

– Ҳа, худди шундай. Энди эса, азизим, манавиларни олиб қўясиз: пулни олганим ҳақида тилхат ва олис сафардаги овозагарчиликларингиз учун жиндай чойчақа. Олинг, олаверинг!

Пьер бир зумгина тараддудлангандай бўлди-да, сўнг-ра картмонни лорд Уэнтурс қўлидан олди ва деди:

– Ташаккур, милорд. Ижозатингиз билан битта илтимосим бор эди, шуни айтсам майлими?

– Хўш, қандай илтимос экан?

– Сиз жаноби олийларига камина келтириб берган пулдан ташқари виконт д'Эксмеснинг шу ерлик бировдан қарзи бор экан-да... Оти нимаям эди?.. Ҳа-а, топдим, Пьер Пекуа, виконт ўша одамнинг уйида турганмиш.

– Хўп, шунга мен нима қилишим керак?

– Ҳеч нарса, милорд, мен ўша Пьер Пекуага учрашиб, хожамнинг қарзини тўлаб кетишимга ижозат берсангиз бўлди.

– Марҳамат, – деди губернатор. – Мен тайинлайман, сизни унинг уйига бошлаб боришади. Биламан, сиз йўлдан ҳориб-толиб келгансиз, бироқ мен бу ерда жойлашувингизга рухсат беролмайман. Негаки, маҳаллий қонун-қоидамизга биноан ажнабийларнинг, айниқса, французларнинг Каледа яшаши мумкин эмас. Бўлмаса, энди хайрлашамиз, яхши боринг, азизим.

– Хайр, милорд, илтифотингиздан миннатдорман.

Чопар губернаторнинг кошонасидан чиққач, шаҳар бўйлаб яна анча анқайиб юрди: у Мартруа кўчасини изларди. Китобхоннинг ёдида бўлса керакки, қуролсоз Пьер Пекуа шу кўчада истиқомат қилади. Габриэлнинг вакили ахийри излаган манзилени топди ва мезбонга рўпара бўлди. Қуролсоз аввалига уни буюртмачилардан бирортаси деб совуққина қабул қилди, қовогини очгани йўқ.

– Мен Париждан келдим, виконт д'Эксмес юборди, – деган жумлани эшитиб, шаҳарликнинг юзи ёришиб кетди ва хитоб қилди:

– Виконт д'Эксмес юборди?

У шоша-пиша халфага буюрди:

– Кантен, ўқдай учасан-да, биродарим Жанни топиб, виконт д’Эксмесдан одам келганини айтасан!

Халфа чиқиб кетгач, уста яна меҳмонга ўгирилди:

– Айта қолинг, огайни! Бари бир билардим, виконт бизни ҳеч қачон унутмаслигига ақлимиз етарди! Тезроқ айтинг, не хушxabарлар олиб келдингиз?

– Виконт кўпдан-кўп салом айтиб, самимий миннатдорчилик билдирди ва манави картмонни сизга беришимни тайинлаб, бешинчи кунни эслатиб қўйишимни буюрди.

– Шу холосми?

– Шу холос.

– Биз бу хонадонда уч киши яшаймиз: мен, қондош оғам Жан ва синглим Бабетта, – деди қуролсоз хавотирли оҳангда. – Сиз менга учрашингиз керак экан, бу тўғри. Наҳотки ё Бабеттага, ё Жанга бирор оғиз сўз айтиб юбормади?

Шу дамда Жан Пекуа кириб келди.

– Виконт фақат сизга учрашимни буюрувди, бошқа ҳеч гапдан хабарим йўқ.

– Шунақа денг? Эшитдингми, Жан: виконт д’Эксмес ташаккур айтибди, қарзини қайтарибди, бешинчи кунниям эслатибди. Бошқа ҳеч нима...

– Шошма-чи, Пьер! – дея унинг гапини бўлди Жан. – Модомики, сиз виконт д’Эксмес хизматида экансиз, унинг мулозимларидан Мартен-Геррниям танирсиз, албатта?

– Мартен-Геррними? Албатта, танийман, ахир у виконтнинг яроқбардори-ку!

– Мартен д’Эксмес билан доимо бирга бўладими?

– Доимо.

– Калега келаётганингиздан униям хабари бўлганмиди?

– Биларди, ҳатто у мени виконтнинг дарвозасидан кузатиб қўйди.

– Шундаям ҳеч нима дегани йўқми?

– Айтдим-ку, йўқ.

– Эҳтимол, Мартеннинг омонат гапи махфийдир? У ҳолда энди эҳтиёткорликка эҳтиёж қолмаган, ҳаммасидан воқиғамиз ва бор гапни бизнинг иштирокимиздаям айтишингиз мумкин. Бугинамас, биз чиқиб турамыз, Мартен-Герр назарда тутган одам киради ва у билан юзма-юз гаплашиб оласиз.

– Номусимни ўртага соламанки, – ўзиникини маъқуллади чопар, – сўзларингиздан биттасиниям тушунолганим йўқ.

– Гишт қолипдан кўчган, Жан! – алам билан бақирди Пьер Пекуа. -- Жароҳатлаб бўлишди бизни, энди уни тирнаб, қонини чиқаришдан не фойда!?..

Жан сукут билан бош эгди. Ҳеч нарсага ақли етмаётган чопар сўради:

– Пулни санаб олмайсизларми?

– Зарур келгани йўқ, – хўмрайди Жан. – Манавини олиб қўй, огайни, мен чиқиб айтаман, сенга егулик беришади.

– Чойчақангизга рози бўлинг, – қизарди вакил. – Қорним тўқ, йўл-йўлакай тамадди қилиб олувдим. Зудлик билан изимга қайтишим зарур: губернаторингиз бу ерда қолмаслигимни буюрган.

– Биз ҳам сени бу ерда ушлаб турмаймиз, биродар, – деди Жан Пекуа. – Хайрлашамиз, фақат Мартенга бир оғиз... ёки... керакмас, унга ҳеч нарса дема! Аммо виконт жанобларига айтиб қўйгинки, биз ундан миннатдоримиз ва ойнинг бешинчи куни ҳамиша ёдимизда.

Ҳалитдан бери ўйга чўмиб ўтирган Пьер Пекуа қўшиб қўйди:

– Биз бутун бир ой давомида интизорлик билан кутишимизни хожаанга тайинлайсан. Башарти, ой тугаб, янги йилга ўтиб кетса, демак, унинг қалбидаги хотиралар омонат бўлиб чиқади... Негаки, ҳақиқий аслзодалар нафақат пулни, яхши одамлар унга ишонган пинҳоний сирларни ҳам унутмаслиги лозим. Энди эса хайрлашамиз.

– Сизларни худо ўз паноҳида асрасин, – деди ви-конт д'Эксмеснинг элчиси. – Нимаики деган бўлсангиз, ҳаммасини хожаанга етказаман.

Пьер ўрнидан қимирламади, уни Жан кузатиб қўйди.

Элчининг эпсизлиги яна панд берди: у бош дарвозани топиб олгунча Кале шаҳрининг барча қинғир-қийшиқ кўчаларини ҳам узунасига, ҳам кўндалангига кезиб чиқди. Соқчилар унинг рухсатномасини кўришди, чўнтаklarини титкилашди ва «тўрт томонинг қибла» дейишди.

Чопар шитоб билан йўлга тушди, шаҳардан бир льё олислагачгина тўхтади. Бир оз нафас ростламаса бўлмасди. Йўл четидаги дўнгликда ўтираркан, унинг лабларида мамнун табассум жилва қилди ва ўзига ўзи дерди:

– Ақлим етмайдики, бу шаҳар аҳлига бир бало бўлган: ҳаммасининг қовоғи осилган, нимадандир хафа. Лорд Уэнтурс билан д'Эксмеснинг орасидан қора мушук ўтган, Пекуаларнинг эса Мартен-Геррда ололмаган қасди борми-ей... Дарвоқе! Уларнинг олди-бердиси билан менинг неча пуллик ишим бор?.. Ўз ишимни эпладим – кифоя-да! Тўғри, бирор парча қоғозга белгилаганим йўқ, лекин шаҳарни миридан-сиригача билиб олдим ва миямда сақлаб қолдим.

У яна бир карра хаёлидан ўтказди: кўчалар, истеҳкомлар, соқчилик постлари кўз олдида намоён

бўлди. (Чопар гўё меровланиб юриб, буларнинг бари-ни обдан кўриб олганди-да.)

– Жуда соз: ҳаммаси аниқ ва тушунарли, – кўнглидан кечирди у. – Герцог де Гиз хушвақт бўлади энди. Агар омадимиз келиб, худо ишимизни ўнгласа, олти ҳафтадан кейин Кале шаҳри қўлимизга ўтади.

Китобхонимизнинг тафаккурини толиқтирмаслик учун айта қоламиз: эпсиз элчи ниқобидаги бу кишини Пьетро Строцци дейишади. У ўз замонасининг энг истеъдодли, маълум ва машхур муҳандисларидан бири эди...

13. 1557 ЙИЛНИНГ 31 ДЕКАБРЬ КУНИ

Пьетро Строццининг ташрифи чоғи лорд Уэнтурорс нечун ўз ёғига ўзи қовурилиб ётганини тушуниш қийинмас. У виконт д’Эксмесни калондимоғ оҳангда, тилидан заҳар томиб эслаган экан, бунинг асл сабаби ҳам аён.

Гап шундаки, ошиқ-зиндонбонга нисбатан герцогиня де Кастро қалбидаги нафрат гулхани тобора ловуллаб бораётганди.

Қачонки, бу золим жигарсўхта кирмоқчи бўлса, Диана минг бир баҳонани ўйлаб топардики, уни ёнига йўлатмасди. Башарти, лорд бир амаллаб кириб олган тақдирда ҳам, учрашув хоним учун азоб-уқубатнинг ўзгинаси бўлардики, буни унинг эзгин ва изтиробли чеҳрасидан уқиш мумкин эди.

Энди жаноби губернаторнинг ўзига келсак, ҳар гал хонимнинг хонасига кириб-чиққач, тобора ўкиниб, руҳи тушиб борарди. Бироқ бари бир бу чатоқ муҳаббатдан воз кечишга кучи етмасди. Заррача умид бўлмаса-да, умидворликдан толмасди. У Дианага жўмард бўлиб кўринишга тиришгани билан, аслида бу «бо-

одоблиги» асирага зулим, холос. Аммо аёлга шароитни аъло даражада яратиб берди: франциялик паж-мулозимни хизматига қўйди, Уйғониш даврида ҳамманинг оғзига тушган италиялик машҳур машшоқни олдириб келди. Бир гал Диана шарафига базми жамшид уюштириб, Каледаги ҳамма инглиз акобирларини чорлади, ҳатто, Англияга ҳам таклифнома жўнатди. Бироқ оқибат шу бўлдики, ўша зиёфатга де Кастро хоним қадамини ҳам қўйгани йўқ.

Аёлнинг бунчалар бефарқ ва безътиборлиги боис лорд Уэнтурс бир неча бор айниб ҳам кўрди: Генрих Иккинчининг таклифига биноан каттагина товон тўловини олгани ва беғам-беташвиш яшагани маъқул эмасми? Аммо бу дегани Дианани Габриэлга қўшқўллаб топшириш билан баробарки, бундай жасоратга англияликнинг на руҳий кучи етмасди, на юраги дов бермасди. Ана шу ҳардамхаёллик билан кунлар, ҳафталар, ойлар ўтди.

1557 йилнинг 31 декабрь куни эди, лорд Уэнтурс герцогиня де Кастро ҳузурига одам киритди ва хоним уни қабул қилишга розилик билдирди.

Яна ўша жонга теккан дилрози бошланди. Диана камин олдида ўтирарди: лорд иккиси дахлдор, аммо ҳеч қачон уларни бир-бирига боғлолмайдиган туйғунини ўртага солаверди.

– Йўқ, хоним, сизнинг бунчалар оёқ тирашингиз замирида ақл бовар этмас даражада ғайритабиийлик яширин. Агарда бетайин бир нажотга умид сақламаганингизда, мени бунчалар хор қилолмасдингиз. Наҳотки сиз мутлақо иложи йўқ нарсанинг иложи бўлади деб хомтама бўляпсиз? Ўзингиз ўйлаб кўрингчи, сизга қаёқдан мадад келиши мумкин?

– Худо бор, қирол бор... – Диана бир тўхталиб олди.

Лорд фаҳмлади: Диана виконт д'Эксмесни ҳам айтмоқчи эди. Уэнтуорс ҳам бу нохуш исми тилга олишдан ўзини тийди-да, аччиқ таънага ўтди:

– Худодан сўраганингиз билан бефойда, хоним. Мана бутун бир йил яқунландики, илоҳий нажотнинг дом-дараги йўқ.

– Энди умидим эртага бошланадиган янги йилдан, тақсир.

– Франция қироли бўлмиш падарингизни эса, – давом этди лорд Уэнтуорс, – худо олам-жаҳон ғалвага кўмиб ташлаган. Ахир, салтанати бошидаги кулфатлар шунчалик мудҳишки, унинг олдида қизининг ғам-ғуссаси писта пўчогигаям арзимади-да.

– Бунақанги беандиша хулосалар фақат сизга хос! – деди Диана ошкора таъна билан.

– Лорд Уэнтуорс асло ёлгон гапирмайди, хоним. Ҳукмдор дадангиз не кўйга тушиб қолганидан хабарингиз борми ўзи?

Дианани бир ваҳима босган эса-да, сир бой бермади, аксинча, узиб олди:

– Манави зиндонингизда ниманиям билиш мумкин?

– У ҳолда, марҳамат, мана мендан сўранг, ҳаммасини айтиб бераман, – Диана сўзларига эътибор бера бошлаганидан лорд мамнун эди. – Хуллас, билиб қўйингки, герцог де Гизнинг Парижга қайтиб келишиям Франциядаги вазиятни заррача ўзгартиролмади. Саноқли янги отрядлар тузилди, саноқли вайрона истеҳкомлар тикланди, бор гап шу холос! Бугунги қунда французларингизнинг боши қотган, нима қилишини билолмасдан гаранг. Бечоралар қаёққа юрсин: Люксембурггами ё Пикардиягами? Эҳтимол, Сен-Кантен ёхуд Гамни қайтариб олмоқчи бўлишар?..

– Кале томонга қўшин тортсалар-чи?

Диана беихтиёр оғзидан чиқиб кетган бу сўз қандай таъсир қилганини билиш учун губернаторнинг

кўзларига тикилди. Бироқ лорд Уэнтуорс унинг кутганига қарши кипригини ҳам қимирлатгани йўқ, аксинча, беписанд кулди:

– Ҳай-ҳай, хоним, илтифотингиз билан шу саволингизга жавоб қайтармай қўя қолсам. Ҳарбий илмдан тариқча хабари бор ҳар қандай одамга аёнки, герцог де Гиздай тажрибали саркарда бу аҳмоқона ҳужумни ҳатто хаёлигаям келтирмайди. Мабодо, шундай қилса, у ўзини бутун Европа олдида иснодга қўяди, холос...

Ана шу дамда эшик ортидан қадам товушлари эшитилиб, хонага қандайдир аскар шитоб билан кириб келди. Лорд Уэнтуорс шартта ўрнидан турди-да, унга ўқрайди:

– Нима гап? Кимсан? Нега сўрамай кирдинг?

– Мени лорд Дерби жўнатди ва махсус топшириқ берди: кеча кузатувчилар Каледан ўн верста масофада французларнинг икки минг кишилик ҳарбий қисмини кўришибди.

– Ана холос! – деворди қувончини яширолмаган Диана.

Аммо лорд Уэнтуорс пинагини ҳам бузмади ва яна чопарга тирғалди:

– Шу арзимас ваҳима ҳузуримга сўроқсиз киришингга баҳона бўлдимми?

– Афв этасиз, милорд, – довдиради бояқиш, – лекин лорд Дерби...

– Лорд Дерби шабкўр бўлиб қолибди, – уни гапиртирмади губернатор. – Йўлдаги қумтепаям унга тоғ бўлиб кўринаверади. Менинг номимдан худди шундай деб қўйгин. Бўптими?

– Бош устига, милорд, аммо лорд Дерби тунги соқчилар ададини икки ҳисса оширишни...

– Сираям кераги йўқ! Айтиб қўяй, минбаъд, бунақа ваҳималарингиз билан кўзимга кўринманг!

Чопар таъзим билан чиқиб кетгач, Диана маънодор жилмайди:

– Кўриб турибсизки, милорд, сиз чўпчак деб ўйлаган нарса энг яқин ёрдамчиларингиздан бирининг наздида жиддий хатарга айланиб бўпти!

– Бироқ, хоним, лорд Дербининг ўтакасини ёрган ҳодисанинг сабабини айтаманки, ҳар қачонгидан ҳам ҳафсалангиз пир бўлади-да. Менимча, бунинг икки ёқлама сабаби бор. Биринчиси шуки, де Гиз билан де Невер оқил ва сермулоҳаза қўмондон сифатида Ардр ва Булондаги аскарларнинг таъминоти ҳақида қайғурганлари боис ўша отрядни жўнатган бўлишлари мумкин. Ёки икки минг кишини Калега ташлаш билан Гам ва Сен-Кантендаги асосий мақсадни ниқоблашмоқчи: яъни душманни чалғитиб олгач, шартта орқага ўгирилиб, ана шу икки шаҳардан биттасига тўсатдан ҳамла қилишади.

– Улар Калега эмас, Гам ё Сен-Кантенга ҳужум қилишини қаёқдан била қолдингиз?

– Айтдим-ку, хоним, Кале шундай мустаҳкам қалъаки, уни ҳеч қандай ҳамла билан қўлга киритиб бўлмайди. То унинг деворларига етиб келгунча аввал Авлиё Агата ва сўнгра Ньеллэ фортларини эгаллаш зарур. Бунинг учун эса камида ўн беш кун жанг қилиб, фақат галаба қозониш керак. Бу ўн беш кун ичида Англия ўз қаламравидаги ушбу бағоят муҳим шаҳар учун ўн беш карра ёрдам жўната олади! Калени фатҳ этармишлар! Ҳа-ҳа-ҳа! Ахир, бундай телбалик кулгидан бошқасига ярамайди-да!

Кўнгли чўктирилган Диана алам билан гина қилди:

– Мен – ўламан десам, сиз – куламан дейсиз. Шу ҳолда бир-биримизни тушунишимиз мумкинми, айтинг-чи?

Лорд Уэнтуорс ўзини ноқулай сезди:

– Хафа бўлманг, хоним! Мен сиздаги пуч орзуларни тарқатмоқчи эдим, холос. Сиз хомхаёлларга банди бўлиб қолганингизни, Калени забт этиш қиролингиз саройидагиларнинг бари ақлдан озгандагина эсга келиши мумкинлигини исботламоқчи бўлувдим-да.

– Девоналик қаҳрамонликка айланиши ҳеч гапмас, – мағрур бош кўтарди Диана. – Мен шундай девоналарни биламанки, ор-номус ёхуд бурч йўлида буюк ишларни дўндира оладилар.

– Ким экан ўша девона? Виконт д’Эксмесми? – ёввойиларча қичқирди ўзини босолмай қолган лорд Уэнтуорс.

Дина ҳайратдан донг қотиб қолганди:

– Бу исмни сизга ким айтди?

– Хоним, ошкора иқрор бўлингки, ана шу исм ҳалитдан бери тилингизнинг учида турганди ва худо билан қиролнинг номини тилга олар экансиз, ушбу учинчи халоскорингизга руҳан мурожаат қилдингиз!

– Кўнглим сирлари ҳақидаям сизга иқрор бўлишим, ҳисобот беришим шарт бўлиб қолдимми?

– Ҳисобот... йўқ, ҳисобот берманг... мен усиз ҳам баридан бохабарман... Айни хусусда ҳатто сиз билмаган сирлар ҳам каминага аёнки, айтиб беришим мумкин... Мен шуни равшан биламанки, виконт д’Эксмес Сен-Кантенда сиз каби асирга тушган ва сизни қандай кўчиришган бўлса, уни ҳам Калега шундай кўчиришган.

– Калега-я? – таажубланди Диана.

– Бироқ айни дамда у Каледа эмас. Агар у шу ерда бўлганда, номини тилга олармидим? Виконт д’Эксмес озод этилганига икки ой бўлди.

– Мен эса дўстим қўл узатса етгудай жойда эканидан гофил қолаверганман!

– Сиз гофил эдингиз, лекин у хабар топган экан. Айта қоламан, шу ерда асиралигингиз маълум бўлгач, анча дўқ-пўписалар қилди. Мени дуэлга чақириш билан кўрқитди: Калени забт этармиш!

Диана хитоб қилди:

– Мен унга ишонаман, энди ҳар қачонгидан кучлироқ ишонаман!

– Майли, лекин жуда қаттиқ ишонворманг. Эслатмоғим жоизки, у менга дағдаға қилиб кетганидан буён икки ой ўтиб бўлди. Шунча вақт ичида ўша тўппонча полвонингиздан анча-мунча хабарлар етиб келди. Масалан, ноябрь ойининг охирлари эди: озодлиги эвазига белгиланган товон пулини тийинигача жўнатибди, чопари қўлимга нақд топширди, аммо надоматлар бўлғайким, шаҳар олиш ҳақидаги ваҳималаридан бирор сўз айтолмабди!

– Сабр қиласиз, милорд, у жуда ориятли одам, ҳамма қарзларини узади, албатта.

– Шунга ишнолмайман, хоним, ахир, тўлов муддати ўтиб бўлди-да.

– Нима демоқчисиз, тақсир?

– Мен ўша чопар орқали ҳар икки қарз масаласи эсимда турганини, то бир минг беш юз эллик саккизинчи йилнинг биринчи январига қадар виконтнинг хизматига мунтазир эканимни айтиб юборгандим.

– Хўш, шунга нима бўпти?

– Ие, бугун ўттиз биринчи декабрь, хоним.

– Нега ошиқасиз? Олдинда нақд ўн икки соат муҳлат бор ҳали.

– Мутлақо тўғри, – тасдиқлади лорд, – башарти, эртага худди шу пайтгача карранда виконт ўз сўзининг...

Лекин лорд Уэнтуорснинг оғзидаги-оғзида, бўғзидаги-бўғзида қолаверди: хонага ўтакаси ёрилган лорд Дерби ҳовлиқиб кириб келди.

– Милорд! – қичқирди у. – Мен айтувдим-ку, милорд! Французлар! Калега бостириб келишмоқда!..

– Бас қилинг! – қўл силтади губернатор, унинг ҳам ранги ўчиб кетганди. – Бас! Мумкин эмас! Сиз бу гапни қай гўрдан топдингиз? Яна ўша миш-миш, тахмин ва алаҳлашларми?

– Афсуски, ундаймас, милорд, айни ҳақиқат!

– Жим, Дерби, секироқ гапиринг, – танбеҳ берди губернатор ва лейтенантнинг яқинига борди. – Ўзингизни қўлга олинг! «Айни ҳақиқат» деганда нимани назарда тутяпсиз?

Лорд Дерби хожасининг Диана ҳузурида мулзам бўлишни истамаётганини англади-да, овозини пастлатди:

– Кутилмаганда Авлиё Агата истехкомига ҳужум бошланди. У ерда ҳеч қандай тайёргарлик йўқ эди: қўрқаманки, ишқилиб, улар шаҳарга янаям яқинлашиб, дастлабки ғовлардан ўтмаган бўлишсин-да!

Уэнтуорс жазава билан эътироз билдирди:

– Улар ҳали биздан олис-олисларда!

– Албатта, милорд. Лекин у ердан Ньеллэ кўпригига тўппа-тўғри йўл бор, Ньеллэ кўпригидан шаҳаргача эса қўл узатса етгудай масофа қолади, холос.

– Ёрдам жўнатдингизми?

– Жўнатдим, милорд, фақат сиздан берухсат, мени афв этасиз...

– Тўғри йўл тутибсиз!

– Ишқилиб, мадад кучлари гишт қолипдан кўчганда етиб бормаса гўрга-да!

– Ким билсин? Қўрқишнинг ҳожати йўқ. Ҳозироқ Ньеллэга бориб, ўша девоналарни бу телбалиги учун додини бериб қўямиз! Башарти, Авлиё Агата фортини эгаллаган бўлсаям, дарров ҳисобни тўғрилаймиз: истехкомни қайтариб оламиз, уларни қувиб соламиз!

– Ишқилиб, худо ёр бўлсин-да! – тавалло қилди лорд Дерби. – Аммо бизни жудаям гафлатда қўйишди!

– Ҳечқиси йўқ, ҳали уларга кўрсатаман! Қўмондон ким экан?

– Номаълум. Эҳтимол, де Гиз ёки де Невердир. Менга бу хабарни келтирган отлиқ айгоқчи олисдан уларнинг сафига назар ташлаб улгурибди ва биринчи қатордаги собиқ асирингизга кўзи тушибди: виконт д'Эксмес-чи, эсингиздами?

– Падарингга лаънат! – тутақди муштлари ту- гилган губернатор. – Бўпти, Дерби, юринг, тезроқ борайлик-чи!..

Лорд Уэнтуорс хайрлашгани Дианага ўгирилди:

– Маъзур тутадилар, хоним, сизни ёлғиз қолди- ришга мажбурман. Зарур иш чиқиб қолди...

Ҳаммасини эшитиб турган герцогиня «чақиб» олди:

– Бора қолинг, милорд, афсуски, уч пуллик бўлган обрўйингизни тикламасангиз бўлмайди. Қолаверса, икки нарсани сизга эслатиб қўймоқчиман. Биринчи- дан, амалга ошмайдиган туюлувчи орзулар хамирдан қил суғургандай рўёбга чиқади. Иккинчидан, фран- циялик аслзоданинг ваъдаси билан ҳисоблашмаслик мумкин эмас. Иннайкейин, ҳозирча биринчи январга ўтганимиз йўқ!

Лорд Уэнтуорс қутуриб кетди. Бирор сўз айтишга тили айлангани йўқ ва ташқарига ўқдай отилди.

14. ЗАМБАРАКЛАР НАЪРАСИ ОСТИДАГИ МАСЛАҲАТ

Лорд Дерби ўз тахминида янглишмаганди. Воқеа- ларнинг асл тафсилоти бундай.

Ўша тунда де Невернинг отрядлари ва де Гиз қў- мондонлигидаги қисмлар бирлашиб, шитоб билан

йўл босдиларки, Авлиё Агата истехкоми остонасида худди осмондан тушгандай пайдо бўлишди. Лорд Дербини бошлаган лорд Уэнтурорс Ньеллэ фортига бориб, ўз кўзи билан ушбу манзарани кўрди: инглиз аскарлари кўприк устида тумтарақай бўлиб қочмоқда, ҳаммаси мустаҳкамроқ иккинчи мудофаа чизигидан паноҳ топиш илинжида.

Бироқ лорд Уэнтурорснинг матонатига ҳам тан бериш зарурки, илк парокандаликдан сўнг у ўзини тутиб олди. Ҳар нима бўлганда ҳам у мардона юрак соҳиби эди, халқига хос ғурур унинг қалбига куч-қудрат бағишларди.

– Французларга бир бало бўлибди ёки ҳаммасининг эси оғиб қолганга ўхшайди, – дерди у лорд Дербига. – Қараб турасиз, бу телбаликнинг жаримасини шундай ундириб олайликки... Икки аср мобайнида Кале шаҳри атиги бир йилгина Франция тасарруфида бўлди, мана, ўн йилдирки, яна ўз қўлимизда. Уйлайманки, бу гал ҳам осонгина уларнинг думини тугамиз: бир ҳафтагаям бормайди, қувиб солиб, шармандасини чиқарамиз!

– Инглиз истехкомларини қайтариб олишга ишончингиз борми? – сўради лорд Дерби.

– Бундай қилишимга эҳтиёж қолмайди, – жавоб қайтарди губернатор калондимоглик билан. – Мабодо, анави телбалар ўзининг аҳмоқона қамалини бас қилмаган тақдирда ҳам, Ньеллэ уларни уч кеча-ю уч кундуз банд қила олади. Бу орада Франция ҳудудидаги испан ва инглиз қисмларининг бари ёрдамга бемалол етиб келади. Башарти, шундаям французлар ўз билганидан қолмаса, фақат ўз бошини ейди: Дуврдан ўн минг жангчини жўнатишади бизга. Аммо бунчалар ваҳима билан французларнинг обрўсини ошириб юборяпман, аввал пўлатдай пухта биринчи девордан

ўтиб кўришсин-чи! Уларингиз Ньеллэ фортидан бир қадам ҳам олға силжий олмайди!..

Бироқ эртасига, 1558 йилнинг 1 январидида кўприк французлар қўлига ўтди: тун бўйи траншеяларни ҳозирлаб, пешиндан бошлаб Ньеллэ фортини тўпга тутавердилар.

Икки батареянинг замбараклари бетўхтов наъра тортаётган ана шу дамларда Пекуаларнинг қадимий ўйида оилавий можаро хуружга келди: ҳам қувончли, ҳам аянчли.

Габриэлнинг чопарини ушбу хонадонда обдан сўроққа тутишгандики, китобхон ўша саволларнинг асл моҳиятини осонгина англагани аён: Бабетта Пекуа ҳомиладор!

У гуноҳига иқрор бўлган эса-да, Мартен-Геррнинг оилали эканини Пьер ва Жанга айтганича йўқ. У ҳатто бу иқрорни ўзи ҳам бўйнига олмасди: аксинча, ўзини бу мутлақо мумкин эмаслигига ишонтириб, жаноб д'Эксмесни янглишганга чиқариб қўйганди. Қолаверса, худо бор: гуноҳи севгидангина иборат ожиза бир бандасини хор-у зор қилиб ташламайди, ёрлақайди, албатта! Ахир у Мартен-Геррга беҳад ишонди, виконт д'Эксмесга ҳам қаттиқ ишонувди!..

Бироқ хўжайин ва хизматкор икки ойгача дом-дараксиз кетдики, бу унга оғир зарба бўлди. Интизорлик ва кўрқув адоий тамом қилган Бабеттанинг бор умиди 1 январдан, негаки, Пьер Пекуа виконтга сўнги муҳлат сифатида ана шу кунни белгилаганди.

Кеча 31 декабрь эди. Аввалига мужмалроқ хабар келиб, тез орада аниқлиги аён бўлди: французлар Калегга ҳужум бошлашибди! Аёл қалбида умид шамчироғи милтиллади. Акаларининг айтишича, виконт д'Эксмес ҳужумкорлар сафида бўлиши мумкин. Худо ўнглаб, бу тахмин рост чиқса, демак, Мартен-Герр ҳам шу ерда!..

Эртаси, 1 январь куни Пьер Пекуа уни қуйи қаватдаги залга чорлатди: айти вазиятда оилавий муаммо юзасидан нима қилмоқ мумкин? Бабеттанинг юраги ўйнаган, ранги ўчган, боши эгилган, сўз айти тарга юзи шувут: у оилавий қозихонага гуноҳкоруна тушиб борди.

– Сенинг аччиқ иқроринг, тавба-тазарруларинг, кўз ёшларинг тош юрагимни эритди, – дея сўз бошлади Пьер. – Қаҳр-ғазабим шафқатга айланди, армонларим муруватга алмашди ва сени кечира олдим...

– Худо хайрингизни берсин, оғам, сиз менга раҳм қилибсиз, сизни Ўзи кечирсин!

– Сўнгра Жан менга уқтирдик, дардингни даволаш мумкин, зеро, сени гуноҳи азим балчиғига улоқтирган кимса эҳтимол сени ўша кулфатдан қутқаришни ўз бурчи деб билар.

Лоладай қизарган Бабетта мутлақо бошини кўтаролмай қолди.

Пьер давом этди:

– Кошкийди, шундай бўлса. Бироқ Мартен-Геррнинг ном-нишони йўқ. Виконт д'Эксмеснинг элчиси кетганига бир ой бўлди, Мартен-Герр ҳамон сукутда... Ана, французлар шаҳар остонасида турибди... Виконт ва унинг яроқбардори ҳам ўшаларнинг сафида бўлса керак...

– Шубҳасиз! – луқма солди Жан Пекуа.

– Менинг ҳам бунга ишончим комил, Жан. Аммо улар билан учрашгудай бўлсак, биз қандай қаршилаймиз, Бабетта: дўст билибми, душман дебми?

– Билмадим, оғажон, мен фақат кутяпман... Нега мендан сўраяпсиз?

– Нега сўраяпман? Қулоқ сол, синглим! Франция ва французлар тўғрисидаги отамнинг ўғитларини унутганинг йўқми? Англияликларни ҳеч қачон ватандош

билган эмасмиз, йўқ, улар биз учун фақат истилочи! Ватан – киндик қонинг тўкилган тупроқ, аҳил оила, бутун бир халқнинг қондошлиги! Бўлак қондошга, ўзга оилага, бегона тупроққа кучоқ очиш мумкинми?

– Эй, худо! Бу гапларни нега айтяпсиз, Пьер? – тол япроғидай титради Бабетта.

– Шунинг учунки, синглим, эҳтимол, Каленинг қисмати акангнинг дағал ва серқадоқ қўлларидадир. Ҳа, қора меҳнатдан қорайган мана шу қўллар Франциянинг шимолий калитини француз қиролига қайтаришга қодир.

– Бўпти, шу қўллар тезроқ иш бошласин! – хитоб қилди Бабетта, ажнабий золимларга нафрат унга ҳам сут билан кирганди.

– Баракалла! – маъқуллаб бош ирғаб қўйди Жан Пекуа. – Сен ишончимизга мутлақо муносибсан!

– Қалбим ҳам, қўлим ҳам ҳозир-у нозир, – деди Пьер Пекуа, – лекин ажойиб шаҳримизни қирол Генрихга қайтариш ёлғиз менга боғлиқ эмас-да. Негаки, виконт д’Эксмес бўлмаса, бир ўзим ҳеч нарса қилолмайман.

– Қанақасига? – ҳайрон бўлди Бабетта.

– Гап шундаки, мен бундай шарафли юмушга меҳмонимиз ва унинг яроқбардори ёнида жон деб борардим. Бироқ оиламизнинг шармисорлигига йўл қўйган ўша аслзодани энди кўрарга кўзим қолмади.

– Ким? Виконт д’Эксмес? – қичқирди Бабетта. – Ахир, шунчалар мурувватли ва беғараз инсон-а?

– Сираям гапирма! – қўл силтади Пьер. – Шуниси аниқки, д’Эксмес жаноблариям, Мартен-Герр ҳам баридан бохабар, лекин кўриб турибсанки, парвойи фалак юрибди.

– Виконт нимаям қила олсин? – деди Бабетта.

– Лоақал, Парижга боргач, Мартен-Геррни бу ёққа жўнагиши, «ўша аёлни номингга ол», деб буюриши мумкин эмасмиди?

– Йўқ, – ғамгин бош чайқади аёл, – у бундай қилолмасди-да.

– Нега? Қўл остидаги инсонни сенга уйланишга мажбур этолмас эканми?

– Уйланиш? Йўқ, йўқ... Виконтнинг бундай дейиши қийинроқ... – гўлдиради Бабетта гарангсиб.

– Буни виконтга ким тақиқлайди? – бараварига сўрашди иккала оға.

Бабетта тиз чўкди-да, телбаларча ёлвора кетди:

– Яна бир карра гуноҳимдан ўтинг... Мен сизлардан яширувдим... Бироқ сизлар Франция ва виконт ҳақида, анави... Мартен-Герр тўғрисида гапиришгач... Шўрим қурсин, ўшанда жаноб д'Эксмес айтган гап рост бўлса-я?

– У сенга нима деганди ўзи? – Пьернинг овози титради.

– Дегандики... у жўнаб кетадиган куни... мен Мартенга узугимни бериб қўйишни сўровдим... Аммо бошимга тушган кўргиликни бегона кишига ошкор қилолмадим-да...

– Кўп чўзма! У нима девди? – ҳайқирди Пьер.

– Мартен-Герр уйланган экан!..

– Бадбахт! – оҳ урди Пьер Пекуа ва синглисига ташланиб қолди.

– Ҳа, мана энди билдим, ўша гап рост чиқди! – шивирлади ранги пахтадай оқарган Бабетта ва беҳуш йиқилди.

Жан Пьернинг елкасидан ушлади-да, орқага сурди.

– Эсинг жойидами, Пьер? Бу бечорада нима гуноҳ? Ўша аблаҳга қўл кўтарсанг, дуруст эди.

– Тўғри айтасан! – деди Пьер Пекуа ўз қилмишидан хижолат чекиб...

Бабетта хийладан сўнг ҳушига келиб, туманли нигоҳи ўзига термилиб турган Жан Пекуани илғади ва ҳайрон бўлди. Негаки, Жаннинг чеҳрасида изтироб ва ҳамдардлик йўқ, аксинча олижаноблик, назокат, англаб бўлмас мамнунлик жилваланарди.

– Ноумид бўлма, Бабетта! – пичирлади Жан.

Лекин ранги бўзарган ва руҳи сўник Пьерга кўзи тушгач, Бабетта бир тўлғаниб олди ва эс-ҳуши батамом ўрнига келди.

– Кечиринг, кечиринг, ака! – бўзлади у.

Жан оҳиста имлагач, Пьер синглизининг ёнига келди ва авайлаб кўтариб, оромкурсига ўтқизди.

– Хотиржам бўл, – деди у, – мен сендан хафа эмасман. Ўзи шундоқ ҳам жуда азобда қолдинг!.. Жан тўғри айтади: умидингни узма!..

– Ахир, нимадан умидвор бўлайин? Нимадан?

– Бўлар иш бўпти, энди ўрнига келмайди, сингилжон, лекин ўч олиш имкони бор, – қошларини чимирди Пьер. – Яна айтаман, сени кечирдим. Билиб қўй, Бабетта, сени аввалгидай яхши кўраман, лекин кўнглимдаги ғазаб энди бошқа одамга аталган. Ҳар қандай қилиб бўлсаям, Мартен-Герр аблаҳдан ўч оламан!

– Вой, акажоним! – ингради Бабетта.

– Рост, унга шафқат йўқ! Аммо унинг хўжайинига бошқача муомала қиламан, унга аввалгидай ишона оламан.

– Айтувдим-ку! – луқма солди Жан.

– Тўғри айтасан! Энди ҳаммаси аён: Бабеттанинг иқроридан билдикки, виконт д'Эксмес дўстлигимизга хиёнат қилган эмас.

Жаннинг эса чеҳраси очилиб кетганди: дераза олдига бориб, тобора кучайиб ва яқинлашаётган замба-

раклар наърасига қулоқ тутди ва бошқаларни ҳам эшитишга таклиф этгандай ташқарига қўлларини чўзди.

– Жан, тўпларнинг бу гумбури нима демоқда, а?

– Бизга д’Эксмес шу яқин орада эканидан хабар бермоқда.

– Ҳақ гап. Аммо яна бошқа маъносиyam бор, – қўшимча қилди Пьер оғасининг қулоғига пичирлаб, – у ойнинг бешинчи кунини эсимизга солмоқда.

– Ҳа-а, албатта, эсимизда-ку!

– Энди ҳаммаси аён бўлдики, олдимиздаги долзарб юмушларга киришайлик, – деди Пьер. – Иш катта, вақтимиз эса уч кун, холос. Ҳамма истеҳкомларни кўздан кечириш, дўстлар билан келишиб олиш, қурол тарқатиш зарур...

Сўнгра у нимовозда пичирлади:

– Бешинчи кунни унутмасак бас, Жан!

Чорак соатдан сўнг қуролсоз ва бофанда ўйчан қиёфада кўчага чиқишди.

Шу тобда улар ёруғ дунёда Мартен-Герр деган кимса борлигини гўё хаёлларига ҳам келтиришмасди. Мартен эса умри бино бўлиб қадами етмаган Кале шаҳрида бошига тушажак фожиани етти ухлаб тушида кўрмаганди.

15. ЧОДИР ИЧКАРИСИДА

Лорд Уэнтгуорснинг «каромати» пуч бўлиб чиқди: уч кун ўтиб, 4 январь куни французлар яна ҳам олға силжишди. Улар кўприкни эгаллаш билангина кифояланмасдан Ньеллэ фортини (барча қурол-аслаҳа ва омбор тўла захира билан) қўлга олдилар. Французлар бундан ўринли фойдаланиб, душманга мадад кириши мумкин бўлган йўлларнинг барини тақатақ беркитишга улгурдилар.

– Ахир, бунга ақл бовар қилмайди-ку! – бақирди Каленинг губернатори: негаки, у қанчалик жаҳд қилмасин, ваҳима босган инглиз аскарлари ўнг-у сўлига қарамасдан шаҳар томонга қочиб борарди.

Ва ниҳоят, лорд ўзи ҳам уларга эргашди (қандай шармисорлик!), зеро, бурчига биноан у ҳаммадан сўнг чекинмоғи керак.

– Яхшиямки, – деди лорд Дерби икков бехатар панага ўтиб олишгач, – Кале ва Эски қалъа душман сиқувига тагин икки-уч кун дош бера олади. Ризбанк форти ва денгиз тараф очик, Англия яқин!

Лорд Уэнтурорс ҳарбий кенгаш чақирди. Яқдил қарор шуки, қамалдагиларни фақат Англия кутқара олади. Калондимоғлик ва манмансирашнинг мавриди эмас. Дарҳол Дуврга хабар берилса, эртасигаёқ кучли мадад етиб келади, тамом, Кале шаҳри французлардан халос бўлади!

Ўзи учун номуносиб бу қарорга губернатор қийналиб кўнди, начора, бошқа йўл йўқ! Ҳаял ўтмасдан ёлғиз қайиқ сувга тушди, ундаги хабарчи Дувр губернаторидан ёрдам сўраш учун борарди.

Сўнгра инглизлар Кале мудофаасининг энг заиф ҳалқаси бўлмиш Эски қалъани мустаҳкамлай бошлашди. Ризбанк истеҳкомини эса денгиз ўзи қаттиқ ҳимоялай оларди, қумтепалар бор, маҳаллий соқчилар ҳам сергак.

Ҳурматли китобхон, қамалдагилар ҳужумни қайтаришга ҳозирлана турсинлар-да, сиз билан биз шаҳар ташқарисига назар ташлаб кўрайлик. Чунончи, виконт д'Эксмес, Мартен-Герр ва уларнинг жангари йигитлари ўша оқшом нелар билан машғул? Бунинг учун жанговар чодирнинг бир четини кўтарсак бас: кўз олдимизда Габриэль ва унинг қўл остидаги кўнгиллиларнинг номайи аъмоли намоён бўлади-қолади.

Чодирдаги вазият мумтоз мусаввирларнинг асарларидаги мисоли деса бўлаверади. Габриэль ягона курсида бош эгиб ўтирибди, беҳад теран ўйга чўмган. Мартен-Герр унинг оёқ тарафида: портулеясини тўқмага ўтказмоқда ва ўқтин-ўқтин хожасига қараб-қараб қўйса-да, унинг хаёлини бўлишга журъат этолмайди.

Унинг ёнидаги кийим-кечаклар уюми устида яранган кимдир оҳ чекиб ётибди. Надоматлар бўлғайким, у Мальмор бояқишнинг ўзгинаси-да! Чодирнинг бурчагида тасбеҳ тутган тақводор Лактанций юраги мумдай эриб, ихлос билан дуо ўқимоқда. Кўргилик-да: Ньеллэ фортига эрталабки хужум чоғи Лактанций ҳам жанговар бурчига биноан диндош биродарларини нишонга олди. Алалоқибат, Исо Алайҳиссаломнинг умматларидан уч нафари худонинг ҳузурига ажалидан барвақтроқ равона бўлди.

Ивонне ҳам шу ерда. У лой-пой ва порох чапланган уст-бошини қуритиб ва тозалаб, ўзига оро бериб улгурган. Энди сокин бир жой топса-да, жиндайгина мизғиб олиш қайғусини чекарди.

Амаки Шарфенштейн билан жиян Шарфенштейн энг муҳим масалани ҳал қилиб олишган, яъни эрталабки ўлжадан ўз улушларини тақсимлаб, кўнгиллари таскин топди.

Бошқа йигитлар зўр бериб қимор ташлашмоқда. Чодир ўртасида мойли машғала ҳам ёруғ, ҳам дуд улашмоқда. Мальмор шўрлик қаттиқ ингради. Габриэль бошини кўтариб, яроқбардорига тикилди:

– Мартен, билмайсанми, соат неча бўлди?

– Аниқ айтолмайман, жанобим. Ёмғир боис бирортаям юлдуз кўринмайди. Менимча, соат олтига яқинлашди, чунки ғира-шира бўлганига бир соатдан ошиб қолди.

– Врач олтига бораман деганмиди?

– Шундай, жаноби олийлари, ие, қаранг, ана, ўзи-ям келиб қолди!

Габриэль меҳмонни дарров таниди ва ўрнидан туриб хитоб қилди:

– Метр Амбруаз Парэ!

– Виконт д'Эксмес! – таъзим қилди доктор.

– Шу ерда эканингиздан жуда хурсандман, ниҳоятда керак эдингиз-да!

– Кимга керак бўлиб қолдим?

– Йигитларимдан бирининг елкасига найза санчилган!

– Елкасига? Ҳечқиси йўқ, – уқтирди жарроҳ.

– Қўрқаманки, жароҳат ҳазилакаммас, – деди Габриэль овозини пастлатиб. – Негаки, қуролдошларидан бири эҳтиётсизлик қилиб найзанинг бандини суғуриб олган, тигнинг ўзи эса жароҳат ичида қолаверган.

Амбруаз бир қовоқ уйди-да, бари бир пинагини бузгани йўқ.

– Қани, аввал кўрайлик-чи...

Амбруаз Парэ Мальморнинг елкасидаги боғловни ечиб олди-да, ярани синчиклаб кўздан кечирди. Сўнгра маъноли бош чайқади:

– Мутлақо кўрқадиган жойи йўқ.

– Ҳайрият! – суюнди Мальмор. – Эртагаёқ жангга чиқсам бўладими?

– Билмадим, – гўлдиради ярани силаб кўраётган Амбруаз Парэ.

– Ҳозир жиндайгина оғриди... Аммо бадбахт тигни олишда жонимниям суғуриб олсангиз керак?

– Сираям унақа бўлмайди... Мана ўша тиг дега-нингиз, – врач шундай деб найзанинг учини Мальморнинг қўлига тутқазди.

– Ёпирай! Жаноби жарроҳ, сиздан тоабат миннат-дорман! – самимий ташаккур изҳор этди Мальмор.

Чодирда шивир-шивир бошланди, ҳамма қойил қолганди.

– Тасанно! – деворди Габриэль. – Тигни олиб бўлдингизми? Ахир, бу мўъжиза-ку!

– Шунгаям қойил қолингки, ярадорнинг матонатигаям «беш» баҳо! – таъкидлади доктор.

Шу гапнинг устига герцог де Гиз кириб келди.

– Шунчалар қўлингиз енгил эканидан донг қотдим, – деди чодирдаги ҳамма гапдан хабар топган герцог. – Сиздай жарроҳни ҳанузгача танимас эканман! Исмингизни билсам бўладими, метр?

– Амбруаз Парэ, монсеньер.

– Хуллас, ҳозироқ айта қоламанки, метр Амбруаз Парэ, энди бизга бош жарроҳ бўлиб тайинланасиз... фақат битта шартим бор!

– Марҳамат, монсеньер, қандай шарт экан?

– Худо кўрсатмасин, жангда яралангудай бўлсам, шахсан ўзингиз даволайсиз. Шунга ваъда бера оласизми?

– Албатта, монсеньер, – таъзим бажо қилди жарроҳ. – Энди ижозат қилсангиз, мен ярадорнинг муолажаси билан шуғуллансам...

Доктор жароҳатини дориларкан, ярадор Мальмор сўради:

– Жаноб врач, энди мени соппа-соғ деса бўладими?

– Бўлаверади!

– Ундай экан, эртага урушга кира олишимни ви-конт д'Эксмесга айтиб қўйсангиз.

– Эртага? Жангга? – бақириб берди Парэ. – Хаёлингизгаям келтирманг! Эсингиз борми? Мен сизга саккиз кун қимирламай ётишни буюраман!

Мальморнинг жаҳли чиқди:

– Саккиз кун! Унгача қамал барҳам топади-ку! Мен эса жанг қилолмай қолавераман!

– Ақлини еган баҳодир! – дея луқма солди бу гап-ларни эшитиб турган герцог де Гиз.

– Мальморнинг феъли шунақа, – жилмайди Габриэль. – Ўтинаман, монсеньер, уни лазаретга оборишни шахсан ўзингиз буюринг!

– Бу жуда осон-ку! Йигитларингизни чақиринг, бу шерюракни дарров етказишсин!

Габриэль чайналиб қолди:

– Гап шундаки, монсеньер, йигитларим менга тунда керак бўлиши мумкин-да.

– Шунақа денг? – таажубланди герцог.

Бу орада ўз ишини якунлаган Амбруаз Парэ иккисининг қошига келди.

– Агар маъкул кўрсангиз, жаноб д’Эксмес, – деди, – мен ўз хизматчиларимдан иккитасини замбар билан жўнатардим.

– Жудаям маъкул! – жавоб қайтарди Габриэль.

Бетоқат Мальмор яна оҳ чекди. Амбруаз Парэ таъзим билан чиқиб кетди. Мартен-Геррнинг имоси билан ҳамма кўнгиллилар чодирнинг олис бурчига жилдилар ва Габриэль билан бош қўмондон иккиси холи қолишди.

16. КИЧКИНА ҚАЙИҚЛАР ҲАМ КАТТА КЕМАЛАРНИ ҚУТҚАРА ОЛАДИ

– Жанговар натижалардан энди мамнунмисиз, монсеньер? – суҳбат Габриэлнинг ана шу саволи билан бошланди.

– Ҳа, дўстим, – жавоб қайтарди Франциск Лотарингский. – Қўлга киритган ютуқларимиз ёмонмас, лекин айтмасам бўлмайдики, бундан кейинги ишла-

римиздан ташвишдаман. Шунинг учун ҳам сиз билан маслаҳатлашгани келувдим.

– Бирон ўзгариш бўлдими? Менимча, жанговар вазият биз учун яна ҳам қулай ҳолга келди. Тўрт кундаёқ Кале бўсағасидаги икки истеҳкомни қўлга олдик. Шаҳарнинг ва Эски қалъанинг мудофааси икки кеча-кундузгаям дош беролмайди.

– Тўғри. Бироқ сиз тилга олган ана шу муддат уларга қўл келиши, биз эса ҳалок бўлишимиз мумкин-да...

– Нега шундай деб ўйлаяпсиз, монсеньер? – парвойи фалак кулимсиради Габриэль. Унинг бу туриши герцогнинг ташвишли сўзларига ҳеч монанд эмасди.

– Мен ўз режангиздан келиб чиқаман-да, саволингизга икки оғиз сўз билан жавоб қайтараман. Яхшилаб эшитинг.

– Вужудим кулоққа айланди, монсеньер.

– Мен ўзим табиатан эҳтиёткор бўлсам-да, сиздаги ёшлик гулхани мендаги шуҳратпарастлик оташи-ни гуруллатиб юборди ва фақат таваккалдан иборат, мутлақо мавҳум режа меням йўлдан урди. Мўлжалимиз инглизларнинг эсанкираб қолиши ва ёрдам ололмаслигига асосланганди. Тўғрими?

– Тўғри, монсеньер, лекин ҳозиргача ўша режа ўзини батамом оқлади-ку!

– Албатта! – тасдиқлади герцог. – Сиз ҳам, Габриэль, ишнинг кўзини ва инсон руҳиятини яхши билишингизни амалда исботлай олдингиз. Лорд Уэнтуорс худди сиз ўйлагандай йўл тутди. У қўлидаги тўққиз юз аскарга ва мустаҳкам мудофаа иншоотларига ортиқча бино қўйиб юбордики, шуларнинг ўзи бизнинг танобимизни тортишга етиб ортади деган хомхаёлдан нарига ўтолмади. Губернатор бизни назар-писанд қилмагани боис, ҳатто имкони бўла туриб ҳам ёрдам чақиргани йўқ.

Габриэль бош ирғади:

– Чунки ўша кеккайган лорднинг бундай вазиятда нима қилишига ақлим етарди.

– Ана шу калондимоғлиги бизга қўл келди-да, – қўшилди герцог, – оқибатда Авлиё Агата фортини деярли қаршиликсиз эгалладик, Ньеллэ истехкоми эса уч кунлик қақшатқич сиқувимиздан сўнг таслим бўлди...

– Демак, шуларнинг ўзи бу йўналишда муваффақиятга эришганимизни кўрсатмайдими?

– Албатта, сиз мутлақо ҳақ гапни айтяпсиз, – деди унга жавобан де Гиз. – Лекин бу ягона ва энг жиддий тўсиқ эмас-да. Биз Калега кириш йўлларида биттасини қўлга олдик, аммо бошқа йўл ҳам бор-да.

– Қайси йўлни айтяпсиз, монсеньер?

– Мана, маршал Строцци тузган харита. Сизнинг режангиз бўйича Калега ҳарбий мадад икки тарафдан келиши мумкин: ё Ньеллэ истехкоми орқали, ёки Ризбанк форти томондан. (Аниқроғи, Саккизбурчакли минора орқали: бандаргоҳ шу ердан назорат қилинади, кемаларни жўнатиш ҳам, тўхтатиб қўйиш ҳам шу минорага боғлиқ.) Хуллас, инглизлар астойдил саъй қилса, шаҳарни қўшимча куч ва етарли захира билан санокли соатлардаёқ таъминлаб қўя олади. Ризбанк форти шаҳарни, денгиз эса Ризбанкни ҳимоялайди. Дарвоқе, лорд Уэнтурорс шу тобда нима қилаётган экан, нима деб ўйлайсиз, виконт?

– Нима қилаётгани аниқ: ҳарбий кенгашнинг яқдил қистови ва қарорига кўра Дувр томонга кечикиб бўлса-да, хабар юборган, эртага шу пайтгача ёрдам келишидан умидвор бўлиб турган...

– Хўш, ундан кейин-чи? Охиригача айтинг-да...

– Тан оламанки, монсеньер, мен жудаям узоқни кўролмайман, – иқрор бўлди Габриэль. – Менда башоратгўйлик иқтидори йўқ.

– Бунга башоратнинг ҳожати йўқ, сиз айтолмаган гапни ўзим охиригача айта қоламан.

– Қани, сизнингча, воқеаларнинг бундан кейинги ривожини қанақа бўлади?

– Жуда ҳам оддий: қамалдагиларга мадад бериш учун бутун Англия оёққа туради, эртагаёқ Эскиқалъа бўсағасига инглизларнинг жуда катта кучи етиб келади. Башарти, биз яна бўш келмасак, Франция ҳудудидаги инглиз ва испан қисмларининг бари Калега ёпирилади. Ана унда уларнинг ҳаммаси ягона қудратга айланиб, бизни исканжага олади. Мабодо, Ньеллэни биздан тортиб ололмасдан, Авлиё Агата форти билан кифояланди дейлик, икки ўт орасида қолишимиз учун уларга шу ғалабанинг ўзиям етиб ортади...

– Бундай кўргиликнинг олдини олса бўладими? Бу ҳақда ўйлаб кўрмадингизми, монсеньер?

– Жин урсин! Мен шундан бошқа ҳеч нарсани ўйлаётганим йўқ, ахир.

– Хўш, иложи бормикан?

– Якка-ю ягона йўли бор, лекин унчалар ишончли эмас: бор кучимизни ишга солиб, Эскиқалъани штурм қилишимиз мумкин. Аниқки, бундай ҳужумга пухта тайёрланиш имконсиз, лекин бошқа иложимиз ҳам йўқ-да. Зеро, ҳимоянинг энг яхши воситаси тиккасига ҳужумки, Англиядан мадад келгунча оғзимизни очиб ўтирмаганимиз маъқул. Рўпарамизда ўтиб бўлмас девор пайдо бўлгач, юрагимиздаги итальянлар айтган «француз жазава» яна жунбишга келса, ажаб эмас.

– Лекин унақа жазава белимизни синдиради, холос, – хотиржам эътироз билдирди Габриэль. – Мени афв этасиз, монсеньер, менимча, француз армияси бундай ақл бовар қилмас ҳужумларга ҳали ҳозир қодир эмас. Сиз айтгандай қилсак, бизни қалъа деворларидан улоқтириб ташлашади. Башарти, шу ҳол

бошимизга тушса, герцог де Гиз не йўл тутган бўлур эди?

– Лоақал, узил-кесил мағлубиятдан ва армияни батамом хароб бўлишдан сақлай олади, холос. Манави бадбахт деворлардан юз ўгираман-да, омон қолган қўшинни жамлаб, орқага чекинаман.

– Бу йўл Мец ва Рентани тиз чўктирган голиб саркардага номуносиб эмасми, монсеньер?

– Ҳар ҳолда, беҳуда чирангандан яхшироқ.

– Бари бир, – ўз билганидан қолмади Габриэль, – жаноби олийлари, бундай натижа сизгаям, Франциягаям шон-шараф келтирмайди, аксинча...

– Мен шуни билмас эканманми, дўстим? – хитоб қилди герцог. – Урушда зафар ва мағлубият ёнма-ён. Агар Калени забт этолсам, афсонавий қаҳрамонга, даҳога айланардим-ку! Билъакс, ўзига бино қўйган, аммо мағлубиятдан бошқасига ярамайдиган мақтанчоқ бўламан-қоламан!..

Руҳи тушиб кетган герцог сукутга чўмди. Габриэль ҳам жўрттага индамай ўтираверди. У вазият нақадар қалтис эканини герцог жуда чуқур ва узил-кесил англаб олишини кутарди. Де Гиз ҳаммасига тушунганига ишонч ҳосил қилгачгина Габриэль яна сўз бошлади:

– Буюк ишлар бўсағасидаги буюк кишиларда бўлгани каби сиз жаноби олийларини ҳам шубҳа-гумонлар қийноққа соляпти, шекилли. Наҳотки, эсингизда йўқ: ахир биз Парижда эканимиздаёқ ҳамма икир-чирларни, кўзда тутилмаган тасодифларни, йўлдаги говларни ва уларни бартараф этишни ўйламаган эдикми? Шундай бўлгач, нега энди кўнглингизга иштибоҳ оралаб қолди?

– Эй, Парвардигор, ахир сиздаги ёшлик олови ва қизиққонлик менгаям юқиб, гангираган эканман-да!

– Жаноби олийлари! – ранжиди Габриэль.

– Йўқ, йўқ, дўстим, сиз сиқилманг, сизга заррача даъвойим йўқ! Сизнинг бу гоянгизга ҳозир ҳам қойилман, чиндан-да у жуда буюк ва беҳад ватанпарварлик руҳида. Бироқ бешафқат воқелик энг нурафшон орзуларниям зулматга улоқтириб ташларкан... Эсимда турибди, ўшандаёқ кўнглимга хавотир оралаганди, лекин сиз тарқатиб юбордингиз-да!

– Нима деганим ҳам эсингиздами, монсеньер?

– Эсимда. «Агарда Авлиё Агата ва Ньеллэ фортларини яшин тезлигида эгалласак, шаҳардаги садоқатли кишилар ёрдамида Ризбанк истеҳкоми ҳам қўлимизда бўлади. Бу ҳолда Кале на қуруқлик ва на денгиз орқали Англиядан мадад ололмайди», – дегансиз. Бу сизнинг ваъдангиз эди.

Герцогнинг бу писандасидан виконт тариқчалик хижолат чеккани йўқ, аксинча, ҳатто тасдиқлаб қўйди:

– Тўппа-тўғри, монсеньер.

– Нимаси «тўппа-тўғри», виконт? Ўша ваъдангиз амалга ошмади-ку! Шаҳардаги содиқ дўстларингиз бебурдлик қилишди ёки бизнинг зафар қозонишимизга ишончлари йўқ. Уларингиз қўрққанидан писиб ётибди, ёрдамига ҳожат қолмагачгина катагидан чиқиб келади!..

– Маъзур тутасиз, жаноби олийлари, бунча гапни сиз қаёқдан олдингиз?

– Қаёқдан? Сукут сақлаётганингизнинг ўзи ҳаммасини айтиб турибди-ку, азизим! Ҳал қилувчи дамлар келди: шаҳарликларингиз жимжилоғиниям қимирлатгани йўқ, сиз эса дамнингизни чиқаролмайсиз. Энди билиб турибманки, уларнинг ёрдамидан умид узиб қўйгансиз.

– Сиз мени яхши билмас экансиз, жаноб генерал-лейтенант. Агар билсайдингиз, олдимда амалий

иш турган дамда гапириб ўтирмаслигимни ҳам тушунардингиз.

– Бу нима деганингиз? Сиз ҳалиям умид сақла-япсизми?

– Албатта, жаноби олийлари, мен ҳали ўлганим йўқ-ку! – жавоб қайтарди Габриэль, унинг сўзи ҳам маҳзун, ҳам қатъий эди.

– Демак, Ризбанк истехкоми...

– Ҳа, айти керакли дамда қўлимизга ўтади... фақат мен ўққа учмасам...

– Сиз айтган ўша «айни керакли дам» эртанги кун, Габриэль, эртага... Тонгдаёқ!..

– Демак, эртага тонг чоғи форт бизнинг қўлимизда бўлади! – деди Габриэль эътирозга ўрин қолдирмайдиган ишонч билан. – Мен ваъдасидан тонган инсон эмасман, ўлсам-ўламанки, сўзимнинг устидан чиқаман, монсеньер.

– Габриэль! – оғаларча хавотир билан хитоб қилди герцог де Гиз. – Сиз нима қилмоқчисиз ўзи? Ўйламай-нетмай, ҳавойи орзулар йўлида ўзингизни қурбон қилмоқчимисиз?.. Йўқ, бунга рухсат бермайман, тақиқлайман! Сиздай азамат Францияга ҳали жуда кўп керак бўлади, дўстим!

– Ўтинаман, монсеньер, кўп ташвиш чекаверманг! Ахир, она Ватан жондан кечишга арзимайдими? Менга изн беринг, ўз билганимча ҳаракат қилайин.

– Мендан ҳеч қандай ёрдам керак эмасми?

– Бир ўтинчим бор эди, монсеньер.

– Айтинг, айта қолинг, – ошиқди меҳри товланган Франциск Лотарингский.

– Эртага, бешинчи январь куни соат эрталабки саккизда ижозатингиз билан шундай бир лочинкўз соқчи постга қўйилсинки, Ризбанк фортининг минорасини бемалол кўра олсин. Мабодо, ўша дамда ҳа-

мон Англия байроги ҳилпираётган бўлса, иш тамом: сиз ўзингиз ўйлагандай тиккасига (балки сўнгги) ҳужумга ўтишингиз мумкин. Англия байрогининг олиб ташланмаганидан аёнки, менинг ишим чаппасидан кетган, ўзим эса ҳалок бўлганман!

– Ҳалок бўлгансиз! – армон билан бош чайқади герцог. – Ахир, кўра-била туриб, ажалнинг домига бораркансиз-да! Айтинг-чи, жонингиз гаровга тикилган бу таваккалдан заррача умид борми ўзи?

– Албатта, бор, монсеньер. Энг муҳими шуки, ҳаяжонланмайсиз ва ҳужумга буйруқ беришгайм шошмай турасиз-да. Мен бари бир умидворманки, соат саккизда Ризбанк устига Франция байроги қадалганини кўрасиз ва аскарларингиз зафарли штурмга отиладилар!

Герцог ўзини боса олмади:

– Ризбанк устида Франция байроғи?!

Габриэль хотиржам давом этди:

– Ўйлайманки, байроғимизни кўрган заҳотиёқ Англиядан келган мададкор кемалар дарҳол изига қайтади.

– Уларга, менимчаям, бошқа чора қолмайди-да, дўстгинам... Лекин сиз бунга қандай эришасиз?

– Жаноби олийлари, ижозат этинг, шу сирни ҳозирча очмайин. Агарда мўлжалим сизга маъқул келмаса, мени бу йўлдан қайтаришга уриниб қоласиз: муҳокама қилиш ва шубҳаланишнинг мавриди эмас, гишт қолипдан кўчган. Ҳар қандай ҳолдаям на сизга ва на француз армиясига гард юқтирмайман, қўл остимда йигитларим бор, фақат ўшаларнинг матонати билан уддалайман. Вазифамни ўзгалар кўмагисиз адо этаман ё ўлиб кетаман.

– Намунча мағрур бўлмасангиз, Габриэль?

– Бу сираям мағрурлик эмас, жаноби олийлари. Сиз мен учун ваъда этган чексиз илтифотга муносиб даражада хизмат қилмоқчиман, холос.

– Сиз қанақа илтифотни айтяпсиз, Габриэль? Хотирам жуда жойида, айниқса, дўстларимга ваъда берсам, унутадиган одатим йўқ... Аммо сизга нима деганим...

Габриэль унинг сўзини бўлди:

– Монсеньер, мен учун сизнинг илтифотингиздан муҳимроқ ҳеч нима йўқ! Истардимки, сиз қирол ҳузурида қуйидаги жумлани тасдиқласангиз: Калени фатҳ этиш режаси айнан мен томонимдан тузилган ва мен уни амалга оширдим! Ишончингиз комил бўлсинки, буни мен шон-шухрат ва иззат-икром талабида айтаётганим йўқ, ҳазратим, булар бари қўмондон сифатида сизга насиб этаверсин... Ана шу илтифотингиздан умидворманки...

– Шунчалар буюк жасорат тўғрисида шунчалик ийманиб гапирасизми? – ҳайрон бўлди герцог. – Намунча тортинчоқсиз, а? Ахир мен сизга илтифот қилмайман, ҳақ гапни рўй-рост айтаман, холос-ку! Мен сизнинг шерюраклигингизни тан олишга ва хизматингизни қадрлашга ҳамиша ҳозирман, виконт д'Эксмес!

– Менинг шон-шухратларга иштиёқим йўқ, монсеньер. Нима қилганимни қиролнинг ўзигина билса кифоя: унинг қўлида шундай бир мукофот борки, мен учун ҳар қандай марҳаматдан ва ер юзидаги барча сاداتлардан қимматлироқ.

– Салтанати йўлидаги ҳамма хизматингизни қиролга батафсил етказишга ваъда бераман! Энди айтинг-чи, сизга яна бошқа бирор фойдам тегиши мумкинми?

– Мумкин, монсеньер, бир-иккита илтимосим бор эди.

– Бемалол айтаверинг.

– Аввало, мен бугунги паролни билсам девдим, тунда лагердан чиқиб олишимизда зарур бўлади.

– «Кале ва Карл».

– Кейингиси шуки, жаноби олийлари, сиз галаба қозонсангиз, лекин менга у кунни кўриш насиб этма-са... илтимос, билиб қўйингки, қиролнинг қизи – герцогиня де Кастро лорд Уэнтуорс қўлида асира.

– Камина инсон ва аслзода сифатида ўз бурчимни унутмайман. Хўш, яна нима?

– Ва ниҳоят, бу кеча Ансельм исмли маҳаллий ба-лиқчи менга беҳад катта ёрдам қилади. Мен билан у ҳам ҳалок бўлиши мумкинки, унинг оиласи мул-кимдаги даромад ҳисобидан таъминланиши зарур. Бу ҳақда иш бошқарувчим Элиога ёзма равишда тайин-лаганман, лекин сиз ҳам шу васиятим ижросини назо-ратга олсангиз.

– Албатта, назорат қиламан. Бўлдими?

– Бўлди, жаноби олийлари! Башарти, пешонамга сиз билан яна учрашиш насиб этмаган бўлса, ҳар замонда эслаб туриш ва менинг тақдирим хусусида ўзингиз танийдиган икки кишига айтиб қўйинг. Ав-вало, қиролга: у менинг ўлимимдан терисига сиғмай қувонади, албатта. Кейин де Кастро хонимга: ўйлай-манки, у ғамга ботса керак. Сизни ортиқ йўлдан қол-дирмайман, алвидо, жаноби олийлари!

– «Алвидо»ни оғзингиздан шамол олсин! – ҳаяжон-ланди герцог де Гиз. – Мен кетаман, сиз эса, дўстим, сирли режангиз устида яна бир карра обдан ўйлаб кўринг. Бу кеча мен кўз юмолмасам керак. Ниятингиз-нинг пинҳона экани, у ҳақда мен ҳеч нарса билмас-лигим ҳозирданоқ тинчлик бермаяпти. Аммо кўнглим сезиб турибдики, ҳали сиз билан учрашмоғимиз аниқ, инчунин, мен видолашмайман, кўришгунимизча!

– Кўнглимни кўтарганингиз учун раҳмат, – деди Габриэль. – Башарти, учрашсак ҳам француз шаҳри Каледа учрашамиз, монсеньер!

– Унда сиз икки ҳисса фахрланишга ҳақли бўласиз, зеро, ҳам Франциянинг, ҳам герцог де Гизнинг обрўсини тиклайсиз-да!

– Гоҳо, жаноби олийлари, кичкина қайиқлар ҳам катта кемаларни қутқара олади! – деди Габриэль иззат билан эгилиб.

Герцог де Гиз чодирдан чиқаркан, виконт д'Экмеснинг қўлини сўнгги бор қисди-да, шартта бағрига босди ва ўйчан ҳолда йўлга тушди.

17. ЗУЛМАТ ЧОЙШАБИ ОСТИДАГИ СИРЛАР

Габриэль герцогни кузатгач, қайтиб кириб, Мартен-Геррни имлади. Яроқбардорга тушунарли эди: у индамай чиқиб кетди-да, чорак соатдан сўнг озғин ва жулдур кийимли нотаниш кишини бошлаб кирди. Габриэль меҳмонга юзланди:

– Мартен-Герр айтган балиқчи Ансельм сизми-сиз?

– Ҳа, жаноблари, мен бўламан.

– Биз не хизматга чақирганимиз сизга аёндир?

– Яроқбардорингиз айтганди, мен тайёрман.

– Биз билан ёнма-ён туриб, ҳаётингизни хавф остига қўйишингизниям айтдимиз?

– Буни эслатишнинг ҳожати йўқ, монсеньер. Менинг ҳаётим ҳамиша, ҳар куни хавф остида: бир парча балиқни деб таваккал қиламан, аксарият денгиздан қуруқ қўл билан қайтаман. Сиз учун... каттагина пул учун савил қоладиган жонимни яна бир марта гаровга тикканим яхши-да.

– Бу гапинг маъқул-ку, лекин кундалик хатарларинг олдиндан сен учун муқаррар эмас, масалан, бўрон қутурган маҳалда денгизга чиқмай қўя қоласан. Бизни эса олдинда муқаррар хатар кутиб турибди. Қолаверса, мўлжалдаги манзилга етиб борганимиздан сўнг ҳам хизматинг тугамайди. Биз билан жангга киришингга, балиқ тутишдаги маҳоратинг ўрнига, аскарлик жасоратини қўллашга тўғри келади. Буниям унутиб қўймагин-да!

– Ҳечқиси йўқ, – гўлдиради Ансельм, – фақат мени қўрқитмасангиз бўлгани. Сиз оиламдаги азизларимнинг жонини сақлашга кафил бўлдингиз, мен эса шунинг эвазига ўз жонимни гаровга тикдим! Шу шарт билан қўл ташлашдик – тамом, энди орқага йўл йўқ!

– Шерюрак азамат экансан! – деди виконт. – Кўнглинг тўқ бўлсин: оиланг, бола-чақаларинг ҳеч нарсага зориқмайди. Бу ҳақда иш бошқарувчим Элиога алоҳида топшириқ бердим, ҳаммаси герцог де Гизнинг назоратида бўлади.

– Бундан ортиқ ҳеч ниманинг менга кераги йўқ, монсеньер. Сиз султонлардан сахийроқ экансиз. Албатта, ишончингизни оқлайман.

– Сенга битта савол: қайингнинг ўн тўрт кишини кўтара оладими?

– Йигирма кишиниям кўтарган, жанобим.

– Эшкакчилар керак эмасми?

– Керак-да, жаноби олийлари. Мен рулни бошқаришни зўрға эплайман, боз устига, елкан ҳам борки, зарур бўлса, униям кўтариш лозим.

Гапга Мартен-Герр қўшилди:

– Амброзио, Пильтрусс ва Ландри учови эшкакчиликда устаси фаранг, ўзим ҳам бемалол эплайвераман.

– Гап йўқ! – илжайди Ансельм. – Мартендан ҳамма гапни билиб олганман, қаерга лангар ташлашимизни айтмаган, холос.

– Ризбанк форти, – деди виконт д’Эксмес.

– Ўша соҳилга сираям тўхтаган эмасдим. Шир-
яланғоч қоялардан иборат-да!

– Бормайсанми?

– Асло унақамас! Жон-жаҳдим билан уриниб, Риз-
банка сизларни обораман. Ажойиб саёҳатни мўл-
жаллабсиз, монсеньер!

– Қачон жўнасақ бўлади? – сўради Габриэль.

– Соат тўртга етиб боришингиз керакми?

– Ҳа, жуда узоғи билан бешгача-да!

– Унақа бўлса, аскаргоҳдан соат бирдаёқ чиқиб ке-
тишимиз лозим.

– Бўпти, мен йигитларни огоҳлантириб қўяман.

– Маъкул, жаноби олийлари, фақат менгаям улар-
нинг ёнида жиндай мизғиб олишимга ижозат берсан-
гиз. Уйдагилар билан хайрлашиб чиққанман, қайиқ
пухта яширилган, ҳозир бу ердан кетгудай бўлсам,
вақтни йўқотаман, холос.

– Тўғри айтасан, Ансельм, биз билан дамингни
олавер. Ахир, тонггача қиладиган ишинг чакана
эмас... Мартен, сен отрядга кетар вақтимизни тайин-
лаб қўй.

Яроқбардор ўша ондаёқ ишга киришди:

– Ҳой, йигитлар, бу ёққа келинглари-чи!

Жўнаш хабари жасоратга ташна кўнгиллиларни
жўшдириб юборди.

– Қандай соз! Ура!

Мальмор ҳам қуролдошларининг тантанавор олқи-
шига туролмай ётган жойида жўр бўлди: «Ура!» Бироқ
шу шодиёна устига Амбруз Парэ жўнатган тўрт са-
нитар кириб келишди ва тепинаётган Мальморнинг
қаршилигига қарамасдан замбарга ётқизишди:

– Дўстларим, қуролдош оғаларим, мени манави
балохўрлар қўлидан халос этинг, мен ҳам сиз билан

жангга кириб, бир хумордан чиқайин, ёлвораман, жонажонларим, – дея нолайи зор қилди Мальмор, би-роқ унинг бу ўтинчи ҳеч кимга инсоф бермади, аксин-ча, кимлардир ҳатто илжайгандай ҳам бўлди. Зўравон шифокорларнинг зулми жонидан ўтган Мальмор энди қуролдошларига заҳрини сочиб, оғзидан боди кириб, шоди чиқаверди: – Сендай дўстларнинг бори-дан йўғи яхши, падарингга миллион-миллион лаъ-нат, ҳаммангни ажина уриб кетсин, ярадор бўлсанг, дўхтир келмасин, душманинг енгилсин, аммо сен бадбахтларга ўлжа топилмасин. Дўст эмиш! Тупур-дим ҳаммангга! Лаънат устига лаънат ва ҳ.к.

Афсуски, парвойи фалак санитарлар уни кўтариб йўлга тушишди, жароҳатига малҳам кўйиш зарур эди-да...

Мартен-Герр жангчиларга мурожаат қилди:

– Энди ҳар кимнинг ўрнини аниқлаб, вазифалар-ни тақсимлаб олишимиз лозим.

– Нима қилишимиз керак ўзи? – сўради Пильтрусс.

– Ҳужумга ўтамыз.

– Энг олдинда ўзим бораман! – ҳовлиқди Ивонне.

– Жудаям соз! – маъқуллади яроқбардор.

– Бу бориб турган адолатсизлик! – тутатди Амброзио. – Нега у олдинда боравераркан? Ивонне-нинг шохи борми, бошқалар одам эмасми?

– Нега тортишасизлар? – орага тушди виконт д'Эксмес. – Бу ҳужумда сафнинг аввалидаги одамга хавф-хатар йўқ ҳисоби. Шунинг учун мен ҳаммадан кейин бораман.

Амброзио эрмаклаб кулди:

– Ивонне бу сафар чув тушибди, зўр-ку!

Мартен-Герр ҳужум занжирида кимнинг қайси ўринда бўлишини ҳамманинг белига тугиб кўйди. Учовлон эшкакчи (Амброзио, Пильтрусс ва Лактан-ций) ҳам огоҳлантирилди. Хуллас, икир-чикирларга-

ча ҳисоб-китоб қилиниб, барча тараддуд ниҳоясига етди ва Габриэль қатъий буйруқ берди:

– Энди ҳамма уйқуга! Керак дамда ўзим уйғотаман.

Санокли дақиқалардан сўнг баҳодирона хуррақлар бошланиб, Лактанцийнинг тушида алаҳлаётгани эшитилди. Аммо Габриэль кўз юмгани йўқ, роп-роса бир соатдан сўнг кўнгиллиларни бирма-бир уйготди. Ҳамма оҳиста кийиниб, қароргоҳдан беғалва чиқиб кетди: «Кале ва Карл» паролини эшитган соқчилар йўлни тўсмадилар. Уларни денгиз имламоқда...

Шаҳар ичида ҳам тунни бедор кечираётган бир киши бор: лорд Уэнтуорс. У роса ҳориб-голиб, эндигина уйига қайтди, пичагина мизғиб олмоқчи эди. Лекин уйқу қаёқда? Мана, уч кеча-ю уч кундузки, губернатор бир зум ором олгани йўқ. У тиниб-тинчимас, серғайрат одам эдики, қаерга ёрдам керак бўлса, барига улгурди, ҳимоя занжирининг хавфли ҳалқаларини мустаҳкамлашга уринди.

Тўртинчи январь оқшомида Эскиқалъани яна бир карра кўздан кечирди, соқчиларни шахсан ўзи алмаштирди, зиммасига Ризбанк мудофааси юкланган шаҳарлик ясовуллар постини ҳам текшириб чиқди. Ҳужумни бартараф этишга ҳамма нарса тахт. Эртага эса... Дуврдан у кутаётган мадад етиб келади.

Ҳа-да, ортиқ ташвиш чекишнинг ҳожати қолмаган, шундай бўлса-да, лорд Уэнтуорс шунчалар чарчаганига қарамай ухлолмасди. Қандайдир таг-туби йўқ хавотир унга тинчлик бермасдики, момиқ тўшаклар вужудига тикондай ботарди.

– Жин урсин! Ахир, эҳтиёт чораларининг бари кўриб қўйилди. Эскиқалъага душман мутлақо даф қиллолмайди, тунги ҳужумга ҳам ботинолмайди. Қўрғоннинг бўлак тарафидаги қумтепалар ва денгиз ёв йўлини ёпиб турибди.

Бу тасаллини лорд Уэнтурорс ўзига минг карра берди. Лекин бари бир кўзини юмолмасди. Губернатор ҳарчанд ҳайдасинки, ички бир сезги мавҳум кори ҳолдан башорат бераверарди: зулмат кўйнидаги шаҳарда ёмон бир кулфат, кўринмас ёв гимирлаётгандай туюларди унга. Аёнки, бу ганим на маршал Строщи, на герцог де Невер ва на буюк Франциск Лотарингский эмас. Хўш, унда ким ўзи?..

Собиқ асири, де Кастро хонимнинг жигаридан урган телба виконт, яъни д'Эксмес бўлса-чи? Наҳотки? Ҳа-а, худди ўзи... Бироқ мустаҳкам тошқўрғон ичидаги губернаторга қарши ўша тирранчанинг қўлидан нима ҳам келарди? Кулгили-да!..

18. АЖАЛ: ҲАМ ДАРГУМОН, ҲАМ МУҚАРРАР

Ризбанк қалъасининг саккизта бурчаги бор эдики, Саккизбурчакли минора дейилиши ҳам шундан.

1558 йилнинг 5 январига ўтар тунда денгизнинг қаҳри қайнаб, ҳар қачонгидан зиёда қутурди. Унинг қаъридан қандайдир нола, ғам-ғусса нидоси келарди, гўё.

Соқчилар алмашувидан сўнг санокли дақиқалар ўтганди ҳамки, ғалати карнай садоси эшитилди: у ўта олис ва жуда яқин бўлиб, айқирган уммон долгаларининг абадий суронига уйқашган эса-да, товуши алоҳида ажралиб турарди.

Ҳозиргина соқчиликни қабул қилган ясовул бундан бир тўлганиб олди. Унинг жонсарак вужуди кулоққа айланди. Гўё ногаҳоний чақириқни англолмагандай турди-да, қўлидаги арбалетни деворга суяди. Сўнгра атрофда ҳеч ким кузатмаётганига ишонч ҳосил қилгач, ўзини қор-ёмғир ва шамолдан асровчи энгил қоровулхонасини қиялатиб кўтарди ва остидан

арқон-нарвон турмагини олди. Ұқ отиш туйнуғи ёнидаги темир илмоққа арқоннинг бир учини боғлаб, иккинчи учини тирқишдан пастга улоқтирди. Оғир қуйма қўрғошин-посанги шотини осонгина тортиб кетди, қўрғон тубигача етиб борди.

Соқчи бу хуфиёна машғулотини битказган дамдаёқ қоровулбоши ўз йигитлари билан келиб қолди: у посбон сергак турганини кўриб, парол алмашиниш билангина кифояланди ва ўз йўлида хотиржам кетаверди.

Шунда соат тўртдан чорак ўтганди...

Қайиқ икки соатлик сермашаққат йўлдан сўнг Ризбанк истеҳкоми деворлари остида тўхтади. Кўнгиллилар ёғоч шотининг бир томонини қояга қўйишди. Сукутдаги йигитлар шотидан тошларга чиқиб, қўлга илинғудай тирқишларга тирмашганча юқорига ўрмалайвердилар.

Улар девор тагига етиб олишлари керак. Аммо атроф зулмат пардаси остида, харсанглар сирпанчиқ, қўл-оёқлар тойиб кетади, пичоқдай кескир тошлар бармоқларни қонга бўяган. Кўнгиллилардан бири мувозанатини йўқотди ва денгизга қулади. Унинг бахтини қарангки, ўн тўрт «сайёҳ»нинг сўнггиси ҳали қайиқдан чиқмаганди ва йиқилган бечоранинг ўзи томон сузаётганини кўрди-да, қўлини чўзди.

– Мартен-Герр, сенмисан? – сўради у қоронғиликда кўзи илғаб-илғамаган ҳолда.

– Худди ўзи, жаноби олийлари!

– Сен қандай қилиб тушиб кетдинг?

– Бегонадан кўра ўзимнинг йиқилганим зўр бўлди-да.

– Ие, бу нима деганинг?

– Ахир, бўлак одам қоядан сирпанган заҳотиёқ дод соларди-да, монсеньер.

– Тўғри айтасан, – маъқуллади Габриэль. – Бўпти, кел, қайиқни манави илдиз-чўкиртакка боғлаб қўяйлик, ёрдамлашвор.

– Илдизнинг таги бўш бўлса-чи, монсеньер? Тўлқин тўсатдан биргина ҳамла билан узиб олади-да, қайиқни тортиб кетади, биз ҳам денгизнинг ўйинчоғига айланамиз.

– Бошқа нимаям қила олардик?

Қайиқни ўша чўкиртикка арқонлагач, олдин Мартен-Герр виконтнинг буйруги билан тошга чиқиб олди. Габриэль шотининг сўнгги поғонасига оёқ қўйган лаҳзада жунбишга келган тўлқин илдизни суғуриб, қайиқни очиқ денгизга ямлаб кетди. Худо кўрсатмасин, агар Мартен чапдастлик қилиб, хожасининг плашидан ушлаб қолмаганда, виконт ҳалок бўларди, албатта.

– Бу гал сен менинг ҳаётимни сақлаб қолдинг.

– Тўғри-ку-я, лекин қайиқдан айрилдик-да.

– Ҳечқиси йўқ, пулини тўлаб қўйганман, – деди Габриэль бепарво оҳангда.

– Менга бари бир, – деди Мартен-Герр елкасини қисиб, – лекин юқорида сизга қарашли одам бўлмаса ёки нарвон-арқон девор тубигача етмаган бўлса, ё узилиб кетса-чи? У ҳолда сув орқали соҳилга қайтиш йўли батамом ёпилди: анави қайиқ лаънати ҳамма ишончимизни, имкониятимизни барбод қилиб бўлди.

– Шуниси афзал: энди фақат зафар қозонамиз ё ҳалок бўламиз, вассалом...

Бу орада бошқалар қалъа деворлари остига кўтарилиб улгурганди, ўн дақиқадан сўнг бу иккиси ҳам уларга қўшилишди. Соат чорак кам беш: ҳамма жамулжам, арқон-нарвон уларни кутиб турарди, Габриэль терисига сиғмай, қувониб кетди:

– Кўриб қўйинг, дўстларим, юқоридагилар бизни қаршилашга шай. Худога шукур қилайлик, қолаверса, энди чекинишга йўл йўқ: қайиғимизни денгиз ютиб юборди. Фақат олға, худо ёр бўлсин!

Ҳамма якдиллик билан такрорлади:

– Фақат олға!..

– Ҳар ким ўз тартибини унутмасин: биринчи – Ивонне, ундан сўнг – Мартен... энг охирида – мен. Ўйлайманки, арқон жудаям пишиқ бўлса керак.

– Арқонмас, пўлат деяверинг, монсеньер, – Амброзио. – Биз осилиб, тортиб кўрдик, ўн тўрт кишинимас, ўттизта одамниям кўтара олади!

– Бўпти, Ивонне, қани бошла-чи! – буюрди виконт. – Сен хатарнинг энг оғирини зимманга олялсан. Бора қол, кўрқма!

– Кўрқув менга бегона, фақат замбарак билан жанговар ноғоралар гумбурлаб туриши шарт. Бироқ шотига тирмашиш ёки шилимшиқ арқонни чангаллашга тоб-тоқатим йўқ. Айни чоғда шунга ҳам иқрорманки, ҳаммадан пешқадам бўлиш бари бир кўнглимга хуш ёқиб турибди...

– Кўп жаврайверма! – жерқди Габриэль. – Гап билгунча иш бил! Олға, Ивонне! Эсингда туг: фақат 150-поғонада нафас ростланади. Ҳамма шайми? Мушкетлар – елкага, ханжарлар – оғизга, тишлаб оласиз! Фақат юқорига қаралади, пастга эмас! Ҳалокатни ўйламасдан, худодан омад тилаймиз! Кетдик!

Соат бешга бонг урган сонияда Ивонне нарвонга оёғини қўйди. Ўн тўрт азамат сассиз-садосиз, аста-секин, бирма-бир шотига тирмашавердилар.

Сафнинг энг қуйисидаги Габриэль аввалига деярли хавфсирагани йўқ. Лекин жонли «мевалар» чирмашган бу ғаройиб «узум ғужуми» тебрана бошлади: кўнгиллилар юқорилагани сайин шоти-узум тобора

кучлироқ чайқалаётганди. Ана шундагина Габриэль муқаррар ажал чангалида эканларини ҳис этди.

Манзара машъум ва ўхшаши йўқ эди: сим-сиёҳ кеча, шамол увлайди, сирли сукунат ичра арвоҳсифат ўн тўрт инсон тикка девордан юқорига ўрмаламоқда. Тепага чиқса – ўлиши даргумон, чоҳга қуласа, ажал муқаррар!..

Бир юз эллигинчи поғонага етган Ивонне нафас ростлашга тўхтади. Тўғри, буни келишиб олишган, лекин Ивонне ўша тўхтаганича қотиб тураверди. Ахийри, пастдаги Мартен-Герр унинг оёғига туртди ва шивирлади:

– Чиқмайсанми?

– Чиқолмай қолдим... – хириллади Ивонне.

– Чиқолмай қолдим? Нега, ярамас? – титраб кетди

Мартен.

– Бошим... гир-гир айланяпти...

Яроқбардорни тер босди, манглайига муздек томчилар тизилди. Дастлабки сонияларда унинг калласи мутлақо ишламай қолди. Агарда Ивонненинг боши айланиб, йиқилса борми, ўзидан қуйидагиларнинг барини жарга судраб кетади. Аста-секин қуйига қайтиш эса бемаънилиқдан бўлак нарса эмас. Ана шу машъум ва мутлақо кутилмаган вазият Мартенни батамом довдиратиб қўйгандики, ўзидан пастки поғонадаги Ансельмга ночор пичирлади.

– Ивонненинг боши айланиб қолибди.

Ансельмни ҳам бир безгак тутиб олди ва қуйидаги Шарфенштейнга шипшиди:

– Ивонненинг кўзи тинаётган эмиш.

Алқисса, бу мудҳиш шумхабар тирмашганлар сил-силасининг сўнгги ҳалқасидаги Габриэлга ҳам етди-да, виконтнинг ранги пахтадек оқариб кетди.

19. ОЛИСДАГИ АРНО ДЮ ТИЛНИНГ КАСОФАТИГА ШҶРЛИК МАРТЕН-ГЕРР ҲАЛОКАТ ЧОҲИГА УЛОҚТИРИЛДИ

Вазият бағоят таҳликали, ҳамманинг ҳаёти қил устида эди. Вужуди ларзага келган Габриэль бирйўла учта ажалга рўбарў бўлиб қолганди. Аввало, оёқлар остидаги денгиз отлик очофат аждарҳонинг оғзи очиқ, ейман-ютаман дейди. Қолаверса, юқоридаги ўн уч қуролдоши ўлим сиртмоғига осилган, фақат арқон уларнинг бўйнида эмас, лекин на тушолмайди, на чиқолмайди. Ва ниҳоят, улар шу ҳолида учинчи ажалга қалқон бўлиб турган бўлиши ҳам мумкин, негаки, минора узра найза ва аркебуз ўқталган инглизлар пойлаб ётгани ҳам эҳтимолдан холимас.

Ҳартугул, Габриэль ҳатто жар ёқасида ҳам иккиланиб ўтирадиганлар тоифасидан эмаски, ўша ондаёқ аниқ бир қарорга келди. У қўли қалтираши ё сирпаниб кетиши мумкинлигини, қоялар устига чаппа тушишини ҳам ўйлагани йўқ. У арқон-шотининг ён тарафига қўллари билан осилди, аммо оёқлари муаллақ эди. Ана шу зайлда юқорилайверди ва ахийри, Ивонненинг ортига етиб чиқди-да, қатъий ва ҳокимона дағдага қилди:

– Айт, кўтариласанми-йўқми?!

– Бошим... кўзим тиняпти, – деди тишлари такиллаётган шўрлик.

Виконт яна такрорлади:

– Кўтариласанми-йўқми?!

– Мен... – минғирлади Ивонне. – Оёғим... қўлларим поғонада ўрнамай қолди... Ҳозир чоҳга тушиб ўламан...

– Энди ўзингдан кўр!

Габриэль оғзидаги ханжарни қўлига олди-да, ўткир учини Ивонненинг елкасига қадади ва сўради:

– Сездингми?

– Жо-он, хожам, шафқат қилинг!

– Ханжарим олмосдан кескир, – давом этди Габриэль ўта совуққон оҳангда. – Салгина орқага тисарилсанг, ханжар ўзидан ўзи санчилиб бораверади. Энди яхшилаб қулоқ сол: Мартен-Герр сендан юқорида, мен пастда бораман. Худо ҳаққи, овора бўлма, минг тайсаллаганинг билан, ўлигинг жар тубига етиб тушмайди! Қўлимдаги ханжар билан қояга шундай қоқиб қўяманки, ҳамма жасадингга тирмашиб тепага чиқади! Уқдингми?

– О-о, менга раҳмингиз келсин, монсеньер! Мана кетдим! – деди қўрқувдан бирданига халос бўлган Ивонне.

– Мартен, сен ундан юқорига ўт!

Яроқбардор хојасининг йўлини тутиб, Ивоннедан тепадаги поғонага чиқиб олди. Бош айланишини унутган Ивонне унга эргашди, негаки, ортида Габриэль ўмовига ханжар қадаб борарди.

«Жин урсин! – кулги аралаш кўнглидан кечирди Мартен-Герр минорага яқинлашган дамларда. – Хўжайин кўзи тингани даволаш бобида устакор табиб экан-ку!».».

У фикрларини яқунлашга улгурмади, қалъа саҳнига етиб чиқишганди.

– Ие, етиб келдиларингми? – деди нотаниш овоз.

Енгил нафас олган яроқбардор: «Жин урсин!» – деб қўйди.

– Жудаям ҳаяллаб қолдиларинг! – деди соқчи. – Беш дақиқадан сўнг қоровулбоши келади.

– Ҳечқиси йўқ, яхшилаб кузатиб қўяверамиз-да! – жавоб қайтарди Мартен, у фиштин супага тиззаси билан тиралаётганди.

Шу онда соқчи унга зеҳн солишга уринаркан, сўради:

– Кимсан ошна? Исминг нима?

– Мартен-Герр...

Яроқбардорга жумлани охирига етказиш насиб этмади: Пьер Пекуа (соқчи қуролсознинг ўзгинаси эди-да) жон-жаҳди билан уни суриб юборди ва Мартен тубсизликка учиб кетди.

– Ё Тангрим! – шивирлай олди Мартен-Герр.

Шунинг устига етиб чиққан Ивонне оёғи қаттиқ ерга теккан дамдаёқ совуққон ва шерюрак жангчига айланди-қолди. Бирма-бир Габриэль ва бошқалар ҳам соқчининг рўпарасида қад ростлайвердилар, Пьер Пекуа уларнинг биронтасига ҳам куч ишлатгани йўқ. Гўё у тош ҳайкал эдики, хода ютгандай қаққайиб турарди.

– Ҳой, бадкор инсон! – уни елкасидан силкитди Габриэль. – Бу нима кулфат? Мартен-Герр арпангизни хом ўрибдими, а?

– Меними? – бўғилди қуролсоз. – Йўқ, менинг эмас, синглим Бабеттанинг арпасини...

– Ҳа-я, мутлақо эсимда йўқ! – қичқирди нест бўлиб қолган виконт. – Шўрлик Мартен!.. Бунда унинг гуноҳи йўқ эди-да! Эссизгина, энди унинг ҳаётини сақлаш...

– Ҳаётини сақлаш? – ғаразли кулиб олди Пьер Пекуа. – Икки юз эллик фут¹ баланддан харсангга чаппа тушган одамнинг ҳаётини сақлай оласизми? Бу гапингиз беҳуда, жаноби виконт, ундан кўра ўз жонингизнинг, шерикларингизнинг ташвишини қилсангиз-чи! Шу тобда жинойтчига аза тутишнинг мавриди эмас!

– Жинойтчи? Эшитиб олинг, унинг ҳеч қандай гуноҳи йўқ! Буни сизга исботлаб қўяман! Аммо ҳозир мавриди эмас – бу гапингиз тўғри. Хўш, энди нима қиламиз?

---

¹ Фут – 30,5 сантиметрга тенг ўлчов бирлиги.

– Ҳозир тунги назоратчилар ўтиб қолади, унини чиқармасдан чилвирбанд қилиш керак... Ҳа-а, ана, бизни куттирмай ўзлари етиб келишди!

Дарҳақиқат, ичкаридаги зиналардан қоровулбоши ва йигитлари супа устига кўтарилаётганди. Агарда улар ваҳима солгудай бўлса, иш расво! Ҳайтовур, соқчилар амаки-жиян Шарфенштейнларга рўпара бўлишдики, уларнинг бирортаси лоақал найза ўқталишга улгуролгани йўқ: икков айиқникидай панжалари билан бечора инглизларнинг даҳанини димлаб, ерга таппа босишди. Пильтрусс ва яна икки кўнгилли ёрдамида оғзи калимага келмаётган тўрт ёв қуролсизлантирилди, қўл-оёқлари тушовланди.

– Қойил! – деди Пьер Пекуа. – Энди бўлак соқчиларни ҳам гафлат уйқусида босишимиз керак, кейин ясовулхонага ташланамиз. Аксарият қоровулларнинг қулоғини қиздириб бўлганман, французларнинг ташрифини интизорлик билан кутишмоқда. Мен ўзим уларга хушxabарни етказаман. Сизлар эса соқчиларни бирёқли қилаверинг.

– Мен сиздан беҳад миннатдорман, Пекуа, – деди Габриэль, – фақат Мартен-Геррнинг ҳалок бўлиши!..

– Сиздан яна бир карра ўтиниб сўрайманки, жаноб д'Эксмес, бу кўргиликни худога солиб, менинг виждонимга ҳавола этиб қўяверасиз, – жавоб қайтарди қайсар шаҳарлик жиддий оҳангда. – Мен кетдим, сиз ўз вазифангизни биласиз, мен ҳам ўз ишим билан машғул бўламан.

Воқеалар ривожини худди Пьер Пекуа айтгандай кечиб, шаҳарлик соқчиларнинг асосий кўпчилиги дарҳол французлар тарафига ўтди. Биттагинаси қаршилик қилишга уринганди, ўша ернинг ўзидаёқ қуролсизлантирилиб, қўл-оёғи боғланди. Жан Пекуа бир гуруҳ содиқ маслакдошлари билан қайтгунча Ризбанк саҳни виконт д'Эксмес қўлига ўтиб бўлганди.

Энди қоровулхонани эгаллаш зарурки, ҳар лаҳза ганимат. Габриэль қўққисдан зарба бериб, душманни гангитиш усулини ишга солди.

Тонг оз-моз белги берган, холос. Соқчилар бешиқдаги гўдак мисоли гафлат уйқусида. Шиддат шунчаликки, уларнинг аксарияти қўл-оёғи чилвирлангач ҳам кўзини очолмасди. Бу шовқинсиз ҳужум шундай ими-жимиди амалга оширилдики, хулласи калом, жанг бўлгани йўқ, ўқ отилмади. Соат олти бўлмасданоқ Ризбанк истехкоми тўла-тўкис французларга ўтди: гавань ва шаҳарнинг калити энди уларнинг қўлида эди. Виконт д'Эксмес постларга ўз соқчиларини қўйиб, уларга янги паролни ҳам етказди. Аммо шаҳарда бу ишлардан ҳеч кимнинг хабари йўқ.

– Модомики, ҳозирча Кале ёв қўлида экан, қуролни ташлай олмаймиз, – деди Пьер Габриэлга. – Шунинг учун, жаноби виконт, бундай қилсак: сиз Жанни ва йигитларнинг ярмини олиб, фортнинг ҳимоясида қолсангиз, мен эса бошқалар билан шаҳарга қайтаман. Биз французларга бу ердан кўра шаҳар ичида кўпроқ кор келамиз.

– Лорд Уэнтуорснинг қаҳри келиб, бу ишларни сиздан кўрса-чи?

– Хотиржам бўлинг. Мен ҳам эсимни еб қўйган эмасман. Жуда эпини қилолмасам, Жанни сотқинликда айблаб туравераман. «Бизни гафлатда қўйишди, тиш-тирноғимиз билан қаршилик қилсак-да, таслим бўлишга мажбур қилишди. Бўйсунганини истамаганларни эса виконт д'Эксмес фортдан қувиб чиқарди», – дейман.

– Шу гапингизга ишонадими?

– Ишонади, ишонтираман-да! Лорд Уэнтуорс ҳозир боши берк кўчага тиқилиб қолган, рост айтаётга-

нимизга шубҳаланмайди, ҳатто бизга ташаккур билдиришим мумкин.

– Бўпти, бора қолинг, – рози бўлди виконт. – Кўриб турибманки, сиз довюрраккинамас, хийла қув киши экансиз. Агар мен ҳужумга ўтгудай бўлсам, ичкаридан мадад берасиз.

– Йўқ, жаноби олийлари, сиз бундай қила кўрманг! – шошиб қолди Пьер. – Қўлингиздаги куч билан ҳеч нарса қилолмайсиз, лекин ҳаммасини барбод этишингиз ҳеч гапмас! Яхшиси, истеҳкомдан қимирламанг!

– Демак, герцог де Гиз қўшини жонини жабборга бериб жангга кирсин-да, мен эса бу ерда қўл қовуштириб ўтираверайми?

– Уларнинг ҳаёти фақат ўзигагина тегишли, жанобим, Ризбанк эса – бутун Францияга дахлдор! – ўта жўяли жавоб берди Пьер Пекуа. – Гап шундай, виконт жаноблари, энг ҳал қилувчи паллада шаҳардаги маслакдошларимнинг барини оёққа турғазаман. Ана ўшандагина сиз қақшатқич ҳужумга ўтасиз ва шаҳарни герцог де Гизга топширасиз.

– Бу вазиятни мен қаёқдан биламан? Ким ҳам мени огоҳлантирарди?

– Мен-да! Сиздаги мен берган бурғу-мўғиз қани? Дарвоқе, сиз уни чалдингиз, мен огоҳ бўлдим. Энди мен чаламан ва сиз огоҳ бўласиз-да, шитоб билан ҳамла қилиб, бугуннинг ўзида иккинчи бор ғалабага эришасиз!..

Соат етти ярим. Тонг отмоқда. Габриэлнинг буйруғи билан француз байроқлари кўтарилди: шунда герцог де Гизнинг кўнгли хотиржам бўлиши, инглиз капитанлари эса қўрқиб кетиши керак-да. Бу иш охирига етгач, виконт шарафли тунги жасоратга шоҳид бўлган саҳн бўйлаб ўтди-да, Мартен-Герр улоқтирил-

ган жойда маҳзун туриб қолди. Қалтис англашилмовчилик қурбони бўлган шўрликни кўзлари билан қидирди. Аввалига девор остида ҳеч нимани илгагани йўқ. Ахийри кўрди: Мартен-Герр қувур ёнида қонга беланиб ётарди. Афтидан, ўша қувур озми-кўпми, даҳшатли зарбани юмшатиб, бечоранинг жонига оро кирган бўлса керак.

Унинг тириклигидан умидини узган Габриэль яроқбардорини сўнгги йўлга кузатиш қайғусини чекарди. Мартен-Геррга беҳад меҳр қўйган Пильтрусс кўз ёшларини сидирди ва хожасининг кўнглидаги савобли амалга дарҳол киришди. У арқон-нарвонни илмоққа маҳкам боғлади-да, тубсизлик сари тушиб кетди ва кўп ўтмасдан Мартен-Геррни ўзи билан олиб чиқди. Не бахтки, яроқбардор беҳуш бўлса-да, нафас олаётганди.

Жаррроҳни чақиртиришди, у Мартен-Геррни кўздан кечирди ва деди:

– Қўли синган, сон суяклари майдаланиб кетган. Қўлини даволаса бўлади, буни уддалай оламан. Афсуски, оёгини кесишдан ўзга чора йўқ, аммо бунчалар мушкул операция менинг қўлимдан келмайди.

Демак, кутишдан бўлак илож йўқ. Кошкийди, метр Амбруаз Парэ топила қолса: Мартен-Геррни ҳаётга қайтариш мумкин бўларди.

20. ЛОРД УЭНТУОРСНИНГ СЎНГИ УМИДИ ҲАМ ЧИЛ-ЧИЛ БЎЛДИ

Габриэль ўйлаган яшин тезлигидаги ҳужумнинг муваффақиятига герцог де Гиз деярли ишонмаса-да, бари бир умидвор эди. Соат саккизга яқин кўп сонли шотирлари билан Ризбанк минораси бемалол кўри-

надиган паккага бориб, дурбинни кўзига тутди ва ўша лаҳзадаёқ жони ичига сигмай ҳайқирди:

– Франция байроғи!

Йўқ, унинг кўзлари алдаган эмас: минорада француз байроғи ҳилпираб турарди!

– Габриэлга тасанно! – хитоб қилди герцог. – У бари бир ўз мўъжизасини ярата олди! Мен унга ишонмаганимни-я!.. Энди Кале бизники! Башарти, англияликлар сузиб келган тақдирдаям, Габриэль ўзи боплаб қаршилайди!

– Жаноби олийлари, чоғи, янглишмаган экансиз, – деди қўмондоннинг аъёнларидан бири дурбинга боқиб. – Қаранг, денгиз уфқида инглиз елканлари кўриняпти, шекилли!

– Ёпирай! – кулгига олди герцог. – Ие, ўпкаларини қўлтиқлаб етиб келишибди-да... Ҳа, худди ўзи, англияликлар! Жин ургурлар! Уларга имиллаш бегона-да! Мен бунчалар тез кутмагандим. Начора... кўрайлик-чи, кутилмаган қўноқларнинг қўлидан нима келади, Ризбанкнинг ёш губернатори уларга не «манзират» қиларкин?

Инглиз кемалари фортнинг ортида аниқ кўрина бошлаганда тонг батамом ёришганди. Француз байроғи айни дамда уларга балойи ногаҳонийдек туюлган бўлса, ажаб эмас. Унинг рўё эмаслигини кемадагиларга билдириб қўйиш зарурат эди: Габриэлнинг буйруғи билан замбараклар ишга тушиб, уч мартадан гумбурлади.

Ана энди инглизларда зарра гумон йўқки, минорада ҳилпираётган байроқ Францияники! Шуниси ҳам равшанки, биргина миноранинг ўзимас, шаҳар бутунича французлар измида! Демак, фишт қолипдан кўчган!

Кемалар йўлини йўқотиб, гангиган одамдай хийла туриб қолди ва оҳиста ортига бурилиб, Дувр томон сузиб кетди.

– Худойимга шукроналар! – енгил нафас олди герцог. – Йўқ, бу Габриэль деган йигитнинг баҳоси йўқ! У Каленинг калитини қўлимизга тутқазиб қўйди. Исканжага олсак, бас, – шаҳар таслим бўлади!

У дарҳол отга минди-да, қароргоҳ томон ўқдай учди: қуршов ҳалқасини маҳкам тутиш лозим!

Бироқ ҳар қандай воқеликнинг терс томони ҳам борки, у бировни кулдирса, бировни ўлдиради. Герцог де Гиз шодонлик билан қарсак урса, аламзада лорд Уэнтуорс писта пўчоғига жой бўладиган азобда эди.

Таҳликали тун бўйи ёмон хаёллар тиконига ағанаб чиққан губернатор тонгга яқин ухлаб қолди. Пьер Пекуа бошлиқ муғомбир қоровуллар кулфат хабари билан келгандагина у ётоғидан чиқди. Ишониб-ишонмаган губернатор қаҳри қайнаб қичқирди:

– Фортдан келган қочоқларнинг бошлиғини менга рўпара қилинг!

Ҳузурида мусибатзада қиёфадаги Пьер пайдо бўлди ва гуноҳкорона бош эгди.

– Ҳалигача юрагим ўйнаб турибди, губернатор жаноблари, – дея сўз бошлади қув шаҳарлик. – Уч юз нафар ёвуз ниятли қароқчи қояларга тирмашиб чиқиб келди. Менимча, бу кори ҳол ортида яширин сотқинлик бор, лекин буни аниқлай олганим йўқ.

– Уларга ким ўғрибоши экан билдингизми?

Қуролсоз ошқора соддалик билан жавоб берди:

– Эй, худо, ҳалиги-чи, собиқ асирингиз д'Эксмес, ўша-да!

– Тушимми, ўнгимми? – бақирди лорд Уэнтуорс. – Шошманг... у сизникида турганди шекилли, а?

– Ҳамма бало шундан-да! – киприк қоқмади Пьер. – Яширишнинг ҳожати йўқ... айтмасам бўлмайдик, менимча, қариндошим бўлмиш... анави бофанда... ўша хуфиёна хиёнатга бош қўшган, шекилли...

Губернатор қуролсозга ишониб-ишонмаса-да, шубҳаланишга асос тополмасди. У яна уч-тўртта гап сўраб, уларни ландовурликда айблади-да, ижозат берди.

Лорд Уэнтурс ёлғиз қолгач, дард-у дунёсини зулмат босиб, умидсизлик ботқоғига ботди. Негалиги ойдай равшан! Шаҳар гарнизони кам сонли, мадад келадиган йўллар беркитилган, Ньеллэ ва Ризбанк истехкомлари орасида қисилган: шу шароитда ҳимояланиш мумкин эмас-да! Кошкийди, Кале бир неча кун, лоақал... бир неча соат дош бера олса!

Бу ҳолга димоғи баланд лорднинг шахсан ўзи дош бериши аслида ҳаммасидан ҳам мушкул.

«Албатта! – деди у ўз кўнглида. – Албатта, бу га-лаба уларга қимматга тушади ҳали! «Кале энди қўлимизда», деб хомтама бўлса, чучварани хом санабди: шундай жанг қилайинки, мен қанча хоҳласам, ўшанча французнинг қони тўкилади. Соҳибжамол Диананинг анави хуштори эса... – унинг бўзарган ва тунд юзи ногаҳоний ёвуз хаёлдан ёришиб кетди, – ўша ошиқ мен ўлсам-да, чин саодатни фақат тушида кўради. Шундай қиламанки... ҳалок бўлганимда ҳам ажойиб эсдалик қолдириб кетаман!..».

Кале шахрининг қамали ҳақида муфассал ҳикоя қилсак, ёмон бўлмасди. Лекин муаллиф айна хусусда Франсуа де Рабютен¹ қаламига мансуб «Бельгия урушлари» солномасини китобхонга тавсия этиш билан кифояланади. Зеро, ушбу хроникада қамал керагидан зиёда баён этилган.

5-6 январь кунлари қамалга олганлар ҳам, қуршовда қолганлар ҳам бетимсол матонат ва сабот наму-

---

¹ Франсуа де Рабютен (1582 йилда вафот этган) – француз тарихчиси. У Франциянинг Испанияга қарши, католикларнинг гугенотларга қарши урушларида иштирок этган.

наларини намойиш қилишди. Бироқ қамалдагиларни ғойибона бир куч гўё депсинтириб қўйгандики, уларнинг жанговар ҳаракати ҳеч олға босмасди. Қуршовга қўмондонлик қилаётган француз маршали Строцци ҳимоячиларнинг ҳамма усулларини, инглизларнинг ўй-хаёлларини олдиндан пайқаб турганга ўхшарди: гўё шаҳар қўрғоний ойнадай шаффоф бўлиб, ичкарини французлар аниқ кўриб туришарди.

Шак-шубҳа йўқки, душман шаҳарнинг харитасини топиб олган, бу – аниқ! Рост, герцог де Гиз қўлида шундай харита бор ва уни ким келтириб бергани ҳам маълум. Хуллас, бу виконтнинг хизмати эдики, ўзи фортда бўлса-да, шаҳарга ҳужум қилаётган французларга катта наф келтираётганди.

Бироқ Габриэль ўзининг мажбурий ҳаракатсизлигидан сиқилиб ётарди. У Ризбанк қўрғони ичида қамалиб, фортнинг бўлғуси ҳимояси ҳақида бош қотирарди, холос. Виконт постлар назоратидан қайтгач, одатда Мартеннинг тўшагига ўтириб, унга тасалли берар ва бардам бўлишга ундарди.

Яроқбардор азамат эдики, жароҳат азобларига матонат билан дош бериб, руҳан тушмаганди.

– Монсеньер, – деди у Габриэлга, – бир нарса менга жумбоқ бўлиб, таажоубга солмоқдаки, Пьер Пекуа нега бундай ёвузлик қилди, сабаби борми, айбим нима?

– Сен ўзинг билмайдиган бошқа бир таржимаи ҳолинг бор-ку! – деди виконт ахийри. – Сенга ақл бовар қилмас даражада ўхшайдиган бир аблаҳ ана шу бир томчи сувдай ўхшашликдан ғаразли фойдаланиб, анчагина кирдикорларини сенинг номингдан амалга оширган. Бахтга қарши, бу қора ишларидан каттагина наф кўрса-да, сираям жазога тортилмаган, алалоқибат, «эгиз»лигинг туфайли ўша жазога сен гирифтор бўлиб қолдинг-да.

Габриэль бу гапларни жўрттага Пьер Пекуа ишти-рокида, унга эшиттириб айтди.

Тозадил Пекуа бундан хабар топгач, қаттиқ надомат чекди ва бу ифлосликдан қаҳри келди:

– Ҳаммани алдаб, чув тушириб юрган бадкирдор ким ўзи? Бола-чақаси борми? Қаерга яшириниб ётибди?

Мартен-Герр бу разолатдан жони қийноқда бўлса-да, бунда ўзининг айби йўқлигидан, виждони азоб чекмаслигидан хурсанд эди, албатта. Лекин покиза номи ва шаънига бетайин бир қаллоб доғ солганидан қаттиқ ранжиганди. Бу ёғини яна худо биледи: ўша ҳийлагар яроқбардорнинг номини сотиб, яна не ёмонликлар содир этаркин?

У энди Пьернинг беаёв интиқоми сабабини англаб, уни кечирибгина қолмасдан, ҳатто оқларди ҳам. Таассуфки, ўзганинг қилмишлари учун айбдор бўлиб қолажагини, бунинг азобини ҳали бир умр тортажани кўнгилчан Мартен қаёқдан ҳам билсин? Габриэль бу ҳақда енгил огоҳлантирганди, яроқбардор шундай жавоб қайтарди:

– Менга бари бир, монсеньер! Мен бундан аслида мамнунман. Негаки, ҳар ҳолда жоним омон қолиб, озмоз оқсоқланиб юрсам-да, мени биров ўша маккор ва товламачи билан янглиштирмайди-ку!

Надоматлар бўлсинки, бунчалар оғир жароҳат билан Мартеннинг яшаб қолиши мушкул эди. Унинг ҳаётини сақлаш мумкинми? Шаҳар соқчилик хизматининг жарроҳи бунга кафолат беролмади. Икки кундирки, Мартенга кўрсатилган тиббий хизмат боғлаб-ечиш холос, ваҳоланки, унга ўтқир жарроҳнинг ёрдами зарур!

Кошкийди, Габриэлнинг Мартен-Геррдан бўлак гам-ташвиши бўлмаса! Ўқтин-ўқтин вужуди қулоққа айланади, ўзини манави бекорчихўжалиқдан халос

этувчи бурғу садосини эшитмоқчи бўлади. Бироқ Пьер Пекуа карнайини чала қолмайди, француз ва инглиз замбаракларининг наърасидан бўлак ҳеч бир садо йўқ.

Ва ниҳоят, 6 январь оқшомида мавҳум бир сурон, ажабтовур ур-сур бошланди. (Шунда Габриэлнинг Ризбанк қўрғонида зерикиб ётганида ўттиз олти соат бўлганди.) Кейин аён бўлдики, французлар қақшатқич жанглардан сўнг Эскиқалъа ичига ёриб киришганди.

Бироқ англияликлар ҳам бўш келишгани йўқ, эртасига кун бўйи муҳим маррани бой бермаслик ва сўнгги таянч нуқталарини сақлаб қолиш учун тиш-тирноқлари билан қаршилиқ кўрсатишди. Аммо иш барибир қўлдан кетган: энди Каледан инглизларнинг думи тугилиши аён...

Ҳимоячиларнинг олдинги сафида жон-у жаҳди билан жанг қилган лорд Уэнтурс кундузги соат учга борганда ҳалокат муқаррарлигини англаб етди. У лорд Дербини чақиртирди:

– Яна қанчага дош бера оламиз?
– Нар иборса уч соатга.
– Аммо икки соатга ярашимиз аниқ, демак, шунга кафолат бера оласизми?

– Агар тасодифий кори ҳол бўлиб қолмаса, бунга ишонч бор, – деди Дерби ўйлаб кўриб.

– Ундай бўлса, дўстим, қўмондонликни сизга топшириб, ўзим бошқа бир иш билан шуғулланаман. Башарти, икки соат мобайнида бизнинг қўлимиз баланд келмаса (бундай бўлишига ўзимниям ишончим йўқроқ), сизга рухсат... йўқ буюраман: жангни тўхта-тиб, таслим бўлинг!

Лорд Уэнтурс таслим шартларини ўз лейтенантига баён қилди: герцог де Гиз бу шартларни рад этмаслигига унинг ишончи комил эди. Лорд Дерби ўз мулоҳазасини билдирди:

– Бироқ милорд, сиз муҳим бир жиҳатни унутдингиз-да!

– Хўш нимани?

– Ўз ҳаётингиз-чи? Мен сиз учун Англия томонидан товон тўлови таклиф этишим лозим!

Лорд Уэнтурснинг сўник кўзларида ҳазин учқун кўринди ва ғалати илжайди:

– Йўқ, йўқ, дўстим, мени қўя туринг. Мен ўз ғамимни ея оламан, ҳаракатимни қилиб қўйганман... Сиз буйруғимни бажарсангиз кифоя. Англияга боргач... шаҳар мудофааси учун қўлимдан келган ҳамма ишни қилганимни, аммо қисмат битиги мендан зўр келганини айтинг, илтимос! Ўзингиз эса сўнгги имкониятга қадар жанговар сафда бўлиб, Англиянинг шон-шарафини ва инглиз эканимизни ёдда тутинг! Бу менинг энг охириги буйруғим. Энди алвидо!

У лорд Дербига тагин бир нима дейишга оғиз жуфтлади, лекин сўзсиз қўл сиқиш билан кифояланди. Уэнтурс жанг майдонини тарк этиб, ҳувиллаб ётган кошонасига йўл олди.

Унинг ихтиёрида роппа-роса икки соат вақт бор: бу етарлича фурсат эканига ишончи комил эди.

21. СУЙМАГАНГА СУЙКАЛГАН «ОШИҚ»

Лорд Уэнтурс эрта тонгдаёқ бир қарорга келиб, хонадонидагиларни мудофаа тупроқтепаларига сафарбар этганки, қасрида ортиқча одамлар йўқлигига амин эди. Де Кастро хоним хизматидаги франциялик паж Андре ҳам унинг буйруғи билан қамаб қўйилган. Бинобарин, Диана ёлғиз ўтиргани аниқ, нари борса, оқсочигина бўлиши мумкин. Тунд ва қатъий важоҳатдаги лорд Уэнтурс ана шундай комил ишонч билан де Кастро хонимнинг хосхонасига тўппа-тўғри бости-

риб кирди. Ундан ижозат сўрамагани устига, ҳатто ҳайратланган асирасига салом ҳам бермади-да, оқсочга амр қилди:

– Зудлик билан бу ердан жўнаб қолинг! Бугун кечқурун шаҳарга французлар кириб келадики, ҳаётингиз учун жавоб беришга тоқатим йўқ. Ундан кўра эсон-омон отангизнинг олдига етиб олинг!

– Лекин, милорд...

Оқсочнинг оғзидаги-оғзида, бўғзидаги-бўғзида қолди, губернатор ер тепиниб, шовқин солди:

– Гапимни эшитдингизми? Бу – менинг амрим!

Диана аралашмоқчи бўлди:

– Ахир, милорд...

Лорд Уэнтурс бошини мағрур кўтарди:

– Айтдим-ку, хоним, хоҳишим – шу!

Губернатор юрагини олиб бўлган оқсоч уйига жўнади.

Хонага чўккан оғир сукунат Диананинг луқмаси билан бузилди:

– Милорд, мен сизни сираям танимай қолдим.

– Бунинг сабаби шуки, мени ҳеч қачон мағлуб ҳолда кўрмагансиз-да. Сиз менинг номусга ўлажагимни олдиндан башорат қилган экансиз, мен беақл эса бунга ишонмай юрибман! Мана, батамом адо бўлдим, энди қаддимни кўтаролмайман! Тантана қилаверинг!

– Демак, французлар ғалаба қозонишяптими?

– Ғалаба қозонишяптими? Ньеллэ ва Ризбанк истеҳкомлари, Эскиқалъа – барини эгаллаб бўлишди! Энди шаҳарни қуруқ қўл билан ҳам олаверадилар! Ҳализамон Каледа бўлишади! Севинаверинг!

– Қаёқда? – бош чайқади Диана. – Рўпарамда сиздай душман турганда, қўлга кирмаган ғалабага элбурундан қувониш мумкинмас!

– Ҳа... Ҳа... Мумкинмасми?.. Наҳотки, ўз жанговар постимни ташлаб келганимниям кўрмаяпсиз? Мен французлар ҳужум бошлаганидан буён жанггоҳда эдим: модомики, энди ҳузурингизга келибман, демак, таслим жараёнида қатнашмоқни хоҳламайман! Шуниям тушуна олганингиз йўқми? Бир ярим соат ўтгач, лорд Дерби кўл кўтаради! Қувонаверинг!

Озодлик шамолини ҳис этиб жонланган Диана нимтабассум билан эътироз билдирди:

– Аммо бу гапларингиз кесатикдан иборатки, сизга ишонгим келмаяпти-да.

– Ундай бўлса, герцогиня, сизни ишонтириш учун бошқачароқ тушунтираман: яна бир ярим соатдан сўнг французлар шаҳарга кириб келишади ва виконт д'Эксмес ҳам уларнинг сафида бўлади! Ҳаяжон босаяптими сизни?

– Бу нима деганингиз, милорд? – бўзарди Диана.

– Нима? Тушунганингиз йўқми? – телбаларча ҳахлади лорд Уэнтуорс ва асираси томон бостириб келаверди. – Мен фақат битта гапни айтмоқчи бўлдим: ярим соатдан сўнг ўрнимиз алмашади-да, сиз эркин қушга айланасиз, мени эса ҳибсга олишади. Виконт д'Эксмес сизга озодлик, муҳаббат, саодат бағишлайди, мени қай бир зиндон қаърига улоқтиради! Ҳаяжон босаяптими сизни?

– Нега энди мени ҳаяжон босаркан? – сўради Диана, у рўпарасидаги одамнинг тажовузкор ва оловлиниг'оҳидан девор томонга тисарилиб борарди.

– Эй, худо, бунинг нимасини тушунмайсиз, ахир? Менинг асир бўлишимга яна бир ярим соат бор, ҳозирча эса ҳукмдорман. Ие, вақт елдай учяпти, бир соату ўн беш дақиқа қолибди, холос. Хуллас, яна биручорак соатдан сўнг сизнинг асирингиз бўламан, унга-ча сиз менинг асирамсиз! Бир соат-у ўн беш дақиқа-

дан кейин виконт д'Эксмес шу ерда бўлади, камина эса ҳозироқ нақд шу ердан, рўпарангизда турибман! Ана шунинг учун сизни ҳаяжон босиши ва қувонишингиз лозим-да, хоним!

– Милорд! – дағ-дағ титрарди Диана, у лорд Уэнтурорни кўксидан итарди. – Сизга мендан нима керак ўзи?

– Нима керак? – овози титради лорднинг.

– Яқинлаша кўрманг!.. Акс ҳолда дод соламан, ёрдамга чақираман, шармандаи шармисор бўласиз... Аблаҳ!

– Бақирасанми, чақирасанми – энди менга қизиги йўқ, – деди лорд ҳам ёвуз, ҳам сипо қиёфада. – Уйда одам зотини қолдирган эмасман, кўчалар ҳам бўм-бўш, сен минг нола қилгинки, чақирган ёрдамнинг тез келгандаям, бир соат кечикиб келади. Кўриб қўй: ло-ақал, эшик-деразаларниям беркитганим йўқ.

– Бир соатдан кейин бўлсаям келаркан-ку, ана унда шармандангизни чиқараман... Сизни ўлдирмай қўйишмайди!

– Йўқ, – пинагини бузмади лорд Уэнтурор. – Мени ҳеч ким ўлдиролмайди, чунки ўзимни ўзим ўлдираман! Сенингча, Калени босиб олишларига тоқат қилиб, тирик юрар эканманми? Қарорим қатъий: яна бир соатгина яшайман, холос. Аммо унгача сени ўша виконт лаънатидан тортиб олиб, ўзимники қилиб бўламан!.. Айни дамда сенга ёлвормайман, фақат талаб қиламан ва оладиганимни оламан!..

– Мен эса ўламан-кутуламан! – хитоб қилди Диана ва корсажи остидаги ханжарни қўлига олди.

Аммо де Кастро ўз жонига қасд қилишга улгуролгани йўқ: Уэнтурор яшин тезлигида ташланиб, Диананинг қўлидан ушлаб қолди ва ханжарни бир четга улоқтирди. Унинг юзига яна таҳдидли табассум ёйилди:

– Бу ишга ҳали барвақтроқ! Ўзингизни тилимлашингизга айна дамда йўл қўя олмайман, хоним! Умрингизнинг сўнгги соати меники бўлсин, ана ундан сўнг ўзингизни бемалол ўлдираверасиз!..

Лорд шундай дея қучоғини очди ва чорасиз қолган Диана унинг оёқларига йиқилди:

– Раҳмингиз келсин, милорд!.. Менга ачинмайсизми?.. Ахир, аслзода эканингизни унутманг!

– Аслзода эмишман! – қичқирди лорд асабий бош чайқаб. – Тўғри, аслзода эдим, тўғри, ғолиб дамларимда, умидим борида, ҳаётсевар чоғимда ўзимни аслзодалардай тутгандим! Бироқ мен энди дворян эмас, оддий одамман: энди шу оддий одам ажал билан юзма-юз турибди, фақат олдин интиқом олади.

Уэнтурорс чапдастлик билан Дианани оёққа турғазди. Унинг эса куч-мадори тугаб бўлганди: на ёрдам сўрашга, на бақиришга, на ёлворишга ҳоли йўқ де Кастро хоним ҳушидан кетди.

Худди шу лаҳзада кўчадан шовқин-сурон овози эшитилди-да, эшик қарсиллаб очилди. Лорд Уэнтурорс чангалидаги оҳуга қўл теккизишга ҳам улгуролгани йўқ: виконт д'Эксмес, иккала Пекуа ва бир неча ўқчи кириб келишди.

Қиличини ялангочлаган Габриэль бир сакраб, лордга қамти бўлди:

– Аблаҳ!

Уэнтурорс тишларини гижирлатиб, оромкурсидаги шпагасини олди. Габриэль эса шайланиб турган жангчиларга буюрди:

– Ҳамма орқага! Бу ёвузнинг додини ўзим бераман!

Сўнгра сукутдаги рақибларнинг яроғи жаранглаб тўқнашди. Пьер ва Жан Пекуа шериклари билан орқага тисарилиб, қиличбозларга майдон очишди-да, ҳа-

ёт-мамот жангига юрак ютиб боққан кўйи тошдай қотдилар...

Бироқ биз уларни шу ҳолда қолдирамиз-да, китобхон кўнглидаги иккита саволга жавоб берамиз. Нега лорд Уэнтурорнинг ҳисоб-китоби фурсат бобида тоқ чиқди? Нега ҳимоясиз асирага ҳеч қутилмаган нажот айна пайтида етиб келди?..

Пьер Пекуа французлар ғалабасига хуфиёна кўз тутган маслакдошларини сўнгги икки кунда қуроллантириб улгурганди. У энг ҳал қилувчи паллада жанг бошламоқчи эдики, отрядининг катта кучга айланишини ва инглизларнинг оёғи қалтирашини кутаётганди. Қолаверса, ўзига ишонч билдирган инсонларнинг ҳаётини бефойда хатарга қўйишни истамасди ва Эскиқалъа қўлга олингачгина ҳужумга ўтди-да, бурғуси наъра тортди.

Ана ундан сўнг Ризбанкдаги виконт д'Эксмеснинг отряди ҳам шиддат билан ҳаракатга келди. Улар бирикиб, кўз очиб, юмгунча соқчиларни қуролсизлантириб, француз қўшинига шаҳар дарвозасини очдилар.

Икки ўт орасида қолган лейтенант лорд Дерби энди нима ҳам қила оларди? Байроқ кўтарган д'Эксмес аллақачон Калега кириб бўлди, шаҳардаги маҳаллий посбонлар инглизларга қарши исён бошлади... Хуллас, лейтенант таслим бўлишга жазм қилди: фақат губернатор тайинлаган муҳлат жиндай қисқарди. Негаки, ортиқ қаршилик кўрсатишнинг иложи йўқ, қирғин давом этаверса, беҳуда қон тўкилаверади. Лорд Дерби герцог де Гизга оқ байроқли элчиларини жўнатди. Габриэль ва ога-ини Пекуалар ахийри шунга мажбур қилдилар...

Лекин нега энди лорд Уэнтурор жанг майдонида эмас? Бундан ташвишланган голиблар икки-учта со-

диқ ўқчилар ҳамроҳлигида губернаторнинг кошона-
си томон чопишди.

Эшикни ёпмаган лорд калондимоглиги билан яна
панд еди: улар де Кастро хонимнинг ётоғига осонги-
на чиқиб боришди. Ва айни керакли лаҳзада!..

Виконт д'Эксмеснинг қиличи ярақлади, Генрих
Иккинчининг қизи бошида ҳам силкинди. Ё ҳаёт, ё
ўлим! Ганимлар иккови ҳам қиличбозлик санъатида
моҳирлиги устига, жуда ўзини босиб олган азаматлар
эди. Уларнинг шамшири илондай тўлғанар ва бир-би-
рига урилиб, бетиним чақмоқ чақарди.

Бироқ бу аёвсиз жанг икки дақиқа давом этди, хо-
лос: д'Эксмес шундай кучли зарба бердики, Уэнтуорс-
нинг қўлидаги шпага тушиб кетди. У тигдан ўзини
асраш учун сакради ва сирпаниб, паркетга қулади.

Габриэлнинг дилида туғён урган нафрат ва чек-
сиз алам марҳаматга асло ўрин қолдирмаганди: у ўша
ондаёқ қуролининг наштаардай учини бу ярамас ким-
санинг кўксига қадади. Ҳозир бўлганларнинг лоақал
бирортаси қасоскорнинг ниятига қарши эмасди. Би-
роқ ҳушига келган Диана орага тушди:

– Шафқат! Шафқат қилинг!

Габриэль Дианани кўриб, дилхоҳ товушини эшит-
гач, кўнгли мумдай эриб, вужудини муҳаббат ёлқини
чулғаётганини ҳис этди. Ўша ондаёқ қаҳридан тушди:

– Шу золимга шафқат қилиш керакми, Диана?

– Илтимос, Габриэль, унга тазарру учун имкон бе-
ринг!..

– Бўпти! – деди у ва ғазабдан бўғриқиб, қоплон-
дай ириллаётган лордни тиззалари билан ерга босиб
буюрди: – Пекуа, ўқчилар, бу ёққа келинг! Бу кимса-
ни тушовланг ва ўзининг ертўласига қамаб қўйинг!
Унинг тақдирини герцог де Гизга ҳавола этамиз.

Лорд илондай тўлғаниб ёлворди:

– Йўқ, мени ўлдилинг, дарҳол ўлдилинг!

Габриэль уни қаттиқроқ босди:

– Айтганимни қилинг! Энди қўлимга тушдики, унга яшаш ўлимдан кўрқинчлироқ бўлади!

Лорс Уэнтурс ҳарчанд қутуриб, юлқинмасинки, қўл-оёқларини боғлаб, оғзига латта тиқишди ва ертўлага судраб кетишди.

Габриэль Пьер билан ёнма-ён турган Жан Пекуага юзланди:

– Дўстим, Мартен-Геррга нималар деганимни эшитгансиз ва унинг заррача айби йўқлигиниям яхши биласиз. Менимча, ўзингиз ҳам бечоранинг чексиз дардига малҳам бўлишни хоҳлайсиз, албатта. Келинг, шу масалада менга бир хизмат қилинг...

– Ҳаммасини тушундим, – унинг гапини бўлди Жан Пекуа. – Амбруаз Парэни топишимиз керакки, угина яроқбардорингизни ажал комидан тортиб ола билади! Мен врач томон учдим, уни эса яхшироқ парваришлаш учун уйимга кўчиришларини буюраман.

Ҳеч нимага ақли етмаётган Пьер Пекуа худди тушида босинқираётгандай дам Габриэлга, дам қариндош оғасига ҳайрон боқарди.

– Юра қол, Пьер, – деди Жан, – сен менга керак бўлиб қоласан. Билдим, нима гаплигини англамай турибсан. Йўл-йўлакай ҳаммасини тушунтириб бераман, илтимос, мени кейин айблаб юрмагин. Ахир, модомики, эҳтиётсизлик оқибатида бўлса-да, фожиона янглишган эканман, хатони ўзим тўғрилашим керак-ку!..

Иккиси чиқиб кетди, Диана ва Габриэль ёлғиз қолишгач, озодликдан беҳад масрур хоним ихлос билан тиз чўкиб, самога қўл чўзди ва ердаги халоскорининг кўзларига термилди:

– Парвардигоро, шу лаҳзага етказганингга шукур!

22. ҲАР КИМ СУЙГАН ОШИНИ ИЧАДИ-ДА

Диана Габриэлнинг багрига сингиб кетди:

– Минг раҳмат, Габриэль!.. Сиз халоскоримни чорлайвердим, мана, нажотбахш фариштадай кириб келдингиз!.. Худойимдан ўргилай...

– О-оҳ, Диана, – хўрсинди виконт, – сизсиз жоним азобга қолди! Қачондан буён кўрай деб ташнаи зорман!

– Мен ҳам! – пичирлади Диана.

Иккиси гўё қаёққадир шошаётгандай бидир-бидир суҳбатга тушиб, олисдан-олис ҳижрон кунларида чеккан жабр-у жафоларини, шошиб-пишиб, миридан-сиригача тез-тез айтардилар. Кале ва герцог де Гиз ҳам, ғолиблар-у мағлублар ҳам – бари бир зумда эсдан чиқди-кетди! Шаҳардаги уруш, атрофда қайнаётган шовқин-сурон уларнинг хаёлига келмасди. Ишқ оламида муҳаббат майига маст бўлиб, ғамли дунёни кўрмасдилар ва кўришни хоҳламасдилар ҳам.

Икки ошиқ бир-бирига термилиб ўтириб олган. Қўллар гўё тасодифан учрашган ва бир-бирига чирмашган-да, энди айрилишни истамайди. Оқшом тушмоқда. Лоладай қизарган Диана ўрнидан кўзгалди.

– Ёпирай! – ҳадиксиради Габриэль. – Мени ташлаб кетмоқчимисиз?

– Сираям! – у томонга отилди Диана. – Сиз билан жаннатда юргандайман, Габриэль! Бу дамлар шунчалар дилхоҳки!.. Келинг, ихтиёримиз саодат лаҳзаларининг измида бўла қолсин. Қўрқув ва ҳадикка на ҳожат? Ишонаманки, худо меҳрибон: биз бекорга азоб чекканимиз йўқ, у зулматли кунларнинг мукофотиниям беради.

У нафис талпиниб, Габриэлнинг елкасига бош қўйди (болалигида худди шундай қиларди), тим қора

шахло кўзлар юмилди, сочлари ошигининг олов лабларига туташди.

Йигит эсанкираб қолди ва сапчиб ўрнидан турди.

– Сизга нима бўлди? – ҳайратдан Диананинг кўзлари чарақлаб кетди.

Ранги пахтадай оқарган йигит унинг пойига йиқилди:

– Мен сизни севаман, Диана!

– Мен ҳам сизни севаман, Габриэль! – бу шунчалар табиий эдики, оймқизнинг тилигинамас, ҳатто дили ҳам сўзларди...

Габриэль юраги ийиб, ихтиёри қўлдан кетаётганини пайқади-да, шартта орқага тисарилди.

– Қўйворинг, Диана! Мен бош олиб кетишим керак! – қичқирди у даҳшат ичра.

– Бош олиб? Нега ахир?

– Диана, Диана! Худо кўрсатмасин, менинг синглим бўлиб чиқсангиз-чи?

Диана тошдай қотиб қолганди:

– Сизнинг синглингиз? Ё Парвардигори олам!..

Ўз сўзидан ўзи ларзага келган Габриэль оловдай ёнаётган манглайини силади.

– Ё худо! Нималар деб қўйдим?

– Бу қанақа гап, Габриэль? Машъум бу саволингизни қандай тушунайин? Ё мудҳиш сир деганингиз шу эдими? Ўзинг сақла, Парвардигор, наҳотки мен сизнинг синглингиз бўлсам?

– Менинг синглим? Ахир сизга, «синглимсан», дедимми? – довдиради Габриэль. – Йўқ, бундай эмас! Мен ҳақиқатнинг тубига етолмаган эсам-да, бари бир бундаймас!.. Сизга бу ҳақда огиз очмаслигим керак эди! Негаки, бу сир мен учун ҳам ҳаёт, ҳам мамот! Уни ошкор этмасликка онт ичганман! Ё Тангрим, нега оғзимдан гуллаб қўйдим, а?

– Габриэль! – деди Диана қатъият билан. – Биласизки, мен ҳар нарсага қизиқавермайман. Лекин ҳозир шундай оғир гап айтдингизки, унинг тубига етмасам бўлмайди. Энди охиригача айтмасангиз, мен оромимдан айриламан.

– Айтолмайман, Диана! Бунинг иложи йўқ!

– Нега иложи йўқ? Қалбим садо беряптики, ўша сир фақат сизгагина дахлдормас ва уни мендан яширишга ҳаққингиз йўқ!..

– Тўғри айтяпсиз... – гўлдиради Габриэль, – аммо бу азоб менинг чекимга тушган экан, келинг, энди сиз ҳам қийналманг!

– Йўқ, хоҳлайманки, ҳатто, талаб қиламанки, ўша қийноқдан мен ҳам ўз улушимни олишим шарт! Майли, ялинаман, ёлвориб сўрайман, Габриэль! Наҳотки, менинг илтимосимни рад этсангиз?

Габриэль бош чайқади:

– Ахир, шахсан қирол ҳузурида онт ичганман.

– Қирол ҳузурида? Бўпти, қасамингиз бузилмасин, ҳеч бир бўлак инсонга оғиз очманг. Лекин... лекин менга айтсангиз бўлаверади, ахир, гапингизга қараганда, ўша сир менгаям тааллуқли-ку! Наҳотки, ишонмаяпсиз, Габриэль? Фақат иккимизники бўлган бу синоатни мен жондай сақлайман!

Габриэль ҳамон тараддудда эканини ҳис этган Диана яна бўш келмади:

– Қулоқ солинг, Габриэль, тагин «миқ» этмай тураверсангиз, сизни ваҳимага солаётган дил изҳоримни такрор айтаман. Мен, яъни сизнинг маҳбубангиз, «сизни севаман», дейишга ҳақли эмасманми? Ақлим етмайдики, бу сўз сизни намуноча қўрқитади, а?

Бироқ Габриэль худди туш кўрардики, шоша-пиша Дианани ўзидан нари сурди ва қичқирди:

– Йўқ, йўқ, Диана! Мени азоблайверманг! Менга шафқат қилинг! Ёлвораман!

– Габриэль, айтасиз, айтмасангиз бўлмайди!

– Билмасангиз бўлмайдимиз? Бўпти. Диана, мен иситмада алаҳлаб нима деганимни эсга олинг. Диана, айтишларича, сиз граф Монтгомерининг, яъни отамнинг қизи эмишсиз! У ҳолда менга сингил бўласиз-да!

– Ё Биби Марям! – пичирлади Диана, у карахт бўлиб қолганди. – Бу кулфатга қандай гирифтор бўлдик, Габриэль?

– Кошкийди, сиз бу юзи қоралик ҳақида ҳеч қачон эшитмасангиз!.. Бироқ начора, энди ҳаммасини айта қоламан, Диана... Бу жуда эски ва узун қисса... Қачонлардир дадам де Пуатъе хонимни севиб қолган, алалоқибат, ҳозирги қирол (ўшанда валиаҳд шаҳзода) кундош-рақибига айланган. Бир куни граф Монтгомери ғойиб бўлган ва энагам Алоиза ўзи билган гапларнинг барини менга айтиб берди. Бироқ энага ортиқ ҳеч нарсани билмайди, де Пуатъе хоним эса мен билан гаплашишни ҳам хоҳлагани йўқ. Сизнинг таваллудингиз билан боғлиқ сирни, агар ҳаёт бўлса, фақат дадам – граф Монтгомеригина айтмоғи мумкин!..

– Бу даҳшат-ку! – нола қилди Диана. – Мен ким бўлишимдан қатъи назар, иккимизнинг бахтимиз ришталари ҳеч қачон туташмайди Габриэль! Башарти, граф Монтгомерининг қизи бўлсам – сизга сингилман! Агарда, менинг отам қирол бўлса, сиз – падаримнинг хундор ғанимисиз! Ҳар икки ҳолда ҳам муҳаббатимиз бизни бирлаштира олмайди!

– Диана! Аммо худо меҳрибон, ҳали-ҳануз умидимиз чил-чил синганича йўқ! Модомики, гап очилган экан, энди давомига ҳам қулоқ тутинг... Мен Генрих Иккинчига ақл бовар қилмас ваъда бердим. Эвазига

эса қирол ҳам тантанали онт ичдики, агарда мен Кале шаҳрини инглизлардан тортиб олиб, Францияга қайтарсам, у дадам граф де Монтгомерини ҳибсдан озод этади... Ва ниҳоят, ўзингиз шоҳидсизки, бир соат бурун Кале французлар шаҳрига айланди ва бу зафарнинг ижрочиси камина!..

Габриэлнинг деганлари Диана учун гўё тонгги шафақ бўлди-да, унинг кўнглига чўккан қайғу зулматини қувиб солди. Йигит бор гапга очиқ-ойдин иқрор бўлгач, қиз қўлларини у томон чўзди ва қатъият билан деди:

– Шўрликкина Габриэлим, олдимизда ҳали янаям оғир имтиҳонлар турибди. Бироқ қўл қовуштириб ўтиришимиз мумкин эмас! Ҳеч қачон бўшашмаслигимиз, лоқайд бўлмаслигимиз керак! Мендан эса кўнглингиз тўқ бўлаверсин: сиз каби дадил ва мард бўлишга интиламан. Ишончим комилки, кўргиликларимиз энди поёнига етмоқда. Сиз ютдингиз: зеро, қиролга берган сўзингизнинг уддасидан чиқдингизки, у ҳам ўз ваъдасини адо этса керак. Ҳозир-чи, сиз ҳозир нима қилмоқчисиз?

– Менинг ғалаба йўлидаги хизматларимни герцог де Гиз беш қўлдай билади. Тўғри, агар у қувватламаганда, ваъдам ўринламасди, аммо мен бўлмасам, у ҳам зафар қозона олмасди. Фақат ва фақат шу одамгина бу ғалабадаги иштирокимни қиролга далиллаши мумкин! Ҳозир шуни ўйлаб турибманки, герцогга айна хусусдаги ваъдасини эслатаман, қирол номига мактуб ёзиб берса, зудлик билан Париж томон ўқдай учаман...

Шу пайт тўсатдан эшик очилди-да, ранги бўзарган Жан Пекуа ҳовлиқиб кириб келди.

– Нима гап? – сўради Габриэль хавотирланиб. – Мартенга у-бу нарса бўлдими?

– Йўқ, виконт жаноблари. Аҳволи яхши, уни бизникига кўчиришди, метр Амбруаз Парэ яхшилаб кўрди. Врач унинг бир оёғини кесмоқчи ва айтишича, хизматкорингиз операцияни бемалол кўтара оларкан.

– Бу жудаям яхши! – енгил тортди Габриэль. – Амбруаз Парэ ҳалиям унинг олдидами?

Жан афсус билан бош чайқади:

– Йўқ, монсеньер... уни бошқа ёққа чақириб қолишди... олимақом бир бемор...

– Ким ўзи у? – Габриэлнинг юзида чуқур ташвиш зуҳур қилди. – Маршал Строщими? Ё герцог де Неверми?

– Герцог де Гиз ажал билан олишмоқда...

Габриэль ва Диана даҳшатангиз қиёфада қичқириб юборишди. Диана армон билан оҳ чекди:

– Мен нодон эса кўргиликларимиз поёнига етмоқда, деб хомтама бўлиб юрибман. Эй, худо, эй, худойим!

– Худога шак келтириб қўйдим-да! – маҳзун жилмайди Габриэль. – Худо ҳақни ноҳақ қилмайдик, мени худбинлигим учун жазоламоқда. Мен Кале шаҳрини отамни ва сизни дебгина қўлга олдим-да: худо эса жасоратим Франция учун бўлмоғини хуш кўрарди.

23. «ТАМҒАДОР»¹

Виконт д'Эксмес дарҳол йўлга тушди. Жан Пекуанинг айтишича, фожианинг тафсилоти куйидагича.

Лорд Дерби губернатор тайинлаган муддатдан олдинроқ таслим бўлишга мажбур қилиндик, герцог де Гиз ҳузурига ўз элчиларини юборди. Лекин шунда ҳам айрим марраларда жанглар давом этаётганди.

---

¹ «Тамғадор» – герцог Франциск де Гизнинг лақаби.

Франциск Лотарингский сиймосида ҳам улуг саркардалик маҳорати, ҳам ўтюррак аскарнинг матонати уйғунлашиб кетганди. Уни ҳамиша энг қайноқ жанглар орасида кўришарди. Бу гал ҳам шундай бўлди: у қалъа деворидан очилган рахнадан от қўйиб, аскарларини ҳам сўзи, ҳам жасорати билан зафарга руҳлантирди.

Шу пайт оқ байроқли элчилар кўриндики, герцогнинг чехраси ифтихор табассумидан нурланиб кетди: демак, галаба!

– Тўхтанглар! – ҳайқирди у жанг суронидан ҳам кучлироқ товушда. – Кале таслим бўлмоқда! Қиличлар қинга солинсин!

Герцог шундай дея дубулғасининг юзини тўсган сипарини очиб, зафар ва сулҳнинг рамзи бўлмиш оқ байроққа тикилганича олға от қўйди.

Шунда қандайдир бир англиялик қўмондон минган отнинг жиловидан ушлаб олди. (Афтидан, у элчиларни кўрмаган ва герцогнинг наърасини эшитмаган бўлса керак.) Де Гиз унга эътибор ҳам бергани йўқ ва отини олға шиғаган маҳали ўша душман герцогнинг юзига найза урди.

– Герцог қаеридан жароҳат олганини батафсил билганимча йўқ, – давом этди Жан Пекуа. – Аммо ҳар ҳолда жуда оғир яраланганга ўхшайди. Айтишларича, найзанинг ёғоч дастаси синиб, пўлат тиг жароҳатга санчилиб қолган! Қўмондон ҳатто қичқиrolмабди, эгарнинг қошига юзтубан тушган! Найзабоз англияликни ўша ернинг ўзидаёқ қиймалаб ташлашибди, лекин бундан герцогнинг сиҳатига не наф? Де Гизни дарҳол жанг майдонидан олиб чиқишган, бироқ ҳалиям ҳушига келмаган.

Габриэль тагин ҳам хавотирда қолганди:

– Демак, Кале таслим бўлгани йўқми?

– Нималар деяпсиз? Элчиларни герцог де Невер қабул қилди ва уларнинг олдига мақбул шартларни қўйди. Бироқ Каледай шаҳар ҳам герцогнинг хунига арзимаиди-да!

Габриэль қунишиб қолганди:

– Ё Тангрим! Сиз у ҳақда худди марҳумни тилга олгандай гапиряпсиз-да!

– Начора! – гўлдиради бофанда афсус билан бош чайқаб.

– Ҳозир мени қайга олиб кетяпсиз? Қўмондон қаерда ўзи?

– Янгиқалъа қоровулхонасида – шумхабар келтирган киши метр Амбруаз Парэга шундай деганди. Доктор у ёққа жўнади, мен эса сиз тарафга чопавердим. Мана, етиб келдик, Янгиқалъа деганлари шу бўлади.

Герцогнинг ҳаётидан хавотирда бўлган шаҳарликлар ва ҳарбийлар билан ичкари лиқ тўла эди. Бу ерда гужғон ўйнаётган юзлаб одамлар оғзидаги саволлар, тахминлар, таъкидлар гўё бўронга айланиб, яқин орадаги дарахтзорни ҳам титратарди.

Виконт д'Эксмес билан Жан Пекуа оломон орасига бир амаллаб суқилиб, эшик олдидаги зинапоя рўпарасига етиб боришди: алебардачи ва найзабозлардан иборат соқчилар сергак туришибди. Айримларининг қўлидаги машғалалардан серташвиш одамлар юзига қизғимтир ёғду тараларди. Ана шу хира нурда Амбруаз Парэни кўриб қолган Габриэлни безгак тутаёзганди...

– Сиз нега бу ерда турибсиз, метр Парэ? – бақириб юборди у. – Модомики, герцог ҳали ҳаёт экан, сиз унинг ёнида бўлишингиз керак эмасми?

– Нимасини айтасиз, виконт? – деди доктор озурда оҳангда. – Кошқийди, анави нодон соқчиларни бунга ишонтира олсангиз.

– Нима? Сизни ичкарига қўймаяптиларми?

– Қаёқда? Ҳатто, қулоқ солишганиям йўқ! Ахир, бу аҳмоқона тартибнинг касофати боис шундай буюк одамни бой бериб қўямиз-ку!

– Аммо сиз кирмаслигингиз мумкин эмас! Афтидан, яхшироқ уриниб кўрмагансиз...

– Аввалига ялиниб-ёлвордик, – ўртага тушди Пьер Пекуа, – кейин бизга таҳдид қила бошлашди. Илтимосларимизга жавобан масхаралашди, пўписа қилувдик, мушт едик. Метр Парэ куч билан ёриб кирмоқчи бўлувди, уни яхшигина дўппослашди.

– Шошманг, – деди Габриэль, – ҳозир шундай қиламанки, метр Парэ, сизни ўтказиб юборишади.

Бироқ найза ўқталган посбон унинг ҳам йўлини тўсди ва эҳтиром билан эътироз билдирди:

– Маъзур тутасиз, аммо қатъий буйруққа биноан ҳеч кимни киритишга ҳаққим йўқ.

– Эсинг борми, аскар? – деди Габриэль. – Ўша буйруқ герцог де Гизнинг жонажон дўсти, зоти олийлари гвардиясининг капитани, виконт д'Эксмесга, яъни каминага мутлақо дахлдор эмас! Бошлигинг қани? У билан ўзим гаплашаман!

– У ички эшик муҳофазасида, – бўшашиб жавоб қайтарди соқчи.

– Бўпти, мен ҳозир унинг ҳузурига кираман. Метр Парэ, сиз ҳам мен билан изма-из юраверинг.

– Майли, монсьеер, бунчалик бўлса, сиз киринг, лекин манави одамни ичкарига қўя олмайман-да.

– Нега энди? – ҳайратланди Габриэль. – Нима учун врач беморни кўрмаслиги керак?

– Ҳужжатли врачларнинг барчаси ҳозир герцог де Гизнинг бошида туришибди. Айтишларича, бошқа шифокорнинг зарурати йўқ экан.

– Буниси энди жудаям кўрқинчли-да! – тажанг қиёфада бурнини жийирди метр Парэ.

Соқчи давом этди:

– Бу шахснинг врачлик хужжати йўқ. Мен бу кишини яхши биламан: анчагина аскарларнинг дардига малҳам қўйган эса-да, герцогнинг ҳаётини унга ишониб бўлмайди, ахир!

– Жуда сергап экансан! – ер тепинди сабр-бардоши тугаган Габриэль. – Талаб қиламанки, метр Парэ мен билан киради!

– Мумкинмас, виконт жаноблари!

– Айтдим-ку, талаб қиламан!

– Талабингизга бўйсунолмайман! Менга шундай буйруқ беришган.

Амбруаз алам билан хитоб қилди:

– Бу аҳмоқона тортишув асносида герцог оламдан кўз юмиши мумкин-ку!

Ана шу луқма билан Габриэлнинг сабр косаси тўлиб-тошди-да, соқчиларга қараб бақирди:

– Демак, сизларни англиялик деб билишим керакми, шуни хоҳлаяпсизларми? Энди ҳамманг ўзингдан кўр! Герцогнинг ҳаётини сақлаш йўлида сендақалардан йигирматасининг калласини олсаям арзийверади! Мана энди кўрамиз, найзаларингиз қўлимдаги қиличга бас кела олармикин?

У шпагасини яшин тезлигида қинидан суғурди: куролини баланд кўтарганича Амбруаз Парэни етаклади-да, зиналардан юқорилайверди.

Габриэлнинг вазоҳатидан ҳеч нарсадан тап тортмаслиги аён бўлиб, врачнинг юзида шунчалар қатъият намоён эдики, соқчилар дарҳол ўзларини четга олиб, йўлни очиб қўйишди.

– Ҳой, сизлар! Иккисининг олдини тўса кўрманг! – деди оломон орасидан кимдир. – Қаранг, уларни герцог де Гизнинг дардига малҳам бўлиш учун худонинг ўзи етказди, ахир!..

Габриэль ва Парэ соқчибоши-зобитдан ҳам ўтиб, ичкарига киришди, лекин ҳеч ким эътибор бергани йўқ.

Герцог де Гизни хонанинг ўртасидаги тахтиравонга ётқизиб қўйишибди: боши қон-қушга беланган, юзи қияламасига тилинган. Ўнг кўзининг устидан санчилган найза чаккасини тешиб, чап қулоғининг ёнидан чиққанди. Бунчалар машъум жароҳатни кўришнинг ўзи бориб турган даҳшат!

Ярадорнинг атрофида врач ва жарроҳларнинг бутун бир галаси тўпланиб олишган. Уларнинг бари саросима ва ҳаяжонда бўлиб, муолажага саъй қилаётган ҳеч зот йўқ, ҳамма бир-бирига тикилиб, гап-сўз билан овора.

Габриэль ва Парэ киргач, улардан бири виқор билан уқтира кетди:

– Демак, ўзаро фикрлашиб, ягона тўхтама келдик: минг-минг надоматлар бўлсинким, яқдил нуқтаи назаримизга биноан герцог де Гизнинг жароҳати жуда-жуда оғир, ҳеч қандай муолажа наф қилмайди, мутлақо умид йўқ. Башарти, зигирдай умид бўлгандаям, аввало, найзанинг тиғини суғуриб олиш шарт. Бироқ уни жароҳатдан олишнинг ўзи герцогнинг ҳаётига нуқта қўйиши муқаррар...

– Бундан чиқдики, сизнингча, қўл қовуштириб ўтиравериш керакми? – жаҳл билан луқма ташлади ноумид врачлар ортида турган Парэ.

Ўзига бино қўйган сўзамол врач луқма ташлаган беодобни қидириб, ҳамкасблари тўдасига назар ташлади. Кўзи ҳеч кимни илғамагач, жаҳл билан сўради:

– Қаҳрамоннинг ҳаётини барбод қилишдан, унинг азиз бошига қўл уришдан чўчимайдиган оғзи полвон ҳам борми?

– Бор! – деди Амбруаз Парэ ва шифокор рўпарасига дадил чиқиб борди-да, бошини мағрур кўтарди.

Унинг эррайимлигини хушламаган жарроҳларнинг энсаси қотиб, бир гувуллаб олишди, Парэ уларга парво ҳам қилмади ва герцог томон эгилиб, жароҳатни синчиклаб кўздан кечира бошлади.

– Ие, ўзларими, Амбруаз Парэ? – деди бош жарроҳ масхараомуз оҳангда. – Чоғи, унутиб қўйибсиз шекилли, тақсир, сиз герцог де Гизнинг даволовчи врачлари рўйхатига кирмайсиз, ахир!

– Янглишяпсиз! – истехзоли кулимсиради Амбруаз. – Мени герцогнинг ягона врачлари десангиз, тўғри бўларди, негаки, ўша рўйхатингиздаги барча расмий врачлар ўз вазифаларидан бош тортиб туришибди. Шунинг ҳам айтиб қўяйки, бир неча кун аввал менинг операциямга гувоҳ бўлган герцог де Гиз эҳтиёж тугилган чоғи фақат менга ишонишини айтганди. Ўша суҳбатга виконт д'Эксмес шоҳид бўлган.

– Тўғри, мен ўз қулоғим билан эшитганман! – тасдиқлади Габриэль.

Амбруаз Парэ яна ярадор томон эгилиб, жароҳатни ўрганишда давом этди.

– Хўш? – киноя билан илжайди бош жарроҳ. – Мана, аҳволни кўрдингиз, энди яна найзани суғуриш фикридан қайтмайсизми?

– Энди мутлақо қайтмайман! – деди Парэ қатъият билан.

– Бу ишни қайси мўъжизавий асбоб билан амалга оширмақчисиз?

– Қоқ-қуруқ қўлим билан!

– Нима-нима?.. Бунга батамом қаршиман!.. – ҳовлиқди жарроҳ.

– Тўғри айтасиз, – гуруллашди унинг нўноқ маслақдошлари.

– Сизнингча, герцогни қутқаришнинг бошқа бирор йўли борми? – сўради Парэ.

– Йўқ, лекин герцогнинг ҳаётини сақлаб қолиш умуман иложсиз, – шовқин кўтаришди врачлар.

– Шундайми? – Амбруаз гўё ярадорни оғушига олмоқчидай қўлларини чўзди. – Ундай бўлса, бемор энди меники!

– Бу ҳолда биз кетдик! – деди бош жарроҳ кетмоққа шайлангандай.

– Нима қилмоқчисиз ўзи? – тагин гувуллашди врачлар.

– Модомики, сизнинг наздингизда герцог ўлимга маҳкум экан, мен ҳам уни бир мурда деб билавераман-да. Энди қараб турунглар...

Амбруаз Парэ шундай дея чакмонини ечиб, енгини шимарди ва тўсатдан герцогнинг кўксига оёқ қўйди. Залда норози ва ғазабнок шов-шув кўтарилди. Герцог де Невер Парэнинг елкасига дўстона қўл ташлади:

– Ўзингизга ҳушёр бўлинг, жаноб! Айтиб қўяй, агар хато қилгудай бўлсангиз... герцогнинг дўстлари ва мулозимлари ғазабга миниши мумкинки, ҳаётингиз хавф остида қолса, мен сизга ёрдам беролмайман...

Кимдир гап отди:

– Бошингизни емасангиз гўргайди-да!

– Бошим кетса кета қолсин! – деди Амбруаз Парэ аламнок ва ўктам оҳангда. – Таваккал, шу бошни қўмондоннинг ҳаётини сақлашга тикдим!.. Қани энди, жаноблар, – деди у ҳамкасбларига ўтли нигоҳ ташлаб, – ҳеч ким менга халақит қилмасин!

Янги Луқмони Ҳакимнинг буйруғи билан ҳамма истар-истамас ўзини четга тортди. Хонада томошабинга айланган врачларнинг бетоқат нафасигина эшитиларди, холос.

Герцогнинг кўксига тиззасини қўйган Амбруаз Парэ унинг устига эгилиб, эҳтиёткорлик билан синган найзанинг бандидан тутди: аввал секин-секин

лиқиллатиб, тобора тезлатиб бораверди. Даҳшатли оғриқдан тўлғанаётган герцогнинг манглайида реза-реза томчилар маржондай терилди. Жарроҳ бир сония тўхтаб олди-да, яна жон олгувчи машғулотини давом эттирди.

Абадиятдай чексиз туюлган биргина дақиқа ўтди: найза суғуриб олинди. Амбруаз Парэ уни бир четга улоқтириб, қонли ярага зеҳн солди. У қаддини тиклади, юзи мамнунликда ял-ял ёниб турарди. Ўша лаҳзадаёқ содир бўлган мўъжизанинг буюк моҳиятини англади-да, шартта тиз чўкиб, иккала қўлини кўкка чўзди, кўзларидан қувонч ёшлари қуйилаверди.

Хонада пашша учса эшитиларди, ҳеч кимда сас-садо йўқ, ҳамма унинг оғзига анқайганича қотиб қолган. Ахийри, халоскор врачнинг танти овози янгради:

– Энди герцог де Гизнинг ҳаёти хатардан холи, мен бунга кафилман!

Дарҳақиқат, бир соатдаёқ герцог ҳушига келди, ҳатто тилга ҳам кирди...

Амбруаз Парэ жароҳатга малҳам суриб боғларкан, Габриэль бемор кўчирилган каравот бошида турарди.

– Энди, Габриэль, – деди герцог, – мен сиздан Кале фатҳ этилгани учунгина эмас, жоним омон қолганигаям ўла-ўлгунча қарздорман. Ахир, метр Парэни куч ишлатиб, зуғум билангина бу ёққа олиб кирибсиз-ку!

– Шундай, жаноби олийлари, – тасдиқлади врач, – худо кўрсатмасин, агар виконт бўлмаса, мени ёнингизга қўймасдилар.

– Икковингиз ҳаётимни сақлаб қолдингиз!

– Кўп гапириш ярамайди, жаноби олийлари, – танбеҳ берди врач.

– Хўп, гулдур-гуп! Фақат биттагина савол мумкинми?

– Марҳамат.

– Айтинг-чи, метр Парэ, бу машъум жароҳат саломатлигим учун асорат қолдирмайдими?

– Асло! Ягона асорат шу: юзингизда чандиқ сақланади, холос.

– Чандиқ? – хитоб қилди герцог. – Фақат шугинами? Ахир, жангчи зотига бундай тамга шараф-ку! Майли, мени «Тамғадор» дея қолишсин, сираям эътирозим йўқ. «Тамғадор» – жудаям жарангдор лақаб!

(Тарихдан маълумки, замондошлари ҳам, кейинги авлодлар ҳам айна масалада герцог билан яқдил бўлиб, у Франция тарихидан «Тамғадор» номи билан абадий ўрин топди.)

24. ОСМОНДАН ТУШГАН БАХТ

Азиз китобхон, энди Пекуалар хонадонининг емакхонасига назар соламиз. Жаннинг гапи билан Мартен-Геррни шу ерга кўчириб келишган. Еттинчи январь оқшомида Амбруаз Парэ ўзига хос қўли енгиллик билан шўрлик яроқбардорнинг оёғини кесди, зеро, унингча, шундай қилмаса бўлмасди. Хуллас, милтираган умид учқуни энди гуруллаган ҳаёт гулханига айланди. Мартен-Герр ногирон бўлса-да, ҳар ҳолда яшаб кетиши муқаррар.

Жандан асл ҳақиқатни билгач, Пьер Пекуанинг тавба-тазаррусини, аниқроғи, виждони чекаётган азобни тасвирлашга тил ожиз. Дангалчи ва покдомон бу одам ўзи йўл қўйган мудҳиш хатони ўзи кечира олмай қийналарди. Шу тобда у ихтиёридаги ҳамма нарсанинг тасарруфини Мартенга пешкаш этиб, ҳатто, ялиниб-ёлворарди. Аёнки, бу беҳуда такаллуфларсиз ҳам Мартен-Герр камтоле қуролсозни кечириб, тўғрироғи, оқлаб юборганди.

Пекуаларнинг янги йил арафасидаги каби яна бир оилавий кенгаши бўлдики, унда Мартен-Геррнинг иштирок этишидан биз ажабланмайлик, мухтарам китобхон. Зеро, бу ҳолнинг боиси юқорида айтилди.

Ўша оқшом Парижга отланаётган виконт д'Эксмес ҳам ўзига хос бу маслаҳатда қатнашди. Аммо бу кенгаш аввалгисидай азоб-уқубатли бўлгани йўқ. Чиндан ҳам Пекуалар оиласининг ор-номусини тиклаш энди унчалик мушкул эмасди. Асл Мартен-Герр оилали, лекин бу унинг қиёфодоши ҳам уйланганини англатмаслиги аниқ. Муаммо фақат айбдорни топиш устида.

Алқисса, айти дамда Пьер Пекуа – вазмин ва жиддий, Жан – ғамгин, Бабетта – тушкун ҳолда.

Габриэль уларга боққанича сукутда. Мартен-Герр эса мезбонларнинг кўнглини кўтариш учун маккор қиёфодошининг шахси хусусида туманли ва мавҳум маълумотларни баён қилади.

Пьер ва Жан Пекуа ҳозиргина герцог де Гиз ҳузуридан қайтишганди. Чунки маҳаллий ватанпарварларнинг шаҳарни забт этишдаги абжирлиги ва матонати учун шахсан миннатдорлик билдирилмаган герцогнинг кўнгли сира ўрнига тушмаганди. Габриэль қўмондоннинг айти хусусидаги ўтинчини адо этиб, уларни де Гиз ҳузурига бошлаб борди.

Терисига сизмаётган Пьер Пекуа генерал қандай қабул қилганини фахр билан синглисига айта кетди:

– Шунақа гапларки, сингилжон, жаноб д'Эксмес тузган режамизни герцог де Гизга батафсил баён қиларкан, албатта, бизни хийла талтайтириб, ортиқча мақтаб юборди. Ана шунда ўшандоқ буюк қўмондон оғам иккимизга самимий миннатдорчилик билдириб, ўз навбатида бизга ҳам бирор яхшилик қилиш истагида эканини айтди... Хаёлимга келдики... хуллас, агар сени хафа қилган кимсани топа олсак, оила-

миз шаънини тиклашга ўша нусхани мажбур қилиш мумкинки, герцогдан шуни сўрамоқчиман.

Бабетта йиғлаб юборди.

– Нега йиғлаяпсан, сингилжон?

– Бунчалар бахтиқаро бўлмасам, ака?

– Бахтиқаро? Нега энди? Аксинча, ўйлайманки, ҳаммаси ойдинлашмоқда...

– Ҳеч нарса ойдин бўлаётгани йўқ!..

– Хотиржам бўл, ҳаммаси яхши бўлади... Ҳали кўнглинг сув ичган киши қайтиб келади, у билан оила қурасан.

Бабетта хитоб қилди:

– Ахир, оила қуришни ўзим хоҳламасам-чи?

Габриэлнинг кўз ўнгида Жан Пекуа қувончдан бир тўлганиб олди.

– Ўзинг хоҳламайсан? – сўради ҳайрон бўлган Пьер. – Ахир уни севасан-ку!

– Севардим, лекин меҳрибон, иззатли ва мениям севган йигитни севардим-да. Бироқ мени алдаган ва бировнинг номини ўғирлаган кимсани кўрарга – кўзим, отарга – ўқим йўқ!

– Башарти, у сенга уйланса-чи?

– У менга мажбуран уйланиши мумкин ё кўрққанидан, ёки бирон-бир ниманинг илинжида ўз фамилиясига олади. Йўқ, мен бунга рози эмасман!

Пьер Пекуанинг қошлари чимирилди ва қатъий таъкидлади:

– «Рози эмасман», дейишга ҳаққинг йўқ-да!

– Менга шафқат қилинг, ўзингиз қабиҳ ва қуён-юрак ҳисоблайдиган одамга мени топшириб қўйманг, акажон!

– Унда фарзандингни отасиз улғайтирасанми?!

– Туғилажак гўдагим ўзини жонидан ортиқ кўрувчи онасидан айрилгандан кўра, номард отасиз ўсга-

ни афзалроқ. Негаки, онаизори ўша аблаҳга теккудай бўлса, шармисорлик ва алам туфайли ажалидан беш кун бурун ўлиб кетади.

– Менимча, ундай эмас: беномус бўлгандан бебахт бўлганинг аълороқ! – қизишди Пьер. – Аканг ва рўзгорбоши сифатида хоҳлайманки, қулогингга қуйиб ол, мен хоҳлайманки, сен ўша одамнинг хотини бўласан, зеро, фақат угина сенга ўз номини бериши мумкин. Сени мажбуран узатиш қўлимдан келади, унутма!

– Сиз мени мажбуран ажалга рўпара қилмоқчисиз, ака, – базўр шивирлади Бабетта. – Майли, кўнаман, акажон... Пешонам шўр бўлгач... ким ҳам менинг ёнимни оларди?

Бабетта шундай деб, Габриэль ва Жан Пекуага умидвор тикилди, аммо иккисидан ҳеч садо чиқмасди. Ахийри, Жан «портлаб» тилга кирди, кинояни дўлдай ёғдираркан, ҳар замонда Пьерга қараб-қараб оларди.

– Нега энди кимдир ёнингни олсин, Бабетта? Ахир, акангнинг қарори ўта оқилона ва айни ҳақиқат эмасми? Негаки, у асл доноларнинг асл доносидирки, бу масалани ҳал қилишда унга етар одам йўқ. У оиламиз шаънини қалбан ҳис этадики, инчунин, шундай қарорга келган-да... Нима?.. Бир қилвирга сени зўрлик билан узатади? Жудаям аъло йўл! Сен ўлсанг ўлгинки, оиланг шаъни оқланса бўлгани! Гап йўқ, акангнинг таклифи донишмандларга хос-ку!..

Жан Пекуа шунчалар куйиб-ёниб, ижирганиб гапирдики, Бабетта ўзи ҳам довдираб қолганди.

– Жан, сени таний олмаяпман, – таажжубланди Пьер. – Ҳамиша босиқ ва оғиркарвон одам бунчалар аччиқ пичингларни қандай топдинг?

– Сен Бабеттани ҳам, оиламизни ҳам шундай бир боши берк кўчага ҳайдаяпсанки, мен буни аниқ кўриб турибман ва бу гапларни ўша жин кўчадан топдим.

– Тўғри, оғир вазиятда қолдик, – эътироз билдирмади Пьер. – Бироқ бунда менинг айбим нима? Бўпти, бошқа бир йўл кўрсатгин-чи. Шундай чора борми ўзи?

– Бор! – бўғиқ жавоб қайтарди Жан.

– Қанақасига? – қичқиришди ака-сингил.

Виконт д’Эксмес ҳам ҳушёр тортди:

– Наҳотки, ҳаммасини тушуниб, ҳаммасини кечириб, Бабеттани ўз номига оладиган софдил бир инсон топилмаса?

Пьер ишончсиз қиёфада бош чайқади:

– Қуруқ гаплар... Бунинг учун куёв ё аблаҳ, ё чин ошиқ бўлмоғи керак-да.

– Мен ҳам бирор аблаҳ ҳақида гапирганим йўқ, бироқ тусмолнинг иккинчи қисми амалга ошмайди-ми? Ахир, Бабеттани севиш, келажакдаги бахт йўлида унинг ўтмишини унутиш мумкин эмасми? Чиндан ҳам шундай бўлиб қолса, сен нима дердинг, Пьер? Сен-чи, Бабетта?

– Бунақаси тушдагина содир бўлиши мумкин! – хитоб қилди Бабетта, унинг кўзларида умид учқунлари пайдо бўлганди.

– Сен шунақа одамни биласанми, Жан? – сўради Пьер.

Жан чуқур хўрсиниб олди ва шундай деди:

– Чиндан ҳам бу тушдай туюлар... Унинг рўё эмас, ҳақиқат бўлиши учун ўша одам Бабеттани жонидан гузора кўриши ва Бабетта ҳам уни... лоақал жиндайгина севиши лозим... Шунисиям эҳтимолки, у оз-моз марҳамат сўрайди, нега десангиз, тўғриси айтганда, куёв-номзоднинг ёши ўтиб қолган ва мутлақо суқсурдаймас-да... Аслида, Бабетта унга хотин бўлишни сираям хоҳламайди... Шунинг учун, менимча, бу фақат туш, ҳа, рўёгина, холос...

– Рост, фақат рўё! – хўрсиниб бош ирғади Бабетта. – Лекин туш дейишимга сабаб, сиз айтган монеликлар эмас, Жан. Ўша олижаноб инсон мен учун ҳамиша навқирон ва қарчиғайдай йигит, кўнглим суйган ёр бўлиб қолади. Негаки, у ўз жўмардлиги билан аёл учун дилхоҳ муҳаббатни амалда исбот этади-да. Менинг бурчим эса бу азаматни ўлгунимча севишдан иборат деб билардим... Бироқ ёруғ оламда шундай киши борми? Башарти, бор бўлса-да, у менинг ҳолимини такрор-такрор тарозига кўяди, ўзига таққослайди ва бари бир энг сўнгги ҳал қилувчи дамда аҳдидан қайтади... Шу боис ҳам, азизим Жан, бу таклифни рўё дейман...

Дабдурустдан Габриэль ўрнидан турди-да, луқма ташлади:

– Агар рўёмас, айна ҳақиқат бўлса-чи?

– Нима? – гангиради Бабетта.

– Бабетта, мен айтмоқчиманки, шундай садоқатли ва олижаноб инсон топилади.

– Сиз уни биласизми? – ҳовлиқди Пьер.

– Биладан-да! – жилмайди виконт. – У сизни жонидан ортиқ кўради, Бабетта, инчунин, сиз мамнуният ила таклифини қабул этишингиз мумкин. Зотан, сиз ўз бахтингиздан зиёдароқ бахтни унга ҳадя эта оласиз... Шундай эмасми, Жан Пекуа?

– Бироқ... виконт жаноблари... Билмасам, – чайналди довдираган бофанда.

– Жан, – дея кулимсираганича давом этди Габриэль, – сиз бир нимани назардан қочиряпсиз: Бабеттанинг қалби сизга нисбатан чуқур ҳурмат ва самимий миннатдорчиликдан ташқари илоҳий бир ихлос билан ҳам тўлиб-тошган. У сизнинг муҳаббатингизни ҳис этгач, юрагига ифтихор оралади, кейин кўнгли ийиб кетди ва ниҳоят, ўзини бахтли сеза бошлади!

Ана шундагина ўзини алдаган фирибгардан нафратланди. Мана, ҳозир акасига ёлвориб, ўша жирканч одам билан никоҳ ришталарини боғламасликни сўрадики, бунинг боисиям худди ана шунда. Нима дейсиз, Бабетта?

– Гапнинг рости, жаноби олийлари... нима дейиш-ниям билмай қолдим, – Бабеттанинг ранги пахтадай оқариб кетганди.

– Буниси билмайди, униси беҳабар, – кесатди Габриэль. – Бу нима деган гап, Бабетта? Бу қанақаси, Жан? Наҳотки, иккинги ўз қалбингиз садосига қулоқ солмайсиз? Ахир, бундай бўлиши мумкин эмас! Бабетта, Жан сизга ошиқ эканини мен айтиб беришим керакми? Ёки сиз-чи, Жан, Бабеттанинг муҳаббатига шубҳангиз борми?

– Ёпирай! – қичқариб юборди Пьер Пекуа. – Шундай бўлишим мумкинми? Йўқ, бунчалар бетимсол бахтни қалбга жо қилиш мушкул!

– Ахир, иккисига бир назар солинг-чи! – деди Габриэль.

Бабетта билан Жан ўзаро мастона боқиб туришарди, кейин ўзлари ҳам билмаган ҳолда қучоқларини очиб, бир-бирларига отилдилар.

Терисига сизмай қувонаётган Пьер Пекуа гўё тилдан қолгандики, сукут ичида Жаннинг кўлларини қаттиқ сиқиб қўйди. Лекин бунинг маъноси ҳар қандай сўздан теранроқ эди.

Ҳаяжон хуружи сепсилгач, Габриэль вазиятга хулоса ясади:

– Энди гап бундай: Жан Пекуа имкони борича тезроқ Бабеттага уйланади. Аммо улар акасининг хонадонига батамом кўчишдан бурун Париждаги менинг уйимда бир неча ой яшаб туришади. Бу аснода бундай бахтли никоҳнинг маҳзун сабабкори бўлмиш пинҳон сир ҳам шу ердаги бешовлоннинг покиза қал-

би тубида абадий уйқуга кетади, то рўзи қиёматгача уйғонмайди. Хулласи калом, олижаноб дўстларим, минбаъд сизлар хуррамлик ва хотиржамлик билан ҳаёт кечиришингиз, эртанги кундан хавфсирамай яшашингиз мумкин!

– Эй, дарёдил меҳмон, эй, савобталаб инсон, сизга минг-минг ташаккур! – Пьер Пекуа ана шундай хитоб билан Габриэлнинг қўлини ўпди.

Жан ҳам кўнглини очди:

– Бахтимиз учун фақат ва фақат сиздан миннатдормиз!

Бабетта таъзим бажо этди:

– Энди ҳар шом-у саҳар сизнинг дуойи жонингиздамиз, Парвардигорга сиздай валинеъмат ҳаққиға ибодат қиламиз!

– Сизларга мен ҳам миннатдорлик билдираман, – деди мутаассир Габриэль. – Худодан сўрангки, агар сизларга халоскор эканман, мен бечорани ҳам Тангрининг ўзи халос айласин!

25. САОДАТНИНГ ҒОЙИБОНА АЛОМАТЛАРИ

– Жин урсин! – хитоб қилди Жан Пекуа. – Сиз ўзгалар қўйни-қўнжини бахтга тўлдиргансизки, ўзингизга ҳам бахт кулиб боқади, албатта!

– Кошкийди, бу ҳам эзгулик аломати бўлиб қолса, – тилак қилди Габриэль. – Лекин кўриб турибсизки, сафарга жўнашим зарур... Аммо қай манзилга: алам ва кўз ёшлари сарими? Келинг, бу тусмолларни бир четга суриб, ҳаммамизни ҳаяжонга солган айни масалани ҳал қилиб олайлик...

Тўй айёми белгиланди, таассуфки, унда Габриэль иштирок этолмайди. Кейин Жан билан Бабетта Парижга жўнаб кетадиган кун ҳам тайин қилинди.

Габриэль хижолатомуз таъкидлади:

– Сизларга уйимда шахсан ўзим пешвоз чиқолмас-лигим аниқроқ, негаки, бир муддат Парижни тарк этишимга тўғри келади, шекилли. Лекин икковингиз бораверинг: энагам Алоиза сизларни қучоғини кенг очиб қаршилайди.

Энди Мартен-Геррга келганда, ҳозирча уни Ка-леда қолдиришдан ўзга чора йўқ. Негаки, Амбруаз Парэнинг тайинлашига қараганда, унинг соғайиши аста-секинлик билан кечади ва бемор ҳали астойдил парваришга муҳтож. Виконт д’Эксмес унга ҳам бор гапни уқтирди:

– Оёққа туришинг биланоқ, садоқатли дўстим, дарҳол Парижга отланавергин. Мен икки тош орасида қолган тақдиримдаям ваъдам ўша: сени таъқиб этаётган қора кўланкадан халос қиламан, албатта. Энди бу ўзимгаям ҳаёт-мамот масаласига айланиб қолди.

– Қўйинг, жанобим, – хижолат бўлди Мартен-Герр, – сиз менимас, аввало, ўзингизни ўйланг.

– Ҳечқиси йўқ, биз бировдан қарздор бўлиб қолавермаймиз. Аммо вақт зиқ: хайр, дўстларим, мен герцог ҳузурига қайтаман энди...

Франциск Лотарингский уни кулиб қаршилади.

– О-о, шуҳратпараст дўстим, ҳайрият-ей, келдингизми?

– Мендаги шуҳратпарастликнинг моҳияти кучқудратим етганича сизга кўмак беришдан иборат, жаноби олийлари.

– Йўқ, виконт, сиз айтган бу нарса ҳали шуҳратпарастлик эмас, – эътироз билдирди герцог де Гиз ва ҳазилга ўтди: – Сизни шунинг учун шуҳратпараст дейманки, мени ақл бовар қилмас илтимосларга кўмиб ташладингиз. Виждоним ҳаққи, айтаманки, бу хизматларингизни бажара оламанми? Шунисини билмай турибман-да.

– Мен сизга арз этарканман, монсеньер, зафардаги ўз ҳиссамни пеш қилишга эмас, сизнинг олижаноблигингизга умид сақлагандим.

– Афсуски, виконт, менинг олижаноблигимни жуда кўкларга кўтариб юборяпсиз-да, – жилмайди герцог ва каравотининг бир четида ўтирган жанобга юзланди. – Ахир, ўзингиз ўйлаб кўринг, маркиз де Водемон, олимақом амалдорларни кўз кўриб, қулоқ эшитмаган илтимосларга кўмиб ташлаш қанақаси бўлди? Айтсам ишонмайсиз, маркиз, виконт д’Эксмес мендан сўраётган мукофотлар шунчалар каттаки!..

– Сезиб турибманки, – деди маркиз, – бу мукофотлар виконт каби шерюрак жангчи учун мутлақо катта эмас. Майли, қани, эштайлик-чи.

– Биринчиси шуки, виконт ўз маблағи ҳисобига ёллаган отряднинг мен билан қолишини хоҳлайди. Ўзи билан эса фақат тўрт кишини олиб кетмоқчи. У қолдирмоқчи бўлган безориларни одам боласи дейиш қийин, қип-қизил шайтоннинг ўзгинаси. Ризбанк истеҳкомини худди ўша шайтонлар олди-да. Мана энди холис айтинг, ким кимга марҳамат қилмоқда: мен – виконтгами ёки виконт – менгами?

– Менимча, виконт марҳамат қилмоқда, – кулимсиради маркиз де Водемон.

– Шунақами? – хушнуд жилмайди герцог. – Бўпти, виконт юклаган бу мажбуриятни зиммамга оламан. Лекин Габриэль, шоввозларингизни бир дақиқаям тинч қўймайман. Оёғимни босишга яраган дамдаёқ улар билан Гамнинг устига юриш қиламан. Энди англияликнинг этиги бирор қарич француз заминини топтай олмайди, вассалом! Абадий жароҳатга маҳкум Мальмор ҳам мен билан жангга киради. Уни йиқилмайдиган қилиб даволаш ҳақида метр Парэдан ваъда олдим.

– Бу унинг учун бахт-ку, монсеньер! – таъкидлади Габриэль.

– Бу – биринчи марҳамат эди. Энди кейингисига келамиз: жаноб д’Эксмеснинг айтишича, қиролнинг қизи Диана де Кастро Кале шаҳрида экан. Ўзингизга аёнки, де Водемон жаноблари, у инглизларнинг асираси эди. Виконт д’Эксмесга мен бошқа ишларимни йиғиштириб, ана шу маликанинг тақдири билан шуғулланганим маъқул этиш. Хўш, буни нима деб атайлик: бу билан виконт жаноблари менга хизмат кўрсатяптими ёки зиммамга вазифа юкляяптими?

– Албатта, хизмат-да, – жавоб берди маркиз.

– Демак, иккинчи масалаям ҳал, – давом этди герцог. – Камина жуда уддабуро сарой аъёнларидан бўлмасам-да, ҳар ҳолда хонимларга, аслзодаларга муносабатдан хабарим бор, инчунин, де Кастро хоним олдидаги масъулиятни ҳам ҳис этаман. Уни ўзи истаган дамда Парижга жўнатганим бўлсин.

Габриэль герцогга сўзсиз таъзим қилди, лекин бунчалар муҳим ваъдадан мамнун бўлганини билдиргани йўқ.

– Энди учинчи юмушни кўринг: шаҳарнинг собиқ губернатори лорд Уэнтуорс виконт д’Эксмес томонидан қўлга олинган. Инглизлар таслим бўлгач, биз уни маълум миқдордаги гаров пули эвазига озод қилишга ваъда бергандик, бироқ жаноб д’Эксмес асирга нисбатан тагин ҳам бошафқат бўлишни таклиф этмоқда. У лорд Уэнтуорсни ҳеч қандай тўловсиз Англияга жўнатиб юборишга рухсат сўради. Бизнинг раҳмдил эканимизни далилловчи мазкур қадам ҳам денгизнинг қарши соҳилида обрўйимизга обрў қўшмайди дейсизми? Хуллас, виконт д’Эксмес бу иши билан ҳам бизга яна хизмат кўрсатмоқда.

Маркиз де Водемон таъкидлаб қўйди:

– Шунчаки хизматмас, ўта олиҳимматлик!

– Шундай қилиб, азизим Габриэль, – дея сўзига якун ясади герцог де Гиз, – мутлақо кўнглингиз тўқ бўлсинки, жаноб де Термга буюрдим: у лорд Уэнтуорсни ҳибсдан озод қилиш ва қиличини ўзига қайтариш учун кетди. Энди ўша асирингиз хоҳлаган пайтида ватанига йўл олаверади...

Бу гапларнинг бари яхши, ҳаммаси ўрнига тушмоқда, лекин бари бир Габриэлнинг ичига чироқ ёқса ёнмасди: негаки, герцог ҳали энг асосий муаммони тилга олгани йўқ. Ахийри, у юрак ютиб сўради:

– Монсеньер, ижозат этсангиз, Ризбанк фортини олиш арафасидаги марҳаматли ваъдангизни эслатсам...

– Намунча ошиқмасангиз? Бетоқат йигит бўлибсиз-да ўзиям! Мана, учта муҳим илтимосингизни бажардим, жаноб де Водемон тирик гувоҳ, энди гал сизники: сиз ҳам менга бирорта хизмат қилинг-да. Илтимос, Кале шаҳрининг калитини Парижга обориб, қиролга топширсангиз!..

– О-о, жаноби олийлари! – Габриэлнинг юраги ҳаприқиб кетди.

– Ўйлайманки, бу ваколат сизни қаттиқ қийнамайди. Қолаверса, бунақа топшириқни илк бор бажаришингиз эмас. Италия юришида қўлга олинган ўлжа байроқларни ҳам саройга ўзингиз оборганингиз эсимда... Зоти олийларига калитдан ташқари мана-ви мактубниям топширасиз. Унда Калени фатҳ этиш батафсил баён қилинган, метр Амбруаз ҳарчанд ружат бермаса-да, бугун тонгда ўз қўлим билан қоғозга туширдим. Умидим борки, энди мендан мамнун бўлгандирсиз. Мана сизга ўша нома ва шаҳарнинг калити. Бу иккисини кўз қорачиғидай асраш лозимлигини сизга эслатиш беҳожат.

Габриэль чексиз ҳаяжонда эди:

– Мен ҳам, жаноби олийлари, сиздан сўнгги нафасимгача қарздор эканимни изҳор этолмайманки, бунга тилим ожиз...

– Энди сизни ортиқ йўлдан қўймай, – деди герцог. – Ўзингиз ҳам шамолдай шошиб турибсиз, шекилли.

– Хайр, жаноби олийлари, сизга яна бир карра раҳмат! – такрорлади Габриэль.

Шу гапнинг устига де Терм хонага ҳовлиқиб кириб келди: у герцог ҳибсдаги лорд Уэнтуорсга жўнатган зобит эди.

Уни кўриб, герцог кулиб юборди:

– Тақдирни қаранг: музаффар виконтга мағлуб лордни қисмат ўзи сўнгги бор кўрсатар экан-да! Хўш, нима гап, де Терм? Ие, кайфиятингиз чатоқ-ку!..

– Чатоқ, жанобим, дабдала!

– Бу қанақаси? Нима бўлди ўзи? Лорд Уэнтуорс қани?

– Буйруғингизга биноан, лордни топиб, энди озод эканини айтдим ва шпагасини қўлига бердим. Бу шафқатни у ўта совуққон қиёфада қабул қилиб, офзиниям очгани йўқ. Менга бу жуда ғалати кўринди. Хонадан чиқувдим ҳамки, даҳшатли бақир-чақир сурони эшитилди ва дарҳол изимга қайтдим: лорд Уэнтуорс мендан олган қилични ўз кўксига санчибди ва тил тортмай ўлибди.

– Жин урсин! – ҳайқирди герцог де Гиз. – Демак, мағлубиятга юраги дош бермаган. Шунақа бўлса керак-да, Габриэль, нима дейсиз?

– Йўқ, жаноби олийлари, – деди Габриэль қатъият билан. – Лорд мағлубият туфайли ўз жонига қасд қилмаган.

– Нега? Бошқа сабаби борми?

– Монсеньер, сизга малол келмаса, ушбу гапни ошкор этмасам, дегандим. Агар у ҳаёт юрса, бу ҳақда

бирова тишимни ёрмасдим, энди ўлдики, марҳумларнинг сирини очиб бўлмайдиди. Башарти, унинг ўрнида бўлганимди, мен ҳам худди шундай йўл тутардим. Мен лорд Уэнтурнинг бу ишини маъқуллайман! Ҳаётнинг шундай имтиҳонлари борки, ориятли инсон ундан фақат ўз қони ва жони билангина ўта олади-да.

– Сизни тўғри тушундим, Габриэль, – деди герцог ўйчан қиёфада. – Энди лорд Уэнтурнинг жанговар эҳтиром билан сўнгги йўлга кузатиш қолибди, холос.

– Ҳа, лорд шунга муносиб иш қилди, – маъқуллади Габриэль бепарво оҳангда.

Салдан сўнг герцог де Гиз ҳузуридан чиққан Габриэль собиқ губернаторнинг кошонасидаги герцогиня де Кастро қошига йўл олди, иккиси кечадан буён кўришганлари йўқ эди. Диана Амбруз Парэнинг муолажасидан ва герцог де Гизнинг тузала бошлаганидан хабар топганди. У Габриэльга хотиржам ва сипо қиёфада рўпара бўлди.

Севишганлар ҳамини ҳиссиётлар асирики, Диананинг хотиржам кўринишидан Габриэлни кўнгли кўтарилиб кетди.

Виконт герцог билан суҳбатнинг мазмунини ўртоқлашиб, хат ва калит солинган қутичани кўрсатгач, қувончдан Диана терисига сиғмай қолди. Аммо шунчалар шодиёна дамда ҳам у лорд Уэнтурнинг фожиасини самимий таассуф билан тилга олди, зеро, у сўнгги соатдагина Дианани ҳақоратлаган ва азоблаган эса-да, уч ой давомида ўзини мардона тутган ва жимжилогини ҳам тегизган эмасди.

Ундан сўнг Габриэль давом этиб, Мартен-Герр ва Пекуалар оиласи ҳақида герцог де Гизнинг олиҳиммат ваъдасини ҳам тилга олди... Алқисса, суҳбатни адоқсиз чўзишга у минг хил баҳона топа билардики,

шу қизнинг висолидан айрилмаса бўлгани. Бироқ Парижга қайтиш ташвишидан безовта, юрагини бир-бирига тамомила зид хаёллар кемиради: айни дамда у қирол ҳузурига ўқдай учиб борсам дерди ва аксинча, дарҳол пойтахтга мутлақо бормасликка аҳд қиларди.

– Парижга кетяпман, – деди Габриэль ахийри.

– Парижга? – хитоб қилди Диана. – Ахир, бу жудаям зўр-ку, Габриэль! Сиз қанчалар тез жўнасангиз, мендаги интизорлик азоби шунчалар тез камаяди. Отланинг, азизим, тақдиримиз тезроқ ҳал бўла қолсин!

– Дуо қилинг, Диана! Сизнинг матонатингиз менга куч-қудрат бахшида этади!

– Габриэль, гапларингизни эшитиб, мен истиҳола қилиб турибман... Эҳтимолки, сиз ҳам шу ҳақда ўйлаётгандирсиз... Биз ҳамма нарсани гаплашдик, фақат ўз келажагимиз тўғрисида эмас. Модомики, ҳализамон йўлга тушаркансиз, икковимизни ўйга толдирган ягона ва дилхоҳ мавзудан кўз юмишимиз мумкин эмас-да...

– Айни кўнглимдаги гапни айтдингиз, Диана!

– Ундай бўлса, қулоқ солинг. Қирол зоти олийларига де Гизнинг номаси билан мениям хатимни топширасиз. Сиз шаҳарни қандай олганингиз, мени қандай қутқарганингиз – ҳаммаси ёзилди. Бундан мутлақо аён бўладики, қиролга – шаҳрини, дадамга – қизини қайтардингиз! Ишонаманки, Генрих Иккинчининг оталик ҳислари жунбишга келади ва мен уни, «дадам», дея оламан!

– Азизам, Диана, кошкийди шундай бўлса!

– Яна бир гап... мен сизнинг ишларингиздан воқиф бўлиб туришим керак. Ҳар ҳолда вақти-вақти билан кимдир хабар бермаса бўлмайди. Яроқбардорингизни шу ерда қолдирмасангиз иложи йўқ-ку, келинг, менга хизмат қилаётган франциялик паж

Андрени олиб кетинг... У ҳали жуда ёш, эндигина ўн еттига кирди, бироқ менга садоқатли, тамизли бола, сизгайм фойдаси тегиб қолади. Бўптими, Габриэль?

– Гамхўрлигингиз учун раҳмат, лекин мен ҳозироқ йўлга тушаман-да.

– Андуринг хабари бор. У сафарга шайланиб бўлган, сўнгги йўл-йўриқларни қулоғига қўйсақ кифоя. Сиз Пекуалар билан хайрлашгунча, Андре ортингиздан етиб олади.

– Жудаям яхши, уни жон деб бирга олиб кетаман, лоақал сиз ҳақингизда гаплашадиган ҳамроҳим бўлади-ку!

– Шунисиниям ўйловдим-да, – қизаринди герцогиня де Кастро. – Энди хайр-маъзур!

– Йўқ, Диана! «Хайр-маъзур» эмас, «кўришгунча», денг! Дарвоқе, сизга хабарни қай тарзда етказаман?

– Ҳозир-ҳозир...

У бармоғидан тилла узукни чиқариб, сандиқдан роҳибалар дуррасини олди – буни Диана Сен-Кантендаги зоҳидалар монастирида ўрар эди.

– Гап бундай, Габриэль, мен Парижга боргунимча ёқ ҳаммаси ҳал бўлиши аниқроқ. Шу боис, Андурени менинг истиқболимга жўнатасиз. Агар иккимизни худо ёрлақаган бўлса, у виконтесса де Монтгомерига, яъни менга манави никоҳ узугини беради. Башарти, умидларимиз чилпарчин қилинган эса, зоҳидалар дурраси менинг қисматим бўлади. Габриэль, келинг, ноумид бўлмайлик, руҳимиз тушмасин. Манглайимдан оғаларча бир ўпинг, сизга ишонч ва ирода бағишлаш учун мен ҳам шундай жавоб қиламан.

Сўнгра ҳам умид, ҳам қайғу бўсаси...

Ярим соатдан кейин виконт д'Эксмес беш ҳамроҳи: Андре, Пильтрусс, Амброзио, Ивонне ва Лактанций билан шаҳардан чиқиб, Париж томон кетиб борарди...

Габриэль ўйчан ва жиддий кўринса-да, гамгин эмас, орзу-умидлар билан бормоқда.

Аввалги сафар Каледан Парижга йўл олганида, бошидаги мушкулотлар калаваси ҳозиргидан бешбаттар чигал эди. Габриэль унда Мартен, Бабетта ва Пекуалар кўлида қолган Диананинг гамида куйиб-ёниб йўл босганди... Ва ниҳоят, ўшанда истиқболидан ҳам хотиржамлик туйган эмасди...

Бугун эса ҳеч қандай бахтсизлик ё ёмонлик аломати ҳозирча йўқ. Иккала ярадор – саркарда билан яроқбардорнинг ҳаёти хатардан холи. Бабетта суйган ошиғи билан бир ёстиққа бош қўйиб улгурди. Герцогиня де Кастро эркин қуш, ҳеч ким унга зуғум қилолмайди. Энди Габриэлнинг ўзига келсак, Калени фатҳ этиш режасини тузиш ва уни амалга ошириш билан ўз тақдирининг эшикларини оча билди. Кале француз қиролига ҳадя этилдики, бундай зафар ҳар қанча тақдирлашга муносиб. Қолаверса, бу тақдирловчининг адолатли ва муқаддас бурчидир!

Ҳа, Габриэль орзу-умидлар билан бормоқда!

У Парижга ошиқади, қирол қабулига шошмоқда. Шерюрак йўлдошлари ҳам ёнгинасида отларини қичаб борардилар. Кале шахрининг калити солинган бебаҳо қутича эгарга камарбанд этилган. Чакмоннинг киссасидаги нодир жўнатмалар ундан ҳам қимматбаҳо: шахарнинг таслим ёрлиғи, герцог ва де Кастро битган номалар. Диананинг узуғи эса йигитнинг бармоғида товланади. Эртанги нурафшон бахт аломатларининг саноғи йўқ-да! Ҳатто, мусаффо осмон ҳам унинг орзуларидай беғубор, бир парча булут соя солмайди, ҳаво тиниқ ва тозаки, юракни қайнатади, сокин далалар тинч ва осудалик билан оқшомга қучоқ очмоқда, уфққа бош қўйган қуёш ҳам ўзи билмаган ҳолда йигитга ором бағишларди...

26. ТҮРТЛИК ЁХУД АЁЛ МАКРИ

1558 йил 12 январь оқшоми. Қиролича Екатерина Медичи анъанавий қабул зиёфати ташкил этди. Биламизки, бундай тантаналарга ҳамма калон зотлар ташриф буюрадилар. Аксарият дворянлар ва аслзодалар ҳозир шимолда – де Гиз қўшини сафида бўлсалар-да, бу галги маросим жуда серҳашам ва дабдабали эди.

Қонуний қиролича Екатеринадан ташқари, «истеъмолдаги» қиролича Диана де Пуатье, келин-қиролича Мария Стюарт, кейинчалик Испания қироличаси, ҳозирда аламнок малика Елизавета ҳам олимақом хонимлар сафидан ўрин олишган.

Эркаклар орасида Бурбонлар хонадони раҳнамози бўлмиш қирол Антуан Наваррский алоҳида ажралиб турарди. У ландовур ва мужмал ҳукмдор бўлиб, хотини – мард ва жасур аёл Жанна д'Амбренинг қистови билан француз саройига бош уриб келганди. (Гўё Генрих II унга мадад беради-да, испанлар асоратидаги Наварра ҳудудларини қайтариб олади.)

Унинг укаси шаҳзода Конде ҳам шу ерда: унчалик обрўли бўлмаса-да, аксарият уни ҳурматларди. Шаҳзода Конде гугенотлик бобида Наварранинг қиролдан кўра ашаддийроқ эдики, уни исёнчиларнинг хуфия йўлбошчиси ҳисоблашлари ҳам бежизмас. Конде ўткир чавандоз, моҳир қиличбоз, назокатли ва зийрак инсон эди.

Қирол Наваррский ва шаҳзода Кондени реформация хайрихоҳлари бўлмиш арбоблар, масалан, Колиньи, Ла Реноди, барон Кастельно кабилар қуршаб олишган...

Қирол Генрих Иккинчининг ҳеч ким билан иши йўқ, унинг фикри зикри Каледа. Герцог де Гиз шимол сари қўшин тортганидан буён уч ҳафта ўтди. Уч

ҳафтадирки, ҳукмдорнинг хаёлида ана шу мардона юриш: бу уруш Франция ҳудудидан инглизларни ба-
тамом қувиб солиши ҳам, Франциянинг шон-шавкат
ва обрўсини кунпаякун қилиши ҳам мумкин.

Бундай хатарли қадамга йўл қўйгани учун қирол
де Гизни эмас, муттасил ўзини айблаш билан овора.
Бу ҳужумнинг расвоси чиқса-чи? Ахир, бутун Европа-
нинг кўз ўнгида шармисор бўлади-ку! Кейин тўкил-
ган бу обрўни қандай тиклайди?

Қиролнинг ёнидаги кардинал Лотарингский унинг
қалбидаги ўчаётган умид учқунини ўт олдиришга
уринмоқда. Бироқ уч кундан буён де Гиздан хабар
келмасдики, ноҳуш хаёллар оғушидаги Генрих унинг
бирорта ҳам сўзини эшитмасди.

Диана де Пуатье буни кўриб, қиролнинг тушқун
кайфиятини сезиб турса-да, у томонга эмас, бир чет-
даги тўрсайган Монморансининг ёнига йўл олди.

Коннетабль ҳам Каленинг тақдиридан безовта, ле-
кин унинг сабаблари бўлакча, ҳатто аксинча эди.

Дарҳақиқат, Кале фатҳ этилгудай бўлса, бу билан
герцог де Гиз мамлакатда биринчи рақамли саркар-
дага айланади, коннетабль назардан қолади. Хуллас,
Франциянинг ғалабаси – коннетаблнинг ҳалокати
деган сўз. Аниқроқ айта қоламизки, унга шу тобда
ватанпарварлик эмас, худпарварлик муҳимроқ эди.
Ана шунинг учун ҳам у ёнига келган Диана де Пуатье-
га илтифот қилгани йўқ.

– Ие, кекса саркардамнинг кайфиятлари йўқроққа
ўхшайдими? – тегишиб сўради хоним.

– Бу нима деганингиз? Ҳали сиз ҳам мени мазахла-
япсизми? – тажанг бўлди Монморанси.

– Дўстим, бу гапларни беҳуда гапирдингиз!

– Жин урсинки, беҳуда эмас! – тутақди Монморан-
си. – Сиз мени кекса саркарда девордингиз! Тўғри, қа-

риб қолдим... ҳалиги... Рост, йигирма яшар жиблажи-
бон жангчимасман. Аммо саркардаманми? Афсуски,
бундай эмас-да! Ахир, биласиз-ку, мени Луврдаги
тантаналарнинг қуруқ савлатига чиқариб бўлишган!

– Янглишяпсиз, – деди Диана мулойимлик билан.
– Бари бир ҳам коннетабль ўзингиз-да!

– Коннетабль эмишман!.. Энди мамлакатнинг яго-
на бош қўмондони бор!

– Бироқ бу муваққат лавозим, холос. Бироқ сиз-
нинг унвонингиз, яъни қироллик қуролли кучлари-
нинг коннетабли мартабаси сизга умрбод берилган!

– Бари ўтмишда қолиб кетди! – аччиқ кулимсира-
ди Монморанси.

– Нега шундай дейсиз, дўстим? Ахир, ҳарбий ҳоки-
мият ҳамон ўз қўлингизда, номингиз ички ва ташқи
душманларнинг барчасига ҳалиям даҳшат солмоқда.

– Диана, келинг, жиддий гаплашайлик. Бир-бири-
мизни алдаб нима қиламиз? Сизнингча, мен ташқи
ёвларга даҳшат солар эканман, аммо уларга қарши
кимни юборишди? Мендан ёшроқ ва омадлироқ сар-
кардани-да! Энди ўша шоввоз эришган галабалари-
дан шахсий гарази йўлида фойдаланади!

– Де Гиз чиндан ҳам омадлими? Бу гапни нимага
асосланиб айтдингиз?

Коннетабль мунофиқликка ўтди:

– Негаки, у мағлуб бўлса, Франция қаттиқ ази-
ят чекади ва мен буни кўтара олмайман-да... Бироқ
қўрқаманки, де Гизнинг галабаси ҳам қиролимизга
мағлубиятдан қимматга тушмаса гўргайди-да!

– Наҳотки, жаноб де Гизнинг шуҳратталаблиги...

– Эҳ-ҳе, унинг шуҳратпарастлиги ҳаддан зиёда!
– хўрсинди ҳасадгўй амалдор. – Худо кўрсатмасин,
номаълум бир кори ҳол боис ҳокимият алмашгудай
бўлса, бу амалпараст шундай йўл тутадикки, ақлингиз

бовар қилмайди. Гизлар қирол устидаги қиролга айланиш ғаразида!

– Ахир, худога шукурки, ҳали ундай кун жудаям олис-олисларда-ку! – эътироз билдирди Диана, у қирқ яшар қиролнинг ҳалокатини башорат қилаётган олтамиш ёшли коннетаблнинг бамайлихотир гапиришидан донг қотганди.

– Айни дамда олдимизда шундоқ хатарлар турибдики, улар келгусидаги кўргиликлардан нақдроқ, – тумтайди коннетабль.

– Қандай хатарлар экан, дўстим?

– Ие, дарров эсингиздан чиқиб қолдимиз? Ахир, Калега герцог билан ким кетди, де Гизга бу лаънати гоёни ким берган, эртага зафар муждасини олиб келиб, барча ғалабаларни ўзлаштирувчи қахрамон ким бўлиши мумкин? Унутдингизми?

– Виконт д’Эксмесни айтяпсизми?

– Бошқа кимниям айтайин? Қирол ҳузуридаги унинг девонавор ваъдаларини сиз унутгандирсиз, аммо ўзи унутмайди-да! Қолаверса, мана бунақанги фавқулодда имконият! У ваъдасини уддалашдан ҳам, қиролдан ўз ҳақини талаб қилишдан ҳам тоймайди-ган зот!

– Бундай бўлиши мумкинмас! – тутақди Диана.

– Нима мумкин эмас? Д’Эксмес жанобларининг ваъдага вафо қилишими? Ёки қиролнинг ўз сўзини адо этишими?

– Ҳар иккисиям ақлга сиғмайди, ахир!

– Ҳа-а!.. Аммо биринчиси амалга ошгач, иккинчисиям бажарилади, албатта. Қирол орият масаласини маҳкам тутадик, жўмардлик юзасидан яқдил сиримизни ёвлар қўлига топшириши ҳеч гапмас.

– Йўқ, мен буни тасаввур ҳам қилолмайман! – бўзарди Диана.

– Тўғри, лекин дейликки, ўша тасаввурдан ташқари ҳол ҳаёт ҳақиқатига айланса-чи? Унда не қиласиз?

– Билмасам... ҳеч нарсага ақлим етмай қолди... Тафаккур, изланиш, интилиш зарур! Ҳеч нимадан тап тортмаслик керак! Башарти, қирол бизни қувватламаган тақдирда, усиз ҳам эплай оламиз! Қўлимиздаги ҳокимиятни, шахсий нуфузимизни ишга солмоғимиз лозим.

– Худди шу гапингизни кутиб турувдим: қўлимиздаги ҳокимият ва шахсий нуфузимиз! Аввало, ўз нуфузимиздан гапиринг, хоним! Менинг обрўйим эса қуруқ савлатга айланиб бўлган... Кўриб қўйинг: атрофимга бирор ким келдими? Бор-будидан айрилган ашрофга эҳтиром қилишнинг кимга ҳам кераги бўлсин? Инчунин, хоним илтифотлардан, дўстлардан, нуфузи ва ҳатто, пулидан ҳам мосуво собиқ мухлисдан мадад сўраб, овора бўлиб юрманг!..

– Ҳатто пулидан дедингизми?

– Ҳа-да, жин урсинки, ҳатто пулидан! – тутақиб гингшиди коннетабль. – Ачинарлиси шуки, бу хўрлик катта хизматларим эвазига қариган чоғимда бошимга келди. Сўнгги уруш мени кафангадо қилди: асирга тушиб, товон пули билан ўзимни ва яқинларимни сотиб олдим, жамғарган давлатимдан сариқ чақаям қолгани йўқ. Тез орада кўчама-кўча тиланчилик қиламан энди.

– Дўстларингиз бордир? – сўради Диана.

– Менда дўст нима қилсин? Шўрпещона одамни ҳеч ким дўст тутмайди-да!

– Мен бу даъвонинг тескарилигини исботлаб қўяман, – эътироз билдирди Диана. – Кайфиятингиз нега тушкунлиги сабабини мана энди билдим. Аммо нечун аввалроқ индаганингиз йўқ? Ё менга ишонмай қўйдингизми? Яхшимас, яхшимас... Энди сиздан дўстона

қасос оламан! Айтинг-чи, ахир, қиролимиз ўтган ҳафта янги солиқни тасдиқламадими?

– Тасдиқлади, – бош ирғади дарҳол хотиржам тортган коннетабль. – Аммо у ҳарбий харажатлар ўрнини қоплашга йўналтирилади...

– Жуда соз! Мана энди кўрасиз, аёл зоти сиздай хизмати сингган ашрофларга нисбатан тақдир хатосини шундай тузатадики... Генрих ҳам бугун тушқун руҳда, лекин бунинг аҳамияти йўқ! Мен ҳужумга ўтаман: сиз эса содиқ маслакдош ва самимий дўст эканимга иқрор бўласиз.

– Эҳ, Дианажон, сиз беҳад олижаноб ва дилбар аёлсиз! Мен бунга ҳамманинг ҳузурда иқрор бўлишга шайман! – таъзим қилди коннетабль.

– Аммо сизга қиролнинг илтифотини қайтаргач, дард қолганимда, мениям ташлаб қўймайсиз-да, тўғрими?

– О-о, Диана, нимаики борим, ҳатто жоним ҳам сизники!..

Кардинал Лотарингский ҳамон қиролнинг ёнида: у бисотидаги яхши сўзларнинг барини ишга солиб, Каледаги жасорат ва зафардан башорат беришга уринарди. Лекин кардинал ҳарчанд сўзамоллик қилмасин, қирол унгамас, алғов-далғов хаёлларига қулоқ соларди, холос.

Шу гап устига ўртада Диана пайдо бўлди ва шартта гапнинг белига тепиб, кардиналга тик боқди:

– Гаров боғлашаманки, кардинал ҳазратлари, сиз қиролга шўрлик Монморансини ёмон кўрсатиш билан машғулсиз!

– Ия, хоним, – хитоб қилди Карл Лотарингский, у кутилмаган ҳужумдан довдираб қолганди, – суҳбатимизнинг аввалидан охиригача коннетабль жанобларининг номи бирор бор тилга олингани йўқ, бунга қирол зоти олийлари шаҳодат бера оладилар!

Қирол истар-истамас бош ирғади:

– Тўппа-тўғри!

Диана кардиналга яна ниш урди:

– Номини унутиш ҳам ўзига хос фитна-да!

– Коннетаблнинг номини тилга олиш иғво саналса, унутиш тақиқланса, хўш, мен нима қилайин, хоним?

– Нима қилайин?.. Гапираверинг, фақат у кишининг эзгу сифатларини!

– Майли, сизнингча бўлсин! – кинояга ўтди кардинал. – Гўзаллар амри – мен учун қонун! У ҳолда шуларни айтаманки, жаноб де Монморанси атоқли саркарда, у Сен-Лоран жангида душманнинг додини бериб, Франциямиз қудратини пойдор айлади. Айни чоғда эса ўз жасоратларини камолот чўққисига кўтариб, душманга қарши ҳаёт-мамот жангига кирди ва Кале остоналарида шерюраклик намуналарини намойиш этмоқда.

– Кале! Кале! – луқма ташлади қирол, зотан, икковининг айтишувидан шу биргина калима унинг қулоғига тушганди, холос. – Хўш, ўша шаҳарда не гап эканидан ким менга хабар бера олади?..

– Ҳай-ҳай, сизнинг мақтовларингиз, кардинал жаноблари, асл порсоликка омухта-я? – деди Диана. – Бунчалар оғу тўла самимиятингиз учун ташаккурларимни қабул айлагайсиз.

– Гапнинг индаллоси шуки, – дарҳол жавоб қайтарди кардинал, – бояқиш Монморансининг мақтовига сўз ҳам тополмайман.

– Излаган топади-да, кардинал ҳазратлари! Ахир, адолат юзасидан мулоҳаза қилиб кўринг-чи: коннетабль ватан мудофааси учун сўнгги маблағиниям сафарбар этмаяптими, пойтахтдаги қолган-қутган қўшинни жанговар хизматга шайлагани йўқми?

Ваҳоланки, айримлар армиямиз устида қиморбоздай «гардкам» қилиб, асосий кучни муқаррар ҳалокатдан иборат аҳмоқона уриш-юришларга бошлаб кетди.

– О-о! – ҳайратланган бўлди кардинал.

Диана бобиллашда давом этди:

– Шуни ҳам айтишим ўринлики, омад қушини бой берган бўлса-да, коннетабль шон-шуҳрат ортидан қувгани йўқ, аксинча, фақат ватан қайғусини чекди. Зеро, у бор-будини шу ватанга нисор эта олган: ҳаётини, озодлигини (ахир, не вақт асирликда азоб кўрди), ҳатто, мол-мулкиниям Францияга бағишлаб юборди, ҳозир ҳеч вақоси қолгани йўқ.

– Шунақа денг! – таажубланиб қўйди кардинал.

– Худди шунақа, кардинал ҳазратлари. Шуниям билиб олингки, жаноб де Монморанси ҳозир кафангадо бўлиб ўтирибди!

– Ёпирай! – такрорлади кардинал: – Кафангадо?

– Ҳа, кафангадо! – давом этди Диана бетини қаттиқ қилиб ва қиролга юзланди: – Шу боис ҳам, зоти олийлари, сиздан ўтинаманки, шу содиқ қулингизга зудлик билан ёрдам беринг, илтимос!

Ўз ғамига ғарқ бўлган қирол унга жавоб қайтармагач, аёлнинг тағин жағи очилди:

– Ҳа, давлатпаноҳ, ўтинаманки, садоқатли коннетаблга зудлик билан ёрдам бермасангиз бўлмайди. Ўзи учун тўлаган товон пули ва сиз ҳазрати олийларига хизмат қиламан деб сочиб юборган харажати ахийри уни хонавайронликка олиб келди... Мени эшитяпсизми, офтоби олам?

Генрих унга қаради:

– Маъзур тутинг, хоним, бироқ бу оқшом менинг хаёлим жудаям паришон. Негаки, «Каледа мағлубият!» деган ваҳимадан ҳеч-ҳеч қутула олмаяпман...

– Мен ҳам шуни назарда тутмоқдаман: ахир, ўша бўлғуси мағлубият асоратларига малҳам қўя олувчи арбобга кўмак лозим эмасми?

Қирол эътироз билдирди:

– Давлат газнасиям коннетаблнинг картмони каби бўшаб ётибди.

– Янги солиққа фармон берилди-ку! – бўш келмади Диана.

– Аммо бу маблағ қўшиннинг маоши ва таъминотига йўналтирилади, – уқтирди кардинал.

– У ҳолдаям бу пулнинг катта улуши бош қўмондонга тегишли-да!

Кардинал танбеҳ берди:

– Бош қўмондон ҳозир Каледа!

– Йўқ, у Парижда, Лувр саройида!

– Бундан чиқдики, хоним, сизнингча, мағлубият-ни ҳам тақдирлаш керакми?

– Ҳар ҳолда, кардинал ҳазратлари, бемаънилиқни мукофотлагандан кўра шунисиям дурустроқ.

– Бас! Намунча жаврадингиз? – чўрт кесди тоқати тоқ бўлган қирол. – Эсингиз борми ўзи, бу баҳс мен учун ҳақорат ва ноумидлик эканига ақлингиз етмай-дими? Сиз хоним, сиз кардинал ҳазратлари, яқинда тўртлик топиб олганимдан хабарингиз борми-йўқми?

Баҳсгўйлар бараварига хитоб қилишди:

– Қанақа тўртлик?

– Менинг хотирам жойида, – деди Генрих. – Мана ўша шеър:

*Тахтингизда, эй шоҳ, иккита султон:
Сизга ҳам амр этар бир аёл-танноз,
Кардинал шивирлар маслаҳат-фармон,
Сиз асли шоҳ эмас, бир етим холос!*

Диана шунга ҳам ўрнида гап топди:

– Яхшигина сўз ўйини экан, аммо сизга амр эта оламанми? Сизга сўзим ўтмайди-ку, олампаноҳ, сўзи ўтади деб ёзибди-я!

– Ҳай-ҳай, хоним, – бош чайқади қирол, – менга бийлигингиз хийлагина бор, фақат уни суистеъмол қилишга уринманг-да!

– Чиндан ҳам шундай бўлса, ҳазрати олийлари, ҳозирги илтимосимни қабул қиларсиз...

– Бўпти, бўпти... – ранжиган қирол шартта кесди. – Энди мени холи қўйинглар-чи...

Бунчалар тутуриқсизлик қаршисида кардиналнинг кўзларига қайғу чўқди, Диана эса унга голибона нигоҳ ташлаб қўйди.

– Ташаккур, офтоби олам, – деди у, – амрингиз бош устига, ҳозироқ кета қоламан! Лекин сиз таҳлика ва хавотирларингизниям қувиб солинг. Олампаноҳ, зафар шерюракларга куладики, албатта, ғалаба қозонасиз, буни кўнглим сезиб турибди!..

– Эй, худо, кошкийди шундай бўлса! – оҳ урди Генрих. – Лекин қироллар имтиёзи жудаям чекланган-да! Ахир, шу тобда Каледа нелар бўлаётганини билишга ҳеч бир имконим йўқлигини кўринг! Сиз, кардинал ҳазратларидан жуда яхши гапларни эшитдим, бироқ укангизнинг дом-дараксизлигидан ортиқ даҳшат борми? Каледа нималар бўляпти? Буни қандай билсам бўлади?..

Айни шу лаҳзада залга эшикоғаси кириб келди ва қиролга таъзим бажо этиб, баланд овозда тантанавор эълон қилди:

– Ҳазрати олийлари, Каледан жаноб де Гиз йўллаган чопар етиб келди ва ҳузурингизга кирмоқ учун изн сўрайди.

Ўзини зўр-базўр қўлга олган қирол тахтидан сапчиб турди:

- Каледан чопар?
- Ҳайрият! – хитоб қилди қувонган кардинал.
- Кирсин, жаноб де Гизнинг чопарини дарҳол киритинг! – буюрди қирол.

Ҳамма сукутда, кўзлар эшикка қадалган, юраклар безовта тепади.

Пашша учса эшитиладиган ана шу жимжитлик устига Габриэль кириб келди.

27. ВИКОНТ ДЕ МОНТГОМЕРИ

Габриэлнинг ёнида синашта тўрт навқари бор: у Италиядан қайтганда ҳам қирол ҳузурига ана шулар ҳамроҳлигида кирганди. Унинг ортидаги Амброзио, Лактанций, Ивонне ва Пильтрусс ўлжа олинган Англия байроқларини кўтариб олишганди. Габриэлнинг қўлидаги духоба ёстиқ устида икки мактуб ва фатҳ этилган шаҳар калити!

Генрихнинг тош қотган чеҳрасида ҳам қувонч, ҳам даҳшат зуҳури! У зафар муждасидан терисига сиғмасди, аммо хабарчининг болтадан тоймас қатъияти уни беихтиёр ҳайиқтираётганди. Ўзи томон оҳиста яқинлашаётган йигитга қараб пичирлади:

– Виконт д’Эксмес!

Де Пуатье хоним билан коннетабль ваҳимали кўз уриштириб олдилар.

Шу аснода Габриэль қирол қошида тантанавор тиз чўқди ва ғурур билан эълон қилди:

– Давлатпаноҳ, мен сизга Кале шаҳрининг калитини келтирдим. Етти кунлик қамал ва уч карра қақшатқич зарбамизнинг зўри оқибатида инглизлар уни герцог де Гизга топширдилар. Герцог эса бу зафар рамзини эҳтиром билан сизга йўллади.

Қирол гўё қулоқларига ишонмасди:

– Демак, Кале бизникими?
– Ҳа, музаффар зоти олийлари, Кале энди сизники! Галабангиз қутлуг бўлсин!

Залдагилар жўровозда ҳайқиришди:

– Яшасин, қиролимиз!

Генрих Иккинчи кўнглидаги ҳамма ҳадик ва иштибоҳларни батамом унутганди. Унга ягона ҳақиқатгина аён: француз қўшини бетимсол ғалабага эришди! Қиролнинг юзи ял-ял ёнарди, у ҳаяжон хуружидаги сарой аёнларига таъзим қилди:

– Ташаккур, жаноблар, ташаккур! Сизнинг бу олқишларингизни она Франциямиз шаънига деб биламан, лекин адолат юзасидан айтаманки, бу шон-шарафларга ушбу зафарнинг раҳнамози жаноб де Гиз муносиброқдир!

Залдагилар маъқуллаб, шивирлаша кетдилар.

– Бироқ айни дамда герцог орамизда йўқлиги боис, – давом этди қирол, – биз бу самимий қутловларимизни Гизлар хонадони вакили бўлмиш кардинал ҳазратларига ва ушбу зафар муждасини келтирган виконт д’Эксмесга бахшида этамиз!

– Офтоби олам! – дея дадил мурожаат қилди Габриэль қиролга эҳтиром билан бош эгиб. – Маъзур тутасиз, давлатпаноҳ, минбаъд мен виконт д’Эксмес эмасман.

– Қанақасига? – қошини чимирди Генрих.

– Ҳазрати олийлари, Кале фатҳ этилган дамдан бошлаб мен ўз номим ва ўз рутбам билан аталишга ҳақлиман деб ўйлайман. Мен аслида виконт де Монтгомери бўламан!

Неча йиллардирки, фақат пичирлабгина айтиб келинган бу ном тилга олиниши билан залда ҳайрат садолари гувуллади:

– Бу йигит виконт де Монтгомериман, деди-я! Демак, унинг падари граф де Монтгомери ҳаёт экан-да! Бу қанақаси бўлди? Ушбу кўхна, қачонлардир маълум ва машҳур сулола шу тобда нечун эсга олинмоқда?

Албатта, сокин залдаги бу хуфиёна луқмаларни қирол эшитмаслиги мумкин бўлса-да, бу руҳни ҳис этиши қийин эмасдики, унинг ранги бўзарди, титраётган лаблари қажрли қимтилди. Де Пуатье хоним илондай тўлганиб қўйди, олис бурчакдаги коннетабль ҳам ҳаракатга келиб, нурсиз кўзлари газабли чақнади.

– Бу қанақа гап, тақсир? – қўққисдан савол берди қирол хирқи товушда. – Сиз кимнинг номини ўзлаштирмоқчи бўляпсиз? Бунга қандай журъат қилдингиз?

– Менинг ҳақиқий фамилиям шунақа-да, зоти олийлари. Сиз журъат деган хусусиятим аслида сизга бўлган ишончим, холос.

Аниқки, Габриэль ушбу ягона зарба билан бошланган ўйинни яқунлашга, бор-будини довга тикишга аҳд қилган эди. Зеро, нафақат қиролнинг, ҳатто ўзининг ҳам қайтишига йўл йўқ!

Генрих бу нимкосани дарҳол пайқади, албатта. Лекин машъум ечимни жиндай бўлса-да, кечиктириш гаразида шундай деди:

– Шахсий ишларингиз билан, тақсир, кейинроқ шуғулланамиз. Ҳозир эса унутмангки, сиз герцог де Гиз бизга йўллаган чопарсиз. Боз устига, агар янглишмасам, зиммангиздаги топшириқни ҳали батамом адо этганингизча йўқ.

– Мутлақо тўғри айтасиз, ҳазрати олийлари, – чуқур таъзим бажо қилди Габриэль. – Энди сизга душмандан ўлжа олинган Англия байроқларини топшираман. Мана улар. Бундан ташқари, мен герцог де Гиз ўз қўли билан битган мактубниям келтирдим.

У ёстиқ устидаги номани таъзим билан қиролга тутди. Генрих хатжилдни очиб, кардиналга узатди:

– Кардинал ҳазратлари, сиз оғанғиз йўллаган зафарномани ўқиб эшиттириш шарафига лойиқсиз. Бу хат менгамас, она Франциямизга йўлланган.

– Зоти олийлари, сизга шу маъкул экан...

– Ҳа, кардинал жаноблари, менга шу маъкул.

Карл Лотарингский эҳтиром билан таъзим қилиб, мактубни олди ва сокин залдагиларга қараб, баралла овозда ўқий бошлади:

– *«Офтоби олам! Кале энди сизники! Икки аср бурун бир йиллик қамал ниҳоясида инглизлар эгаллаган заминни бир ҳафтада қайтариб олдик. Францияга тегишли Гин ва Гам шаҳарларида ҳам босқинчилар энди узоқ қолмаслиги аён. Мен журъат этиб, сиз зоти олийларига ваъда бераманки, узоғи билан икки ҳафта ичида душманларимизнинг бари она тупроқдан батамом қувиб чиқарилади. Камина мағлуб бўлганларга сизнинг номингиздан шафқат кўрсатишни лозим топдим: шаҳар таслим бўлгач, битимга кўра Каледа истиқомат қилган инглизларга мол-мулкларини олиб, Англияга қайтишга ижозат этилди. Талафотимиз йўқ ҳисоби, ҳалок бўлганлар ва ярадорлар жуда ҳам оз. Айни чоғда сиз зоти олийларини барча тафсилотлардан хабардор қилишга на фурсат ва на имконим йўқ. Ўзим оғир яраланган эдим...».*

Ана шу жумлаларни айтганда кардиналнинг ранги ўчиб, ўқишни тўхтатди.

– Нима? – қичқирди қирол ўзини хавотирлангандай кўрсатиб. – Герцог оғир ярадорми?

– Ташвишланманг, олампаноҳ, – изоҳ берди Габриэль. – Худога шукурки, герцогнинг жароҳати тузалмоқда, хавф ўтиб кетди. Фақат юзида чандиқ ва «Тамгадор» деган лақаб қолади, холос.

Кейинги бир неча сатрга кўз югуртириб, Габриэль тўғри айтганига ишонч ҳосил қилган кардинал хотиржам тортиди ва мутолаани давом эттирди:

– «Ўзим оғир яраланган эдим. Бу кўргилик Калегга бошланган ҳужумнинг илк кунидаёқ содир бўлди. Аммо ёш жарроҳ метр Амбруз Парэнинг айни зарур дамдаги муолажаси ва бетимсол истеъдоди менинг ҳаётимни сақлаб қолди. Ҳазрати олийлари, ҳозирча оёққа турганим йўқ ва шу боис, шахсан ҳузурингизга кириш саодати менга насиб этмади.

Бироқ ҳамма гапни хатимни олиб борган кишидан билишингиз мумкин, у сизга шаҳар калити ва инглиз байроқларини ҳам топширади. Дарвоқе, зоти олийлари, мен бу инсон ҳақида алоҳида тўхталмасам иложи йўқ, негаки, Каленинг яшин суръатида фатҳ этилиш шарафи аслида менга тегишли эмас. Мен шонли аскарларимизнинг катта ғалабасига имконим борича кўмаклашдим, лекин бош ғоя, ҳужум режаси, унинг ижроси, ҳал қилувчи зафар – буларнинг барчаси, юришимизнинг асосий муваффақияти батамом ушбу хатни топширувчи виконт д'Эксмеснинг хизматларидир.

Давлатпаноҳим, Кале шахрига бундай ҳужум, иқрорманки, менинг хаёлимда ҳам йўқ эди. Лувр қасрида жаноб д'Эксмес ажойиб режасини менга баён этди, иштибоҳларимни бартараф қилди, бутун салтанатимиз учун шон-шараф келтирувчи ушбу жасоратнинг мумкинлигига мени ишонтирди. Бироқ бундай катта ишда таваккал қилиб бўлмасди. Жаноб д'Эксмес бари бир чора топди: унинг кўмаги билан маршал Строщи ўзга қиёфада Калегга кириб, мудофаа ва ҳужум нуқталарини азмойиш қилди. Бугинамас, виконт шаҳардаги пост ва истеҳкомларнинг аниқ ҳаритаси билан қуроллантирдик, биз Калени худди кафтимиздаги мисоли кўриб тургандик. Шаҳар деворлари

остигаги, Ньеллэ форти ва Кўхнақалъадаги жангларда, қисқаси, ҳамма ерда виконт д'Эксмес ўз маблагига ёллаган йигитлари билан ҳарбий жасоратнинг энг ноёб намуналарини намоён этди. Ризбанк фортини олишда у ҳеч ким қила олмайдиган ишнинг уддасидан чиқди. Бу истеҳком Англиядан қудратли мадад олиши ва биз ер-парчин бўлишиз мутлақо мумкин эди. Ахир, кемаларимиз бўлмагани ҳолда уммон сувлари мудоффа қилаётган қалъани забт эта олармидик! Йўқ, албатта! Шунга қарамай виконт д'Эксмес ана шундай мўъжизани ҳам тунда эплади-да! У ўз кўнгиллилари билан қайиққа ўтириб, қалъа деворлари остига сузиб борди. Улар яйдоқ ва сирпанчиқ қоялар устига ўрнашгач, қалъанинг типпа-тик деворидан тирмашиб чиқиб, минорага Франциямиз байрогини тикишган».

Ана шу жумладан сўнг тасанно айтаётганларнинг гала-говури кардиналнинг овозини босиб кетди, издиҳом қиролга ҳам парво қилмай қўйганди. Габриэль эса ҳукмдордан икки одимгина берида бош эгиб турарди. Унинг камсуқум ва камтарона қиёфаси афсонавий матонатини яна ҳам бўрттириб, ёш қиз-жувонлар ва мўйсафид ҳарбийларни тобора ҳайратга солар эди.

Энди қиролнинг ўзи ҳам беихтиёр тўлқинлана бошлагандики, қаҳрамонлик романларидан чиқиб келгандек кўринаётган оловқалб йигитга илиқ назар солди. Фақат де Пуатье хоним қони қочган лабларига тишларини ботириб, де Монморанси жаноблари бароқ қошларини чимириб турарди.

Нафасини ростлаб олгач, кардинал тагин мактубга кўз ташлади:

– «Ризбанк истеҳкоми қўлимизга ўтгач, Англиядан келган кемалар десант туширишга ботина олмадилар. Уч кундан сўнг Калега ёриб кирдик. Ана шу жангда мен оғир ярадор бўлдим, аммо худога айтга-

ним бор экан, жоним омон қолди. Шу хусусда ҳам виконт д'Эксмеснинг номини тилга олишга бурчлиман. Камина ажсал билан олишиб ётганимда, у ҳатто соқчиларга куч ишлатиб бўлса-да, метр Парэни чалажон жасадим устига олиб кирибди..».

Мутаассир Карл Лотарингскийнинг овози титради ва Габриэлга юзланди:

– Раҳмат, виконт, бу олижаноблигингиз учун менинг алоҳида ташаккуримни қабул қилинг.

У тантанавор оҳангда мактубни яқунлашга тутинди:

– «Зоти олийлари, катта галабаларни одатда ўша юришнинг раҳнамосига боғлайдилар. Айни ҳолда камина сиз, давлатпаноҳимизга алоҳида эътироф этишни ўз бурчим деб биламанки, мазкур зафаримизнинг асл илҳомчиси ва ижрочиси виконт д'Эксмесдир. Агарда у бўлмаганда, Кале шахри ҳамон инглизлар қўлида қолаверар эди. У ушбу хусусда қиролдан ўзга ҳеч кимга айтмаслигимни сўраганки, мен мамнуният ила бу илтимосни адо этмоқдаман. Жаноб д'Эксмеснинг матонатини хужжат билан тасдиқлашни ҳам мен ўз бурчим деб ҳисоблайман. У ёғи, офтоби олам, ўзингизга ҳавола. Д'Эксмеснинг менга айтишича, унга аталган улуг бир мукофотингиз бор экан. Дарҳақиқат, шунчалар ақл бовар қилмас жасоратни юксак қадрлаш ва муносиб тақдирлаш фақат ҳукмдорларнинг қўлидан келади, холос. Номамга нуқта қўяр эканман, Тангридан сўрайманки, сиз пуштипаноҳимизга узоқ умр, салтанатингизга бахту иқбол ато этсин. Сизнинг итоатгўй ва садоқатли гуломингиз Франциск Лотарингский. Кале шахри, 1558 йил 8 январь».

Карл Лотарингский мактубни қиролга қайтараркан, зал узра яна ҳаяжонли шивир-шивир гувуллади. Башарти, саройнинг ўзига хос одоби издиҳомни бо-

сиб турмаганда, довюрак йигит шаънига олқишлар янграб, узоқ қарсак чалинарни.

Бу якдил шиддатни ҳис этиб ўтирган қирол аввалига эътироз билдирмоқчи ҳам эди. Лекин залдагиларнинг билиттифоқ истагига монанд келадиган сўз айтишга мажбур бўлгани учун Габриэлга шундай деди:

– Бизга қилган буюк хизматингиз фақат афсоналарда бўларди, яхши йигит! Бинобарин, бу қаҳрамонона ишингизни муносиб тақдирлашни ўзим ҳам зиммамдаги фарз деб биламан!

– Эй, офтоби олам, – деди унга жавобан Габриэль, – ягона мукофот мен учун дилхоҳки, бу ўзингизга аён... – Бироқ Генрих бетоқат қўл силтагач, у гапни қисқа қилди: – Узр, ҳазрати олийлари, ҳали чопарлик вазифам якунланганича йўқ эди.

– Яна қандай мужда келтирдингиз?

– Мактуб! Де Кастро хоним сизнинг номингизга ёзган.

– Де Кастро? – суюниб кетди Генрих.

У шундай деб сапчиб ўрнидан турди-да, шиддат билан юриб келди. Габриэлнинг қўлидаги хатжилдни оларкан, нимовозда деди:

– Қаранг, шаҳарни қиролга қайтаришдан ташқари, қизни отасигаям қайтарибсиз! Сиздан энди иккибошлама қарздорман! Қани кўрайлик-чи, қизалогим наларни ёзибди...

Залда сув сепгандай жимжитлик. Ҳамма қиролнинг не дейишини кутарди. Бундан ўнғайсизланган Генрих издиҳомга амр этди:

– Жаноблар, қувончингизнинг оммавий изҳорига қаршилигим йўқ. Сизга эшиттириладиган янгилик энди тамом, қолган масалаларни герцог де Гизнинг чопари билан гаплашиб оламан. Сиз эса, жаноблар, ушбу улуғвор янгиликни муносиб шарафлашингиз мумкин!

Меҳмонлар шоҳона ижозатдан дарҳол жунбишга келдиларки, зал гувуллаб, олқишлар, тасаннолар кўкка ўрлади.

Фақат икки киши: де Пуатъе хоним билан коннетабль шодиёнага терс қараб, қиролдан кўз узишмасди. Сўнг иккови маъноли кўз уриштириб олдилар ва Диана нақ қиролнинг тумшуғи остига суқилиб борди. Бироқ Генрихнинг на Диана, на коннетабль билан иши йўқ. У қизининг мактубини ўқиш билан андармон, ҳар замонда ўзича гўлдираб олади:

– Қизалоғим Диана! Бечора Дианагинам!

Қирол хатнинг сўнгги нуқтасига етди-да, Габриэлга нисбатан илтифоти жўш урди:

– Де Кастро хоним ҳам сизни ўз халоскорим деб ёзибди! Айтишича, уни озод қилишдан ташқари, номусиниям сақлаб қолибсиз, шунақами?

– Олампаҳо, мен бурчимни адо этдим, холос.

Қирол қаддини мағрур тиклади:

– Бўпти, энди мен ҳам ўз бурчимни бажарайин-да. Сўз сизга, тиланг тилагингизни, виконт де Монтгомери жаноблари!

28. ҚУВОНЧ ВА ТАШВИШ

«Виконт де Монтгомери жаноблари!»

Бу исм қиролнинг талаффузида ваъдадан ҳам тантанавор жаранглади. Ҳа, энди Габриэлнинг кўчасида байрам бўлажак! Қирол уни кечиришга ҳозир-у нозир.

Ёнига келган коннетаблга Диана секин шивирлади:

– Қирол унга ён боса бошлади.

– Қани, шошмайлик-чи, – ўзини босди коннетабль, – биз ўз сўзимизни айтишга ҳали улгурамиз!

Габриэль таъзим қилди ва деди:

– Ҳазрати олийлари, сиздан не марҳамат умидида эканимни такрорлашга ҳожат йўқ деб биламан. Мен ўз ваъдамни уддаладим. Сиз ҳам сўзингизнинг устидан чиқасизми?

– Албатта, – жавоб қайтарди қирол асло тараддудланмасдан. – Фақат биргина шарт билан: ҳеч кимга тишингизни ёрмайсиз!

– Бу шартингизга қатъий амал қиламан ва ному-сим ҳақи, онт ичаман!

– Ундай бўлса, тақсир, яқинроқ келинг! – буюрди Генрих.

Габриэль унинг ёнига бораркан, кардинал одоб юзасидан ўзини четга олди. Бироқ қиролнинг пинжига кириб олган де Пуатье хоним қимирлагани ҳам йўқ ва суҳбатнинг давомига қулоқ тутди.

Аслида унинг пашшаҳўрдалиги қиролга малол келмасди ҳам.

– Виконт де Монтгомери, жўмардликда беназирсизки, бу фазилатингиз бебаҳо ва мен ҳурмат қиламан, – бу гал ҳукмдорнинг сўзлари дангал ва қатъий эди. – Агарда хизматингизга яраша тилагингизни адо этганимизда ҳам, бари бир, сиздан яна қарздорлигимизча қолаверардик. Гапнинг қисқаси, манави узукни олинг. Эртага тонгги соат саккизда Шатль қамоқхонасига бориб, буни комендантга кўрсатасиз. Комендантнинг хабари бор: сиз не муддаода бунчалар шарафли ва қаҳрамонона курашган бўлсангиз, дарҳол ўша мурудингиз ҳосил бўлади.

Кувончдан юраги ҳаприққан Габриэль тиззалари букилиб кетаётганини ҳис этди ва юрак ҳуружига дош беролмасдан қиролнинг оёқларига йиқилди. Унинг кўзларидан дув-дув ёш қуйиларди:

– Давлатпаноҳ, жисм-у жонимни то сўнгги нафасимгача сизга қурбон қилайин!..

– Бўлди, бўлди, виконт, туринг ўрнингиздан, – жилмайди қирол. – Ўзингизни қўлга олинг. Оз-моз фикрингизни чалғитиш учун Каледаги зафар мўъжизасидан гаплашайлик. Менимча, ушбу хусусда адоқсиз ҳикоя қилиш ва тинглаш мумкин.

Габриэлни бир соатдан ортиқ ёнидан жилдирмаган Генрих ўзига ёққан айрим тафсилотларни такрор ва такрор айттирарди. Шундан сўнггина у Габриэлга истар-истамас ижозат берди. Уни дарҳол қизиқувчан қиз-жувонлар қуршаб олишди-да, сўроқ-саволга кўмиб юборишди.

Ва ниҳоят, Карл Лотарингский оғасининг довиюрак қуролдош дўстини қироличага таништиришга саъй қилди. (Табиийки, у йигитнинг ўтмишини билмасди.) Екатерина Медичи қиролга бир дунё қувончли хушxabар келтирган баҳодирни сарой аҳли ҳузурида табриклашга мажбур эди. Лекин бу табрик совуқ ва такаббуруна бўлиб, маликанинг нигоҳидаги нафрат олови айтаётган муздай сўзларига асло хил келмасди. Габриэль бу илтифотнинг сохталигини, марҳамат шунчаки ниқоб бўлиб, унинг ортида масхара ва таҳдид яширинганини ҳис этди, албатта.

Габриэль Екатерина Медичига таъзим бажо қилиб, орқасига ўгирилди ва шу лаҳзалардаёқ кўнглидаги мавҳум гашлик боисини фаҳмлагандай бўлди. Қирол тарафга кўзи тушгач, уни даҳшат босди: Генрихнинг ёнига келган Диана де Пуатьенинг юзига ёвуз ва беписанд кулги ёйилган, лаблари қимирлаб, ҳукмдорга бир нималарни висирламоқда. У коннетаблни имлади ва у ҳам қиролга алламбалоларни уқтира кетди.

Габриэль бу икки душманидан кўз узмай, ҳар бир ҳаракатини кузатарди. Шунчаликка етдики, қайғуда қолган йигитнинг юраги ёриламан дерди. Ана шу дамда ширин табассум билан Мария Стюарт пайдо

бўлди ва мақтовлар-у саволларга кўмиб ташлади. Хаялини аनावилар ўғирлаган Габриэль пойинтар-сойинтар жавоб қайтарарди.

– Габриэлайман, виконт, қойилман, жудаям ажойиб ғалаба! – жонон пиёладай жаранглади ёш қиролча ва эрига юзланди: – Тўғримми, сиз нима дейсиз, азизим дофин?

– Зўр! – деб жавоб қайтарган валиаҳд рафиқаси айтган сўзлар ёнига ўз таҳсинларини изҳор этишга киришди...

– Бунчалар самимий эътироф учун ҳатто жонимни гаровга қўйсам арзийди! – дея бир хўрсиниб олди анави учовлондан кўз узолмаётган Габриэль.

Мария Стюарт эса ўзига хос соддалик билан давом этди:

– Сиз бирон-бир афсонавий жасорат кўрсатишингизни менинг кўнглим сезиб юрарди. Қанийди, мен ҳам сизни қиролдай тақдирлай олсам! Начора, аёл зотининг қўли калта, ихтиёрида бировга бағишлағудай на рутба, на унвон йўқ-да.

– Ўзингизни айбситманг, менда инсон орзу қилиши мумкин бўлган ҳамма нарса етарли, – деди Габриэль ва кўнглидан кечирди: «Қиролнинг ҳамон қулоғи Дианада ва эътироз билдираётганим йўқ!».

– Шундай бўлса-да... – ўзиникини маъқуллади Мария Стюарт, – кучоғимдаги манави бинафшаларни кўряпсизми? Уларни менга Турнелль боғидан юборишган. Келинг, жаноб д'Эксмес, агар валиаҳд ижозат берса, сизга шуни ҳадя этайин! Қабул қиласизми?

– Бу мен учун улуғ шараф-ку, зоти олиялари! – Габриэль Мариянинг узатилган қўлини эҳтиром билан ўпди.

– Гуллар кишига ҳамиша қувонч бағишлайди, қайғули дамларда юракка ором беради, виконт жаноблари. Мен ҳам сиқилиб қолишим мумкин, лекин

гуллар ёнимда экан, ҳеч қачон руҳим тушиб кетмайди. Шунинг учун ҳам сиздай бахтиёр баҳодирга гул тутмоқдаман-да.

– Ким билсин? – маҳзун бош чайқади Габриэль. – Балки ўша бахтиёр баҳодир таскин-тасаллига ҳаммадан кўпроқ муҳтож бўлиб қолар...

Йигит яна қирол томонга кўз ташлади: афтидан, Генрих ҳардамхаёлликда иккиланиб, муайян бир қарорга кела олмаётганди ва де Пуатье хоним билан коннетабль икковига тобора эгилиб, гапларига астойдил қулоқ тутарди.

Габриэлнинг кўнглидан машъум бир ўй ўтиб, даҳшатга тушди: ахир, қирол билан суҳбати чоғи гап ўғирлаб ўтирган маъшуқа шу тобда айнан Габриэль ва унинг падари ҳақида саннаётган-да...

Шу аснода Мария Стюарт Габриэлнинг паришонлигидан ҳазил-хузул қилди.

Габриэлнинг ёнида адмирал Колиньи пайдо бўлди ва табриклади.

– Сизга бетимсол шарафларгина эмас, ҳатто, фахрий мағлубиятлар ҳам ярашаверадиган баҳодирсиз, – деди адмирал. – Мен сиздай шердил қаҳрамонни ўз вақтида кашф этганимдан фахрланаман. Аммо армоним ҳам борки, сизга – саодат, Франциямизга – шон-шуҳрат келтирган буюк ғалабангизга шериклик шарафига мушарраф бўлолганим йўқ-да!

– Бундай шарафларга сиз ҳали кўп бор муяссар бўласиз, адмирал жаноблари!

– Бу даргумон! – деди адмирал ноумид оҳангда. – Фақат худодан тилайманки, иккимизни ўзаро ёвлаштириб, жанг майдонига туширмасин ва бир-биримизга қилич ўқталмайлик!

– Ёпирай! Ахир, бу ақл бовар қилмас гапни қаердан олдингиз? – таажжубланди Габриэль.

– Сўнги пайтларда мазҳабдошларимиздан тўрт кишини тириклайин гулханда ёндиришди. Протестантлар адади кун-бакун ортиб бормоқдаки, ахийри, улар бу беаёв ва шармандаларча зулмга қарши бош кўтарадилар-да. Қўрқаманки, бир қора кунда бу икки мазҳаб икки душман армияга айланмаса гўргайди.

– У ҳолда нима бўлади?

– У ҳолдами? Авлиё Яков кўчасида сайр қилганимизни, ўшандаги суҳбатимизни эслайсизми, жаноб д'Экмес? Сиз бари бир эмин-эркин, озод инсонсиз. Шундай бўлса-да, айни дамда шон-шараф чўққисида турибсизки, менимча, қирол қўшинига қўшилмаслигингиз ва даҳрийлар дейилаётган биз, шўрликларга ўт очмаслигингиз мумкин эмас.

Фикри зикри қиролга қаратилган Габриэль жавоб қайтарди:

– Мен сизга айтсам, адмирал жаноблари, сиз янги-янгисиз! Билиб қўйингки, тез орада тоза виждон билан мазлумлар сафига қўшиламан ва золимларга қарши исён кўтараман!

– Нима? Буни қандай тушунайин? – ташвишланди адмирал. – Рангингиз ўчиб кетди-я! Аҳволингиз яхшими ўзи?

– Ҳечқиси йўқ, адмирал, аммо энди менга ижозат, тез орада кўришгунча!

Габриэлнинг кўзи шуни илғадикки, қирол маъқул-лаб бош ирғагач, Монморанси Дианага хушнуд қараб олди ва дарҳол нари кетди.

Санокли дақиқалардан сўнг қабул маросими якунланди ва Габриэль бир амаллаб куч топди-да, қиролга таъзим қилди:

– Эртагача, олампаҳо.

– Эртагача, – тўнғиллади Генрих ва юзини терс бурди.

Энди у кулмасди. Аксинча, де Пуатъе хонимнинг лаблари ип қочирарди.

Габриэль саройдан чиқаркан, ғам-ғусса ханжари юрагини қиймалаб борарди.

Оқшом. У алламаҳалгача Шатль теварагида тентираб юрди. Монморанси у ёққа киргани йўқ, бу унга хийла тасалли берди. Сўнгра қиролнинг узугини сийпалаб кўрди ва Генрих Иккинчининг сўзларини эслади. Бу сўзлар шунчалар дангал айтилгандики, заррача ишти-боҳга ўрин қолмасди: «Сиз не муддаода бунчалар ша-рафли ва қаҳрамонона курашган бўлсангиз, дарҳол ўша муродингиз ҳосил бўлади». Лекин муродбахш тонгга қадар йилдан ҳам узунроқ қоронғи тун бор-да!

29. ТУН ВА ТОНГ

Габриэль соат олтида ётоғидан чиқди: у олис сафарга отлангандай кийинган ва қуролланган эди. Хизматкорлар ташвишланиб қолдилар, тўртала кўнгилли навкар унинг атрофига тўпланишди. Йигит уларга дўстона ташаккур айтиб, ижозат берди-да, фақат Андре ва Алоизани олиб қолди.

– Энагажон, – деди у, – Каледан ташриф буюрадиган иккита меҳмоним бор: Жан Пекуа ва унинг хотини Бабетта, бугун-эрта етиб келишади. Гап шундаки, уларни ўзим кутиб ололмайман, шекилли. Аммо сен қучоғингни катта очиб, пешвоз чиққин, уларни менинг иним ва синглим деб билгин.

– Жаноби олийлари, ўзингизга жуда яхши, аёнки, менга сизнинг бир оғиз сўзингиз кифоя. Кўнглингиз тўқ бўлсин, меҳмонларингизни заррачаюм зориқтирмайман.

– Раҳмат, Алоиза, – миннатдорлик билан унинг қўлини қисди Габриэль. – Энди сиз билан гаплашамиз,

Андре... сиз мен учун Мартен-Герр ўрнидасиз ва бир неча муҳим топшириқларимни бажаришингиз керак.

– Бош устига, монсеньер.

– Гап бундай: бир соатдан сўнг ёлғиз ўзим йўлга отланаман. Агар қайтиб келсам, сизга ҳеч қандай вазифа йўқ. Мабодо, на бугун, на эртага, на индинга қайтмагудай бўлсам...

Энага қайғу ичра қўл силкиб, «йўқ-йўқ» ишорасини қилар экан, Андре шоша-пиша савол берди:

– Кечирасиз, монсеньер, демак, яқин орада қайтиб келмаслигингиз мумкинми?

– Шунақа, Андре.

– У ҳолда мен ҳам бирга борсам-чи? Чиндан ҳам анча муддат кўришолмаймизми? – тараддудланди Андре.

– Шундай бўлиши эҳтимолга жудаям яқин.

– Ундай экан... бу ёққа жўнаётганимизда де Кастро хоним сиз учун хат ёзиб берувди...

– Хат? – ошиқди Габриэль. – Нега шу чоққача қўлимга бера қолмадингиз?

– Афв этасиз, жаноби олийлари, уни сизга Луврдан ғамгин ва дарғазаб кайфиятда қайтсангизгина топширишим мумкин эди-да. Диана хоним тайинловдики, «Ана шу дамда мактубимни виконт д'Эксмесга берасиз ундаги сўзларим ё маслаҳат, ё тасалли вазифасини бажарса, ажаб эмас».

– Қани, бу ёққа беринг-чи! – хитоб қилди Габриэль. – Маслаҳат ва тасалли! Ўзиям айни пайти!..

Диана қуйидагиларни ёзарди:

«Қадрдон дўстим! Иккимизни абадий ҳижронга улоқтириши мумкин бўлган сўнгги тун қалбингизда ҳаяжон ва умидлар кураши билан кечди. Мени мудҳиш бир ўй хавотирга солмоқда: эҳтимоли борки, ўз ҳаққингизни талаб этиб, қирол билан ёвлашиб қоларсиз ва бу олишув оқибатида сиз ундан нафратланиб, интиқомга чоғланишингиз мумкин...»

Габриэль, менга мавҳумки, қирол ўз отамми-йўқми? Лекин мени чинакам фарзандидай ардоқлашини, ер-у кўкка ишонмаслигини биламан. Шу боис, азмингиздаги қасосни ўйласам, жисм-у жонимга ўт тушади, башарти, ўша интиқом содир бўлса, мени ўлди деяверинг!

Ҳозирча машъум иштибоҳлар бартараф этилмаган экан, Габриэль, сизга ёлвораманки, қиролга нисбатан беҳурмат бўлмай туринг! Ахир, ҳар қандай бандани бошқа бир хом сут эмган бандамас, Парвардигор ўзи жазолагувчидир!

Хуллас, азизим, ҳар ганимингиз ҳатто жиноят устида қўлга тушса-да, уни ўзингизча жазолашга ошиқманг. Унга ҳукм ўқиманг, энг даҳшатлиси – ижрочи жаллод бўлишдан сақланинг. Унутманг: худо сиз учун шунчалар аёвсиз ўч оладики, унақа жазо сизнинг хаёлингизга ҳам келмайди. Довлашманг, ҳаммасини худога солинг, вассалом.

Менга бўлган муҳаббатингиз ҳаққи, шундай қилинг! Шафқат! Мурувват! Ушбу сўнги ўтинч, сўнги даъват билан сизга ёлворувчи жафокаш Диана де Кастро».

Габриэлнинг юзига қайғули табассум қалқди. Хатни яна икки бор қайта ўқиб, кўкрак чўнтагига солди-да, бошини эгиб, ўйга чўмди. Бир дақиқадан сўнг уйқудан уйғонган одамдай деди:

– Яхши! Топшириқларни бекор қилмайман. Агар мен қайтмасам, башарти, мен ҳақимда бирон--бир хабар келса, нима қилишингизни айтаман, сиз қулогингизга қўрғошиндай қуйиб олинг...

– Бош устига, монсеньер, – деди Андре.

– Саноқли кунлардан сўнг де Кастро хоним Парижда бўлади. Сиз у етиб келадиган пайтни аниқлашингиз керак.

– Бу қийин эмас, жаноб.

– Сиз унга пешвоз чиқиб, мана бу муҳрланган жуздонни менинг номимдан ўз қўлига топширасиз. Бу қимматбаҳо буюм эмас... бор-йўги оддийгина дурра, фақат йўқотиб юрманг-да. Унга айтингки... – Габриэль иккиланиб тўхтаб қолди, – айтасизки, энди ваъдаларига вафо талаб этмайман, боши очик, сўзларим чинлигини мана бу дурра исботлайди.

– Шу холосми?

– Шу холос... Мабодо, де Кастро хоним дом-дараксиз эканим хусусида ташвишлангудай бўлса, айтасизки... Аслида нима кераги бор? Йўқ, унга ҳеч нима демаиш, фақат илтимос қиласизки, у сизни яна ўз хизматига олсин, башарти, буни истамаса, шу ерга келаверинг ва менинг қайтишимни кутиб туринг.

– Албатта, қайтасиз, жаноби олийлари, қайтасиз... – шивирлади энага, унинг кўзлари жиққа ёш эди. – Негаям бедарак кетишингиз мумкин бўлсин?

– Кошкийди, яхши ният – ярим мол... – деди Габриэль.
– Ҳар нима бўлгандаям умид қилиб, мени кутаверинг.

– Умидим бор! Қўққисдан йўқолиб қолсангиз-чи? – хитоб қилди энага.

– Йўқолиб? Бу гапни қаёқдан олдинг? Аммо ҳаммасини олдиндан кўриб-билиб бўлармиди? Ўйлайманки, тез орада сени бағримга босаман, Алоиза!

– Ниятингиз йўлдошингиз бўлсин, сизни худога топширдим.

– Менга бошқа ишингиз йўқми? – сўради Андре.

– Йўқ... Ҳа-я, тўхтанг-тўхтанг!

Габриэль шундай деди-да, адмирал Колинъига ушбу хатни ёзиб берди:

«Адмирал жаноблари, ушбу кундан эътиборан мени ўз сафдошингиз деб ҳисоблашингизни сўрайман. Ҳар қандай ҳолда ҳам мен мутлақо сиз бошлаган иш-

нинг ихтиёридаман, юрагимни ва ҳаётимни мазлумлар эътиқодига нисор этганим бўлсин!

Сизнинг итоатли сафдошингиз ва содиқ дўстингиз Габриэль де Монтгомери».

У мактубни муҳрлаб, Андреега узатди:

– Агар қайтиб келмасам, адмиралга бериб қўясиз. Энди эса, дўстларим, сизлар билан хайрлашаман. Вақт бўлди!..

30. ЎЛДИРИЛГАН МАҲБУС

Шатлнинг Габриэль дастлаб кирганида қабул қилган аввалги коменданти жаноб де Сальвуазон яқинда вафот этганди. Де Сазерак жаноблари қамоқхонанинг янги коменданти бўлиб, йигитни унинг ҳузурига бошлаб киришди. Габриэлнинг бесаранжом ўйлари хуружга келганидан таҳлика темир исканжага айланиб, томоғини сиқувга олгандики, тили калимага келмай қолди ва бир сўз демасдан бармоғидаги қирол берган узукни кўрсатди.

Жаноб де Сазерак эҳтиром билан таъзим бажо этди:

– Сизни кутиб турувдим, жаноб. Бир соат муқаддам бевосита сизга дахлдор буйруқ келди. Унга биноан ушбу узукни кўрсатган кишининг қўлига номсиз маҳбусни дарҳол топширишим лозим. У кўп йиллардан бери йигирма бир рақами билан ҳибсда сақланарди. Шундайми, тақсир?

– Худди шундай! – ҳовлиқди Габриэль, умидворлик уни тилга киритиб юборганди. – Демак, жаноб комендант мазкур буйруқни...

– Сўзсиз адо этаман-да!

– Эй, худо! Рост айтяпсизми? – титради Габриэль.

– Мутлақо рост!

Зеҳн солган одам де Сазеракнинг жавоб оҳангидан ачиниш ва таассуфни сеза оларди, лекин қувонч ва ҳаяжондан доводираётган Габриэль буни илғаганича йўқ. У ҳуши ўзида борми-йўқ ҳолда хийла туриб қолди ва ҳуши ўзига келиши биланоқ худонинг иноятига, қиролнинг адолатига шукрона айтаверди.

– Узр, комендант жаноблари, мен гангиб... Кўриб турибсиз-ку, катта қувончни юракка жо этиш ҳам осон кечмас экан-да.

– Ҳечқиси йўқ, кечирим сўрайдиган иш бўлмади, – жавоб қайтарди комендант бўғиқ товушда.

Сазеракнинг сўз оҳангидан ҳайратланган Габриэль бошини кўтарди ва унинг самимий чеҳрасига назар ташлади. Бу одамнинг олижаноблиги ва кўнгилчанлиги шундоққина кўриниб турарди.

Аммо шуниси ғайритабиийки, жаноб де Сазерак терисига сигмаётган Габриэлга алланечук ачиниш билан қараб-қараб қўяр эди. Йигит буни сезиб, рангидан қони қочди ва кўнглига яна шайтон оралаб, юрагини тиглай бошлади. Ҳайтовур, у ўзидаги тайинсиз ғашликни енгиб, қаддини ростлади ва деди:

– Мен тайёрман. Энди кетдикми?

Иккиси ерости зулматига йўл олишди.

Машъала кўтарган мулозим олдинга борарди...

Ана ўша мудҳиш темир эшик, Габриэль янглишгани йўқ: азоблар ҳолдан тойдирган, огиз очмоққа ҳақсиз маҳбусни қачонлардир мана шу эшик ортида кўрган. Габриэль таққа тўхтаб, комендантга қаради:

– Шу ердами? – уҳ тортди у.

Лекин де Сазерак маҳзун бош чайқади:

– Йўқ, бошқа жойда.

– Қанақасига, марҳаматли тақсирим, ишқилиб устимдан кулмаяпсизми?..

– Начора, сизга қайғули хабаримни айтмасам бўлмайди. Кеча оқшомдаги буйруққа биноан тутқунни бир қават қуйидаги ерости ҳужрасига олиб тушилган.

– Нима? Нега ахир? – гарангсиди Габриэль.

– Унга шарт қўйилганки, маҳбус оғиз очишга урингудай бўлса, бақириб юборса, ҳатто исмини айтса, бошқа ҳужрага – яна ҳам чуқурроққа кўчирилади.

Габриэль эшитилар-эшитилмас пичирлади:

– Бундан хабарим бор эди...

– У мазкур буйруқни бузишга бир мартагина журъат қилган ва шунинг касрига сиз кириб кўрган мана шу даҳшатли камерага қайта қамалган. Менга айтишларича, ўша ташрифингиз чоғи маҳбус сўзламасликка маҳкум экани хусусида сизни воқиф этишган экан.

– Тўғри, жуда тўғри, – сабрсизлик билан хитоб қилди йигит. – Аммо кейин нима бўлди?

– Кейинми? Кеча оқшом чоғи Шатлнинг дарвозалари қулфланадиган фурсатга жудаям оз қолганди. Калон зотлардан бири кириб келди, унинг исмини сизга ошкор қилолмайман.

– Кераги ҳам йўқ. Кейин-чи?..

– Ҳалиги меҳмон йигирма биринчи камерага бошлашни буюрди ва маҳбусни гапга солишга унади, лекин у оғзини очганиям йўқ. Мен мўйсафид бу синовга дош бера олади деган умидда эдим: дарҳақиқат, ўша арбоб ҳарчанд ҳийла-найранглари ишга солиб кўрдик, ундан бирортаям сўз ололмади...

Юраги қонга тўлаёзган Габриэль дардли хўрсинди, аммо мудҳиш ҳикояни бўлгани йўқ.

– Лекин сўнгги луқма... қулоғига айтилган биттагина жумладан сўнг маҳбус ўрнидан туриб, чақноқ кўзларидан ёш тўкди-да, гапириб юборди... Номусим ҳаққи, онт ичаманки, унинг сўзларини ўз қулоғим билан эшитдим!

Габриэль нафас ололмай қолган эди:

– Айтинг, тезроқ айтинг.

– Кейин эса мен ўз истагимга қарши бориб, бешафқат хизмат бурчимни бажаришим шарт эди! Бинобарин, ўзимдан амали баланд бошлиқларга бўйсуннишга мажбур бўлдим ва тутқунни қуйидаги ерости камерасига кўчириб ўтказдим!

– Бундан ҳам қуйидаги дейсизми? – ҳайқирди Габриэль. – Кетдик ўша ёққа!.. Тезроқ! Уни халос этайлик!

Комендант ноумид қиёфада бошини сарак-сарак қилди, лекин Габриэль буни пайқагани йўқ. Негаки, у сирпанчиқ, моғор босган тош зиналардан пастга туша бошлаганди. Жаноб де Сазерак ҳам машғалани қўлига олиб, мулозимга жавоб берди-да, рўмолчасини бурнига босган кўйи Габриэлга эргашди.

Зиналар пастлагани сари қўланса ҳаво тобора оғирлашиб борарди. Сўнгги зинага тушдилар: энди нафас олишнинг мутлақо имкони йўқ эди. Бу шароитда оёқ остидаги жирканч ўрмаловчиларгина яшаши мумкин, холос. Аммо бу ҳол Габриэлнинг хаёлига ҳам келмас эди. У занг босган калитни комендантнинг қўлидан олиб, қуртлар ўрмалаётган оғир эшикни очди ва ерости зулматхонасига ўқдай отилди. Машғала ёғдусида бурчакдаги похол тўшакда чалқанча ётган одам тахлити намоён бўлди.

– Дада! – дея кўтариб олди Габриэль уни.

Унинг қичқириғидан жаноб де Сазеракнинг вужуди ларзага келди.

Бироқ мўйсафиднинг боши бир ёнга оғиб, жонсиз қўллари шалвираганча осилиб қолди.

31. ГРАФ ДЕ МОНТГОМЕРИ

Габриэль тиз чўккан ҳолда бошини азот кўтарди, унинг нигоҳи хотиржам кўринса-да, таҳдидли эди. Лекин йигитнинг бу босиқ қиёфаси де Сазеракка дағдаға ва ҳайқириқдан кўрқинчлироқ туюларди.

Сўнгра у нимадир эсига тушгандай қариянинг кўксига қўлини қўйди. Бир ё икки дақиқа кутди-да, ўзини тутиб олган виконт вазмин оҳангда деди:

– Бўлар иш бўпти!.. Ҳали совиб улгурмаган эса-да, юраги урмапти...

– Жуда бақувват киши экан! – пичирлади комендант. – Яна узоқ яшаши мумкин эди.

Габриэль эгилиб, марҳумнинг кўзларини юмиб қўйди ва совиётган манглайдан меҳр билан ўпди...

– Тақсир, – деди комендант, – модомики, марҳум қадрдонингиз экан...

– Қадрдонингиз? – унинг сўзини бўлди Габриэль. – Ахир у менинг падари бузрукворим!

– Падарингиз? Агар у кишини иззат-икром билан дафн этишни истасангиз, мурдани олиб кетишингиз мумкин, бунга рухсат беришган.

– Наҳотки? – Габриэлнинг юзига заҳарли ва таҳдидли табассум ёйилди. – Демак, адолат батамом қарор топиб, ваъдага вафо қилингани аёнки, бунга тан бермаслик мумкин эмас! Мен сизга айтсам, жаноби комендант, худонинг номини ўртага солиб, отамни қайтариш хусусида онт ичишганди: мана қайтариб беришди! Тўғри, унинг тирик ё ўлик бўлиши ҳақида шартлашган эмасдик.

Габриэль қулоқни қоматга келтириб, телбаларча қаҳ-қаҳ уриб юборди.

– Бардам бўлинг! – деди жаноб де Сазерак. – Мангу уйқуга кетган азизингиз билан видолаша қолинг.

– Кўриб турибсиз-ку, мен худди шундай қиял-ман-да!..

– Тўғри, аммо бу ердан тезроқ кетганингиз маъқул. Ҳавоси заҳарли ва ҳаёт учун хавфли...

– Яхши, – деди Габриэль қўлидан тортаётган комендантга қараб, – ҳозир ортингиздан етиб оламан. Фақат ёлвораман, бир озгина шу ерда қолишимга ижозат беринг.

Комендант индамай бош ирғади-да, ҳавоси унчалик қўланса ва оғир бўлмаган эшик томонга тисарилди.

Габриэль эса марҳум ҳузурида тиз чўкиб, сокин ва унсиз ҳолда тош қотди.

У отасининг мурда жисмига нелар деди? Энди ҳеч қачон очилмайдиган жонсиз лаблардан жумбоқ саволларга жавоб сўрадимиз? Нималарни ўйлади: ўтмишни ё келажакними, адолатни ё мурувватними, бандаи бечораларни ё қодир худоними?..

Шу зайлда беш-олти дақиқа ўтди.

Нафас олиш тобора мушкуллашиб борардики, ахир, комендант қистовга олди:

– Илтимос қиламанки, тезроқ тепага чиқайлик.

– Бўлди, мен тайёрман...

Габриэль отасининг муздай қўлини лабларига босди, сўнгра манглайдан ўпди. У йиғлагани йўқ, кўзларида ёш кўринмасди, синиқиб хитоб қилди:

– Хайр, дадажон!

Иккиси комендантнинг тонг нуридан мунаввар хонасига киришгач, жаноб де Сазерак меҳмон йигитга яна бир карра зеҳн солди ва ҳайратда қолди: унинг сим-сиёҳ сочлари кумуш толаларга айланганди.

Оний сукунатдан сўнг комендант мулойимлик билан сўз қотди:

– Менга бирон-бир юмушингиз йўқми? Агар хизмат вазифам имкон берса, қўлимдан келган ҳар қандай ишни мамнуният билан адо этардим.

– Марҳумни иззат-икром билан дафн этишим мумкинлигини айтувдингиз. Бугун кечкурун одамларимни жўнатаман, башарти, сиз илтифот қилиб, мурдани тобутга солиб берсангиз, улар обориб, оилавий мақбарамизга қўйишади.

– Маъкул, тақсир. Менинг шундай қилишимга рухсат этилган. Фақат биргина шарти бор-да.

– Хўш, қандай шарт экан?

– Буни биров билмаслиги зарурки, сиз ваъда беришингиз керак.

– Бўпти, комендант жаноблари, ваъда бераман. Мен юборган кишилар тунда келишади, бирор оғиз гапиришмайди ва Авлиё Павел боғлари кўчасидаги оилавий хилхонага оборадилар. У кимга тегишли десангиз, граф де...

– Маъзур тутадилар, – шоша-пиша гапни бўлди комендант, – маҳбуснинг номини билмасдим, билишни хоҳламайман ва аслида билишга ҳаққим ҳам йўқ. Хизмат вазифам ва қасамёдимга кўра буни сиз билан муҳокама этишим тақиқланади. Бинобарин, бунақа тафсилотларни мендан пинҳон тутмоғингизни маслаҳат бераман.

Габриэль мағрур кулди:

– Менда пинҳоний синоатнинг ўзи йўқ. Аммо сиз яширган сирни билдим ва ўзингизга айтиб беришим мумкин. Масалан, аниқ биламанки, кеча оқшом чоғи келган калон арбобнинг муддаоси маҳбусга қутқу солиш, нима қилиб бўлсаям уни гапиртириш эди! Сездимки, шўрликнинг тилидаги сукунатни бузиш учун ўша меҳмон ҳар кўйга тушган. Негаки, агар маҳбус

гапирмаса, ҳали-бери ўлмайдди, аммо меҳмонга унинг ўлиши зарур.

– Ёпирай! Сиз буни қаёқдан билдингиз? – таажужланди де Сазерак.

– Биладан-да, комендант жаноблари! Ўша калон зот қариянинг қулоғига мен ҳақимда нималарнидир деган: «Ўғлингиз тирик!» «Ўғлингизнинг номи шон-шуҳратга чулғанди!» «Ўғлингиз келиб, сизни озод қилади!» У арбоб эмас, жирканч ва аблаҳ кимса-да!

Комендант ҳайронликда қулочини ёзворди.

– Шўрпешона дадам бу ашаддий душманига нисбатан нафратга тўлиб-тошган бўлса-да, ўғлининг номи эшитгач, оталик меҳри жўш урган ва тилини тия олмаган. Шундай бўлганмиди, марҳаматли тақсир?

Комендант сукут сақлаб, бош эгди.

– Инкор этолмайсиз, чунки худди шундай бўлган! Арбобингиз маҳбус бечорага айнан нелар деганини рад қилиб, беҳуда овора бўлмай қўя қолинг! Энди ўша кибор зотнинг ким экани хусусида... Сиз уни яшираётган бўлсангиз-да, келинг... ўша исми мен айтиб берайми?..

– Бу нима деганингиз?! – қути ўчиб бақирди жаноб де Сазерак. – Оғзингизга ҳазир бўлинг! Наҳотки, қўрқмайсиз?

– Менга қўрқув бегона! Хуллас, у коннетабль, герцог де Монморанси эди! Ахир, жаллодни таниб олиш қийинмас-да...

– Ўзинг асра, эй, худо, – деган комендант атрофга жавдираб олди.

– Энди марҳум маҳбус билан менинг кимлигимга келсак, – дея бамайлихотир давом этди Габриэль, – мени сиз билмайсиз, албатта. Аммо буни ошкор этишим учун ҳеч қандай монелик йўқ. Бугунги ўта оғир синов дамларида мендан илтифотингизни аямадин-

гизки, мабодо, қачонлардир исмим қулогингизга ча-
линиб қолса, билиб қўйинг: камина ўзимни сиздан
қарздор ҳисоблайман.

Де Сазерак унга жавобан шундай деди:

– Тақдир сизга кулиб боққанини эшитсам, мен ҳам
ўзимни бахтиёр санардим.

– Э-эх, энди бунинг менга айтарли қизиғи қолган
эмас. Нима бўлганидаям сизга ошқора айтаман: отам
қазо қилган мана шу кечадан бошлаб, мен граф де
Монтгомериға айландим!

Тошдай қотиб ўтирган комендантнинг тили кали-
мага келмасди. Габриэль давом этди:

– Энди эса, илтифотли жаноб, хайрлашамиз. Сизга
кўпдан-кўп раҳмат, Тангри ўз паноҳида асрасин!

У енгил таъзим қилди ва Шатлни дадил қадамлар
билан тарк этди-да, бу мудҳиш қасрдан олислайверди...

Сена ёқасига етгач, холи бир ерда ёндафтарини
олиб, қуйидаги номани ёзди:

«Меҳрибоним Алоиза!»

*Гап бундай: бугун мени кутма, уйга қайтолмай-
ман. Бир муддат ёлғизликни, тентирашни, ўй суриш-
ни ва кутишни хоҳлаб қолдим. Йўқ, хавотир олма,
ёнингга қайтаман, албатта. Бу кеча шунга эриш-
гинки, ҳамма барвақтроқ ухласин. Ўзинг эса сергак
турасан. Алламаҳал бўлиб, кўчалар тинчигач, тўрт
киши дарвозани қоқади: улар мусибат тўла бебаҳо
юк билан борадилар. Дарвозани очиб, меҳмонларни
оилавий хилхонамизга бошла, марҳум дафн этилади-
ган қабрни кўрсат. Ўзинг кузатиб тургинки, сўнгги
иззат-икромни худо йўлида холисона адо этсинлар.
Дафн ниҳоясига етгач, тўртовнинг ҳар бирига тўрт
тиллодан ҳақ бериб кузатасан. Изингга қайтгач, тиз
чўкиб, марҳум хожанг руҳига дуолар қилгин.*

Мен ҳам дуо қиламан, лекин хилхонада эмас. Шундай бўлиши керак. Нега десанг, кўнглим сезиб турибдики, агар қабрга кўзим тушгудай бўлса, мудҳиш ва аҳмоқона кори ҳолга қўл уришим мумкин. Ўзим танҳо бўлмасам, иложи йўқ-да.

Хайр, меҳрибоним Алоиза. Де Кастро ҳақида айтганларимни Андренинг эсига солиб қўй. Ўзинг эса Каледан келадиган дўстларимни унутмагин. Кўришгунча! Худо ёр бўлсин!

Габриэль де М».

Шундан сўнг Габриэль йўқсиллардан тўрт кишини ёллаб, ҳар бирига тўрт тиллодан бўнак берди ва ишнинг якунида яна шунча олтин олишларини ваъда қилди. Бу маблағ эвазига қуйидаги хизматларни бажаришни буюрди: тегишли манзилга ҳозир хатни олиб боришади, тунги соат ўндан кейин Шатлнинг комендантидан марҳум ётқизилган тобутни оладилар ва кундузи хат ташланган уйга, яъни Авлиё Павел боғлари кўчасидаги кошонага етказадилар.

Камбағал бечоралар бу юмушларни кам-кўстсиз бажаришга ваъда бериб, шунчалар қувониб ташаккур айтардиларки, уларнинг лаби-лабига тегмасди. Габриэль алам билан кулиб қўйди: «Менинг кулфатим тўрт кишини бахтиёр қилмоқда-я!»

У Парижни тарк этишга қарор берди.

Йўл Лувр ёнидан ўтарди. У чакмонига бурканиб, қўлларини кўксига чалмаштирди-да, қирол қасрининг қаршисида бир зумгина тўхтади ва эшитилар-эшитилмас пичирлади:

– Мана энди ҳисоб-китоб қиламиз-да!

Габриэль саройдан узоқлашаркан, қачонлардир граф де Монтгомерининг тақдири хусусида айтилган шеърый башоратни эслади. Магистр Нострада-

мус аниқлаган бу эски каромат эндиликда ўғилнинг қисматида ҳам такрорланмоқда:

*Ё ўйлаб, ё ўйнаб найза уродир
қирол бошига,
Қаро қон ўшал он сойдаи оқодир
қирол бошидан!
Рухларнинг амри-ла бергусидир ул
қиролга жазо,
Қиролнинг ўйнаши севгай ва этгай
бошидан жудо!*

Рост, дадаси ҳақидаги бу ғалати башорат чин бўлиб чиқди. Дарҳақиқат, граф де Монтгомери навқирон йигит чоғи қирол Франциск Биринчини ёниб турган тараша билан оғир жароҳатлаган, лекин бу ўйин-кулги устида тасодифан содир бўлганди. Камолотга етган йилларида эса ишқ бобида қирол Генрих Иккинчининг рақибига айланди ва ниҳоят, куни кеча қирол севган ўша аёлнинг амри билан ўлдирилди.

Энди эса қиролича Екатерина Медичи Габриэлга хуштор. Тақдир бу ишга ҳам кароматдаги сўнгги нуқтани қўядими? Ўғил ҳам қай бир ўйин асносида қиролни яраламайдими?..

Гарчи интиқом амалга ошган тақдирда ҳам Габриэлга фарқи йўқ: қирол севган аёл эртами-кечми – бари бир, қачон ўлдирса ўлдираверсин!

32. ДАЙДИ ЙИГИТ

Алоиза аллазамонлардан бери муттасил кутаве-риб, танҳоликка кўникиб кетганди: мана, бугун ҳам неча соатдан бери интизор, дераза олдида ёш хожасининг йўлига кўзлари нигорон...

Қандайдир чувринди дарвозани қоқди, Алоиза ўша томонга чопқиллади. Ҳайтовур, хабар келганди... Лекин ундаги гаплар даҳшатдангина иборат!..

Дастлабки сатрларни ўқиб, унинг кўз олди қоронғилашди-да, ўзидаги саросимани сездирмаслик учун дарҳол ётоғига йўл олди. Энага нохуш номани ўқиб бўлгач, кўзларидан дувиллаб ёш қуйилаверди.

Лекин у метиндай ирода ва мардона феъл соҳибаси эдики, ўзини қўлга олди ва юз-кўзини артиб, жавоб кутаётган чопар ҳузурига чиқди:

– Тушунарли, кечқурунгача хайр, мен сизни ва шерикларингизни ухламай кутаман...

Ғира-шира бўлиши биланоқ Алоиза иккала оқсочга, «дам олаверинглар», деди.

Ёлғиз қолгач, хаёлга берилди: «Демак, хоҷамиз қайтади, лекин навқирон Габриэль эмас, кекса хўжайин-да! Ахир, оилавий хилхонага граф де Монтгомеридан ўзга кимни дафн этишлари мумкин? Эй, менинг олижаноб хоҷам, неча йиллик сирни ўзингиз билан қабр зулматига олиб кетаверасизми? Сир, сир ва яна сирлар! Қаёққа қарасанг, фақат сирни, фақат фитна-фасодни кўрасан!..».

Алоиза қайғули ўйлардан сўнг ихлос билан дуо қила кетди. Соат тунги ўн бирлар эди. Кўчаларда одам оёғи узилган, ана шунда дарвоза тақиллади.

Алоиза бир сесканиб олди, ранги бўзарди, аммо ўзини қўлга олиб, кулфат юкини келтирган ҳаммолларга пешвоз чиқди. У ўн йиллардан сўнг ўз остонасига тобут ичида қайтиб келган валинеъмати қошида тиз чўкиб, таъзим бажо этди.

– Қани, – деди у тўртовлонга, – ортимдан юраверасизлар, мен йўл бошлайман...

Ҳаммоллар тобутни очиқ қабрлардан бирига жойлаштириб, устини қора мрамар билан ёпдилар ва бош

кийимларини қўлга олиб, тиз чўккан ҳолда ўзлари танимаган бандайи худонинг руҳига дуо қилишди.

Дафн маросими ниҳоялангач, энага уларга тўрт тилладан ҳақ берди ва кузатиб қўйди. Тўртовлон кўланка мисоли зулмат қўйнига сингиб кетишди, ҳеч ким бирор оғиз сўз дегани йўқ.

Алоиза эса дарҳол изига қайтди ва то тонгга қадар кўзлар селобига гарқ бўлиб, бетиним дуо ўқийверди...

Унинг рангида ранг қолмаганди, эрталаб Андрегашундай деди:

– Ўғлим, афтидан, жанобимиз келмайди, шекилли. Сиз энди унинг топшириқларини бажаришга уннайверинг.

– Тушунарли, – деди паж ғамгин қиёфада. – Бугуноқ де Кастро хонимни кутиб олишга отланаман...

У йўлга чиқди ва хийлагина сўраб-суриштиргач, Дианани Амьенда топиб олди.

Де Кастро хоним герцог де Гиз қўшиб берган кузатувчилари ҳамроҳлигида бу шаҳарга эндигина етиб келган бўлиб, губернатор Тюре жанобларининг уйида жиндай ҳордиқ чиқармоқчи эди.

Андрени кўрган заҳоти Диананинг ранги оқарди, бироқ ўзини босди-да, имо-ишора билан холи хонага чорлади.

– Нима гап, Андре? – сўради у танҳо қолишгач. – Қандай хушxabар келтирдингиз?

– Фақатгина манави нарсани...

Дуррани кўргач, Диананинг тарвузи қўлтиғидан тушди:

– Ахир бу мен кутган узук эмас-да!

Ахийри, бу кори ҳолга кўнди-да, бир амаллаб ўзини тутгач, Андрени саволга кўмиб ташлади. У чўкаётган бахтиқаро мисоли Андренинг ихтиёридаги зигирдай чўпдан нажот изларди.

– Жаноб д’Эксмес менга хат бериб юборгани йўқми?
– Йўқ, хоним.
– Лоақал, оғзаки айтгудай хушхабарингиз бордир?
– Афсусдаман, – минғирлади паж бошини хам қилиб, – жаноб д’Эксмес фақат шуни айтдики, минбаъд бошингиз очик ва сиздан ваъдага вафо талаб қилмас экан. Қўлингиздаги дурра бу гапларга далил. У бўлак ҳеч нима дегани йўқ.

– Ахир у сизни менга йўллаганда, вазият қанақа эди? Мен ёзган хатни берувдингизми? Уни ўқиб кўргач, у-бу нарса дедими? Айта қолинг, Андре! Сиз ҳалол ва садоқатли йигитсиз-ку! Менинг ҳаётим ва бахтим сиз нима дейишингизга боғлиқ. Ҳатто, биргина сўзингиз билан ҳам йўқотган йўлимни топиб олишим мумкин-да.

– Хоним, – ўнгайсизланди Андре, – нимаики билсам, сизга борини бажонидил айтардим, аммо ўзим ҳеч нарсани билмайман-да.

– Бари бир айтасиз, айтмасангиз бўлмайди!

Ахийри, Андре тилга кирди, Габриэль ҳузурида кўрганларини, билганларини, эшитганларини – барини тўкиб солди. Бироқ у масаланинг, муаммонинг туб моҳиятидан беҳабар эдики, унинг деганлари Дианадаги хавотир ва ҳаяжонни кучайтирди, холос.

Гамга гарқ кўзлари қўлидаги қора дуррага боққанча гўё жавобни ундан эшитмоқчи бўларди. Миясини хавотирли ўйлар кемираверди: «Бунинг сабаби иккидан бир – ё чиндан ҳам ака-сингил эканимизни Габриэль аниқлаган, ё бу лаънати сирга ойдинлик киритувчи сўнгги илинжидан айрилган... Модомики, шундай бўлса, мени бу азобли мавҳум ҳолдан нега холос эта қолмайди?»

Диананинг боши қотди. Энди нима қилсин? Таркидунё айлаб, ўзини қай бир монастирь, чордеворига

маҳқум этсинми? Ёки саройга қайтиб, бор ҳақиқатни аниқлаш учун Габриэлни топсинми? Ёрини келгуси бало-қазолардан асраш учун қиролнинг ёнида қолавергани маъқулми? Қирол? У ким ўзи, отасими? Ҳақиқатан отасимикан? Агар қиролни адолатли интиқомдан сақлаб қолса, яхши қиз бўладими, ёмон қиз бўладими?.. Бу қарама-қаршиликларнинг ўзи даҳшат!..

Бироқ Диана қалбан ҳалим ва олижаноб аёл эди. У ўзича шундай қарорга келди: ҳар қандай ҳолда ҳам қасоскор ўз интиқомидан афсусланади, аммо кечира олган одам эзгу ишидан армон қилмайди! Диана Парижга қайтиб, қирол ҳузурида қолади ва Габриэлни орзу-нияти, хатти-ҳаракатларига доимо кўз-қулоқ бўлади. Балки унинг ўртага тушмоғи Габриэлга асқатиб қолар... Агарда бу икки ёвлашган азизини яраштиришни уддалай олса, кўнгли хотиржам тортиб, тоза виждон билан ўзини худога бағишларди.

Ана шундай ният билан ҳамма иштибоҳларини улоқтириб ташлаган Диана Париж сари дадил йўл олди. У уч кун деганда Лувр остонасидан ҳатлади, бу ерда уни қалби ийган қирол қучоқ очиб қаршилади.

Диана эса бу оталарча меҳр изҳоридан мутлақо очилиб-сочилгани йўқ. Диананинг Габриэлга бўлган муносабати қиролга беш қўлдай аён эдики, унинг юрагида ҳам хавотир чарх урарди, қизининг ёнида бўлиши қирол эслашни истамаган нарсаларни ҳам беихтиёр эслатарди. Эҳтимол, шунинг учундирки, Генрих Монморансининг ўгли билан Диананинг бўлгуси никоҳи ҳақида оғиз очгани йўқ. Хуллас, бу масала кўтарилмади, де Кастро хонимнинг тинчи ҳам бузилмади.

Аслида, бусиз ҳам Диананинг ташвиши етиб ортарди. На Монтгомерилар қасрида, на Луврда – ҳеч қаерда виконт д'Эксмес тўғрисида тутумли бир гап йўқ.

Йигит ғойиб бўлганди.

Кунлар, ҳафталар, ҳатто, ойлар ўтди. Диана гоҳ ошкора, гоҳ хуфиёна Габриэлни суриштирардики, бари беҳуда: у ҳақда аниқ бир хабар айтувчи зот йўқ. Гўё кимлардир уни кўрган бўлса-да, гаплашишга журъат этолмаган эмишки, афт-ангори эзгин, сиёқ-сумбати афтодаҳол... Шуниси ҳам таажжубки, бу ногаҳоний тўқнашувларнинг бири боғда, бири тоғда... Габриэлни Сен-Жермен атрофида, Фонтенблода, Венсен ўрмонида, ҳатто, Парижда учратишибди...

Банчалар пойинтар-сойинтар маълумотлар қаёқдан келиши мумкин?

Лекин бу гапларда жон бор эди.

Машъум хотиралардан, ундан ҳам мудҳишроқ хаёллардан қутулиш қайғусидаги Габриэль ҳеч қаерда қўним тополмасди. Тентиращга ташна, дайдилик қутқусидаги қалби мамлакатнинг бепоён йўлларига чақиргани-чақирган. У мисли алмисоқда фуриялар қувғин қилган афсонавий Орест¹ эди. Гоҳ яёв, гоҳо отлиқ йўл босади, шаҳарларни, қишлоқларни, дала-даштларни жонсарак кезаверади, тиним билмайди, уйларга тунаш учунгина кирарди, холос...

Шимолдаги уруш хийла босилиб қолганди. Габриэль кунлардан бир куни эски таниши метр Амбруаз Парэнинг остонасидан ҳатлади. Врач яқинда Парижга қайтиб келган бўлиб, бу ташрифдан боши кўкка етди ва афсонавий қаҳрамонни жон дўстидай кутиб олди.

Йигит олис сургундан неча йиллардан сўнг қайтган киши мисоли савол устига савол берарди, аллақа-

---

¹ Орест (қадимги Юнон афсонасидан) – жиноят содир этган баҳодир. Шу боис у интиқом маъбудалари таъқибига учраган. Бу маъбудаларни юнонлар – эриниялар, римликлар – фуриялар деб номлашарди.

чон ҳаммага аён бўлган гапларни жарроҳдан сўраб-суриштирарди.

– Мартен-Герр оёққа туриб қолди, фаҳмимча, ҳозир Париж томон келаётгандир, – деди метр Парэ. – Герцог де Гизнинг қўшини Тионвилль остоналарига чодир тиккан, маршал де Терм Дюнкеркка жўнаб кетди. Гин бўлса, Гаспар де Таванн қошида тиз чўкди ва шу билан Франция ҳудудида бирорта инглиз истилочиси қолгани йўқ. Эсласангиз, Франциск Лотарингскийнинг ана шундай ваъдаси бор эди...

Габриэль диққат билан эшитаётган бўлса-да, бу янгиликлар уни қизиқтира олмасди.

– Раҳмат, доктор жаноблари. Каленинг фатҳ этилиши Франциянинг манфаатига хизмат қилаётганини эшитиб, мамнун бўлдим. Лекин метр, камина фақат ушбу янгиликларни излаб кирганим йўқ эди. Иқрор бўлиб айтаманки, ўтган йили Авлиё Яков кўчасидаги мўъжаз бир уйчада эшитганларим мени ҳамон ларзага солмоқда. Шу тобда сиздан дин-у мазҳаб тўғрисида сўрагим келади, зеро сиз бу жабҳада камолга эришгансиз... Менимча, реформация тарафга тамоман ўтгандирсиз?

– Шундай, – дангал жавоб қайтарди Амбруаз Парэ. – Ёзган хатимга Кальвиндан ижобий жавоб олдимки, у менинг сўнгги иштибоҳларимни тарқатиб, иккиланишларимга барҳам берди. Бугунга келиб, содиқ кальвинистлардан бириман, дея оламан.

– У ҳолда янги бир хайрихоҳ кишини дилингиздаги маърифат ёғдусидан баҳраманд этишингиз мумкинми? Мен айнан ўзимни назарда тутяпман. Пажмурда танларга қайтадан жон бағишлай олувчи сиздай инсон заиф эътиқодимга қудрат беришни хоҳламайсизми?

– Нафақат тандаги, балки қалбдаги жароҳатларга малҳам бўлиш ҳам менинг одамий бурчимдир. Модо-

мики, сиз шу йўлни танлабсиз, жаноб д'Эксмес, каминан бажонидил хизматингизга шайман.

Икки соатдан мўлроқ давом этган руҳоний суҳбат асносида Амбруаз Парэ қайнаб-тошиб сўзлади, Габриэль эса сокин ва маҳзун ҳолда диққат билан тинглади.

– Ташаккур, – деди у ўрнидан туриб, жарроҳга қўл чўзаркан, – суҳбатимиз менга жудаям фойдали бўлди. Таассуфки, шу тобда ошкора сиз тарафга ўтишимнинг мавриди эмас. Оз-моз сабр қилишим лозим... Лекин ҳозирги сўзларингиздан, метр, ҳақиқат йўлида эканингизни англаб етдимки, амалда бўлмаса-да, қалбан сиз билан биргаман. Хайр, жаноб Парэ, сиз билан ҳали учрашамиз...

Орадан бир ой ўтди. Габриэль 1558 йили май оёқлаган кунларда ғойиб бўлганидан сўнг илк бор ўз қасрига кириб борди.

Авлиё Павел боглари кўчасидаги бу хонадонда уни анчагина янгиликлар кутарди. Икки ҳафта бурун Мартен-Герр қайтиб келган, Жан Пекуа билан Бабеттанинг бу ерда яшаётганларига уч ой бўлиб қолганди. Аммо тақдир Жаннинг садоқатини имтиҳон қилишга нуқта қўйган кўринади: бир неча кун аввал Бабеттанинг кўзи ёриб, чақалоғи ўлик туғилди...

Алоиза, Мартен-Герр, Жан, Бабетта – тўртовлон ширин суҳбат устида ўтиришган маҳали Габриэль кириб келди. Ҳаммалари сапчиб у томонга ошиқдилар. Дастлабки ҳаяжонлар босилгач, Алоиза савол устига саволларни бераверди. (Энага уни оғзида «хожам» деса-да, кўнглида «болам» деб суярди.) Шунча вақтдан буён қаёқларда юрибди? Энди нима қилмоқчи? Ўзини жондай азиз кўрувчи манави одамлар даврасида қоладими-йўқми? Лекин Габриэль унга сўлгин қараб турди-да, кўрсаткич бармоғини лабига босди: демак, на ўтмишни ва на келажакни муҳокама қилиш нияти йўқ.

У бунақанги нохуш саволларга чек қўйиш учун ўзи сўраб-суриштиргани тушди: Бабетта ва Жан бирон нимага муҳтож эмасми, Каледа қолган Пьер Пекуадан хат-хабар борми?.. Бабеттага ҳамдардлик билдиранкан, фарзандидан айрилган ғамбода онага айтилувчи бир дунё таскин-тасаллини тўкиб солди.

Габриэль кун бўйи улар билан бўлди. У нечоғли самимий ва серилтифот кўринмасин, юраги ғашлигини, кўнгли очилмаётганини ҳамма пайқаб турарди.

Мартен-Герр хожасидан кўз узгани йўқ. Габриэль у билан ҳам анча гаплашди, лекин яроқбардорининг қиёфадоши бўлмиш жинойтчини жазолаш ҳақидаги ваъдасини эсламади. Мартеннинг эса Габриэлга эҳтироми шунчалар баландки, бу хусусда биринчи бўлиб сўз очишга ботинолмасди.

Аммо кечки пайт Габриэль қаёққадир отланаркан, ўзи ўша гапни қўзғади:

– Сенга берган ваъдамни унутганимча йўқ, Мартен. Ҳамиша изладим, суриштирдим ва чамаси, сени қийнаётган чигал калаванинг учини топдим, шекилли.

– Зўр-ку, жанобим! – гўлдиради яроқбардор хижолат бўлиб.

– Шунақа, оғайни. Керак маълумотларни тўпладим ва сезяпманки, унинг изига туша олдим. Бироқ сениям ёрдаминг зарур, ошна. Кейинги ҳафта ўз юртингга жўнаб, йўл-йўлакай Лионда тўхтаб ўтгин. Бир ойдан сўнг сени топаман ва кейин нима қилишни келишиб оламиз.

– Хўп бўлади, жаноби олийлари, лекин унгача кўришмаймизми?

– Кўришолмаймиз. Ҳозир менинг кўнглим ёлғизликни қўмсаб турибди, – деди Габриэль эътирозга ўрин қолдирмайдиган оҳангда. – Мен яна бош олиб кетаман, қолишга қистаманг, бу билан мени ранжитасиз, холос. Энди хайрлашамиз, азизларим...

У жұнаш олдидан Жан ва унинг рафиқаси билан хайр-хўшлашди, Алоизанинг кўлини қисиб қўйди. Кекса энаганинг кўнглидаги надоматни сезмаганга олди-да, қаро тун қўйнига отилди... Яна ўша беқарор кезиш, тагин дарбадар ҳаёт, гўё бу йигит ана шу кўргиликка маҳкум этилган...

33. АРНО ДЮ ТИЛЬ БИЛАН ЯНГИ ТЎҚНАШУВ

Орадан олти ҳафта ўтди. Азиз китобхон, сиз билан биз Риэ яқинидаги мўъжаз Артиг қишлоғида, шинам бир хонадон бўсағасида турибмиз.

Тақвимга кўра, 1558 йилнинг 12 июль куни.

Ранда билан ниҳоятда силлиқланган тахта ўриндиқда кимдир ўтирибди. Уст-бошидаги чанг-ғуборга қараганда, анча йўл босган кўринади. У кир-чир бошмоқли оёқларини беписанд олға узатган, рўпарасидаги тиз чўккан аёл пойабзалининг боғичларини ечмоқда. Эркак тажанг, қошлари чимирилган, аёлнинг эса лабларида табассум.

– Яна қанча кутишим керак, Бертранда? Жаҳлимни чиқаряпсан, ахир! Намунча ландовур бўлмасанг, а?

– Бўлди, Мартен, мана, – деди аёл бўштоблик билан.

– Нима бўлди? Э-эҳ! – таҳдид қилди эри. – Уйда киядиган туфлим қани? Хўш! Ҳеч ўз ақлинг билан олиб келганмисан, каллаварам!.. Энди мен оёқяланг кутиб ўтирайинми?

Бертранда уйга томон учди ва чақмоқдай қайтди, кўлида эрининг туфлиси.

Бу иккисини танигансиз, албатта. Анави эркак аблаҳ ва қаллоб Арно дю Тиль, бу даргоҳда Мартен-Герр номи билан ноқобланиб юрибди. Аёл эса

эндиликда инсофга келиб, итоатгўй бўлиб қолган Бертранда де Ролль.

Арно қичқирди:

– Насибам бўлмиш бир стакан асал-чи?

– Тайёр эди, – деди Бертранда хокисорлик билан, – ҳозироқ олиб келаман...

– Сени фақат кутаверишим керак! – бесабрлик билан ер тепди Арно. – Оёғингни қўлга ол, билъакс... – у айтолмаган сўзини хунук (ҳатто беҳаё) қилиқ билан ифодалади.

Сохта Мартен бир лаҳзада етиб келган аёлнинг қўлидан стаканни олди ва ичидаги асални паққос сипқорди.

– Зў-ўр! – у тилини тақиллатди-да, гўё шу билан раҳмат айтган бўлди.

– Шўрликкина рафиқим, офтоб уриб қўймасин, – Бертранда мушфиқ дилсўзлик билан тўнқадай қўпол эрининг пешонасига рўмолча суртмоққа интилди. – Қалпоғингни кий, жоним, тагин шамоллаб-нетиб юрмагин. Росаям чарчагандирсан-а?

Яхшиликни билмайдиган эр яна пўнғиллашга тушди:

– Аҳмоқона урф-одатларга амал қилишим етмай турувди: бутун музофотни ахтариб, бир пода еб тўймас қариндошларингни зиёфатга чақиришим керак эмиш! Тўйимизнинг манавинча йиллигини нишонлаш!.. Қасамхўр бўлайки, жинниларча бу маросим ақл-у ҳушимда йўқ эди, кечагина шуни эсимга солиб, ўлган илонларнинг бошини қўзғатдинг-да... Бўлар иш бўлгач, начора, эшикма-эшик дайдишга мажбур бўлдим: икки соатдан сўнг очофат уруғ-авлодинг ҳаммаси бало-қазодай бостириб келади...

– Барака топ, Мартенжон. Тўғри айтасан: аслидаям бемаъни одат, лекин унга амал қилишимиз лозим-да, акс ҳолда сен билан мени одобсиз ва такаббурга чиқариб қўйишади.

– Донолигингдан ўргилдим! – жерқди сохта Мартен-Герр. – Ўзинг-чи, ишққмас хотин, бир нимани қотириб қўйдингми? Дастурхон тузалганми?

– Албатта, нима деган бўлсанг – бари муҳайё.

– Судьяни айтдингми?

– Айтдим, Мартен, бир амаллаб вақт топаркан, келса керак.

– Келса керак? – тутақиб жаврай бошлади Арно. – Бунақаси кетмайди! У келиши шарт! Демак, сен уни астойдил таклиф қилмагансан! Мен судья билан алоқамни яхшилаб оларман, девдим-да. Манави бе-маза юбилейингдаги телбаликни лоақал унинг ишти-роки жиндайгина безар эди!..

– Бемаза юбилей? – кўзларига ёш олди Бертранда. – Бизнинг тўйимиз ҳақида шундай дейишга қандай тилинг борди? Ҳа-ай, Мартен, сен ўқимишли кишига айландинг, одам танидинг, жаҳон кездинг, энди юртимиз урф-одатларини назар-писанд қилмаслигинг мумкин, лекин бари бир... Бугунги маросим менга ширин дамларимизни эслатади, энтикаман, ўша пайт-лари сен бўлакча эдинг, муштипар хотинингни оёқ учида кўрсатмасдинг...

Мартен қаҳ-қаҳ урди, унинг бу кулгиси жоҳилона ва заҳарли эди.

– Тўппа-тўғри, лекин хотингинам ҳам менга бунчалар бош эгмасдилар-да!.. Ўлсам ҳам эсимдан чиқмай-дики, ҳатто менга тез-тез...

– Қўя қол, Мартен! – ёлворди Бертранда. – Кел, мени хижолат қилмагин...

– Эсимга тушса... ҳаммасига чидаганимни қара, эшак бўлиб юрган эканман-да... Энди у кунлар ўтиб кетди... Энди мен бошқача одамман, сен ҳам ўзгардинг... Бари ўрнига тушди ва бинойидай оилага ай-ландик.

– Ана шуни айтгин, жоним, – жонланди аёл.

– Бертранда!

– Лаббай, Мартен.

– Сен ҳозир судьяникига қайтиб борасан. Шундай таклиф қилгинки, келишга қатъий ваъда берсин. Аммо билиб қўй: агар келмаса, сени шундай дўппослайманки!..

– Худди айтганингдай қиламан, – деган Бертранда дарҳол судьянинг уйига чопқиллади.

Хотинини зириллатганидан мамнун Арно дю Тиль унинг ортидан қараб қоларкан, ҳузур билан керишди, кўксини тўлдириб нафас олди-да, ҳеч кимдан ҳайиқмайдиган ва тўгараги тўкис бойваччадай такаббуруна кўз қисиб қўйди.

Шу тобда у ўзига шунчалар бино қўйгандики, кимсасиз кўча томонга қарагани ҳам йўқ, инчунин, шу жазирамада тентираб юрган қўлтиқтаёқли ўткинчига назари тушмади.

Уни кўриб, йўловчи тўхтади:

– Маъзур тутасиз, биродар, қишлоғингизда овқатланиб, дам олгудай таверна йўқмикан?

– Бу ерда бунақа жой йўқ, – истар-истамас жавоб берди Арно. – Сиз икки мил наридаги Риэга боринг, қовоқхона бор.

– Яна икки мил юраманми? – бош чайқади нота ниш киши. – Ҳозирнинг ўзидаёқ оёқда зўрға турибман, агар кўнгилдагидай ётоқ ва тотли егулик топилса, нақд бир пистоль¹ тўлардим.

– Нақд бир пистоль! – Арно дю Тилнинг нафси ҳакалак отди, нега десангиз, у пулнинг номини

---

¹ Пистоль – қадимги испан олтин тангаси, икки эскудога баробар. XVI–XVIII асрларда соф олтиндан зарб этилган, аввал 6,20 грамм вазнда бўлиб, 1786 йилдан 5,92 граммга туширилган. Пистоль XVIII асрнинг охирида муомаладан чиқарилган. (Таржимон изоҳи – Р. У.)

эшитса, ўзини томдан ташларди. – Бўпти, меҳмон экансиз, уйимизнинг бир бурчагидан сиз учун жой топамиз-да. Энди егулик масаласига келсак, бугун тўйимизнинг юбилейини нишонлаш учун меҳмонларни чорлаганмиз, зиёфатга сизниям таклиф этамиз. Маъқулми?

– Албатта, маъқул-да!

– Ундай бўлса келишдик, бир пистоль – сиздан, бошқаси – биздан.

– Мана, олдиндан тўлайман, ола қолинг!

Арно дю Тиль тилла тангани олиш учун ўрнидан кўзгаларкан, юзини яшириб турган шляпасини кўтарди.

Уни кўриб ҳайратланган йўловчи бир сапчиб олди:

– Жияним! Арно дю Тиль!

Унга қараб Арнонинг рангидан қони қочди, аммо дарҳол ўзини тутди.

– Жиянингиз? Сизни танимаяпман. Кимсиз ўзи?

– Танимадинг? Онангнинг акасиман-ку, ўз тоғанг, қартайган Карбон Баррони танимай қолдингми? Бутун оиламизни, мениям қанча оворайи сарсон қилдинг-ку, бадбахт!..

Арно сурбетларча ишшайди:

– Қасам ичаманки, таниганим йўқ!

– Қанақасига? Йўлингга термилавериб, ахийри, ўлиб кетган шўрлик синглимни ўн йил бурун Сожьясга ташлаб қочган сен эмасмидинг? Ҳалиям мени элаганинг йўқми, баттол? Мен эса сени дарровда таниб олдим.

– Ақлим етмай қолди, тақсир, сиз нима демоқчисиз ўзи? – заррача тап тортмади каззоб. – Мен мутлақо Арно эмасман, исмим – Мартен-Герр, юртимни Сожьясмас, Артиг дейишади, қишлоқдаги мўйсафидлардан сўранг, шу ерда тугилганимни тасдиқлайдилар. Манави алжирашларингизни рафиқам Бертран-

да де Ролль ва қариндошларим ҳузурида такрорлагу-
дай бўлсангиз, устингиздан росаям кулишарди-да.

– Рафиқа? Қариндошлар? – талмовсиради Карбон Барро. – Илтифотингиз билан... наҳотки, янглишган бўлсам?.. Бундай бўлиши ақлга сиғмайди... Шунчалар ўхшаяпсизки...

– Ахир, ўн йил ҳазилакам муддат эмаски, – унинг сўзига от солди Арно, – қартайиб, кўзингиз хира тортгандир-да. Яқинларим ҳализамон келиб қолишади, гаплашасиз, ўзлари айтишади.

– Бўпти, шундайдир-да! – Карбон Барро адашганига иқрор бўла бошлаганди. – Бўлиб тураркан-да... Лекин бир гапни бутун оиламиз номидан айта оламанки, жияним ўзиям учига чиққан қаллоб эди! Ўзимча ҳукм қилганманки, ҳалигача унинг тирик юриши даргумон: аллақачон осиб ўлдиришган бўлса керак!

– Шундай деб ўйлайсизми? – Арно дю Тиль ақалли киприк қоққани йўқ.

– Ўйламайман, ҳурматли Мартен-Герр, дорга тортилганига ишончим комил!.. Бечора онаизорининг қонли кўз ёшларини кўрарканман, дунёдан бўйдоқ ўтаётганим учун ўзимга минг-минг бор таҳсин ўқирдим ва шунақанги фарзандларнинг боридан йўғига шукур қилардим.

Арнонинг олғир томири яшин тезлигида ҳаракатга келди: «Зўр-ку! Демак, бу тоға бўлмиш бефарзанд бўлса, меросхўриям йўқ экан-да!»

– Нега ўйланиб қолдингиз, метр? – сўради Карбон тоға.

– Хаёлимга бир гап келди-да, – деди Арно суллоҳлик билан. – Сиз бефарзандликка шукур қилсангиз-да, аслида болангиз, лоақал, ярамасроқ бир жиянингиз бўлишиниям хоҳласангиз керак. Ҳар ҳолда қариндошки, меросхўр бўларди, мол-мулкингизни унга васият қилардингиз...

– Мол-мулкимни дейсизми?

– Албатта, муҳтарам Барро! Ахир, тилла тангани сариқ чақадай харжлайдиган сиздай инсон камбағал-қашшоқ эмасдирсиз? Ўйлайманки, сиз айтган ўша Арно ворисликка яраб қоларди. Жин урсинки, шу тобда ақалли вақтинча бўлсаям Арнога айлана олмаслигимдан армонда ўтирибман-да!

– Арно дю Тиль ростакамигаям меросхўрим бўлиши мумкин эди, – бош ирғади Карбон Барро. – Лекин менда тишга босгудай мероснинг ўзи йўқ ҳисоби... Тўғри, ҳозир бир пистоль тўлай оламан, чунки жудаям чарчадим, қорним оч. Аслида эса картмоним хувуллаб ётибди...

– Ие!.. – ишонқирамади Арно.

– Менга ишонмаяпсизми, метр Мартен-Герр? Ихтиёрингиз... Дарвоқе, буни аниқлаш мушкул эмас: ҳозир мен Лионга кетяпман, у ерда судлов палатасининг раисига учрайман. Унинг қўлида ўттиз йил суд пристави бўлиб хизмат қилгандимки, умримнинг охиригача истиқоматгоҳ ва таъминотим масаласини зиммасига олди. Киссамдаги йигирма беш тиллани қарзларимни узиш ва сафар харажатини қоплаш учун худди ўша одам жўнатганди. Хуллас, мендан қоладиган мерос арзимайдики, Арно дю Тиль... башарти, ҳаёт бўлсаям сира қизиқмасди. Шу боис...

– Ҳадеб жаврайверманг! – жеркди ҳафсаласи пир бўлган Арно. – Нима, хотимаси мужмал чўпчакларингизни эшитишдан бўлак ишим йўқми? Ўша пистолингизни чўзинг-да, хоҳласангиз, уйга киринг, қоринни тўқлаб дам оласиз – орамиз очиқ бўлади. Бунча кўп, узундан-узоқ гапнинг керагидан даркори йўқ, тақсир!

– Ўзингиз сўрадингиз-ку, иннайкейин айтдим-да!

– Бўпти-бўпти... Ана, меҳмонлар ҳам ташриф буюришмоқда, уларни кутиб олишим керак... Сиз тор-

тинмай кириб бораверинг, мен сиз билан етаклашиб юролмайман...

– Кўриб турибман, – тўнғиллади Карбон Барро ва ичкарига йўл олди. У бир зумда феъли айниган мезбоннинг гўрига гишт қалаб борарди...

Уч соат ўтди. Дарахтлар кўланкасидаги стол тева-рагида таклиф этилганлар жамулжам. Ҳол-жонига қўймай икки карра айтилган судья давранинг тўрида қўр тўкиб ўтирибди. Ўткир шароб тўла қадаҳлар устида узундан-узоқ тилаклар, кексалар оғзида – ўтмиш, ёшлар – келгуси орзуларни тилдан қўйишмайди. Карбон Барро суҳбат имкони боис амин бўлдики, мезбоннинг исми чиндан ҳам Мартен-Герр ва артигликларнинг ўз одами экан.

– Мартен-Герр, – дейди меҳмонлардан бири, – икковимизга ҳарф танитган августин роҳиби оғойи Хризостом эсингдами?

– Бўлмаса-чи! – жавоб қайтарди Арно.

– Анави-чи, ошна, – сўрайди бошқаси, – музофотдаги биринчи мушакбозлик худди сенинг тўйингда бўлганди, ўшаниям эслайсанми?

– Кечагидай ёдимда турибди...

Сохта Мартен гўё ширин ёшлик эсдаликларини тагин ҳам жонлантирмоқчидай ёнида гул-гул яшнаб ўтирган хотинини маҳкам қучди.

Кутилмаганда унинг ортидан амирона савол эшитилди:

– Хотирангиз шунчалар зўр экан, агар ҳеч нимани унутмаган бўлсангиз, қаранг-чи, балки мен ҳам эсингизда бордирман?

34. АДОЛАТНИНГ ДУМИ ХУРЖУНДАМИ?

Кўндаланг саволнинг соҳиби эғнидаги долчинранг плашини ечиб, юзига тушиб турган кенг соябонли шляпасини бошидан олди. Ширакайф меҳмонлар олдида уст-боши багоят башанг, қадди-қомати келишган қиличдай бойвачча пайдо бўлди. Унинг нарироқда қолган хизматкори икки аргумоқнинг тизгинидан тутиб турарди. Ҳурмат юзасидан ҳамма ўрнидан туриб, ҳайрат ва қизиқиш билан қараб қолди.

Ёлғиз Арно дю Тилгина афт-ангори мурда тусини олган кўйи ўрнидан қимирлай олмасди.

– Ёпирай! – шивирлади у саросималаниб. – Виконт д’Эксмес-ку!

– Ие! – момақалди роқдай гулдуреди Габриэль. – Сиз мени танидингизми?

Арно сувдан қуруқ чиқиш имкониятини тусмоллаб кўрди-да, ўша ондаёқ ўзини ўнглаб олди.

– Албатта, – жавоб қилди у имкон қадар дадил бўлишга тиришиб, – албатта танидим. Сиз виконт д’Эксмес эканингизни биламан, де Монморанси жанобларига хизмат қилган кезларимда Лувр саройида кўп кўрардим. Лекин коннетабль қўлидаги хокисор бир мулозим сиздай аслзоданинг эсида қолиши мумкинлигини хаёлимгаям келтиролмасдим.

– Ўшанда бирйўла меням хизматимда бўлганингизни унутиб қўйибсиз-да!

Арнонинг юзида чексиз ҳайрат кўринди:

– Ким? Менми? Маъзур тутасиз, монсьеър, сиз қаттиқ янглишяпсиз!

– Янглишмаганимга шунчалар ишончим комилки, – пинагини бузмади Габриэль, – шу даврада ўтирган Артиг судьясидан дарҳол сизни ҳибсга олиб, турмага жўнатишини сўрайман! Энди тушунарлими?

Зиёфат столи устидан пашша учса эшитиларди. Таажубда қолган судья Габриэлнинг ёнига келди. Биргина Арно ўзини йўқотган эмас.

– Билсам бўладими, виконт, сизнингча айбим нима ўзи?

– Айбингиз шуки, – овозини кўтарди Габриэль, – сиз товламачилик билан яроқбардорим Мартен-Геррнинг ўрнини эгаллагансиз, катта хиёнатга қўл уриб, унинг номини, мол-мулкни, хатто хотинини ҳам ўзлаштириб олгансиз. Сиз қаллоблик қилиб, у билан икки томчи сувдай ўхшашлигингиздан ғаразли мақсадда фойдалангансиз.

Габриэлнинг дона-дона сўзлари аниқ ва тушунарли эдики, меҳмонларни ваҳима босиб, бир-бирларига бақрайиб қолишди.

– Ие, бу қанақаси бўлди? – гўлдирашарди улар. – Мартен-Герр энди Мартен-Геррмасми? Қишлоққа шайтон ораладими? Ишқилиб, бу жодугарнинг афсуни эмасмикан?

Арно дю Тиль ҳам анойилардан эканми? Унинг ҳар балога ақли етади: ўша лаҳзадаёқ дарҳол қарши зарба бериши зарурлигини, шу билан ҳали иккиланиб турганларни ўзига оғдириб олиши мумкинлигини тушуниб етди. Темирни қизигида босиб, хотинини чақирди:

– Бертранда! Ахир сен ўзинг айта қолгин-чи, мен эрингманми-йўқми?

Кўрққанидан нафас ололмаётган аёл ҳеч нима дея олмасди. Унинг кўзлари катта-катта очилиб, бир Габриэлга, бир Арнога жавдирарди, холос. Лекин Арно дю Тилнинг дўлайган муштини кўргач, кўнглидаги иштибоҳларнинг барини унутиб, сохта эрнинг бағрига отилди:

– Азизим, Мартен-Герр!

Бу нидо меҳмонларнинг эсини ўрнига келтирди ва ҳамма виконтни хушламай шивирлашга тушди.

– Хўш, тақсир, – голибона кеккайди Арно дю Тиль, – мана аёлимнинг, яқинларим ва дўстларимнинг шоҳидлигини эшитдингиз, ҳалиям бемаъни айбловингиздан кечмайсизми?

– Кечмайман!

– Бир оғиз гап! – ўртага суқилди Карбон тоға. – Мен билдим: агар ёруғ оламда бунга икки томчи сувдай ўхшайдиган яна бир киши бўлса, тасдиқлайманки ё униси, ё буниси менинг жияним Арно дю Тиль бўлиб чиқади.

– Шукурки, сизни бизга Парвардигорнинг ўзи етказди! – деди Габриэль қарияга қараб: – Демак, мана-ви кимса сизнинг жиянингизми, танидингизми?

– Аниқ тасдиқлай олмайман, лекин онт ичиб айтаманки, агарда ҳозир ечилмаётган жумбоққа қандайдир ҳийла-найранг аралашган бўлса, унда жиянимнинг қўли борлигига кафилман!

– Эшитяпсизми, судья жаноблари? – деди Габриэль. – Айбдор ким эканидан қатъи назар, бу ерда жиноят содир этилгани аниқ.

Арно беписанд кулди:

– Менинг қилвирлигимни фош этадиган ўша шахснинг ўзи қаёқда? Яшириниб олганми? Аввало, у билан юзлаштирмайсизларми? Қани, униям топинглар, кейин айбдор қилинглар-да!

– Яроқбардорим Мартен-Геррни менинг буйругим билан Риэга соқчилар кузатувида олиб келишади, – деди Габриэль. – Жаноби судья, мен граф де Монтгомери, қирол зоти олийлари гвардиясининг собиқ капитани бўламан. Кўрдингизки, мени айбдор ўзи таниди. Даъвогар сифатида уни ҳибсга олишингизни ва авахтага солишингизни талаб қиламан. Ҳар икки

гумондор қўлга олингач, ким оқ, ким қоралигини аниқлаш қийинмас.

– Тўппа-тўғри, жаноби олийлари, – дея Габриэлни қувватлади судья. – Мартен-Геррни турмага оборинглар!

– Модомики, шундай қилиш зарур бўлса, қамоқхонага ўз ихтиёрим билан боравераман, – гўлдиради Арно. – Худога шукурки, ҳеч қандай айбим йўқ... Азиз ва покдомон дўстларим, – дея у меҳмонларга юзланди уларни ўз тарафига оғдириш учун, – мана шу таҳликали дамларимда сизнинг олижаноб ва ҳаққоний гувоҳлигингиз жонимга оро киради. Ахир, мени кўриб-билиб юргансизлар, яхши танийсизлар, шунақамасми?

Унинг сўзларидан мутаассир меҳмонлар чувуллашди:

– Худди шундай, Мартен, биздан кўнглинг тўқ бўлсин!

Бертранда беҳуш йиқилди.

Саккиз кундан кейин Риэ шаҳар трибуналида суд жараёни бошланди. Бу ҳеч қачон адлия фаолиятида учрамаган, ғоят чигал ва гайриоддий топишмоқ эди!

Муаллиф таъкидлашни истайдики, орадан уч аср ўтди, лекин ҳалигача бунақанги жиноят бошқа содир бўлгани йўқ, инчунин, бу мавзу бизнинг замондошларни ҳам қизиқтиради, албатта.

Гарчи, Риэ судьялари жуда билимдон бўлсалар-да, агар Габриэль де Монтгомери аралашмаганида, ушбу жумбоқни ҳал этолмасдилар.

Аввало, Габриэль шунга эришдики, унинг қатъий талабига кўра иккала судланувчи энг ҳал қилувчи фурсатгача юзлаштирилгани йўқ. Улар якмама-якка сўроқ қилинди: Мартен-Герр билан Арно дю Тиль мутлақо кўришмадилар.

Кенг ва узун плашга бурканган Мартен-Геррни Бертрандага, Карбон Барро тоғага, қўшниларга рўпара қилишди. Ҳамма уни таниди: ахир бу Мартеннинг

ўзгинаси, қадди-қомати, юз-кўзи ўша-ўша, ҳеч қандай хато йўқ. Бироқ Арно дю Тилни ҳам дарҳол таний қолишди-да... Бақир-чақир бошланди, ҳаммининг боши қотган, лекин ҳақиқатни аниқлашнинг уддасидан чиқолмасдилар.

Ҳа-да, Арно дю Тиль билан Мартен-Герр иккови эгизаклар мисоли қуйиб қўйгандай ўхшаш бўлгач, уларнинг фарқини ким ҳам топа олсин!..

Ёшлик чоғларини эслаганда, Арно ва Мартен тилга олган воқеалар, саналар, исмлар ўзаро монанд бўлиб, бир-бирига аниқ мос тушарди.

Арно ўз сўзларининг ашёвий далили ўрнида Берtrandанинг мактубини, оилавий ҳужжатлар ва никоҳ узугини тақдим этди. Мартен эса Арно уни Нуайонда дорга осдиргач, никоҳ узуги билан ўзига тегишли қоғозларни ўғирлаб олганини исботлашга унади.

Буларнинг бари иштибоҳларни бартараф этиш ўрнига судьяларни боши берк кўчага киритиб қўйди. Сўроқ пайтидаги бир томоннинг жавоб ва далиллари қанчалик аниқ ва ишончли бўлса, унга қарши тарафники ҳам ўшандай бенуқсон эди. Иккисининг бир-бирини айблаб айтганлари ҳаққоний, самимий ва бегараз экани ошкора сезилиб турарди. Энди бу жумбоқни батамом еча оладиган қандайдир одатдан ташқари далилларни ишга солмаса бўлмасди.

Габриэлнинг таклифи билан суд раиси Арно ва Мартенга ягона савол берди:

– Ўн икки ёшингиздан то ўн олтига киргунингизга қадар қайда яшагансиз?

Таажубки, иккисининг жавоби яна бир хил эди:

– Бискайяда¹, Сен-Себастьяндаги қариндошимиз Сансининг уйида.

Санси суд залида эди, жавобларни тасдиқлади:

---

¹ Бискайя – Испаниядаги вилоят.

– Тўппа-тўғри, худди шундай бўлган.

Габриэль унинг ёнига бориб, қулоғига нимадир деди. Санси жилмайди-да, Арнога қараб бискайяликлар шевасида савол берди. Арнонинг ранги ўчиб, тили калимага келмасди.

– Бу қанақаси? – сўради Габриэль. – Сен-Себастьянда тўрт йил истиқомат қилган одам маҳаллий лаҳжани билмаслиги мумкинми?

– Эсимдан чиқиб кетган-да, – минғирлади Арно.

Ушбу синовдан Мартен-Герр ҳам ўтказилди, албатта. Аммо у Бискайя шевасида камида чорак соат гапирдики, Сансининг боши кўкка етди, бошқаларнинг оғзи очилиб қолди.

Бу ҳақиқатга ойдинлик киритган биринчи далил эди ва ортидан иккинчиси ҳам топилдики, униси янада аниқроқ ва ишончлироқ бўлди.

Мартен-Геррнинг артиглик тенгқурлари унинг коптоқда чаптастлигини ҳавас билан оғзиларидан бол томиб эслардилар. Сохта Мартен эса қайтганидан буён коптоқдан муттасил ўзини четга тортиб, ўнг қўли ярадорлигини баҳона қилаверарди. Асл Мартен-Герр бу таклифга бажонидил рози бўлди ва айнан судьялар кўз ўнгида энг моҳир ўйинчиларни ҳам доғда қолдирди. Аммо у майдонга плашга бурканган ҳолда тушди-да, шериги келтириб берган коптоқни ақл бовар қилмас чаққонлик билан улоқтираверди.

Алалоқибат, Арно дю Тиль судьялар ва жамоатчилик наздида батамом ерпарчин бўлди.

Бўй бобида Арно ва Мартен баб-баравар эдилар. Бироқ Габриэль синчковлик билан икир-чикир тафсилотларғача кавлаштиравериб, бир нарсанинг тағига етди: яроқбардорининг оёқлари (тўғрироғи, ягона оёғи) Арноникидан анчагина кичкина экан.

Артигдаги мўйсафид косиб дарров чақиртирилди, у Мартеннинг олдинги ва кейинги андазаларини судьяларга кўрсатди:

– Тўғри, илгари Мартеннинг оёғи қошиқдайгина эди. Аммо аллақаёқларда йўқ бўлиб кетиб, кейин қайтиб келгач, эсим оғиб қолаёзди, чунки оёқларидан олган янги андазам аввалгисидан нақ уч рақам катта бўлиб чиқди-да...

Асл Мартен соғ қолган биргина оёғини косибга беистихола тутди, ўлчов олинди. Уста иқрор бўлдики, Мартен неча йиллардан кейин дўконга кирган бўлса-да, оёғи ўша-ўша, сираям ўсмаган.

Ана шундан сўнг Мартен-Геррнинг айбсизлигига ҳеч кимда шубҳа қолгани йўқ. Эл наздида Арно жиноятчига айланди.

Бироқ Габриэль бу далиллар билангина қаноатланмасди, у ахлоқий-маънавий томондан ҳам даъво-ни тўла исботлашни хоҳларди.

У Парижга Арно дю Тиль жўнатган деҳқонни топди: ўшанда унга Мартен-Геррнинг ўлими ҳақида миш-миш тарқатишни буюрганди. Деҳқон бор гапни судьяларга оқизмай-томизмай айтиб берди.

Бу гувоҳдан сўнг Бертранда де Ролль қайтадан сўроқ қилинди. Бироқ Бертранда бояқиш қандай савол бўлмасинки, жонини олган зўравоннинг фойдасига жавоб берарди, холос...

– Эрингиз уйга қайтиб келгач, унинг феъл-атворида бирон-бир ўзгариш сезганингиз йўқми? – сўрашди ундан.

– Албатта, сездим-да, – ортидан дарҳол кўшимча қилди: – Фақат яхши тарафга ўзгарган, жаноби судьялар.

– Аниқроқ айтолмайсизми?

– Мартен аввалда индамас, заифона, кўймижоз эдики, ҳатто уни «эр» дейишга уялган пайтларим

бўлган. Қайтиб келгач, қарасам зарби зўр эркак, асл рўзгорбоши! Энди батамом кўзимни очиб қўйди: илгари роса ҳаддимдан ошганимга, хотиннинг насибаси қулоқ қоқмаслик ва таёқ ейиш эканига иқрор қилди. Ҳозир бирор сўзидан бўйин товламайман, қисқаси, у юрт кезиб қайтгач, ўринларимиз алмашиб, ҳаммаси жой-жойига тушиб қолди.

– Илгарилари Мартен-Герр олижаноб, батавфиқ ва беозор бўлиб, бугунлик кунда дағал, такаббур, ғашга тегадиган одамга айланган, – дея унинг сўзларини тасдиқлашди қишлоқ аҳли. Улар ҳам бу ҳолни Бер-транда сингари Мартеннинг узоқ дайдиб кетганидан деб билишаркан.

Граф Габриэль де Монтгомери сўз олгач, судьялар ва иштирокчилар ҳурмат юзасидан жим бўлишди, ҳамманинг вужуди қулоққа айланди.

У хизматидаги Мартен биттамас, иккита бўлган кезларда вазият ўта чигаллашганини, шу боис, яроқбардорининг хулқидаги ўзгаришларни тафтиш этишга имкон тополмаганини ва ниҳоят, ишқалнинг изига тушганини айтиб ўтди. Шунингдек, бу ҳолнинг тубига етолмасдан Мартен чеккан изтиробларга, Арно дю Тилнинг хиёнатига, бирининг самимиятига, иккинчисининг разолатига тўхталди. Габриэль бу чалкаш ва мавҳум ҳодисага батамом ойдинлик киритиб, сўзининг ниҳоясида айбдорга жазо беришни, бегуноҳнинг эса барча ҳақ-хуқуқларини тиклашни талаб қилди.

У замонлардаги судлов амалиётида айбланувчиларга нисбатан ҳозиргидай инсонпарварлик ва шафқат тамойили қўлланилмасди. Арно дю Тиль ўзига қўйилаётган айблар йиғиндисидан беҳабар. Уни фақат иккита далилгина безовта қиларди: Бискайя шеvasи ва копток ўйини. Шундай эса-да, ўзи берган жавобларни мутлақо ишончли ҳисобларди. Косиб-

нинг гувоҳлигини тушуниб-тушунмагани устига, айна саволларга Мертен-Герр қандай жавоб қайтарганини ҳам билмасди.

Бинобарин, адолат ва мурувват ҳислари жўш урган Габриэлнинг таклифига кўра, Арно дю Тиль якунловчи мажлисда шахсан қатнашди ва унинг айблов нутқини тўла-тўқис эшитиб ўтирди. Қаллоб бари бир ўзини йўқотмагандики, судьяларга сўзламоқчи эканини айтди. Уни рад этишганди, фақат Габриэлнинг талаби билангина рухсат беришди.

Арно жуда устакор ва сурбетларча топқир бўлиб, туғма нотиқ эдики, гапга ниҳоятда зеб берди. У терговда калаванинг учини тагин чигаллаштиришга, жонига оро кирувчи мавҳумликни маҳкам тутиб, судьяларни чалғитишга урина кетди. Шу ғаразда жиноий қилмишларини хаспўшлаб, илк болалигидан то шу кунгача кечган ҳаётини аниқ ва муфассал ҳикоя қилди. У дўстлари ва қариндошларига қараб, аксарият аллақачон унутиб юборган икир-чикирлардан таллайгинасини эсга олди. Улар қулоқ солишаркан, гоҳо ўша воқеаларни эслаб, қаҳ-қаҳ отишарди, гоҳо хайрихоҳлик билан оҳ чекардилар.

– Хўш, энди айтинглар-чи, – деди Арно тагдор оҳангда, – агар судлашаётган рақибим хоҳласа, Бискайя шеvasи билан тўп ўйнашни ўрганиш қийин ишми? Граф де Монтгомери жанобларидан сўрагим келадики, гўё кимнингдир ҳужжатини ўғирлаб олганимга далил-исбот борми? Ёки менга қарши бир қишлоқи гувоҳлик берди, ўша деҳқон сохта Мартеннинг уруғ-аймоғи эмаслигига ким кафолат беради. Ва ниҳоят, мен қанчадир товон пулини ўзлаштириб юборган эмишман... Билиб қўйингки, камина Артигга келганимда киссамда ўша пулдан неча ҳисса ортиқроқ бойлик бор эди. Бунча маблағни қаёқдан олганим эса

махсус ёрлиқ билан тасдиқланган: бу ҳужжатда олимақом ва қудратли арбоблардан коннетабль Монморанси жанобларининг имзоси ва муҳри турибди.

Арно дю Тиль нутқининг ниҳоясига коннетаблнинг даҳшатли номини шундай ўткирлик билан тиқиштирдик, судьяларни анқайтириб қўйди.

– Илтимос, – деди у, – мен тўғримда ана шу арбобдан сўраб-суриштириб кўринг ва ишонаманки, олган жавобларингиз покиза номимни тиклашда асқатади.

Алқисса, бу қилвир кимса бор ўткирлигини харжлаб, айбловларни инкор этаркан, беҳад жўшқинлик билан тўлиб-тошиб сўзладик, судьялар тагин ҳам довдираб қолишди.

Энди бу муттаҳамга қарши энг сўнгги, ҳал қилувчи зарбани бермаса бўлмасди. Габриэль буни хоҳлама-са-да, шунга қарор қилди.

У суд раисининг қулоғига шивирлади: раис Арно дю Тилни турмага қайтариб, Мартен-Геррни олиб келишни буюрди.

УЧИНЧИ ҚИСМ

1. ЯНГИ ИШКАЛЛАР ХУСУСИДА

Бу гал Арно дю Тилни Риэда ўзи ётган аввалги камерагамас, трибунал қошидаги ички турмага қамаб, бу ҳолни унга шундай изоҳлашди:

– Анави эгизак рақибингиз сўроқ қилинган, чама-си, судьялар сизни тагин чақиришаркан...

Тулкидай айёр бу олғир ўз вазиятини тарозига солди: нима бўлмасинки, вақтдан ютди! Аммо чуқур ўйлаб кўргач, шунга иқрор бўлдики, вақтдан бўлак заррача ютуғи йўқ. У ҳақиқатни яширишга ҳар қанча уринмасинки, ҳали у ёқдан – ҳали бу ёқдан адолат нури кўринаверарди. Хўп, у коннетабль де Монморансини ишонган тоғи деб билди, унга суянди, лекин унинг судга келиши, калон обрўси билан бир чақимчининг жирканч қилмишига қалқон бўлиши ақлга сиғмайди-да. Бунга шак-шубҳа йўқ!

Шу боис, Арнодаги бояги қувончлар ўрнини ғурбат эгаллади. Энди Арно дю Тилга ойдайд равшанки, аҳволи асло ҳавас қиладиган эмас. Шунинг учун ҳам уни ўз қамоқхонасига қайтариш учун киришганда, руҳи батамом тушиб кетганди. Бундан чиқдики, суд Мартен-Геррни сўроқ қилган, Арнони чақиришни лозим кўрмаган! Бу ҳам юракка яна бир қайғу!

Лекин ўта зийрак Арно дю Тиль пайқадидики, бу сафар келган соқчи аввалгиси эмас, янги эди.

Бу ўзгаришнинг сабаби нима? Назорат кучайтириладими? Арно дю Тиль ҳушёр туришга жазм қилиб, йўл бўйи бир огиз ҳам гапиргани йўқ.

Бу ёқда яна кутилмаган «совға»! Уни мутлақо бошқа турмага, бўлак камерага қамашди-да! Айни чоғда аниқ кўриниб турардики, бу ерда кимдир ҳибсда ётганига ҳеч қанча бўлмаган: юмшоқ нон бурдаси, ярим кружка сув, похолли тўшак ва ниҳоят, нимочиқ сандиқдаги эркакча уст-бошлар...

Устаси фаранг Арно соқчи ҳузурида ўзидаги ҳайратни заррача ошкор этгани йўқ. Лекин ёлғиз қолдирилган дамдаёқ ўпкасини босолмади: сандиққа отилиб, ичидагиларни титкилаб ташлади. Унда кийимкечакдан бўлак нарса йўқ эди. Аммо бу либосларнинг ранг-туси, бичими нимаси биландир унга таниш туюлди. Сандиқдан бир жуфт жигарранг нимча ва гаройиб усулда тўқилган панталон ҳам чиқди.

– Ие-ие! Жуда зўр экан-ку! – қувонди Арно дю Тиль.

Кечки пайт камерага нотаниш назоратчи кириб келди.

– Яхши, метр Мартен-Герр! – деди у ва маҳбуснинг елкасига қоқиб қўйди.

– Тинчликми? Нима гап? – сўради Арно бу бемаврид илтифотдан хавотир олиб.

– Гап шуки, оғайни, мушкулингиз хамирдан қил суғургандай осон битаркан-да. Топинг-чи, сиз билан учрашгани ким рухсатнома олди?

– Ҳеч гапдан хабарим йўқ, – тўнғиллади Арно дю Тиль, – қаёқдан билайин? Ким ўзи?

– Хотинингиз Бертранда де Ролль хонимнинг шахсан ўзлари-да. Афтидан, ким ҳақ, ким ноҳақлигига энди ақли етиб, бурнига сув кирганга ўхшайди. Агар мен сизнинг ўрнингизда бўлганимда, уни яқинимга-ям йўлатмасдим!

– Нега энди?

– Нега дейсиз-а! Чунки доим сизни танимаганга солаверади-ку! Мана энди ҳақиқатни тан олиб, тавба қилмоқчи. Негаки, эртага судьялар уни жамоат олдиди бари бир иқрор этадилар-да. Башарти, гапимга «хўп» десангиз, ҳозироқ қувиб солардим.

– Йўқ, ҳайдаманг! Уни кўрмоқчиман. Модомики, рухсат олган экан – кира қолсин.

– Ҳа-а!.. Сиз ўзига хос, кўнгилчан ва самимий инсонсиз-да, лекин... аслидаям ихтиёр ўзингизда.

Нозир шундай деб елкасини қисди ва салдан сўнг Берtrandани бошлаб кирди. Аёл хижолат билан ерга қараб тураверди. Мартен ҳам у сўз бошлашини кутиб, индагани йўқ.

Ахийри, Берtrand армонли уҳ тортиб, ёлвора кетди:

– Э-эҳ, Мартен, Мартенгинам, энди сен мени кечирармикансан?

– Гуноҳинг бор бўлса эканки, мен сени кечирсам, – деди Арно сохта самимият билан, у Мартен-Геррнинг олижаноб қиёфасида эди.

– Ахир мен жудаям қаттиқ адашдим-да! – ихради Берtrand. – Сени танимаганим – кечириб бўлмас айбим! Юртдошларимиз бари, граф Монтгомери, суддагилар – ҳамма менинг эрим сен эканингни, анави одам товламачилигини аниқлашди ва энди менинг кўзим очилди.

– Арно ҳовлиқиб кетди:

– Ҳақиқатни узил-кесил аниқлашдимми, а?

– Худога шукурки, шундай бўлди! Жаноби судьялар ва сенинг хожанг граф Монтгомери бир соатгина бурун муқим айтишларича, ҳақиқий Мартен-Герр, менинг олижаноб ва меҳрибон эрим худди ўзинг экансан...

– Рост гапиряпсанми?! – ранги ўчган Арно унинг гапига от солди.

– Рост! – давом этди аёл. – Бугинамас, улар ҳатто ҳукмга қадар сендан узр сўрашимниям маслаҳат беришдики, мана, рухсат олиб, ёнингда турибман... Албатта, олдинда гуноҳим огир, бироқ бу қўққисдан содир бўлди-да. Иқрорман, Арно дю Тилнинг алдовига лақмалик билан чув тушдим! Аммо Парвардигори олам сиёқ-сумбати, юзи, қомати бир-биридан фарқ қилмайдиган икки бандани яратиб қўйганини мен қаёқдан билайин?.. Афсуски, сенга тегишли узук ва қоғозлар унинг қўлида эди. На ёр-дўстлар, на қон-қариндошлар сираям шубҳаланмадиларки, мен ҳам унинг тузоғига илиндим. Лекин билиб қўйгинки, азиз эржоним, мен ҳамиша фақат сени севганман. Шу боис, ихтиёримдан ташқари содир этилган биргина айбимни кечира қолгин...

Бертранда тин олди, сохта Мартенга кўз тикиб, нима дейишини кутарди. Лекин у «миқ» этмай туравергач, яна дийдиёсини бошлади:

– Иккаламизни юзлаштиришган вазиятни эслагин: эгнингга ўзингникини эмас, бошқача бир қўйлакни кийиб, шалвираган плашга чулғаниб олган экансан. Икки киши бунчалар бир-бирига ўхшаб тургач, айнан ўша плаш остидаги одам ўз эрим бўлиб чиқишини билиб ўтирибманми? Шунинг учун ҳам сени тан олишга журъат этолганим йўқ... Ёлвораман, Мартен, шу гуноҳим учун мендан кўнглинг қолмасин! Ўшанда янглишганимни судьялар айтишди... Ахир, кечира оларсан, а?.. Менга келсак, энди сен билган аёл эмасман, жон-жонингга тегиб кетган жанжалкаш ва серхархаша хотин энди йўқ. Анави падарлаънат Арно дю Тиль мени росаям тавбамга таянтириб, эсимни киритиб қўйди. Минбаъд чизган чизигингдан чиқмайман, ширинтил бўламан, аммо сен ҳам мен билан муомалада аввалги аслингга қайтгин. Агар мени кечиролсанг, буни амалда

исбот қиласан. Ана шундагина вужудингни қандай таниган бўлсам, қалбингни ҳам ўшандай тан оламан!

– Демак, хотиним эканингга иқрормисан? – шошиб қолди сохта Мартен.

– Албатта! Кўз очиб кўрганим фақат ўзингсан, азизим, Мартен-Герр!

Бертрандининг кўзларидан дувуллаб ёш қуйилди-да, Арнонинг оёғига йиқилди. Ҳақиқий эри қошида турганига аёлнинг мутлақо ишончи комил эди-да. Олдинига унинг самимиятига шубҳа билан қараган Арно дю Тиль охирида аёлнинг деганларида тариқча сохтакорлик йўқлигига амин бўлди. «Ҳали қараб тур, манжалақи, – кўнглидан кечирди у, – терингни шилиб олмасамми!» Зоҳирида эса қалби ийиб кетганини намоёиш қилди ва пичирлади:

– Шунчалар кўнгилчанманки, сенга нисбатан ортиқ гина-кудурат сақлашгаям юрагимнинг бардоши етмайди...

Сохта Мартен ҳатто кўз ёшларини сидирган бўлди ва тазаррудаги аёлнинг манглайдан ўпди. Бундан Бертранда яйраб кетди... аммо худди шунинг устига эшик очилиб, нозир кириб келди.

– Ҳа-а, маслаҳат ва муҳаббат! – бобиллади у бир-бирининг пинжига тиқилган иккисига ўқрайиб. – Ўзим-ниям кўнглимга келувди! Э-эҳ, Мартен, беҳаё хўроз экансан-ку!

– Йўғ-е, унақа бўлгани йўқ!.. – гўё хижолат чеккан бўлди Арно ва мамнун ишшайди.

– Бўпти-да, ўзингнинг хотинчанг!.. – илжайди назоратчи. – Мен эса буйруқни бажараман. Вақт бўлди, қани, дўндиқча, энди камерани бўшатиб қўясан!

– Қанақасига?

– Шунақасига...

Бертранда Арно билан ўпишиб хайрлашди ва чиқиб кетди. Унинг ортидан ташқарига йўл олган нозирни сохта Мартен тўхтатди:

– Камерага шам... ё чироқ мумкинми?

– Нега мумкин бўлмасин? Сиз учун тартиб-қоида Арно дю Тилга белгиланганча қаттиқ эмас. Иннай-кейин, хожангиз граф де Монтгомери жуда калон зотлардан экан!.. Унинг ҳурматидан ҳам кўнглингизга қарашади-да! Ҳозироқ шам олиб келаман.

Дарҳақиқат, беш дақиқа ўтар-ўтмас Арнонинг камерасида шам милтираб турарди. У шоша-пиша эғнида бўз уст-бошларни ечиб, Мартеннинг сандиғидаги нимча ва иштонни кийиб олди. Сўнгра эски кийимларини ёқиб, куйиндисини каминдаги кулга аралаштириб ташлади...

2. ЖИНОЯТЧИ ЎЗ АЙБИНИ ЎЗИ ОЧДИ

Аёнки, ўша кеча Арно дю Тиль ухлолмасди ва кўз юмгани йўқ. У похолли тўшакка чўзилиб, шифтга боққанча имкониятларини чамалади, бирма-бир ҳисоблади, сўнги лаҳзада кор келадиган икир-чикирларгача чўтлаб кўрди... Мўлжали шундоқ: охири бор ўзини яна Мартен-Геррнинг ўрнига қўяди, у шу қадар дадил эдики, бунинг ортида ютуқдан умидворлик турибди. Ахир, тасодиф ўзи қўл келгач, унга «ярашган» беорлик панд берармиди? Майли, воқеалар ўз оқимида бораверсин. Арно орадаги тасодиф ва кутилмаган вазиятларни ана шу тарафга йўллаб турса, кифоя-да.

Эрталаб уст-бошига назар солди ва кўнгли тўлди. Сўнгра Мартен-Герр ролига кириб, унга хос юриш-туриш, хатти-ҳаракатларни қанчалик ўзлаштира олганини ўзида синаб кўрди: куйиб қўйгандай Мартен! Қойил қолмасдан илож йўқ: бу нобакорда туғма актёрлик иқтидори бор эди.

Соат роппа-роса саккиз: кечаги назоратчи камера-га граф де Монтгомерини бошлаб кирди. Арно ўзини босиқ ва бефарқ тутса-да, юраги алғов-далғов бўлиб, хаёлидан ўтказди: «Мана энди энг қалтис вазиятдасан! Ё чикка, ё пукка!»

– Салом, бечора Мартен! – сўз бошлади Габриэль.

Арно дю Тилнинг елкасидан тоғ ағдарилди, ахир, граф уни, «Мартен», деди-да! Демак, омад чархпалаги айланмоқда. Демак, Арнога – омон-омон!

– Сизгаям саломлар бўлсин, дарёдил ва бебаҳо жанобим! – у ролга шунчалар киришиб кетгандики, сўзлари бениҳоя самимий чиқди ва бундан дадилланиб қўшиб қўйди: – У-бу янгилик бўлгани йўқми, жаноби олийлари?

– Бугун ҳукм ўқилиши аниққа ўхшайди.

– Худога шукур, ҳайрият-ей! – хитоб қилди Арно. – Ростини айтсам, бу машмаша жонимга тегиб кетди. Демак, энди хавфсираш ва шубҳаланишга ҳожат йўқ, ҳақиқат қарор топади, шундайми?

– Умид қиламанки, шундай, – Габриэль Арнога синчков назар солди. – Бироқ бадкирдор Арно дю Тиль бир балони қўзғамоқчига ўхшайди.

– Наҳотки? Яна нима қилмоқчи ўзи?

– Тағин эски ашуласини бошлаш нияти бор.

Арно қўл силтади:

– Бўлмағур гап! Эй, худо, қанақасига, ахир?

– У оёқ тираб даъво қиляптики, кеча назоратчилар янглишиб, Арнони – сенинг, сени – унинг камерасига қамашган эмиш.

– Ақл бовар қилмайди-ку! – ҳайрат ва ҳаяжоннинг зўридан сапчиди Арно. – Буни қандай исботларкан?

– Гап шундаки, кеча сўроқдан сўнг икковларингни шаҳар турмасига қайтариб обормасдан, суднинг ҳибс-хонасида қолдиришган: тергов чоғи судьялар чақи-

ришлари мумкин экан. Унинг айтишича, ана шунда нозирлар янглишиб, гўё уни Арно дю Тиль деб ўйлаган эмишлар. У ўз чўпчагини ана шу арзимас вазият устига қурмоқчи. Дод-вой билан йиғлагудай бўлиб, мени чақиргани-чақирган.

– Олдига кирдингизми, монсеньер? – Арнонинг ўтакаси ёрилди.

– Тоб-тоқатим борми? У тулкидай айёр, жодугардай афсун қиладики, қўрқаман-да: мениям лаққа тушириши ҳеч гап эмас. Бу муттаҳам ниҳоятда топқир ва ўткир.

Арно дю Тиль сохта ранжиган қиёфада луқма ташлади:

– Бундан чиқдики, жаноби олийлари, сиз уни ҳимоя қиласизми?

– Асло! Аммо иқрорманки, агар у ўзидаги чексиз иқтидорнинг лоақал ярмини эзгуликка сарфлаганда борми...

– Ахир, у қаллоб-ку! – Габриэлнинг сўзини бўлди Арно.

– Уни кўрарга – кўзинг, отарга – ўқинг йўқ эканда! – деди Габриэль танбеҳ оҳангида. – Ваҳоланки, бу ёққа келаётиб, дилимдан бир гап ўтувди: башарти, сен хоҳласанг, уни афв этиш тўғрисида ариза бериш мумкин бўларди...

– Афв этиш?!

– Ҳа-да, бу ҳам бир эзгулик, ахир. Сен фикрлаб кўр, Мартен, кейин жавоб бер.

Арно дю Тиль бир зум сукут сақлаб ўйлаган бўлди-да, қатъий бош чайқади:

– Йўқ, ҳеч қандай афв ҳақида гап бўлиши мумкинмас!

– Бай-бай, Мартен, бунчалик бағритош эканингни билмас эканман! – деди Габриэль. – Наҳотки, шу гапни сен айтдинг? Ахир, куни кеча ўша бадкорга жонинг ачиб, ҳар йўл билан уни қутқаришга ҳозир эдинг-ку!..

– Кеча! Кунни кеча! – гижинди Арно дю Тиль. – Чунки кеча у бир балони бошлаш ниятида эмасди.

– Афсуски, бу гапинг тўғри. Демак, сенингча бу бадбахтни қатл этган маъқулми?

– Ё Парвардигори олам! – Арно қўлларини кўкка чўзиб, жафокаш қиёфасига кирди. – Жаноби олийлари, феълимни яхши биласизки, зулм, интиқом, қон тўкиш менга буткул бегона! Айни лаҳзадаям юрагим сирқираяпти, лекин начора, қатлдан ўзга илож йўқ! Ўзингиз ўйлаб кўринг: агарда шу нусха ҳаёт экан, менинг умримда ором бўлмайди. Ҳозиргина айтдингиз: яна менга тиш қайраб, гўрдагина тузалишини исботлади ва бу билан қалбимдаги шафқатга батамом барҳам берди-да! Йўқ, Арно дю Тиль ўлиши керак!

– Шунақа бўлгач, ўлса ўлар, – деди Габриэль пинагини бузмай. – Дарвоқе, ҳукм қилингачгина ўлади-да...

– Ие, ҳали ҳукм ўқилгани йўқми?

– Энди ўқилади. Айрим чалкашликларгина қолган. Арно шайтонга дарс берадики, кечаги ишончли ва аниқ сўзлари билан судьяларни ҳам эсанкиратиб қўйганди.

Арно ичида фахрланиб олди: «Ўзиям гапга тўн кийдириб юбордим-да!»

Габриэль яна сўз бошлади:

– Мана ҳозир Арно ўлиши зарурлигига мени ишонтириб, истагингни миямга қуйиб қўйдинг. Кеча эса судьялар ҳузурда икки оғиз сўзни қовуштира олганинг йўқ, ўз фойданг учун зиғирчалик далил айтолмадинг. Ваҳоланки, ўзингни ҳимоялашингга тўлиқ имконият берилганди, сен бирортаям айбловни инкор қилмай чайналавердинг...

– Жаноби олийлари, сизнинг қошингизда ўзимни эркин ҳис этаман, суддаги оломон эса мени қўрқитади. Иннайкейин, шуниям айтиб қўяйки, бу иш тафси-

лотларидан судьялар мендан яхшироқ хабардор экан. Лекин бари бир ақлим етиб турибдики, улар билан гаплашганда тиш-тирноқни ишга солмаса бўлмайди, шекилли. (Даъвогар суст бўлса, қози муттаҳам-да.) Бунга энди ақлим етди, қанийди, ишимни бошқатдан кўришса!

– Унда сен нима қилган бўлардинг?

– Нима қилардим, сираям тилимни тийиб ўгирмасдим-да!.. Билиб қўйингки, ўша Арно дю Тилнинг важ-карсон ва ҳийла-найранглари чиппакка чиқариш, хамирдан қил суғургандай жўнгина!..

– Наҳотки, жўнгина бўлса?

– Маъзур тутасиз, жаноби олийлари, аммо унинг заифоналигини ўзидан яхшироқ биламан. Агар истиҳола қилмаганимда, судьяларга шуни очиқ-ойдин айтиб берардимки... Менга бундан осонроқ иш йўқ... Бўпти, қулоқ солинг энди...

Ана ундан сўнг Арно дю Тиль тилига эрк бериб, суддаги гапларини ўзи инкор қилди-қўйди. Ўзи яратган бу жумбоқ устидан туманни ҳайдаб, ҳақиқатни равшан кўрсатди. Арно Габриэль ҳузурида икки тақдир китобини муфассал очди: бири – покдомон, бири – каззоб, зеро, сувга мой аралашмаганидек, бу икки қисматни ҳам бирлаштириш мумкин эмасди. Хулласи калом, кечагина суд залида ўзи қурган ёлғон кошонани бугун ўз тили билан батамом вайрон қилди.

У сўзига шундай якун ясади:

– Менимча, бундан ортиқ гапнинг ҳожати ҳам йўқ. Фақат шунисидан армондаманки, бугун айтганларимни судьялар эшитганлари йўқ-да.

– Нега энди? – эътироз билдирди Габриэль. – Улар сени эшитиб туришганди.

– Қанақасига?

– Ана, ўзинг кўр.

Камера эшиги очилди-да, довдираб эси оғаёзган Арнонинг устига раис ва икки судья бостириб киришди. Арно Габриэлга бақрайди:

– Тушунмаяпман, нима гап ўзи?

– Гап шундаки, Мартен-Герр бояқишгинам тортинчоқлиги туфайли яна оғзидан гапини тушириб юрмасин деган ҳадикда бу ёққа судьяларни таклиф этгандим: улар сенинг ҳозирги ўта асосли ва ҳал қилувчи нутқингни тўла тинглашди.

– Жудаям соз бўпти-да! – оғир юқдан халос бўлгандай енгил тортди Арно дю Тиль. – Сиздан ўла-ўлгунимча миннатдорман, жанобим.

Сўнгра судьяларга юзланиб, мушфиқона оҳангда сўради:

– Ҳозирги сўзларим менинг ҳақлигимга сизларни ишонтирганидан умид қилсам бўладими?

– Шак-шубҳа йўқ! – деди раис. – Далилларингиз бизни тўла-тўкис ишонтирди.

– Ҳайрият! – қарсак чалди Арно.

– Лекин, – давом этди суд раиси, – бизда бошқа бир далил ҳам бор: кеча маҳбусларни жойлаштиришда хатога йўл қўйилган. Аниқроқ айтсам, Мартен-Геррни сиз ётган камерага олиб киришган, сиз эса, Арно дю Тиль, айна дамда Мартеннинг жойида турибсиз.

– Нима? – минғирлади Арно ва Габриэлга юзланди: – Сиз нима дейсиз, жаноби олийлари?

– Қулоқ солинг! – шартта кесди Габриэль. – Мен Мартеннинг айбсизлиги ва сизнинг айбингиз ҳақидаги аниқ иқрорни ўз оғзингиздан эшитмоқчи эдим. Сиз шунчалар манфурсизки, ана шу истагим йўлида ҳеч қачон ўзимга эп кўрмайдиган жирканч ишни қилишга мажбур бўлдим. Лекин нақадар доғули нусха эканингизни кўриб-билгач, англадимки, сиздайларга қарши жангда ҳар қандай қуролдан ўқ отиш мумкин,

зеро, ёлгончини фақат ёлгончигина ўлдира олади. Менинг бу мушкулимни ахийри ўзингиз осон қилдингиз: разолатингизнинг ўзи сизни қопқонга солди-қўйди!

– Қопқон? – жириллади Арно. – Ҳали менга қопқон қўйган эдингизми?! Аммо унутманг, монсеньер, сиз содиқ Мартендан тоняпсиз! Бу ишингиз хато-ку!

– Талвасани бас қилинг! – ўртага тушди раис. – Бу хатони олдиндан режалаштириб, суднинг рухсати билан амалга оширилди, қилмишингиз батамом фош этилган, Арно дю Тиль!

– Агар айтганингиздай, хато олдиндан режалаштирилган бўлса, – бўш келмади доғули, – буйруқ бажарувчи нозирларнинг янглишмаганига ким кафил бўла олади?

– Аскарлар ва назоратчилар шоҳидлик берадилар.

– Улар алдашяпти! – шаллақиликка ўтди Арно дю Тиль. – Мен асл Мартен-Герр, граф де Монтгомерининг яроқбардори бўламан, ахир! Ўзимни суднинг чангалига осонгина топшира қолмайман! Мени ўша қиёфадодим билан юзлаштиринг, икковимизни ёнма-ён қўйинг, ана ундан сўнг ҳукм қилинг: ким – Арно, ким – Мартен, ким – оқ, ким – қора! Сиз бу жумбоқни янаям чигаллаштириш қасдидасиз! Бироқ мен тап тортмайман, доимо айтаманки, асл Мартен-Герр фақат ўзимман! Ҳеч ким буни инкор қилолмайди, бунинг аксини исботловчи инсон дунёда йўқ!..

Бу шармандаликни кўрган Габриэль ва судьялар ночор илжайиб, маъноли бош чайқашарди. Раис унга танбеҳ берди:

– Сизга такрор айтаманки, Арно дю Тиль, Мартен-Герр билан сизни адаштириш эҳтимоли йўқ.

– Қанақасига? – жавради Арно. – Қандай ажрата оласиз? Қай белгига кўра?

Ана шундагина Габриэль ўзини босолмади:

– Ҳозир биласан, аблаҳ!

У қўли билан имо қилди ва камера бўсағасида Мартен-Герр кўринди: плашини ечган, ногирон, бир оёғи – ёғочдан.

– Менинг яроқбардорим Мартен-Герр мана шу бечора бўлади, - таъкидлади Габриэль, унинг ўқдай нигоҳи Арно дю Тилни тешиб юборай дерди. – Худога айтгани бор экан, Нуайондаги сиртмоқдан омон қолди, лекин Каледаги ноҳақ интиқомдан қочиб қутулолгани йўқ, жарга улоқтирилди, майиб бўлди. Аслида бу адолатли қасос бўлиб, жазога манави нобакор мустаҳиқ этилиши лозим эди. Лекин худо ҳақни ноҳақ қилган эмас: ахийри, ўзи имкон бердики, шармисор ёвуздан бегуноҳ жабрдийдани ажратиб олди.

Арно дю Тилнинг ранги бўзариб, шаштидан тушган ва шалвираб қолган эди, на инкор этишга, на ҳимояга ҳоли йўқ.

– Энди тамом! Адо бўлдим! – деб гўлдиради-да, оёқ остига беҳуш йиқилди.

3. ҚАЛЛОБ ОСИБ ЎЛДИРИЛДИ, МУРДАСИ ЁНДИРИБ ЮБОРИЛДИ

Алқисса, Арно дю Тилнинг паймонаси тўлганди. Суд жараёни ўша ондаёқ янгитдан бошланди: чорак соатдан сўнг ҳукм ўқишнинг фурсати бўлиб, айбланувчи залга чорланди. Муаллиф ўша даврдан қолган архив ҳужжатларидан сўзма-сўз олиб, мазкур ҳукмни қуйидагича баён этади:

«Риэ шаҳар турмасининг маҳбуси, ўзини Мартен-Герр деб даъво қилувчи Арно дю Тилнинг (Сансетта деган номи ҳам бор) терговдаги жавобларига асосан; гувоҳлардан Мартен-Геррнинг, Бертранда де

Роллинг, Карбон Барронинг ва жумладан, граф де Монтгомерининг кўрсатмаларига асосан; аввалига ўз айбини ҳар томонлама инкор этса-да, кейинчалик жинойтларини бўйнига олган судланувчининг иқрорлигига асосан аён бўлди:

номи тилга олинган Арно дю Тилнинг товламачилиги, сохтакорлиги, ўзганинг номини ўзлаштиргани, фаҳш ишлари, талончилиги, шаккоклиги, ўғрилиги фош этилди ва узил-кесил исботланди.

Суд ҳайъати мазкур Арно дю Тилни айбдор деб топиб, ҳукм қилади:

биринчидан, маҳкум Артигдаги маҳаллий ибодатхона олдига жамоат ҳузурида тазарру қилдириш учун ҳайдаб борилсин, бунда у ялангоёқ, ялангбош, кўйлакчан ҳолда бўлади, бўйнида сиртмоқ, қўлида ёнаётган шам билан тиз чўқади;

иккинчидан, худонинг номига тавба қилсин, қиролдан, суд ҳайъатидан, шунингдек, эр-хотин Мартен-Герр ва Бертранда де Роль икковидан ошкора кечирим сўрасин!

Юқоридагилар адо этилгач, маҳкум Арно дю Тиль жаллоднинг қўлига топширилади, жаллод уни бўйнидаги сиртмоғи билан Артиг қишлоғининг барча кўчалари, гавжум майдонлари бўйлаб сазойи қилсин ва Мартен-Герр яшаётган хонадонга олиб келсин!

Шундан сўнг маҳкум дорга осилсин, сиртмоқда бўғилиб ўлгач, жасади ёндириб юборилсин!

Ҳукм Риэ шаҳрида ўқилди.

Июлнинг ўн иккинчи куни, 1558 йил».

Арно ҳам ҳукм шундай бўлишини кутганди: у тунд ва бефарқ ҳолда тинглаб, айбларига иқрор бўлди, жазонинг адолатли эканини тан оларкан, оз-моз тавба ҳам қилди...

Мартен-Герр эса ҳукми эшитиб, ўзининг қўйдаи беозор, ҳалим қиёфасини яна бир бор намойиш этди, яъни кўзларидан шашқатор ёш тўкиб, хунигирён йиғлайверди. Сўнгра бир амаллаб журъат этиб, раисга ўтинди:

– Арно дю Тилни афв этишнинг бир нав чора-иложи топилмасмикан? Мендан сўрасангиз, шўрликнинг хатоларини кечиришга бажонидил шайман.

– Сираям иложи йўқ, – жавоб қайтарди суд раиси. – Негаки, афв этишга фақат қиролимизгина ваколатли, холос. Башарти, суд мурожаат қилган тақдирда ҳам, зоти олийлари асло розилик билдирмайди. Зотан, Арно дю Тиль ўта жирканч ва оғир жинойтларни содир этган.

Саккиз кун ўтиб, қонуний эгасига қайтарилган шинамгина уйча олдига Арно дю Тиль ҳайдаб келинди. У ҳукмга кўра қабоҳатига яраша сазойи қилинди.

Шу куни қатлни кўриш учун Артигга бутун музофотдан томошабинлар оқиб келишганди.

Адолат юзасидан айтамикки, жинойтчи ўз ажалини бошини тик тутган ҳолда қаршилади ва номардликда кечган ҳаётини бир қадар муносиб якунлади.

Сўнгра жаллоднинг карнайдай овози устма-уст уч карра варанглади:

– Адолат қарор топди!

Қатл даҳшатидан ўтакаси ёрилиб, дами чиқмай қолган оломон тарқалаётган ана шу дамларда икки киши мақтулга ачиниб, юм-юм йиғлашар ва унинг ҳаққига дуо қилардилар. Агарда китобхон билишни истаса, марҳамат, бу иккиси Мартен ва Берtrand эди.

Бироқ жонажон ўлканинг ҳаётбахш ҳавоси, қондошлар ва дўстларнинг ғамхўрликлари, алалхусус, меҳрибон Берtrandанинг дилбарлиги сал кундаёқ Мартенни яшартириб юбордики, пешонасидаги ажинлар йўқолиб, лабидан ширин табассум аримай қолди...

Кунлардан бир куни кечки пайт у ишком остида сокин ва саодатли умридан ҳузурланиб ўтирарди. Мартен шунчалар масрур эдики, уйи олдида тўхтаган суворийни, у отдан тушиб, ўзи томонга тез-тез келаётганини ҳам пайқагани йўқ.

Меҳмон бахтдан мамнун Мартенга бир дақиқа завқ билан қараб турди-да, оҳиста ёнига келиб, елкасига шапатилади. Яроқбардор ортига ўгирилиб, уни кўргач, сапчиб ўрнидан туриб кетди:

– Кўзларимга ишонмайман! Бу сизми, жаноби олийлари? Узр, сизни кўрмабман!

– Кечирим сўрамай қўя қол, Мартен, – жилмайди Габриэль, – мен тинчингни бузганимас, тинчлигинга ишонч ҳосил қилиш учун келдим.

– Ундай бўлса, жанобим, менга зеҳн солинг, ҳаммасини тушуниб оласиз.

– Мен худди шундай қилдим-да, – дардли илжайди Габриэль. – Кўрдим. Демак, бахтлимисан?

– Албатта, жаноби олийлари, қушлар – ҳавода, балик – дарёда яйрагандай ҳаловатдаман.

– Жуда соз-да, ахийри, ўзинг орзулаган ором ва тўқлик насиб этибди сенга.

– Рост, бу тўғри... шу боис ҳам мамнунман. Узоқ дарбадарлик, поёни йўқ урушлар ва беҳуда маҳрумиятлардан кейин ўз ҳузур-ҳаловатимниям ўйлашга ҳақли эдим, албатта. Энди тўқлик масаласида... уйга қайтгач, пули беҳисоб бойваччага айланаёзим. Бироқ бунча пул меникимас ва уни ушлаб, қўлимни ҳаром қилишдан жирканаман. Уйимга Арно дю Тиль олиб келган экан, мен эгаларига қайтармоқчиман. Каттагина улуши сизга тегишли товон пули, буни сиз оласиз, жаноби олийлари, қолганини Арно ё ўғирлаган, ё кимдандир олган – бунинг энди аҳамияти йўқ. Ундан судлашув сарф-хара-

жатларини тўлайман-да, ортган қисмини ўлкадаги муҳтожларга тарқатаман.

– Ўзингга ҳеч вақо қолмас экан-да...

– Кечириб қўясиз, жаноби олийлари, сиздай хотамтой хўжайиннинг мулозими беш-ўн танга жамғаради, албатта. Париждан киссаларимни дўмбайтириб келгандим. Берtrandаям камбағал-қашшоқлардан эмас. Хуллас, нолийдиган жойимиз йўқ...

– Аммо умид қиламанки, Мартен, Арнодан олманган бўлсанг-да, мен берган пулни рад қилмассан... Сен содиқ хизматкоримга ўтинаманки, ўша ўн минг эю мукофот ўрнида ўзингда қолаверсин.

– Жанобим! – довдираган Мартен қичқириб юборди. – Ахир, бу жуда катта пул-ку!

– Нима бўпти? Сен ҳам садоқатингни пулга чақишни хаёлингга келтирган эмассан. Йўқ, шундоқ ҳам сендан умрбод қарздорман... Кел, яхшиси, менга дўстларинг тўғрисида гапириб бергин.

– Уларнинг аксарияти оламдан ўтган. Борлари эса мени аввалгидан зиёдароқ яхши кўришади. Айримлари сохта Мартеннинг қўполлигидан ранжиган экан, энди менга қараб огизларидан бол томишини кўрсангиз эди...

– Сенга ишонмай бўларканми, Мартен, – бош ирғади Габриэль. – Лекин хотинингни нега тилга олмаяпсан?

Мартен тараддудланиб, қулоғини қашлаб қўйди.

– Хотинимми? Ҳалиги...

Габриэль безовталаниб сўради:

– Наҳотки, Берtrand яна бошингда ёнгоқ чақаётган бўлса? Феъли ҳалиям ўша-ўшами?

– Сираям унақамас, монсеньер, йўқ, у мени кафтида кўтариб юради. Хархаша-ю жанжалларидан урвогиям қолмаган! Худога шукур! Тангрининг бу марҳаматидан ўзимда йўқ хурсандман. Чақириб улгурмасимдан оқ олдимга учиб келади... Таажжуб!

– Ҳайрият! Ҳалигинда юрагимни увуштириб юбординг-да, Мартен.

– Тўғрисини айтсам, – чайналди Мартен-Герр, – алланечук иштибоҳлардан ҳеч қутулолмайман... Монсеньер, сиз билан очиқ-ойдин гаплашсам майлими?

– Албатта!

Мартен-Герр атрофга олазарак кўз ташлаб, ҳеч ким йўқлигига ишонч ҳосил қилгач, нимовозда гапга тушди:

– Мен сизга айтсам... Арно дю Тилни кечирдимгина эмас, унинг ҳаққига мугтасил дуо қилиб ётибман-да, хўжайин. Менга жуда бебаҳо хизмат қилган: урғочи йўлбарсни – қўйга, алвастини – фариштага айлантириб қўйибди... Шубҳасизки, Арно бошимга кўп кулфатларни солиб, аламларга мубтало қилган... аммо кексайган чоғимда беихтиёр мана бу яхшилиги билан ҳамма гуноҳи кабираларини ювиб, иннайкейин тўнғиз қўпдики, лаънатини кечирмасам бўлмай-диям-да.

Габриэль ўзини кулгидан тия олмасди:

– Гапларингда жон бор. Демак, бахтиёрсан?

– Албатта, холам.

– Мен худди шуни билсам, девдим. Кўнглим хотиржам бўлдики, энди бемалол жўнайвераман.

– Жўнайман? – хитоб қилди Мартен. – Наҳотки, бизни ташлаб кетсангиз?

– Шундай, Мартен. Бу ерда ортиқ қиладиган ишим қолгани йўқ.

– Бўпти-да, қачон йўлга чиқасиз?

– Бугун кечқурун.

Мартен шошиб қолди, уй томон диканглаб бораркан, ҳовлиқиб бақирди:

– Бертранда! Бертранда, бу ёққа қара, тезроқ!

– Хотинингни нега безовта қилипсан, Мартен?

– Мени сафарга ҳозирламайдими, ахир?

– Сираям ҳожати йўқ, сен овора бўлмай қўявер.
– Нега, хоҷам? Мени олиб кетмайсизми?
– Йўқ, сен қоласан.
– Ҳар ҳолда қайтиб келасизми?
– Келаман... лекин яқин орада эмас.
– Қизиқ... хизматкор дегани – хоҷасининг, яроқбардор – рицарнинг изидан қолмасди... Сиз эса мени ташлаб кетмоқчисиз!

– Бунинг арзирли сабаблари бор-да, Мартен.
– Агар сир бўлмаса, айгинг-чи?
– Аввало, ёшинг бир жойга борганда қўйни-қўнжинг бахтга тўлдики, сени ундан маҳрум қилиш ноинсофлик бўлур эди.

– Бу ўринли сабабмас, монсеньер. Менинг энг биринчи инсоний бурчим – сўнгги нафасимгача хизматингизга қойимликдан иборат.

– Бу гапинг учун раҳмат, лекин садоқатингни суистеъмол қилишни виждоним қабул қилмайди. Қолаверса, Каледаги кори ҳол касрига аҳволинг мана бунақа бўлиб қолдики, аввалгидай хизмат қилиш сенга оғир бўлади.

– Тўғри, жаноби олийлари, энди сиз билан ёнма-ён жанг қилишга ярамайман... Аммо энг муҳим топшириқларингизни майиб ҳолимдаям тўрт мучаси бутлардан аълороқ бажара олардим.

– Буни ўзим ҳам биламан, Мартен! Агар учинчи сабаб бўлмаганида, шундай қилишим мумкин эди... Буни сенга шу шарт билан ошкор этаманки, тафсилотларини сўраб-суриштирмайсан ва ҳамроҳ бўлишга уришиб, оёғимга ёпишмайсан!

– Демак, ишингиз ўта қалтис экан-да, монсеньер...

– Тўғри топдинг, Мартен, – жавоб қайтарди Габриэль маъюс ва мағрур оҳангда. – Шу кунга қадар мардлик ва шон-шараф йўлида қон кечиб, шукурки, ном

чиқардим ва огизга туша олдим. Франция ва қирол учун ҳазилакам хизмат қилмадим дейишга етарли ҳаққим бор: лоақал, Сен-Кантен ва Калени эслагин...

– Албатта, монсеньер, – бош ирғади Мартен.

– Ҳозиргача ҳалол ва ошкора жанг қилдимки, зеро, ваъда қилинган мукофотдан қувончли умидим бор эди. Лекин мени алдашди, ваъдага вафо ўрнига... Бугундан эътиборан менга нисбатан ана шгу жиноят учун қасос майдонига тушаман! Илгари жанг қилган бўлсам, ҳозир минбаъд фақат ўч оламан, жазолайман. Франциянинг аскаридан худо буюрган қасоскор-жаллодга айланаман!

Ғамга ғарқ Мартен қўлларини кўкка чўзди:

– Ё Парвардигори олам!

– Ана шунинг учун ҳам бу мудҳиш ва хунук ҳаёт-мамот жангида танҳо ўзим бўламан, сени аралаштиришга ҳаққим йўқ! Мени деб ҳеч ким балога қолмаслиги керак!..

– Наҳотки, сизга мутлақо нафим тегмаса?

– Мени дуо қилиб турсанг, бўлгани... Энди сен билан хайрлашиб, Парижга йўл оламан. У ерда ўша қалтис интиқом кунини кутаман... Умрим бино бўлиб, адолатни ҳимоя қилдим, тенглик учун жангга кирдим: худойим буни кўриб-билиб турганки, ҳақиқат йўлини кўрсатса, ажаб бўлмагай... – у кўкка кўз ташлаб, жиддий тортди ва такрорлади: – Ҳа, ҳақиқат йўлини!..

Ўн дақиқа ўтиб, Габриэль Мартен-Геррнинг оғаларча қайноқ бағридан чиқди ва эрининг чақириғига юғуриб келган Бертранда де Ролль билан ҳам хайрлашди...

4. УСТМА-УСТ КЕЛГАН ИККИ МАКТУБ

Ўта мураккаб суд жараёни яроқбардори фойдасига ҳал этилгач, Габриэль Монтгомери яна ғойиб бўлди: неча ойлар давомида хуфиёна ва сирли ҳаёт кечирди. Уни ҳали у ерда – ҳали бу ерда учратсалар-да, бари бир, Париждан ва саройдан олислаб кетмаганди: оммага қўшилмагани билан ҳамма нарсани кўриб-билиб турарди.

У сарой теварагидаги воқеа-ҳодисаларни синчковлик билан зимдан кузатиб, кўнглидаги адолатли қасоснинг ижроси учун заррача имкониятни ҳис этмаётганди. Чиндан ҳам Габриэль ўзини четга тортганидан буён биргина Като-Камбрези¹ сулҳини айтмаганда, салтанат тақдирига дахлдор бошқа жиддий воқеа бўлгани йўқ.

Коннетабль де Монморанси герцог де Гизнинг зафарларига, эл оғзига тушиб, тобора шуҳрат топаётганига ўлгудай ҳасад қилиб, рақибининг қиролга таъсири ошиб боришидан талвасада қолганди. Ҳайтовур, Диана де Пуатьенинг ҳукмдор ҳузуридаги чексиз нуфузи Монморансига вақтида кор келиб қолди: у салкам зўрлик билан бўлса-да, тилга олинган шармандали шартноманинг қирол томонидан имзоланишига эришди.

Бу тарихий воқеа 1559 йилнинг 3 апрелида содир бўлганди. Битим француз қўшини зўр чиқиб, зафар устига зафар қозонаётган шукуҳли дамларда тузилган

---

¹ 1559 йили апрелда Като-Камбрезида Франция – Англия ва Франция – Испания сулҳ шартномаси имзоланди. Унга биноан Англия Кале шаҳрини Францияга қайтарди, шунингдек, Мец, Туль ва Верден ҳам Франция қўлида қолдирилди. Лекин Франция Италиядаги босиб олган ҳудудлардан воз кечди. Мазкур битим Италиядаги урушларга (1494 – 1559) нуқта қўйди ва Италияни ўз ҳудудига қўшиб олиш йўлидаги Франциянинг иштаҳасига батамом барҳам берди.

эса-да, Франция учун айтарли наф келтирмасди. Мец, Туль ва Верден қалғалари узил-кесил Франция тасарруфига берилди. Кале шахри саккиз йилга Франция қўлида қолдирилди: шу шарт биланки, агар ана шу мухлатда қалға Англияга қайтарилмаса, Париж саккиз йил мобайнида Лондонга олтин ҳисобида саккиз юз минг экюдан товон тўлайди. (Лекин французлар шаҳарни қайтаришмади ҳам, товонни ҳам тўлаганлари йўқ.) Ва ниҳоят, Сен-Кантен ва Гам яна Францияга ўтди, Турин ва Пьемонт худудидаги Паньеролни вақтинча Париж идора қиладиган бўлди.

Айни чоғда Тионвилль, Маринбург ва Гестинни Филипп Иккинчи батамом ўз қаламравига қўшиб олди. У Терауан ва Ивуа номларини харитадан ўчирди-да, қаттиқ оёқ тираб, Буйон шахрини – Льеж епископлигига, Корсикани – генуяликларга, Савойя ва Пьемонтнинг катта қисмини – Филибер Савойскийга мажбуран ўтказди. Хуллас, Франциск Биринчи эришган ғалабаларнинг барини Франция бой бериб қўйди. Бугинамас, Филипп ҳатто Генрих Иккинчининг қизи малика Елизаветага оғиз солди ва герцог Савойскийнинг малика Маргарита билан никоҳланишига ҳам эришди. Буларнинг бари Испания қиролига шунчалар катта манфаат келтирардики, бунақа мўмай ўлжани у ҳатто Сен-Лорандаги ғалабасидан ҳам топган эмас...

Бу шармисорликдан қаҳри қайнаган герцог де Гиз ҳарбий хизматдан шартта этак силкиди. Испанлар муттасил ўттиз йил урушиб эришолмаган ғалабани биттагина имзо билан қўлга киритишганди: бундан де Гизнинг юраги қонга тўлиб, Монморансининг хонлигини, қиролнинг эса лақма ва калтабин эканини ошкора тилдан қўймасди. Лекин герцог де Гизнинг асосли армонлари энди ҳеч нимани ўзгартиролмасди.

Бу сулҳни эшитиб, Габриэлнинг ҳам тепа сочи тикка бўлди ва бундан герцог норози экани қулоғига чалинди. (Ахир у умр бўйи қилган меҳнатини саройдаги қораюраклар фитна-фасоди йўққа чиқарганди-да.) Бошига Кориоланнинг¹ қисмати тушган де Гиздай номдор саркарданинг газабнок руҳияти айна чоғда Габриэлнинг ниятига мутлақо мос келиши мумкин эди, қолаверса, бу мамлакатда Франциск Лотарингский кабилар оз эмасди.

Габриэль бир куни Пре-о-Клер яқинида барон Ла Ренодини кўриб қолди, Авлиё Яков кўчасида танишганларидан буён у билан қайта рўпара келмаганди. Габриэлнинг бунақа учрашувларга хуши бўлмаса-да, бу сафар унинг қошига ўзи борди. Шундоқки, гўё иккиси ўзаро тил топишиш учун яратилгандилар. Уларнинг феълидаги покдомонлик ва жўшқинлик ҳам муштарак. Иккови ҳам серғайрат бўлиб, адолат деган жойда ўзини томдан ташлайдиган инсонлар эди.

Салом-алиқдан сўнг Ла Реноди сўраб қолди:

– Яқинда метр Парэни кўрувдим: демак, энди бизнинг томондамисиз?

– Шундай, лекин фақат қалбим билан, амалдамас.

– Ошкора ва узил-кесил равишда қачон қўшиласиз?

– Сизларга керак бўлганимда. Менга эса сизларнинг керагингиз бўлмайди.

– Катта кетмаяпсизми? – мийигида кулди Ла Реноди.

– Бу гапингиз дворянни ҳайрон қолдириши мумкин, лекин менинг мазҳабдошларимга маъкул тушмайди. Модомики, бизга керак бўлишингизни кутаётган экансиз, билиб қўйинг, ҳозир шунинг айна пайти.

---

¹ Кориолан – қадимги Римнинг илк тарихидаги (эрамиздан аввалги V аср) афсонавий арбоб. У вольсклар (марказий Италиядаги қабилалардан бири) устидан ғалаба қозонганди, лекин ўлжаларни адолатсиз тақсимлашда айблангач, душман тарафига ўтиб кетган ва Римни қамалга олган вольсклар қўшинига қўмондонлик қилган.

– Бирон воқеа бўлдимиз? – ташвишланди Габриэль.

– Бизнинг зиддимизга қандайдир фитна ҳозирланмоқда. Бир зарб билан протестантларнинг барини янчиб ташлашмоқчи.

– Қаёқдан билдингиз?

– Буни яшираётганлари ҳам йўқ. Парламент¹ раиси Антуан Минар Сен-Жермендаги кенгашда ҳаммага эшиттириб, шундай дебди: «Агарда биз Швейцария штатлари андазасидаги республика куни бошимизга тушмасин десак, ҳозироқ шаккоқларнинг додини беришимиз зарур».

– Йўғ-е! Чиндан ҳам «республика» дебдими? – таажубланди Габриэль. – Балки у ана шу тўполонни бошлаш учунгина сўзига ваҳимали тус бергандир?

– Асло! – Ла Ренодининг овози пастлади. – Ростини айтсам, у ваҳимали тус бермаган-да. Ахир биз ҳам жиддий кучга айланиб қолганмиз. Амбруаз Парэнинг назарияси ҳалитданоқ бизга унчалик дадил кўринмаяпти. Биласизки, ўзлари бизни қатъий чораларга мажбур қилишмоқда.

– Унақа бўлса, – барон тарафга эгилди Габриэль, – сизларга ўйлаганимдан барвақтроқ қўшилганим маъқул.

– Айни муддао-ку! – суюнди Ла Реноди.

– Хўп, мен нимага эътибор берсам бўлади?

– Парламентга. Унда протестантлар сони оз бўлса-да (йигирма киши), фавқулодда қудратли арбоблар: Анн Дюбур, Анри Дюфор, Никола Дюваль, Эсташ де ла Порт... Қайсики йигилишда кальвинистларга қарши қақшатқич ҳужум талаб этилса, ана шу мазҳабдошларимиз янги собор² чақириш масаласини

---

¹ Ўрта асрлар Франциясида Париж ва музофотлар суди парламент дейиларди. Олий парламент пойтахтда бўлиб, нуфузи ва ваколат доираси жуда катта эди.

² 1414–1418 йиллари Констанцада, 1431–1449 йиллари Базелда соборлар (католик мазҳабидаги олий руҳонийлар қурул-

кўндаланг қўядилар. Негаки, бундай қурултой Констанца ва Базелдаги соборлар қабул қилган қарорларга асосланиб, диний ихтилофларни ҳал этиши мумкин. Бу талаб ҳақ, демак, мухолифларимиз ҳақиқатга қарши куч ишлатишмоқчи. Биз ҳаммасига шаймиз, сиз ҳам тайёр бўласиз-да.

– Келишдик.

– Париждан кетманг, уйда кутиб турасиз. Керак бўлган заҳоти хабар берамиз.

– Парижда қолишим мен учун осон бўлмаса-да, бўпти, шундай қиламан. Лекин ўйлайманки, узоқ куттирмасангиз керак. Чунки айтганларингизга қараганда, ҳаракат қилишнинг айна вақти келиб қолибди-да.

– Менинг ҳам фикрим шунақа, – бош ирғади Ла Реноди. – Сергак тураверасиз, лекин саросимага тушманг.

Икков хайрлашгач, Габриэлнинг боши қотди: қасосга ташналик боши берк кўчага улоқтириб кетаётгани йўқмикан? Ахир, ҳозиргина мазҳабпарастлар қирғинига ҳам шайланиб бўлди-ку! Аммо интиқом имконияти учрайвермагач, шундай имконни ўзи ахтариб топади-да!

Ўша куни Габриэль уйига кириб борди: Алоизадан бўлак ҳеч ким йўқ, уй ҳувуллаб ётибди. Аниқки, Мартен-Герр энди келмайди, Андре эса герцогиня де Кастро хизматида. Жан ва Бабетта Калега қайтишган, тез орада Сен-Кантенга кўчишмоқчи эмиш...

Габриэль қувончга тўлган энагасига маъюс қараб қолди. Таассуфки, кампиршонинг шодлигини баҳам кўришга саботи етмайди. Негаки, ҳаёт унинг наздида

тойи) бўлиб ўтган. Уларнинг иштирокчилари соборнинг ваколоти Рим папасининг ваколатидан юқори бўлишини ва соборнинг мунтазам чақирилишини талаб қилишган. Лекин бу талаблар ҳаётга татбиқ этилган эмас.

қўрқинчли топишмоққа айланиб бўлдики, йигит бундан даҳшатга тушади, гоҳо эса топишмоқнинг жавобини топишга уннайди.

Кунлар имиллаб, хавотирга солиб ўтаверди. Роса бир ой ортда қолди.

У деярли кўчага чиққани йўқ. Баъзан оқшом чоғлари Шатль атрофида тентираб келарди. Қайтиб уйга киргач, рутубатли хилхона ичида соатлаб қамалиб олади. (Китобхоннинг эсидадирки, қоронғи кечалардан бирида нотаниш йўқсиллар марҳум падарини шу ерга дафн этишганди.)

Габриэль қадр-қиммати топталган кунни эсларкан, беихтиёр қасоснинг андуҳ ва заҳар тўла лаззатини туйрди-да, газаби ловуллаб ёнаверарди. Жин урсин! У мавҳум ниманидир сабр-тоқат билан кутмоқда, қотиллар эса ялло қилиб роҳат-фароғат қўйнида қандини урмоқда! Қирол ҳамон тахт узра талтайиб ўтирибди! Коннетабль аввалгидай халқнинг қонини ичиб ҳузурланади. Диана де Пуатьенинг машғулоти аён: у жиноят-корона тўр тўқийдики, мисоли заҳарли ўргимчак! Йўқ, ортиқ бундай давом этиши мумкин эмас!..

Ана шунақа дамларда Габриэлнинг муштлири дўлаяди, кўкси қонга тўлади ва қиличининг дастасини ушлайди-да, эшик томон отилади... Бироқ гойибдан бир нидо келиб, Диана де Кастронинг номасини эсига солади: «*Ганимингиз ҳатто жиноят устида қўлга тушса-да, уни ўзингизча жазолашга ошиқманг...*». Габриэль бу эзгин мактубни қайта ўқиғач, қиличи яна қинига қайтди, ўзидан норози бўлди ва тагин кутишга... уннади.

Габриэль кабиларнинг тоифаси шундайки, ижронни боғласа-да, раҳбарликка ўқувсиз. Йирик саркарда раҳнамолигидаги қўшин ёхуд отряд билан жангга кирган кезлари Габриэлнинг матонати ҳаминша ҳай-

ратангиз. Лекин бунақа жасоратли ишларга ўзи етакчилик қилолмасди.

Колинъи ва герцог де Гиз қўл остида у жанговар санъатнинг асл қаҳрамонликларини намоён этолганди. Бугун Габриэль ўз олдиға қўйган вазифа буткул бошқача: у испанлар ё инглизлар билан урушмайди, қиролдан ўч олади! Ёнида эса бу қонли интиқомда кўмак берувчи ҳеч ким йўқ. Шундай бўлса-да, Габриэль ўзи уларға қачонлардир катта хизмат кўрсатиб қўйган икки арбобнинг кўмагидан умидвор эди: тақводор адмирал ва шуҳратталаб герцог. Қасоскорнинг ишонган мўлжали шундай: дин-у мазҳаб муҳофазаси учун бошланажак фуқаролар уруши ёки тождорни алмаштириш қутқусидаги давлат тўнтариши. Бу ҳар икки имконият оқибатида Генрих ё ҳалок бўлади, ё тахтдан кетадики, ҳар қандай ҳолда ҳам Габриэль ниятиға етади. Ўша дамғача у кўзға ташланмай туради-да, кейин шартта олға отилиб, қонли қасамёдини адо этади... Мабодо, бу умидларидан алданиб қолса, ундан сўнг худонинг айтгани бўлар-да!..

Бари бир умидлар алдамаслиги ҳам бор гап...

Габриэль 13 июнь куни бирийўла иккита хат олди. Биринчисини қандайдир нотаниш одам олиб келди, соат кечки тўртдан ошганди. У мактубни Габриэлнинг ўз қўлиға бериш тайинланганини айтди ва унинг кўзларига қараб, белгиларига кўра чиндан ҳам граф де Монтгомери эканиға ишонч ҳосил қилгачгина топширди.

Номада мана шулар ёзилганди:

«Дўстим ва оғам!

Соат бонг урди: ҳақиқат кушандалари ўз ниқобини очди. Худо ёр бўлсин! Жафокашлар гултожи – зафарнинг гарови! Ушбу оқшом чоғи соат тўққизда Мобер

майдонидаги II-уйга ташриф буюриб, долчин тусли эшикни топасиз. Бир меъёрдаги узилишни сақлаган тарзда уч бор тақиллатинг. Эшик очилгач, шундай дейишади: «Кирмай қўя қолинг, ичкари жуда қоронги-да», унга сиз айтадиган жавоб: «Ўзим чироқ билан келувдим». Сўнгра сизни пиллапояга бошлашади, қоронгиликда юқорига кўтариласиз ва ўн еттинчи зинада тўхтайсиз. Савол берилади: «Сизга нима керак?» жавоб қайтарасиз: «Адолат!» Кейин бўм-бўш хонага кузатиб, қулогингизга шивирлашади: «Женева», сиз эса «Ҳаёт», дейсиз. Ана ундан сўнг хизматингизга муҳтож кишилар намоён бўладилар.

Кечқурун кўришгунимизча, дўстим ва оғам. Хатни ёқиб юборинг! Сир ва жасорат.

Л.Р».

Габриэль ёниб турган чироқни келтиришни буюрди ва хатни чопарнинг кўз ўнгида куйдириб ташлади-да, ёзма жавоб ўрнига шундай деди:

– Мен бораман!..

Соат саккизга яқинлашганди. Габриэль Ла Ренонинг таклифи ҳақида ўй суриб ўтиргани устига Алоиза герцог де Гизнинг мулозимини бошлаб кирди.

Паж йигит қўмондоннинг ушбу мазмундаги хатини узатди:

«Муҳтарам ва дилхоҳ қуролдошим!

Армияни тарк этиб, Парижга келганимдан буён нақ олти ҳафта ўтиб бўлди. Фақат бекорчихўжалик билан машгулман. Эшитишимча, кейинги кунларда ўз уйингизда экансиз. Ҳалигача сиз билан кўришмаганимизни қандай баҳоласа бўлади? Жамият бутунича фаромушхотирлик ва беандишалик касали билан оғриси, сиз ҳам мендан терс ўгирилиб кетаверасизми? Ўйлайманки, бундай қусур сизга бегона. Келинг! Эрталаб соат ўнда Турнеллдаги қасримда кутаман.

Дўстим, келинг, лоақал, бир-биримизга тасалли берайлик! Ахир, анавилар иккимиз эришган галабаларни йўққа чиқаришди-ку!

Сизни ҳеч қачон унутмайдиган Франциск Лотарингский».

Габриэль унга ҳам боягиндай жавоб берди:

– Мен бораман!

Паж чиқиб кетгач, кўнглидан ўтди: «Жуда соз! Шухратпараст ҳам бош кўтармоқда!»

У ана шунақа умид учқунларига орзумандликда чорак соатни ўтказиб, Мобер майдонига йўл олди.

5. ПРОТЕСТАНТЛАРНИНГ ПИНҲОНИЙ МАШВАРАТИ

Мобер майдонидаги Ла Реноди таклиф этган II-уй Трульяр исмли адвокатга тегишли эди. Халқ орасида бу хонадон даҳрийлар ўрдаси сифатида ёмонотликқа чиққан. Бу бежизмаски, қўшнилар оқшом чоғлари бўғиқ диний хонишларни бот-бот эшитиб қолишарди.

Габриэль хатда тайинланган долчинранг эшикни қийналмай топди ва уч бор тақиллатди. Эшик очилди ва кимдир қўлидан тутиб, шундай деди:

– Кирмай кўя қолинг, ичкари жуда қоронғи-да.

Габриэлнинг жавоби:

– Ўзим чироқ билан келувдим.

– Ундай бўлса, бу ёққа юринг-чи.

Габриэль унга эргашди ва қоронғи пиллапоядан кўтарилиб, ўн еттинчи зинага чиқди.

– Сизга нима керак? – савол берди кимдир.

– Адолат!

Эшик очилиб, у хира чироқ базўр ёритаётган хонага қадам қўйди. Нотаниш бир одам ёнига келди:

– Женева!

– Ҳаёт! – жавоб қайтарди Габриэль.

Ҳалиги киши қўнғироқни чалиши билан хуфиёна эшикдан Ла Реноди кўринди. У дўстона қўл ташлашаркан, сўраб қолди:

– Бугун парламентда бўлган гапдан хабарингиз борми?

– Кун бўйи ҳеч қаёққа чиққаним йўқ.

– Ҳозир ҳаммасини билиб оласиз. Гарчи сиз бизга астойдил ишонмасангиз-да, биз сизга тўлиқ ишонамиз. Режаларимиздан воқиф бўлиб, имкониятларимизни ҳам чамалаб оласиз. Сиздан ҳеч нимани яширмаймиз. Ҳатто, бу ерда эшитадиган гапларингизни сир сақлашингизга ваъдаям бермайсиз. Сизга нисбатан бундай эҳтиёткорлик ортиқча.

– Ишончингиз учун ташаккур...

– Энди мен билан юринг.

У Габриэлнинг қўлидан етаклаб, хуфиёна эшикнинг мурватини босди ва икков ҳайҳотдай залга кириб боришди. Саноқли чироқлар хиралигидан икки юз чоғли одамнинг юзини ёритиб-ёритолмасди. Залнинг ўртасида қўполдан-қўпол биргина минбар қўнқайиб турибди: оромкурси, гилам, стол-стул – унақа нарсалар мутлақо йўқ.

На Габриэлга, на Ла Ренодига ҳеч ким эътибор бермади. Ҳамманинг кўзи минбардаги хўмрайган нотикнинг оғзида.

– Парламент маслаҳатчиси Никола Дюваль, – шивирлади Ла Реноди. – Ҳозиргина сўзга чиқиб, Августин монастирида бўлган бугунги тафсилотларни йиғилиш аҳлига айта бошлаганди.

– Малика Елизаветанинг никоҳ тантанаси боис, – дер эди Дюваль, – одатда мажлисларимиз ўтадиган зал банд бўлиб, Августин монастирига тўпланувдик.

Билмадимки, ибодатхонанинг тунд қиёфаси ўзиёқ бизда негадир ғашлик уйғотганди. Шундай бўлса-да, ҳар галгидай раис Жиль Леметр кенгашни очди ва диний муаммоларни муҳокама қила бошладик. Антуан Фюме, Поль де Фуа ва Эсташ де ла Порт биринкетин сўзга чиқиб, диний бағрикенглик хусусидаги фикрларини ўртага ташладилар. Чоғи, уларнинг аниқ ва мантиқли нутқлари аксариятда чуқур ва маъқул таассурот қолдирувди. Эсташ де ла Порт олқишлар остида жойига қайтгач, минбарга Анри Дюфор кўтарилди. Аммо шу пайт қўққисдан эшик очилиб, парламент мулозими тантанавор эълон қилди:

– Қирол зоти олийлари!

Раис шошиб қолгани йўқ, аммо ўрнидан туриб, қиролнинг истиқболига ошиқди. Бошқа маслаҳатчиларнинг бири ҳовлиқиб, бошқаси бамайлихотир жойидан кўзгалди. Қирол кардинал Лотарингский ва коннетабль ҳамроҳлигида кириб келди-да, беозор оҳангда шундай деди:

– Жаноблар, ишингизга халақит қилганимас, ёрдам бериш учун кирдим. Испания билан сулҳ шартномаси имзоланди. Таассуфки, машаққатли уруш йиллари салтанатимиз ҳудудига қандайдир сохта диний таълимотлар суқулиб кириб олганди. Қирғинга барҳам берган эканмиз, энди уларниям думини тугиш керак-да. Мен сизга лютеранлар тўғрисида фармони олий тақдим этгандим, нега у тасдиқланмади?.. Қани, муҳокамани давом эттиринглар-чи... мен сизга халал бермай ўтираман.

Қиролнинг ижозатидан фойдаланган Анри Дюфор виждон эркинлигини ҳимоялаш ҳақида мулоҳаза билдириб, сўзининг ниҳоясида баралла хитоб қилди:

– Яна сиз фитначилардан нолияпсизми? Ваҳоланки, асл фитначи ким экани бизга ойдайд равшан!

Генрих Иккинчининг лаблари қимтилди, ранги бўзарди, лекин оғиз очгани йўқ. Кейин Дюбургга сўз берилди.

– Олампаноҳ, мен яхши биламанки, – деди у кескин ва қатъий оҳангда, – атрофимизда ҳар куни кўплаб жиноятлар содир этилади: фоҳишабозлик, шаккоклик, қасамхўрлик... Бунинг учун аёвсиз жазолаш лозим бўлса-да, ҳеч ким жазога мустаҳиқ қилинмайди, аксинча, улар тақдирланмоқда! Хўш, бугун жаллод чангалига топширилаётган бахтиқаролар ким, уларнинг айби нима? Мабодо, ҳазрати олийларини ҳақоратлаганми? Йўқ, улар ибодат чоғлари қиролимизнинг дуойи жонини оғзидан қўйганмас. Бирортаси хиёнат ва исёнга чақирмаган, ҳеч қачон! Ва уларни тириклайин ўтга ташлашади: фақат шунинг учунки, улар Римнинг диний раҳнамолиги бадкорлик ва шармисорликдан иборат эканини аниқлаб, унинг танобини тортишни талаб қилганлар, холос.

Қирол пинагини бузмай ўтирса-да, тобора қаҳри қайнаб бораётгани авзойидан аён эди.

Шунда раис Жилль Леметр жўрттага тилига эрк бериб, қиролни батамом даргазаб қилишга шайланди.

– Ахир биз муҳолиф бидъатчилар ҳақида гаплашяпмиз! – деди гўё улардан норози оҳангда. – Тамом, уларнинг бошига ҳам альбигойликларнинг¹ куни со-

---

¹ Альбигойликлар (Альби шаҳри номидан) – Жанубий Франция ҳудуди бўйлаб XII–XIII асрларда тарқалган муқобил диний таълимот. Альбигойликлар Рим папасининг мутлақ ҳукмронлигини, ўндан бир улуш миқдордаги мажбурий солиқни (ҳосил ва жами даромад ҳисобидан), черковни бой қилиш ақидасини инкор этишган. Франция қироли Филипп-Август ҳукмронлиги даврида (1180 – 1223) альбигойликлар устига диний юришлар бошланган. Оқибатда, аҳоли ёппасига қирғин қилиниб, даҳрийликда айбланганлар тириклайин гулханга ташланган.

линсин, олам гулистон: ўшанда Филипп-Августнинг амри билан бир кунда олти юз кишини тиригича ёқиб юборишганди.

Бу гап ҳамманинг қалбини ларзага солди.

Генрих ҳам буни пайқади ва ўша ондаёқ тўнани тескари кийди-қўйди:

– Жаноби раис жуда тўғри таъкидлади. Даҳрий ва шаккокларнинг уруғини қуритиш керак! Коннетабль жаноблари, хамир учидан патир ўрнида анави иккала фитначини зудлик билан ҳибсга олинг!

Қирол қўли билан Анри Дюфор ва Анн Дюбурга ишора қилди-да, ўқдай отилиб ибодатхонадан чиқиб кетди.

Бундай фармонни ўрнида ва дарҳол бажариш бобида ҳеч ким Монморанси жанобларига шогирд ҳам бўлолмаслиги ҳаммага аён: Дюбур билан Дюфор иккисининг қўлларига изтиробдаги парламент аъзолари кўз олдидаёқ кишан урилди. Ёлғиз Жиль Леметр дангал луқма ташлади:

– Мана сизга адолат! Энди қиролга эҳтиром кўрсатмаганларнинг барини шундай қила қолсинлар!

Ўша дақиқалардаёқ ясовуллар қайтиб кириб, Фюме, де Фуа ва де ла Портни ҳам ҳибсга олишди. Ҳолбуки, улар қирол кирмасидан бурун сўзлаган ва унинг жиғига теккан эмасдилар. Ана шундай: парламентнинг ҳақ-ҳуқуқи дахлсиз бешала аъзоси жирканч тузоққа илин-тирилди... Шуниси борки, улар қиролга қарши чиққани учунмас, диний эътиқоди учун қамалди-да!

Никола Дюваль сўзини яқунлади. Унга қадар норози гала-говур бир неча бор жунбишга келди ва охирида шовқин-сурон бомбадай гумбурлади.

Руҳоний Давид минбарга чиқди ва шеърий дуо ўқишга даъват этди... Сўнг залдаги сукунатни Ла Ренодининг овози бузди:

- Биродарларим, ҳақиқат ва адолат тамойилларининг барини топтайдиган ва инсоннинг ақли бовар этмайдиган зулм билан юзма-юз бўлиб турибмизки, хўш, унга жавобан нима қилмоқ керак? Буни аниқлаб олмасак, энди иложи йўқ. Аввалгидай хўрлик тартиб ётаверамизми ё бош кўтарамизми? Башарти, бош кўтарсак, кучимиз нимага етади? Бу саволларга ҳар ким ўз жавобини айтиши зарур. Билиб турибмизки, кушандаларимиз бизни мутлақо йўқотиш қасдига тушган. Наҳотки, қўл-оёғимизни батамом боғлагунарларича, кекирдагимизга пичоқ қадагунарларича қўй мисоли қараб тураверсак? Фурсат келди, адолатни қарор топтиришга ўзимиз ҳаракат қилмаймизми? Қани, нима дейсизлар?

Ла Реноди бир дам тин олди, у мажлис аҳлининг бу мудҳиш танловни англаб олишини кутгандай қараб турди-да, сўнг давом этди:

- Сафларимизнинг ачинарли хусусияти шуки, икки оқимдан иборатмиз: арбоблар ва женевачилар. Бироқ катта хатар олдида умумий душманга қарши, бирлашмоғимиз, бир тан, бир жонга айланмоғимиз ҳам фарз, ҳам қарз. Ўз фикрингизни, нима қилмоқчи эканингизни ўртага ташланг. Таклиф қайси тарафдан тушган бўлмасин, энг муносиб йўлни танлаб, яқдил қарорга келамиз.

Ла Ренодининг нутқидан сўнг залга давомли сукунат чўқди. Афтидан, қиролнинг сўзи ҳаммани чўчитиб юборганди. Залдагиларнинг юраги норозиликка тўлиб-тошган эса-да, издиҳом исён тўғрисида очиқ-ошкора оғиз очишга ботинолмасди. Улар жамоа ҳолида дадил ва кескин бўлсалар-да, лекин ҳеч ким биринчи бўлиб сўз айтишга, якка тартибда мулоҳаза билдиришга журъат этолмади.

Залдагилар бир-бирига унчалик ишонмаслиги сезилиб турарди. Ҳар икки қанотга қоронғи: наригиси қаёққа оғади? Зотан, уларнинг мақсади ҳам яғонамас-да. Шуниси борки, ким раҳбар бўлиши ва қаёққа бошлашининг иккала оқимга ҳам фарқи бор эди.

Женевачилар бурчак-бурчакда республикага иштиёқ билдирсалар, дворянларга эса тахтдаги сулола алмашгани кифоя қиларди. (Бунинг учун енг ичида шаҳзода Конде номзодини танлаб ҳам бўлишганди.)

Боз устига, Ла Реноди сўзлаб бўлгач, икки тарафнинг вакиллари бир-бирларига ишончсизлик билан назар солишар ва айнаи қулай вазиятлардан фойдаланишни ва амалий ишга ўтишни мутлақо ўйлашмас эди. Бу ҳолни Габриэль афсус-надомат билан кузатаётганди.

Ана шунақа қуруқ шивир-шивирлар ва мавҳум ҳардамхаёллик асносида бир неча дақиқа ўтди.

Ла Реноди ўзининг ўта қаттиқ кетганидан энди таассуф қила бошлаганди. Аммо модомики, шу йўлни тутган экан, чекинмасликка қарор қилди-да, сўлжайган ва жиккак, юзидан заҳар томиб турган кишига мурожаат қилди:

– Линьер, сиздаям ўз биродарларингизга айтар сўз йўқми, бугун бизга қалбингизда борини тўкиб соломмайсизми?

– Бўпти, – деди у киши, кўзларида нохуш учқун йилтиради. – Гапираман, аяб ўтирмайман, силаб-сий-паламайман.

– Айтинг-да, бу ерда фақат дўстлар жамланиб турибмиз, ахир.

Линьер минбарга етиб боргунча Ла Реноди Габриэлни қулоғига шипшиди:

– Бу ишим жудаям чакки, лекин керак. Линьер ашаддийлардан. У қанчалик самимийлигини билмайман, аммо доим жудаям ошириб юборадикки, бош-

қаларда хайрихоҳлик эмас, ижирғаниш уйғотади. Шундай бўлса-да, бари бир унинг ичидаги гапни билиб қўйишимиз лозим. Линьер бизни айиқ уйқусидан уйғотади-да.

– Қиролнинг қонуни ўзи устидан ҳукм ўқиди, – деди Линьер. – Биз нимага таянамиз: қисман кучгами ёки фақат кучнинг ўзигами? Нима қилишимиз кераклигини сўрадингиз. Бу саволингизга жавоб бермайман, лекин қўлимда арзимас бир нарса борки, у мендан яхшироқ жавоб айтади.

У кумуш медални баланд кўтарди.

– Манави медаль ҳар қандай сўздан тушунарлироқ. Агарда узоқдагиларга яхши кўринмаса, ундаги тасвирни ўзим айта қоламан: бир қиличнинг тиғи ерга юзтубан эгилган бошқа қилични чопмоқда! Шундай экан, тамом, тож-тахт ерга тушиб, тупроққа қоришиб кетсин-да!

Линьер ўзини ногўғри тушунишларидан ҳадиксираб, изоҳ берди:

– Одатда медални бўлиб ўтган тарихий ҳодиса хотирасига зарб этиларди. Манави медални эса содир бўлажак тарихий воқеадан башорат дея қолайлик! Менинг бошқа гапим йўқ!

Аммо айтганларининг ўзи ҳам етиб ортардики, норози луқмалар сурони ва якка-дуқка қарсак билан минбардан кузатилди.

Залга тагин оғир сукунат чўқди.

Ла Реноди ўзидан ўн одимча нарида девор олдида турган кўркам йигитга сўз қотди:

– Барон де Кастельно, балки сиз ҳам бирон нима демоқчидирсиз?

– Аслида гапим йўқ, лекин айрим эътирозларим бор.

– Марҳамат, – деди Ла Реноди ва Габриэлга пичирлади: – У дворянлар партиясидан, сиз Каледан ғалаба

муждасини олиб келган кунингиз Луврда учратган бўлсангиз керак. Кастельно ҳалол, самимий ва шердил инсон.

– Мен аввало олдинги нотиқларнинг фикрига тўхталмоқчиман, – дея сўз бошлади Кастельно. – Модомики, бизни таъқиб қилишлари қонундан ташқари экан, биз ҳам ноқонуний ҳимояга ўтамиз-да. Курашни парламент машваратхонасидан жанг майдонига кўчириш вақти келди! Бироқ бўлак масалаларда де Линьер жанобларига қўшилмайман. Мен ҳам медаль кўрсатишим мумкин. Мана у, ҳукмдорнинг сурати зарб этилган: лекин «Henricos II rex Galliae¹ ўрнига «Ludovicus XIII rex Galliae»² сўзлари ёзилган-да. Мен бўлак ҳеч нима дея олмайман.

Барон де Кастельно бошини мағрур кўтариб четга чиқаркан, гулдурос қарсақлар янгради.

Шаҳзода Кондега шама қилинаётгани ҳаммага аён эди, албатта. Боя Линьерни олқишлаганлар бу сафар гўлдираб олишди. Бироқ аксарият Кастельнонинг сўзларига буткул аҳамият бергани ҳам йўқ.

Габриэль оломонга қараб, ҳайрон бўлди:

– Булар нимани хоҳлашади ўзи?

– Кўрқаманки, улар ҳеч нарсани хоҳламайдилар, – деди Ла Реноди.

Ана шу дақиқада Дезавенель сўз олди.

– Бу уларнинг ишонган одами. Адвокат Дезавенель: жудаям каллали, лекин ўта эҳтиёткор, соясидан ҳам кўрқади. Унинг деганлари – буларга қонун.

Нотиқнинг илк сўзлариданоқ Ла Реноди ҳақ экани маълум бўлди:

– Олдин сўзга чиққанлар кескин, ҳатто қалтис таклифларни айтдики, ҳозиргина эшитдик. Лекин

---

¹ Генрих II, Галлия қироли (лотинча).

² Людовик XIII, Галлия қироли (лотинча).

барвақтроқ эмасмикан? Шошма-шошарлигимиз ўринлими? Ҳалол курашимизни қонга белаб, қотил номини олайликми, иснодга қолайликми? Ҳа-ҳа, айнан қотиллик... Биз учун бошқа йўл йўқми?

Гулдурос қарсақлар билан унинг сўзи бўлинди.

– Ана, мен нима дедим сизга? Олқишларнинг моҳияти шуки, минбардаги одам учига чиққан адвокат-да, ҳамманинг кўнглини топди.

– Қиролимиз ҳозир фароғатда. Ҳукмронликни тортиб олиш учун уни тахтдан қулатиш керак бўлади. Орамизда шу зўравонликка қўл ура оладиган бирор киши борми? Қироллар – илоҳий зотлар, ҳукмдор – Худонинг ердаги сояси. Мабодо, бахтсиз ҳодиса туфайли қирол ўлиб, ёш ҳукмдорнинг васийлиги душманларимиз қўлига қолса, бу – бошқа масала. Ана унда биз бош кўтарсак, салтанат соҳибига эмас, уни йўлдан оздирувчи номатлуб васийларга қарши қурол ўқталган бўлур эдик! Ўша кунда биринчи бўлиб ҳайқирардим: «Ҳамма жангга!»

Бунчалар эҳтиёткорлик издиҳомга шунчалар маъқул тушдики, «доно» нотикни олқиш луқмалари билан гуррос-гуррос қувватлаб туришди. Ла Реноди Габриэлга қараб, бошини сарак-сарак қилди:

– Сизни бу ерга чақирганимдан афсусдаман! Наздингизда бачкана ва ножиддий оломонга айланиб бўлдик-да!

Габриэлнинг кўнглидан ўтди: «Йўқ, буларни айб-ситолмайман, ахир ўзим ҳам бешбаттар журъатсизман-ку! Хуллас, бу одамлардан умид йўқ экан..».

– Хўш, нимани таклиф қиласиз? – деди Ла Реноди минбардаги адвокатга.

– Сабр қилайлик, қонун бузилмасин! Анн Дюбур, Анри Дюфор ва яна уч маслакдошимиз ҳибсда. Ким билсин, балки уларнинг озодлиги учун ҳам бизнинг

босиқлигимиз зарурдир. Келинлар, ҳурматимизни тўқмайлик, талвасага тушмайлик, сабр-қаноатли бўлайлик!

У оташин нутқининг хотимаси яна ҳам таъсирчан бўлиши учун баралла хитоб қилди:

– Ким мени маъқулласа, қўлини кўтарсин-чи!

Қарийб ҳамма қўллар кўтарилди: гўё Дезавенелнинг сўзи омманинг нуқтаи назарини ифодалаши тасдиқланди.

– Демак, келишиб олдик, – деди.

Кастельно киноя қилди:

– Фақат қўл қовуштириб ўтиришни.

– Йўқ, қалтис ҳаракатларни янада қулайроқ пайт-гача кечиктириш учун!

Руҳоний Давид яна диний қўшиқ куйлаш таклифи билан чиққач, Ла Реноди Габриэлни туртди:

– Кетдик, биродар. Жудаям хижолатдаман! Бу одамлар ана шу қўшиқдан бошқа нарсага ярамайди!..

Икков индамай кўчага чиқиб, Биби Марям кўприги устида хайрлашар эканлар, Ла Реноди узр сўраган бўлди:

– Хайр, граф, таассуфдаманки, мени деб қимматли вақтингиз беҳуда кетди. Бироқ айтиб қўяй: бошқа тутумли аъзоларимиз ҳам бор. Бугун шаҳзода келгани йўқ. Колинъи каби талайгина аҳли донишлар биз билан.

– Унақамас, азизим Ла Реноди, вақтим беҳуда кетмади. Яқин орада бунга ўзингиз амин бўласиз.

– Унда жудаям соз... аммо мен жиндай ишонқирамайроқ...

– Ишонаверинг, – деди Габриэль. – Мен протестантларнинг сабр косаси чиндан ҳам тўлганми-йўқми, шуни аниқламоқчи бўлувдим. Бугун кўрдимки, ҳозирча у даражага етмаган экан, буни билиб қўйганим мен учун жудаям аҳамиятли-да.

6. ЯНА НОУМИДЛИК

Шундай қилиб, Габриэлнинг протестантлардан умиди рўёга айланди. Аммо у ҳали ҳам ноумид эмас: герцог де Гиз бор-ку!.. Эртаси куни соат тўққизда Турнелль қасрига етиб борди. Уни кутиб туришган экан, дарровда герцог ҳузурига бошлаб киришди. Де Гиз меҳмон томон отилиб, қуюқ-пишиқ сўрашди.

– Ҳайрият, дўстим! Сизни ахтариб, изқувар бўла-ёздим-да: агар мен астойдил киришмасам, қачон кўришмоғимизни худо биларди! Нима бўлди? Нега мени олдинроқ йўқламадингиз?

– Жаноби олийлари... кулфатлар остида қолиб... – оҳиста оғиз очди Габриэль.

– Шунақа денг? Мениям кўнглимга келувди, – унинг гапини бўлди герцог. – Демак, алдашган, ваъдага вафо қилишмаган. Ўша алдамчилар сизни таҳқирлаб, алам-изтиробга улоқтиришган-да! Ҳа, бу ерда сизга қарши хуфиёна разолат борлигини юрагим сезганди! Сиз Каледан хушxabар билан келиб, Луврга кирганингизда, акам, кардинал Лотарингский ўша ерда бўлган. Ўзингизни граф де Монтгомери деб атаганингизда, унинг ақли етган: улар сизни ё жувонмарг қилишади, ё хўрлашади! (Ахир, акам бежизга руҳоний эмас-да.) Нега унга мурожаат қилмадингиз? Балки сизга ёрдами тегиб қоларди.

– Ҳамдардлингиз учун беҳад миннатдорман, монсеньер, лекин сиз мутлақо янглишяпсиз. Менга берилган ваъдани қотириб адо этишди.

– Лекин гапингиздаги кесатиқ оҳанги...

– Начора, монсеньер... Аммо яна такрорлайманки, мен умидвор бўлган ваъдаларнинг бари аниқ адо этилган... шикоят қилишимга ўрин йўқ. Ўтиниб сўрайман, мен ҳақимда гаплашмайлик... Ўзингизга

аёнки, бунақа суҳбатлар кўнглимга хуш келавермайди, ҳозир эса янаям оғир.

Бу сўзлардаги ўкинч герцог де Гизнинг раҳмини келтирди.

– Узр, дўстим, ўзим хоҳламаган ҳолда битмаган ярангизни тирнаб қўйдим. Бўпти, бу гапни батамом бас қилдик!

– Ташаккур, жаноби олийлари!

– Лекин унутманг, – таъкидлади герцог, – камина доимо ёрдамга тайёрман.

– Раҳмат!

– Демак, келишдик. Хўш, биродарим, энди нималарни гаплашамиз?

– Ие, бу нима деганингиз? Сиз ҳақингизда, шон-шуҳратингиз, кўзлаган режаларингиз тўғрисида гаплашамиз-да.

– Шон-шуҳратим? Режаларим? – бошини сарак-сарак қилди Франциск Лотарингский. – Водариг! Бу сарфар қонли ярамни энди сиз тирнаб, азоб-уқубат мавзусини очдингиз.

– Йўғ-е! Ундай деманг! – хитоб қилди Габриэль.

– Ҳақиқатни гапирмай бўладими, дўстим? Ўзимча, саройдагилар назарига тушгандай туюлдимки, бу менинг зиммамга янги вазифаларни юклаши табиий эди. Бинобарин, олдимга маълум мақсадларни қўйдим ва оламшумул жасоратлар орзуси билан ёна бошлагандим... Жин урсин, ўйлаганларимнинг урдасидан чиқардим, қўлимдан келарди, ахир!

– Хўш, кейин нима бўлди?

– Кейин, Габриэль, ҳаммаси... чиппака чиқди. Мана олти ойдирки, яна саройга қайтдим, бироқ шон-шуҳратга ям ишонмайман, ҳамма орзуларимдан ҳам воз кечдим.

– Ё Тангрим! Нега ахир?

– Наҳотки, ўзингиз кўрмаяпсиз? Биз эришган ғалабаларни шармандали сулҳ шартномаси билан барбод қилишди-ку!

– Бу жуда аччиқ ҳақиқат, жаноби олийлари! – маъқуллади Габриэль. – Бу шармисорликдан ғамда қолган ёлғизгина сиз эмас... Далада ҳосил мўл-кўл, омборга эса ҳеч нарса киргани йўқ!

– Тўппа-тўғри! – куйинди герцог. – Энди нима қилайин, яна ўша ўроқда йўқ, машоқда йўқ, хирмонда ҳозир зотларга экиб-тикиб бераверишим керакми? Қалбимдаги ғалаба ва жасорат гулханига сув сепган ўшалар ўзи эмасми? Минбаъд қиличим қинида уйқуга кетади ва ҳали-бери уйғонмайдиам. Уруш тугади ва мен ҳам шонли орзу-умидларим билан видолашдим.

– Аммо сиз қудратлисиз, – эътироз билдирди Габриэль. – Саройдаги иззат-ҳурматингиз жойида, халқ яхши кўради, душманлар кўрқади.

– Халқ... душманлар... бу тўғри, лекин саройдаги иззат-ҳурматимни тилгаям олманг! Қирол ва унинг ялоқхўрлари ғалабаларимизни барбод қилибгина қолмасдан, нуфузим қасдида зимдан иш кўриб, тагимга сув қуйишди... Каледан қайтсам, бу ерда бировнинг доврўғи кўкларга етибди... Кимлигини айттайми?.. Сен-Лоранда испанлардан тепки еб, асирликда шармисор бўлган Монморанси! Уни шунчалар ёмон кўраманки...

– Лекин мендан ортиқ эмас, – шивирлади Габриэль.

– Анави сулҳни (битим деганиям истиҳола қилсан) айнан шу нусха тузган! Аммо фақат ўз фойдасига! Яна биттаси бор... Ўзингизгаям аёнки, коннетаблнинг ишонгани: у ҳалол шон-шарафмас, қиролдан ҳам қудрати зўр ёвуз куч! Тушунгандирсиз, Габриэль: Диана де Пуатьенинг салтанатга «хизматлари» олдида менинг ғалабаларим ҳеч нарса эмас! Яшин урсин уни!

– Эй, худо! – пичирлади Габриэль.

– Бу хотин қиролдан қўғирчоқ ясамадими? Аллам-бало иситма-совитмалар, сеҳр-жодулар халқнинг оғзидан тушмай қолди! Бу иккисининг ўзаро муҳаббатдан ташқари, муштарак жинойти ҳам борлиги аниқ. Шу гапимни онт ичиб тасдиқлашга ҳозирман!

Ана шу жумла Габриэлни ларзага солди.

– Шундаймасми, Габриэль?

– Ўйлайманки, янглишганингиз йўқ, жаноби олийлари! -- деди у бўғилиб.

– Қорнимга йиғламайман, қадримга йиғлайман: армиядан қайтгач, қиролдан шахсий ташаккур эшитдим ва бош қўмондон лавозимидан озод этилдим!

– Бўлиши мумкин эмас! Қиролнинг сиздай саркардага муносиб мукофоти шугина бўлдими? – хитоб қилди Габриэль, у герцогнинг дилидаги норозилик гулханини атай аланга олдирмақда эди.

– Энди керагидан даркори йўқ, мендай югурдакка яна қанақа мукофот беришсин? – герцогнинг тишлари гижирлаб кетди. – Мен жаноби коннетабль эмасманки, илтифотларга ғарқ бўлсам! Ахир у бундай шарафга фақат ўзининг сон-саноксиз мағлубиятлари билан эришган-да! Лекин қасам ичиб қўйдим: башарти, яна уруш олови ёнса ва оёғимга йиқилиб, қўшинни олға бошлашни сўрасалар, «коннетаблга боринглар», дейман! Қиролни ана ўша қутқараверсин! Менга нима? Ўз устимдан ўзим чиқарган ҳукмга биноан яхши кунларни кутиб яшайман!

– Бундай хулосага келганингиз жудаям ачинарли ва мен бундан бениҳоя таассуфдаман, – деди Габриэль тагдор оҳангда. – Бироқ айни шу боис бир таклиф айтмоқчи бўлиб...

– Фойдаси йўқ, дўстим, – уни гапиртирмади герцог. – Қарорим қатъий! Тинчлик шароитида жанговар шон-шараф бўлиши мумкинмас!

- Маъзур тутадилар, монсеньер, бироқ менинг таклифим айнан тинчлик даврига дахлдор-да.

- Ростданми? – қизиқди Франциск Лотарингский. – Нима демоқчисиз? Калени фатҳ этишдай қалтис гапми?

- Ундан ҳам қалтисроқ.

Герцог баттар ҳайрон бўлди.

- Шунчаликми? Айтинг-чи, мени қизиқтириб қўйдингиз.

- Биров эшитиб қолмайдими?

- Мутлақо! Гап пойлайдиган ҳеч ким йўқ.

Габриэль кўнглидаги тилакни дангал ўртага ташлади:

- Жаноби олийлари, қирол билан коннетабль номингизни батамом ҳисобдан чиқариб, ҳатто бош қўмондон лавозимидан маҳрум этибдиларми, сиз улاردан буни тортиб олишингиз керак.

- Қандай қилиб? Тушунтиринг-чи!

- Монсеньер, ажнабий ҳукмдорлар сиздан қўрқадди, халқ кафтида кўтаради, армия фақат сизни тан олади: аслида, ҳозир ҳам Франция қиролидан зўрроқсиз. Агарда ҳукмдордай амирона сўзлай бошласангиз, ҳамма қошингизда бош эгади ва қулоқ қоқмайди. Биринчи бўлиб мен, «Ҳазрати давлатпаноҳ!» дейишни ўзим учун шараф ҳисоблардим.

- Ўта қалтис экан-ку, Габриэль! – таажжуб билан табассум қилди герцог.

- Қалтис бўлгани учун ҳам буюк инсонга мурожаат этмоқдаман-да, – тагин гапни ола кетди Габриэль. – Буни мен Франциянинг тақдирини ўйлаб айтдим. Сиз Буюк Карлнинг¹ буюк ишини такрорлай оласиз.

- Лотарингскийлар сулоласи ҳам аслида тарихан ана шу кишига бориб тақалади, – жонланди герцог.

---

¹ Буюк Карл – 768 – 814 йилларда франклар қироли, 800 йилдан император, Ғарбий Европа ҳудудидаги жуда катта империянинг асосчиси. Лекин бу салтанат узоқ яшаган эмас.

– Шонли зафарларингиз боис бу тарихий ҳақиқатга нисбатан ҳеч кимда шак-шубҳа йўқ, жаноби олийлари.

– Хўп, мен суюнсам бўладиган куч борми?

– Бор, бир эмас, иккита.

– Қайсилар? – сўради герцог.

– Куролли қўшин ва протестантлар. Башарти, истангиз, ҳарбий диктатура эълон қилишингиз мумкин.

– Босқинчи бўламанми? – норозиланди герцог.

– Голиб бўласиз, шуниси тўғрироқ. Ёки протестантлар қироли десак ҳам бўлаверади.

– У ҳолда шаҳзода Конде ким бўлади? – кулимсиради герцог.

– Унда жимжима ва ҳашамат бор холос, улуғворлик ва шон-шуҳрат сизда. Инчунин, Кальвин ҳам кимни танлашни яхши билади. Биттагина «хўп» десангиз бўлди, эртагаёқ ўттиз минг энг сара жангчи байроғингиз остида саф тортади.

– Габриэль, сиздаги самимийликни ҳурмат қиламанки, буни исботлаш учун юрагимни очаман... кулоқ солинг... Ўзим ҳозир сиз айтган режани неча бор дилимдан ўтказганман. Аммо, дўстим, мени инкор этмангки, бунақанги мақсад йўлида жангга кирган одамнинг ғалабаси муқаррар ва ишончи комил бўлмоғи шарт. Билъакс, бемаврид курол кўтарса, мақсадидангина эмас, бошидан ҳам жудо бўлади!

– Сираям инкор этмайман! – маъқуллади Габриэль.

– Гап мундай: бунақа давлат тўнтаришига узоқ ва пухта тайёрланиш зарур. Шунга эришиш лозимки, бу энг сўнгги чора экани омманинг онгига етсин, ҳамма ишонсин! Хўш, айни дамда халқ шунга тайёр, деб сиз тасдиқлай оласизми? Бутун-бутун қўшинларга етакчи бўлдим, Мецни мудрофаа қилдим, Калени забт этдим, икки карра бош қўмондон лавозимини эгалладим, бироқ булар ҳам етарли эмас-да! Норозилар

анчагина, бу – тўғри, бироқ айрим гуруҳларни халқ деб бўладими? Генрих Иккинчи навқирон, ақлли, кўрқмас, у Франциск Биринчининг ўғли, унинг солаётган аҳамиятсиз хавфи тахтдан ағдаришга ам арзимаиди-да.

– Демак, жаноби олийлари, сиз иккиланиясиз-да, а?

– Иккиланишмас, мен ҳатто таклифингизни мутлақо рад қиламан. Дейликки, бирор бахтсизлик ё касаллик туфайли...

– Унда нима қилардингиз?

– Унда мен норасида ва гўр ёш қиролга васий бўлишим мумкин, қанийди, шундай бўлса, тахминларингиз айна муддаога айланарди.

– Тушундим... Мабодо, сиз айтган тасодифий... ҳодиса бўлмаса-чи?

– Сабр қиламан.

– Бу қатъий қарорингизми, монсеньер?

– Қатъий! – таъкидлади герцог. – Иннайкейин, бу гаплар шу ерга кўмилиши шарт.

Габриэль бош ирғаб, ўрнидан турди.

– Энди мен борай, жаноби олийлари.

– Нега? Дарровда-я?

– Ҳа, монсеньер, керакли гаплардан хабардор бўлдим. Герцог де Гизнинг нафсонияти ҳалиям уйқуда эканига ишонч ҳосил қилдим. Яхши қолинг, жаноби олийлари.

– Кўришгунча, дўстим.

Ҳафсаласи пир бўлган, хаёли паришон Габриэль Турнелль кошонасини тарк этди.

«Илож қанча? – ўйлади у. – Хом сут эмган бандалардан иккитасига умид билан назар солдим, аммо бирортасиям менга қараб қўймади. Ахийри, худодан бўлак умидим қолгани йўқ! Эй, худо..».

7. СОҒИНЧЛИ ТАШРИФ

Аввалгидай Луврда истиқомат қилаётган Диана де Кастронинг қалби доимо машъум ваҳимага лиммо-лим эди. У ниманидир кутиб яшарди, лекин бу мажбурий маҳталликнинг қийноғи Габриэль чекаётган азобдан ҳам оғirroқ. Бироқ Габриэлнинг ҳолидан оз-моз хабардор бўлиш имконияти йўқ эмас: дастёри ҳар ҳафтада бир марта Авлиё Павел боғлари кўчасига бориб, Алоизадан ёш граф ҳақида сўраб-суриштириб қайтади. Лекин у келтирган маълумотлар Дианани суюнтира олмасди, негаки, граф камгап, қовоғи очилмас ва руҳи тушкун эмиш. (Хожаси ҳақида сўзларкан, энага тинимсиз йиғлар экан.) Диана муттасил кўрқув ва таҳликага барҳам беришни истардики, бу хусусда узоқ иккиланиб, ахийри, бир қарорга келди.

Июнь ойи. Мунаввар тонглардан бири. Одмигина плаш кийган Диана юзини ниқоблади ва Андре ҳамроҳлигида Луврдан чиқиб, Габриэлнинг уйи томонга йўл олди. Майли, у қочса қочаверсин, энди ўзи уни қувлаб етади. Ахир, сингил ўз акасини кўргани бориши мумкин эмасми? Ёки қалб амрига бинонан уни огоҳлантирмасинми, тасалли бермасинми?.. Таассуфки, шунчалар азми ва шаҳди билан бекорга овора бўлди, холос...

Танҳо кўча кезишни хоҳловчи Габриэль одатига кўра тонг чоғи уйдан чиқардики, Диана юрак ютиб эшик қоққан чоғи у аллақачон кетиб бўлганди. Кутиб ўтирсинми? Бироқ унинг қачон келишини ҳеч ким билмайди, Диана эса ботроқ қайтмаса, Луврда йўқлиги сезилиб қолади.

Ҳечқиси йўқ! Қанча керак бўлса, шунча кутади, вассалом! Ҳозир эса албатта Алоизани кўриши ва унинг сўзларини ўз қулоқлари билан эшитиши зарур.

Андре уни холироқ хонага бошлаб кирди-да, энагани чақиргани кетди.

Неча йиллар ўтган бўлса-да, Алоиза билан Диана бирор бор кўришган эмасдилар. Шунинг учун ҳам Диана таъзимга чоғланган энаганинг оғушига ўқдай отилди ва олис болалигидаги каби хитоб қилди:

– Меҳрибоним, энагажон!

– Наҳотки, хоним, мени унутганингиз йўқми? – истихола билан сўради кўзлари ёшли Алоиза. – Мени танидингизми?

– Танийман, танийман, албатта! – жилмайди Диана ва қизариб давом этди: – Энагажон, мен бу ерга беҳуда жаврашгани келмадим...

– Демак, Габриэль ҳақида...

– Ҳа-да!.. Унинг йўқлиги чатоқ бўлди-да! Унга тасалли берардим, ўзим ҳам таскин топардим! Аҳволи қанақа, яна ўша-ўша: маъюс ва тундми? Нега мендан ҳеч хабар олмадийкин? Нималарни гапиреди? Нелар билан банд? Гапир, энагажон, гапира қолгин!

– Биласизки, у ғам-ғуссада... Ахир, ўзингиз ўйлаб кўринг...

– Тўхта, Алоиза, – унинг сўзини бўлди Диана, – роп-па-роса бир соатда бу ердан чиқиб кетишим керак. Кечиксам, Луврдагилар йўқлигимни пайқаб қолишадди. Ишқилиб, бир соатдан сўнг кузатворсанг бўлгани.

– Бу қийин-да, хоним... вақт шамолдай ўтадики, сезмай қоламиз. Кимдир шу ҳақда эсимизга солсайди...

– Топдим! Буни Андре боплайди!

Қўшни хонадаги дастёр ваъда берди:

– Роса бир соат ўтгач, эшикни тақиллатаман...

Узундан-узоқ суҳбат асносида ғамгин энага билганларининг барини, аниқроғи, кўрганларини айтиб берди. Диана Габриэль тўғрисида хабар топаётганидан суюнса, унинг ҳоли хароб эканини эшитиб,

куюнарди. Дарҳақиқат, Алоизанинг ҳикояси тасалли бергани йўқ, аксинча, яна ҳам ташвишга солди. Энаганинг ҳар бир сўзи даъватдай эшитилардики, агар Диана ҳар икки азизини қутқаришни истаса, ҳозир айни пайти.

Гуссага ботган суҳбатдошлар гапга берилиб, бир соат елдай ўтганини билмай ҳам қолишдики, Андре эшикни чертган дамда таажжубдан ёқа тутдилар:

– Ие, бирпасда-я? Вақт бўлдимиз?

Диана иккиланиброқ сўз қотди:

– Айтинг-чи, яна бир оз қолаверсам, нима қиларкин?

– Эҳтиёт бўлганингиз яхшироқ-да, хоним!

– Рост, бормасам иложи йўқ. Яна бир оғизгина гап: мени... ҳеч тилга оладими?

– Асло, бирор мартаям оғиз очгани йўқ!..

– Ҳай, майли... балки шуниси маъқулдир, – оҳ чекди Диана.

– Габриэль аслида сизни умуман ўйламагани дуруст эди.

– Хўш, у бари бир мени ўйлайдимиз?

– Шунақа бўлса керак.

– Аммо мени кўришга тоб-тоқати йўқ, Луврга қаданиниям қўймайди-да!..

Энага маънодор бош чайқади:

– Саройга бормаслигининг сабаби азиз одамини кўришни хоҳламасликдан эмас-да, хоним.

Диананинг ақли етди: «У ерда нафратини қўзғовчилар борлиги учун», у энагага мўлтиради:

– Йўқ, бари бир уни кўришим керак! Зарур!

– Агар хоҳласангиз, бу истагингизни етказиб, Луврга бориши кераклигини айтиб қўяман.

– Йўқ, фақат Лувргамас! – қатъий рад этди Диана.

– Луврга бормасин! Яна сабр қилиб... Ўзим шу ерга излаб келаман!..

– Габриэль у куниям уйда бўлмаса-чи? Қачон келасиз? Тахминан бўлсаям айтинг-чи.

– Кошкийди айтолсам... ахир, ўзимга ўзим хўжайин эмасман-да! Башарти, имкон туғилиб қолса, Андрени юбораман, огоҳлантириб кетади...

Алоиза бағридан бўшатгиси келмай тураркан, Диана унинг қулоғига пичирлади:

– Уни зориқтирма!.. Эҳтиёт қил!

Диана ярим соатдан сўнг Луврдаги хосхонасида турарди. Уни бугунги ўзбошимча саёҳатининг нохуш оқибатимас, Габриэлнинг пинҳоний режалари қаттиқ хавотирга соларди...

Габриэль алламаҳалда қайтди. Кун жуда иссиқ бўлиб, у тамоман толиққанди. Бироқ Алоиза Диананинг ташрифини тилга олган дамдаёқ чарчоқларидан заррача асорат қолгани йўқ. Савол устига саволни ёғдириб ташлардики, энаганинг жавоб қайтаришига ҳам имкон бермасди:

– Бирор мақсадда келган эканми? Нималар деди? Нима қилди? Афсуски, уйда йўқлигимни қара-я!.. Бўл, айта қолсанг-чи, Алоиза! Мени кўрмоқчи бўптими? Яна қачон келишини айтолмадими? Юрагимга гулгула тушиб қолди, бу гапнинг тагига етмасам бўлмайди! Ҳозир Луврга учиб бораман!

– Луврга? – даҳшатга тушди Алоиза. – Эй, худо!

– Албатта Луврга! – энди ўзини хийла қўлга олган Габриэль хотиржам эди. – Нега энди бормаслигим керак? Лувр қасрига таклиф этишмаган бўлса-да, бундан қатъи назар ўйлайманки, де Кастро хонимнинг халоскори бўлган киши саройга бориши, аёлга ўз эҳтиромини адо этиши зарур-да!

– Албатта! – гўлдиради Алоиза. – Бироқ де Кастро хоним ўзи айнан Луврга уни зинҳор йўқлаб бормаслигини тайинлаб кетувди.

– Ҳа-а, йўлимда бирор хатар кўз тикиб турган эканми? Гарчи шундай бўлса, янаям соз!

Габриэль бошқа уст-бош келтиришни буюрди. Алоиза бечора жон узиб, уни бу йўлдан қайтаришга уринди.

– Де Кастро хонимнинг айтишича, ахир, ўзингиз ҳам Луврга қадам босмаётган экансиз-ку! Урушдан қайтиб келгач, бирор мартаям кўргани бормабсиз.

– Тўғри, чунки то ўзи чақирмагунча боришни хоҳламадим. Луврдан шунинг учун ўзимни олиб қочдимки, у ерда менбоп юмуш йўқ эди. Бугун эса вазият тамоман ўзгарди. Энди Луврга отланишим шарт!

8. ҚАЛТИС ВАЗИЯТ

Габриэль Лувр саройига қадам кўяркан, унга ҳеч бир қаршилик бўлгани йўқ. Зотан, Каледаги бетимсол ғалабадан буён навқирон граф Монтгомерининг номи тилларда дoston эдики, де Кастро хоним ҳузурига кириб бораётган шунқорнинг йўлини тўсишни биров хаёлига ҳам келтирмади.

Бу пайтда Диана бир оқсочи билан керги¹ устида бўлиб, каштасига андармон эди. Лекин қўли ўзига бўйсунмасдан бот-бот тўхтаб қоларди: юрагида эрта-лабки суҳбатнинг чигал тугуни асло ечилмаётганди. Кутилмаганда Андре ҳовлиқиб остонада пайдо бўлди:

– Виконт д'Эксмес жаноблари!..

Ортидан Габриэлнинг ўзи кўринди. У ҳаяжонини сездирмасликка уриниб, эҳтиром билан таъзим бажо қилди. Бироқ эс-ҳуши бор-йўқ Диана шунчалар довдираб қолгандики, ўша лаҳзада унга жавоб қайтариш хаёлига ҳам келмади. Кейин паж ва оқсочга ижозат бериб, чиқариб юборди.

¹ Керги – чамбарак, каштачилик асбоби. (Таржимон изоҳи – Р. У.)

Иккиси ёлғиз қолгач, бир-бирига термилганча тошдай қотишди. Ахийри, меҳмон ўзи тилга кирди:

– Мени йўқлаб борувдингизми, Диана? Мен билан гаплашай дедингизми? Мана, қанот чиқариб учиб келдим...

– Демак, ўзим борибгина кўзингизни очибман-да, а, Габриэль? Наҳотки, сизни кўришга зор-интизор эканимни ўзингиз фаҳхламайсиз?

– Диана! – маҳзун жилмайди йигит. – Бир неча бор бунга журъат топгандай бўлдим, бироқ иқрорманки, Луврга келишдан қўрқдим!

– Қўрқдим? Нега?

– Сиз учун!.. Ва ўзим учун! – эшитилар-эшитилмас шивирлади Габриэль.

– Шуниси деб эски дўстлигимизни унутмоқчи бўлиб юрибсизми?

– Тўғриси айтсам, Диана, фақат дўстликни эмас, қанийди, ҳамма-ҳаммасини унутиб юборсам! Фақат мана шу малъун Луврни кўрмасам-куймасам бўлгани! Бироқ Луврдан юз ўтириш ўрнига, мана келиб ўтирибман. Ахир, бу қанчалик хавфли эканини билсам ҳам, бари бир келдимки, сизга яна исбот керакми, Диана?

– Керак, Габриэль, жудаям зарур!

– Кошки, ақллироқ одамга айланиб, ўз гапимда маҳкам турсам, бош олиб кетсам, сиз билан учрашмасам!.. Иккаламизгаям шуниси дуруст эди! Хавотирингизни, ҳаяжонланаётганингизни билардим, шундай бўлса-да, қорамниям кўрсатганим йўқ, негаки, сизни ранжитиб қўйишдан қўрқардим. Аммо оқибат шу бўлдики, ҳузурингизданман. Эй, худо-ей, сизнинг олдингизда мени эрк-у ихтиёрсиз бир гулом қилиб яратибди-я!

Ёлиғлиқ қозон ёпиғлиғича туравергани маъқул эканини Диана пайқай бошлаганди. Ҳа, оғир бўл-

са-да, ўша афзал эди! Мана, шу тобда Габриэлнинг ҳар бир сўзи бағрини тилкалаб, ҳар битта саволи даҳшат солмоқда! Аммо ноилож, модомики, тақдирга қарши қадам босиб қўйди, энди орқага чекингани йўл йўқ! Фақат олға бора олади, олдинда надомат, ҳатто ажал кутсинки, бораверади.

– Излашимнинг сабаби иккита: биринчиси – сизга айтадиган гапларим ва иккинчиси – битта саволим бор эди.

– Гапираверинг, Диана, бажонидил эшитаман.

– Аввало, дуррани олгач, нега дарҳол монастырга кетмаганим, бинобарин, сўнгги учрашувда келишган шартимизга амал қилмаганим сабабини сизга изоҳлашим зарур.

– Мен амал қилишингизни сиздан талаб этишим мумкинми? Ахир, Андре орқали бошингиз энди очиқлигини, аҳд-у паймонларингизга вафо кутмаслигини тайинлагандим-ку, Диана! Бу қуруқ сўз эмас, виждоним амри эди.

– Мен-чи? Менинг монастырга кетишим ҳам виждон амри-да...

– Нега, Диана? Сиз ҳаёт учун яратилгансиз, нима учун жамиятни тарк этиб, узлатга чекинишингиз керак?

– Бунақа деманг, Габриэль... Жамият мени шунчалар азобладик... Йўқ, мен таркидунё қиламан. Зоҳидалик ороми ва ҳузурига муҳтожман. Мени шу сўнгги илинжимдан маҳрум этманг!

– Қойил, сизга ҳавасим келади!

– Аммо нима учун ҳалигача бу савобга саъй қилмаганим сабабини сўрасангиз, мактубдаги илтимосимга муносабатингизни билганим йўқ эди. Унда сизга ёлвориб, ҳукм чиқармасликни ва жаллод бўлмасликни сўрагандим...

– Диана! Диана!

– Энди ҳеч нарсадан беҳабарликда, изтироб азобида яшашга кучим етмайди, Габриэль. Қани ва ниҳоят, кўзимга қараб, тўғриси айтинг-чи: сизга сингилманми-йўқми? Бу даҳшатли саволга жавоб топдингизми ёки бу малъун сирнинг тубига етиш фикридан батамом воз кечдингизми? Гапиринг! Ёлвораман, Габриэль, жавоб беринг!

– Жавоб бераман! – зўрға овоз чиқарди йигит. – Испанларнинг мақоли бор: «Ёмонига ишонмасанг – яхшиси ҳам йўқ бўлади». Иккимиз мутлақо кўришмай кетгач, мен бир хулосага ўзимни кўниктирдим: сиз – синглимсиз! Лекин тан оламанки, бунга ҳеч қандай исботим йўқ. Ва афсуски, ўзингиз эслатгандай бундай далил топишнинг иложиям йўқки, бундан умид қилолмайман ҳам.

– Ё Парвардигори олам! – осмонга қўл узатди Диана. – Бундан чиқдики, ўша... ҳақиқатни айта олувчи киши... то сиз Каледан қайтгунча қазо қилдими?

– Йўқ, Диана, қайтган куним у ҳаёт эди!

– Демак, қирол ўз ваъдасидан тонган! Лекин эшитишимча, сизни у жуда яхши қабул қилган экан...

– Ваъдани бекам-кўст адо этишди, жудаям аниқ...

– Бироқ шунчалар алам билан гапиряпсизки!.. Ё Биби Марям! Сўзларингиз қўрқинчли жумбоқнинг худди ўзи-я!

– Очиқ айтишимни ўзингиз истаяпсиз, Диана. Маъқул... Сизга бу сирни очаман, кейин эса... кейин эса ҳалиям аввалгидай кечиримли бўлишимни талаб этаверасизми-йўқми, шуни билгим келади... кулоқ солинг!

Ҳаяжон ва ғазабдан нафас ололмай қолса-да, Габриэль ҳаммасини очиқ, тўла-тўқис айтиб берди... қиролнинг қабули ва ўз ваъдасига ҳам, унинг ижросига ҳам иқрорлиги, кейин де Пуатье хоним билан коннетабль висирлайвериб, ҳукмдорни йўлдан ургани...

Сўнгра интизорлик туни, кўз юммай тонгни кутганлари, Шатлга иккинчи бор киргани, ерости сағанасига тушиб боргани ва ниҳоят, комендант де Сазеракнинг мудҳиш ҳикояси...

Бир нуқтага тикилганича қотиб қолган Диананинг сўз айтишга мадори йўқ эди. У бир нав куч топиб, хаста овозда ёлворди:

– Қиролга раҳмингиз келсин, уни афв этинг!

– Афв этишимни сўрадингизми? – овозини кўтарди Габриэль. – Демак, у жиноятчи эканлигини сиз ҳам тан олдингиз! Афв этиш! Ахир, бу суд ҳукмидан сўнги масала-да! Афв этайми? Бундан чиқадики, унинг жинояти ўлим жазосига лойиқ демоқчи бўласизми?

– Мен бунақа деганим йўқ, – саросимага тушди Диана.

– Йўқ, инкор қилманг, мен қандай ўйласам, сиз ҳам шундай ўйлайсиз, фақат хулосамизгина айрича: аёл – афв сўрайди, эркакка – адолат зарур!

– Аҳмоқ бўлмасам, уйингизга бораманми? Бу ёққа чақирганим-чи!

Шу пайт эшик оҳиста тақиллади ва остонада Андре пайдо бўлди:

– Қирол зоти олийларидан нома келтиришди.

– Жиндай кутиб турсанг бўлмасмиди?

– Жудаям шошилиш дейишди-да, хоним.

– Бу ёққа бергин-чи, – Андре чиқиб кетгач, Диана хатжилднинг муҳрини синдириб, мактуб мутолаасига тутинди:

«Азизам Диана, хабар беришларича, Луврда экансиз. То мен киргунимча ҳеч қаёққа кетманг, илтимос. Ҳозир кенгаш мажлисидаман, якунланишига жуда оз қолди. Йигилишдан чиқибоқ тўппа-тўғри ҳузурингизга бораман. Мени кутиб туринг. Чунки анчадан буён сизни бирор мартаям кўрганим йўқ. Негадир кўнглимга ғашлик

чўкиб қолдики, юрагимга яқин қизим билан дилдан сўзлашиб, ўзимни овутмоқчиман. Кўришгунимизча.

Генрих».

Хатни қайта буклаган Диананинг боши қотди.

Нима қилсин? Габриэлга «кета қолинг» десинми? Аммо ташқарига чиққач, қиролга қамти келса-чи? Агар шу ерда ўтираверса, қирол кириб қолади! Ҳа, ҳар икки ҳолда ҳам икковнинг тўқнашмоғи муқаррарки, бунга фақат Диана айбдор бўлади! Чатоқ, жуда чатоқ! Қандай қилиб, уларни учраштирмаслик мумкин?

– Нима гап? – сўради Габриэль.

– Ҳеч гап йўқ, қирол кечқурун қабул маросими борлигини эслатибди, холос.

– Балки сизга халақит қиларман, Диана... Кета қолганим маъқулга ўхшайди...

Лекин Диана шоша-пиша эътироз билдирди:

– Йўқ, йўқ, кетмайсиз... – ва қўшиб қўйди: – Башарти, зарур ишингиз бўлса, қисташга журъат қилолмайман...

– Хат сизни ҳаяжонлантириб қўйди, Диана. Энди бу ерда ортиқчаман, рухсат беринг...

– Сиз-а? Сиз ортиқча бўласизми? Наҳотки, шундай хаёлга бордингиз, дўстим? Мен сизга яна учрайман, аммо бу ерда эмас, уйингизда. Жиндайгина имкон топилиши биланоқ етиб бораман, манави мудҳиш суҳбатни давом эттирамиз-да... Ваъда бераман... Лекин ҳозир... тўғри топдингиз, хавотирга тушиб қолдим, ўзимни ўзим танимамай турибман... Безгак тутгандай...

– Сезяпман, Диана, энди кетдим.

– Кўришгунча, дўстим, яхши боринг..

У кузатгани чоғланиб, Габриэлнинг ортидан эшик томон бораркан, ичига яна гулгула тушди: «Ҳозир бу ерда қолса, қирол билан учрашиши мумкин, чиқиб кетсаям, тўқнашиб қолиш эҳтимоли бор»... У чексиз иштибоҳ ва тараддудда довдирарди.

– Кечирасиз, Габриэль, яна бир оғиз гап, – у остонага етганда, ўзини идора қилолмади. – Анави сиз айтган воқеалар, юрагимни ларзага солиб... Хаёлимга ҳеч нарса келмаяптIAM... Нимани сўрамоқчилигим... Ҳа-а, топдим... Биргина савол... Жудаям муҳим... Ахир, сиз бундан кейин нима қиласиз – шуни айтмадингиз-ку? Мен «афв» дедим, сиз эса «адолат» дедингиз... Сиз ўша адолатга қандай эришмоқчисиз?

– Буни ўзим ҳам билмайман, – жавоб қайтарди Габриэль. – Худодан ва тасодифдан умидим бор, холос.

– Нима дедингиз? Тасодифдан? Қайтинг-қайтинг! Ўша «тасодиф» деганингиз нима эканини аниқ айтасиз, кейин кетасиз, унгача қўйиб юбормайман! Тўхтанг, ёлвораман сизга!

Диана йигитнинг қўлига осилиб ичкарига судраркан, кўнглидан даҳшатли ўй ўтди: «Агар иккови ҳозир қамти келгудай бўлса... қиролнинг соқчилари йўқ, Габриэлнинг эса қиличи белида... Бу хонада тўқнашиб қолса, ўртага тушаман, Габриэлга ялинаман, лоқал, қилич тигига кўксимни қалқон қилиш имкони бор! Демак, уни бу ердан чиқармаслигим керак!»

– Яхши бўлиб қолдим, – деди у Габриэлга юзланиб, – Кетманг, гапимиз тугасин... қани, бояги саволимга жавоб беринг-чи... Айтаверинг, аҳволим анча дуруст...

– Йўқ, Диана, ҳозир жудаям ҳаяжондасиз. Иннайкейин, биласизми, мен сиздаги ваҳималар сабабини топдим.

– Айтинг-чи?

– Ҳалигинда мендан афв этишимни сўрадингиз. Сабаби мутлақо маълум: сиз айбдорни жазолашимдан қўрқасиз ва бу билан менинг шу қасосга ҳақли эканимни тан оляпсиз. Мени адолатли жазони ижро этишдан қайтариш ниятидасиз: бу интиқом сизни даҳташга солади ва айни пайтда у ҳаққоний эканини ҳам ҳис этяпсиз. Хўш, тўғри топдимми?

Габриэль нишонга бехато урганди: Диана бир эсанкираб олди-да, сўнгги кучи билан ўзини ўнглаб қичқирди:

– Э-эҳ, айтганларингиз хаёлимдаям йўқ, сиз шу гапга қандай журъат этдингиз? Сиз – қотилмисиз?! Сиз бурчакда яшириниб, ҳимоясиз одамга ҳужум қиласиз! Бу мумкинмас, қабоҳат-ку! Сизнингча, мен ана шу йўлдан қайтармоқчи бўлиб турибманми? Даҳшат! Боринг, кетаверинг! Эшик очиқ! Эй, худойим, пинагимниям бузмаганим бўлсин! Мен қолдим, сиз Луврни тарк этинг! Гапимизни уйингизда давом эттирамиз. Боринг, дўстим, бораверинг!

Диана узуқ-юлуқ бидирлаган кўйи қабулхонагача эргашиб чиқди. У Габриэлни Лувр дарвозасигача кузатишни пажга буюрмоқчи эди, лекин бу эҳтиёт чораси билан ваҳимасини янада ошкор этишини ўйлаб, фикридан қайтди. Шу боис, пажнинг кулогига пичирлади:

– Кенгаш тугадими-йўқми?

– Тугамади, хоним, – шивирлади Андре, – ҳар ҳолда катта залдан ҳозиргача ҳеч ким чиққани йўқ.

Диана Габриэлга юзланди:

– Хайр, дўстим, тез орада кўришгунча...

– Кўришгунча, – деди Габриэль синиқ кулимсираб ва унинг қўлини қисиб қўйди.

Йигит кетиб бораркан, Диана ортидан узоқ қараб қолди, Габриэль эшикларнинг сўнггисидан чиққунча ҳам кўз узгани йўқ.

9. ТАСОДИФИЙ ТЎҚНАШУВ

Диана ҳарчанд эҳтиёткорлик қилмасин, айнан шу ҳаракатлари натижасида кўнгли сезган ва кўрққан тўқнашув бари бир содир бўлди. Габриэль унинг ҳузуридан маъюс ва сиқилиб-бўғилган кайфиятда

чиққанди. Дианадаги саросима унга ҳам юқиб, кўз олди қоронгилашиб, фикрлари чуваланиб борарди: ҳеч кимга қарамасди, атрофга назар солмасди. Коридорлардан шуурсиз ўтиб, катта айвоннинг остонасидан ҳатлагачгина олға боқди: ўша ондаёқ зил кетди, тўхтаб, ортига тисарилди ва тошдай қотди-қолди.

Негаки, галереянинг нариги бошидаги эшик ҳам очилиб, бир киши кўринди.

У Генрих Иккинчи!

Генрих! Габриэлни қалб гавҳаридан жудо этиб, юрагини ҳам, ўзини ҳам абадий қабрга тикқан жиноятчи ёки жинояткор найрангбозларнинг бош ҳамтовоғи!

Қирол танҳо ўзи, ёнида ҳеч ким йўқ. Мазлум ва зolim икки шахс ёвузлик содир этилганидан бўён илк бор қамти туришибди, орадаги масофа юз қадамча, холос.

Габриэль тўхтаб, таёқдай қотганди.

Қирол ҳам тўхтади: рўпарасидаги кутилмаган одамни сўнгги бир йил мобайнида фақат тушларида кўрарди. Икков илон аврагандай ҳуш-беҳуш ҳолатда бирор дақиқа чамаси «қилт» этганлари йўқ.

Габриэлнинг ҳислари ва ўйлари остин-устин бўлиб, на фикрлашга ва на қимирлашга имкон тополмасди. У фақат кутарди. Генрих Иккинчининг жасурлиги оғиздан тушмаса-да, шу тобда юраги увушиб, даҳшат босганди. Лекин бари бир бу аянчли туйғуни жиловлай билди. Бошқа нима ҳам қила оларди? Ёрдамга чақириш – кўрқоқликка иқрор, ортига қайтиш – майдондан қочишга тенг. Шу боис, олға – Габриэль қотиб турган эшик томонга юрди. Қандайдир ғойибона куч, саркаш бир жазава уни рўпарасидаги рангпар шарпа сари етаклаб кетаверди! Англади: бу тақдир эди.

Габриэль унинг келаётганини кўрди-да, вужудини ноаниқ, сўз билан ифодалаб бўлмайдиган лаззат қиз-

дирди. Мияси лов-лов ёниб, фикрлари чуваланди ва қўлини қиличнинг дастасига қўйди.

Габриэлгача саноқли одимлар қолганда, бояги ўжар қўрқув бош кўтариб, қиролнинг юрагини исканжага олди. Туманли бир хаёл қуршади: унинг паймонаси тўлди, лекин бу адолатдан бўлади... Шундай эсада, илон авраган мисоли олға бораверди... Ва ниҳоят, у Габриэлнинг ёнгинасида: ўзи ҳам кутмаган ҳолда саросимага тушди-да, беихтиёр барқут қалпоғига қўл чўзди ва йигитдан олдин саломга бош ирғади.

Габриэль жавоб қайтаргани йўқ. Ҳамон тош қотганича пинагини бузмади ва шпаганинг сопидан маҳкамроқ тутди.

Қирол учун Габриэль айна дамда оддий фуқаро-мас, ҳамма соясига салом берадиган зот эди. Габриэль учун эса Генрих қиролмас, отасининг қотили, холос.

Лекин у ҳукмдорга ҳеч нима қилгани йўқ, ёнгинасидан ўтди, аммо оғиз очмади.

Қирол унга қарамай кетаркан, бу ҳурматсизликдан ҳайрон ҳам бўлмади. Эшик ёпилди: ўша лаҳзадаёқ қарахтлик тарқади ва иккови бараварига уйқудан уйғонган мисоли кўзларини ишқалаб, гўё ўз-ўзига савол берарди: «Мабодо, туш кўраётган эмасмидим?»

Габриэль битта-битта одимлаб Луврдан чиқди. У қулай тасодифни бой берганига ачинмасди, аксинча, изтироб уйқаш қувончни ҳис этганди.

«Ана, ўлжам тузоғим атрофида тентираб, рогатинам¹ наштарига ўзини урмоқчи».

Габриэль ўша кеча шундай тўйиб ухладики, яқин орада бундай ором олган эмасди.

Қирол эса аксинча, ҳамон хаёли остин-устун. Бинобарин, у Диана ҳузурига кириб борганда, икков қандай учрашганини тасаввур қилиш қийинмас.

---

¹ Рогатина – Европада айиқ овида қўлланадиган узун найза. (Таржимон изоҳи – Р. У.)

Фикри паришон ва ҳаяжонланган Генрих граф де Монтгомери ҳақида сўз очгани йўқ. (Ваҳоланки, Габриэлга кўзи тушгандаёқ, у қизининг олдидан чиқиб келаётганига ақли етганди.) Умуман, Габриэль ҳақида сўраб-суриштиришга тоқати йўқ эди. Аввалги бобдан биламизки, қирол Диана билан қулфи дилини очиб суҳбатлашгани кирганди. Таассуфки, унга бу диллашув насиб этмади.

У ётоғига хафақон ва тушкун руҳда қайтиб, тун бўйи кўз юмгани йўқ. Хаёли қандайдир бош-кети йўқ кўчалардан чиқолмасди. «Аmmo, – кўнглидан кечирди у, – бугун гўё қиличига кўксимни дангал тутиб бердим. Демак, мени ўлдириш унинг кўнглида йўқ!».

Генрих Иккинчи бу адоқсиз изтироблардан қутулиш учун Париждан чиқиб, юрагини ёзмоққа отланди. У Сен-Жерменда, Шамборда Диана де Пуатьенинг Андаги қасрида бўлди. Июннинг сўнгги кунларида қирол Фонтенблода эди.

Қаерга бормасин, бир машғулот топиб олар ва унга жон-жаҳди билан ёпишардики, гўё шов-шувлар, борди-келди, югур-югурлар воситасида ичидаги галаённидосини ўчирмоқчи бўларди. Айниқса, қизи Елизавета билан Филипп Иккинчининг (Испания қироли) бўлғуси никоҳига ҳозирлик унинг бу борадаги иштиёқига анча баҳона топиб берди.

Генрих Фонтенблода Испания элчиси шарафига ов уюштириб, унга този итларни ташламоқчи бўлди. Белгиланган 23 июнь куни ҳаво иссиқ ва дим эди. Момақалди роқ гумбурлай бошлади. Лекин қирол буйруғини бекор қилишни хоҳламади: момақалди роқ янада яхши, шовқин-сурон кучли бўлади.

Туёгидан ўт чақнайдиган йўргани минган ҳукмдор тийиқсиз хуруж билан овга берилди: қай бир ҳолда ўқдай учаётган отга мағрурланди-да, ҳаммадан ол-

динлаб кетди ва овчиларни назардан қочириб, ўрмонда адашиб қолди.

Осмонни булут қоплади, чақмоқ чақа бошлади, ҳавонинг авзойи ёмон бузилди. Генрих жониворнинг икки биқинига товони билан хала уриб, адирлар ва дарахтларни ортда қолдирганича елдан ҳам тезроқ учарди. Дулдулдай отнинг ақл бовар қилмас шиддати уни батамом сеҳрлаб, тўхтовсиз қамчи босар ва овозининг борича наъра тортарди.

Бир неча лаҳзага гўё батамом ўзини унутганди. Тўсатдан аргумоқ олд оёгини кўкка кўтариб, орқа оёқларида тик турди... Булутлар пардасини йиртиб, яшин чақнади: сўқмоқнинг муюлишида арвоҳдай бўлиб оппоқ қоя кўринди. (Бундай харсанглар Фонтенбло ўрмонида жуда кўп.) Чақмоқдан сўнг ер-у кўкни титратган момақалди роқ гулдуросидан отнинг ўтакаси ёрилди-да, олға отилди. Унинг кескин талпинишидан тизгин узилдики, энди Генрихнинг ихтиёри аргумоқнинг туёқларида эди. Ана шунда чавандозни от олиб қочди: даҳшатли, тийиқсиз, ёввойи тезлик...

Ёллари елда ҳилпираб, биқинларидан буг уфураётган тулпорнинг ҳамма мускуллари таранг, ҳавони ўқдай тилиб бормоқда, қирол йиқилмаслик учун унинг бўйнига чирмашиб олган: сочлари пахмоқ, уст-боши дабдала, беҳуда бўлса-да, узилган жиловни ушлашга интилади. Бўрон қўйнидаги бу тезлик ваҳшатини кимдир кўрса, калима ўгириши ва жаҳаннам даҳшатидан жонли лавҳа деб ҳисоблаши турган гап.

Аммо бу гадейтопмасда одам қаёқда?!.. Қиролнинг жонига оро кирувчи тирик зот йўқ! Муттасил чарақлаётган осмоний гулдурос эса шундоқ ҳам телбаваш жониворни баттар қутуртиради.

Генрих атрофга жавдираб, қаерда эканини тусмолламоққа уринаркан, жар ёқасидаги тик қоятош устига чиқадиган сўқмоқни чақмоқ ёғдусида илғаб қолди.

У минг интилсинки, жилови кўлдан чиққан махлуқни сира тўхтата олмасди. Шу тезликда эгардан сакраш эса муқаррар ажал: боши дарахтга ё тошга урилиб мажақланади. Генрихнинг ҳаёти қил устида!

Қирол жаргача яна қанча масофа борлигини ҳам билмасди. Аммо тубсизликка тобора яқинлашаётгани аниқки, таваккал қилиб отдан ирғишга қарор қилди.

Худди шу лаҳзада кўзи илғаб қолдики, чоҳ ёқасида қандайдир суворий турибди, лекин яхшироқ зеҳн соломлади: нотаниш отлиқнинг соябони кенг шляпаси ва узун плаши жуссаси билан юзини яшириб қўйганди. Шубҳа йўқки, бу қиролнинг аъёнларидан бири бўлиб, у ҳам ўрмонда адашиб юрган.

Энди Генрих ажалга панд бера олади. Ёлғизоёқ йўлак шунчалар энсизки, ҳалиги одам отини кўндаланг қилса бас, қирол минган йўрғанинг олди тўсилади. Машъум пойгани батамом тўхтатиш учун ўша одам қўлини узатса бас. У шундай қилишга бурчли эди...

Қирол лаҳзадаёқ халоскоригача уч юз – тўрт юз қадам борлигини чамалаб кўрди ва қўл силкитиб, бақирди:

– Ёрдам! Ёрдам беринг!

Нотаниш суворий кўриб-эшитиб турарди. Аммо энг даҳшатлиси шуки, чавандоз учиб ўтса-да, уни тўхтатиш учун лоақал қўлини қимирлатгани йўқ. Аксинча, у билан тўқнашувдан сақланиб, ҳатто ўз отини орқага тислантиргандай бўлди.

Ана шунда қирол яна бақирди, лекин унинг бу нидоси ёрдамга зорлик эмас, ғазаб ва таҳдид айюҳаннос бўлиб янгради. Шу пайт у отнинг тупроқ устидамас, тошлар устида чопаётганини пайқади... Машъум қояга ҳеч қанча қолмаган.

У худога таваккал қилди-да, оёқларини узангидан чиқариб, эгардан сакради. Мўъжизанинг ўзгинаси: отилиб, йўсин ва хас-хашак уюмига тушди, мутлақо шикаст-

лангани йўқ. Аммо айни пайтида улгуриб қолганди: тубсиз жар бир қадам нарида даҳшат солиб турарди. Чавандоздан қутулиб, озодликка эришган аргумоқнинг шашти пастлади ва жар ёқасида тўхтаб, савқи табиий билан ортига тисарилди. Аммо ҳамон кўзлари олов сочади, бурнидан буг бурқсийди, ёллари паришон...

Қирол дарҳол тиз чўкиб, бало-қазодан асраган Тангрига шукрона келтирди. Кейин отни қайтадан эгарлаб-юганлади ва шундагина анави илон ўлдиргани тош бермайдиган кимса эсига тушиб, қаҳр-ғазабга тўлди.

Нотаниш отлиқ кенг плашига бурканиб, боягидай қаққайганича ўша ўрнидан қимир этмай турарди. Қирол унга яқинлашгандаёқ заҳар сочиб бақираверди:

– Ҳой, ифлос! Ахир, жонимга ажал кўз тикканини кўрмадингми? Ёки мени танимайсанми? Башарти, танимаганингда ҳам, одамзотни халос этиш инсоний бурчинг эмасми? Ахир, фақат қўл чўзсанг кифоя эди-ку, аблаҳ!..

Суворий пинагини бузгани йўқ, ҳақоратларга жавоб ҳам бермади. Фақат шляпасини орқага суриб, юзини очди: қиролнинг борлиғи ларзага келди, негаки, у Габриэлнинг рангпар ва ҳиссиз юзини дарҳол таниганди.

Генрих Иккинчи беихтиёр пичирлади:

– Граф де Монтгомери!

У бошқа оғиз очмади, отни ўрмон тарафга буриб, биқинига хала урди. Габриэль эса ўрнидан қимирлагани йўқ, юзига бераҳм бир табассум балқди:

– Ўлжа ўзи домимга илинмоқда! Интиқом онлари яқин!

10. ИККИ ЎТ ОРАСИДА

Елизавета ва Маргаританинг никоҳ шартномаларини расмийлаштириш 28 июнга белгиланиб, Луврда имзоланарди. Қирол Парижга қайтди, лекин ҳар қачонгидан тунд ва хафа кўринарди. Ўрмондаги нохуш учрашувдан сўнг ҳаёти азобга айланиб қолгандики, ёлғизликдан қочиб, кўнгилхушликнинг минг бир хилини ўйлаб топар, шу билан изтироб ва руҳий қийноқлардан қутулмоқчи бўларди...

Ўша учрашув ҳақида қирол ҳеч кимга индагани йўқ. Дилхоҳ бирор яқинига кўнглини ёриш истаги ҳарчанд хуруж қилса-да, бунга журъат этолмасди. Негаки, нимага ишонишни ва қандай йўл тутишни ўзи билмасди, ўша ҳайкалдай қотган, тепса тебранмас сиймо эса кўз олдидан кетмасди.

Габриэль билан қизи орасида бир гап борлигини ҳам сезардики, ахийри, ҳаммасини Диана де Кастрога тўкиб солмоқчи бўлди. (Эҳтимол, биринчи тўқнашув куни Габриэль айнан Диананинг хосхонасидан чиққандир.) Балки қизи ёш графнинг режаларидан ҳам хабардордир. У кўнглини батамом тинчителиши ёки бирон хавфдан огоҳлантирилиши мумкин, зеро, ота қалби сезардики, бу мушкулот Дианани ҳам қаттиқ хавотирга солаётган эди, албатта.

Падарининг бошига тушган бу нохоҳ учрашувлар Диананинг тушига ҳам кирган эмаски, Луврда кўришганларидан бери Габриэлдан мутлақо хабари йўқ.

Унинг топшириғи билан Авлиё Павел кўчасига борган Андре шўппайиб қайтиб келди. Билгани шу: Габриэль Парижда эмас, қаёққадир дом-дараксиз гойиб бўлган.

26 июнь куни чошгоҳ маҳали Диана ёлғиз ўзи юраги қон бўлиб ўтирарди. Оқсочларидан бири ҳовлиқиб кирди ва қирол ташриф буюрганидан хабар берди.

Генрих Иккинчи жиддий қиёфада бўлиб, дарровда ўз дардини дастурхон қилди:

– Дилбаргинам Диана, анча бўлдики, иккимиз виконт д’Эксмес ҳақида ҳеч гаплашганимиз йўқ. Ҳозирда у граф де Монтгомери номини олган. У билан кўришганингга кўп бўлдимми?

Габриэлнинг номини эшитиб, Диананинг юраги қалқди, ранги ўчиб, базўр жавоб берди:

– Олампаноҳ, у Каледан қайтгач, бир мартагина кўрдим, холос.

– Қаерда?

– Шу ерда, Луврда.

– Икки ҳафтача аввалми?

– Ҳа, олампаноҳ, икки ҳафтадан ўтгани йўқ.

– Мен эса кўзларимга ишонмай юрибман...

Диана ўзидаги мавҳум кўрқувни бир амаллаб енгди-да, бу ногаҳоний саволнинг моҳиятини англашга уриниб, қиролга синчков нигоҳ ташлади.

Аммо Генрихнинг юзи ҳиссиз эди.

Ахийри, Диана бор журъатини жамлади ва сўрашга ботинди:

– Зоти олийлари, саволимни одобсизликка йўймайсиз-да... Нега энди шунча вақт индамадингиз-да, мени Каледа шармисор бўлишдан сақлаб қолган кишини айнан ҳозир эслаяпсиз?

– Сабабини билгинг келяптими, Диана?

– Ҳа, офтоби олам.

– Бўпти. Мунис ва меҳрибон қизимга қалбимни очмасам, кимгаям очардим?..

Генрих ҳаммасини очиқ айтди: йигитнинг англаб бўлмас ва қаҳрли сокинлиги, биринчи тўқнашувда саломига алик олмагани, иккинчисида ёрдам қўлини чўзмагани...

– Унинг бу гуноҳлари ҳазилакам эмас, Диана. Лекин бу ҳақоратомуз муносабатни ичимга ютдим,

чидадим, нега десангиз, бир пайтлар менинг айбим туфайли жабрланганди... Қолаверса, салтанатимизга буюк хизмат қилса-да, муносиб тақдирламаган эдим...

Қирол қизига ўткир қараб олди ва сўзида давом этди:

– Диана, виконт билан орамиздаги сирдан қанчалик хабардорсан – буни билмайман ва билишнияма хоҳламайман. Лекин сенга айтиб қўяйки, ҳақоратга чидашимнинг сабаби бор: мен ўзимни ноҳақ ҳисоблайман ва янглишганимдан афсусдаман... Аммо... балки уни кечирганимнинг ўзи яна бир хато бўлдимми?.. Ким билсин, унинг бу қилмишлари охири қайгача болади, қаерда тўхтайди?.. Бу болтадан тоймас жанобга қарши олдиндан эҳтиёт чорасини кўрганим маъқулми? Диана, шуларни сенга айтсам, сендан маслаҳат эшитсам, деб кирувдим.

– Шоҳона ишончингиз учун ташаккур, зоти олийлари, – маъюс жавоб берди Диана.

У икки ўт орасида куярди: нафақат дадасининг, балки Габриэлнинг олдидаги бурчини ҳам адо этиши керак эди-да.

– Нимасига ташаккур билдирасан?.. Ахир, ота-боламиз-ку!.. Ҳар ҳолда сен нима дейсан? – қистади қирол, чунки Диананинг иккиланаётганини сезиб турарди.

– Мендан сўрасангиз... – тутилиб қолди Диана, – ҳазрати олийлари... виконт д'Эксмесдан эҳтиёт бўлишга... асос йўқ эмас.

– Диана, ҳаётимни хавф остида деб ўйлайсизми?

– Йўғ-ей, олампаҳоқ, бундай демадим... Лекин менимча, жаноб д'Эксмес жуда қаттиқ таҳқирланганга ўхшайдики... Ҳушёр бўлиш зарар қилмасмикан деб...

Ўз гапи ўзини даҳшатга солган Дианани тер босди. Ахир, чақимчилик қилгани йўқми? Ўзини шундай

иснодга мубтало этмадими?.. Бироқ Генрих унинг изтиробларини бўлакча тушунди ва у ёқ-бу ёққа юриб, овозига ва бирйўла газабига эрк берди:

– Тўғри, Диана, сен кўзимни очдинг! Ҳа, ўзим ҳам ўйловдим-а... Кўриб қўйинг, мен анави тирранчадан хушёр бўлар эмишман!.. Йўқ, бошинг устида дамोकль қиличи¹ осилиб турса, унақа ҳаётнинг маънисини борми? Қирол дегани аллақандай аслзода эмас, унинг бошқа вазифалариям бор... Дарров фармон бераман, жаноб д'Эксмесни авахтага соладилар!

Қирол эшик тарафга қадам қўйганидаёқ Диана у томонга отилди. Нимага? Габриэлни айблашади, ҳибсга олишади, турмага ташлашади, чунки, уни Диана чақиб берди, сотди! Унинг қалби бунчалар иснод юкини кўтаролмасди! Аслида, Габриэль бирортаям сўзи билан қиролга бевосита таҳдид қилганича йўқ эди-ку!..

– Зоти олийлари, биргина дақиқа, – ўтинди у. – Сиз янглишдингиз, онт ичаманки, хато қиляпсиз! Ахир мен сизга кўз тиккан бирон-бир хатардан гапирдимми? У мен билан гаплашди, лекин бунақа жиноятга лоақал шама қилгани ҳам йўқ. Ахир, бўлакча бўлса... Албатта, сизни хабардор қилардим...

Қирол тўхтади.

– Эҳтимол, шундайдир? Аммо ҳозирги сўзларингни қандай тушуниш керак?

---

¹ Дамокль қиличи – бу ўринда эрамиздан аввалги V–IV асрларда ҳукмронлик қилган сиракузалик золим ҳукмдор Катта Дионисий ҳақидаги қадимги Юнон афсонасига ишора қилинмоқда. Сарой маҳрамларидан бўлмиш Дамокль уни худонинг энг бахти тўкис бандаси деб биларди. Дионисий ўз тахтини фақат бир кунга Дамоклга ҳадя этди. Энди ўзини энг бахтли инсон санаган Дамокль базми жамшид чоғи тепага қараса, боши узра қинсиз қилич отнинг қилида осилиб турганмиш. Ана шунда у мутлақо тўкис бахт рўё эканини англабди. (*Таржимон изоҳи – Р. У.*)

– Демоқчи бўлдимки, давлатпаноҳ, модомики, оғринган фуқаро ўз ҳукмдорига эҳтиромни унутган экан, унақалар билан учрашмаганингиз маъқул-да. Бироқ беҳурматлик дегани, ахир, подшокушлик дегани эмас-ку! Зоти олийлари, оғринганни яна бир оғринтириш сизга муносибми!

– Йўқ, меням ниятим бунақамас, – деди қирол. – Агарда, сен дарҳол хавотириримни чиппакка чиқариб юборсанг ва ҳаётимга жавобгарликни зиммангга олсангиз, тамом, мен бамайлихотир юравераман...

Диана ҳовлиқиб унинг сўзини бўлди:

– Бамайлихотир! Мен сизни бепарволикка чақирганим йўқ! Ахир, зиммамга чакана масъулият юкламайсиз, олампаноҳ! Аксинча, сиз ҳамиша сергак бўлишингиз керак!

– Йўқ, Диана, муттасил юрак ҳовучлаб яшашга чидолмайман... Икки ҳафтадан бери мен тирик мурдаман... Бунга чек қўйиш керак. Ё сеннинг сўзингга ишонаман-да, хушхандон умргузаронлик қилиб, аллақандай виконт д'Эксмесни эмас, фақат давлат ишларини ўйлайман. Ёки ўша виконтни менга зиён-заҳмат етказиш имкониятидан маҳрум этаман: ҳаётимга жавобгар бўлган кишиларга буюрсам бўлгани.

– Ким экан ўша кишилар? – сўради Диана.

– Аввало, қўшиннинг раҳнамоси, яъни коннетабль Монморанси.

– Монморанси! – Дианани даҳшат босди. Бу таҳдид Габриэлнинг отаси гирифтор бўлган кулфатларни, унинг зиндондаги узундан-узоқ бандилигини ва ахийри ўлиб кетганини Диананинг ёдига солди. Худо кўрсатмасин, Габриэль унинг чангалига тушса, тамом, уни ҳам ўша қисмат кутади!..

Бу ўйлар Диананинг миясидан чақиндай ўтаркан, қирол яна бир кўрқинчли савол ташлади:

– Хўш, Диана, қандай маслаҳат берасан? Бу хатар нечоғли экани сенга яхшироқ аёнки, сен нима десанг – мен учун қонун. Нима қилсам бўлади: виконтни унутайинми ё аксинча, қаттиқ таъқиб остига олайми?

Бу савол, аниқроғи, унинг оҳанги Дианани ваҳимага солганди:

– Офтоби олам, мен сизга қалбингиз амридан ортиқ маслаҳат беришга ожизман. Агар сиз қачонлардир виконтни ранжитмаган бўлганингизда, ўйлайманки, бу ҳақда мендан маслаҳат сўрамасдингиз ҳам... Ҳар ҳолда сиздаги бу иштибоҳлар бежиз эмас-да... Аммо жиддий таҳликага ҳеч қандай асос йўқлигигаям ишончим комил. Мабодо, шу жиноятга д'Эксмес бел боғлаган бўлса, иккала тўқнашувда ҳам имкониятни бой бермасди.

– Бўпти, Диана. Кўнглимдаги оғир юкдан халос этдинг. Сенга раҳмат, қизалоғим, бу хусусда ортиқ гаплашмаймиз. Энди батамом енгилладимки, тўй тараддуди билан бемалол шуғулланаман. Хоҳлайманки, тўй росаям дабдабали бўлсин ва сенинг ҳашаматинг тўйниқидан ҳам ошиб тушсин. Эшитдингми?

– Давлатпаноҳим, мени маъзур тутасизки, худди шу тўй масаласида ўтинчим бор эди: ижозатингиз билан мен ушбу тўйда қатнашмасам дегандим. Кўнглим танҳоликни хоҳлаб турибди.

Қирол таажжубланди:

– Нега, Диана? Ахир, бу тўй жудаям-жудаям зўр байрам бўлишини билмайсанми? Ўйинлар, мусобақалар белгиланган... бошқа иштирокчилар қатори ўзим ҳам майдонга тушиб, куч синашаман. Нега энди шундай унутилмас томошадан ўзингни маҳрум этмоқчисан?

– Ибодат қилмоқчиман, олампаноҳ, – деди Диана қатъият билан.

Салдан сўнг қирол герцогинянинг хосхонасини тарк этди. У ўз қалбини хавфсираш ва ҳаяжондан халос қилди, лекин унинг ҳамма дард-у гами шўрлик Диананинг нозик елкасига юкланди-қолди.

II. МУДҲИШ БАШОРАТЛАР

Руҳий қийноқлардан батамом қутулган қирол ўша кундан бўлғуси тўйлар тараддудига астойдил киришди: қизи Елизаветанинг Филипп Иккинчи билан, синглиси Маргаританинг эса герцог Савойский билан белгиланган никоҳ маросимига оз қолмоқда эди. Малика Маргарита Французская ва Филибер-Эммануилнинг никоҳи 28 июнга тайин қилинган. Генрих орадаги уч кун давомида Турнеллда турли мусобақалар ва жанговар беллашувлар ўтказиш ҳақида фармон берди. Келин-куёвларнинг кўнглини тўлдириш ва айни чоғда ўзининг дилхушликларга ташна иштиёқини қондириш истагидаги Генрих бу баҳсларда шахсан қатнашишини эълон қилди.

Бироқ 28 июнь тонг чоғи қиролича Екатерина Медичи ҳеч қутилмаганда қиролнинг қабулига киришни хоҳлаб қолди. Ваҳоланки, у хосхонасидан ҳеч қачон бунчалар барвақт чиқмасди.

– Кирсин! – деди қирол бу ҳақда хабар олгач.

Екатерина Генрих ҳузурига жуда ҳаяжонланган ҳолда ташриф буюрди:

– Азизим, олампаноҳим, сиздан ёлвориб сўрайманки, лоақал, мана шу ой оёқлагунича Луврдан ташқарига чиқмай турсангиз!

Бу бехос илтимосдан Генрих ҳайратга чўмди:

– Нега ундай деяпсиз, маликаи олам?

– Яқин кунларда азиз жонингизга хавф кўз тикмоқда, ҳазратим!

– Ким айтди сизга?

– Осмон жисмлари, давлатпаноҳ. Бу кеча италиялик мунажжим ёнида толе юлдузингизни кузатдим: аёнки, таҳдид ва фанодан башоратлар бор!

Генрих кулгисини тия олмади:

– Оббо, хоним-ей, модомики, юлдузлар менинг ўлимимни ваъда қилаётган экан, Азроил манави ердаям ёқамга чанг солаверади-да!

– Йўқ, офтоби олам, фожиа очиқ осмон остида...

– Чиндан-а? Демак, шамолни миниб келадими?

– Зоги олийлари, бунақа нарсаларга ҳазилнинг таги – зил! – оёқ тиради қиролича. – Юлдузлар башорати – илоҳий сир, уларда қисмат китоби яширин.

– Шунақа денг! – қирол яна ўзиникини маъқуллади. – Агар шундайлиги рост бўлса, Тангрининг битиги жудаям бадхат ва ажи-бужи экан-да. Қисмат саҳифалари жуда бўялиб кетибдики, тушуниш қийин, ҳар ким унга қараб, кўнгли тусаганича тусмоллаб ўқийверади. Чунончи, хоним, бу хатни сиз шундай тушунибсизки, гўё Луврдан чиққудай бўлсам, ҳаётим хавф остида эмиш, шунақами?

–Тўппа-тўғри, ҳазратим.

– Қизиқ-да!.. Ҳолбуки, Форкателнинг ўтган ойдаги башорати бутунлай бўлакча эди. Фаҳмимча, Форкателга дурустгина ихлосингиз борга ўхшарди.

– Албатта, у донишманд одам: биз ҳижжилайдиган толеномани равон ўқиш унга жудаям осон.

– Мен сизга айтсам, Форкател мен учун ўша юлдузларингизга махсус термилиб, бир мисра башоратгўй шеър ҳам тўқиган: яхши, лекин ягона камчилиги шуки, маъносини тушуниб бўлмайди. Эшитинг: «Марснинг¹ ўзиданмас, қиёфасин қиёсидан кўрқ!»

---

¹ Марс – қадимги римликлар ва бошқа италиян элатларининг афсоналаридаги уруш худоси. Унга қабилалараро

– Бу сатр мен айтган хатарни инкор этмаяпти-ку!
– Ошиқманг, хоним, қаердадир ўтган йилги толеномамни асраб қўйгандим. Ўшанда не каромат борлиги эсингиздами?

– Сал-палгина...

– Гўё мусобақа чоғи ҳалок бўлишимдан фол очишган. Ахир, бирортаям қиролнинг қисмати бунақа бўлган эмас! Дарвоқе, ўйлашимча, дуэль Марснинг қиёси эмас, Марснинг худди ўзгинаси!

– Хўш, бундан қандай хулоса чиқарамиз?

– Бу каромат-у башоратлар бир-бирига шунчалар зидки, уларга мутлақо ишонмаслик – энг оқилона иш.

– Бундан чиқдики, бари бир тўй кунлари Луврда бўлмайсизми?

– Маликам! Тантаналарда шахсан иштирок этишимни овоза қилиб юборганманки, сўзимдан қайтишим эп келмайди-да.

– Хўп, аммо борсангиз-да, лоақал, майдонга тушишдан сақланарсиз ё?..

– Маъзур тутадилар, хоним, ваъдага вафо қилмасликка ҳаққим йўқ. Аслида, мусобақа чоғи қандай хатар бўлиши мумкин? Гамхўрлигингиз учун сиздан беҳад миннатдорман, лекин ижозатингиз билан айтаманки, бунчалар хавфсирашингиз асосли эмас.

Екатерина Медичи таслим бўлди:

урушда кўнгилли лашкарлар ҳомийси деб таъриф берилдики, бу муносабат унинг шарафига жорий этилиб, март ва октябрь ойларида нишонланувчи кўпдан-кўп байрамларда ҳам ифодаланади. Шу билан бирга, Марс сиймосида қадимги тажовузкор маъбудлар хусусияти сақланиб, қонли маросимларнинг сарқитлари ҳам бор. Марс – Римнинг асосчилари Ромул ва Ремнинг отаси бўлган эмиш. Кўҳна Рим тақвимидаги биринчи ой – мартнинг номи ўша Марсдан олинган. (Таржимон изоҳи – Р. У.)

– Ҳазратим, ҳамиша амрингизга бўйсуниб келганман. Бу гал ҳам бош эгаман, лекин шубҳаларим... юрагим жудаям ғаш!

– Кераги йўқ... – деди қирол унинг қўлини ўпиб. – Ўзингиз Турнеллга албатта боринг: лоақал мен урган зарбаларни олқишлаб ўтирасиз ва... хавотирларингиз асоссиз эканига ишонч ҳосил қиласиз.

– Бош устига, ҳазратим! – деди қиролича ва чиқиб кетди.

Дарҳақиқат, Екатерина Медичи ўз аъёнлари билан (Диана де Кастро бундан мустасно) Турнелль томошагоҳига борди. Қирол ҳар бир талабгор билан беллашувга чиққанини, анчагина найзани парчалаб ташлаганини ўз кўзлари билан кўрди.

Хуллас, Генрих оқшом чоғи тегишиб қўйди:

– Ана шунақа, маликам, юлдузларингиз адашмаса туролмайди.

Қиролича армон ичра бош чайқади:

– Ой ҳали тугаганича йўқ!..

Эртасига ҳам аввалги ҳол такрорланди: довюрак Генрихнинг омади келди, кураш майдонини тарк этгани йўқ...

Луврга қайтишгач, қироличага яна писанда қилди:

– Кўриб қўйинг, юлдузлар тагин хатога йўл қўйди.

Екатеринанинг дами ичига тушиб кетди:

– Э-эҳ, ҳазратим, энди учинчи кун баттар юрагимни ёрмоқда!

Мусобақаларнинг сўнгги куни 30 июнь – жумага тўғри келди: беллашувлар ёрқин ва қизиқ кечдики, тўй тантанасининг муносиб хотимаси деса бўларди...

Ўйин қизигандан-қизиди, жанг устига жанг... Лекин кеч кириб борардики, мутлақ ғолиблик шарафига ким муяссар бўлиши аниқланганича йўқ. Генрих Иккинчи шунчалар қайнаб-тошганки, ўзини бата-

мом унутган. Жанговар ўйин ва беллашувлар деса у томдан ташлардики, мусобақа голиблиги унга жанггоҳдаги ғалабадан минг карра қимматли.

Бари бир кун оғди ва карнайлар сурони якунловчи беллашувдан дарак берди. Бу олишувда герцог де Гизга зафар кулиб боқди.

Ана шундагина қироличанинг елкасидан тоғ ағдарилди ва қушдай енгиллаб ўрнидан қўзғалди. Бу тарқалиш мумкинлигига ижозатдай ишора эди.

Аммо қиролнинг кўнгли тўлмаганди:

– Ие! Шу билан тамомми? Энди майдондорлик гали меники эмасми?

– Ҳазрати олийлари, бир қошиқ қонимдан кечсангиз, – деди жаноб де Виейвиль. – Биринчи бўлиб ўзингиз тушиб, баҳсларни бошлаб бердингиз. Энг сара тўрт найзобоз баробар ғалаба қозониб, бир хил натижага эришди ва совринлар ҳам тенг тақсимланди. Мутлақ голиб аниқ бўлмаса-да, шу билан беллашувга якун ясайлик.

Аммо Генрих тутган еридан кесди:

– Модомики қирол майдонга энг биринчи бўлиб кирган экан, энг охири тарк этади! Йўқ, ҳали якунланмайди! Иннайкейин, мана, яп-янги иккита найзаям бор!

– Аммо, олампаноҳ, – эътироз билдиришга уринди де Виейвиль, – сизга рақиб бўла оладиган талабгорларнинг ўзи йўқ...

– Нега энди? Масалан, ҳов олисда ниқобдор бир рицарь турибди, жангга киргани йўқ, ким ўзи у?

– Офтоби олам, – жавоб қайтарди де Виейвиль, – мен уни танайман... эътибор берганим ҳам йўқ эди...

– Ҳой, жаноб! – нотаниш суворий томон юра бошлади Генрих. – Мен билан беллашиб, найза синдиришга тобингиз қалай?

Аввалига рицарь индамади. Бир лаҳза ўтиб, дубулганинг юзникиоби остидан жарангдор ва тантанавор садо чиқди:

– Зоти олийлари, бундай шарафни рад қилишимга рухсат этинг!

Кўринмас кишининг товушидан жунбишдаги Генрих галати бир эсанкираб олди.

– Рухсат сўраяпсизми? Йўқ, жаноб, рухсат бермайман! – деди у қўпол ва қайсар оҳангда.

Ана шу онда нотаниш одам дубулганинг юзникиобини очди: қиролнинг кўз олдида сўник ва тунд қиёфа намоён бўлди – у Габриэль де Монтгомери билан учинчи бор яккама-якка турарди.

12. ҚОНЛИ БЕЛЛАШУВ

Граф де Монтгомерининг маъюс ва бепарво чеҳрасидан қирол донг қотди, борлигини ҳайрат ва даҳшат исканжага олди. Лекин бунга иқрор бўлиши, алалхусус, ўзгаларга сездириши мумкин эмас-да. У ўша ондаёқ шерюракларга номуносиб бу заифликни батамом енгди, бугинамас, жазаваси кўзидики, ақл-идроки ҳам ўтмаслашди.

Габриэль оҳиста ва аниқ такрорлади:

– Ўтиниб сўрайман, зоти олийлари, мени мажбур қилманг!

Қиролнинг жавоби ҳам дона-дона бўлди:

– Йўқ, де Монтгомери жаноблари, бари бир сизни мажбур қиламан!

Миясида беадад қарама-қарши ўйлар чарх ураётган Генрих бемалол фаҳмлади: Монтгомерининг оҳангига қараганда, сўзи истагига зидлиги аён. Яна юрагини ваҳима босса-да, қирол бу нобоп туйғуга қарши исён кўтарди: ҳукмдорга шармисорлик ва соясидан қўрқиш бегона бўлмоги шарт, у қатъий бош чайқади:

– Марҳамат, тақсир, менга қарши майдонга чиқсинлар!

Габриэлнинг довдираши ва ҳайрати қиролниқидан кам эмасди: у индамай таъзим бажо қилди.

Ана шу сонияда бош яроқбардор де Буази ҳаллослаганича етиб келди:

– Давлатпаноҳ, қиролича ҳазрати олиялари ўтиниб илтимос қилдиларки, у кишига бўлган муҳаббатингиз ҳаққи-ҳурмати, шу олишувга чиқманг экан, ёлворди...

– Зоти олияларига айтасизки, – уқтирди Генрих, – айнан ана шу муҳаббатим ҳурматидадан жангга кирмоқчиман!

Қирол де Виейвилни шоширди:

– Бўла қолинг! Тезроқ дубулға ва совутимни кийдилинг!

Ҳовлиқиб кетган Генрих шу тобда де Буазининг зиммасидаги юмуш ижросини де Виейвилдан талаб қиларди. (Ахир, де Буази бекорга бош яроқбардор эмас-да.) Де Виейвиль шуни эсига солгач, қирол пешонасига туртди:

– Дарвоқе, тўғри айтасиз! Фаромушхотирлигимни қаранг!

Лекин Габриэлнинг совуқ ва нохуш нигоҳига кўзи тушди-да, дарҳол қўшиб қўйди:

– Аслидаям бу ишни сизга буюргандим. Негаки, жаноб де Буази қироличанинг топшириғи билан банд: зудлик билан изига қайтиб, менинг жавобимни етказиши керак! Нима дейишни, нима қилишни ўзим биламан. Де Виейвиль, кийинтилинг мени!

– Агар зоти олийлари сўнги найзани синдиришни шунчалик хоҳлар эканлар, – чайналди Виейвиль, – журъат этиб айтаманки, рақибингиз бўлмоқ шарафи аслида меники. Ҳозир ана шу ҳақимни талаб қиламан.

Граф де Монтгомери беллашувлар аввалида йўқ эди, якунидагина пайдо бўлиб қолди.

– Гапингиз мутлақо тўғри, тақсир, – бир тўлганиб олди Габриэль, – марҳамат, майдонни тарк этиб, ўрнимни сизга бераман.

Генрих бу инкорда ғанимининг ҳақоратомуз илтифотини кўрди. Жавоб оҳангида қирол қалбидаги яширин қўрқувга комил ишонч тантанаси ҳам яққол сезилиб турарди.

– Йўқ, йўқ! – қаҳр билан тепинди Генрих. – Мен фақат граф де Монтгомери билан найза синдиришаман, бошқа биров билан эмас! Гап тамом! Мени кийинтиринг!

У Габриэлга виқорли назар солди ва Виейвиль дубулга кийдириши учун индамай бош эгди. Габриэль эса унга тап тортмасдан синчков тикилиб турарди.

Шу дақиқада герцог Савойский қиролнинг рўпарасига келиб, қироличанинг ўтинчини такрорлади. Генрих унинг сўзларини эшитишни ҳам хоҳламагач, оҳиста қўшиб қўйди:

– Давлатпаноҳ, Диана де Пуатье хоним манави рақибдан ҳазир бўлишингизни тайинлаганди...

Қирол унга индамади. Де Виейвиль совут кийдираркан, қулогига пичирлади:

– Худо ҳаққи, офтоби олам, онт ичиб айтаманки, уч кундан буён қандайдир кори ҳол муттасил тушимга кираверади.

Бироқ қирол, афтидан, унинг сўзларини эшитгани ҳам йўқ. Совут кийдирилгач, найзасини қўлига олди. Габриэль ҳам қуролланиб, майдонга чиқди...

Томошабинлар гўё нафас олишмасди, издиҳом таҳликали ва чуқур сукунатга чўмди.

Коннетабль билан Диана де Кастро икков йўқ эди. Бинобарин, қирол ва граф де Монтгомери орасида

қонли ёвлашув борлигини Диана де Пуатьедан ўзга ҳеч ким билмайди. Икковнинг найзабозлиги фожиа билан хотималаниши мумкинлиги бошқа бирор кишининг хаёлида ҳам йўқ. Шундай бўлса-да, ҳамма юрак ютган, кўзларда кўрқув! Негаки, граф де Монтгомерининг жумбоқдай феъли, беллашувдан бош тортиши, қиролнинг эса қайсарлик билан оёқ тираши – барчаси галати, ғайриодатий эди. Юраклар ёрилаётган, томошабинлар тош қотган, ҳавода даҳшат уфуради...

Ажиб бир ҳол оломоннинг ваҳимали кайфиятини янада зўриқтириб юборди. Одатда икки рақиб майдонга чиққач, беллашув давомида карнайлар, флейталар, фанфаралар наъраси шундай сурон кўтарардики, қулоқларни батангга етказарди. Бу ўйин-кулгининг зийнати, шодлик ҳайқириғи эди. Қирол ва Габриэль бир-бирига тиклангач, ҳеч ким буюрмаса-да, бу серғалва чолғулар ўз-ўзидан мум тишлади-қолди. Нега бундай бўлганига ҳеч кимнинг ақли етмайди, аммо бу ғайритабиий ва мудҳиш жимликдан ҳаяжон торлари узилгудай таранглашди.

Габриэлнинг хаёлида жўяли ҳеч нима йўқ, кўзи эса гўё сўқир... Тирикми-ўликми – ўзи билмайди... Худди туш кўрардики, гўё хатти-ҳаракатлари ихтиёридан ташқари, ўз ақлинингмас, сирли ва қудратли ғойибона кучнинг тасарруфида...

Қиролнинг ҳам эси ўзида эмас, доводиранган, кўз олди туман... қандайдир хаёлий, ҳалигача кўрмаган, бегона бир оламда тентирайди, гимирлайди...

Бирдан ҳуши ўзига келди, кўз олди чарақлади: қироличанинг хавотири, Форкателнинг башоратини эслади. Вужуди бошдан-оёқ музлаб кетди. Бир лаҳзагина кўнглидан ўтди: майдондан чиқсинми, беллашувдан бош торта қолсинми? Асло, минглаб

томошабиннинг найзадай назари уни майдонга михлаб қўйган!

Ва ниҳоят, де Виейвиль овоз бериб, жангга чақирди. Ё ҳаёт, ё мамот! Олға! Бу ёғига худо пошшо!

Отлар яшиндай отилди...

Габриэль ва қирол жанггоҳнинг қоқ ўртасида тўқнашдилар. Найзалардан учқун сачради, совутда сирпанди ва синиб тушди... Рақиблар бешикаст ажралишди.

Демак, ўша башоратлар нотўғри.

Ҳамма енгил нафас олди, қиролича худога шукрона келтирди. Бироқ суюнишга ҳали барвақтроқ эди-да!

Чавандозлар майдонни тарк этишгани йўқ. Иккиси қарши томондан қайтиб, яна аввалги жойларини эгаллашди.

Аммо Габриэль қўлидаги найзанинг синиғини ташлагани йўқ, қоида бўйича ташлаши керак эди. У яримта яроқни қийғоч тутганича, отни ниқтади: қаршидан қирол ҳам от қўйиб келарди. Габриэль синган найза билан қиролнинг дубулғасини қалтис туртиб юборди: ниқоб очилди, найзанинг олмосдай тиги қиролнинг кўзидан кириб... қулоғидан тешиб чиқди! Ўтакаси ёрилган оломон бир овозда оҳ урди.

Генрихнинг қўлидан жилов тушиб, ўзи отнинг бўйнига йиқилди: ўйингоҳ панжарасигача борди-да, де Виейвиль ва де Буазининг қўлига ағдарилди.

– Тамом! Мен ўламан... – деди зўрға ва эшитилар-эшитилмас қўшиб қўйди: – Монтгомерининг... айби йўқ... Бу – тақдирда бор эди. Мен уни кечирдим...

Қирол ўша дамдаёқ хушини йўқотди.

Фожиага шоҳид бўлганларнинг ақлий ва руҳий ҳолатини тасвирлашга тил ожиз, қайта хушига келмаган қиролни Турнелль қасрига олиб киришди.

Отдан тушган Габриэль панжарага суянганича ка-
рахт: гўё найза қиролгамас, ўзига санчилган!

Ҳукмдорнинг сўнги сўзлари оғиздан-оғизга ўтиб,
ҳамманинг қулоғига етиб боргандики, Габриэлни ҳеч
ким безовта қилмасди. Айримлар пичир-пичир би-
лан ундан ўзини четга тортса, бошқалар кўрқув тўла
кўзлари билан ер остидан назар соларди.

Фақат адмирал Колинъи унинг ёнига келишга
журъат қилди ва овозини пастлатиб, далда берди:

– Чатоқ иш бўлди, дўстим! Қатъий ишонаманки,
бу – фақат тасодиф. Ла Реноди Мобер майдонидаги
йиғилишимизга борганингизни айтиб берди: лекин
у ердаги қалтис таклиф ва мулоҳазалар тақдирнинг
манави қонли ўйини олдида ҳеч нарса эмас! Ҳозир
сизни биров айблай олмаса-да, бари бир ўзингизга
хушёр тулинг! Парижни, ҳатто Францияни тарк этиш-
ни, кўздан мутлақо ғойиб бўлишни маслаҳат берар-
дим. Ўзим эса доимо хизматингизга тайёрман.

– Миннатдорман, – деди Габриэль ва лабларида
дардли табассум кўринди.

Колинъи енгил таъзим қилиб, нари кетди. Бир оз-
дан кейин герцог де Гиз Габриэлнинг ёнига келиб,
кўнгил сўраган бўлди:

– Даҳшатли зарба бердингиз-да, ўзиям! – пичир-
лади у. – Бироқ сизни ҳеч ким айбдор қилолмайди,
фақат ҳамдардлик билдириши мумкин. Икковимиз-
ниям худо бир асради. Агар ўша куни Турнеллда ким-
дир яширинча гап пойлаган бўлса борми, ҳозир шун-
дай хулоса чиқаришардики, шўримиз куриб қоларди!
Шу тобда бунинг аҳамияти йўқ, муҳими шуки, энди
мен қўлимни қаёққа узатсам етади ва яна эслатаман:
синашта жон дўстингизман. Яхшиси, бир неча кунга-
ча сал ўзингизни панага оласиз, аммо Париждан ке-

тиб қолманг. Мабодо, кимдир дағдаға қилиб, сизни айблағудай бўлса, ҳамиша ёрдамга шайман.

– Ташаккур, монсеньер!

Габриэль пайқади: улар иккалови – герцог де Гиз ҳам, адмирал Колиньи ҳам бу фожиани мутлақо тасодифга йўймаётганлари аён. Бири шуҳратталаб, бошқаси тақводор бу икки арбоб фожиани ўз кўнглича шарҳлади: гўё Габриэль қулай имкониятдан фойдаланиб, ҳурматли ҳомийсига (герцогга) йўл очиб берган ёхуд ёш гугенот мазлум биродарларини (жумладан, адмирални) золимнинг зулмидан халос этган. Иккаласининг ҳамдардлиги остида ҳам ана шу миннатдорлик ётарди...

Ва ниҳоят, Габриэль карахтлиқдан қутулди ва атрофга назар солди: ваҳима аралаш қизиқувчан кўзларнинг бари ўзига қадалиб турарди. У чуқур хўрсинди ва дадил қадамлар билан майдондан чиқиб, қасри томонга йўл олди, олдини тўсувчи, йўлдан қолдирувчи ҳеч ким бўлмади...

Турнелль қалъасидаги қирол ётқизидган хонага қиролича, ўғил-қизлари ва врачлардан бўлак инсон киритилмасди. Бироқ Фернель ва бошқа докторлар тезда бир тўхтамга келишди: муолажа бефойда, Генрих Иккинчининг ҳаётини сақлаб қолиш мумкин эмас. Тўғри, Амбруаз Парэ Пероннада, лекин герцог де Гизда уни чақиртириш нияти йўқ.

Қирол тўрт кун беҳуш ётди. Бешинчи куни ўзига келди, ҳатто бир нечта фармон ҳам чиқарди, айниқса, сингисининг тўйини зудлик билан ўтказишни талаб этди.

Қироличани йўқлатиб, унга болалари ва давлат ишлари тўғрисида васият қилди. Сўнгра ҳарорати кўтарилиб, алаҳлай бошлади.

1559 йил 9 июль куни тезпишар тўй ўтди – қиролнинг сингиси Маргарита герцог Савойскийга уза-

тилди. Эртасига – 10 июлда Генрих Иккинчи қазо қилди, аммо ақл бовар қилмас даражада азоб чекиб жон берди.

Ўша куннинг ўзидаёқ герцогиня де Кастро таркидунё қилиб, Сен-Кантендаги бенедиктин монастиридаги зоҳидалар сафига қўшилди.

13. ЯП-ЯНГИ ТАРТИБЛАР

Ўйнаш ва арбоб учун ҳукмдорнинг илтифотидан бенасиб бўлиш ўлимга тенг. Граф де Монтгомери-нинг ўғли шундай ҳисоб-китоб қиларди: агар анави иккала айбдор – коннетабль билан Диана де Пуатье мавқеи ва нуфузидан маҳрум этилиб, сургунга жўнатилсагина, отаси учун тўлиқ қасос олган бўларди.

Габриэль ўз қасрига қамалиб олганича ана шуни кутарди. Биларди, аксинча бўлиши, яъни ўзини қатл этишлари ҳеч гап эмас, лекин бундан қўрқмасди. Монморанси ва унинг шериги бўлмиш аёлдан қасос ололмасликкина уңи даҳшатга соларди!..

Қўлидаги давлат тизгинини йўқотмаслик қутқусига тушиб қолган коннетабль Генрих ажал тўшагида ётгандаёқ ҳамма воситаларни ишга солди. У тож-тахт тегмаган кекса-ю ёш шаҳзодаларга нома йўллаб, қироллик кенгашида иштирок этишларини астойдил сўради. Алалхусус, асосий даъвогар саналувчи Антуан Бурбонскийга (Наварра қиролига) елимдай ёпишиб олганди. Агар салгина бўш келса, мухолифларнинг қўли баландлашини, кейин уларга бас келиб бўлмаслигини ўртага солиб, уни жуда шошириб юборди. Монморанси чопар устига чопар жўнатиб, бир номзодни чўчитса, бошқасини кўндиришга жаҳд қиларди. Мақсади ягона: жирканч йўллар билан бўлсинки, де Гиз бошлиқ кучга қарши мухолифат яратади!

Диана де Пуатье ўйнаши ўлиб азадор бўлса-да, унинг бу ҳаракатларига астойдил кўмаклашарди. Ахир, энди унинг қисмати муккайган коннетаблнинг қисмати билан муштарак-да. Монморанси амалда турса, Диана ҳам лоақал енг ичида ҳукмдорлик қилмоғи мумкин бўларди...

1559 йилнинг 10 июль куниеқ марҳумнинг тўнғич ўғли Франциск Иккинчи номи билан Франция қироли деб эълон қилинди. Ўсмир шаҳзода ўн олти ёшгина бўлиб, қонунан балоғатга етган эса-да, ҳали соддадил, камтажриба ва касалмандроқ эди. Шу боис, давлат ишини вақтинча бошқариш ваколати бирон-бир вазирга юклатилиши маъқул кўриларди.

Бу васийлик бахти кимга насиб этаркин: герцог де Гиз ё коннетаблгами, Екатерина Медичи ёки Антуан Бурбонскийгами? Генрих ўлгач, эртаси куни ана шу долзарб масала кўтарилди. Зеро, соат учда янги қирол парламент депутатларини қабул қилиши ва уларга ваколатли бош вазирни тақдим этиши зарур эди.

Хуллас, 12 июль куни тахт теварагида катта қимор бўладики, биров ютади, биров ютқзади. Эрталаб Екатерина Медичи ва герцог де Гиз икков ўз ташаббуслари билан ёш қирол зиёратига кирдилар: гўё унга ҳамдардлик билдирмоқчи бўлсалар-да, ҳар ким ўз дардини айтиб олмоқчи.

Бева қиролича шуни деб таомилни ҳам бузди: ахир, саройдаги ақидага биноан қирқ кун кўчага чиқмаслиги зарур эди...

Табиийки, ёш қирол вояга етган ва инчунин, Екатерина Медичи васийлик қилолмайди, аммо ўзига содиқ ваколатли вазир қўли билан салтанатни ушлаб қолишга маликанинг иштаҳаси зўр.

Коннетабль де Монморанси бу лавозимга мутлақо лойиқмас. Марҳум қирол даврида у Диана де Пуатье-

нинг фойдасига, қонуний қироличанинг эса зарарига қўлидан келган ва ҳатто, келмаган ёмонликларнинг барини қилди.

Антуан Бурбонский қироличанинг қўғирчоғи бўлиши мумкин эди. Бироқ у кальвинизмга сиғинади, қолаверса, салтанатга интилувчан хотини Жанна д'Амбре йўлдан оздириши мумкин ва ниҳоят, бу шаҳзоданинг томирида қироллар қони борки, тахтга яқинлаштириш бари бир хавфли.

Герцог де Гиз қолди. Бироқ Франциск Лотарингский қироличанинг маънавий ҳукмдорлигига бўйсунадими ёки ҳеч қандай шерикни мутлақо тан олмайдими? Екатерина Медичи ана шу гафго устида ўлиб-тирилиб бош қотирарди. Шу боис ҳам ушбу учрашувга бажонидил саъй қилди. Зеро, қирол ҳузурида Франциск Лотарингский билан юзма-юз бўлгани жуда яхши: унинг кўнглидаги истакни ўз оғзидан эшитиш имконига эга бўлади. Бироқ герцог де Гиз пихи қайрилган сиёсатчи эдики, уни тилидан илин-тириш осонмас.

Хуллас, бу гаплар Луврдаги томошанинг муқаддимаси бўлиб, саҳнага мазкур ижрочилар чиқишган: Екатерина Медичи, герцог де Гиз, Франциск Иккинчи ва Мария Стюарт.

Екатерина ва герцогнинг совуқ мансабпараст қиёфасига таққосланганда, ёш қирол билан унинг рафиқасини беташвиш болалар, соддадил севишганлар деса бўларди. Ҳукмдор падарнинг ҳалокати иккисини чуқур қайғуга солиб қўйганди.

– Ўғилгинам! – она қиролича Францискни худди шундай атади. – Отангизга мотам тутиш вазифангиз эди, зотан, у кишидан айрилиш – жудаям катта кулфат. Биласизки, мен буюк мотамингизга қайғудошман. Бироқ шуниям унутмангки, зиммангизга фақат

Ўғиллик бурчи юкланган эмас. Ахир, ўзингиз ҳам отасиз – француз халқининг отаси! Кечаги кунни иззат билан ёдда сақласангиз-да, юзингизни эртанги кунга қаратинг. Билиб қўйинг, сиз қиролсиз!

– Найлайинки, – гамгин бош букди Франциск Иккинчи, – Франция тожи ўн олти яшар болага жудаям оғирлик қиларкан ва шу залвор мени ўсмирлигимдаёқ эзади деб ўйлаган эмасдим!

– Олампаноҳ, – давом этди Екатерина, – Тангри ато этган буюк юкни итоат ва шукрона билан қабул қиласиз, уни кўтармоққа ёрдам қиладиган яқинларингиз қараб туришмайди, албатта.

– Зоти олиялари, миннатдорман, – хижолатомуз гўлдиради қирол йигитча. У бундай вазиятларда қандай жавоб қайтаришни ҳали билмасдики, беихтиёр герцог де Гизга кўз ташлади: гўё рафиқасига тоға бўлмиш арбобдан ёрдам сўрарди. Герцог эса жиян-куёви сингари эсанкираб ўтиргани йўқ, аксинча, дадил-дадил гап тахлайверди:

– Давлатпаноҳ, волидангизга миннатдорчилик билдирганингиз жудаям аъло. Самимий ва мададкор сўзларига жавобан қайта-қайта, яна ва яна раҳматлар айтаверинг. Лекин раҳмат билан кифояланиб қолманг. Онаизорингиздан беистиҳола бўлиб, яқинларингиз орасидаги биринчи ўрин зоти олияларига тегишли эканини изҳор этинг. Тарих юклаган буюк вазифа ижросида асосан у кишининг кўмаги кор келишини бехижолат айтаверинг.

Қиролга жон кирди:

– Тоғам кўнглимдаги гапни росаям топиб айтдиларки, такрорлашга ҳожат қолмади. Азиз волидам, шу изҳорни ўз оғзимдан эшитгандай қабул этинг ва суйанчигим бўлишга ваъда беринг, илтимос.

Қиролича герцог томонга миннатдорлик билан қараб олгач, ўғлига марожаат қилди:

– Зоти олийлари, аслида кўп нарсани билмайман, лекин нимаики билсам – ҳаммаси сизга бахшида, маслаҳатим билан салтанатингизга нафим тегса, ўзимни бахтиёр санардим. Бироқ мен муштипар бир заифаман, сизга эса қилич тутишга қодир забардаст кўл даркор. Ана шу кўлни, шу мардона кучни, эй, давлатпаноҳ болам, сизни жондай севувчи қондошларингиз орасидан топмоғингиз мумкин.

Демак, сиздан – угина, биздан – бугина: бирор-та исм айтилгани йўқ, аммо имо-ишоралар билан Екатерина Медичи ва герцог де Гиз ўртасида битим тузилди!

Онаси кимга шама қилганини ҳис этган қирол йигитча герцогга ийманиброқ кўл чўзди. (Бу Марияга маъқул келди.) Бу билан гўё Франциянинг тизгини герцогга топширилганига кафолат эди.

Бироқ Екатерина ҳам анойи эмас: герцогнинг ўзига садоқатига маълум ишонч ҳосил этмагунча, ўғлининг кўл-оёғини боғлаб, унинг кўлига топшириб қўймайди. Шунинг учун у қиролнинг устига бостириб борди ва ҳозирги кўл ташлаш сўз билан тасдиқланиб қолмаслиги қасдида ўғлини оғиз очирмади:

– Офтоби олам, сиз бош вазирни тайин қилмасингиздан бурун онаизорингиз сизга бир илтимос, йўқ, талаб билан муурожаат қилмоқчи.

– Буюринг, онажон, бош устига!

– Ўғлим, гапимиз бир аёл устида: у менга нисбатан, бундан ҳам ортиқроқ даражада Францияга қарши зараркунандалик қилган. Марҳум ҳукмдорнинг феълини қоралашдан бизни худо сақласин!.. Бахтга қарши энди у киши саройда йўқ, бироқ таассуфлар бўлсинким, ўша аёл, унинг номини тилга олишдан жирканаман, ҳамон саройингизда яшамоқда. Унинг бу ердалиги – мен учун оғир ҳақорат. Қирол беҳуш

ётган дамларда энди унинг саройда қолиши ножоиз эканини тушунтириб кўрилди. У сўрабди: «Наҳотки, қирол ўлган бўлса?» «Йўқ, ҳали юраги уриб турибди». «Қиролдан бўлак ҳеч зот менга буйруқ беролмайди». Хуллас, у ҳалиям шу ерда...

Герцог де Гиз эҳтиром билан қироличанинг сўзидан маъқуллаб дарров луқма ташлади:

– Афв этасиз, зоти олиялари, сўз ким ҳақида экани менга аён.

У шундай деб, ортиқ мулоҳазага имкон бермади-да, кўнғироқни жиринглатди ва остонада кўринган мулозимга буюрди:

– Де Пуатье хонимга бориб, қирол зудлик билан чақиртирганини айтинг.

Қирол онаси ва тоғасининг бу ўзбилармонлигидан на ҳайрон, на хафа бўлгани йўқ. Аксинча, буюриш ва ҳаракат қилишдан қутулганига хурсанд эди.

Бироқ герцог де Гиз ўз амрини қиролнинг хоҳиши мақомига кўтариш ва маъқуллаштириб олиш илинжида савол берди:

– Олампаноҳ, бу аёлга нисбатан сизнинг ниятингизни ифодалаб, мабодо, ҳаддимдан ошиб кетганим йўқмикан?

– Асло! Бундан кейин ҳам шу йўлдан борамиз! Сиз нимани лозим кўрсангиз, олдиндан айтиб қўя қолай, менга маъқул.

Екатерина герцогнинг кейин нима қилмоқчилигини бетоқатлик билан кутарди. Айни чоғда ўзининг қатъий истагини ҳам ўрнида тақиллатиб қўйди:

– Ўша бойхотин бу ердан чиқиб, Андаги дангиллама қасрида паноҳ ва ором топа олади. Унинг дабдаба ва жимжимаси олдида менинг Шомона-на-Луарадаги ғарибона уйимни кулба деса бўлаверади.

Герцог де Гиз унга жавобан индагани йўқ, аммо қироличанинг муддаосини англади ва дилига тугиб қўйди. Гапнинг индаллоси, у Диана де Пуатьени Екатерина Медичидан баттар ёмон кўрарди. Ахир, мана шу де Валантинуа хоним коннетаблнинг пинжига кириб, герцогнинг ғалаба-ю ғояларига қарши тиш-тирноғи билан курашиб келмадими? Шунга ҳам шак-шубҳа йўқки, мабодо, Габриэлнинг найзаси қиролнинг бошига етмаганда, у де Гизнинг номини батамом унуттиришга эришарди, албатта. Аммо Франциск Лотарингскийнинг давр-у даврони келди, ҳисоб-китоб навбати энди уники...

Мулозим хабар берди:

– Герцогиня де Валантинуа!

У кириб келди: қаттиқ ҳаяжонда бўлса-да, ҳар қачонгидан ҳам димоғдор қиёфада эди.

14. ИНТИҚОМ МЕВАЛАРИ

Такаббур хоним қирол-йигитга енгилгина таъзим бажо қилди, Екатерина Медичи ва Мария Стюартга беписанд бош иргади, герцог де Гиз томонга эса қараб ҳам қўйгани йўқ.

– Ҳазратим, мени йўқлаган экансиз... – деди-да, индамай тураверди.

Ўйнашга ишониб, эрсиз қолган хотиннинг парвойи фалак туриши, безрайган турқи Франциск Иккинчининг ҳам ҳайратини, ҳам қаҳрини келтирди. У бир тайсаллаб, қизариниб олди-да, шундай деди:

– Хоним, биз муайян қарорга келдик, уни герцог де Гизнинг оғзидан эшитасиз.

Диана герцог тарафга истар-истамас ўгирилди: унинг лабларидаги истехзоли табассумга кўзи тушиб,

хурпайди ва даргазаб Юнонанинг¹ таҳдидли қиёфасига кириб, уни «ўқитиб қўймоқчи» бўлди. Лекин герцогни «ўқитиш» осон эканми? У Дианага таъзим бажо қилди:

– Хоним, ҳаммамизни жароҳатлаган найза сизнинг қалбингизга чуқурроқ санчилгани қиролимизга ойдайдеравшан. Зоти олийлари ҳамдард бўлганингиздан миннатдор. Давлатпаноҳимиз шунга аминки, сизга сарой ҳаётини зоҳидаликка алмаштириш таклифи аслида қалбингиз амрининг олдиндан тантанаси бўлмоғи аниқ. Бинобарин, ўзингиз мувофиқ кўрган фурсатда бу даргоҳдан бемалол кўчмоғингиз мумкин.

Диананинг дилидаги ғазаб алангаси кўзларида ловуллаб турса-да, ўзини тута олди:

– Зоти олийлари менинг эзгу истагимни топибдилар. Дарҳақиқат, энди бу ерда нима ҳам қилардим? Муштипар жонимга узлатдан ўзга роҳат йўқ, албатта. Ишонаверинг, тақсир, иложи борича тезроқ кетаман!

– Айни муддао, – беписанд луқма ташлади герцог ва бармоқлари билан плашини ўйнарган, қўшиб қўйди: – Лекин хоним, яна бир гап: марҳум қиролимиздан ҳадя бўлмиш Андаги қаср жуда сержимжима, сершовқин ва серташвиш жойки, сиздай азадор ва зоҳида аёлнинг ҳаёт тарзига эп эмас. Шу сабабдан ҳам қироличамизнинг фикрича, у кишига тегишли Шамона-на-Луарадаги кошона жуда сизбоп. Париждан анча олисда, истак ва эҳтиёжларингизгаям мос тушадики, зоти олияларининг бу таклифи менгаям маъқул. Ўша жой хоҳлаган пайтингизда сизнинг ихтиёрингизга ўтади.

---

¹ Юнона – римликлар афсонасидаги маъбуда, олий маъбуд Юпитернинг рафиқаси, унинг қиёфаси ўта улуғвор ва шафқатсиз тасвирланади.

Диана тушуниб турардики, бундай айрибошлаш зўравонликдан бошқа нарса эмас. Лекин начора, қаршилик кўрсата олармиди? Ахир, қўлида салтанат тизгини йўқ! Юраги қонга тўлса-да, ноилож муроса йўлини тутди:

– Ўша ҳашаматли кошонани қироличага тақдим этишдан бахтиёрман. Дарҳақиқат, бу мулк менга олижаноб рафиқингизнинг хотамлиги билан насиб этганди, зоти олиялари.

– Мамнунман, – деди унга жавобан Екатерина Медичи ва бир сония тин олгач, давом этди: – Бугундан эътиборан Шамона-на-Луарадаги қасрим сизники ва янги бекасининг ташрифигача тартибга келтирилади.

– У ер жудаям осойиштаки, – деди герцог енгил истехзо билан, – сиз сўнги кунлардаги меҳнат-машаққатлардан кейин мириқиб ҳордиқ чиқарасиз. Ахир, де Монморанси жаноблари билан ҳар ёққа хатлар ёзиб, чакана қийналганларинг йўқ эди...

– Ўйлайманки, тегишли масалаларда буюк давлат арбоби ва Франциянинг саркардаси билан ҳамкорликда иш тутиб, марҳум қиролимизга беғараз хизмат қила олгандим.

Бироқ герцог де Гизга ниш уришга ошиққан де Пуатье хоним бу гапи билан ғанимларига ўз қўли билан қурол бераётганини фаромуш этганди. Ахир у ҳозиргина оғзидан бол томиб тилга олган коннетабль Екатеринанинг ашаддий душмани-ку!

– Жудаям тўғри айтасиз! – деди Екатерина кескин оҳангда. – Де Монморанси иккала қирол ҳукмронлигида ҳам шарафли меҳнат қилди! Энди фурсат етдики, ўғлим, – у тахтдаги ёш қиролга юзланди, – у кишига ижозат беринг, катта хизматларига яраша муносиб дам олсин.

– Жаноб де Монморанси, – деди Диана алам билан, – кўп йиллик ҳалол меҳнатлари учун мукофотга тақдим этилганди. Ҳозиргина менинг хонамда эди, айтиб юбораман: олиҳиммат режангиздан хабар топгач, дарҳол қошингизда бош букиб, ташаккур айтишга шошади. Лекин у эр киши, салтанатнинг қудратли арбобларидан бири-да! Шак-шубҳа йўқки, эртами-кечми, бир куни имкон топади-да, нафақат ўтмишдаги хизматларини тақдирлаётган қиролимизга, балки у кишининг теварагидаги доно мушовурларга ҳам миннатдорлик изҳор этади. Зеро, бу янги маслаҳатчиларнинг ҳар бир сўзи тиллога тенг, жамоатга, адолатга фойдаси беқиёс...

Бу пўписадан қироличанинг ранги ўчди:

– Коннетабль қачон келмасинларки, қиролимиз у кишини қабул қилишга ва тақдирлашга тайёр...

Диана зоҳиран кеккайиб чиққан эса-да, қирол ҳузурда мажақланиб адо бўлганди. Агар унинг бу ҳолини Габриэль кўрса борми, интиқом ҳузуридан боши кўкка етарди.

Айни чоғда Екатерина Медичи шунга ҳам эътибор бердики, коннетаблнинг номи тилга олингач, герцог де Гизнинг дами ичига тушиб кетди ва Диананинг таҳдидларига жавоб қайтаришни бас қилди. Наҳотки, Монморансидан кўрқса? Эҳтимол, унинг ҳам кўнглига қарамоқчи бўлса-чи? Ё унинг дилида Екатеринанинг бу хундор душмани билан ҳам тил бириктириш нияти бормикан?

У ҳокимиятни Франциск Лотарингский қўлига топширишдан илгари кимга ва нимага ишонмоғини билиб қўйиши зарур эди. Шунини азмойиш қилиш ва бирйўла қиролни ҳам синаб кўриш учун гўё шунчаки шикоятланди:

– Де Пуатье деганлари жуда бети қаттиқ хотин экан-ку! Ҳалиям коннетабль поччасининг этагини қўйиб юбормаса-я! Лекин сир эмаски, ўғлим, коннетаблга салгина амал берсангиз бўлди, анави хонимча ҳам дарров ўзини ростлаб олади.

Герцог де Гиз ҳамон сукутда. Қиролича яна давом этди:

– Сиздан ягона илтимосим шуки, давлатпаноҳ, қўлингиздаги мутлақ ҳокимиятни ҳар кимларга хомта-лаш қилдирманг: ё Монморансини, ё де Гизни, ёки амакингиз Антуан Бурбонскийни олинг. Фақат бир кишини, ҳаммасини эмас! Сиз нима дейсиз, герцог?

Де Гиз мураса оҳангида жавоб қайтарди:

– Сиз ва олампаноҳ нимани маъкул кўрсаларингиз, менгаям маъкул-да...

– Герцог, сиз менга «хўп» десангиз кифоя, негаки, менинг фикрим қиролнинг фикридан ўзгача бўлмайди. Менинг мўлжалим қиролга тушунарли: на Монморанси ва на Антуан Бурбонский мушовур бўлишга арзимайди. Бироқ уларга қарши эсам-да, билиб қўйинг, сизни назарда тутганим йўқ.

– Зоти олиялари, кўнглингиз тўқ бўлсинки, – деди герцог, – сиздан бағоят миннатдорман ва ҳамиша сизга ҳамфикр бўлиб қоламан.

Сиёсатда суяги қотган де Гиз сўнгги жумлани шундай таъкидладики, аниқ айтмаса-да, коннетаблнинг тақдири хусусида Екатеринага йўл очиқ, Монморансини бемалол гажиб ташлайвериши мумкин.

– Айни муддао! – бош ирғади Екатерина. – Парламентдаги жаноблар ташриф буюриб, орамиздаги бунчалар камёб ҳамжиҳатлик ва иттифоқни ўз кўзлари билан кўрадиларки, буниям аҳамияти катта!

– Ўзим ҳаммадан ҳам мамнунман! – деди қирол қарсак уриб. – Ёнгинамда онам ва тоғам маслаҳатгўй

бўлишар экан, аввалига қўрқинчли туюлган салтанатнинг мислсиз юкини бемалол кўтара оламан!

Терисига сиғмай ўтирган Мария ҳам луқма солди:

– Бутун оила бир бўлиб кўтарамиз-да!

Екатерина ва герцог тождор келин-куёвга кулиб қараб қолишди, иккала ёш гўё еттинчи осмонда эдилар. Уларнинг ҳар бири ўзини орзуси ушалган киши ҳисоблай бошлаганди: герцог де Гиз умидворки, қўлига ҳокимият тўла топширилгудай бўлса, қиролича қарши турмайди. Екатеринанинг ишончи борки, герцог бош вазир сифатида уни ўзига шерик қилиб олади...

Шу аснода коннетабль де Монморансининг ташрифидан хабар бўлди.

Адолат юзасидан айтиш жоизки, де Валантинуа хонимга таққосланса, коннетабль хотиржам ва бамайлихотир қиёфада эди. У Франциск Иккинчига таъзим бажо қилиб, ўзи сўз бошлади:

– Офтоби олам, камина, падарингиз ва бобонгизга хизмат қилган кекса бир ғулом сизнинг ҳам илтифотингизга муяссар бўлмоғимдан заррача умид қилмай тургандим. Шу боис, чархи кажрафтордан гина қилмайман-да, итоат билан ўзимни четга торта қоламан. Кун келсаки, Францияга ёхуд қиролимизга яна керак бўлсам, мени Шантильядан топадилар ва зоти олийларининг амрига ҳозир-у нозирман.

Ёш қирол кекса коннетаблнинг синиқлигидан таъсирланиб, хижолат чекаркан, саросима билан онасига кўз ташлади. Герцог де Гиз яхши билардики, агар бирор оғиз гапиргудай бўлса, жиззаки чол қутуриб кетади, албатта. Шунинг учун ҳам мулойимлик ва чуқур илтифот билан мурожаат қилди:

– Модомики, де Монморанси жаноблари саройни тарк этаркан, менимча, давлат муҳрини қиролимизга

толширишни ҳам ўйлаб қўйган, албатта. Муҳр бугуннинг ўзидаёқ керак бўлади.

– Мана матоҳингиз! – қичқирди коннетабль, у чиндан ҳам қутура бошлаганди. – Ҳеч ким сўрамаса ҳам, мен бу муҳрни ёш қиролимизга топшириш ниятида эдим. Бироқ кўриб турибманки, зоти олийларини қуршаган шахсларнинг касб-кори айрим арбобларнинг қадрини ерга уриш ва бу қусурни бошқаларга ҳам ўргатишдан иборат экан.

– Хўш, Монморанси жаноблари, қандай шахсларни назарда тутяптилар? – киборларча сўради қиролича.

Коннетабль ўзининг ўта қўпол феълига кўра тап тортмай жавоб қайтарди:

– Зоти олийларининг маслаҳатгўйларини-да!

Аммо коннетабль панд еб қолди. Чунки Екатерина захрини сочишга баҳона тополмай диққат эдики, шартта ўрнидан турди. Ҳар қандай одоб ва назокатни бир четга улоқтириб, оғзидан боди кириб, шоди чиқаверди:

– Мени ҳурмат қилармидингиз, ҳеч менсиган кунингиз борми? Йўқ, ҳамиша терс йўлни тутиб келдингиз! Бир менгамас, неки Флоренцияга дахлдор бўлса, барига нафрат кўзи билан қарадингиз. Мен қонуний қиролича бўлсам-да, ўша ўйнаш ж...га пахта қўйдингиз, ҳатто лоақал, менинг олдимда ўз хайрихоҳлигингизни яширганингиз йўқ. Флоренциядан мени қора тортиб, ортимдан эргашиб келган ватандошларимни хўрлаш ҳам сиздан чиққан иллат. Менга беш панжадай аниқки, шаънимга тухмат тошларини отишдай тубан ишдан тоймагансиз. Ҳатто, дастлабки йиллари бефарзандлигимни юзимга солган, шунинг учун ҳам мени юртимга қайтариб юбориш ҳақида қиролнинг қулоғига висирлаган ҳам худди сиз эдингиз!..

Умрида бунақа дакки-таёққа йўлиқмаган коннетаблнинг қаҳри қайнади ва бунга жавобан ёвуз девдай қаҳ-қаҳ урдик, қироличани яна ҳам тутатиришга қасд қилганди.

Бу орада қирол билан шивирлашиб олган герцог де Гиз Екатеринани хушнуд этиб, рақибига чанг солди:

– Коннетабль жаноблари, давлат кенгашидаги машваратдош дўстларингиздан Боштель, л'Обепин ва бошқалар ҳам албатта сиздан андаза олиб, хизмат лавозимларини тарк этиш тилагида бўлсалар керакки, қирол зоти олийларининг айна хусусдаги ташаққурини уларга етказиб қўяркансиз. Эртагаёқ улар ўзларини эркин қуш ҳис этишларига имкон бериб, ўрниларига янги кишилар тайинланади.

– Жудаям соз! – Монморансининг тишлари гижирлаб кетди.

– Энди Пикардия ва Иль-де-Франс сўраётган жиянингиз адмирал де Колиньи масаласига ўтамиз: қиролимизнинг фикрича, икки музофотга губернатор бўлиш бир кишига жудаям оғирки, адмирал ўз истагига биноан бу лавозимлардан бирини танлаши мумкин. Ушбу хушxabарни етказиб қўйиш сизга малол келмайди, албатта.

– Албатта, албатта! – бош ирғади коннетабль масхараомуз илжайиб.

Герцог аввалгидай бамайлихотир давом этди:

– Энди шахсан ўзларига келсак, коннетабль жаноблари...

Тоқати-тоқ бўлган Монморанси гапга от солди:

– Ишқилиб, бу лавозимниям тортиб олмайсизми?

– Афсуски, тортиб ололмаймиз-да! Ўзларига аёнким, коннетабль унвони умрбодлик муддатга берилади. Лекин сизда буюк магистр унвониям борки, бу ортиқча эмасми? Инчунин, ҳазрати олийлари сизни бу юкдан халос этишни ва менга топширишни маъқул кўрди.

Монморанси қаттиқ гижинди:

– Охири бахайр бўлсин-да! Хўш, марҳаматли жаноб, бўлдими, бошқа гап йўқми?

– Бўлди, шекилли...

Коннетабль ғазабини жиловлай олмаслигини, талвасага тушиб, қиролга беҳурматликкача бориши мумкинлигини сезиб қолди. Бу ҳолда назардан қолган амалдордан исёнкор ғаламисга айланардики, Монморанси ғолиб ғанимга бундай қуролни беришдан ўзини тийди ва таъзим қилиб, эшик томонга юзланди. Бироқ тўсатдан муҳим бир масалани эслагандай тўхтаб, қиролга муружаат этди:

– Давлатпаноҳ, охирги гап: шавкатли отангизнинг хотираси олдидаги сўнгги бурчим! У кишининг бошига етган шахснинг қилмишини тасодиф дейиш қийинроқ. Ҳар ҳолда шундай деб ҳисоблашга менда етарлича асос бор. Фикримча, у майдонга жинояткорона қасд билан чиққан. Нега десангиз, менга яхши маълумки, у ўзини қирол тарафидан ҳақоратланган ҳисобларди. Ҳазрати олийлари бу масалада жиддий терговга фармон...

Мудҳиш айблов герцог де Гизни ерпарчин қилаёзганди, қиролича шартта кесди:

– Билиб қўйинг, тақсир, бизнинг ақлбошига мутлақо эҳтиёжимиз йўқ. Генрих Иккинчининг беваси мен эканман, бу масалада кимдир мендан ортиқ даъвогар бўлишини тақиқлайман! Сиз ишингиздан қолманг, тақсир, буни биз олдинроқ ўйлаб бўлганмиз...

Туғақиб кулга айланаёзган Монморанси кечки пайт Шантильядаги мулкига жўнаб кетди. Герцогиня де Валантинуа ҳам ўша куни Луврни олис ва хўмрайган Шомона-на-Луара қасридаги сургунга алмаштирди.

Габриэлнинг қасоси шу билан якунига етди.

Тўғри, собиқ ўйнаш хоним ўзини еттинчи осмондан олиб, ер қаърига урганларга қарши бир балони бошлаш қасдида...

Коннетабль билан учрашиш ҳали Габриэлнинг пешонасида бор: бу тўқнашув Монморанси ҳокимиятга қайтган куни содир бўлади...

Келинг, кейинги воқеаларни аввалдан шоширмайлик-да, яна Луврга қайтамыз: парламент депутатларининг ташрифи ҳақида ҳозиргина Франциск Иккинчига хабар беришди.

15. САРОЙДА ОБ-ҲАВО ЎЗГАРМОҚДА

Екатерина Медичининг башорати ҳақ чиқди: парламент вакиллари Лувр саройида тўла-тўкис бирдамликка шоҳид бўлдилар. Ёш қирол янги аркони давлатни депутатларга таништирди: герцог де Гиз – бош вазир, кардинал Лотарингский – молиявий раҳнамо, Франсуа Оливье – муҳрдор...

Герцог де Гизнинг кайфи чоғ, Екатеринанинг лабларида хушнудлик табассуми. Бунақаси бўлган эмас!

Шундай кунда раҳм-шафқат таклифи яхши қабул қилинса керак, деган хаёлга борган парламент маслаҳатчиси қичқирди:

– Анн Дюбур афв этилсин!

Бироқ ўша маслаҳатчи янги бош вазир ашаддий католик эканини фаромуш қилганди.

Герцог де Гиз одатига кўра гўё тушунмагандай турди-да, ўша заҳотиёқ на қирол ва на она қироличадан бемаслаҳат чертиб-чертиб жавоб қайтарди:

– Ҳа, тақсирлар, Анн Дюбур ва у билан ҳибсга олинганларнинг иши терговга топширилиб, тез кунда тугалланади! Хотиржам бўлинглар!

Бундай кафолатдан парламент аъзоларининг бири шодмон, бошқаси ғамгин кайфиятда Луврдан чиқиб кетишди. Лекин бир масалада ҳамма ҳамжиҳат эди: бунақанги аҳил ва иноқ ҳукумат аввал бўлмаган-да...

Бу маросим ёш қиролни хийла толиқтирганга ўхшарди:

– Бугунча етар энди. Нима дейсиз, онажон, бир неча кунгина Парижни тарк этиб, Блуада ёки Луара соҳилларида дам олсак, қандай бўларкин?

– Герцог де Гиз буни эътиборга олиб қўяди, – жавоб берди Екатерина. – Аммо ҳозирги ишингизнинг чаласи бор-да, ўғлим. Ҳордиқхонага қайтишдан олдин, менга ярим соатгина вақт ажратмасангиз бўлмайди: муқаддас бурчимизни адо этишимиз керак.

– Қандай бурч, онажон?

– Ҳакамлик бурчи.

«Нима демоқчи ўзи?» хавотирланди де Гиз.

– Олампаноҳ, тождор падарингиз тажовузнинг қурбони бўлди. Унинг азиз жонига қасд қилган найзабоз аслида ким: овсарми ё ақли бажо қотилми? Шахсан мендан сўрасангиз, иккинчи тахмин тўғри! Лекин ҳар қандай ҳолда ҳам бу масалага синчковлик билан қараш лозим. Тергов қилиниши шарт!

– Унақа бўлса, – эътирозга чоғланди герцог де Гиз, – граф де Монтгомерини подшокушликда айблаб, дарҳол авахтага солиш керак!

Екатерина бепарво жавоб қайтарди:

– Ўша графингиз бугун эрталаб ҳибсга олинган!

– Ҳибсга? – хитоб қилди герцог. – Ким буйруқ берди?

– Мен-да! Ҳали салтанат соҳиби аниқ бўлмагани боис, ўзим имзо чекдим. У исталган лаҳзада қочиб кетиши мумкин-ку, шу туфайли шов-шувсиз Луврга олдириб келдим. Сиздан ўтинаманки, ўғлим, уни сўроқ

қилинг! – она қиролича жавоб ҳам кутгани йўқ, шартта қўнғироқни чалди-қўйди. (Икки соатгина бурун герцог де Гиз худди шундай қилганди.)

Франциск Лотарингскийнинг қовоғи уюлди. Чоғи, Лувр об-ҳавоси ўзгариб, момақалди роқ ва чақмоқ яқинлашарди.

– Маҳбусни олиб киришсин! – буюрди Екатерина бўсағадаги эшикоғага.

Хонага оғир сукунат чўкди.

Қирол довдираган, Мария Стюарт хавотирда, герцог де Гиз норози.

– Менимча, – сўз бошлади герцог, – мабодо, граф де Монтгомери яширинишни хоҳласа, вақти етарли эди. Ахир, икки ҳафта ўтди-я!..

Екатерина жавоб қайтаришга улгурмасидан Габриэлни олиб киришди.

Унинг ранги ўчган бўлса-да, хотиржам эди...

Тонг чоғи қуролланган тўрт ҳарбий уйига бостириб киришди. Габриэль заррача қаршилик кўрсатмасдан уларга бўйсунди. Бу ерда эса мутлақо бетоқатлик қилгани йўқ, эрталабдан буён қаноат билан кутади.

Габриэль дадил юриб, беозор қиёфада кириб келди. Отасининг тасодифий қотилини бу ҳолда кўриб, қиролнинг юзи бўзариб олди ва Екатеринага хирқи товушда деди:

– Гапиринг, ойижон, сиз гапиришга ҳақлисиз...

Екатерина шу ваколат баҳона, темирни қизигида босишга шайланди: қирол ва бош вазир устидан ҳукми ўтажагини пайқаган хоним Габриэлга беписанд назар солди ва шундай деди:

– Шунинг учун бу ёққа чақирдикки, ҳар қанақа терговдан қатъи назар, қирол ҳузурида бўлишингиз ва бир қатор саволларга жавоб қайтаришингиз зарур деб ҳисоблаймиз. Зотан, сизни беайб топсак, ҳамма

ҳақ-ҳуқуқларингизни тиклашимиз мумкин, аксинча, айбдор бўлсангиз, беаёв жазолаймиз. Саволларимизга жавоб беришга тайёرمىсиз, жаноб?

– Мен сизни эшитишга тайёрман, зоти олиялари!

Йигитнинг бепарволигидан Екатерина унинг айбсизлигига ишонч ҳосил қилди, лекин бу ишонч янада қаҳрини келтирди. Бир вақтлар Габриэль уни рад этди: энди у ўша севгиси қанчалар қудратли бўлса, ўшанча куч билан ёмон кўрарди.

– Жаноб, сизни айблаш учун ғайриоддий вазиятлар ўзигина етиб ортади. Чунончи, ҳафталаб, ойлаб Париждан зим бўлиб кетишингиз, қирол саройидан четланиб олишингиз, машъум мусобақада пайдо бўлишингиз, жумбоқ хатти-ҳаракатингиз ва ниҳоят, қиролнинг беллашув ҳақидаги талабини устма-уст рад этганингиз... Ахир, жанговар ўйинлар қонун-қондасини ёд биласизки, найзанинг синиғини ташлаш керак эди, нега энди сиз эҳтиётсизлик билан ўқталдингиз? Бу фаромушхотирлигингизни қандай баҳолаш лозим? Жавоб беринг, бу саволларга қарши нима дея оласиз?

– Ҳеч нима, ҳазрати олиялари! – деди Габриэль.

– Ҳеч нима? – донг қотди қиролича.

– Ҳа, фақат ҳеч нима!

– Демак, сиз тан оласизми? Иқрормисиз?

– Ҳеч нимани тан олмайман, ҳеч нарсага иқроп бўлмайман!

– Бундан чиқдики, рад этаркансиз-да?

– Ҳеч нимани рад этмайман. Оғиз очмайман!

Мария Стюарт маъқуллаб бош ирғади, қирол эса бу ғариоддий терговни қизиқиш билан кузатарди. Герцог де Гиз тошдай қотганича сукутда.

Екатерина бешбаттар заҳрини сочи:

– Эҳтиёт бўлинг! Инкор этсангиз ё ўзингизни оқлашга уринсангиз, қисматингизга яхши бўларди-да! Билиб қўйинг: қирол билан орангизда низо борлиги ва унга нисбатан шахсий адоватда эканингизни жаноб де Монморанси тасдиқлади. Биз уни гувоҳ сифатида жалб этишимиз мумкин.

– Мабодо, у киши қандай адоватлигини айтмадимми?

– Айтгани йўқ, лекин айтиши аниқ.

Габриэль пинагини бузмасдан кесатди:

– Агар юраги дов берса, бемалол айта қолсин!

– Сиз-чи, гапирмай тураверасизми?

– Гапирмай туравераман!

– Агар қийноққа солиб, такаббуруна сукунатингизга нуқта қўйсак-чи?

– Қўлингиздан келмайди, зоти олиялари!

– Огоҳлантираманки, ҳаётингизни хавф остига қўймоқдасиз!

– Бу ҳаётнинг менга даркори қолган эмас, мен уни ҳимоялашни истамайман!

– Шунақами?

– Аниқ шунақа!

– Бошқа сўзингиз йўқми?

– Бир оғиз ҳам! – бош букди Габриэль.

Ҳалитдан бери айбланувчига жон-жонидан ачиhib ўтирган Мария Стюарт ўзини тутолмасдан хитоб қилди:

– Тасанно, қойилман! Бундай сукунатнинг ўзида беҳад олижаноблик ва улуғворлик мужассам! Мардларнинг ҳам марди-я! Ҳатто, даъволарни инкор этишдан орланади! Унинг жимлиги ҳар қандай оқланишдан минг карра аъло!

Екатерина навжувон қироличага ўқрайиб, дарғазаб нигоҳ ташлади, лекин бу сўзсиз танбеҳ Марияга заррача кор қилмади:

– Эҳтимол, гапларим хатодир, лекин... мен дил амрини тилга чиқардим! Ҳисларимни хаспўшлагга ўргатишмаган. Мен учун сиёсат деганлари – кўксимдаги юрагим! Ана шу юрагим садо беряптики, граф де Монтгомери жинойт ғаразида майдонга тушиши мумкин эмас, у фақат тақдирнинг ихтиёрсиз қуроли бўлиб қолдики, ўзини бадгумонлардан юқори тутади ва айбсизман дейишга ҳам эҳтиёжи йўқ! Шундайми, ахир?

– О-о, зоти олиялари, беҳад миннатдорман, – ҳовлиқиб кетди Габриэль. – Айни ҳақиқатни айтдингиз!

– Буни билардим-да, жаноб!

– Намунча болалик қиласиз? – чинқирди тутаққан Екатерина. – Бас қиласизми-йўқми?

– Йўқ, ҳазрати олиялари! – қайнонасига тик боқди Мария Стюарт. – Йўқ! Болаликни аллақачон тарк этганмиз, лекин худога шукурки, ҳали ёшмиз, биз учун ҳаёт фақат олдинда. Шундай эмасми, олампаноҳ?

Қирол индамади, лекин рафиқасининг узатилган қўлини лабларига босди.

Екатеринанинг сабр косаси энди тўлиб-тошди. Шу тобгача у қирол сиймосида ўзи туққан фарзандни, ҳатто салкам болакайни кўраётганди ва герцог де Гизнинг қўллаб-қувватлашига ишонарди, аммо ордан шунча гап ўтса ҳам, у бир оғиз гапиргани йўқ. Шу боис, Мариянинг кескин сўзларига жавобан она қиролича тилидаги бор захрини тўкиб солди:

– Ҳали шунақами? Мен адолатдан гап очиб, сизларга эрмак бўлдимми? Генрих Иккинчининг қотилини лоақал сўроқ қилинишини талаб этдим, шунга етарли асосим бор, аммо қотилни оқлаб, ҳатто, тасаннолар айтишмоқда! Ҳай, майли! Ундай бўлса, энди мен ўзим граф де Монтгомерининг айбловчиси бўлиб адолат майдонига чиқаман! Қирол ҳақиқатталаб волидасига

қаршими? Ана, коннетаблнн сўроқ қилинглр! Де Пу-
атье ҳам гувоҳликка тайёр! Ўшанда ҳақиқатнинг юзи
очилади! Қандай бўлмасинки, омманинг кўз ўнгида
қиролнинг хиёнаткорона ўлдирилиши жазосиз қол-
майди!

Қиролича тутақиб бобиллаётган чоғда Габриэль
махзун ва бефарқ кулиб турарди. У Нострадамуснинг
шеърини толеномасидан сўнги сатрни эслади:

*Қиролнинг ўйнаши севгай ва этгай
бошидан жудо!..*

Начора! Башорат ҳозиргача тўғри чиқди, охирига
қадар ҳам ҳақ бўла қолсин! Қачонлардир севиб қолган
Екатерина энди унинг ҳукмига ва қатлига эришади.
Габриэль шуни кутар ва шунга тайёр эди...

Екатерина эса жуда ошириб юборганини пайқаб,
ховурини босди ва герцогга илтифот билан боқди:

– Нега сиз бир нима демайсиз? Ахир, фикримга қў-
шиласиз-ку, шундай эмасми?

– Йўқ, ҳазрати олиялари, – деди герцог мулойим-
лик билан, – фикрингизга қўшила олмайман, шу боис
ҳам жим турибман.

Екатерина бўғилиб таҳдид қилди:

– Нима? Шунақами? Сиз ҳам менга қаршимисиз?

– Шунақа, бундан бағоят афсусдаман. Бироқ ўзин-
гиз гувоҳ бўлдингизки, коннетабль ва герцогиня де
Валантинуа масаласида сизнинг нуқтаи назарингиз-
ни тўла-тўкис ёқладим.

– Негаки, у сизга фойдали эди-да, – гижинди Екате-
рина Медичи. – Таассуфки, бунини кечикиб тушундим.

– Граф де Монтгомерининг тақдири хусусида эса,
– бепарволик билан сўзида давом этди герцог, – фик-
рингизни мутлақо маъқуллай олмайман. Ўйлайман-

ки, тасодифий кулфат учун фавқулодда матонати ва олижаноблиги билан танилган аслзодани айблаш нотўғри. Бу машмаша суд қилинса, бу жараён гумондорга – тантана, айбловчиларга – шармисорлик келтиради, холос. Шу боис ва бошқа маълум сабабларга кўра, қатъий шу фикрдаманки, калтабинлик билан ҳибсга олингани учун граф де Монтгомеридан узр сўрашимиз ва озод этишимиз керак. Менинг фикрим шунақа.

– Зўр экан-да! – Екатерина алам билан кулиб олди-да, шартта қиролга ўгирилди: – Ана сизга мантиқ! Мабодо, ўғлим, сиз ҳам шу фикрда эмасмисиз?

Мария Стюарт герцог де Гизга ҳадя этган миннатдорлик табассуми шунчалар пурмаъно ва ширин эдики, қиролнинг иштибоҳларини ҳам батамом тўзғитиб юборди.

– Азиз онажоним! – деди у. – Иқрор бўлиб айтишим керакки, тоғамнинг гаплари тўғри.

Екатеринанинг дод солишига сал қолди:

– Падарингизнинг хотирасини оёғости қиласизми?

– Йўқ, зоти олиялари, аксинча, эъзозлаб бошимга кўтараман. Наҳотки, отам яраланган лаҳзадаёқ Монтгомерининг айбсизлигини уқтиргани эсингизда йўқ?! Қолаверса, ажал билан олишиб ётган дамларидаям ўша сўздан қайтишни ўйламади! Келинг, ижозат этинг, агар унинг ўғли бўлсам, дадамнинг васиятига амал қилайин-да!

– Майли! Демак, ҳукмдорликни волидангизнинг табаррук иродасига қарши исён билан бошлар экансиз-да, болам!

– Маликам! – орага тушди герцог. – Ўз гапингизни эслатмоқчиман: салтанат ягона қўлда бўлиши керак!

– Бироқ мен вазирнинг қўли қиролнинг қўлидан баланд туришини айтган эмасдим!

– Дарвоқе, ҳазрати волидамиз! – гапга аралашди Мария Стюарт: – Қирол ҳақида мендан, яъни унинг рафиқасидан ортиқ яна ким ғамхўрлик қилмоғи мумкин? Тоғам иккимиз шундай маслаҳат бердик: олижаноб ва шерюрак бир фуқаронинг тақдири устида хиёнатгамас, ҳалолликка ишониш ва ўз салтанатини адолатсизлик билан булғамаслик зарур-да.

Қиролича ўглига мурожаат этди:

– Сиз ҳали шу насиҳатгўйларга қулоқ солиб юриб-сизми?

– Йўқ, мен виждон амрига қулоқ соламан!

Аммо қиролдан ҳеч ким бунақанги қатъий ва дангал жавоб кутган эмасди.

– Охирги сўзингиз шуми, Франциск? Энди эҳтиёт бўлинг! Агарда онаизорингизнинг илк илтимосини рад этиш даражасига етиб, бунчалар ўзбилармон бўлган экансиз, мамлакатни менинг иштирокимсиз, анави содиқ мушовурларингиз билан идора қилаверинг! Минбаъд на қирол ва на давлат билан ишим йўқ, сизни тарк этаман! Ўйланг, буни обдан ўйлаб кўринг, ўғлим!

– Бундай маҳрумият биз учун кулфатдан ҳам оғир, аммо бир амаллаб кўникамиз-да! – шипшиди Мария.

Уни севиб, эс-хушидан айрилаёзган қирол ўша ондаёқ сўзма-сўз такрорлади:

– Бундай маҳрумият биз учун кулфатдан ҳам оғир, аммо бир амаллаб кўникамиз-да!

– Тасанно! – Екатерина бошқа сўз айтолмади, лекин Габриэлга ўтли қараб таҳдид қилди: – Анави эса эртами-кечми, бари бир қўлимга тушади!

– Буни ўзим ҳам биламан, зоти олиялари, – деди Габриэль эҳтиром билан, у толенома башоратини эслаганди.

Бироқ Екатеринанинг қулоғи том битиб бўлган, кўзлари қонга тўлган: у тождор келин-куёвга, герцог де Гизга зардали қараб қўйди-да, қарсиллаб чиқиб кетди.

16. ГЕРЦОГ ДЕ ГИЗ ВА АДМИРАЛ КОЛИНЫИ

Хонага зилдай сукунат чўкди. Афтидан, ёш қирол ҳозирги журъатидан ўзи ҳам ҳайратда эди. Ўз бахтининг тақдиридан хавотирдаги Мария она қироличанинг газабли нигоҳини эслаб, юраги увушиб кетди. Биргина герцог де Гиз мамнун, чўрткесар ва хавфли шерикдан бунчалик осон қутулганига суюнардди.

Ҳозирги қалтис машмашанинг айбдори бўлмиш Габриэль сукунатни бузди:

– Зоти олийлари, ҳатто, худо ҳам юз ўгирган мендай шўрпешонага нисбатан ҳозирги марҳаматингиз учун беҳад миннатдорман. Аммо ишонаверинг: менинг ҳаётим энди ҳеч кимга, ҳатто ўзимгаям ноқерак дардисар. Шунчалар жондан тўйдимки, қироличамиз билан довлашишга ҳам уринганим йўқ...

– Нотўгри ўйлаяпсиз, Габриэль, – эътироз билдирди герцог де Гиз, – жасорат ва шон-шараф шу кунгача ҳаётингизнинг мазмуни эди, бундан кейин ҳам шундай бўлажаги муқаррар. Ҳар қандай давлат арбобига зарур бўлган интилиш ва шиддат сизда мужассамки, аёнларимизда айни шу фазилат етишмайди.

– Иннайкейин, жаноб де Монтгомери, сиз бениҳоя софдил ва олижаноб инсонсиз-да! – бу Мария Стюартнинг нафис ва дилрабо овози эди.

– Хуллас, – хулоса ясади Франциск Иккинчи, – аввалги катта хизматларингиз мени келгуси садоқатларингиздан ҳам умидвор қилади-да. Шу боис, мотамнинг оғир ҳисларига берилиб, ватаним ўзининг содиқ ва жасур фарзандидан айрилишини хоҳламайман...

– Раҳмат! – деди Габриэль ҳайронлик билан. – Бу қадар самимият ва далдани асло кутмаган эдимки, қалбим ларзага келди. Айта оламанки, менинг ҳаётим

энди сизнинг ҳадянгиз бўлиб қолди ва уни фақат сизнинг ихтиёрингизга топшираман. Минбаъд бир гуломингизманки, сизга ишондим ва сиз учун ҳеч нарсадан қайтмайман! Қиличим, юрагим, ҳаётим – бари энди сизгагина ҳавола.

Ёш графнинг оташин изҳоридан ҳамма чексиз мутаассир эди: Мариянинг кўзлари ёшга тўлди. Қирол эса ўзини чин дилдан муборакбод этарди, ахир, шайтонга «ҳай» берди ва мана шундай буюк ирода соҳибининг ҳаётини асраб қолишга муяссар бўлди. Герцогга келсак, жасорат ва фидойилик ошуфтаси бўлган Габриэль нималарга қодирлигини ундан яхшироқ биладиган киши борми?

– Ҳа, дўстим, – деди у, – яқин орада менга керак бўласиз: мавриди келсин, Франция ва қиролимиз учун яна сизнинг қиличингизга суянаман.

– Қиличим ҳамиша хизматингизга ҳозир!

– Ҳали қинида тура турсин, – кулди герцог. – Биласизки, уруш ва низолар тинчигандай бўлди. Сиз ҳам, Габриэль, дам олинг, бирйўла номингиз теварагидаги нохуш шов-шувлар босилсин. Бир-икки йил ўтиб, манави кори ҳол бир нав унутилади: қиролимиздан сўраб, сизга аввалги гвардия капитани лавозимини оламиз. Сиз бу вазифага муносиб эдингиз, ҳозир ҳам муносибсиз.

– Ахир мен амалга ошиқаётганим йўқ, жаноби олийлари. Имкон туғилсаки, қиролга ва Францияга наф келтиролсам, шараф билан жангга кириб, шараф билан тупроққа бош қўйсам – шунинг ўзи менга кифоя!

– Ундай сўнгги кунга ҳали барвақт, – кулиб қўйди герцог. – Сиз яхшиси, қирол чорлаган ондаёқ, «лаббай», дейишга шай эканингизни айтинг.

– Албатта, жаноби олийлари, бир зумдаёқ олампа ноҳ ҳузурда хизматга қойим тураман!

– Жуда соз! Сизга бундан бошқа ҳеч қандай талабимиз йўқ.

– Мен бу самимият учун ташаккур билдираман ва ишончингизни оқлашга ҳаракат қиламан.

– Унутмангки, – таъкидлади Мария Стюарт, – бизнинг наздимизда жон дўст бўлиб қоласиз: сиздан сир яширмаймиз, сизга ҳеч қачон «йўқ» демаймиз...

Уйига қайтган Габриэлга адмирал Колинъи пешвоз чиқди: у Сен-Кантен мудрофаасидаги куролдошини йўқлаб келганди. Бироқ Алоизадан уни эрталаб Луврга олиб кетишганини эшитиб, кутиб туришга жазм қилди. Аввало, энаганинг дилига таскин бермоқчи, қолаверса, ўзининг ҳам кўнглини тинчитмоқчи эди...

Габриэль гапни қисқа ва лўнда қила қолди:

– Генрих Иккинчининг ўлими ҳақида сўраб-суриштиришди ва қўйиб юборишди.

– Бошқача йўл тутишлариям мумкинмас-да! – уқтирди адмирал. – Ҳазил эмаски, бир аслзоданинг оқ номини қора қилувчи бемаъни шубҳага қарши Франциянинг ҳамма дворянлари бош кўтариши мумкин.

– Бу гапни қўя турайлик, – қовоқ уйди Габриэль. – Ташрифингиздан бошим осмонга етди, адмирал. Айтишим керакки, сизнинг сўзларингиз, метр Парэнинг мушоҳадалари, ёзган хатлари ва ўзимнинг мулоҳазаларим – бари бир бўлди ва йўлингиз ҳақ эканига ишонч ҳосил қилдим. Хуллас, мен энди сизлар билан!

Адмирал яйраб кетди:

– Жуда зўр ва ўз вақтида айтилган хушхабар!

– Аммо айна чоғда фикрим шундай: менинг бу азим ошкор этилмасин, негаки, бу ўзингиз учун фойдадан холи эмас! Масалан, ҳозиргина герцог де Гиз таъкидладикки, номим овоза бўлмай тургани маъқул. Қолаверса менга таклиф қилинаётган лавозимга етиш учун ҳам сокин муҳит зарур.

– Лекин сиз ошкора ўз одамимизга айлансангиз, биз росаям ғурурланардик-да!

– Нима бўлсаям, лоақал, вақтинча бу ошкораликдан ўзимизни тиямиз. Эътиқодда биродарингиз эканимни фақат оғзаки онтим билан тасдиқлашим мумкин.

– Ажойиб! Ижозат беринг, гоёларимизнинг бундай катта ғалабасини раҳнамоларимизга билдириб қўйсам...

– Бемалол, – деди Габриэль.

– Шаҳзода Конде, Ла Реноди, барон де Кастельно сизни сиртдан яхши биладилар ва қаҳрамонона ишларингизни юксак қадрлайдилар. Бизга узил-кесил қўшилишингиздан олдин ҳам сизни мутлақо муносиб ва энг виждонли хайрихоҳимиз деб билганмиз. Шунинг учун сиздан ҳеч нимани яширмасликка қарор қилдик: мазҳабимиз етакчилари билан тенг мақомда бўласиз ва ҳамма режаларимизни сизга билдириб турамиз. Лекин сиз батамом эркин бўлиб, биз билан фақат...

– Бунчалар ишонч... – сўзлашга уринди Габриэль.

Лекин адмирал уни гапиртирмади:

– Сиз сирни фoш этмасликка мажбурсиз, холос. Хамир учидан патир ўрнида дастлабки сирдан огоҳ этаман: сиз Мобер майдонида тилга олинган режалар ижросига ҳали вақт борлигини эшитгансиз. Энди эса уни амалга ошириш мумкин, деган қарорга келганмиз. Чунки ёш қирол лапашанг, Гизлар тобора ҳаддидан ошмоқда, бизни эндиликда ҳатто ошкора таъқиб этишмоқда – буларнинг бари дадил ҳаракатга ундамоқдаки, шартта иш бошлаймиз...

Габриэль унинг сўзини бўлди:

– Маъзур тутасиз, жаноби олийлари, сизга хайрихоҳлигимни айтдим, лекин фақат чекланган доирада! Шу боис, бўлак сирларнинг ҳам пардасини кўтарма-

сингиздан туриб, сизни огоҳлантиришга бурчлиман. Мен реформацияни сиёсий куч эмас, фақат диний ҳаракат дебгина қабул қила оламанки, қарашларингизга дахлдор жараёнларда қатнашмайман. Ҳозиргина Франциск Иккинчи, Мария Стюарт ва герцог де Гиз ҳузурида эдим: улар менга нисбатан юксак даражада илтифот ва самимият изҳор этишдики, бу одамларнинг юзига оёқ қўйишим мумкинмас-да. Илтимос, таълимотингизга ғоявий ҳамкор бўлишимга, амалий ишлардан эса тийилмоғимга ижозат этинг. Фурсати келганда, ўзим сизларга қўшиламан, лекин қуролимнинг тасарруфи ўшанда ҳам фақат ўзимда бўлади.

Колиньи бир дақиқа ўйланиб қолди ва деди:

– Мен қуруқ гапни айтганим йўқ: сиз мутлақо эркин қушсиз... қалбингиз буюрган йўлдан қолманг, бизсиз ҳаракат қила оласиз, хоҳласангиз, ҳеч нима қилманг, сиздан сираям ҳисоб сўрамаймиз. Биламанки, – алоҳида таъкидлади у, – хонаси келганда, ёлғиз ўзингиз ҳам ҳар қандай ишни дўндира оласиз.

– Тушунмадим, – хайрон бўлди Габриэль.

– Мен эса ҳаммасини тушундим: айна чоғда қирол салтанатига қарши ҳаракатимизда иштирок этолмайсиз. Хўп, шундай бўла қолсин! Биз эса ўз режаларимиз ва янгиликлардан сизни хабардор этиш билан кифояланамиз. Сафларимизда олға борасизми ёки қўшилмайсизми – сизнинг ишингиз. Қачон ва қаерда керак бўлиб қолсангиз, чопар ёки мактуб орқали огоҳ этамизки, бунга жавобан маъқул йўлни танлаш ўзингизга ҳавола. Сизга нисбатан ҳаракатимиз раҳбарлари шундай қарорга келишган. Ўйлайманки, бу шартларни қабул қилолсангиз керак.

– Қабул қиламан ва сизга ташаккур изҳор этаман, – деди Габриэль.

Икков хайрлашдилар.

17. ХАБАРЛАР ВА ЧАҚУВЛАР

Орадан бирмунча вақт ўтди, қиссамиз қаҳрамонлари ва Франция ҳаётида ҳам айтарли ўзгариш бўлгани йўқ. Бироқ мудҳиш кори ҳол пишиб етилмоқда эди.

Хуллас, 1560 йил 25 февраль оқшоми. Махфий полиция бошлиғи жаноб де Брагелонн оромкурсида талтайганича Арпион исмли котибининг ахборотини тингламоқда:

«Бугун ашаддий ўғри Жилль Роз саройнинг катта залида қўлга тушди: у ҳибсга олинган чоғи муқаддас меҳробда турган руҳоний-каноникнинг тилла занжирини кесиб олганди...».

– Муқаддас меҳробдан! Ақл бовар қилмайди! – ҳайратланди жаноб де Брагелонн.

– Даҳшат! Қандай шаккоклик! – қўшилди метр Арпион.

– Қанчалар чаптастик! – таъкидлади полиция бошлиғи. – Қандай эпчиллик! Ахир, руҳоний-каноник ўзиям унча-мунча йигитлардан эмас! Бу ўғрини нима қилиш кераклигини кейин ўзим айтаман, метр Арпион. Хўш, давом этинг-чи.

Метр Арпион яна ўқишга тутинди:

«Сорбоннадан вакил этилган ваколатли жаноблар улуғ рўза айёмларида гўштли таомлардан тийиб туриш таклифи билан малика Конде ҳузурига ташриф буюришганди. Жаноб де Сешелль уларни ўта таҳқиромуз кутиб олиб, «сизлар менга бурним остидаги чипқондай кераксиз», – деган».

– Мана буниси чатоқ! – ўрнидан турди полиция бошлиғи. – Рўзадан бўйин товлаш ва Сорбонна университети аъзоларини ҳақоратлаш! Ҳисоб-китоб қила бошласак, Конде хоним, бу иш гуноҳингизни анча оғирлаштиради-да! Бошқа гап йўқми, Арпион?

– Худога шукурки, бошқа гап йўқ. Аммо Жилль Розни нима қилайлик, тақсир?

– Турмадаги энг эпчил чўнтаккесарлардан бир нечтасини танлаб олиб, ўша Роз бошчилигида Блуага оборинглар. У ерда катта шодиёна бўлади, бу ўғрилар ўзининг ўткирлиги ва олғирлиги билан қиролнинг кўнглини хушласа, ажаб эмас.

– Мабодо, ростакамига ўғрилик қилиб қўйса-чи?

– Унда дорга тортамиз, вассалом!

Шу пайт эшик очилиб, дарвозабон кўринди:

– Диннинг буюк инквизитори!

Метр Арпион таклиф кутмасдан таъзим бажо қилди ва чиқиб кетди. Меҳмон салобатли шахс бўлиб, савлатидан туя мудрарди.

У одатдаги Сорбонна доктори ва Нуайон канониги унвонларига дин бўйича Франциянинг буюк инквизитори мақомини ҳам ўзлаштириб олганди. Асл исми Антуан де Муши бўлса-да, мартабаси каби номи ҳам жарангдор эшитилиши қутқусида ўзига Демошарэс¹ деб мурожаат этишни буюрган. Ўша-ўша халқ орасида айғоқчиларни мушарлар деб аташ расм бўлди.

– Ишлар қалай, жаноб полиция бошлиги? – сўради буюк инквизитор.

– Ишлар қалай, жаноб буюк инквизитор? – жавоб берди полиция бошлиги.

– Парижда не янгиликлар?

– Буни сиз айтарсиз деб турувдим.

– Бирортаям янгилик топилмаса-я! – чуқур хўрсинди Демошарэс. – Зерикиб ўласан бунақа-да! На исён, на суиқасд – ҳеч бало йўқ! Анави гугенот деганлари қуёнюрак кимсалар, холос! Энди касбингизниям кераги бўлмай қолдиёв, де Брагелонн жаноблари!

---

¹ Антуан де Муши ёки Демошарэс (1574 йили вафот этган) – Париждаги Сорбонна университетининг илоҳиёт профессори. Хуфия агентлар хизматидан фойдаланиб, протестантларни таъқиб қилган, қувғинга олган ва шунинг учун «Дин бўйича Франциянинг буюк инквизитори» рутбасига эга бўлган.

– Бекорларни айтибсиз! Ҳокимият келиб-кетаверади, аммо полиция бари бир қолади.

– Лекин, – куйиб-пишиб эътироз билдирди де Муши, – ўзингиз иқрор бўлинг-чи: Марэ кўчасидаги протестантлар устига қурол билан бостириб бориб, нимага эришдик? Ахир, комил ишонч билан боргандик ва кечки тамадди чоғи пасха шарафига тўқли гўштини эмас, дудланган гўшт еб тургани устида қўлга оламиз, дегандик. Сиздаги маълумотларга қараганда, шундай бўлиши керак эди... Уларнинг дастурхонида эса қиймали индюк турибди, холос! Бу ҳол сизнинг идорангиз учун шармисорлик эмасми?

– Ишда бунақасиям бўлиб туради, – деди де Брагелонн. – Мобер майдонидаги Трульяр масаласида чув тушганингизни ҳақиқий шармандалик деса бўлади. Гўё сизнингча, ўша Трульяр қабих базми жамшид уюштириб, бу разолат хотимасида бир эмас, икки қизини ўз мазҳабдошларига ишрат учун қўшаркан... Сизга ишондик... аҳмоқ бўлиб борсак, аммо гувоҳларингиз (эссизгина, уларга чаканаям пул тўламагандик!) тонди ва ўзингизни қип-қизил ёлгончига чиқарди-қўйди!

– Сотқинлар! – гўлдиради де Муши.

– Йўқ, буюк инквизитор жаноблари, буни лақмалик дейилади! – чаёндай чақди бошлиқ.

– Аммо фақат сизнинг айбингиз билан лаққа тушдик-да! – қизишди Демошарэс.

– Менинг айбим билан? Қанақасига?

– Албатта! Сиз гувоҳларнинг хабари ва яна алламбало маълумотларга кўз тикиб, оғзингизни очиб ўтираверасиз-да! Унақанги ёлгон-яшиқлар-у важ-карсонларнинг нима зарури бор? Шартта-шартта босиш ва ўша мутаассибларни мажбуран айблаш керак, вассалом!

- Далил-исботсиз-а?
- Албатта! Айблаш ва жазолаш зарур!
- Жинояти бўлмаган ҳолда-я?
- Албатта! Ҳаммасини дорга тортинг!
- Суд қилмаймизми?
- Суд? Топиб олганингиз суд, жиноят, исбот холос-да! Осиладиган одамнинг бўйнига сиртмоқ солишдан осони борми?
- Ахир, бундай қилсак, халқ биздан нафратланади-ку!
- Мен худди шу гапингизни кутиб турувдим-да! – қарсак чалди Демосарэс. Менга ўша нафрат зарур, шу билан ишим юради! Унутманг, марҳаматли жаноб, жиноятдан хирмон уймоқ учун аввал унинг уруғини экиш керак. Таъқибнинг ўзи катта куч экани ана шунда-да!
- Менимча, кейинги пайтда фақат таъқиб ва қувғин билангина оворамиз. Агар ўша протестантлар оммаси хоҳласа, аллақачон оёққа турарди!
- Наҳотки? Нимага энди? – киноя қилди Муши.
- Эсланг-чи, худонинг берган куни бегуноҳ гугенотларнинг уйига бостириб, тингув, талон-торож, зўрлик қилмадикми?
- Ҳаммаси уч пул! – истеҳзоли илжайди Демосарэс. – Ахир, уларингиз бу кўргиликларга қарши сабр-бардошда фил бўлиб олган-да.
- Уч ой бурун канцлернинг жияни бўлмиш Анн Дюбурнинг Гревск қатлгоҳида тириклайин ёқиб юборилгани-чи? Хўш, бу ҳам уч пулми?
- Худо билади! Хўп, ўша қатлдан бирон-бир самара бўлдими? Судялардан биттасини ўлдирдик, президент Минарнинг¹ бошига етдик, таъбир жоиз бўлса,

---

¹ Антуан Минар (1505 – 1559) – Париж парламенти (суди) раси, протестантларнинг ашаддий мухолифи. Кечаси парламент биносидан чиқиб келаётганда тўппончадан отиб ўлдирилган.

фитна-фасоддан яна бирини ишга солдик – натижа бари бир йўқ. Булар шов-шувга арзимади-да!

– Охирги фармон-чи? – сўради де Брагелонн. – Ахир у фақат гугенотларгамас, Франциядаги барча зодагонларга қарши қаратилган!

– Пенсияларни бекор қилиш ҳақидаги фармонни айтяпсизми?

– Уни эмас, киборлар ҳақидаги фармон-чи: амалидан қатъи назар, ҳар қандай арзгўй йигирма тўрт соат ичида саройни тарк этиши буюрилиб, билъакс, дорга тортилар эмиш! Ахир бу қанақаси? Аслзодаларга ҳам, қора халққа ҳам бирдай сиртмоқ билан таҳдид қилинаверса-я! Алалоқибат, исён муқаррар эмасми?

– Ҳа, жуда ошириб юборишган! – виқорли кулди Демощарэс. – Агар эллик йил бурун шунақа фармон чиққанда эди: Франциянинг ҳамма дворянлари бош кўтарарди, албатта. Энди-чи? Бир шов-шув бўлди-да, кейин сув сепгандай тинчиди-қолди. Ҳеч ким оёққа тургани йўқ!

– Мана энди янглишдилар, тақсир, – овозини пастлатди де Брагелонн. – Парижда тинчлик бўлса-да, музофотларда қўзғалиб қолишган.

Де Мушига жон кирди:

– Яхши-ку! Маълумот олдингизми?

– Ҳозирча йўқ, лекин ҳализамон келиши керак.

– Қаёқдан?

– Луарадан.

– У ерда одамингиз борми?

– Ҳа, фақат бир киши. Ишончли.

– Бир киши? Бир кишига ишониб бўладими?..

Кутилмаганда кириб келган метр Арпион бошлигининг қулоғига пичирлай кетди.

– Ҳа, ҳа, кутиб тургандим, – де Брагелоннинг чеҳраси очилди.

– Тез, Арпион, тезда Линьерни бу ёққа бошлаб киринг. Сизга мана шу Линьерни айтувдим-да, – қўллари ишқалади Арпионнинг изига мамнун тикилган бошлиқ. – Мана, ўз қулоғингиз билан эшитасиз! У ҳозиргина Нантдан келди. Бир-биримиздан яширадиган сиримиз йўқ: иш услубим бошқаларникидан аъло экани кўз олдингизда исботланишидан хурсандман, тақсир.

Метр Арпион хонага жаноб Линьерни олиб кирди.

У сўлгин, қорамағиз киши бўлиб, китобхонга ҳам таниш. Мобер майдонидаги уйда ўтган протестантлар йигилишида қатнашиб, республикачилар медали, чопилган нилуфар, ағдарилган подшолар ҳақидаги сўзлари билан зални зириллатган нотик шу зот эди.

18. ЖОСУС

Линьер дастлаб Демошарэс тарафга шубҳа билан қараб олди, сўнгра бошлиққа таъзим қилиб, ўрнида тек қотди.

– Сизни кўрганимдан хурсандман, жаноб Линьер, – деди де Брагелонн. – Буюк инквизитор жаноблари ҳузурида бемалол гапираверишингиз мумкин.

– Албатта, албатта! – хитоб қилди Линьер. – Ҳазрати Демошарэс қошида эканимни дарров билолганимда, заррача тараддудланмаган бўлардим.

Жосуснинг нозик хушомади де Мушига ёқиб тушдики, маъқуллаб бош ирғади:

– Жуда соз-да!

– Хуллас, гапираверинг, пайсалга солманг, – қистади бошлиқ.

– Ла Фержеда ўтган сўнгги протестантлар кенгашидаги гаплардан ҳали хабарингиз йўқмиди? – эҳтиёткорона сўради Линьер.

– Қулоғимга тушгандай бўлди, бироқ тафсилотларини билолмадим, – жавоб қайтарди инквизитор.

– Унақа бўлса, охирги янгиликларни қисқача гапириб бераман.

Жаноб де Брагелонн маъқуллаб бош ирғади. Бу чайналишдан у салгина бетоқат бўлса-да, ўзининг изқуварлик маҳоратини ва агентининг уддабурролигини манави одамга намойиш қилишдан мамнун эди.

Линьер ҳам ўзига хос имтиҳон ўтажагини фаҳмлаб, «аъло» баҳога интилди ва эришди:

– Ла Фержедаги биринчи мажлис аравани қуруқ олиб қочиш бўлганди, холос. Огизлари бўлар-бўлмас икир-чикирлардан бўшамагач, сўзга чиқиб, қирол зоти олийларини тахтдан ағдаришни ва Швейцариядаги кантонлар¹ андазасида конституция таклиф этдим. Мени роса ҳақоратлашди. Биттагина масалада яқдилликка эришдилар: қиролга мурожаат этиб, протестантларга нисбатан таъқибни бас қилиш, Гизлар оиласини истеъфога чиқариш, вазирликка фақат шаҳзодаларни тайинлаш ва зудлик билан бош штатлар кенгашини чақириш... Бор-йўқ натижа – шунчаки петиция². Сўнгра раҳнамоларни аниқлашга ўтдилар. Гап айрим ҳудудлардаги иккинчи даражали вазифалар устида кетганда, бу иш хамирдан қил суғургандай осон кечди. Аммо ҳаракатнинг энг катта бошлигини аниқлашда ишқал чиқди. Номзоди кўрсатилган жаноб Колиньи ва шаҳзода Конделар бунақанги хархашали мартабани рад этишибди. Уларнинг фикрича, бундай етакчиликка аксариятнинг оғзига тушмаган киши муносиброқ экан. Айёрликни кўринг: агар бу фикр амалга ошса, гугенотлар фитнасини халқ ҳаракати қилиб кўрсатиш осон-да! Нодонлар бу таклифга

---

¹ Кантон – Швейцарияда федерация таркибидаги маъмурий ҳудуд, ўз конституциясига эга.

² Петиция – ҳукуматга кўпчилик номидан ёзилган арзнома. (Таржимон изоҳлари – Р. У.)

лаққа тушишди ва узоқ тортишувлар охирида Ла Реноди сайланди.

– Ла Реноди! – такрорлади Демочарэс. – Чиндан ҳам у ўша шаккокларнинг атоқли бошлиқларидан бири! Мен уни танийман. Болтадан тоймас, чўрткесар одам.

– Ана шу одам замонамиз Катилинасига¹ айланади-да! – деди Линьер.

– Бай-бай, жуда ошириб юбордингиз! – кулгига олди де Брагелонн.

– Энди бешинчи февраль куни Нантдаги йиғилиш тафсилотини айтаман, ана унда кўрасиз қанчалик ошириб юборганимни!

– Қани-қани! – икков яқинроқ бориб, унинг оғзига термилишди.

– Бу сафар аравани қуруқ олиб қочиш билан кифояланганлари йўқ. Айтаверайми? Ё майда-чуйдаларга тўхталмасдан, хулосага ўта қолганим маъкулми? – деди ўта жиддий қиёфага кирган нобакор, у икки амалдорни янада ўзига қаратиш учун гапни чўзарди.

– Энг асосийсини эшитайлик! – бетоқат бўлди полиция бошлиғи.

– Бўпти-да. Бир неча киши минбарга чиқиб, алламбалоларни жавраб бўлгач, Ла Реноди сўз олди. У, жумладан, шундай деди: «Ўтган йили Шотландия қироличаси руҳонийлар ишини Стерлингда кўришни буюргач, ҳамма қавмлар уларнинг ортидан ўша шаҳарга отланишди. Оломон қуролсиз бўлса-да, кўпчиликнинг шиддатли юришидан қиролича кўрқиб кетди ва судни бекор қилди. Мен Францияда ҳам шундан андаза олишни таклиф этаман! Ҳамма дин-

---

¹ Катилина – қадимги Рим арбоби, у ҳокимиятни қўлга олиш учун эр. ав. 63 йилда исён кўтарган ва эр. ав. 62 йилда консуль қўшинига қарши жангда ҳалок бўлган.

дорлар қиролнинг ташрифи кутилаётган Блуа шаҳрига йўл олсин. Виждон эркинлиги ва таъқиб ҳақидаги эдиктлар бекор қилинишини талаб этувчи петицияни топширамиз...

– Яна ўша қуруқ гап-ку! – тоқати тоқ бўлди Демосарэснинг. – Бу боодоб изҳорномалар меъдага уриб бўлган, ахир! Петиция! Норозилик! Сиз лоф урган қалтис янгиликлар шу холосмиди, метр Линьер?

– Шошмай туринг-да! – тиржайди Линьер. – Ўша беозор таклифлар мениям шунчалар гашимга тегдики, сиздан ортиқ тутақиб кетдим ва сўрадим: «Бунақанги уч пуллик ташаббусларингиз билан нимага эришиш мумкин?» Бошқа бединлар ҳам шунанга фикр айтишди. Ана шунда Ла Реноди қутуриб кетди ва сирни тўла очди: гугенотлар бу ювош гаплар ниқоби остидаги қалтис режадан огоҳ бўлишди. Энди эшитинг: тиланчилардан иборат чувринди ва қуролсиз тўда қиролнинг диққатини қасддан чалгитиб туради. Бундан фойдаланган беш юз суворий ва аслзода фахрийлардан минг нафар пиёда аскар Блуа йўлини чор тарафдан қуршаб олади. Улар ўттиз моҳир саркарда қўмондонлигида шаҳарга бостириб киришади. Мақсад – одам ўғирлаш: қиролни, она қироличани ва герцог де Гизни олиб қочиб, судга берадилар. Сўнгра ҳокимият шаҳзодалар қўлига топширилади ва бош штатлар раҳбариятига маъқул бошқарув шаклини жорий қилиш таклиф этилади... Мана, жаноблар, мен айтган ўша исён! Бунисига нима дейсиз энди?

Линьер ғолибона қиёфага кирганди. Буюк инквизитор ва полиция бошлиғи бир-бирларига хавотир билан қараб қолишди.

– Ибодатимни ўртага солиб онт ичаманки, бу жудаям зўр! Бадбахт шаккоқлар ўз тузоғига ўзи илинади,

бирова чоҳ қазиб, унгаям ўзи йиқилади. Гаров боғла-
шаман: севинчдан кардиналнинг боши кўкка етади!
У битта зарба билан ёвларининг бари яксон бўлиши
учун ҳар қанча пулнинг баҳридан ўтарди ўзиям!

– Ишқилиб, у кишига ўша қувончни насиби рўзи
айласин-да! – тилак қилди жаноб де Брагелонн.

Унинг кўз ўнгида Линьер мухтасар, бебаҳо ва но-
дир сиймога айлангандики, мурожаат ҳам шунга
яраша бўлди:

– Сиз, маркиз жаноблари (бу ножинс чиндан ҳам
маркиз эди), зоти олийларига ва давлатга буюк хиз-
мат қилдингиз. Бунинг учун муносиб даражада тақ-
дирланасиз, албатта!

– Ҳа-да, – тасдиқлади Демощарэс, – бу ишингиз ўт-
ган аждларингизга атаб шам ёқишимга ва ҳар қанча
дуоларимга арзийди. Сиз ҳам, де Брагелонн жанобла-
ри, табриklarимни қабул этгайсиз, зеро, одам танлаш
санъатингизга тасанно! Қойил, жаноби де Линьер,
миңбаъд сизни қўллаб-қувватлашимга лойиқсиз!

Линьер камсуқумгина таъзим қилди:

– Арзимас ишимни бу қадар юксак баҳолашингиз-
дан бошим кўкларга етди!

– Хизматни беҳадя қўймоқ бизга бегоналигини
ўзингиз ҳам биласиз, – деди бошлиқ. – Лекин ҳали
охиригача айтганингиз йўқ-ку: исён вақтини, тўқна-
шув жойиниям билайлик-да.

– Ўн бешинчи март куни Блуада бўлади.

– Ўн бешинчи! Йигирма кун ҳам қолмабди-да!
Кардинал худди буюргандай айнан Блуада турибди.
Уни огоҳлантириш ва тегишли йўл-йўриқ олишимиз
учун атиги икки кун вақтимиз бор, холос. Бу қанчалар
мушкул!

– Ва қандай зўр зафар! – қўшилди Демощарэс.

– Мабодо, қадрли Линьер жаноблари, йўлбошчиларнинг номини билолганингиз йўқми? – сўради полиция бошлиғи.

– Билдим, ёзиб олганман!

– Ўз ишингизда беназир экансиз! – қойил қолди Демосарэс. – Сиздек инсонлар мени инсоният билан яраштириб қўяди, шекилли!

Линьер нимчасининг астарини йиртиб, орасидан қоғоз олди-да, дона-дона қилиб ўқий бошлади:

– Раҳнамолар ва улар етакчилик қиладиган музофотлар рўйхати:

Кастельно де Шалосс – Госконь.

Дюмениль – Перигор.

Коквиль – Пикардия.

Де Феррьер-Малиньи – Иль де Франц ва Шампань.

Шатовьё – Прованс...

ва ҳоказолар. Сиз буни ҳордиқ чоғингизда ўқиб, баҳосини бераверасиз, – Линьер қўлидаги қоғозни бошлиққа узатаркан, бу чек эканига ва сотқинлиги бепул эмаслигига шама қилди.

– Наҳотки? – ҳайрон бўлди де Брагелонн. – Ахир бу олдиндан ўйланган фуқаролар уруши-ку!

Линьер яна қўшимча қилди:

– Шунисини ҳам билиб қўйингки, бу тўдалар Блуага ёпирилган маҳалда бошқа музофотлардаги ўғрибошилар Гизларни ёқловчи заррача ҳаракатнинг бошига муштлаб туради.

– Зўр томоша бўларкан-да, – ёвуз қиёфада қўлларини ишқалади Демосарэс. – Ҳаммасини бирийўла битта қопқонга илинтирамиз!.. Ие, Брагелонн жаноблари, нега қовоғингиз осилиб кетди?

– Кўриб турибсиз-ку, қолган вақт жудаям тигизда, – безовталанди бошлиқ. – Йўқ, азизим Линьер, бу

танбеҳ эмас, лекин олдинроқ огоҳлантириб қўйсангиз бўлмасмиди?

– Ахир, қанақасига? Ла Реноди Нантдан то Парижгача оралиқда бажариладиган топшириққа кўмиб ташлаган бўлса... Худо кўрсатмасин, «йўқ» десам, мендан шубҳаланиб қоларди.

– Тўғри, тўғри, – қўшилди де Брагелонн. – Ўтган ишга салавот, бўладиган гапга ўтганимиз маъқулроқ. Шаҳзода Конде ҳақида оғиз очганингиз йўқ, у ҳам Нантга борувдими?

– Борганди. Аммо ҳал қилувчи қарор арафасида Шодье ва Англия элчиси билан кўришмаса бўлмаслигини орага суқди, кейин шуни баҳона қилиб, Ла Реноди иккиси Парижга отланишди.

– Парижга? Ла Ренодиям биргами?

– Шундай. Ҳозир етиб боришгандир?..

– Қаерда тўхтаркан?

– Бунисини билолганим йўқ. Гўё уларни зарурат юзасидан қидирсам, қайдан топишимни билмоқчи бўлиб, ўсмоқчилаб сўрадим, лекин мужмал жавоб беришди.

– Чатоқ бўпти-да! – афсусланди де Брагелонн.

Шу пайт хонага Арпион бостириб кирди, унинг қиёфаси ғалати эди.

– Яна нима бўлди, Арпион? – сўради бошлиқ тажанг овозда. – Жин урсин, ахир биз ўта муҳим бир иш билан бандмиз, ақлингиз етмайдими?

– Агар манави масала янаям муҳим бўлмаса, журъат этолмасдим!

– Бўпти, тезроқ айтинг... Булар ўзимизники.

– Аллақандай бир киши, исми Пьер Дезавенель...

Учовлон бирийўла бақриб юборишди:

– Пьер Дезавенель дейсизми?!

– Бу Мармузе кўчасидаги адвокат, унинг уйи протестантлар ўрдасига айланиб қолган, – таъкидлади Демошарэс.

– Худди ўша уйни қачонлардан бери кузатув остига олганман-да, – тасдиқлади де Брагелонн. – Бу адвокат деганингиз жуда эҳтиёткор, бир чўқиб ўн қарайдики, ҳеч думини тутқазмайди. Хўш, Арпион, унга нима керак?

– Зудлик билан айтадиган гапи бор эмиш. Афтига қараганда, ўтакаси ёрилиб адо бўлибди.

– Кирсин-чи...

Де Брагелонн зарур ҳолда чақиришини айтиб, Линьерни кўшни хонага чиқариб юборди, буюк инквизиторни эса олиб қолди...

Меҳмон ўқувчига таниш адвокат Пьер Дезавенель эди, уни биз Мобер майдонидаги хуфиёна йиғинда учратгандик: мардона ва эҳтиёткорона нутқи билан роса олқишларга сазовор бўлган.

19. ЧАҚИМЧИ

Дезавенель шундай таъзим қилдики, бурни ерга тегаёзди ва юрак ютиб савол берди:

– Янглишмасам, полиция бошлиғи жанобларининг ҳузуридаман, а?

Де Брагелонн де Мушига имо қилди:

– Буюк инквизитор жаноблари ҳам бор.

Дезавенелнинг ранги бешбаттар бўзарди.

– Ё Парвардигори олам! – хитоб қилди у. – Мен эса гирибонигача залолатга, гуноҳи кабираларга ботган муртадман, тақсирлар! Мен афвдан умид қилсам бўладими? Ўз ихтиёрим билан чин дилдан гуноҳимга иқрорлигимдан менга енгиллик борми?

Де Брагелонн олдидаги одамнинг қанақалигини дарров пайқади ва тўнини тескари кийди:

– Иқрорлик нимагаям арзирди? Гуноҳни ювиш зарур!

– Қўлимдан келганича тиришаман, жаноби олийлари!

– Бунинг учун бизга бирон-бир хизмат қилиш, ма-салан, қимматли маълумотлар берасиз...

– Бераман... ҳаракат қиламан-да... – адвокатнинг овози тушкун ва заифона эди.

– Лекин бу осонмас, негаки, ўзимизга ҳамма сир-лар ойдайд равшан, – уни яна ҳам ноумидликка сурди бошлиқ.

– Нима? Ҳамма сирларни биласизми?

– Ҳамма-ҳаммасини! Огоҳлантириб қўяй: сиз шун-дай оғир вазиятдасизки, кечиккан тазаррулар кесила-диган каллани асраб қолишига ишонч йўқ, ҳисоби.

– Кесиладиган калла! Эй, худо! Ахир ўзим келиб...

– Жудаям кеч! – оёқ тиради бошлиқ. – Сиз бермоқ-чи бўлган маълумотларнинг бари бизга олдиндан маълум.

– Балки шундайдир, аммо сўрасам майлими, аниқроғи, нималарни биласиз?

Тўсатдан Демосарэс момақалди роқдай гулдуреди:

– Аввало, ашаддий бединлардан бири шахсан ўзин-гиз эканингизни!

– Таассуфки, бу рост гап! – мингирлади Дезавенель. – Нима жин уриб, шу мазҳабга ўтганимни ўзим ҳам билмайман. Аммо жаноби олийлари, мен улардан юз ўгирганман, фақат раҳм қилинг!

Демосарэс яна ҳужумда давом этди:

– Бу ҳали ҳаммаси эмас, уйингизда гугенотларни яширишингиз ҳам маълум.

– Аммо ҳозиргача бирортасининг изиям топилган эмас, – ўзини оқлашга уринди адвокат.

– Албатта топилмайди-да! – кесатди де Брагелонн.
– Чунки яширин қазноқ ё ертўлангиз, ёки хуфиёна лаҳим бор. Лекин бир кун келиб, уйингизнинг кулини кўкка совурамиз ва сирларингизнинг барини фош қиламиз.

– Уларни ўзим, ўз ихтиёрим билан кўрсатаман. Тўғри, гоҳо ўша малъун протестантларга бошпана берардим. Яхши пул тўлашарди-да, судлардаги тушумнинг унчалик баракаси йўқ... Онт ичаманки, энди остонамга келса, оёғини синдираман!

– Бунисиям ҳолва, – бўш келмади Муши, – протестантлар йиғинларида воизлик қилардингиз.

– Тўғри, гапирардим, фақат адвокат сифатида ва ҳаддан ошмасликка даъват этардим. Модомики, ҳамма сир маълум экан, буниям билсангиз керак.

Ахийри, адвокат ўзида бир журъат топди-да, иккала кушандасининг кўзларига тик боқди:

– Аммо сезиб турибманки, бари бир барчасининг тагига етолмагансизлар...

– Янглишяпсиз, муҳтарам зот, – қизишди полиция бошлиғи, – ҳозир айтсам, ўзингиз амин бўласиз!

Демошарэс уни айтмасликка чорламоқчи эди, бошлиқ эътироз билдирди:

– Мен сизни тушундим, буюк инквизитор жаноблари, аммо ўз аниқлаганларимизни бу одамга ошкор этишдан тирноқчаям хавф йўқ-да! Ахир у яқин орада бу ердан мутлақо чиқолмайди!

– Ие! Нега чиқолмайман! – талвасага тушди Пьер Дезавенель.

Де Брагелонн пинагини ҳам бузмади:

– Чучварани хом санабсиз: илондай қўйнимизга кириб, сирлардан воқиф бўлгач, ҳамтовоқларга сотмоқчи эдингизми? Бу ҳунарингиз бизга ўтмайди, тақсир, шу лаҳзадан бошлаб ҳибсга олиндингиз.

– Ҳибсга?

Аввалига жони чиқаёзган бўлса-да, сал-пал фикр қилгач, тақдирга тан берди. Унинг беорлигида тап тортмаслик унсурлари ҳам бор эдики, қулларча оҳ чекди:

– Эҳтимол, шундай бўлганиям яхшидир. Бу ерда ҳаётим уйдагидан хавфсизроқ кечади. Модомики, шу жойда қолсам ва сизга оғир ботмаса, жудаям муҳим саволларим бор эди. Ўзимча, бегараз ва эзгу ниятимни ўта хатарли шахсларни фош этиш билан исботлай олсам керак, дейман-да...

– Хм-м... Бунга ишончим йўқроқ! – гўлдиради бошлиқ.

– Айтинг-чи, жаноби олийлари, гугенотларнинг сўнгги йиғилишидан хабарингиз бўлдимми?

– Нантдаги йиғилишми?

– Буни билармидингиз? Хўш, у ерда не гаплар бўлганиниям эшитдингизми?

– Фитнанинг маслаҳати-да, шунақами?

– Ҳа. Ўша фитнанинг...

–...моҳияти шундаки, қиролни ўғирлаш, Гизлар ўрнига бурбончи-шаҳзодаларни қўйиш, бош штатлар кенгашини чақириш ва ҳоказолар. Булар бари эски қўшиқ, марҳаматли Дезавенель жаноблари, уни бешинчи февралдан буён хиргойи қилишади.

– Галамислар ҳамма ишлар ими-жимида деб юришибди! – хитоб қилди адвокат. – Бариси қармоққа илинди! Мен ҳам! Раҳнамоларнинг номиям маълумдир, а?

– Мана рўйхат...

– Ё Тангрим! Полиция қанчалик ўтқир бўлса, гугенотлар шунчалик нодон! – бош чайқади адвокат. – Наҳотки, сизга бирортаям маълумотим кор келмаса? Шаҳзода Конде ва Ла Реноди-чи?.. Улар ҳозир қаердалиги маълумми?

– Парижда.

– Даҳшат-ку! Илтимос, яна бир оғиз: хўп, иккови Парижнинг қаерида экан?

Де Брагелонн дарров жавоб бермади-да, Дезавенелнинг кўзларига қаттиқ тикилди:

– Икковиниям осонгина топа оламиз.

– Демак, ҳали топганингизча йўқ! – енгил тортди адвокат. – Ҳайрият! Демак, афвга эришмоғимга жиндай имкон бор экан! Жаноби олийлари, улар қаердалигини мендан бўлак ҳеч ким билмайди!

Демошарэснинг кўзлари косасида ўйнаб олган бўлса-да, бошлиқ пинагини бузмай тураверди.

– Хўш, қайда эмиш? – сўради у.

Адвокат голибона эълон қилди:

– Меникида, жаноблар, менинг уйимда.

– Буни билардим, – деди Брагелонн бамайлихотир.

– Қандай? Қанақасига? – бўзарди Дезавенель.

– Билардим-да! Сизни синамоқчи эдим, холос. Энди сизга ишонсам бўлади! Аммо ишингиз бари бир чатоқ-да, негаки, ашаддий жиноятчиларга уйингиздан жой бергансиз!

– Бу қилмишингиз уларнинг жиноятидан кам эмас! – ошкора зарба берди Демошарэс.

– Э-эҳ, юрагимни ёрманг! – уҳ тортди Дезавенель. – Ҳафтанинг аввали бўлиб, шаҳзода Конде ва жаноб Ла Реноди остонамга бош уриб келишди ва мен уларни фитначи эмас, протестант дебгина қабул қилдим. Фитна-ю исёнларни кўргани кўзим йўқ. Иккови ўшанда ҳеч нима дегани йўқ, аммо уларнинг мудҳиш режаларини билганимдан буён уйқу нималигини унутдим, томоғимдан тариқ ўтмайди. Гоҳи тунлари жиндай кўз юмгудай бўлсам, трибуналлар, эшафотлар, жаллодлар тушимга кираверади... Муз терга ботиб уйғона-

ман-да, жонимнинг ваҳмида хаёлга чўмаман: энди менинг тақдирим не бўлади?

Брагелоннинг жавоби тайёр эди:

– Тақдирингиз не бўларди? Олдин қамаласиз...

– Кейин қийноққа солишади, – ўлганнинг устига тепгандай деди Демошарэс.

Унинг гапига бошлиқ янада тўн кийдирди:

– Ана ундан сўнг дорга тортишлари мумкин!

– Тириклайин ёндиришлари ҳам эҳтимолдан холимас, – деворди буюк инквизитор.

– Жаллод ажал чархига солса-чи? – адвокатни адои тамом қилди де Брагелонн.

– Қамоқ! Қийноқ! Сиртмоқ! Гулхан! Ажал чархи! – нола қилди метр Дезавенель, афтига қараганда, гўё ҳозирнинг ўзидаёқ жаллод қўлида азоб чекаётганга ўхшарди.

Брагелонн танбеҳ берди:

– Бу қанақаси? Адвокат бўла туриб, қонунларни билмайсизми?

– Мен билмасам, ким билади? Ана шунинг учун ҳам ўзим оёгингизга бош уриб келдим-да, жаноб.

– Бу гапингиз ҳам тўғри, – деди бошлиқ, – инчунин, иқрорлигингиз гарчи аҳамиятсиз бўлса-да, ўз ихтиёрингиз билан келганингизни бир нав эътиборга оламиз.

У де Муши билан ниманидир кенгашган бўлди ва афтидан, иккиси бир тўхтамага келишди.

– Аммо бир масалада шафқатингизга муҳтожман, – ёлворди Дезавенель, – бу иқроримни... собиқ ҳамтовоқларимга ошкор этмасангиз, илтимос... Улар президент Минарнинг бошига етганки, мениям асфаласофилинга жўнатиши ҳеч гапмас!

– Ёпиғлиқ қозон – ёпиғлиқ! – унинг кўнглини тўқлади де Брагелонн.

Адвокат шикоятомуз ва зорланиш оҳангида сўради:

– Энди мени қамаб қўясизларми?

– Йўқ, кетаверишингиз мумкин, бемалол...

– Уйга-я? Ҳа-а... тушундим... Бундан чиқдики, ана-ви иккала меҳмоним ҳибсга олинадими?

– Асло! Озод юраверишади.

– Шунақа денг? – доддиради Дезавенель.

– Гап бундай, қулоғингизга қўрғошиндай қуйиб олинг, – де Брагелоннинг овози таҳдидли эди. – Ҳозир тўппа-тўғри уйингизга қайтасиз: меҳмонларингизни хитлантирмаслик учун ўзингиздаги ваҳималар ё уларнинг пинҳоний сири тўғрисида бир оғиз чурқ этмайсиз! Бу ерга ҳеч қачон келмагандай бамайлихотир юраве-расиз. Тушуняпсизми? Асло қаршилиқ қилмайсиз, ҳеч нарсага ҳайрон бўлмайсиз. Шунақа бўлсин!

– Буни эплай оламан, – таъкидлади Дезавенель.

– Башарти, бизга қўшимча маълумотлар зарур бў-либ қолса, – деди Брагелонн, – ё одам юборамиз, ё ўзингизни бу ёққа чақирамиз. Агар уйингизда тинтув ўтказилса, ёрдамлашиб юборасиз.

– Ҳамонки, шу ишга қўл урдимми, энди ўзим ниҳоя-сига етказаман-да, – ихради адвокат.

– Жуда соз, келишдик! Энди энг сўнгги гап: шу ас-нода буйруқларимизни қулоқ қоқмай ва аниқ бажар-сангиз, афв этиласиз. Акс ҳолда эса тезликда даҳшат-ли жазога мустаҳиқ қиламиз.

Демошарэс ваҳимага яна ваҳима қўшди:

– Худо ҳаққи, онт ичаманки, енгил оловда, аста-се-кин, шошилмасдан ёндирамиз!

Безгаги хуруж қила бошлаган Дезавенель гўлдираб қолди:

– Лекин мен ҳар ҳолда...

– Ўчиринг! – унинг оғзига урди бошлиқ. – Ҳамма-сини эшитдингиз. Унутманг! Хайр!

У «жўна!» дегандай қўл силтади. Адвокат чиқиб кетди: унинг кўнгли ўрнига тушган бўлса-да, ичи тўла гулгула эди...

Икков бир зум тек қолишгач, де Брагелонн шундай деди:

– Сизнинг кўнглингизга қараб йўл тутдим, аммо бунинг маъқул ё маъқул эмаслигига ақлим етмайроқ турибди.

– Унақамас! Жудаям тўғри иш қилдингиз, – деди Демощарэс жонланиб. – Негаки, арқонни узун ташласак, ўша ғаламислар ҳеч балодан шубҳаланмай юраверади. Майли, қоронғида қора қилмишимизни биров билмаяпти деб ўйлайверсин, биз эса ҳаммасини кўриб турамыз! Офарин! Йигирма йил ўтдики, бединларнинг барини битта зарб билан мажақлаш имкони бўлган эмасди. Бу масалага кардинал Лотарингский қандай қарашига ақлим етиб турибди.

– Ҳақ гап! – қўшилди де Брагелонн. – Аммо ўзимиз энди нима қиламыз?

– Сиз Парижда қолиб, Линьер ва Дезавенель ёрдамида анави исёнчи-доҳийни кўздан қочирмайсиз. Мен бир соатдан сўнг Блуага жўнайман: оға-ини Гизларни огоҳлантирмасак бўлмайди. Улар мавжуд содиқ кучларни қирол атрофига жалб этишади. Шу зайлда ҳеч гапдан хабари йўқ гугенотлар нодон чуғурчуқ мисоли тузоғимизга илинади-қолади. Улар чангалимизга тушгач, қатли омни бошлайверадыз-да.

Буюк инквизитор қўлларини ишқалаганича, йирик қадамлар билан у ёқ бу ёққа юраркан, бошлиқ унга гап қотди:

– Ишқилиб, шунчалар заргарона режамизни бирор ишқал барбод этишидан худо сақласин!

– Бунга йўл қўймаймыз! – муштини тугди Демощарэс. – Фақат қатли ом! Уларнинг бари кафтимизда-ку!

Энди тамом, даҳрийларнинг думини тугамиз, деб ўйлайман! Ялпи қирғин қиламиз.

20. ТОЖ КИЙГАН БОЛАКАЙЛАР

Блуа. Жимжимадор қирол қасри. Бир кун аввал бу ерда оммавий томоша бўлиб, ўйин-кулги, рақс, мажозий саҳналар намойиш этилди. Шу боис, ёш қирол ва унинг рафиқаси бу тонг одатдагидан кечроқ уйғонишди. Ҳайтовур, ҳеч қандай расмий қабуллар йўқ эдики, келин-куёв кечкурунги шодиёна таассуротларидан гап бошлашди.

– Чоғи, байрам жуда зўр ўтди, – деди Мария Стюарт.

– Албатта, – маъқуллади Франциск Иккинчи, – айнақса, балет ва кичик томошалар яхши чиқди. Аммо сонет ва мадригаллар¹ чўзилиб кетгандай туюлди менга.

– Сираям-да! Улар беҳад зукко ва латиф эди. Кечгача мақтовингни эшитавериш ҳам ҳузурбахш туюлмас экан. Боз устига, ўша жаноблар илк сатрларни лотин тилида бошлайдиларки, унчалик тишим ўтавермайди. Аммо укам Карл боплайди лотинчани.

– Дарвоқе, Карл ҳақида, – қиролнинг сўзини бўлди Мария, – эътибор бердингизми: кеча у «Уч тақводор Олижаноб дин-у диёнат муҳофазасида» масалидаги ўз ролини қандай ўйнади?

---

¹ Мадригал (ўзаги: mater – она) – лотинча эмас, она тилидаги қўшиқ, Уйғониш даврида вужудга келган шеърӣ-муסיқий жанр. Мадригалнинг тарихий илдизи халқ оғзаки шеърӣ-тига, италиялик чўпонларнинг кўҳна меҳнат қўшиқларига бориб тақалади. Ўн олтинчи асрда мадригални 5-6 хонанда жўровозлигида, аммо мусиқасиз куйлаш ҳам урф бўлган. Мадригаллар ишқий мазмунда бўлиб, асосан аёл гўзаллигини мадҳ этишга бағишланарди. (Таржимон изоҳи – Р. У.)

– Янглишмасам, у саҳнага уч Олижаноб Рицарнинг бири сиймосида чиқувди.

– Ўша-ўша!.. – илиб кетди Мария. – У Шаккокнинг бошига қандай урганиниям кузатдингизми?

– Бўлмаса-чи! Шаккок саҳнанинг ўртасига етганда, Карл қутуриб кетди-да ўзиям.

– Билдингизми, Шаккокнинг калласи кимгадир ўхшамасмиди? – сўради Мария.

– Дарҳақиқат... аввалига ўзимни янглишганга йўйдим, аммо Колинъи кўз олдимга келаверди.

– Худди ўзи! Қуйиб қўйгандай?

– Уни иблислар йўлдан оздириб, олиб кетиб қолди-ку!

– Ўша дамда кардинал тоғам терисига сизмай қувониб олди-да!

– Онаминг кулгани-чи?

– Ҳа, у киши жуда даҳшатли кулиб юборди! – қиролича шундай деб бошқа гапга ўтди: – Ие, эсимдан чиқаёзибди, бир жиддий юмуш бор, кардинал тоғам буюрувди.

– Шунақами? – хитоб қилди қирол. – У киши ҳадеганда иш буюравермасди-ку!

– Унинг топшириғи шунақа, – деди Мария ифтихор билан, – швейцариялик гвардиячилар мундирига муносиб ранг танлашимиз керак.

– Буни жиддий ўйлашимиз зарур. Жажжигина мушовурим, ёрдам берасиз энди. Дастлабкиси қандай бўлсин?

– Менимча, оппоқ, бу – Франциянинг ранги!

– Ундай бўлса, иккинчиси – мовий, яъни Шотландия шарафига.

– Бўпти. Охиргисини айтинг.

– Сариқ қилсак-чи? – сўради қирол.

– Йўқ, бу Испанияга хос. Яшил бўлгани маъқул.

– Аммо бу Гизлар авлодининг ранги-ку!

– Топдим! – қичқирди Мария. – Қизил бўлади, бу Швейцарияга хос-ку! Келинг, шу ранг бўла қолсин, ўша шўрлик мусофирларга ватанини эслатиб турарди-да.

– Майли, – рози бўлди қирол. – Мана шунчалар мушкул топшириқни уддаладик. Аслида, ўта қийин жумбоқларни осонгина ечаман, – тегишди у. – Муҳтарам тоғажонларингиз, Мари, оғир давлат ишлариниям имкон қадар зиммамдан соқит қилишяпти. Тасанно! Улар тайёр ёзиб киришади, унча-мунчасига ўқимасдан бармоқ босавераман.

– Наҳотки, ўзингиз билмасангиз, олампаноҳ, ахир, тогаларим сиз ва Франция учун терга ботиб меҳнат қилаётганлари йўқми?

– Нега энди билмас эканман?! – кулиб қўйди қирол. – Менга бу меҳнатни шунчалар кўп тақиллатадиларки, унутишим сираям мумкин эмас. Бугун айни қироллик кенгаши бўладиган кунки, кардинал Лотарингскийни кўришимиз аниқ: у киши ипақдай мулойим ва ўта сермақтов нутқ сўзлайди. Тез-тез таъзим қилади, ҳар бир сўзини тарозига солиб, кейин тилига чиқаради: «Салтанатингиз нашъу намоси ва раъият фаровонлиги йўлида бор куч-ғайратимиз бахшида этилганким, зоти олийлари, бундан кўнглингиз тўқ бўлсин... Олампаноҳим, сизнинг ва давлатимизнинг осойишталиги – бизнинг бош мақсадимиз-да..». Ва ҳоказо...

– Худди ўзини ўхшатиб қўйдингиз! – қичқирлади Мария, у қарсак чалиб қувонди ва жиддий тортди. – У кишига самимий ва илтифотли бўлаверинг, жоним. Айтинг-чи, уст-бошим, хизматкорларим, юриш-туришим ва яна алламбалолар ҳақидаги онангизнинг минғирлаши менга ёқадими?.. У бўлар-бўлмасга гижиниб даккилагани-даккилаган: «Қизим, сиз қироли-

часиз, ахир! Мен сизнинг ўрнингизда бўлсам, жорияларнинг тушки ва кечки ибодатга боришини қаттиқ талаб этардим... Сизнинг ўрнингизда бўлсам, манави қизил барқутни эгнимга илмасдим, сиз учун бачкана-роқ-да... Сизнинг ўрнингизда бўлсам, рақсга тушмасдим, фақат томоша қилиш билан кифояланардим...».

Кулавериб қотиб қолган қирол бақириб-бақириб қўярди:

– Жудаям зўр тақлид, онамга ниҳоятда ўхшадингиз! Лекин унутмагинки, у киши менинг онам, боз устига, айрим давлат ишларига аралаштирмадим, уларни тогаларингга топширдим ва оқибатда ранжитиб қўйдим. Шу боисдан ҳам майда-чуйда масалаларда бош эгиб, лоақал, ана шу койишларини «хўп» деб қабул қилишинг керак. Ахир, мен кардиналнинг чучмал оталиғига тоқат қиляпман-ку!.. Нега десанг, у сенинг тоғанг-да!

– Бунинг учун ташаккур, олампаноҳ! – Мария уни эркалаб ўпиб қўйди.

– Аммо тўғриси айтсам, баъзан тож-тахтдан воз кечиб юборгим келади.

– Бу мумкин эмас! – хитоб қилди қиролича.

– Сенга бир кўнглимни очдим-да, Мари. Кошкийди, сенинг эринг бўлсам-у, лекин Франциянинг ҳукмдори бўлмасам! Чунки қўл остимдаги энг қашшоқ фуқаро ҳам менга нисбатан эркинроқ... Биласанми, сўнгги пайтларда нимани орзу қиламан?

– Йўқ.

– Ақалли бир кунга, бир соатга қанот чиқарсам-да, тахтни, Парижни, Блуани, ҳатто Францияни – барини унутиб, учиб кетсам... Лекин қаёққа?.. Бунисини билмайман, фақат кетсам бўлди... Бошқалар каби эркин қуш бўлсам, кифоя эди! Айт-чи, Мари ё сен саёҳат қилишга қизиқмайсанми?

– О-о, жон дердим, ҳазрати олийлари! Айниқса, саломатлигингизнинг мазаси йўқлигидан сизга бу жудаям керак. Иқлимнинг алмашиши, янги жойлар – яхши фойда қиларди. Албатта, борайлик саёҳатга! Бироқ кардинал ва онангиз кўнмасалар-чи?

– Бе-е! Бари бир ҳукмдорман, ахир! Менсиз ҳам эплашаверади, қишгачаёқ бирор ёққа кетамиз, Мари... Масалан, Шотландияга борсак-чи?

– Денгиз! У ёқдаги туманлар ўпкангизга зиён қилади-ку! Йўқ! Синглингиз келиб кетди, бўпти, биз ҳам Маргаритани йўқлагани Испанияга жўнай қоламиз.

– Эссиз Мари, Мадрид об-ҳавосининг француз қиролларига нафи йўқ-да!

– Ундай бўлса, Италияга борамиз. Ҳавоси тоза, нилий осмон, мовий денгиз! Пўртахол чамандай гуллаган, ҳамиша куй-қўшиқ, ҳар куни байрам!

Қирол суюниб кетди:

– Италия! Бўпти, борамиз ўша Италияга!

21. ИТАЛИЯ САЁҲАТИ ЧИППАККА ЧИҚДИ

Ана шу дамда эшик очилиб, Карл Лотарингский кўринди. Унинг ранги ўчган, нафаси қисилган: эшик-оғаси хабар қилгунча ҳам тоқати етмасдан қиролнинг ётоғига шартта бостириб кирди.

– Нима гап, жаноби кардинал? – ранжиди қирол. – Лоақал, ётоқхонамдаям тинч қўймайсизларми?

– Олампаноҳ, бу ҳақдаги амрингизни бузганим учун маъзур тутасиз, лекин вазият шунчалар қалтиски, укам иккимиз оромингизга халал беришга мажбур бўлдик.

Шу гапнинг устига герцог де Гиз ҳам кириб келди-да, қирол ва қироличага таъзим бажо қилиб, кардиналнинг ортида тўхтади: чеҳраси жиддий, ўзи сўзсиз, индамай тош қотди.

– Гапираверинг! – буюрди Франциск кардиналга қараб.

– Офтоби олам, ҳозиргина сизга қарши фитна тай-ёрланаётгани аниқланди... Блуада қолишингиз мумкин эмас... зудлик билан бу ерни тарк этмоғингиз зарур!

– Исён? Бу ерни тарк этиш? Нималар деяпсиз?

– Ёвузлар сизга ва тож-у тахтингизга суиқасд қилишмоқчи.

– Суиқасд? Нега? Ахир, эндигина тахтга ўтирдим, ҳали бировга ёмонлик қилиб улгурганим ҳам йўқ-ку!.. Улар кимлар ўзи, жаноб кардинал?

– Ким бўларди – бедин муртадлар-да! Гугенотлар!

– Муртадлар? Янглишмаяпсизми?

– Сираям! Бу гап хато эмас!

Орзулар қанотида парвоз қилаётган ёш қирол ва қироличанинг умидлари чил-чил қилинганди. Биргина герцог де Гиз мутлақо хотиржам.

– Халқим нечукдан мени бунчалар ёмон кўриб қолди? – ранжиди Франциск.

– Айтдим-ку, давлатпаноҳ, исёнчиларнинг бари гугенотлар.

– Ахир, французми? Кардинал жаноблари, ҳокимиятни кўлингизга бериб қўйгандим: олижаноб бир муҳит яратасиз десам... кўриб турибманки, фақат шикоятлар, норозиликлар!

– Ие, зоти олийлари! – деди Мария гина қилган оҳангда.

– Бироқ, давлатпаноҳ, замонга хос иллатни бизнинг бўйнимизга илиш адолатдан эмас, – эътироз билдирди кардинал.

– Энди шундай қилмоқчиман, – қизишди қирол, – вақтинча бўлса-да, сизнинг оталиғингиздан воз кечаман: ана унда аён бўладики, халқ аслида кимга қарши – сизгами ё менгами?

– Ие-ие, ҳазратим! – яна ўпкалади Мария Стюарт.
Қирол ошириб юборганини фаҳмлади-да, бир зум тин олди.

Орага нохуш сукунат чўкди.

– Офтоби олам, модомики, бизни ношудликда айблар экансиз, – деди Карл Лотарингский ранжиган оҳангда, – итоаткор фуқаро ва оқибатли қариндош сифатида истеъфо беришга, ўрнимизни муносиб ва эплироқ шахсларга бўшатишга ҳозирмиз.

Хижолат бўлган қирол индагани йўқ, кардинал эса бир зум тин олди-да, давом этди:

– Ишни кимга топширишимизни айтсангиз кифоя, ҳазратим. Мени алмаштиришдан осони йўқ, номзодлар етарли: канцлер Оливье, кардинал де Турнон, жаноб д'Опиталь...

Мария Стюарт надомат билан юзини яширди, Франциск эса болаларча иддаоси учун узр сўрашга ҳам шай эди.

– Бироқ буюк магистр ва жанговар раҳнамо лавозими, – тап тортмай давом этди Карл Лотарингский, – номзоднинг ёрқин истеъдод ва эларо шон-шуҳрат соҳиби бўлмоғини тақозо этади. Бу масъулиятли юмушни уддалашга укамдан бўлак икки кишигина қодир. Чунончи, жаноб де Бриссак...

– Бриссак! У мудом қуруқ гапдан бўшамайди, ҳеч қачон, ҳеч кимдан рози бўлган эмас! – таъкидлади қирол.

– Ёки жаноб де Монморанси: иқтидорини мақташ қийин, лекин оғизга тушган, маълум ва машҳур зот.

– Бўлмайди! – яна эътироз билдирди Франциск.
– Коннетабель жудаям қариб қолди, иннайкейин, мен ҳали валиаҳд эканимда назар-писанд қилмасди. Аммо кардинал жаноблари, нега менинг қариндошларимни, шахзодаларни, масалан, Кондени тилга олмайсиз?

– Офтоби олам, айтсам – тилим, айтмасам – дилим куйди: шаҳзода Конденинг номи ғанимлар рўйхатининг энг аввалида турибди.

– Бўлиши мумкин эмас! – сапчиди қирол.

– Ҳақиқатдан кўз юмолмаймиз, олампаноҳ!

– Демак, давлатга қарши фитна денг?

– Исён десаям бўлади! Айни дамда вазифамиздан бўшар эканмиз, ўрнимизга зудлик билан кимнидир тайин этишингизни сўрамасам, бурчимга хиёнат қилган бўламан. Негаки, протестантлар тажовузига санокли кунлар қолган, холос.

– Тоға, нималар деяпсиз?! – даҳшатга тушди Мария.

– Фақат ҳақиқатни, зоти олиялари!

– Уларнинг сонини билолмадингизми? – сўради қиролича.

– Айтишларича, икки минг кишича бор... Энди бизга ижозат, герцог де Гиз икковимиз...

Қирол шартта эътироз билдирди:

– Нима? Шундай хатар бўсагасида мени ёлғиз ташлаб кетмоқчимисизлар?

– Ахир, ўзингиз шуни хоҳлайсиз, шекилли...

– Қўйсангиз-чи! Дарҳақиқат, сизлар туфайли... ёвларим кўпайгач, афсус қиламан-да!.. Бироқ азизим тоғажон, ҳозир зарданинг мавридимас-да. Ундан кўра, машъум исён ҳақида муфассал маълумот беринг... Унга қарши нима қилсак бўлади – шуни айтинг?

– Энди кечириб қўядилар, зоти олийлари, – кардинал ҳамон аразидан тушмаганди, – гуноҳкор қулоғим шундай танбеҳ эшитдики... йўқ, бу иш энди янги арбобларга ҳавола...

– Ҳурматли тоғажон, ўзим ҳам афсусдаманки, бир лаҳза ловуллаб олганимни унута қолинг, – деди Франциск Иккинчи. – Ё кечирим сўрайми, ёки оёқларингизга йиқилишим керакми?

– Йўғ-е, олампаноҳ, ишончингиз гавҳари бизга қайтган экан...

Қирол уни гапиртирмасдан қўл чўзди:

– Тўлиғича қайтди! Чин қалбим билан!

Ҳалитдан бери мум тишлаганича, миқ этмаётган герцог де Гиз илк бор тилга кирди:

– Ҳар бир дақиқа ғанимат! – деди у ҳарбийча қатъият билан. – Давлатпаноҳ, айни дамдаги вазият қуйидагича: икки минг исёнкор жамланган. Улар барон Ла Реноди ва шаҳзода Конде раҳбарлигида Блуага бостириб киришмоқчи ва сизни олиб қочишмоқчи!

Қаҳри келган Франциск зарб билан қўл силтади. Мария Стюарт инграб юборди:

– Қиролни ўғирлаш!

– Сизни ҳам, зоти олиялари, – давом этди герцог, – аммо ҳадиксирашга ўрин йўқ, ҳушёр турибмиз.

– Нима қилмоқчи бўляпсиз? – сўради қирол.

– Бу маълумотни олганимизга бир соат бўлди, – жавоб қайтарди герцог. – Зоти олийлари, эҳтиёти шарт учун ҳимояси бўш Блуани зудлик билан тарк этиб, мустаҳкам Амбуаз қалъасига кўчамиз.

– Амбуаз! Қоп-қора, хўмрайган кўргонга-я? – доводириди қиролича.

– Ёш боламисиз? – герцог жиянига тутақиб тикилди: – Шундай қилишга мажбурмиз, қиролича ҳазрати олиялари.

Қирол ҳам оғринди:

– Демак, исёнчилардан қочиб кетишим қеракми?

– Ҳазратим, – деди герцог унга жавобан, – ёв ҳали ҳозирча уруш эълон қилгани йўқ ва бундай душмандан қочармидик? Ғаламисларнинг жинояткорона ниётлари ҳам бизга маълуммас. Лекин ҳар қанақасиғаям жанг бўлади, биз фақат жанггоҳнинг қулайрогини

танлаймиз, холос. Кошкийди, исёнчилар изимизга тушиб, Амбуазга борса, жудаям зўр бўларди.

– Нимаси зўр? – таажубланди қирол.

– Нимаси зўр? – такаббуруна кулди герцог: – Шунинг учун зўрки, бу бизга нақд имконият: даҳрийларни ва даҳрийликни илдизи билан бирйўла қўпорамиз-да!..

– Аммо бу иш, – хўрсинди қирол, – биродаркушлик деган сўз-ку!

– Начора, бари бир бу бошбошдоқликка чек қўйиш керак эди. Зоти олийлари, улар қўзғалончиларгина, холос, халқ эмас. Биз Блуадан кетарканмиз, бу фитна-фасоддан гўё мутлақо беҳабардай кўринишимиз керак. Шунда улар бизни қўлга олмоқчи бўлиб ҳамла қилади-ю, ўз тузогига ўзи илинади! Саросима, миш-мишга, айниқса, зоти олиялари, сиз эҳтиёт бўласиз...

– Хўп, қачон жўнашимиз лозим? – сўради Франциск муросасоз оҳангда.

– Соат учда, олампаноҳ.

– Бўпти, – деди жилмайган қирол бош ирғаб, – соат учга тайёр бўламиз, жаноб герцог.

– Ишончингиз учун ташаккур, ҳазрати олийлари, албатта ишончингиз оқланади. Аммо ҳозир ҳар сония ганиматки, укам икковимизга ижозат берсангиз...

Ака-ука қирол ила қироличага таъзим бажо қилишди ва чиқиб кетишди.

Боши қотган ва ранжиган қирол билан қиролича бир-бирига термилганича қолдилар.

– Энди Италияга саёҳат нима бўлади? – маъюс кулди қирол.

Мария Стюарт аламли оҳ чекди:

– Бу саёҳат Амбуазга қувғин билан алмаштирилади!

22. ҚАРАМА-ҚАРШИ ИККИ ТАКЛИФ

Фожиона мусобақадан кейин Габриэль ҳеч кимга қўшилмасди: ҳамиша танҳо, эзгин ва ҳасратли ўйлардан ўзга мусоҳиби йўқ. Кучга тўлган, оёғидан олов чақнаган, ҳамиша тиниб-тинчимаган инсон бирданига сокин дарвешга айланди-қолди.

У саройга ҳам, дўстлари даврасига ҳам қадамини қўймасди, умуман, кўчага кам чиқарди. Уйида ўзидан ташқари икки кишигина бор: Алоиза ва Андре. (Диана зоҳидаликка юз тутаркан, Андрени Габриэль ихтиёрига юборганди.)

Габриэль ўн гулидан бир гули очилмаган йигит бўла туриб, ўзини шарти кетиб, парти қолган чолдай сезарди. Кечаги куни кўз олдида, лекин эртанги кундан умиди йўқ.

Адоқсиз ғурбат ойларида у минг карра армон қилди: нега ўлиб кетмади, бу дунёда кимга керак, қўлидан нима келади? Нима учун жангларда ҳалок бўлмади, Екатерина Медичи қаҳри қайнаган маҳали нима учун герцог де Гиз ва Мария Стюарт орага тушиб, Габриэлнинг керагидан даркори йўқ ҳаётини асраб қолишди?..

Лекин шундай онлар ҳам бўлардики, йигитлик ва шижоат туғён урарди. Бундай пайтларда у қоматини ростлаб, бошини ғоз қилар ва қиличига назар соларди. Келажак элас-элас кўз олдида келади: ҳали ҳаётдан умиди, эртанги кундан илинжи ҳам йўқ эмас, ҳаёт-мамот жанги, балки ғалаба қисматини ўзгартирмоғи мумкин-да.

Айни чоғда ўтмишга қараркан, хулоса қиладики, шон-шарафга элтувчи келажак йўли фақат иккита: ё уруш, ё эътиқодий можаро.

Башарти, Франция ким биландир урушгудай бўлса, имони комилки, қалбида жанговар шижоат бош кўта-ради, албатта. У ҳолда Габриэль заррача иккилан-майди: севинч билан бошини, жонини гаровга қўяди! Шунда герцог де Гиз ёки ёш қирол олдидаги миннат-ли қарзини узган бўлур эди.

Иккинчи йўл ҳам ёмонмас. Юрагига нур олиб кир-ган янги гоя учун фидо бўлмоққа тайёр. Унинг фик-рича, реформация ҳаракати табаррук бир тўлқин, зеро, унинг илдизи адолат ва ҳуррият булоғига туташиб кетган!

Хуллас ё уруш, ё дин-у диёнат! Шулардан бирига ўзини бахшида этсагина, карахтлик қафасидан халос бўлиши ва алалоқибат, қисмат жумбоғига ечим топи-ши мумкин...

Олтинчи март. Ёмғирли тонг. Креслода қовоғидан қор ёғиб ўтирган Габриэль ҳузурига Алоиза олисдан келган чопарни бошлаб кирди. Чопар кўпчилик ҳамроҳлигида от чоптириб келгани кўриниб турарди, шпорли этиклари, уст-боши лойга ботган. Уни Амбу-аздан герцог де Гиз жўнатибди, келтирган хатлари-дан бири Габриэлга тегишли экан. Герцог ёзарди:

«Муҳтарам ва шерюрак қуролдошим! Ушбу нома-ни йўл устида битдим, муфассал тушунтиришга на фурсат, на имкон йўқ. Сиз менга ва қиролга ваъда бе-риб, чорлаган чоғимиздаёқ хизматга ҳозир эканингиз-ни айтувдингиз. Келинг, бугун сизни чорлаяпмиз!

Зудлик билан Амбуаз сари от қўйинг, қирол ва қи-ролича ҳозиргина этиб келишди. Қандай ёрдамингиз зарурлигини учрашган чоғимиз тушунтираман.

Шунисидан хотиржам бўлингки, икковимиз келиш-ганимиздек, сиз эркин қуш бўлиб қолаверасиз: танлов ва ҳаракат ихтиёри ўзингизга ҳавола. Сизнинг гай-

рат-шижоатингизни мен бебаҳо деб биламанки, бу фазилатингизни суиистеъмом қилолмайман. Хуллас, иложининг борича тезроқ етиб келинг. Сиз ҳамиша дилхоҳ меҳмонимсиз.

Амбуаз. 1560 йил 4 март.

Сизни яхши кўрувчи
Франциск Лотарингский.

P.S. Ушбу мактуб ила сизга рухсатнома ҳам илова қилиндики, йўлларда қироллик соқчилари тўхтатса, асқатиб қолади».

Габриэль шартта ўрнидан турди, бирор лаҳза ўйлагани ҳам йўқ ва дарҳол Алоизага буюрди:

– Андре бўз отимни эгарласин, бирйўла сафархалтамниям олиб чиқсин!

– Бирор ёққа жўнаяпсизми?

– Ҳа, Алоиза, Амбуазга бораман...

Тадориклар тугамасиданоқ яна бир чопар эшик қоқди ва граф де Монтгомери билан юзма-юз гаплашиши кераклигини айтди. У де Гизнинг одамидай сергалва эмасди, беозоргина кириб, муҳрланган номани Габриэлга берди, бирор оғиз гапиргани йўқ.

Лекин Габриэль бир сесканиб олди, чунки чопарни таниди: бу аввалги сафар Ла Ренодининг хатини келтирган одам, мактубдаги муҳр ҳам ўшанинг ўзи.

«Дўстим ва оғам!

Сиз билан кўришмасдан Парижни тарк этишга кўнглим бўлмасди, бироқ шунга фурсат топилмади. Ишим шунчалар зарурки, қўлингизни қисмаган ҳолда кетишга мажбурман.

Аммо ишончимиз комилки, сиз қалбан биз билан биргасиз ва чин инсон эканингизни мен биламан.

Сиздай азаматларни ҳозирлашга ва даъват этишга эҳтиёж йўқ. Бир оғиз сўз кифоя. Гап бундоқ: сиз бизга ёрдам бера оласиз. Кутамиз.

Ушбу ойнинг ўнинчи-ўн иккинчи кунлари орасида Амбуаз яқинидаги Нуазэга келинг. У ерда самимий ва дарёдил биродаримиз де Кастельнони топасиз. Мен қоғозга ишонолмаган тафсилотларни сиз у кишидан эшитасиз.

Олдиндан айтиб қўя қолай: бу сизнинг зиммангизга ҳеч қандай талаб қўймайди, бўлғуси воқеа-ҳодисаларда мутлақо иштирок этмаслигингиз мумкин.

Бари бир Нуазэга келинг. Ўша жойда кўришамиз. Башарти, бизга қўшилмаганингиз тақдирда ҳам, маслаҳатларингиз асқатиб қоларди.

Тезда кўришгунча. Сиздан умидвормиз.

Л.Р.

Р.С. Мабодо, бизнинг ясовуллар йўлингиздан чиқса, эслаб қолинг: паролимиз ўша-ўша – «Женева», лекин жавоб ўзгарган – «Ҳаёт ва қурбон».

– Бир соатдан сўнг йўлга чиқаман, – деди Габриэль индамас чопарга.

У таъзим қилиб, изига қайтди.

Габриэлнинг боши қотди: «Бу қанақаси? Нима қилса бўлади? Бир-бирига ёв икки тарафдан таклиф: деяри битта манзилга чорламоқда. Иккисини ҳам тенг кўраман! Герцог – қудратли, протестантлар – қувғинда, ҳар иккиси ҳам ўз танишларим. Бормасам бўлмайди, ўша жойда худо ўзи бир йўл кўрсатар... Аммо ҳеч қачон, ҳеч бирини сотмайман!»

Бир соатдан сўнг Габриэль Андре йўлдошлигида жўнаб кетди.

23. ҶЛИМДАН МУДҲИШРОҚ ИШОНЧ

Амбуаз қалъаси. Герцог де Гиз ўз хосхонасида ўқчилар капитани мундиридаги бўйчан ва норғул, сиёқидан серғайрат йигит билан қизгин суҳбатлашмоқда:

– Маршал де Бриссак сизни шундай таърифладики, капитан Ришелье, мен сизга бемалол ишонсам бўларкан.

Капитан шаҳд билан қаддини ростлади:

– Ҳар қандай хизматга ҳозирман, жаноби олийлари.

– Ундай бўлса, асосий дарвоза мудофаасини сизга топшираман. Бу протестант тақсирлар айнан шу ердан ҳужум бошлайди, деган сўз эмас. Лекин бари бир дарвозанинг аҳамияти катта. Шунинг учун қаттиқ турасиз: қўлида мен имзолаган мандат бўлмаса, бирор кишини киритмайсиз ва ташқарига чиқармайсиз.

– Бош устига, жаноби олийлари! Дарвоқе, ҳозиргина бегона бир аслзода йигит менга йўлиқди, граф де Монтгомери эмиш. Мандати йўқ, аммо сиз имзолаган рухсатномасини кўрсатди, Париждан келган экан. Нима қилай, кирсинми ё?..

– Дарҳол киритинг! – жонланди герцог. – Ҳа-я, тўхтаб туринг, ҳали асосийсини айтганим йўқ. Бугун пешин маҳали дарвозага шаҳзода Конде келиб қолиши мумкин, уни ўзимиз ўша жойга таклиф этганмиз. Ичкарига ёлғизгина ўзини қўясиз, ҳамроҳларини эмас. Ҳарбий эҳтиром ниқоби остида аскарларингизни фахрий қорувлдай сафга тизинг: қуролларини шайлаб туришсин.

– Хўп бўлади, жаноби олийлари! – қаддини ростлади Ришелье.

– Сўнгра, капитан, протестантлар олға ташланиб, ур-йиқит бошланса, шаҳзодадан кўз узмайсиз: мабодо, жангга киришга мойиллигини салгина сезсангиз, дарҳол ўлдилинг.

– Бу қийинмас. Фақат мен оддий бир капитанман, у эса кимсан – шаҳзода: қандай бўларкин?

Герцог ўйланиб турди-да, шундай деди:

– Буюк приор ва герцог Омальский икковлари ҳам уни диққат билан кузатиб туришади: улар ишора қилишади, сиз эса буйруқ бажарган бўласиз.

– Бош устига, жаноби олийлари!

– Бўпти, келишдик, капитан. Сизга рухсат. Буюринг, граф де Монтгомерини зудлик билан ҳузуримга бошлаб киришсин...

Габриэлнинг рангпар юзи тунд бўлиб, бош вазирнинг кулиб қаршилаши ҳам унинг чехрасини очолмади.

У ўз кўнглидаги иштибоҳлар билан қироллик патруллари айтган гап-сўзларни чоғиштириб кўрган ва вазият қалтис эканини деярли тўла-тўқис билиб бўлган эди. Демак, уни афв этган қирол билан ўзи хайрихоҳ бўлган партия орасида ошкора уруш бошланмоқда.

– Нега чақирганимни биласизми, Габриэль? – гап бошлади герцог.

– Аниқ айтолмайман, лекин тусмоллаб турибман, жаноби олийлари.

– Протестантлар исёнга бел боғлашган. Амбуазга ҳужум бошлашмоқчи.

– Бу жуда қайғули ва қонли чора!

– Йўқ, дўстим, хато кетдингиз: бу биз учун бебаҳо баҳона, айна муддао-ку!

– Тушунмадим, жаноби олийлари.

– Нимасига тушунмайсиз? Протестантлар бизни гафлатда қўймоқчи, аммо улар шохида юрса, биз баргида юрамиз! Демокчиманки, уларнинг мўлжали бизга аён, режаларининг чуви чиқиб бўлди. Энг муҳими шуки, муштни аввал ўзлари кўтарди ва ўзини фош қилди. Хуллас, протестантлар ўлди деяверинг!

– Бўлиши мумкин эмас! – хитоб қилди Габриэль.

– Қулоқ солинг, – давом этди герцог. – Улар ўн олтинчи март куни шаҳар бўсағасида тўпланиб, хужумга ўтмоқчи, қалъа соқчилари ўз одамлари экан, ҳаммасини алмаштирдик. Ҳамтовоқлари шарқий дарвозани очиши лозим бўлса-да, бизникилар ўша дарвозани михлаб ташлашди. Протестант тўдалар Шато-Реньо оралаб, ўрмон сўқмоқларидан писиб келармиш, ваҳоланки, пистирмага қўйилган аскарларимиз йўлдаёқ оёғидан чалиб, бошини мажақлайди. Амбуазга ярми-ям етиб келсин-чи! Биз ҳаммасини биламиз ва зарбага ҳозир-у нозирмиз!

– Ғалати... ва ажойиб-ку! – таажубда қолди Габриэль. – Бунчалар аниқ маълумотни сизга ким бера қолди?

– Омад-да, омад! – кулди герцог. – Уларнинг икки одами ҳамма сирни очди-қўйди: бири – пулга сотилди, наригиси қўрқиб огзидан гуллаворди. Сизга айта қоламан: ўша жосусни танисангиз керак – исми маркиз де...

– Жи-им! – қичқирворди Габриэль. – Исмининг керагидан даркори йўқ!.. Ўзи шундоқ ҳам кўп сирларни очиб қўйдингизки, унинг отини сўрамаслигим керак эди! Ахир, сотқинни фoш этмаслик покиза одамга жуда қийин-да!

Таажубланган герцог эътироз билдирди:

– Бироқ биз сизга батамом ишонамиз, Габриэль...

– Хўп, мени нега чақирувдингиз?

– Нега? Негаки, қиролга содиқ ва ишончли мулозимлар кам. Муносиблардан бири ўзингизки, ғаламислар устига қўшин тортасиз.

– Асло!

– Асло дейсизми? Сабаб? – ҳайронликда қолди герцог. – Бундай жавобни сиздан илк бор эшитиб турибман. Нима гап ўзи?

– Жаноби олийлари, – аниқ ва қатъий жавоб қайтарди Габриэль, – мен уларга мазҳабдошман.

Герцог де Гиз сапчиб ўрнидан туриб кетди, унинг графга қадалган кўзларида ваҳима кўрингандай бўлди.

– Шунақа, монсеньер! – дардли кулимсиради Габриэль. – Агар мени инглизларга ёки испанларга қарши урушга жўнатсангиз, бир қадам ҳам чекинмасдим, сиз учун кулиб-қувнаб жон берардим. Бироқ биродаркушликка, мазҳабпарастлик қирғинига кирмайман, ўз жигарларимга, ўз ватандошларимга қарши қурол кўтармайман! Ўзингиз бир пайтлар менга ваъда қилган озодликни бой беришни хоҳламайман!

Ҳалитдан бери оғиз очолмай қолган герцог тилга кирди:

– Гугенотмисиз?

– Шунчакимас, ашаддий гугенотман. Уларнинг гоёсини қабул қилиб, қалбимни бахш этдим.

– Қиличниям бағишлаб бўлгандирсиз?

– Йўқ, монсеньер.

– Бас! – хитоб қилди герцог: – Ўша маслақдошларингиз бўлмиш ғаламисларнинг қиролга қарши ғалаён уюштираётганидан гўё сиз беҳабар бўлгансиз! Шу ёлғонингизга мени ишонтирмоқчимисиз?

– Тўппа-тўғри, хабарим бўлган эмас! – шартта кесди граф.

– У ҳолда сиз уларга хиёнат қилишингиз керак. Олдингизда икки йўл: ё биз, ё улар!

– Ҳай-ҳай, герцог! – ўпкалади Габриэль.

Герцог де Гиз тутақиб, бошидан беретини юлқиб олди ва оромкурсига улоқтирди:

– Бўлмаса айтинг-чи, бу жумбоқдан қандай халос бўласиз?

– Осонгина. Менимча, монсеньер, вазиятнинг омонатлиги кишидан катта самимиятни тақозо этади.

Протестантларга қўшилар эканман, уларнинг доҳийларига очиқ-ойдин айтдим: қирол, қиролича ва де Гиз менинг зиммамга юклаган қарз шунчаликки, бу мажбурият протестантлар сафида жанг қилишимга йўл қўймайди. Реформация дегани мен учун ҳарбий кучмас, диний ғоя эканини улар яхши билишади. Сиз билан бўлганидек, улар билан ҳам олдиндан шартлашиб олганман: кўнглим буюрган ишнигина қиламан, озодман, буйруқ бажармайман! Шу боис, ҳеч қайси тарафга оғмайман, орият расмини тутиб, эътиборимни тўкмайман!

Габриэль бу гапларни мағрур қиёфада куйиб-ёниб гапирди. Хийла ўзини тутиб олган герцог жанггоҳларда синашта қуролдошининг бу ростгўйлиги ва самимиятидан беихтиёр ҳайратда эди.

– Ғалати одамсиз-да, Габриэль, – деди у ўйчанлик билан.

– Нега ғалати дейсиз, жаноби олийлари? Сўзи бошқа, иши бошқа бўлмаганим учунми? Онт ичаманки, гугенотлар қўзғалонидан хабарим йўқ эди. Фақат шуни тан оламанки, Парижда эканимда уларнинг биттасидан хат келди. У ҳам сиз юборган мактубнинг ўзгинаси: «Келинг!» Бошқа ҳеч гап йўқ. Кўнглим сизди: икки ўт орасида куйишим аён. Бари бир келавердим, зотан, сўзимдан қайтишим мумкинми? Келишдан мақсадим: ўз маслақдошларимга қарши жанг қилолмаслигимни сизга айтиш. Келишдан мақсадим: ҳаётимни сақлаб қолган улугларга қарши жанг қилолмаслигимни уларга айтиш.

Герцог де Гиз шаҳд билан қўл узатди:

– Тўғри гапирмаганимга иқрорман, Габриэль. Аслида, бунинг нимасига ҳайрон бўласиз? Ахир, ўзимга ишонгандай ишонган дўстимнинг душманга айланишидан армон ва даҳшат карахт қилиб қўйди-да!

– Душман? Сизга ҳеч қачон душман бўлганим йўқ ва ҳеч қачон душман бўлишим мумкин эмас! Бор гапни очиқ айтдимки, бунда заррача ёлгоним йўқ! Энди айтинг-чи: менинг садоқатим ва поклигимга аввалгидай ишонасизми?

– Габриэль, ҳар қандай вазиятдан қатъи назар сизга ишонаман ва бунинг далили ўрнида ушбуни тақдим этаман...

Герцог қандайдир қоғозни имзолади ва узатди:

– Мана бу рухсатномани кўрсатиб, Амбуаздан хоҳлаган тарафингизга чиқиб кета оласиз. Мен шаҳзода Кондега ҳам бунчалар ишонмайман, эҳтиром кўрсата олмайман.

– Бироқ жаноби олийлари, бу ишончингизни айнан мен қабул қилолмайман-да.

– Нега? – таажжубланди герцог де Гиз.

– Ҳозир бу ердан чиқиб, қаёққа боришимни биласизми?

– Бу сизнинг шахсий ишингиз, мен бу ҳақда сўрамайман ҳам.

– Бари бир, айтишга бурчлиман, жаноби олийлари, тўппа-тўғри исёнчилар ҳузурига бориб, Нуазэда улардан биттаси билан учрашаман...

– Нуазэда? – уни тўхтатди герцог. – Кастельнонинг ўрдасида-я?

– Ҳа-да! Сиз, монсеньер, ҳаммасини миридан-сиригача биларкансиз-да!

– Ҳой, эси йўқ йигит, у ерда сизга нима бор, а?

– Уларга шундай дейман: «Мени чақирувдингиз – мана келдим. Лекин мендан ҳеч нарсани умид қила кўрманг!» Агар йўлда неларни кўрганимга қизиқсалар, миқ этмайман. Сиз қўйган пистирма ҳақидаям оғиз оча олмайман: сизнинг ҳеч нарсани яширмаганингиз менинг оғзимни боғлаб ташлайди!.. Шу боис,

менга буюк бир яхшилик қилишингизни ўтиниб сўрайман, монсеньер...

– Хўш, қандай яхшилик?

– Илтимос, мени ҳибсга олиб, қамаб қўйинг ва шу билан боши берк кўчанинг даҳшатидан халос этинг. Ахир, ҳозир ҳалокатга маҳкум шўрликлар ҳузурига бораман, лекин уларни қутқариш қўлимдан келмайди...

Герцог бир лаҳзагина ўйлади ва деди:

– Сизга ишонмаслигим ҳам мумкинми? Мана, рухсатномани олинг!

Габриэль руҳан ерпачин ҳолда эди.

– Жаноби олийлари, лоақал, сўнгги ўтинчимни адо этинг!

– Қўлимдан келса, албатта, бажараман.

– Қўлингиздан келади. Бу сизнинг бурчингиз, монсеньер, сиз французларга уруш очасизки... Ижозат этинг, сиз айтган сирларни очмайин-да, протестантларни бу ажал йўлидан орқага қайтарсам...

– Габриэль, тилингизни тийинг! – герцогнинг сўзи пўписага ўхшарди. – Сиз режаларимизнинг учини чиқаргудай бўлсангиз, қўзғалончилар ўз муродига элтувчи бўлак бир йўлни топадики, ана унда биз – қирол, қиролича ва мен адои тамом бўламиз. Буни эсда тутинг. Хўш, аслзодаларча онт ичиб ваъда бера оласизми, сўзингиз, бирор ишора ё хатти-ҳаракатингиз билан бу ерда бўлаётган ишларни уларга сездириб қўймайсизми?

– Аслзодаларча онт ичаман!

– Бўпти, бора қолинг, Габриэль. Майли, уларни жинояткорона тажовуздан қайтаришга уннаб кўринг. Башарти, қон тўкмасам, мен ҳам ўзимни бахтиёр санардим. Таассуфки, ҳиссиёт уларнинг кўзини кўр қилиб қўйган, ўжарлик билан тутган ерини кесмай қўймайдики, сизнинг саъй-ҳаракатингиздан наф

чиқармикан? Майли, бораверинг, сўнги бор уриниб кўринг-чи...

24. ШОН-ШАРАФ ШАРМИСОРЛИҚДАМИ?

Барон Кастельно де Шалосс довюрак ва асл олижаноб инсон бўлиб, протестантлардан муҳим топшириқ олганди: ҳамма отрядлар жамланадиган Нуазэда 16 март куни ҳозир бўлиши зарур. Габриэль паролни билгани боис баронни қийналмай топди. Кунига 15 март, кеч кириб борарди. Узоғи билан ўн саккиз сотгача протестантлар тўпланиши ва йигирма тўрт сотга қолмасдан Амбуазга ҳужум бошланиши лозим. Уларни бу хатарли азмдан қайтариш учун тезкор ҳаракат қилмаса бўлмайди.

Барон Кастельно графни яхши танирди: ўзи пешвоз чиқиб, дўсти ва сафдошидай мулозамат қилди.

– Ҳайрият, граф. Тўғриси айти қолай: келишингиздан умидвор бўлсам-да, ишончим йўқ ҳисоби эди. Ла Реноди сизга хат ёзгани учун адмиралдан эшитадиганини эшитиб олди... Энди Ла Реноди қогозга туширмаган режаларимизни баён қилсам...

Бироқ Кастельно нимаики деган бўлса, Габриэль бу сирларнинг барини герцог де Гиздан аллақачон эшитиб бўлганди. У баронга қулоқ тутаркан, герцог де Гизга ҳужум тафсилотлари ипидан-игнасигача аён эканига ишонч ҳосил қилди ва даҳшатга тушди. Сотқинлар хиёнатни мукамал адо этиб, сирларини тўла-тўқис, оқизмай-томизмай пуллашганди.

Тамом: исёнчиларнинг ҳалокати муқаррар!

– Бор гап шу, – сўзига яқун ясади Кастельно. – Сизга биттагина саволим бор: биз билан жангга кирасизми?

– Йўқ! – ғамгин бош чайқади Габриэль.

– Ҳечқиси йўқ, граф, бу бизнинг дўстлигимизга соя сололмайди. Сиз бунақа жангларда қатнашмасликка олдиндан аҳд қилганингизни билардим. Аслида, бу ҳеч нарсани ўзгартирмайди, зеро, бусиз ҳам ғалабага ишонамиз.

– Ишонасизми? – тагдор оҳангда сўради Габриэль.

– Мутлақо ишонамиз, граф! Душманнинг ҳеч гапдан хабари йўқ, биз гафлат уйқусида босамиз. Герцог де Гиз осойишта туш кўриб ётаверади: Амбуаздаги ўз кишиларимиз шарқий дарвозани ланг очадилар. Ишонинг, зафар муқаррар!

– Шунақаси ҳам бўладики, энг ёрқин умидлар хотима чоғи пучга чиқиб қолиши мумкин.

– Йўқ! – деди Кастельно қатъият билан. – Бундай тасодифларга ўрин қолдирган эмасмиз! Эртанги кун бизнинг кўчамизда байрам бўлажак!..

– Масалан, хоинлик эҳтимоли-чи? – ўзини тутолмади Габриэль.

– Асло мумкинмас!..

– Модомики, менга ишонаркансиз, лоақал, дўстона ва беғараз маслаҳат берсам, қабул қила оласизми?

– Ҳўш, қандай маслаҳат?

– Эртага Амбуазга ҳужум қилманг, шу тилақдан воз кечинг. Келаётган отрядлар истиқболга зудлик билан чопарлар жўнатинг: режа барбод бўлганини, борингки, ҳужум бўлак кунга қолдирилганини етқазсин.

– Нега, нима учун? – хавотирга тушди Кастельно. – Бунинг учун бирор асосингиз борми?

– Эй, худо, менда асос нима қилсин? – бўғилди Габриэль. – Сўзим ўзи ишончга лойиқ эмасми? Шундоқ ҳам анча нарсга оғзимдан чиқиб кетди... Бир марта хўп денг, дўстим, қуруқ сўзгаям ишонаверинг!

– Қулоқ солинг, граф, ҳужумни ўзбоқимчалик билан бекор қилсам, Ла Реноди ва бошқа раҳнамолар

олдида жавоб беришимга тўғри келади. Хўш, дейлик-ки, маслаҳат сиздан чиққанини айтсам бўладими?

– Бўлаверади!

– Сиз эса уларга нега бундай деганингизнинг сабабини ошкор этасизми?

– Афсуски, бунинг иложи йўқ!

– Унда асоссиз тавсиянгизга кўндирмоқчи бўляпсизми? Унақада сизга ишониб, бу умидли режани чиппакка чиқарганим учун бошимда ёнгоқ чақишади-ку! Жаноб де Монтгомери, сиз одамларимиз орасида чинакамига катта обрў топгансиз. Бироқ ҳар қандай инсон бари бир хом сут эмган банда холоски, қанчалар покният бўлмасин, янглишмоғи мумкин-да. Сиз ўз талабингиз сабабини на очмаяпсиз ва на далил келтирмаяпсизки, мен уни беэътибор қолдиришга мажбурман.

– Шунақами? – Габриэль овозини кескин кўтарди.

– Сиз мангу тузалмас кори ҳолнинг жавобгарлигини зиммангизга олмоқчи бўляпсиз!

Граф сўнги жумлани шундай кескин айтдики, Кастельно эсанкираб қолди. Ўша ондаёқ гўё ғойибона нидо олгандай дарҳол ҳуши ўзига келди ва тилга кирди:

– Граф, чамаси, сўзларингиз замиридаги ҳақиқатни англагандайман! Сизга хуфиёна сирни айтишган ёхуд уни ўзингиз билиб олгансиз, бироқ уни ошкор этишингиз мумкин эмас!.. Бошламоқчи бўлган ишимизнинг пировард натижаси хусусида бир нимани биласиз, масалан, бизни сотишган! Шундайми?

– Мен бундай деганим йўқ-ку! – хитоб қилди Габриэль.

– Ёки қадрдон дўстингиз бўлмиш герцог де Гизни кўрган бўлишингиз мумкин, у бор ҳақиқатни сизга очик айтган! Тўғрими?

– Мен бу исми тилга олдимми?

– Бўлмаса, граф, Амбуаз йўлидаги жанговар тарад-дудларни кўриб, қандайдир ўта махфий маълумотдан хабар топгансиз. Аниқроғи, бизнинг сиримиз фош этилганми?

Габриэль кўрқиб кетди:

– Наҳотки, менинг сўзларим сизда шундай фикр уйғотган бўлса?

– Йўқ, граф, кўриб турибманки, сизда бир гап бор. Аниғини сўрамайман... Лекин янглишмасам, салгина имо, бир нигоҳ, ҳатто сукут билан ҳам жавоб бера оласиз...

Тамоман довдираб қолган Габриэль индамади. Барон де Кастельно унинг кўзларига синовчан тикилди.

– Бари бир жим тураверасизми? Майли, гапирманг, шундоқ ҳам ақлим етиб бўлдики, энди шунга лойиқ ҳаракатимни қиламан!..

– Хўш, нима қиласиз?

– Қандай маслаҳат берган бўлсангиз, худди ўшани-да: Ла Реноди ва бошқа раҳбарларни огоҳлантираман, отрядлар ҳаракатини тўхтатаман. Чексиз ишончга муносиб бир киши менга уқтирдик... орамизда кимдир сотилганга ўхшайди... дейман.

Габриэлнинг бардоши етмади:

– Йўқ, бунақамас! Мен сизга ҳеч нимани уқтирмадим, жаноб Кастельно.

Барон унинг қўлларини қаттиқ қисди:

– Наҳотки, жимжитликнинг ўзи маслаҳат ва нажот ўрнига ўтмаса? Биз ҳозир темирни қизигида босамизки, алалоқибат...

– Хўш, қанақа оқибат?

– Алалоқибат, омад бизга кулиб боқади, иқбол улардан юз ўгиради... Ҳал қилувчи ҳамлани нурафшон кунларга қадар кечиктирамиз, орамизга илондай

суқилиб кирган сотқинларни ҳар йўл билан топамиз ва бошини мажақлаймиз, янада эҳтиёткорроқ бўламиз... Ахийри биз кутган мунаввар тонг ҳам отади, унга пухта ҳозирлик кўриб, шиддат билан олға интиламиз! Ўша куни ҳеч зот оёғимиздан чалолмайди ва зафар бизники бўлади! Бу ғалабага сиз туфайлигина эришамиз!..

Энди Габриэлга аён: беихтиёр сотқинлик бўсағасига бориб қолгани аниқ! У шахд билан бақриб юборди:

– Мен худди шундай хулосадан ҳадикда эдим! Жаноб де Кастельно, маслаҳатимнинг асл сабабини энди айтаман. Исёнингизни ёмон ва хатарли ҳисоблайман. Католикларга қарши аввал мушт кўтариш билан ўзингизни айбдор қилиб оласизки, қувғиндаги жафокашлардан гуноҳкор фитначиларга айланасиз. Агар вазирларни ёқтирмас экансиз, ёш қиролнинг ёқасига чанг солиш нега керак? Шуларни ўйлар эканман, юрагим қонга тўлиб кетяпти-да! Кўзингизни очинг: эзгулик йўлида шармандали низодан воз кечган яхши-ку! Келинг, сиз учун қуролмас, ғоянгиз жанг қилсин, ҳақиқат қон тўкишни талаб этмайди! Мен сизга шуни айтмоқчийдим: ғояларимиз тантанасини биродаркушлик узоқ муддатга кечиктириб юборадики, шунинг учун ҳам сиздан ва маслақдошларимиздан қирғинни тўхтатишни сўрардим!

– Ие, шугина холосми? – сўради Кастельно.

– Фақат шу!

– Беғараз маслаҳатингиз учун ташаккур, граф, – деди Кастельно совуққина овозда. – Лекин мен бари бир реформация доҳийлари нимани буюрса, ўшани бажараман.

Габриэль бўзариб, тунд қиёфада сўради:

– Демак, ҳалокат йўлидан бораверасизми?

– Шундай! Энди эса, граф, менга рухсат, жанг олди-дан бериладиган йўл-йўриқлар бор эди...

25. ИНТИҲОНИНГ ИБТИДОСИ

Габриэль нима бўлишидан қатъи назар, Нуазэ қасрида тунаб қолишга қарор қилди: улар билан бирга эканини гугенотлар билиб қўйишсин! У шундан ҳам умидвор эдики, қайсар ва гапуқмас Кастельнодан бўлак бирор йўлбошчи билан учрашса ва уни йўлга сололса ҳам ажабмас. Қанийди, Ла Реноди қайта қолса!

Кастельно уни ўз ҳолига ташлаб, мутлақо эътибор бермай қўйганди. Кечки пайт икков қаср залида ва коридорларда бир неча бор юзма-юз келишди, лекин сўзлашганлари йўқ...

Изтироб тўла кеча шунчалар чўзилдики, гўё энди тонг отмасди. Жонҳалак Габриэль кўз юммади, тун бўйи истехкомда ўтириб чиқди.

Ва ниҳоят, тонг отди, қалъага кичик-кичик протестант ортядлари кела бошлади: соат ўн бирда охирги гуруҳни қабул қилишди. Энди Кастельно қўлида салмоқли куч тўпланганди. Лекин Габриэль бу янги бошлиқлардан бирортасини ҳам танигани йўқ.

Ла Реноди хабар қилишича, у ўз одамларини Шато-Реньо ўрмонидан бошлаб келарди.

Протестантлар жангга шай. Икки капитан: Мазьер ва Ронэ пешқадамликка тайин этилгандики, улар ўз отрядларини қалъа рўпарасидаги сайҳонликка олиб тушиб, жанговар сафга тиза бошлашди. Кастельно мамнун.

– Қалай? – деди у Габриэлга, бугунги хурсандлик кечаги баҳсни унинг кўнглидан чиқариб юборганди. – Кўриб қўйинг, граф, сиз ноҳақ эдингиз, мана, ҳамма ишимиз ими-жимида!

– Кўрамиз! – бош чайқади Габриэль.

– Яна нимани кўрасиз? Ҳамма ўз вақтида етиб келди, одам сони биз кутгандан ҳам ортиқроқ. Улар ўз ҳудудларидан ўтишаётганда, йўлда ҳеч бир монелик бўлмабди, булар ҳам бировга халал беришмаган. Шунинг ўзи ғалаба эмасми?..

Бироқ пастдан қандайдир шовқин-сурон, карнайлар ва қурол-аслаҳа жаранги эшитилиб, бароннинг сўзи бўлинди. Лекин унинг зафарга ишончи шунчалик кўр-кўрона эдики, ҳатто, бу ғалвага эътибор бергани ҳам йўқ.

– Марҳамат, – деди барон Габриэлга, – сиз билан гаров боғлашаманки, сафимизга яна янги дўстлар қўшилди.

– Дўстлармикан-а? – сўради ранги ўча бошлаган Габриэль.

– Бўлмаса-чи!? – деди Кастельно. – Юринг, граф, айвонга ўтиб, шинақдан қарайлик, нима гап экан?.. Аммо бу қанақа тўполон?..

У олдинда бораркан, девор ниҳоясига етган заҳоти умидсиз бақриб юборди. Аён бўлдики, протестантлар эмас, қаёқдандир пайдо бўлган қирол ўқчилари тўполон кўтаришганди. Уларнинг қўмондони ҳам унча-мунча кишимас: Иаков Савойский – герцог Немурнинг ўзгинаси!

Қирол суворийлари ўрмон сўқмоқларидан хуфиёна ҳаракат қилиб, Нуазэ бўсағасида майдонга сафланаётган исёнчиларни ғафлатда қўйган ва уларнинг арваларидаги милтиқларини қўлга олишган эди.

Мазьер ва Ронэга жангсиз таслим бўлишдан бўлак чора қолмаганди: Кастельно девор устидан пастга қараган дамда протестантлар шпагаларини топширадидилар. Барон кўзларига ишонолмасди. Ишнинг бу қадар чаппа кетиши етти ухлаб тушига кирмаганки, бўлаётган фожиага ақли етиб-етмасди.

Герцог Немурнинг ногаҳоний ҳамласи Габриэлни хайрон қолдиргани йўқ, лекин у ҳам Кастельнодан баттар ғамга ботди. Икковнинг ранги ўчиб, бир-бирига хайрон боқаркан, Кастельно ҳузурига ёш бир зобит чопиб келди.

– Нима бўляпти, ўзи? – базўр сўради барон.

– Улар осма кўприкни қўлга олишди. Дарвозани зўрға ёпдик, аммо узоқ дош беролмайди, чорак соатда душман ҳовлига бостириб киради. Нима қилайлик: қаршилик кўрсатайликми... ё музокара қилган маъқулми?.. Буйруғингизни кутяпмиз.

– Ҳозир етиб бораман, – деди Кастельно.

У қўшни хонага ўтиб, совут кийди ва камарбанд қиличини тақди.

– Энди нима қилмоқчисиз? – жони ачиб сўради Габриэль.

– Билмадим... Билолмадим... – деди Кастельно ҳушбеҳуш ҳолда. – Ўлишга ҳамма вақт улгуриш мумкин!

– Бу тўғри, – хўрсинди Габриэль. – Нима учун кечаги гапимга ишонмадингиз?

– Ҳа, сиз ҳақ экансиз. Ҳозирги кулфатни каромат қилиб... ё олдиндан билиб қолувдингизми?

– Балки шундайдир... – эзилиб жавоб қайтарди Габриэль. – Менга ўшаниси алам қилади-да! Тушунинг, Кастельно, ҳаётда ақл бовар қилмайдиган ва даҳшатли вазиятлар бўлиб қоларкан. Мен сизга ошкора айтолмасдим, орада рицарлик ваъдам бор эди.

– Ундай бўлса, айтмаслигингиз керак. Агар сизнинг ўрнингизда мен бўлсам ҳам худди шундай қилардим. Мен аҳмоқ сизни тушунишга ожиз қолдим: ахир сиздай довурак жангчи жўяли сабабсиз бизни жангдан қайтармайдик, шунга фаҳмим етмабди... Аммо ўз хатоимни қон билан ювман, ўлим сари олға бораман!

- Мен ҳам сиз билан ажалга қучоқ очаман!
- Сиз? Нима учун? – хитоб қилди Кабельно.
- Шунинг учунки, яшашдан чарчадим, икки ўт орасидаги ҳаёт қийноқлари жон-жонимдан ўтиб кетди. Лекин мен жангга қуролсиз қираман, бировни ўлдиришга уринмайман, ўзимни ўлдиришларига эса розиман.
- Бас қилинг! Мен сизни ҳалокатга маҳкум этолмайман!
- Мана бу қўрғонга қамалган ҳамма қатори мениям аллақачон ўлимга маҳкум қилиб бўлгансиз, қолаверса, мендан кўра уларнинг омон юргани фойдалироқ эмасми?
- Партиямиз шон-шавкати учун уларни ўлимга бошлашдан ўзга иложим ҳам борми?
- Габриэль унинг сўзини бўлди:
- Аммо сардор сифатида қўл остингиздагилар ҳаётини сақлаб қолиш бурчингиз эмасми? Башарти, омон қолиш иснодидан ўлим шарафи афзал бўлса, улар билан тупроққа бош қўйишга доимо улгурасиз.
- Хўп, шу тобда нимани маслаҳат берасиз?
- Сулҳ тузишга уриниш керак. Агар, қаршилик қилсангиз, мажақлаб ташлашлари муқаррар. Аммо вазиятдан келиб чиқиб, таслим бўлсангиз, ҳали исён амалга ошганича йўқки, режанинг ўзи жиноят эмаски, жазолай олмайдилар. Сиз қуролсизланиб, бу билан ғанимни ҳам қуролсизлантирасиз, албатта.
- Биринчи маслаҳатингизга қулоқ солмаганим мудҳиш армон бўлди... Бироқ ҳозир яна иккиланиб турибман... Чекинишга ўрганган эмасдим-да!
- Чекиниш? – бош чайқади Габриэль. – Ҳали олга қадам қўймаган одам қандай чекинсин? Исён кўтарилганига далолат борми? Сизни жиноятчи дейишлари учун қиличнингиз қинидан суғурилиши керак-да!.. Дарвоқе, сиз учун фойдали бир иш қилайми?

– Масалан? – ҳайрон бўлди Каस्थ्यно.

– Шундай қиламанки, хавотир олманг, сизга но-
муносиб бўлмайди. Герцог Немур ҳузурига бориб,
қаршилик кўрсатилмаслигини, агар чинакам ваъда
берилса, дарвоза очилишини ва жангсиз таслим бў-
лишингизни айтаман. Шуниям шарт қўяманки, ваъ-
дасига кафолат бўлсин, ҳеч қандай зўравонликка йўл
бермайди, петицияни қирол қўлига топширишингиз-
га имконият яратади.

– У рад этса-чи?

– Ундай ҳолда сизда айб қолмайди, тўкилган бегу-
ноҳ қон учун ўзи жавоб бераверади.

– Нима деб ўйлайсиз, – тараддудланди Каस्थ्यно,
– менинг ўрнимда Ла Реноди бўлса, таклифингизни
қабул қилармиди?

– Ақл-ҳушли ҳар қандай одам қабул қилади-да!

– Бўпти, граф, бора қолинг!

– Жуда соз! – хитоб қилди Габриэль. – Умидим бор-
ки, худо бандам деса, не-не азиз ва олижаноб зотлар-
нинг олтин боши омон қолмоғига сабабкор бўлсам,
ажабмас!..

Герцог де Немур от устида, аскарлари қуршовида
қўрғонга кўз тикиб кутарди: уруш давом этадими ё
сулҳ тузиладими? Габриэль дарвозадан чиқиб, қўли-
да оқ байроқ билан қўмондон томонга ошиқди.

– Жаноби олийлари, мени таниш-танимаслигин-
гизни билмайман, – деди Габриэль, – мени граф де
Монтгомери дейишади.

– Де Монтгомери жаноблари, сизни танидим, – жа-
воб қайтарди Иаков Савойский. – Герцог де Гиз шу
ерга унинг ижозати билан келганингизни айтиб, сиз-
га жўяли муомалада бўлишимни тайинловди.

– Бундай изоҳ анави шўрлик дўстларим олдида менга
қора чаплаши мумкин! – алам билан бош чайқади Га-

бриэль. – Майли, бўлар иш бўлди, жаноби олийлари, ёлғиз ўзингизга айтадиган икки оғиз сўзим бор эди.

– Қулоғим сизда.

Қўрғоннинг панжарали дарвозаси олдида бу учрашувдан кўз узмаётган Кастельно икков холи жойга ўтганини ва қизгин муҳокама бошланганини кўриб турарди. Сўнгра Иаков Савойскийга қоғоз-қалам келтиришди, у варақни барабаннинг қорнига қўйиб, тез-тез бир нималарни ёзди-да, Габриэлга узатди. Габриэль астойдил миннатдорчилик билдираётганини ҳам Кастельно аниқ кўрди.

Демак, умид йўқ эмас. Габриэль шитоб билан қўрғонга қайтди, нафасини ҳам ростламасдан Кастельнога қўлидаги хужжатни узатди, аммо индагани йўқ:

«Мен, қуйида имзо чекувчи Иаков Савойский, шаҳодат бераманки, Нуазэ қалъасидаги барон де Кастельно ва унинг отряди келганим ондаёқ қуроолларини ташлаб, таслим бўлишди. Бинобарин, ўз номусим ва охиратимни ўртага солиб, мард герцог сифатида онт ичаманки, уларга нисбатан ҳеч қандай жазо чораси қўлланмайди. Жаноб де Кастельно бошлиқ ўн беш кишини Амбуазга бешикаст-бехатар олиб бораманки, улар ўзларининг бегараз талабномаларини қирол зоти олийларига шахсан топшира олишади.

Ушбуни 1560 йилнинг 16 мартида Нуазэ қўрғонида имзоладим.

Иаков Савойский».

– Ташаккур, дўстим! – бош эгди де Кастельно. – Сиз ҳаётдан ҳам азизроқ ориятимизни асраб қолдингиз! Бу шартлар менга маъқулки, герцогнинг олдига тушиб, Амбуаз томон боришга ҳозир-у нозирман! Сизга яна ва яна раҳмат!

Бироқ Габриэлнинг юзига тагин ташвиш булути соя сола бошлаганди.

– Бўлак бирон нимадан хавотирингиз борми? – сўради Кастельно.

– Ла Реноди билан келадиган протестантларни ўйлаяпман-да: ахир улар бу кеча Амбуазга ҳужум қилишади-ку! Афсуски, уларни қутқаришнинг иложи йўқ. Жудаям кеч! Лекин бари бир уриниб кўраман: негаки, уларнинг йўли Шато-Реньо ўрмонидан ўтади...

– Кошкийди! – жонланди Кастельно. – Сиз уни ўрмондан топиб, жонига оро кира оласиз.

– Ётиб қолгунча – отиб қолиш керак!.. Ўйлайманки, герцог Немур менинг йўлимни тўсмайди. Хайр, дўстим. Амбуазда кўришгунча!..

Дарҳақиқат, герцог Немур Габриэлни тўхтатгани йўқ. У дарҳол Шато-Реньо томонга от кўйди...

Кастельно ва бошқа отряд бошлиқлари эса Иаков Савойскийга эргашиб, Амбуаз қалъаси томон йўл олдилар. Бироқ улар дарвозадан кирган дамдаёқ ҳибсга олинди ва буни шундай изоҳлашди:

– Ҳозирча турмада турасизлар, ҳеч қандай хатар йўқ. Фақат исён олови батамом ўчирилгандан сўнггина қирол билан учрашмоғингизга рухсат этилади!..

26. ШАТО-РЕНЬО ЎРМОНИДА

Ҳайтовур, Шато-Реньо ўрмони олис эмас, Нуазэдан бир ярим миль ҳам чиқиб-чиқмайди. Габриэль тезгинада етиб борди, аммо ўрмонни бир соат давомида титиб юбордики, протестантларнинг ном-у нишони йўқ.

Ва ниҳоят, қай бир сўқмоқдан гала-говур, туёқлар овози, қаҳқаҳа ва дўриллаган гап-сўзлар эшитилиб қолди. Булар протестантлар бўлмаса керак, чунки улар ўрмон сукунатига даҳл қилмасдан ими-жимиди, осойишта юришарди-да.

Аслида ким бўлса ҳам бари бир эмасми? Габриэль от бошини ўша ёққа бурди ва қироллик суворийларнинг қизил тасмасига кўзи тушди, уларнинг бошлиғини ҳам таниди. У ёш ва довурак зобит барон де Пардальян эди: икков Италияга юриш чоғлари герцог де Гиз қўл остида бирга жанг қилишган.

– Ёпирай! – бақириб юборди барон. – Ахир бу қуролдошим граф де Монтгомери-ку! Менга сизни Нуазэда дейишганди.

– Ўша ердан келяпман.

– Хўш, нима гаплар бор? Юраверинг, йўл-йўлакай айтиб берасиз.

Габриэль Нуазэдаги воқеаларни, герцог Немур билан келишганларини айтди.

– Жин урсин! – хитоб қилди Пардальян. – Жаноб Немурнинг омадини кўринг, қанийди, мен билан ҳам шунақа бўлса! Биласизми, ҳозир кимга қарши кўшин тортаман?

– Ла Ренодига қаршидир-да, шунақами?

– Шунақа. Хўш, у менга кимлигиниям биласизми?

– Янглишмасам ё амакивачча, ё тоғавачча...

– Тўғри, яқин қариндошимиз, лекин муносабатимиз шугинамас-да: у менинг жанговар дўстим, қуролдошим. Унга қарши қилич кўтариш ўлимдан оғир!..

– Ҳа-а, сизгаям осонмас... – деди Габриэль. – У билан тўқнашишингиз аниқми ўзи?

– Шубҳасиз. Бунга ишончим комил, қўлимдаги буйруқ ҳам, қақимчиларнинг маълумоти ҳам аниқ-тиник. Мен сизга айтсам, кейинги сўқмоқда чорак соатдан сўнг Ла Реноди билан қамти келамиз.

Габриэль унга шивирлади:

– Сиз йўлни алмаштириб кета қолсангиз-чи?

– Бу аскарлик шаъни ва бурчига хиёнат-ку! Башарти, буни хоҳлаганимда ҳам натижа ўзгармайди. Мен

билан яна икки лейтенант бор: улар ҳам герцог де Гиздан алоҳида буйруқ олганки, уни бажармасликка ҳаққи йўқ-да. Ягоначора шуки, мен таклиф этишим ва Ла Реноди «хўп» деб таслим бўлиши керак. Лекин бундан умид йўқ, ҳисоби: негаки, Ла Реноди мағрур ва мард инсон, қолаверса, қўлидаги аскарни меникидан кам эмас... Аммо граф, унга сулҳ таклифини сиз етказсангиз, мушуқлим осон бўларди-қоларди.

Таклифни ўзим етказаман-да.

– Жин урсин, бунақанги биродаркуш қирғинларни! – гўлдиради Пардальян.

Улар ўн дақиқача индамай юргач, отларни сўлдаги сўқмоққа буришди.

– Яқинлашиб қолдик, – деди Пардальян овозини пасайтириб. – Юрагим қинидан чиққудай гупиллаяпти... Худо шоҳид, ҳаётимда биринчи марта қўрқим...

Суворийлар энди бояги шовқин-суронни бас қилишган, оҳиста ва эҳтиёткорлик билан боришарди. Икки юз одимча юриб-юрмадиларки, дарахтлар орасида қиличлар ярақлагандай бўлди. Лекин ортиқ бош қотиришга эҳтиёж ҳам бўлмади, ўша тарафдан қатъий пўписа эштилди:

– Тўхта! Келаётган ким?

– Ла Ренодининг овози! – деди Пардальян Габриэлга, сўнгра жавоб қайтарди: – Валуа ва лотарингияликлар!..

Шунинг устига отлиқ Ла Реноди кўринди, ортидан отряди эргашиб келарди. У аскарларини тўхтатиб, ўзи олдинроққа ўтди.

Пардальян ҳам шундай қилди: Габриэль икков Ла Ренодининг истиқболига юришди.

Шу ҳолда гўё икки ганим эмас, бир-бирини соғинган икки дўст кўришмоққа шошмоқда дердингиз.

– Агар дўстимнинг таниш овози эшитилмаганда, жанговар жавоб қайтарардим, – деди Ла Реноди. – Айтинг, дубулға остидаги бош азиз оғам Пардальяннинг олтин боши эмасми?

– Худди ўша, шўрликкинам Ла Реноди. Сенга қондошларча бегараз маслаҳат бермоқ учун йўлингни пойлаб турибман: бўлмағур мақсадингдан кеч, дўстим, қуролингни тезроқ ташла!

– Ие, – киноя қилди Ла Реноди, – ҳали шу гапни оғаларча маслаҳат деяпсизми?

Габриэль олға ўтиб, Пардальянни қувватлади:

– Ҳа, жаноб Ла Реноди, бу чиндан ҳам жон дўстнинг маслаҳатики, мен ҳам кафилман! Кастельно бугун эрталаб герцог Немурга таслим бўлди. Сиз ҳам унинг йўлини тутинг, билъакс, ҳалокат муқаррар.

– Ана холос! Жаноб де Монтгомери, сиз ҳам ўшалар тарафмисиз?

– Мен ҳеч ким тарафмасман, – деди Габриэль ўнгайсизланиб. – Орангизга тушиб...

– Кечириб қўядилар, граф! – хитоб қилди Габриэлни жавобидаги самимиятни ҳис этган Ла Реноди. – Мен сизни ҳақоратламоқчи эмасман: сизга ўзимдан кўпроқ ишонардим...

– Бўпти, яна ишонинг-да, бефойда ва мағлубияти муқаррар жангга кирманг! Таслим бўлинг!

– Бунинг иложи йўқ!

– Тушунсанг-чи! – қизишди Пардальян. – Бу устингга юборилган қўшиннинг бир қисмигина, холос!

– Биз-чи? Мени бир дастагина ботир билан майдонга чиққан деб ўйлаяпсанми?

– Билиб қўй, – давом этди Пардальян, – ўша ботирларинг орасида сотқинлар бор. Ваъда қиламанки, герцог де Гиздан сени афв этишни сўрайман.

– Афв? Мен кимнингдир кечеришини кутиб ўтиришим керакми? Балки мендан афв сўрашар!

– Ла Реноди! Ла Реноди! Сенга қарши қилич кўтаришга мажбур қиялпсан! Годфруа, синалган қуролдошим, ёшликдаги қадрдоним!..

– Бари бир милтиғингни ўклайвер, Пардальян! Ўзинг мени шунчалик яхши биласанки, жангсиз таслим бўлишимни ақлинггаям сиғдиролмайсан!..

– Ла Реноди! – бақирди Габриэль. – Эсингизни йиғинг, қаттиқ хато қиялпсиз!..

Лекин у гапни тугатолгани йўқ.

Аскарлар бетоқат бўла бошлашганди: нима гап ўзи, ахир, бу ерга жанг қилгани келишганми ё...

– Жин урсин! – дейишарди Пардальяннинг суворийлари. – Учови нима балони гаплашяпти?

Гугенотларнинг ҳам сабр косаси тўлди:

– Ўзларича, бизни зодагонлар хархашасини эшитгани орзуманда дейишади, шекилли!

– Ҳозир кўрсатиб қўяман! – деди улардан биттаси. – Бунақа сафсатабозликни тугатишнинг ягона йўлини топдим!

Габриэль гапириб турган маҳалда, ана шу гугенот Пардальяннинг суворийларидан бирини отиб ташлашди.

– Кўриб қўй! – ҳайқирди Пардальян. – Биринчи ўқ сеникилардан чиқди!

– Нима, мен буйруқ бердимми? – унга жавобан овозини кўтарди Ла Реноди. – Начора, иш бошланди, энди тамом! Жангга! Дўстларим, олға!

– Олға!

Ола-тасир авжига чиқди.

Габриэль эса отини сал четроққа олиб, қироллик ва гугенот жангчилари аросатида қоққан қозикдай қаққайиб турарди. Дастлабки отишмадаёқ унинг оти

ер тишлаб қолди, бир дайди ўқ дубулгасидаги жигани учириб кетди. У йиқилаётган от устидан сакраб тушди ва бояги жойида қаддини ростлади: ҳаёт-мамот қирғинига боққанча гўё чуқур хаёлга чўмганди.

Порохнинг аччиқ тутуни тарқалди, муштлашув бошланди. Габриэль ҳамон қилт этгани йўқ, қиличининг дастасини ҳам ушлаб кўрмасди...

Бари бир қирол суворийларининг қўли баланд: протестантлар сафидаги ҳарбий интизом унчалик эмас-да.

Ла Реноди ва Пардальян ур-йиқит кучайган дамда тўқнашиб қолишди.

– Яқинроқ кел! – қичқирди Ла Реноди. – Кел, қўлингда ўлайин, шу марҳаматингни мендан дариг тутма!

– Шунақами? Бу ерда ким олижаноб экан, худди ўша қотил бўлади, – деди Пардальян.

Иккиси бир-бирига ҳамла қилди. Ла Реноди Пардальян теварагида айланади, узангида тик туриб олган Пардальян эса гоҳ ундан ҳимояланади, гоҳ ўзи ҳужумга ўтади. Алалоқибат, Ла Ренодининг шпагаси Пардальяннинг кўксига қадалди.

Аммо жон аччиғида наъра тортган Пардальянмас, Ла Реноди бўлди.

Лекин унинг бахти шунда эдики, дўсти устидан қозонган аччиқ ва армонли ғалабасини билиб-билгани йўқ: Пардальяннинг маҳрами Монтиньи эски милтиғининг ўқи билан уни эгардан ағдарди. Ла Реноди оғир ярадор ҳолида ҳам нариги дунёга қуруқ кетгани йўқ: йиқилаётиб ўзини отган пажнинг қорнига қилич санчишга улгурди... Бошлиқнинг ҳалок бўлиши гугенотларнинг руҳини синдирди, иш батамом қўлдан кетди. Уларнинг аксарияти ҳалок бўлди, аксарияти асирга тушди, бошқалари жон қайғусида қочиб қолди.

Бу ноинсоний хунрезлик ўн дақиқа ҳам давом этгани йўқ. Ҳаял ўтмадики, қироллик суворийлари Амбуаз томон қайтишди, ҳалок бўлган Пардальян ва Ла Рендининг жасадини битта отга юклаб олишганди.

Габриэль лоақал тирналгани йўқ, нечунки, иккала томон ҳам уни аяганди...

27. ЎН ОЛТИНЧИ АСР СИЁСИЙ ТОМОШАЛАРИДАН ФОЖИОНА БИР ЛАВҲА

Нуазэдаги таслим ва Шато-Реньо ўрмонидаги қирғиндан сўнг ҳаммаси тинчиди деб ўйласак, янглишамиз. Исёнчиларнинг анчаси бу икки мағлубиятни хаёлига ҳам келтирмасдики, Амбуаз томон юришда дадил давом этарди. Бироқ Амбуазда уларни жанговар шайликда кутиб туришгани ўқувчига маълум.

Ёш қиролнинг уйқуси қочган. У асабий ва тажанг кайфиятда ўзига ажратилган бўм-бўш хонани кезиш билан овора.

Мария Стюарт, герцог де Гиз ва кардинал Лотарингский ҳам бедор: воқеалар якунини сабрсизлик билан кутишмоқда.

– Бу зулмат кечанинг адоғи борми ўзи? – хўрсинди Франциск Иккинчи. – Бошим қарсса ёриламан дейди, қулогим шанғилляпти! Ялдо туними, а?

– Бечорагинам, бояқиш олампаноҳим, – жони ачиди Мариянинг. – Бунчалар ҳаяжонланманг, ёлвораман сизга!.. Илтимос, ақалли бир зумгина дам олсангиз-чи!

– Нега ҳаяжонланмайин, қандай дам олайин? Ахир, ўз халқим менга қарши бош кўтариб, устимга бостириб келмоқда-ку!

Мария индамай ерга боқди, кўзларидан дувва ёш қуйилди.

– Бу ишларни ҳазрати олийлари юракка яқин олмасалар яхшийди, – таъкидлади герцог де Гиз. – Аввал хотири шарифларига етказганимдек, ҳамма чорани кўрганмиз, зафар муқаррар.

– Муқаддима ўзи ёмон бўлгани йўқ-ку! – қўшимча қилди кардинал Лотарингский. – Ахир, Кастиельно қўлимизда, Ла Реноди ҳалок бўлди! Шунинг ўзи саодатли ибтидо эмасми? Исённинг бўлак раҳнаمولари ҳам эртага қўлга тушади. Битта қонли сабоқнинг ўзи кифоя, уларнинг издошлари батамом писиб қолади. Ҳа, давлатпаноҳ, шундай қилмасак иложи йўқ! – деди у қиролнинг норози қўл силташига жавобан. – Динимизни оёғости қилиш ва тож-тахтга таҳдид солишдай жиноятнинг жазоси ягона: «диний ҳақиқат тантанаси», яъни испанча айтганда – аутодафе!¹ Хамир учидан патир дегандай, Кастиельно қатл этилиши керак. Герцог Немур унга афв қилиш ваъдасини берган экан. Лекин бунинг бизга дахли йўқ, чунки ваъдани биз берган эмасмиз. Афсуски, Ла Ренодини қатл этолмаймиз, осонгина ўлиб қутулди. Аммо мен буюрдим: эрталаб Амбуаз кўпригида унинг калласини найзага илиб, остига «ғаламислар пешвоси» деб ёзиб қўйишади.

– Ғаламислар пешвоси? – такрорлади қирол. – Бироқ ўзингизга аёнки, уларнинг етакчиси Ла Реноди эмас, ҳамманинг оғзида шаҳзода Конденинг номи...

---

¹ Аутодафе – асл маъносига кўра, Испания ва Португалияда инквизиция судининг ҳукмини омма орасида ўқиб эшиттириш. Амалда эса ҳукмининг ижро этилиши, асосан, маҳкумининг тириклайин ўтда ёндирилиши эди. Аутодафе инквизиция бошлангач (XIII аср) пайдо бўлган, XV асрдан оммалашиб, театрлаштирилган қатл маросими даражасига етган. Сўнгги аутодафе 1826 йили Валенсияда амалга оширилган. Испанияда инквизиция 1481 – 1808 йиллар орасида 35 минг кишини тириклайин ўтга ташлашган.

Айни саҳифада аутодафе атамаси қатл этиш маъносида қўлланган. (Таржимон изоҳи – Р.У.)

– Илтимос, олампаноҳ, биров эшитмасин! – унинг сўзини бўлди кардинал. – Бу гап айни ҳақиқат, ҳаммасини ўзи режалаштириб, ўзи раҳбарлик қилган, фақат пинҳона, ҳидини чиқармаган, ғаламислар уни, «гунг раҳнамо», аташлариям бежизмас. Унга ортиқ тиргалмаган, шундай қудратли арбоб кўзгалонга раҳбар эканини тан олмаган маъқулроқ! Ҳеч нарсадан хабарсиздай бўлсак, бошқалар буни пайқамайди-да...

– Хўп, аммо шаҳзода Конде чиндан ҳам кўзгалончи бўлса-чи? – деди Франциск.

– Тўғри айтасиз, давлатпаноҳ, – бош ирғади герцог де Гиз. – Лекин қараб турасиз, шаҳзода бу айбни тан олмайди, аксинча, инкор қилади. Келинг, биз ҳам унинг сўзига гўё ишонган бўлайлик. У бугун эрталабдан буён Амбуазда, ортидан хуфиёна одам қўйганман. Шаҳзодани дўст ҳисоблагандай кўринамиз-да: бу унинг сиймосида душман орттиргандан кўра хавфсизроқ. Башарти, зарурат бўлса, ўз ҳамтовоқларига қарши қилич яланғочлашим ҳеч гапмас, эртага эса уларнинг қатлида ҳам қатнашади. Мана шундай азоб унинг учун бизга солган кўргиликларидан минг қарра оғир эмасми?

– Бунга шубҳам йўқ, – хўрсинди қирол. – Ҳовлида нима тўполон? Эй, худо! Наҳотки, исёнчилар!

– Ҳозир, дарҳол аниқлайман!

Саросимадаги герцог остонадан ҳатлашга ҳам улгургани йўқ, капитан Ришелье кириб келди ва қиролга таъзим қилди:

– Бир қошиқ қонимдан кечинг, ҳазрати олийлари! Жаноб де Конде ҳузурингизга кирмоқчи. Унинг шаънини булғовчи қандайдир ҳақоратли миш-мишлар бор экан ва сизнинг кўз олдингизда ўз номини бу шармисорлик догидан поклаб олармиш.

Афтидан, қиролнинг қабул қилгиси йўқ эди, лекин герцог де Гиз қўли билан рухсат ишорасини бериб бўлганди. Ришельенинг аскарлари йўл очишди, тутаққан қиёфадаги шаҳзода Конде бошини баланд кўтарганча шахдам кириб келди. Унинг ортидан бир гуруҳ аслзода зодагонлар ва авлиё Флорентин қавмининг руҳонийлари пайдо бўлишди. Кардинал уларни бу кеча аскарга айлантириб қўйгандики, жуббалари остида милтиқ, капюшон тагида эса дубулгалари бор эди.

Шаҳзода қиролга таъзим бажо қилди ва биринчи бўлиб сўз бошлади:

– Офтоби олам, чақирмасангиз-да, кириб келганим учун афв этишингизни сўрайман, зотан, мени кечирмоғингиз учун узрли сабабим бор. Негаки, душманларим зимдан иш кўриб, тож-у тахтингизга бўлган садоқатимга қора чаплабдилар! Мен уларни фош этишни ва ўч олишни хоҳлайман!

– Нималар деяпсиз, оғажон, тушунолмадим? – бақрайди ёш қирол.

– Давлатпаноҳим, айтишларича, мен ўз нодонлиги ва бадкорлиги билан салтанатингиз пойдеворига болта ураётган, тахтингизга чанг солаётган исёнкорларнинг йўлбошчиси эмишман.

– Ие! Айтишларича-я! – гўё ҳайрон бўлди Франциск. – Ким шундай деган эмиш?

– Ҳозиргина бу ифлос уйдирмани ёнимда турган тақводор руҳонийлар оғзидан эшитдим. Ҳар бурчакда висир-висир, шивир-шивир бўлаётган бўҳтон эди, манави художўй тақсирлар эса баралла айтишдан уялганлари йўқ!

– Хўш, қасдингизни кимдан оласиз: баралла айтувчиларданми ёки висирлаганларданми? – сўради қирол.

– Ҳар иккисидан, зоти олийлари, алалхусус, бу тубан тухматни ўйлаб топган калон зотлардан! – деди

шаҳзода Конде ва найзадай нигоҳини кардинал Лотарингскийга қадаб тураверди.

Шаҳзоданинг дадиллиги шунчалик мудҳиш эдики, гулгулага тушган кардинал укасининг ортига тисарилди.

– Майли, қондош оғам, – деди қирол, – туҳматни инкор қилишингизга ва туҳматчиларни фош этишингизга рухсат берамиз... Марҳабо!..

– Туҳматни инкор қилишим керакми, шунга эҳтиёж борми? Саъй-ҳаракатларим ўзи инкор этмаяптими? Ахир сиз йўқлатган ондаёқ қалъага етиб келмадимми, зоти олийларининг ҳимоячилари сафидан ўз ўрнимни топиб олганим йўқми? Бўйнида айби бор киши шундай қила олармиди? Ўзингиз айтинг, давлатпаноҳим!

Франциск жавоб беришни лозим ҳам кўргани йўқ ва беписанд оҳангда деди:

– Бўхтончиларингизни фош этинг!

– Бунинг учун огзимни чарчатиб юрмайман, офтоби олам, амалда кўрсатиб қўя қоламан! Агар ўшалар мард бўлса, майдонга чиқсин, кимлигини ошкор этсин, айбимни шартта юзимга айтсин... ва мен унинг башарасига қўлқопимни отаман! – шаҳзода Конде шундай деди-да, куйиб-пишиб қўлқопини ечди ва шартта оёқлари остига ташлади¹.

Унинг чўғдай кўзлари герцог де Гизни тешиб юборай дердики, чақириғи кимга қаратилгани аён, лекин парвойи фалак герцог ақалли киприк қоққани йўқ.

Хонага сукунат чўқди. Вазият сохтакорликнинг кўз кўриб, қулоқ эшитмаган намойиши эдики, бош ролни ижро этаётган шаҳзода-қариндош сарой аҳлига томоша кўрсатарди. Ваҳоланки, у қанчалар буюк маҳорат билан ролга кирган бўлмасин, гирибонигача жинойт

---

¹ Қўлқоп отиш, қўлқоп ташлаш – ор-номус йўлида рақибни дуэлга чақириш белгиси. (Таржимон изоҳи – Р. У.)

ботқоғида эканини ҳатто атак-чечак бола ҳам аниқ биларди.

Фақат содда қиролгина бу томошадан ҳайрону лол. Бошқаларга эса шаҳзоданинг иддаоиси шаллақиликдан иборатлиги аён, лекин ундаги тап тортмаслик ва кўркмасликка ҳам тасанно! Екатерина Медичи ва флоренцияликлар олиб келган италян саройидаги бунақа сиёсий ўйинлар Францияда ҳам тезгинада илдиз отиб, мева берганди. Унга кўра, ичидаги нијтини ниқоблаш ва виждонсизлик бетимсол санъат бўлиб, самимият эса бориб турган нодонликдир. Герцог де Гиз ҳам худди шу боис шаҳзода Конденинг жириллашидан жиркангани йўқ, аксинча, унинг кеккайиб туришига қойил қолганди. Герцог олға юриб, кўлқопларини ечди ва шаҳзоданинг кўлқоплари устига улоқтирди. Ҳамма қотиб қолди: наҳотки, шаҳзоданинг чақириғини герцог қабул қилса? Бироқ у кишилар ўйлагандан ҳам кўра туллак бўлиб, пихини ёрган сиёсатдон эди.

– Мен шаҳзода Конде нимаики деган бўлса, барига кўшиламан ва кўллаб-қувватлайман! – деди герцог де Гиз ҳар бир сўзига урғу бериб. – Бу кишига садоқатим юзасидан дуэлда ҳакамлик қилишга ёхуд ҳақиқат ҳимояси йўлида ўзим қон тўкишга ҳам тайёрман.

Герцог де Гиз залдагиларнинг ҳаммасига бирма-бир назар солиб чиқди.

Шаҳзода Кондега эса бошини қуйи солиш ва ерга қарашдан ўзга чора қолмаганди. Бундан кўра очиқ жанг майдонида ўлиб кетгани афзал эди-да!

Герцог де Гиз маънодор кулди:

– Хўш ё менинг, ё шаҳзоданинг кўлқопини ердан олувчи, дуэлга чиқаман деган шоввоз йўқми?

Дарҳақиқат, ҳеч ким ўрнидан қимирлагани йўқ. Аслида, бундан бошқача бўлиши мумкин эмасди.

– Мана, қариндош оғам, – дардли кулимсиради Франциск. – Энди олам гулистон: хоинлик хусусидаги ҳар қандай шубҳа-гумонлардан покланиб олдингиз.

– Албатта, олампаноҳ, – безрайиб жавоб берди гугенотларнинг «гунг раҳнамо»си. – Бу савобли ишдаги хайрихоҳ илтифотингиз учун сизга ташаккур, ҳазрати олийлари, – у бир зум тин олди-да, герцог де Гизга юзланди: – Шунингдек, де Гиз жанобларидан ҳам миннатдорман, у самимий маслақдош ва меҳрибон қариндош. Герцог, мана шу тундаёқ қўзғалончиларга қарши шундай жанг қиламанки, менга ишонишингиз асосли эканини исботлайман!

Шундан сўнг шаҳзода Конде ва герцог де Гиз бир-бирларига тавозе билан таъзим бажо этишди. Энди шаҳзоданинг бу ерда қолишига эҳтиёж йўқ эдики, у қиролга бош ирғади-да, бирга кирган ҳамроҳлари билан чиқиб кетди.

Қирол хосхонасида ҳозиргина яқунланган комедия персонажларидан тўрт кишигина қолишди. Бу томоша тарихан яна шунга далолатки, сиёсатнинг ушбу андазасини қадимда, масалан, ўн олтинчи асрда, балки ундан бурунроқ ҳам билишар экан-да...

28. АМБУАЗДАГИ АРЗИМАС МАШМАША

Шаҳзода Конде чиқиб кетгач, на қирол, на қирол-лича ва на ака-ука Лотарингскийлар бу мавзунини ақалли эслаганлари йўқ. Гўё шу хусусда сўзсиз ҳам бир тўхтама келишганди. Ана шундай сассиз-садосиз ва таҳликали кутишда дақиқалар, соатлар ўтиб борарди. Франциск Иккинчи чўғдай манглайини қўли билан тез-тез сидириб қўяди. Бир четдаги Мария Стюарт эрининг рангпар ва сўлгин чехрасига эзгин тикилганича, ҳар замонда кўз ёшларини артиб оларди. Кар-

диналнинг вужуди қулоққа айланган: ташқаридаги «тиқ» этган товушни илиб олишга уринарди. Герцог де Гиз эса лавозими ва мақомига кўра бундай дамларда қирол ҳузурида бўлмоғи лозимки, мажбурий бекорчилик унинг жон-жонига тегиб бўлганди.

Шу аснода минорадаги соат олтига бонг урди, кейин олти ярим... Кеч кирди, ҳисоби. Афтидан, оқшомнинг мудроқ сукунатига ҳеч нарса раҳна сололмайдиган кўринарди.

– Менимча, – уҳ торди қирол, – ўша Линьер ё бизни лақиллатибди ёки гугенотлар азмидан қайтган, шекилли.

– Буниси чатоқ, – бош чайқади Карл Лотарингский, – ахир уларнинг ҳужуми даҳрийларни таг-томири билан қуритишга нақд имконият эди-да!

– Йўқ, чатоқмас, – эътироз билдирди қирол, – ахир, ўз халқи билан жанг қилиш ҳукмдор учун тавқи лаънат-ку!..

Аммо у гапини тугатолгани йўқ, сигналчи икки бор ўқ узди ва истеҳком бўйлаб буйруқ оғиздан-оғизга кўчди:

– Жангга!

– Жангга!

– Жангга!

– Душман келганга ўхшайди! – қичқирди ранги ўчган кардинал.

Қувончдан терисига сиғмай кетган герцог де Гизга жон кирди, у қиролга бош эгди-да, чиқиб кетаётиб таъкидлади:

– Менга рухсат, олампаноҳ, кўнглингиз тўқ бўлсин!

Бир лаҳзадан сўнг ташқарида унинг бўғиқ овозда берган буйруқлари, отишма сурони эшитилди.

– Кўриб турибсизки, онҳазратим, – лоақал, ўзини юпатиш учун тилга кирди кардинал, – Линьер бизни алдаган эмас.

Бироқ қиролнинг қулоғига гап кирмасди. У қони қочган лабларини тишлаб, тобора зўрайиб бораётган аркебуз ва тўплар гумбурига қулоқ тутарди.

– Ишонгим келмайди... бундай фитна... – гўлдиради у. – Тож-тахтнинг бунчалар шармисорлиги...

– Бу ўша ифлосларнинг шармандалиги билан басар топади! – таъкидлади кардинал...

– Ё Тангрим! – ваҳимага тушди қиролича. – Қулоқ солинг, ўқлар деворга тегиб, ҳуштак чалмоқда!

– Менимча, зоти олиялари, отишма овози кучайма-япти, шекилли...

Айни дамда шундай портлаш содир бўлдики, кардинал тилини тишлаб қолаёзди.

– Ана сизга жавоб! – мийиғида кулди қирол. – Дарвоқе, рангингиз ўчганидан аҳволингиз аён.

– Пороҳ ҳидини биляпсизми? – луқма ташлади Мария. – Иннайкейин, ваҳима, сурон кучайди!..

– Ҳаммаси жойида! – деди Франциск Иккинчи. – Жаноби гугенотлар шаҳар дарвозасидан кириб улгуришди, энди бизни қаср ичида қуршовга олишга саъй қиладилар.

Кардинални безгак тута бошлаганди:

– Унақа бўлса, зоти олийлари, қаср минорасига яширина қолсак, маъқул эди-да! Душман у ёққа кира олмайди!

– Нима? Мен ўз раиятимдан яширинайми? Даҳрийлардан-а? Қани келаверсин-чи, кучи қаерга етишини ўз кўзим билан кўрмоқчиман!

– Офтоби олам, ёлвораман, ақлингизни ишлатсангиз-чи! – ёпишди қиролича.

– Йўқ, бир қадам ҳам жилмайман! «Итоаткор фуқаролар»имни шахсан ўзим кутиб оламан! Онт ичаманки, лоақал мени андиша қилмасдан рўпарамга келган аблаҳ ишонч ҳосил қилади: қилични белимга фақат сатанглик учун таққан эмасман!

Вақт ўтиб борарди. Замбараклар тўхтовсиз наъра тортарди. Кардинал бояқишнинг ўтакаси ёрилиб, тили калимага келмайди, дарғазаб қиролнинг мушталари тугилган. Мария Стюарт зорланди:

– Нима бало, бирор кишини хабар бергани жўнатишмайдими? Жанг қаттиқ бўлиб, ҳеч ким бўш эмасмикан?

Қиролнинг эса сабр косаси тўлиб-тошди.

– Бунчалар аҳмоқона кутишга минг лаънат! – ҳайқирди у. – Нима бўлса бўлсинки, ортиқ кутмайман! Ўзим жангга кирсамгина, ҳаммасидан хабар топаман! Бош қўмондон лоақал кўнгилли аскар сифатида қабул қилар мени.

Франциск эшик томон интилди, Мария йўлга кўндаланг бўлди:

– Олампаноҳ, нима қиляпсиз! Ахир, касалсиз-ку!

– Соппа-соғман. Мавҳум вазият томоғимни ғиппа бўғиб қўйди, холос!

– Андаккина сабр, офтоби олам, – орага тушди кардинал. – Қаранг, қасир-қусур энди чиндан ҳам сусаймоқда. Ўқ овози ҳам камайди... Ие, ана, паж келяпти, бир янгилик бор, албатта.

– Ҳазрати олийлари, – деди чопар-паж, – герцог де Гиз сиз, олампаноҳга хабар қилишимни буюрди: протестантларнинг чуви чиқди ва шармандаларча қочмоқда.

– Ҳайрият! Ғалаба бизники! – хитоб қилди қирол.

Паж изига қайтди. Бироқ даҳшатли портлаш сурони эшитилди ва салдан сўнг капитан Ришелье кириб келди. Унинг юзи порохнинг қурумига беланган, қиличининг тиғи эса аррага ўхшаб қолган эди.

– Давлатпаноҳ, қўзғалончиларга сичқоннинг ини минг танга бўлди, – деди у. – Эшиклардан бирини портлатишган бўлса-да, бизга ҳеч қандай зиён-заҳмат етгани йўқ! Омон қолган ғаламислар кўприқдан

Ўтиб, бир уйга қамалиб олишди. Вандомуа яқинидаги бу уйда уларнинг додини бериш жудаям осон... Зоти олийлари, мана бу деразадан қаранг, уларнинг бошига не кунни солганимиз яққол кўринади...

Қирол дераза тарафга ошиқди, кардинал ёнида, қиролича сал нарида эди.

– Шундай бўлиши керак-да, – деди қирол, – мана бизмас, ўзлари қуршовга тушди. Лекин бу қанақаси?.. Уй ёняпти-ку!..

– Биз ўт қўйдик, – жавоб қайтарди капитан.

– Ажойиб! Жудаям зўр! – ҳузур билан хитоб қилди кардинал. – Кўриб қўйинг, олампаноҳ, анавиларнинг деразадан сакрашини қаранг!.. Битта, иккита, учта, тўртта!.. Кўпчилик экан!.. Фарёдини, айюҳанносларни эшитяпсизми?

– Парвардигорим! Бечоралар! – кафтини жуфтлади Мария.

– Бироқ анави жиғали жангчи ким? Мабодо, қондош оғамиз Конде эмасми?

– Худди ўзи, ҳазратим, – тасдиқлади Ришелье. – У қилич яланғочлаганича ҳамиша биз билан, аниқроғи, герцог де Гизнинг ёнида бўлди.

– Кўрдингизми, кардинал? – илжайди қирол. – Оғамизни жангга чорлаш шарт эмас!

– Унинг бошқа иложи ҳам йўқ! – хулоса қилди кардинал. – У жуда қалтис таваккалга қўл урдики, тили қисик-да!

– Қаранглар! – қўққисдан чинқириб юборди Мария Стюарт. – Уй мутлақо аланга ичида қолди-я! Ҳализамон бахтиқаролар бошига қулаб тушади-ку!

– Тушиб ҳам бўлди! – хитоб қилди қирол.

Кардиналга худо берди:

– Ана холос – пишди гилос!

Мария хавотирланиб, қиролни четга тортди:

– Бу ердан кетайлик, ҳазратим, аҳволингиз ёмонлашиб қолиши мумкин!

– Ҳа, бари бир уларга жоним ачийди, – деди Франциск изгироб билан...

Ҳукмдор шундай деб дераза олдини тарк этди. Кардинал ёлғиз ўзи мудҳиш манзарани томоша қилганича қолди.

Герцог де Гизнинг аввал овози эшитилиб, кейин ўзи кириб келди: у босиқ ва мағрур қиёфада эди. Унинг ортидан эргашган шаҳзода Конде эса бор иродасини ишга солиб, ўз хор-у забунлигини пардалашга уринарди.

– Офтоби олам, – мурожаат қилди герцог де Гиз қиролга қараб, – кўзғалончилар жиноятига яраша жазосини олди. Худога шукроналар келтираманки, иродайи азалийси ила фалокатингизни даф этди. Ўз кўзларим билан кўргачгина амин бўлдимки, фитна ўйлаганимиздан кўра хатарлироқ экан. Ҳатто, орамиздан ҳам хоинлар чиқиб қолди.

– Бўлмаган гап! – хитоб қилди кардинал.

– Рост! – давом этди герцог. – Гугенотларнинг илк ҳужумиданоқ Ла Мотт олиб келган аскарлар ортимиздан ўқ ота бошлашди, ҳатто, бир муддат шаҳарни уларга бой бериб қўйдик. Худога айтганимиз бор экан, вазирнинг укаси капитан Шодье исёнчиларга ёрдам беришга улгуролмай қолди: у кўзғалон тақдирини ҳал қилиб бўлганимизда етиб келди.

– Миннатдорман, дўстим! – деди қирол. – Бу ҳаммаси худонинг ёрлақаганиданки, юринглар, ибодатхонага бориб, шукрона айтайлик, дуо қилайлик!

– Сўнг эса, – эслатди кардинал, – тирик қолган исёнкорларни қатл этиш ҳақида фармони олий даркор. Олампаноҳ, умид қиламанки, ўзингиз, қиролича ва она қиролича қатл чоғи иштирок этасиз, шундайми?

Эшик сари бораётган қирол хушламай гўлдиради:

– Наҳотки... бу жудаям зарур бўлса?

– Ҳа, жудаям зарур, – оёқ тиради кардинал унинг ортидан эргашиб. – Сиз, зоти олийларини бурчим тақозосига кўра огоҳлантираманки, бу тахтга ўтирганингиздан буён илк қатл намойиши ва папа ҳазратлари йўллаган нунций¹ унда шахсан қатнашмоғингизни зарур деб ҳисобламоқда. У ерга ҳамма, жумладан, шаҳзода Конде ҳам боради. Хуллас, энди айтинг-чи, сиз иштирок этмангиз қанақа бўларкин, зоти олийлари?

– Ё Парвардигори олам! Шошқалоқлик қилмаяпмизми? Қолаверса, ҳали айбдорлар судланганиям йўқ.

– Улар аллақачон суд қилиб бўлинди!

– Қўя туринг, – гапни кесди қирол. – Бу қонли намойишнинг зарур эканига ишонтиришга улгурасиз, ҳали хонаси келиб, мавриди бўлиб қолади. Ҳозир эса юринг, кардинал жаноблари, меҳроб олдига борайлик-да, мудҳиш фитнадан халос этган Парвардигорга ибодат қилайлик.

– Олампаноҳим, – деди герцог де Гиз, – ҳар қандай ҳолдаям арзимас воқеани бўрттириб, аҳамиятини ошириб юбормаган маъқул. Ахир, бу шаҳардаги шунчаки бир машмаша, кичкина жанжал эди, холос.

29. ҚАТЛ НАМОЙИШИ

Исён юзасидан судлов идораси гирромлари халқ учун манифест эълон қилиб, «ғаламислар на қиролга, на шаҳзодаларга ва на давлат тузумига чанг сололганлари йўқ», дейишди. Лекин бари бир уларни ошкора қўзғалонда айблашдики, бечораларни фуқаролар урушида мағлуб бўлганларнинг одатдаги аччиқ қисмати кутарди.

---

¹ Нунций – Рим папасининг элчиси.

У замонларда гугенотлар ҳатто ювош ва итоаткор бўлган тақдирда ҳам афвга эришиш имтиёзи йўқ ҳисоби эди. Уларни суд қилишда кардинал Лотарингский парҳезкор черков пешвоси, аммо бемурувват диндор йўлини тутди. У исёнга аралашиб қолган киборлар ишини Париж судлов палатасига ва канцлер Оливьега топширди. Судлов чархпалаги ҳам шундай тез айландики, тергов ўқдай ўтказилиб, ҳукм яшиндай ўқилаверди.

Кўзғолоннинг оддий иштирокчиларига нисбатан бу жараён ҳам татбиқ этилгани йўқ, судлов палатасининг мушуқули ҳам осон бўлди: уларни ҳеч бир ҳукмсиз осдилар ва азоб чархига тикиб, қийноққа солдилар.

Тақводор Карл Лотарингский шу қадар ғайрат билан саъй қилдики, уч ҳафтага қолмасданоқ суд поёнига етди: 27 барон, 11 граф, 7 маркиз ва 50 нафар дворян олий жазога маҳкум этилди. Бу исён раҳнамолари 15 апрель кун Амбуазда қатл қилинади!

Бу керагидан даркори йўқ қонли диний намойишга оммавий тус беришга, томошабинларни кўпайтиришга роса жадди-жаҳд қилишди. Тараддуд жуда пухта бўлди. Париждан то Нантга қадар оралиқдаги аҳолини огоҳ этиш учун ҳамма воситалар ишга солинди: жарчилар, руҳонийлар кўчама-кўча қатл ҳақида айюҳаннос кўтардилар.

Белгиланган соатда қаср олдидаги майдончага учта мўъжаз суна ҳозирланди: ўртадагиси жуда бежалган бўлиб, у қирол оиласига аталган.

Атрофга тахта ўриндиқлар ўрнатилди: улардан ихтиёрий-мажбурий тарзда ҳайдаб келинган итоаткор фуқаролар жой олишади. Бундан ташқари, қизиққани ё мутаассиблиги боис ишқибозлик билан келганлар ҳам оз эмас. Алқисса, Амбуазга ит – эгасини, мушук – бекасини танимайдиган оломон жамландики, қатл

арафасида ўн мингдан зиёд томошаталаб кўча-кўй ва дала-гузда тунади.

Ўн бешинчи апрель тонги. Қатлгоҳ рўпарасидаги уйларнинг томи тўла одам. Жаллоднинг қонли томошаси кўринадиган деразалар олдидан жой олиш – бир кишига ўн эю, катта пул!

Атрофи ихоталанган «сахна» марказида қоп-қорамовут тўшалган кенг-мўл чорпоя ўртасида жаллод кундаси ваҳимали кўринади.

Бир ёнда суд котиби учун курси: у ҳар бир маҳкумни номи билан йўқлаб, тегишли ҳукмни ўқиб эшиттириши керак.

«Томошагоҳ» шотланд ўқчилари ротаси ва қирол тансоқчилари муҳофазасида.

Маҳкумлар Авлиё Флорентин ибодатхонасида тавба қилдирилгач, ҳаммасини эшафот пойига ҳайдаб келишди. Руҳонийлар ҳам улар билан ёнма-ён: тазарруга, муртадликдан қайтишга даъват қилишмоқда. Лекин улар тавба қилиш тугул, монахларга жавоб қайтаришгани ҳам йўқ.

Ўриндиқлар бу орада тўлиб бўлди. Фақат қирол оиласининг жойигина бўш: уларни қатнашувга бир амаллаб кўндиришган бўлса-да, қирол маросим ниҳоясида – исён раҳнамоларини жазолаш пайтида келишини айтган.

Аутодафе пешин маҳали бошланди.

Дастлабки маҳкум эшафотга кўтарилди. Унинг сафдошлари ажал комидаги шўрлик қурбонга сўнги бор тасали бериб, душмандан ва ўлимдан кўрқмаслик ифодаси ўрнида куйлай бошлашди:

*Аё Тангрим, бергил ҳидоят,
Кўрсат юзинг, айлаб июнат,
Жамолингга ошиқ бандангмиз,
Сенинг ишқинг – мангу фароғат!*

Кейин тўхтамай куйлайвердилар: ҳар бир қўшиқ ниҳоясида битта маҳкум калласидан жудо бўларди. Кунда тинимсиз қонга бўяларди. Бир соат ўтди: ўн икки жинойтчи – исённинг йўлбошчиларигина қолди, холос.

Танаффус эълон қилинди: икки жаллод ўлгудай чарчагани устига, майдонга қирол кириб келаётганди.

Франциск Иккинчининг бети бўзаргангина эмас, ҳатто, тупроққа ўхшаб қолганди. Мария Стюарт унинг ўнг тарафига, Екатерина Медичи сўл томонига ўтиришди. Кардинал она қироличанинг, шаҳзода Конде эса Мариянинг ёнидан жой олишди.

Қиролдай ранги ўчган шаҳзода Конде трибунада пайдо бўлгач, ўн икки маҳкум унга бош эгиб, таъзим бажо қилдилар. Шаҳзода ҳам бажонидил алик олди ва баралла овозда шундай деди:

– Мен ҳамиша ажал олдида бош эгаман!..

Бу орада қироллик минбари тўлиб қолди: ҳукмдорнинг оғалари, папанинг элчиси, герцогиня де Гиз хоним... Уларнинг ортидан ташриф буюрган герцог Немурнинг қовоғидан қор ёғиб, ичига чироқ ёқса ёришмайдиган қиёфада эди. Энг охиридан жой олган икки кишининг иштироки эса шаҳзода Конденинг келишидай номатлуб кўринади. Улар Амбруаз Парэ ва Габриэль де Монтгомери бўлиб, турлича сабабларга кўра шу ерда ҳозир эдилар. Врачни герцог де Гиз чақиртирган: у қиролнинг хаста ҳолидан хавотирда. Франциск қатл масаласида қаттиқ изтиробда эдики, буни кўрган Мария Стюарт жарроҳдан эрининг ёнида туришни илтимос қилган, зеро, қиролнинг мазаси қочиб қолгудай бўлса, унинг ёрдами зарур-да.

Габриэлнинг эса нияти аниқ: имкон туғилса, ёш ва шерюрак Кастельно де Шалоссни қутқаришга яна бир уриниб кўрмоқчи. Габриэль унинг жаллод қўлига ке-

лишига ўзини айбдор ҳисоблаётганди. Китобхоннинг ёдидадирки, Кастельно айнан Габриэлнинг маслаҳати ва герцог Немурнинг ёзма кафолатидан сўнг таслим бўлганди. Мана энди... энди эса боши кесилиш арафасида.

Аммо герцог Немур ҳам қўлидан келганича ҳаракат қилди. Ўзи имзолаган тилхатга бунчалар беписанд муносабатни кўриб, қони қайнадики, уч ҳафта давомида тиниб-тинчигани йўқ. Кардиналдан герцогга, қироличадан қирол ҳузурига чопди, ундан қайтиб, бунисига югурди: ўз обрўсини ва шунинг баробарида Кастельнонинг ҳаётини сақлаб қолиш учун тиним билгани йўқ. Ахийри уни канцлер Оливьега рўпара қилишди, у эса гапни чўзмади:

– Қиролнинг исёнчилар олдида бирон-бир мажбурияти бўлиши мумкин эмас! Тилхатни сиз бергансиз, нега энди унинг жавобини қиролдан сўраш керак?!

Немур шунинг учун бу жаҳаннам томошасига келиб ўтирибдики, лоақал сўнгги сонияда Кастельнони қутқара олса, ажаб эмас!..

Бу орада трибуна рўпарасида отда гердайтиб ўтирган герцог де Гиз имо қилди: жаллод болтаси яна бир карра гурсиллади. Чорак соатда саккиз инсоннинг боши кетди. Қирол ҳализамон беҳуш ағдариладиган руҳиятда.

Маҳкумлардан фақат тўрт кишигина ҳаёт. Котиб навбатдаги қурбоннинг номини атади:

– Альбер Эдмон Роже, граф де Мазер, даҳрийликда, зоти олийларини ҳақоратлашда, қиролга қарши қуроли суиқасдда айбланади ва қатл этилади!

– Ёлғон! – ҳайқирди граф де Мазер ва қонталаш қўлларини, қийноқда тилкаланган кўксини издиҳомга кўрсатди. – Мени қирол номидан мана шу ҳолга солдилар! Аммо менга аёнки, ҳукмдоримиз бу қабоҳатдан беҳабар ва шунинг учун ҳам – яшасин, қирол!

Унинг боши ҳам думалаб кетди!

Уч протестант қолди, учовлон қўшиқ куйлашда да-
вом этдилар. Котиб навбатдаги маҳкумни тилга олди:

– Жан Луи Альберик, барон де Ронэ, даҳрийликда,
зоти олийларини ҳақоратлашда, қиролга қарши қу-
ролли суиқасдда айбланади ва қатл этилади!

– Сен ҳам, кардиналинг ҳам пасткаш ёлғончисан-
лар! – хитоб қилди Ронэ ва ўз ихтиёри билан кундага
бош қўйди.

Энди бор-йўғи икки киши!

Котиб машъум рўйхатга қаради:

– Робер Жан Ренэ Брикмо, граф де Вильмонжи,
даҳрийликда...

Вильмонжи кунда юзида Ронэдан қолган бегуноҳ
қонга оҳиста бармоқ тегизиб, қўлларини кўкка кўтарди:

– Парвардигори олам! Мана, жафокаш бандала-
рингнинг қизил қони! Улар учун қасос ол, худойим!

Ўша ондаёқ танаси бошсиз қолди.

Биргина Кастельно! Ёлғиз ўзи куйларди:

*Догларда қўйди доғули душман,
Қонларга ташна – қўйибдир қопқон.
Ҳақнинг амрига – не керак пушмон?
Ҳар иш худодан, худо меҳрибон.*

Кастельнони қутқараман деб герцог Немур пул-
нинг бетига қарагани йўқ эди. Пора билан котиб,
ҳатто жаллодлар ҳам анчагина инсофга келтирилган-
ди. Шу боис, биринчи жаллод ўзини чарчаб қолганга
солди, уни алмаштириш учун эса вақт керак...

Бу танаффусдан фойдаланган Габриэль герцогдан
яна бир уриниб кўришни сўради ва Иаков Савойский
герцогиня де Гизнинг қулоғига ниманидир пичир-
лади. Ёш қироличага сўзи ўтадиган герцогиня гўё

қонли томошанинг давомига бардош қилолмайдиган қиёфага кирди-да, жўрттага Марияга эшиттириб зорланди:

– Шўрим қурсин! Аёл кишига бу жудаям даҳшат-ку! Қаранг, қироличага ҳам оғир-да.

Бироқ кардинал Лотарингский келинига тешиб юборгудай тикилиб, танбеҳ берди:

– Ўзингизни йиғиштириб олинг, хоним! Унутманг: сиз герцог де Гизнинг аёлисиз!..

Гапга герцог Немур қўшилиб, шаҳзода Кондега мурожаат қилди:

– Бу хунрезлик фақат аёлларнигина даҳшатга солаётгани йўқ. Сизниям азоблаётгандир, шаҳзода жаноблари?

Кардинал мийиғида кулиб, киноя қилди:

– Шаҳзода ҳарбий одамки, ўлимнинг кўзига тик боқавериб, дийдаси қотиб кетган.

– Тўғри, фақат жанггоҳда! Аммо эшафотда эмас! – дангал ва шаҳд билан жавоб берди Конде.

– Наҳотки? – сўради Карл Лотарингский. – Қиролнинг оғаси бўлмиш сизнинг ҳам исёнчиларга раҳмингиз келяптими?

– Мен Франция ва қирол учун қон тўккан азамат шерюракларга ачинаман-да!

Ўзи шубҳа остида турган шаҳзода бундан ортиқ яна нима ҳам дея олсин?

Герцог Немур уни тўғри тушунди ва Екатерина Медичига мурожаат қилди:

– Қаранг, биргина маҳкум ҳозирча тирик турибди, лоақал, шу битта инсонни афв этишнинг иложи йўқми?

– Менинг қўлимдан ҳеч нима келмайди, – қуруққина жавоб қайтарди у ва терс қараб олди...

Кастельно зинадан эшафотга кўтариларкан, ёлғиз ўзи куйлаб борарди:

*Аё тангрим, бергил ҳидоят,
Кўрсат юзинг, айлаб иноят,
Жамолингга ошиқ бандангмиз,
Сенинг ишқинг – мангу фароғат!*

Издихом жунбишга келди, жосуслар ва мушарлардан кўрқиниш ҳам бир зумга унут бўлиб, гуррос-гуррос ҳайқиринқ бошланди:

– Афв!

– Раҳм-шафқат!

Мушший вақтни чўзиш учун атай имилларди:

– Мишель Жан Луи, барон Кастельно де Шалосс, зоти олийларини ҳақоратлаш, осийлик ва қиролга қарши қуролли сунқасд қилишдай айблари исботланиб...

– Судьяларим ўзи шаҳодат бериши мумкинки, бу айбларнинг бари ёлғон! Гизларни тахтдан четлатишга жазм қилсак, бу ҳазрати олийларини ҳақоратлаш эмас-да! – бор овози билан айюҳаннос солди Кастельно ва жаллодга юзланди: – Энди хизмат вазифангни адо қила қол!

Бироқ трибунадаги хатти-ҳаракатларни кўрган жаллод гўё болтасини шайлаётгандай вақтни чўзди ва шивирлади:

– Болта мутлақо ўтмас бўлиб қолибди, барон жаноблари. Сиз эса азоблаб ўлдиришга муносиб бадкор эмассиз, битта зарб билан... Бир дақиқа ичида нелар бўлишини... Пайқаб турибманки, сизнинг фойдангизга нимадир бўлса, ажабмас-да...

Оломон тағин сурон кўтарди:

– Афв!

– Раҳм-шафқат!

Ана шу дамда Габриэль ҳар қанча эҳтиёткорликни унутди-да, Мария Стюартга қараб, баланд овозда ўтинди:

– Афв этсинлар, қиролича!

Мария унинг ёлворган ва оташ нигоҳини кўрди-ю, қиролнинг оёғига йиқилди:

– Олампаноҳ, тиз чўкиб сўрайманки, ақалли битта маҳкумни кечиринг!

– Зоти олийлари! – илтижо қилди герцог Немур. – Қон тўкилгани етар энди! Туриб, бир қаранг эди! Бир бор назар солсангиз бас, унинг жонига оро кирасиз!

Франциск титраб кетди. Бу сўзлар уни эритганди ва қироличага қатъият билан қўл чўзди.

Папанинг элчиси жиддий қиёфага кириб, уни бу шаҳдидан қайтармоқчи бўлди:

– Унутманг, сиз қироллар орасидаги энг эътиқодли қиролсиз, ахир!

– Айнан энг эътиқодли бўлганим учун ҳам, – деди у қатъий овозда, – барон Кастельно афв этилади!

Аммо қирол дастлабки сўзларни айтгандаёқ, кардинал шоша-пиша қўл силтади.

Таассуфки, Франциск «афв» деган сонияда Кастельнонинг калласи эшафот зинасидан пастга думалаб тушди...

Эртаси куни шаҳзода Конде Наваррага жўнаб кетди.

30. ЯНА БИР СИЁСИЙ ҲИЙИН

Қонли намойиш ўтди. Лекин унинг касрига Францискнинг шундоқ ҳам заиф саломатлиги батамом издан чиқди. Етти ойдан сўнг 1560 йил ноябрнинг охирида 17 яшар қирол тўшакка михланиб қолди, сарой у пайтлари Орлеанда эди. Тўртинчи декабрга ўтар кечаси шундай можаро бўлдики, унинг ечими хаста қиролнинг тузалиш ё тузалмаслигига боғлиқ, холос.

Уйқудан кўз очолмаётган беҳол бемор бошида Мария Стюарт ўз ёшига ўзи фарқ бўлиб ўтирибди.

Сал четроқдан Карл Лотарингский билан Екатерина Медичи қарама-қарши жой олишган.

Ўта кекчи Екатерина аввалига салтанат ишларидан этак силкигандай бўлувди, аммо тўсатдан «уйғонди». Уни сескантирган омил Амбуаз фожиаси эди.

Гизларга қарши тобора болалаб бораётган гина-кудурат уни яна сиёсатнинг долғали денгизига чорлади. Ўтган етти ойда у шаҳзода Конде ва Антуан Бурбонский билан хуфиёна битишиб олди, ҳатто коннетабль Монморанси бобо билан ҳам беркитиқча ярашганди. У янги ғанимга қарши эски ғанимни дўст тутди.

Лекин Гизлар ҳам тулкига дарс берардики, улар Орлеанда бош штатлар кенгашини чақириб, садоқатли кўпчиликни ўзларига қаратишди. Кенгашга қирол Наваррский ва шаҳзода Конде ҳам таклиф этилди. Екатерина Медичи икковни хатардан огоҳлантиришга ошиқди. Лекин герцог қирол номидан уларга дахлсизлик кафолатини бердики, иккови ҳам Орлеанга етиб келди.

Биринчи куниёқ Антуан Наваррский уй қамоғига олинди, шаҳзода Конде эса зиндонбанд қилинди. Сўнгра махсус комиссия тузилиб, Конденинг шахсий ишини текшириб чиқди ва Гизларнинг тазйиқи остида уни ўлимга маҳкум этди.

Ҳукм ижро этилиши учун канцлер д'Опиталь бармоқ босса кифоя эди.

Хуллас, 4 декабрь, яримкеча: кимнинг қўли баландлиги мана энди аниқланади. Ё Франциск ва Карл Лотарингский етакчилигидаги Гизлар гуруҳи, ёки Екатерина ўзи хуфиёна раҳбарлик қилаётган Бурбонлар сулоласи.

Аммо ҳар икки тарафнинг тақдири ҳам бош кўтаролмай ётган тождор йигитчанинг қўлида. Агар рамақижон Франциск Иккинчи лоақал бир неча кун яшаса, шаҳзода Конде қатл этилади, қирол Наваррс-

кий қай бир жанжалда биқинига ханжар ейди, Екатерина Медичи Флоренцияга ҳайдалади... Бош штатлар кенгашининг шарофати билан Гизлар қўлида чекланмаган ҳокимият жамланади, ҳатто тож кийиб, юрт сўрашлари ҳам мумкин.

Мабодо, иккала тоға душманларидан қутулгунча ёш қирол ўлиб қолгудай бўлса, кураш янгидан бошланади, аммо у ҳолда тоғаларга омад кулиши қийинроқ.

Шундай қилиб, ўша декабрь тунида она қиролича ва кардиналнинг ичини ит таталаётганди.

Уларни хавотирга солаётган нарса қиролнинг ҳаёт-мамоти эмас, ўзининг ютуғи ё мағлубияти эди. (Қассобга – ёғ қайғу, эчкига – жон қайғу!) Суюкли ёри устида хунибийрон ёш тўкаётган ёлғиз Мария Стюарт: эртага эри тузалса бас, бошқаси билан иши йўқ!

Бироқ анави икковнинг ичида қайнаб-тошаётган бу душманлик Екатерина ва кардиналнинг на феълида, на сўзида заррача акс этмасди. Аксинча, улар ҳеч қачон ҳозиргидай ўзаро сермулозамат ва серилтифот бўлган эмасдилар. Вожаб!

Айни Франциск ухлаб қолганда, иккиси дўсту ошнолик йўлида қалбларини ланг очиш, дилхоҳ орзулари билан ўртоқлашиш учун паст овозда суҳбат бошлашди. Улар итальянча сиёсат қоидаларига риоя қилган ҳолда (биз бу сиёсат андазасини юқорида кўриб ўтгандик) бағоят аҳил ва иноқ, яъни Екатерина ҳар доимгидай кўнглидаги қоп-қора ниятларини ниқоблайди, Карл Лотарингский эса гўё бу ниқобни пайқаманган бўлади. (Кардинал ҳамини шундай қилиб ўрганган.)

Тасаввур қилинганки, ер юзасидаги энг ҳалол икки қиморбоз худди шу ерда: қарталари нечта бўлса, барининг «қашқаси» бор, лекин гирромликка ҳеч-ҳеч ўтган эмаслар!

– Аммо зоти олиялари, – уҳ тортди кардинал, – ана-ви д’Опиталь деган қоқбош канцлер оёқ тираб, шаҳзода устидан чиқарилган ҳукмга ўжарлик билан қўл қўймапти-да. Ахийри, сиз ҳақ чиқдингиз, маликаи олия, ярим йил бурун у Оливьенинг ўрнига тайинланганда, бежиз қаршилик қилмаганингизни мана энди англадим!

– Наҳотки? Уни йўлга юргизишнинг бўлак чораси йўқмикан-а? – сўради Екатерина, аслида эса йўлга юрмасликни д’Опиталга ўзи тайинлаган.

– Қўрқитиб кўрдим, хушомад қилдим, силаб-сий-паладим: йўқ, тош эрийди, у эримайди.

– Герцог де Гиз у-бу деса-чи?

– Оверндан келган бу хачирга нимаям таъсир қилсин? Қолаверса, укам аралашмоқчи эмас.

– Энг ёмони шунда-да! – қувончини базўр яширди Екатерина.

– Унимас, дунёнинг ҳамма канцлерларини аралаштирмасдан ҳал қилса бўладиган битта имконият бор.

– Борми? Ҳай, қанақа имконият?

– Қиролга қўл қўйдирамиз!

– Қиролга? Хўш, қирол бунга ваколатлими?

– Ҳа-да, иложимиз қолмагач, шундай ҳам қиламиз-да!

– Канцлер нима деркин? – пинҳона ташвишга тушиб қолди Екатерина.

– Одатдагидай жавраб-саннайди, муҳрни қайтариб бериши билан кўрқитади...

– Чиндан ҳам муҳрни қайтариб берса-чи?

– Соз бўларди-ку! Энг муҳими, нохуш назоратдан қутулардик!

Екатерина тин олди ва сўради:

– Сизнингча, ҳукм қачон имзоланиши керак?

– Шу кеча...

– Қатл қачон?

– Эртага!

Қироличанинг феъли айниди:

– Шу кечанинг ўзидаёқ! Эртагаёқ! Хомтама бўлманг!
Қирол хаста, бедармон, ҳушиям бор-йўқ... У ҳатто сиз
нимани сўраётганингизни тушунолмайдим, ахир...

– Имзо чекиш учун тушуниш шартмас.

– Қўллари лоақал қалам тута олмайди-ку!

– Қўлига ёрдам қиламиз-да, – ўз билганидан қол-
мади Карл Лотарингский, муҳтарама суҳбатдоши-
нинг кўзидаги даҳшат унсурларини илғаб, кардинал
ҳузурланиб олди.

– Фойдали маслаҳатимни қулоқларингизга қуйиб
олинг, кардинал! – деди Екатерина таҳдид билан. –
Болам бечора жувонмарг бўладиган сониялар сиз
ўйлагандан кўра яқинроқ... Бош врач Шапелен мен-
га нима деганини айтайми? Агар Франциск эртагача
яшасаям мўъжиза эмиш!

– Демак, яна ҳам шошмасак бўлмас экан-да, – бепи-
санд гапирди кардинал.

– Майли-ю, кардинал жаноблари, башарти, Фран-
циск Иккинчи эртага кўз юмгудай бўлса, Карл Тўққи-
зинчи тахтга ўтиради ва унга қирол Наваррскийнинг
васий бўлиши эҳтимолдан холимас. У ўз оғасининг
бадном қилиниши ва ҳалокати учун сўрайдиган ҳи-
соб-китоби ҳам даҳшатли бўлиши ҳеч гап эмас-да!
Суд ва ҳукм деган кори ҳол унда сизнинг бошингизга
тушиб қолса-чи?

– Эҳ-ҳе, зоти олиялари, ўйчи ўйига етгунича, та-
ваккалчи ишини битказибди! – тутақиб хитоб қилди
таъби тирриқ кардинал. – Иннайкейин, айтиб қўяй-
ки, Антуан Наваррский ҳали регент бўладими-йўқми?
Ўша Шапелен деган врачингиз янглишган чиқса-чи?
Ахир, қиролимиз ҳали ҳаёт-ку!

– Секинроқ, тоға! – қўл силтаб жеркди Мария Стюарт. – Бечорани уйғотиб юборасизлар!.. Ана, қаранг, уйғотиб бўлдингиз...

– Мари!.. – зўрға овоз берди Франциск. – Қанисан?

– Шу ерда, ёнингиздаман, давлатпаноҳим.

– Қийналиб кетдим... Бошим ёняпти... қулогим ичида ўткир ханжар бор. Эссиз умрим... адо бўлдим!..

– Унақа деманг! – ўкради Мария.

– Бечорагина, шўрлик Мари! Шапелен қаёқда?

– Қўшни хонада. Онажоним ва тоғам иккиови шу ердалар, кўраман десангиз...

– Йўқ, йўқ, фақат сени, сени кўрмоқчиман!.. Бир ёнга ўгирил... Ҳа, ана шундай... Лоақал, сўнгги бор тўйиб олайн...

– Бардам бўлинг, – ёлворди Мария. – Ахир, худо меҳрибон.

– Жоним азобда... Кўзим кўрмаяпти... қулогим оғир... Мари, қўлинг қани, Мари?

– Мана, мана қўлларим... – пичирлади Мария ва эрининг елкасига бош қўйди.

– Рухимни – Тангрига, қалбимни – сенга бағишладим, Мари! То рўзи маҳшаргача!.. Ўлмоқ! Ўн етти ёшда ўлмоқ!..

– Йўқ, йўқ, сиз ўлмайсиз! Ё Парвардигори олам, бу не жазо?

– Йиғлама, Мари... Иккимиз чин дунёда учрашамиз... Ёлғон дунёда армоним... сендан ўзга армоним йўқ... Афсус, менсиз қийналиб қолармикансан... ёлғизликда сенга оғир бўлади... Шўрпешона азизам... – қирол ҳолдан тойиб, ёстиққа ўзини ташлади ва эзгин сукутга кетди.

– Йўқ, сиз ўлмайсиз, ўлмайсиз, офтобим! – хитоб қилди. – Қулоқ солинг, энг сўнгги имконият бор, мен шунга ишонаман...

– Тушунолмадим, нима демоқчисиз ўзи? – ҳайрон бўлди Екатерина.

– Шундай, – жавоб берди Мария, – ҳали қиролни даволашнинг иложи бор, у киши яшаб кетади. Ёруғ дунёда шундай бир доврўқли инсон мавжудки, Каледа тоғамнинг ҳаётини худди шу ҳаким сақлаб қолган...

– Метр Амбруаз Парэми? – сўради кардинал.

– Ҳа-ҳа, метр Амбруаз Парэ! Уни ашаддий муртад дейишлари, қиролни даволамоқчи бўлса, асло ишонмасликлари мумкин...

– Тўппа-тўғри, унга ишониб бўлмайди! – келинининг сўзини гиппа бўғди Екатерина.

– Мен! Мен ишонсам-чи? – овозини кўтарди Мария. – Асл даҳолардан сотқин чиқмайди, зоти олиялари! Буюкларнинг аъмоли олижанобликдир! Мен врачга содиқ бир дўстни жўнатдим, у шу бугуноқ бошлаб келишни ваъда қилган.

– Ўша содиқ дўст ким экан, келинпошша?

– Граф Габриэль де Монтгомери!

Ғазаби жунбишга келган Екатерина оғиз очолмаганича қолди. Мария Стюартнинг бош ҳарам-бекаси Дейелль хоним кириб келди ва қироличага мурожаат қилди:

– Зоти олиялари, граф Габриэль де Монтгомери қабулингизга мунтазир!

– Дарров кирсин! Тезроқ! – шаҳд билан қичқирди Мария.

31. УМИД НИШОНАСИ

– Ўпкангизни босинг! – чертиб-чертиб жерқди Екатерина Медичи. – Мен чиқиб кетмагунимча, ўша кимса бу ёққа қадаминиям қўймасин! Эҳтимол, сиз ўғлимнинг ҳаётини отасининг бошига етган қотилнинг

қўлига топширишга ташнадирсиз, лекин мен уни кўришга, овозини эшитишга чидолмайман! Бу ишингиз шунчалар қабоҳатки, шу боис, кетганим бўлсин!

Екатерина хонани тарк этаркан, ажал остонасидаги фарзанди томонга назар солгани ҳам йўқ. Аммо ўз хонасига ўтаётиб, жўрттага пардани тортмади, эшикни ёпибоқ калит тешигига мерган мисоли кўз тикди: қирол ҳузурида нелар бўлишини кўриб ва эшитиб туриши зарур-да.

Дейелль хоним бошлаб кирган Габриэль тиз чўкиб, қироличанинг қўлини ўпди ва кардиналга таъзим бажо қилди.

– Айта қолинг, нима гап? – шоширди Мария.

– Метр Парэ ташқарида кутиб турибди.

– Уни кўндиришингиз осон бўлмагандир?

– Унчаликмас, зоти олиялари. Докторнинг олдида борганлар шунчалик беҳуда гапларни айтишибдики, у ранжиган ва унамай қўя қолган. Метр Парэ ҳали беморни кўрмаган эса-да, қиролнинг ҳаёти учун калласи билан жавоб беражагини талаб қилишибди. Заррача андиша қилмасдан дебдиларки: – «Сиз ашаддий протестантсиз, қирол эса протестантлар душмани, бинобарин, сиз унинг ҳаёти учун хавfli одамсиз!» Хулласи калом, унга мутлақо ишонч билдиришмаган ва шундай оғир маломатлар билан ранжитишганки, жарроҳ бу ерга келишдан қатъийян бош тортган. Аслида, уни айтгани борганлар кўндиришни хоҳлашган эмас!

– Наҳотки? – ишонқирамади кардинал. – Бизнинг таклифимизни шу мазмунда етказган бўлишса-я? Ахир, укам иккимиз уч марта одам жўнатдик: ҳар гал алламбало баҳонайи сабабларни рўкач қилиб, рад жавоби билан қайтиб келишди. Ваҳоланки, ўша чопарларни ишончли кишилар деб ўтирибмиз!

– Ишончлимикан, кардинал ҳазратлари? – аччиқ кулимсиради Габриэль. – Мен қироличанинг сами-

мый илтижосини етказгачгина, метр Парэ тўғри хулосага келди. Кимлардир қабиҳ гарази йўлида ўзини қирол ҳузурига қасддан киритмаётганига докторнинг ишончи комил экан.

– Мана энди тушундим! – деди Карл Лотарингский овозини пастлатиб. – Билиб турибман, бунда она қироличанинг «меҳрибон» қўли бор... Дарҳақиқат, ўз фарзандининг тирик қолишидан унга заррача наф йўқ-да!..

Мария Стюарт яна Габриэлга қаради:

– Демак, метр Парэ сиз билан бирга келавердимми?

– Айтишим биланоқ йўлга тушди.

– Шу ерда дедингиз-а?

– Ҳа, амрингизга мунтазир.

– Дарров кирсин! Зудлик билан!

Габриэль бир зумда жарроҳни бошлаб кирди.

Қулф тешигига кўз тиккан Екатерина эшик ортида нафасини ичига ютди.

Мария врачнинг истиқболига талпинди, уни қўлидан етаклаб, бемор томон бошлар экан, кўнглидагини тўкиб солди:

– Ташрифингиз учун ташаккур, метр... Сизнинг садоқатингиздан ва албатта, тиб соҳасидаги илмингиздан умидим катта... мана, ўзингиз кўринг қиролнинг аҳволини...

Франциск базўр ингради. Жарроҳ унинг сўлгин, оғриқлар адои тамом қилаёзган чехрасига синчков назар солди. Ҳузуридаги шўрлик унинг учун оддий бемор эдики, бошидаги шишни эҳтиёткорлик билан сийпалаб кўрди.

Қирол врачнинг қўлини сизди, лекин қўрғошиндай қовоқларини кўтара олмади.

– Вой, жоним! – ҳазин шивирлади у. – Ёмон оғриятти... Наҳотки, сиз ҳам ёрдам беролмасангиз?..

Хона қоронғироқ эди: Амбруаз Парэ Габриэлга қараб, чироқни яқинроқ олиб келишга имо қилди. Аммо Мария эпчиллик билан шамни қўлига олиб, беморнинг устига тутди.

Доктор уни ўн дақиқача эринмай текшириб чиқди, лекин бир оғиз гапиргани йўқ. Сўнгра тунд ва ўйчан қиёфада ўрнидан турди-да, тўшак устидаги пашшахонани тортиб қўйди.

Мария Стюарт чуқур тафаккурдаги метрнинг хаёлини бузишга журъат этолмасдан унинг юзидан бирон нимани уқишга уринарди. Юраги гўё музлаб қолаёзган: доктор нима деркин, қандай ҳукм чиқараркин?

Донгдор ҳаким бошини қуйи солди, қиролича бундан даҳшатга тушди: демак, тамом!

– Хўш? – шивирлади ўзини қўярга жой тополмай қолган малика. – Сираям иложи йўқми?

– Бор, ягона чораси бор, зоти олиялари.

– Ҳар ҳолда бор экан-ку! – суюнди Мария.

– Борликка бор, лекин бу чораям кафолатланган эмас-да. Иннайкейин, қанийди...

– Хўш, қанийди деганингизнинг сабаби...

– Сабаби шуки, қанийди, қаршимдаги бемор қирол бўлмаса...

– Сиз уни даволанг, қиролмас, худонинг бир бандаси деб қарайверинг! – ўтинди Мария.

– Уддалай олмасам-чи, ҳазрати олиялари? Мен сабабчи бўлишим мумкин, лекин худодан зўр эмасман-да! Ана унда мени қиролни қасддан ўлдирган қотил десалар-чи? Ахир мен гугенотман-ку!..

– Қулоқ солинг, – унинг гапини бўлди Мария, – агарда қиролнинг умрида бўлса, сўнгги нафасимга қадар сизни алқаб ўтаман... Худо кўрсатмасин, бир гап бўлса, жоним кетса кетсинки, сизни ҳимоя қила-

ман! Уриниб кўрини! Ёлвораман сизга! Айтганингиздай, модомики, сўнгги чора шу экан, ундан фойдаланмаслик жиноят-ку! Эй, худо!..

– Мутлақо тўғри айтасиз, маликаи олия! Албатта, уриниб кўраман... менга имкон беришса бўлгани... Ҳамонки сиз рози бўларкансиз, очигини айтиб қўя қолайин: мен қўллайдиган муолажа усули ҳозирча янгилик, батамом ғайриоддий ва четдан қараган одамга машъум таваккалдай кўриниши мумкин!

– Вой, шўргинам! – ваҳимага тушди Мария. – Бошқа бирон-бир йўли йўқми?

– Асло, зоти олиялари! Шукурки, шунгаям оз бўлса-да, фурсатимиз бор. Бир, ҳатто ярим кун бепарво бўлсак, кеч қолардик: қиролнинг калласидаги йирингли яра тезда олиб ташланмаса, фасод бош мияга ўтади ва бемор ўша ондаёқ ҳалок бўлади.

– Сиз шундай операцияни ҳозир шу ерда қиласизми? – сўради кардинал. – Бунчалар масъулиятни мен ўз зиммамга ололмайман, ахир!

– Ана холос! – мийигида кулди Амбруаз. – Мана, сиз ҳалитдан тараддудга тушиб қолдингиз! Йўқ, операциям учун кундузги ёруглик зарур, энг муҳими, жуда чуқур ўйлаб кўришим, қўлимни синаб олишим ва маълум тажрибаларни ўтказишим керак. Лекин эрталаб соат тўққизга етиб кела оламан. Операция жараёнида сиз, ҳазрати олиялари, жаноби бош кўмондон, яна қиролга мутлақо содиқ бир неча арбоблар иштирок этишингиз мумкин! Аммо яна кимларнингдир, айниқса, бекорчи врачларнинг қатнашуви жоизмас! Нима қилишимни, қандай йўл тутишимни эрталаб айтиб бераман. Ана шунда ҳам «бўпти» десангиз, худодан тилаб, ўша сўнгги чорага қўл ураман.

– Эртагача бирор кори ҳол бўлиб...

– Ҳечқиси йўқ, ҳазрати олиялари, кўнглингиз тўқ бўлсин... Бироқ қирол операция олдидан яхши ухлаб,

куч тўплаб олиши зарур. Столдаги анави хушхўр ичимликка икки томчигина эликсир қўшиб қўйдим. Ҳозироқ ичирингки, у кишининг хотиржам ва тўйиб ухлашига ўзингиз шоҳид бўласиз. Ҳазир бўлинг... имкон қадар бу ердан жилманг, биров у кишининг уйқусини бузмаслиги шарт.

– Хотиржам бўлинг, метр! – ваъда берди Мария. – Тун бўйи бир қадам ҳам силжимаيمان.

– Бу жудаям зарур, – сўзини якунлади Амбруаз Парэ. – Ҳозир бу ерда ҳеч кимга керагим йўқ, зоти олиялари, энди менга рухсат берсангиз.

– Боринг, метр, бора қолинг, сизга аввалдан раҳмат айтиб, дуойи жонингизни қиламан! Эртагача!

– Эртагача, зоти олиялари!..

– Худодан тилаб қоламан! Сизга эса, муҳтарам граф, яна бир бор ташаккур! Лекин тонгда етиб келинг!

– Албатта! – деди Габриэль ва жарроҳ билан чиқиб кетди...

Ҳамон эшик ортида писиб турган Екатерина Медичининг кўнглидан ўтди: «Мен ҳам ўша ерда бўламан, албатта! Ҳа, бўлишим шарт! Анави Парэ деганлари ҳеч балодан қўрқмайдиган одам. Эртага қиролни оёққа турғизвориши мутлақо мумкин, шу билан ўз мазҳабининг, шаҳзода Конденинг, ҳаммамизнинг бошимизга етади! Қип-қизил телба экан-ку! Эрталаб шу ерда ҳозир бўлармиш!»

32. УЙҚУ АНА ШУНАҚА ҚЎРИҚЛАНАДИ-ДА!

Қиролнинг хосхонасида пойлайдиган гапнинг ўзи қолмаган бўлса-да, Екатерина Медичи эшик ортида яна бирмунча вақт турди. Мария Стюарт Франциска тинчлантирувчи хабдорини ичирди: худди Парэ

айтганидай, қирол хотиржам уйқуга кетди. Ичкарига сукунат чўқди: кардинал оромкурсида хаёлга ботди, Мария тиз чўкиб, ибодат қила бошлади.

Екатерина хонасига қайтди, у ҳам энди нима қилишини пухта ўйлаб олмоқчи эди.

Аммо эшик орқасида яна бирпас турганда баъзи бир муҳим гаплардан воқиф бўларди. Мария Стюарт ибодат қилиб бўлгач, кардиналга юзланди:

– Тоға, сиз бирпас ухлаб олаверинг, керак бўлсангиз чақирарман.

– Йўқ, герцог де Гиз кетар чоғи қиролни кўргани киришини айтганди, мен шу ерда туришни ваъда қилувдим... Ие, ўзиям келиб қолди, шекилли.

– Қиролни уйғотиб юбормаса эди, – деганича Мария эшик тарафга ошиқди.

Де Гизнинг рангидан қони қочган, кайфияти дабдала: қироличага таъзим қилгани йўқ, ҳатто, қиролнинг саломатлигини ҳам сўрамади. Акасини дераза томонга етаклади ва тиккасига гап бошлади:

– Ишимиз расво, ака!

– Нима гап? Тинчликми?

– Коннетабль Монморанси бир ярим минг суворий билан йўлга чиқибди! Ўз ҳаракатини ниқоблаш учун Парижни четлаб ўтиб, Экуэн ва Корбейлдан Эссон водийси орқали Питивьеге отланган. У эртага Орлеан остонасига етиб келади.

– Бу ақл бовар қилмас даҳшат-ку! – хитоб қилди ҳуши бошидан учган кардинал. – Қари тулки ўз жиянини қутқармоқчи-да! Гаров боғлашаманки, уни Екатерина Медичи чақирган.

Герцог алам билан илжайди:

– Бу хотинни қўя туринг, ака! Ўз бошимизни ўйламаймизми?

– Қўлимиздаги кучлар билан коннетаблга қарши чиқилса-чи?

– Хўп, агарда мен кўшинни олиб, шаҳардан чиқиб кетсам, сиз ичкарини ўзингиз эплай оласизми?

– Ҳай-ҳай, бу мушкул масала! Орлеан аҳолиси жудаям дағал бўлади, боз устига, ҳаммаси гугенотлар. Уларнинг Бурбонларга мойиллиги бор... Яхшиямки, бош штатлар биз тарафда.

– Аммо д’Опиталь ганим эканиниям унутманг-да! Чатоқ, жудаям чатоқ! Дарвоқе, қирол-чи, аҳволи қалай? – сўради герцог, қалбидаги сўнгги умид унинг эсига тушиб қолганди.

– Ёмон! Лекин қироличанинг таклифига биноан Амбруз Парэ Орлеанга келди. Эртага қандайдир операция қилмоқчи, айтишича, жудаям мушкул эмиш, аммо нафи тегаркан. Эрталаб соат тўққизда шу ерда туринг, керак бўлса, Парэга ёрдам берасиз-да.

Герцог бош иргади:

– Ўзиям шундан бўлак умидимиз йўқ: Франциск Иккинчи адо бўлса, биз ҳам тамом бўламиз! Шу тобда биттагина зўр иш қилиш имконимиз бор: коннетаблга жияни Конденинг кесилган боши билан пешвоз чиқсак, ажойиб совға бўларди-да! Ўтакаси шундай ёрилардики, ҳатто қора ниятидан қайтса ҳам, ажаб бўлмағай.

– Албатта, айна муддао бўларди-ку, – маъқуллади кардинал ўйчан қиёфада.

– Бироқ анави д’Опиталь деган лаънати йўл бермай турибди!

– Қанийди, унинг имзоси ўрнида қиролнинг имзоси бўлса, ўша эшшак тилини тишлаб қоларди! – давом этди Карл Лотарингский. – Ҳукмни эртага тонгдаёқ, ҳали Монморанси етиб келмасидан бурун ижро эттирардик!

– Бу қонунга хилофроқ бўлса-да, мутлақо иложи бор. Карл Лотарингский қизишиб деди:

– Ундай экан, ука, сиз бу ерда турманг-да, боринг, яхшилаб дам олинг. Ҳализамон соат икки бўлади. Бора қолинг! Мен эса бахтимизни шу жойда синаб кўраман!

– Нима қилмоқчисиз ўзи? Муҳтарам акажоним, мабодо, қовун тушириб қўймаслик учун мендан бе-маслаҳат иш тутманг!

– Хавотир олманг! Агар ниятим амалга ошиб қолса, ҳаммасини ими-жимида ҳал этиш учун тонг отмасда-ноқ сизни уйғотаман!

– Омадингизни берсин! – деди герцог. – Ваъдангиз аниқ бўлса, кета қоламан, дарҳақиқат, ўлгудай чарча-ганман. Аммо эҳтиёт бўлинг!

Де Гиз шундагина Мария Стюартни эслагандай бўлди, унга бир-икки оғиз тасалли бериб, оёқ учида оҳиста чиқиб кетди.

Кардинал эса суд ҳукмидан нусха кўчириб, ўрни-дан турди-да, уйкудаги қирол тарафга чоғланди. Би-роқ Мария Стюарт унинг йўлини тўсиб, «тўхтанг» ишорасини қилди.

– Хўш, нима қилмоқчисиз? – сўради у амирона қиёфада.

– Зоти олийлари мана шу ҳужжатга имзо чекиши зарур эди...

– Қиролга энг зарури – ором, у кишига бошқа ҳеч нима зарур эмас!

– Бир бурчига исми ёзилса кифоя, бошқа безовта қилмасдим.

– Аммо бунинг учун уни уйғотишингиз керак бўла-дики, мен бунга йўл қўймайман!.. Қолаверса, шу ҳоли-да қалам ушлашга ярайдими?

– Ўзим ушлаб тураман-да!

Мария Стюарт шартта кесди:

– Айтдим-ку сизга: йўл қўймайман!

Кардинал батамом эсанкираб қолди: бу қаршилик унинг хаёлига ҳам келган эмасди. Бари бир паст овозда шипшиди:

– Қулоқ солинг, зоти олиялари. Гап сизнинг ва бизнинг ҳаёт-мамотимиз устида! Тушунсангиз-чи, ушбу ҳукм тонг отгунча имзоланиши зарур, билъакс, ҳаммамиз ҳалок бўламиз!

Мария киприк қоқмади:

– Бунинг менга дахли йўқ!

– Аксинча! Биз ўлсак – сиз ҳам ўласиз! Нега тушунмайсиз?

– Менга бари бир эмасми? Сизнинг бунақа ғаразли ниятларингиз мени қизиқтирмайди. Мен суйган ёримни қутқаришим керак, ундан бошқа гаплар уч пул! Метр Парэ қирол яхшилаб ухлаши кераклигини буюрган, мен унга сўз бериб, шунинг кафилини олганман: унинг оромини бузишни тақиқлайман! Тақиқлайман! Ҳозирча ҳукмдор нафас олиб турибди, бадани иссиқ: то сўнгги нафасимга қадар уни саройдаги қабих фитналардан ҳимоя қилавераман! Францискнинг қомати ғоз кезлари, тоғажон, сизнинг ҳокимиятингизни мустаҳкамлашга кўмак бердим. Энди эса у оёқдан қолди: унинг оромини қўриқлаш учун сизни ўша ҳокимиятдан маҳрум этишга ҳозирман! Худонинг ҳеч бир бандаси ҳеч бир сабаб билан унинг ҳаловатини бузолмайди, мен рухсат бермайман!

– Агар сабаби ўта муҳим бўлса-чи?

– Қиролни уйғотишга асос бўладиган сабаб ер юзида йўқ! Кераги йўқ, жон тоға!

– Керак, бари бир керак! – хитоб қилди Карл Лотарингский. Жинқарчадай жияннинг бунчалар камписандлиги, ганимат фурсат беҳуда бой берилаётгани кардиналга қаттиқ ботиб кетди. – Давлат манфаатлари сизнинг тегманозик туйғуларингиздан баланд

туради! Қиролнинг имзоси менга сув билан ҳаводай зарур ва мен уни оламан, албатта!

– Икки дунёдаям ололмайсиз, кардинал!

У қирол тарафга биргина қадам ташлади: Мария Стюарт ўша ондаёқ унинг олдига кўндаланг бўлиб, йўлга туриб олди.

Икковининг ҳам қаҳри қайнаган: қиролича ва вазир бир-бирига хўмрайиб қолишди.

– Ўтиб кетай, – бўғилди Карл Лотарингский.

– Ҳали менга кўл кўтарасиз, шекилли!

– Ахир, менга жиян бўласиз-ку!

– Йўқ, мен сизга жиян эмас, қироличангиз бўламан!

Бу жумла шунчалар мағрур ва шахдди эдики, кардинал беихтиёр ортига тисарилди.

– Ҳа, айнан қироличангизман! – такрорлади Мария. – Мабодо, яна бир қадам боссангиз ёки ортиқча ҳаракат қилгудай бўлсангиз, дарҳол соқчиларни чақириб, сизни ҳибсга олдираман! Сиз, тоғажон, қирол оиласини таҳқирлаб, жинойт содир этмоқдасиз!

– Қандай шармандалик! – гўлдиради ёқасини ушлаган кардинал.

– Бунга қай биримиз сабаб бўлдик?

Мария ўз азмини зудлик билан амалга ошира олиши унинг оловли кўзларидан, ҳарсиллаб нафас олишидан аён эди.

Бироқ айни ҳолда ҳам у беҳад мафтункор, самимий ва маъсума эдики, кардиналнинг тош юраги ҳам эриб кетди.

Қалб садоси давлат манфаатларини барбод қилди. Кардинал чуқур уҳ тортди:

– Бўпти, уйғонишини кута қоламан-да.

– Ташаккур, тоғажон.

Карл Лотарингский яна бўш келмади:

– Аммо уйғонган заҳотиёқ зудлик билан...

– Бемалол, тоғажон, – илиб кетди Мария, – сиз билан гаплаша олса бас, заррача қаршилигим йўқ...

Мария бедор ўтказган узундан-узоқ тун бўйи Франциск бирор марта кўз очгани йўқ. Амбруаз Парэ рост айтган экан: қирол тўшакка михланиб ётганидан буён илк бор хотиржам ва мириқиб ухларди. Тўғри, ҳар замонда безовта ағдалиб, инграган, алаҳсираган бўлса-да, дарҳол тинчиб қоларди... Бунақа лаҳзаларда кардинал жонланиб ўрнидан турар ва ҳар гал ҳафсаласи пир бўлиб яна курсига чўкарди. У қўлидаги бефойда қоғозни ғижимларкан, кўзини деразадан узолмайди, ахир, шам ёниб битмоқда, декабрнинг совуқ туни поёнига етиб, олис уфқда тонг белги бера бошлади...

Соат саккиздагина қирол кўз очди:

– Мари! Шу ердамисан, Мари?

– Ҳа, жоним! – жавоб берди Мария.

Карл қоғозни тутамлаб, унинг яқинига борди.

Зеро, ҳали фурсат бор: эшафотни ўрнатиш ҳам иш эканми? Афсуски, худди шу сонияда Екатерина Медичи кириб келди.

Кардиналнинг тарвузи қўлтиғидан тушди: «Тамом, кеч қолдик! Омад биздан юз ўгирди! Ишқилиб, Амбруаз қиролни тузатсин-да, акс ҳолда, бошимиз кетади!»

33. ЎЛИМ ТЎШАГИ

Екатерина Медичи ҳам тун бўйи қўл қовуштириб ётгани йўқ. У кардинал Турнонскийни қирол Наваррский ҳузурига жўнатди ва Бурбонлар билан ёзма битим тузишга эришди. Сўнгра тонгга яқин канцлер д'Опитални қабул қилди ва ундан коннетаблнинг Орлеанга келаётгани хушхабарини эшитди. Ўзи эса қирол ётоғида кўрган-билганларини канцлерга айтиб берди.

– Кўнглингиз тўқ бўлсин, зоти олиялари, – ваъда қилди д’Опиталь, – мен қирол ётоғи билан ёнма-ён ратушанинг мажлисхонасига соат тўққизда етиб бораман ва сизга хайрихоҳларни бу ёққа бошлаб келаман.

Ва ниҳоят, соат саккиз яримда она қиролича Шапеленни ва ўз билимсизлиги боис Амбруаз Парэни ёмон кўрадиган сарой врачларини йўқлатди.

Бу каби эҳтиёт чораларидан кўнгли тинчигачгина Екатерина ўглининг ёнига кириб келди. У тўппа-тўгри бемор боласининг бошига борди, гамзада она қиёфасига кирди-да, бош эгиб туриб қолди. Сўнг-ра унинг шалвираган кўлини лабига босди, кўзидан ёш тўкишни ҳам уддалади. Рўпарасидаги оромкурсига шундай жойлашдики, қиролнинг ҳар бир ҳаракати кўзларига аниқ кўриниб турарди.

Унинг ортиданоқ герцог де Гиз кириб келди ва Мария билан ҳол-аҳвол сўрашгач, акасига рўпара бўлди:

– Бирон нима қилолдингизми?

– Афсуски, уддалай олмадим.

– Тақдир биздан юз ўгирди. Тонгданоқ Антуан Наваррскийнинг қабулхонасида оломон гужғон ўйнамоқда.

– Монморансидан хабарингиз бўлмадимми?

– Йўқ! У ҳализамон етиб келса керак.

– Башарти, Амбруаз Парэ операцияни эплолмаса, шўримизга шўрва тўкилиб қолади, ука! – умидсизланди Карл Лотарингский.

Екатерина чақиртирган врачлар худди шу дақиқада етиб келишди. Оғриқ қайтавуллаган қиролнинг бошида докторларнинг бири қўйиб, бири 'олди. Беморни обдан текширган бўлишди ва бир четга ўтиб, маслаҳатга киришдилар.

– Бошдаги гуррага алоҳида бир малҳам бор, шуни қиздириб босамиз, фасодни ташқарига сўриб олади, – деди Шапелен.

Икки врач эса ўз усулини тикиштирди:

– Кулоққа шаффоф дори томизиш зарур.

Улар ана шу муолажани қўллашга қарор қилишди ва шунинг устига герцог де Гиз Амбруаз Парэ билан кириб келди...

Парэ герцог де Гизнинг шахсий врачлари эди, унинг қўли енгиллиги аллақачон оғизга тушган, тажрибаси зўр: бундай бообрў мутахассис билан ҳисоблашмасликнинг иложи йўқ. Врачлар унга ўз хулосаларини баён этишди.

– Айни ҳолда дори-дармон бефойда, – деди Амбруаз овозини кўтариб, – аммо шошмасак бўлмайдики, йиринг бош мияга чанг солади.

– Тезроқ бўла қолинг-да, ахир! – шоширди Мария.
– Азиз-авлиёлар ҳаққи ҳурмати бошланг, метр!

Екатерина ва ака-ука Лотарингскийлар врачлар ёнига яқинлашиб, гапга қўшилишди. Шапелен Парэга мурожаат қилди:

– Бошқа бирор муолажа воситаси борми, метр?

– Бор-да.

– Айтинг-чи?

– Бош чаноғини очиш керак.

– Бош чаноғини? Қиролни-я?! – такрорлашди ўта-каси ёрилган врачлар.

– Хўш, тушунтириброқ гапириб беринг-чи, – луқма ташлади герцог де Гиз.

– Бундай операция ҳали тиббиётда оммалашган эмас, жаноби олийлари. Ўткир тиф билан бош чаноғининг ён тарафидан жуда кичкина, масалан, энг майда тангадай тирқиш очилади.

– Ё раҳмдил Тангрим! – тутақиб қичқирди Екатерина Медичи. – Ҳали сиз қирол бошида пичоқ ўқталмоқчимисиз?

– Ўқталмоқчиман, маликаи олия!

– Бу ишингиз қотиллик эмасми, доктор?

– Ҳазрати олиялари, тиб илмига асосан мия қопқогини эҳтиёткорлик билан очиш бошга зилдай қилич билан зарба бериш деганимас-да! Ахир биз жароҳатларни шу йўл билан тузатар эдик-ку!

– Лекин айтинг-чи, метр, сиз қиролнинг ҳаётига кафил бўла оласизми? – сўради кардинал.

– Ҳаёт-мамог кафолати фақат худода! Буни сиз менадан яхшироқ биласиз, кардинал ҳазратлари. Мен фақат бир нарсага инонтира оламан: бошқа чорамиз йўқ! Бу – ягона имконият!

– Лекин айтишингизча, операция муваффақиятли чиқиши ҳеч гапмас! Шунақами, Амбруаз? – унга юзланди герцог де Гиз. – Хўп, аввал ҳам шундай операциялар қилган эдингизми? Оқибати қанақа бўлган?

– Бунақаси бўлган, монсеньор. Ҳеч қанча ўтгани йўқ, Гарпий кўчасида яшовчи де ла Бретаж жанобларининг бошини операция қилувдим. Агар эсингизда бўлса, Кале қамали кунлари жаноб де Пьенн ҳам яралангач, бош чаногини очишга мажбур бўлгандим...

Аниқки, жарроҳ Кале қамалини бежиз тилга олгани йўқ, негаки, герцог де Гиз бу фактга бефарқ муносабатда бўлолмасди.

– Дарҳақиқат, ҳаммаси рост... – хулоса чиқарди герцог. – Энди батамом ишонч ҳосил қилдим... Операцияга розиман!

– Мен ҳам! – деди Мария Стюарт.

– Фақат мен эмас! – хитоб қилди Екатерина.

– Ҳазрати олиялари, эшитмаяпсизми, энг сўнгги чора дайишяпти-ку! – куюнди Мария.

– Ким шундай деяпти? – бақрайди Екатерина Медици. – Амбруаз Парэми? Ахир, диндан қайтган, даҳрий, шаккок!.. Бошқа врачлар уни маъқуллаганлари йўқ!

– Тўппа-тўғри! – тасдиқлади Шапелен. – Биз Парэнинг фикрига асло қўшилмаймиз!

– Кўриб қўйинг! – қошини керди она қиролича.

Энди герцог де Гизнинг виждони қайнаб кетди: у Екатеринани бир четга бошлади-да, таҳдидли шивирлади:

– Қулоқ солинг, маликаи олия, анави шаҳзода Конде деганингиз омон қолиши учун ўзингиз туққан ўғил ўлиши керак экан-да! Бурбонлар ва Монморанси билан битишиб олдингиз-да! Энди ўзингиздан кўринг!

Лекин Екатерина тутган еридан кесадиган аёлки, балодан ҳам кўрқмасди. Герцог де Гиз чучварани хом санаб қўйганди. Она қиролича тушунди: модомики, герцог очиқчасига ўтган экан, энди темирни қизиғида босади. У де Гизга ўқрайиб қараб қўйди-да, олға отилиб, эшикни ланг очди ва ҳайқирди:

– Канцлер, бу ёққа кириг, тез!

Канцлер д’Опиталь унинг амрига биноан ёнма-ён залда пойлаб ўтирарди: у Екатерина тарафдорларини тўплаб келганди. Медичининг чақиригини эшитибоқ сапчиб ўрнидан турди: ёгоқхона эшигидан томошата-лаб аркони давлат мўралай бошлади.

Екатерина овозини баралла қўйди:

– Канцлер жаноблари! Мамлакат ҳукмдори бошида ўта хавfli ва оқибати бетайин операция ўтказишмоқчи. Метр Парэ унинг миясини қандайдир асбобда тешмоққа шайланиб турибди. Қиролнинг онаси мен бўлман, яна уч врач ҳам мен тараф... биз бундай жинойтга йўл қўймаймиз. Эшитдингизми, жаноб канцлер?

Герцог де Гиз бақриб берди:

– Эшикни ёпинглар!

Сарой аъёнларининг норози суронига қарамасдан Габриэль эшикни бир амаллаб беркитди. Канцлер ичкарида қолди. Герцог де Гиз унга мурожаат қилди:

– Канцлер жаноблари, шуни эътиборга олишингизни сўрардимки, ушбу операция сув билан ҳаводай зарур. Қиролича икковимиз айни муолажанинг

хайрли натижасига, лоақал, жарроҳнинг маҳоратига ишонамиз.

– Мен эса, – хитоб қилди Парэ, – операциядан сўнг ҳар қандай жазога бошимни тутиб бераман! Ҳа, агар қирол қўлимда нобуд бўлса, қатл этсаларинг ҳам розиман! Аммо фурсатни бой беряпмиз! Онҳазратнинг юзига қаранглар...

Дарҳақиқат, Франциск Иккинчининг ранги мурда тусига кириб, тириклик нишонаси қолмаганди. Афтидан, у на кўрмас ва на эшитмас эди. Ҳатто, Мария ҳам ўзининг чақириқларига жавоб ололгани йўқ.

– Нега турибсиз? – қистади Мария. – Худо ҳаққи, доктор, бўла қолсангиз-чи! Қиролнинг ҳаётини сақлаб қолинг, ахир!

Канцлер эътирозга ўрин қолдирмасдан таъкидлади:

– Операцияга қаршилигим йўқ, лекин бурчим тақозосига кўра она қиролича ҳазрати олияларининг амрига бўйсуним зарур.

– Жаноб д’Опиталь, сиз минбаъд канцлер лавозимидан бўшатилингиз! – деди герцог де Гиз ўта совуққонлик билан ва жарроҳга ўгирилди: – Ишга киришинг, метр Парэ!

– У ҳолда биз чиқиб кетамиз, – деди Шапелен шерикларини имлаб.

– Айни муддао! – деди Амбруаз. – Энди мутлақо тинчлик сақлашингизни талаб этаман. Жаноблар, илтифот қилинг-да, ҳаммангиз бу ерни бўшатиб қўйинг! Модомики, бемор меники экан, бошқа бировнинг кераги йўқ!

Кейинги дақиқалар давомида Екатерина Медичи бирор оғиз гапирмади. У дераза олдига михланганича ратуша тарафдан кўз узмасди. Ўша ёқдан қандайдир нохуш ғала-ғовур яқинлашиб келардики, бошқа ҳеч ким бу ғалвага эътибор бермади.

Ҳамманинг кўзи Амбруазда: у ўта хотиржамлик билан операцияга ҳозирланаркан, ёнидагиларга қараб ҳам қўймасди.

Аммо у ҳануз бемор тарафга эгилгандики, ташқаридаги ўша шовқин-сурон яқинлашиб, қўшни залдан эшитила бошлади. Екатеринанинг қони қочган лабларида ёвуз ва голибона табассум жилва қилди. Шу пайт эшик қарсиллаб очилди-да, остонада коннетабль Монморанси пайдо бўлди, у тиш-тирноғигача қуролланиб олганди.

– Айни пайтида улгурибмиз! – қичқирди у.

– Бу нима деган гап? – бақирди герцог де Гиз ва қиличини пайпаслаб қўйди.

Қаддини тиклаган Амбруаз Парэ ишдан тўхтади. Монморансига эргашиб келган аслзодалардан йигирматаси ёпирилиб кирди. Докторга энди аёнки, бунча одамни залдан ҳайдаб чиқаришнинг иложи йўқ.

– Бундай шароитда операция қилишдан бош тортаман! – шартта кесди врач.

– Метр Парэ! – бақирди Мария Стюарт. – Мен қиролчаманки, буюраман, дарҳол операцияга ҳозирланинг!

– Ҳазрати олиялари, сизга айтдим-ку, асосий шароит – мутлақо осойишталик. Бу ерда эса ана... – жарроҳ коннетабль ва унинг шотирлари тарафга имо қилди...

Коннетаблнинг амри билан Шапелен ишга тушди: икки ҳамтовоғи кўмагида қиролнинг қулоғига алламбало суюқликни қуйиб юборди.

Мария Стюарт, оға-ини Гизлар, Габриэль ва Амбруаз бунга қарши ҳеч нима қила олишмади. Ўз ожизлиги ўзларига армон бўлиб, улар саросима ва ҳайронликда оғиз очолмай туришарди.

Аммо коннетаблнинг тили бир қарич:

– Мана энди яхши бўлди! Ҳайтовур, етиб келдим, билъакс, қиролнинг калласини палла қилишдан

тоймасдиларинг! Йўқ, тақсирлар, қўйинг, француз қироллари жарроҳ пичоғиданмас, жанг майдонида, душман шамширидан ҳалок бўлишсин!

Сўнгра эса герцог де Гизнинг эсанкирашига боқиб, бир ҳузурланиб олгач, қўшимча қилди:

– Мени бу ерга айна пайтида етказган мўъжиза Тангрининг иноятидир! Эшитишимча, сиз суюкли жияним шаҳзода Конденинг бошини кесдирмоқчи бўлибсиз! Лекин уйқудаги кекса шерни уйғотиб юбордингиз, мана – қошингизда турибман! Коннетабль сифатида шаҳзодани ҳибсдан озод этдим, сиз қўрқитиб қўйган бош штатлар кенгашининг танобини тортдим, Орлеан дарвозасидаги соқчиларингизни бекор қилдим! Айтинг-чи, қачондан буён қиролни содиқ фуқароларидан ҳимоялаш одат бўлиб қолди?

– Сиз қайси қиролни айтасиз? – нидо қилди Амбруаз Парэ. – Яқинда тахтга янги ҳукмдор – Карл Тўққизинчи чиқади! Кўриб қўйинг, тақсирлар, – у врачларга қаради, – қулоққа томизган мўъжизангиз иш бергани йўқ, фасод қиролнинг миясига ўтиб бўлди...

Амбруазнинг ноумид кўзларига қараб, Екатерина тушунди – ҳаммаси тамом! У ўша ондаёқ герцог де Гизга ниш урди:

– Мана, сизниям ҳукмингиз ва ниҳоят барҳам топди!

Ана шу сонияда Франциск Иккинчи шартга қаддини тиклади, даҳшат тўла кўзларини очди ва кимнингдир исмини айтиб-айтолмасдан ёстиққа йиқилди.

У жон таслим этганди.

Амбруаз Парэ алам билан қўл силтаб, гўё қазони тасдиқлади.

Мария ғазабини босолмай Екатеринага чанг солди:

– Ўз ўглингизни ўз қўлларингиз билан ўлдирдингиз!

Аммо у келинига еб-ютиб юборгудай ўқрайди-да, бегоналарча ёвузлик билан шангиллади:

– Сиз, хонимча, мен билан бундай гаплашишга минбаъд ҳаққингиз қолмади! Сиз энди қиролича эмассиз! Эсим курсин, дарвоқе, сизни Шотландияда қиролича ҳисоблашарди-я! Бўлди, ўша ёққа жўнатиб юборамиз: ўша туманли юртингизда яйраб-яшнаб ҳукм сураверасиз!

Мотам юки ҳолдан тойдирган Мария ўкраб юборди-да, марҳум қиролнинг оёқ томонига ҳушсиз ағдарилди.

Ўғлидан ордона қолган ҳокимиятнинг тасарруфига иштиёқ билан киришган Екатерина дарҳол буйруқбозликни бошлади:

– Де Фиеск хоним, марҳамат, герцог Орлеанскийни зудлик билан бу ёққа айтиб юборинг. Сизлар эса, тақсирлар, у ака-ука Гизларга мурожаат қилди, билиб қўйингки, чорак соат бурун сиз тараф бўлган бош штатлар кенгаши энди биз томонга ўтди! Биз герцог Бурбонский билан келишиб олдик: мен қиролга вассийлик қиламан, у бош қўмондон бўлади! Герцог де Гиз жаноблари, ҳозирчалик буюк магистр лавозимида турибсизки, марҳамат, хизмат бурчингизни бажаринг: қирол Франциск Иккинчининг вафоти ҳақида аркони давлатни расман бохабар этинг!

Герцог бўғилиб, хитоб қилди:

– Қирол оламдан ўтди!

Остонадаги герольд бундай дамлардаги сарой таомилига биноан жар солди:

– Қирол оламдан ўтди! Қирол оламдан ўтди! Қирол оламдан ўтди! Худога илтижо айлаб, унинг руҳига раҳмат сўранглар!

Ва ўша ондаёқ саройнинг биринчи мулозими бор овозда эълон қилди:

– Яшасин, қиролимиз!

Де Фиеск хоним кичкина герцог Орлеанскийни она қиролича ёнига бошлаб борди: Екатерина унинг

қўлидан тутиб, залга олиб ўтди ва аркони давлатга кўрсатди.

Ҳар ёқдан қичқириқлар янгради:

– Яшасин, олижаноб қиролимиз – Карл Тўққизинчи!

Ака-ука Гизлар ёлғизланиб қолишганди, кардинал армон ичра бош чайқади:

– Бахтимиз қаро бўлди!

Герцог отдан тушса-да, узангидан тушмасди:

– Бизнинг бахтимиз қаро бўлгандир, лекин сулола-мизники эмас-да! Ўғлим турибдики, унга иқбол йўли-ни очамиз ҳали!

– Қиролича Екатерина қалбига-чи, яна йўл топа оламизми? – сўради кардинал эзилиб.

– У анави Бурбонлари-ю гугенотлари билан жиққа-мушт бўлгунча кутиб турамиз.

Улар йўл-йўлакай суҳбатни давом эттириб, хуфийё-на эшиқдан чиқиб кетишди.

Мария Стюарт эса Францискнинг совий бошлаган қўлларини ўпарди:

– Водариг! Азиз бошинг устида мендан бўлак ҳеч зот йиғламаса-я! Шўрлигим, шўрликкинам, мени еру кўкка ишонмасдинг!

– Мен ҳам шу ердаман, зоти олиялари!

Бу ҳалитдан бери четда турган Габриэль де Монтгомери бўлиб, кўзлари жиққа ёш эди.

– Ҳайрият, раҳмат сизга! – деди Мария унга миннатдор назар ташлаб.

– Мен унинг ортидан йиғлаш билангина кифояланмайман, – пичирлади Габриэль, у Екатерина Медичининг ёнидаги Монморанси виқор билан сўзлаётганини олисдан кузатиб турарди. – Шуниси ҳам борки, мен биргина қирол учун ўч олиб, кейин тўхтаб қолмайман! Агарда коннетабль яна дасти дароз ар-бобга айланса, у билан тагин ташлашамиз ҳали!

34. АЛВИДО, ФРАНЦИЯ!

Франциск Иккинчи вафотидан буён саккиз ой ўтди. 1561 йилнинг 15 август кунда Мария Стюарт Каледа бўлиб, Шотландияга кетиш учун ҳозирлик кўрарди.

Ана шу саккиз ой ичида Екатерина Медичи, ҳатто, тоғалари ҳам уни Шотландияга жўнатишга роса уринишди. Лекин у қалбига яқин, бахт ва муҳаббат ҳадя этган азиз юртдан сира ажралгиси келмасди.

Реймсда яшаётган тоғаси кардинал Лотарингский таклиф этди: Мария азадор бўлса-да, борди ва баҳорга қадар Шампанда қолиб кетди. Диний машмашалар то Шотландиягача чанг солдики, у ахийри ўз юртига кетишга қарор қилди...

Алҳосил, Мария июль ойида Сен-Жерменда француз саройи билан хайрлашди.

Турен ва Пуатьенинг даромадидан бева қироличага йилига йигирма минг ливр нафақа ажратилди. Шунингдек, Мариянинг жуда кўп зар-зевар ва тақинчоқлари бор эди. Бунча олтин-кумуш билан йўлда у бетайин «ошиқ»нинг мўмай ўлжасига айланиши ҳеч гап эмасди. Шотландиянинг ёш қироличаси тимсолида ўз рақибини кўра бошлаган Елизавета Английская уни бир балога гирифтор қилиши ҳам мумкин. Шу боис француз ашрофларидан бир неча киши ҳиммат қилиб, Марияни то қароргоҳигача кузатиб борадиган бўлишганди. У Каледа тоғаларидан ташқари таниқли сарой аъёнларидан анчагинасини учратди.

Бандаргоҳда икки галера сафарга шайлаб қўйилган эса-да, бева қиролича Каледа яна олти кун қолиб кетди. Шуниси ҳам борки, кузатувчиларнинг ҳеч бири ундан айрилишни истамасди. Кема 15 августда сузиб кетадиган бўлди. Ёмгир ё шамол бўлмаса-да, ҳаво тунд. Мария соҳилдагиларнинг ҳар бирига ташаккур

маъносида қўл чўзди. Ҳамма эҳтиром билан тиз чўқар ва нозик қўлга лабларини босарди. Энг охирида қандайдир бир киши хайрлашгани яқинлашди. У Марияга Сен-Жерменда эргашиб, плашига бурканиб, қалпоғини юзига бостирганича, карвоннинг қуйруғида ва ҳеч ким билан сўзлашмай келганди.

Аммо у оёқларини букиб, шляпасини олиши биланоқ Мария таниди: Габриэль де Монтгомери!

– Ёпирай! Граф, бу сизмидингиз? Жон дўстсиз-да, кўрганимдан сарафрозман, граф! Кошкийди, ташаққуримни қуруқ сўз билангина ифодаламасам, бироқ надоматларким, бу ерда бўлак имкониятим йўқ-да. Башарти, мен билан Шотландия отлиқ шўрлик ватанимгача боролсайдингиз...

– Мен бу ерга худди шу ниятда келувдим, – чиндилдан афсусланди Габриэль, – бироқ муҳим бир масала боис Франциядан кетолмайдиган бўлиб қолдим. Бир инсон бор, мен учун азиз ва шариф... икки йил ўтибдики, кўролганим йўқ эди, у ҳозирда...

– Наҳотки, Диана де Кастрони айтяпсиз? – унинг сўзини бўлди Мария.

– Ўша-да, зоти олиялари. Парижда экан, чоғим ўтган ойда ундан мактуб олдим, 15 август куни Сен-Кантенда учрашишимиз кераклигини ёзибди. Лекин мен у ерга фақат эртага етиб бора оламан. У нега чақираётганини билмайман, лекин шунга имоним комилки, кеч қолсам-да, сабаби сизни кузатганим экани туфайли мендан ранжимайди.

– Шойиста қиз, Диана! – деди Мария ўйга чўмиб. – У меням жуда яхши кўрарди, гўё туғишган синглим эди. Манави узукни олиб, менинг номимдан қўлига тақиб қўярсиз. Зудлик билан йўлга отланинг. Эҳтимол, у сиздан нажот кутиб ўтиргандир. Алвидо! Дўстларим, ҳаммангиз мени маъзур тутинг! Мени кугишяпти.

Мария Стюарт шахдам қадамлар билан кўприкчага оёқ қўйди. Уни Шотландияга кузатиб борадиганлар ҳам ортидан кема бортига кўтарилишди. Бева қиролчанинг кўзларидан ёш қуйилди, у соҳилда қолган яқинлари ва дўстларига рўмолчасини силкиб борарди. Галера очиқ денгизга чиққан маҳалда, қандайдир баҳайбат кеманинг бандаргоҳга кираётгани кўриниб турарди. Лекин ҳеч кутилмаганда ўша кема бесабабдан-бесабаб олға мункиди-да, катта тезликда чўка бошлади. (Худди сувости қоясига урилганга ўхшарди.) Бу кори ҳол яшиндай содир бўлдики, галерадан қайиқ туширишга ҳам улгуролганлари йўқ. Бир дақиқа ҳам ўтмасдан кемани ва кемадагиларни еб тўймас денгиз ютиб юборди.

– Ё Қодир эгам! – хитоб қилди Мария. – Бу қандоқ мудҳиш аломат, недан башорат?..

Қулай ва енгил шамол эсиб, галерада елканлар кўтарилди. Соҳил олислаб, Мариянинг кўз ўнгида уфққа сингиб бораркан, бандаргоҳ томон орзиқиш билан термилиб, бетиним такрорларди:

– Алвидо, Франция! Яхши қол, Франция!

У ана шу ҳолида қоронғигача турди. Уни кечки тамаддига чақиришди. Мариянинг юраги тўкилди, изтироб билан нола қилди:

– Алвидо, жон-у жаҳоним Франция! Энди сени кўриш менга насиб этмайди!

У овқатланмаслигини айтиб, агар қирғоқ кўринса, уйғотиб қўйишни сўради ва ўз каютасига кириб кетди.

Бу гал Марияга тақдир кулиб боқди: шамол тўхтаб, кема эшкакларда оҳиста сузиб борардики, тонг отгач ҳам Франция замини кўриниб турарди.

Рулевой қиролчанинг эшигини тақиллатди. У аллақачон кийиниб бўлган, тўшагига чўк тушиб, очиқ деразадан қадрдон соҳилга қараб ўтирарди. Лекин бу

қувончи узоққа чўзилгани йўқ: шамол зўрайиб, тез орада Франция кўздан ғойиб бўлди. Денгиз узра қуюқ ва қалин туман ёйилди. Манзилни тахминан чамалаб, таваккалига сузиб боришарди. Туман учинчи кунга борибгина тарқалди: атрофда хўмрайган сувости қоялари – сон-саноғи йўқ! Яна икки кабельтовгина¹ сузишганда борми, кеманинг дабдала бўлиши муқаррар эди. Лоцман² чуқурликни аниқлагач, Шотландия қирғоқларига етиб қолишгани аён бўлди. Галерани катта маҳорат билангина харсанглар орасидан олиб ўтиб, Эдинбург яқинидаги бандаргоҳлардан бирига лангар ташлашди.

Мариянинг мулозимлари орасида пайровга, сўзга чечан йигитлар ҳам бор эдики, аския қилишди:

– Зоти олиялари, қарангки, ҳамиша нотинч ва сергулгула мамлакатга туман ниқоби остида етиб келдингиз.

Мария Стюартни соҳилда ҳеч ким кутиб олгани йўқ. У Эдинбургга бориб олиш учун ўз аъёнлари билан озиб-тўзган қишлоқи отлардан фойдаланишга мажбур бўлди. Бу қирчанғиларнинг турқига қараркан, шоҳона овлар чоғи ўзи виқор ила минган асл арғумоқларни эслаб, Мариянинг кўнгли синди. Манави юрт билан ортида қолган мамлакатни солиштириб, кўзларидан ёш қуйилди. Аммо бари бир жилмаймоқ учун қалбидан куч топа билди.

– Биҳиштни жаҳаннамга алмаштирган инсонда сабрқаноат ҳам бўлиши керак-да, – дея ўзига далда берди у.

Англияга, алалоқибат, жаллодига айланиб бошини кесадиған тупроққа Мария Стюарт ана шу тарзда қадам қўйди.

---

¹ Кабельтов – денгизда масофа ўлчови, бир милнинг ўндан бир улушига, яъни 185, 2 метрга тенг.

² Лоцман – денгизчиликда муҳим лавозимлардан бири, кемани хавфли ва ўтиш қийин жойларда бошқаради. (*Таржумон изоҳлари – Р. У.*)

ХОТИМА

Габриэль Сен-Кантенга эртаси куни, 16 августдагина етиб боролди. Шаҳар дарвозасида уни Жан Пекуа кугиб турарди.

– Хуш келибсиз, жаноби граф! – кучоқ очди бофанда. – Бари бир келишингизга ишонардим. Фақат кеч қолдингиз-да. Афсус!

– Кеч қолдим?.. Нега энди?

– Ахир, де Кастро хоним сизни ўн бешинчига чақирган эмасмиди?

– Чақирганди. Лекин айнан шу кунни шарт қилмаган ва нега кераклигимниям айтгани йўқ эди-ку!

– Хуллас, граф жаноблари, – тушунтирди Жан Пекуа, – куни кеча, яъни 15 августда де Кастро сочини тарошлатди ва асл роҳибага айланиб, батамом узлатга чекинди.

Габриэль жони чиқаётгандай ингради.

Жан Пекуа давом этди:

– Шунақа. Агар вақтида етиб келганингизда, бу кори ҳолнинг олдини олардингиз, балки унга ёрдамнингиз тегиб қоларди.

– Йўқ! – янада тундлашди Габриэль. – Мен бундай қилолмаган бўлардим, уни қайтаришни ўзим хоҳламасдим. Аёнки, тақдир ўзи мени Каледа ушлаб қолибди! Башарти, мен етиб келганимда у ўзини худога бахшида этаркан, мени кўз олдида кўриб, азобу изтироби дучандон бўлар эди: ваҳоланки, бундай тантанавор маросимда танҳоликдан зиёда ҳаловат йўқ-да.

– Лекин у ёлғиз эмасди, – таъкидлади бофанда.

– Албатта, – бош ирғади Габриэль, – сиз борсиз, Бабетта, бошқа дўст-ёрлар...

– Нафақат биз, ҳатто, волидаси ҳам шу ерда эди.

– Нима? – қичқириб юборди Габриэль. – Пуатье хонимми?

– Ҳа, граф жаноблари, худди ўша хотин... Қизи ёзган хатни олгач, ўқдай учиб келибди ва кечаги таркидунё маросимида қатнашди... У ҳалиям янги роҳиба олдида бўлса керак...

Габриэль даҳшатдан музлаб қолганди.

– Ахир, бу алвастини нега чақиради, а?

– Ўша хотин, жаноби олийлари, ҳар нима бўлгандаям туққан онаси...

– Қандай бемаънилик! – Габриэль тобора тутақиб борарди. – Энди ақлим етдики, кеча шу ерда бўлишим шарт экан! Хоним бу ерга яхши ниятда келган эмас! Мен монастирга кетдим. Калламдан айрилсам-да, де Кастро хонимни кўрмасам, иложи йўқ! У менга муҳтож экани ойдайд равшан, бунга ақлим етиб турибди! Тезроқ борайлик!..

Габриэлни кечадан буён кутишардики, уни ортиқ маҳтал қилмасдан, дарров қабулхона томонга бошлашди. Диана онаси билан ичкарида экан. Габриэль рўпарасидаги кўнгил гавҳарини қачон кўрганди, минг йил бурунми? У қалбида кўтарилган қуюннинг шиддатига дош беролмади, ўртадаги темир панжара яқинида тиз чўқди, бош эгди:

– Сингилгинам... ҳамширам менинг!..

Унга жавобан ихлосга йўғрилган, меҳрибон ва мушфиқ бир сас келди:

– Оғам, оғажоним менинг!

Маржондай томчилар унинг париваш чеҳрасини безади, лекин лабларида эзгин табассум.

Габриэль ўгирилиб, бошқа Дианани кўрди: унинг ҳам лабларида табассум, аммо одамзот кулгиси эмас, Азозил-иблисгина шундай кулиши мумкин!

Граф унга жирканиб назар солди-да, яна ҳамшира Бенига термилди, юраклари тўкилиб такрорлади:

- Сингилгинам!..

Диана де Пуатьенинг совуқ, мурдадай ҳиссиз овози орага тушди:

- Афтидан, кечагина герцогиня де Кастро бўлган сиймо Одам Ато фарзанди эканини эслаб, «синглим», дейсиз шекилли, а?

Габриэлнинг юраги қинидан чиқаёзди:

- Бу нима деганингиз? Ё меҳрибон Эгам! Сиз нима демоқчисиз ўзи?

Диана де Пуатье бу саволларга парво ҳам қилмасдан қизига тикилди:

- Қизалоғим, чоғи, муҳим сирни ошкор этиш мавриди келди: кеча бу ҳақда шунчаки шама қилувдим, энди эса ортиқ яшира олмайман, бугун очиқ айтишим зарур!

- Сиз нималар деяпсиз? - қичқирди Габриэль, унинг эси кирди-чиқди ҳолда эди.

Де Пуатье хоним парвойи фалак қиёфада давом этди:

- Икки йилдирки, де Монтгомери жанобларининг «шарофати» билан қувгинда эдим, ўша хилватдан келдим... Бироқ сизга оқ фотиҳамни бераман деган орзумандаликда келганим йўқ... Бугун, болажоним, тилимнинг қулфи очилади, тамом! Изтиробли ва оташин муомаласидан билдимки, де Монтгомери жанобларининг жигаридан қаттиқ урибсиз. Лекин у сизни унутсин, унутмоғи шарт! Модомики, у сизни граф де Монтгомерининг қизи деб ўйлашда давом этавераркан, сизни ҳеч қачон хаёлидан чиқаролмайди... Бу эса жиноят ва мен бундай жиноятга шерик бўлишни сираям хоҳламайман! Хуллас, Диана, қулоғингизга

қуйиб олинг: сиз манави графнинг синглиси эмас, қирол Генрих Иккинчининг қизи бўласиз!

– Ё Парвардигор! – қўллари билан юзини яширди Диана.

– Ёлгон! – ғазаб билан қичқирди Габриэль. – Хўш, далилингиз борми?

– Мана исбот! – Диана де Пуатье корсажи остидан қоғоз олиб, Габриэлга узатди.

Де Пуатье хоним пинагини ҳам бузмасдан яна жаврай кетди:

– Ўзингиз ишонч ҳосил қилишингиз мумкинки, бу нома отангиз томонидан ёзилган. (Саноқли кунлардан сўнг қамалиб кетди.) У мендан ранжиб, ўта илтифотсизлигимни, аммо тезда менга уйланишига ишончи борлигини изҳор қилганди. Мактубнинг қалбакилиги устида гап бўлиши мумкинмас. Қайд қилинган саналарни қўя туринг, мана отангизнинг дастхати, унгагина хос жумлалар... Кўриб турибсизки, жаноб де Монтгомери ҳамшира Бени ҳақидаги хомхаёлларингизнинг ўзи бориб турган жинойт! Эндиликда дунё лаззатларидан этак силкиган манави зоҳида аёлга асло қондошлигингиз йўқ!.. Мана энди ҳисоб-китобимиз тўғри бўлди, граф, мен қасосимни олдим! Сизга бошқа ҳеч гапим қолмади.

Хатни ўқиб, Габриэль амин бўлдики, бу ерда хато йўқ. хатто, дадаси мангу хобгоҳидан бор ҳақиқатни тўкиб солаётгандай туюлди.

У панжара ортига қаради: Диана ибодат столи пойида йиқилиб ётибди, ҳуши йўқ! Габриэль суюклиси томон отилди, лекин темир панжарага урилди. Диана де Пуатьегга назар солди: унинг лабида мамнун табасум – яна бояги шайтоний кулгининг ўзи.

У ўзини босолмай қолди, қўл кўтариб, уришга чоғланди... Лекин шайтонга ҳай берди-да, мангла-

йига шапатилаб, ташқарига ўқдай учди: йўл-йўлакай ҳайқириб борарди: «Алвидо! Алвидо, Диана, энди алвидо!» У қабулхонада ортиқ қолишдан, қўли анави бедиёнат онанинг, заҳарли илоннинг қонига булғанишидан кўрқиб кетганди!..

Монастирь, давозасида Жан Пекуа хавотирланиб кутиб олди.

– Сираям савол бера кўрмагин! Умуман, мен билан гаплашма! – дея телбаларча бақирди Габриэль. Бироқ Пекуанинг беғубор кўзларидаги меҳр ва ҳамдардликни илғаб, дарҳол шаштидан тушди. – Хафа бўлманг, чиндан ҳам жиннидан баттар аҳволдаман-да! Ҳозир ҳеч нимани ўйламаганим дуруст!.. Тўғри... шунинг учун Парижга қочаман-да, ҳаммадан яширинаман... Агарда майли десангиз, шаҳар дарвозасига қадар кузатиб кўярсиз. Фақат илтимос, мендан гап сўраманг, ўз ишларингиз ҳақида айтиб берсангиз, яхшироқ...

Габриэлни зулмат хаёлдан чалғитишни, унга тасалли беришни Жан Пекуа жудаям хоҳларди.

– Бабеттаям яхши юрибди, – сўз бошлади бофанда, – яқинда Пьер Сен-Кантенга келиб, қуролсозлик устахонаси очмоқчи. Ҳарбий хизматдан қайтган пикардиялик бир аскарни кўриб қолувдим, унинг айтишича, Мартен-Герр инсофли аёлга айланган хотини Берtrandга билан бахтли яшаётган эмиш...

Бироқ бу гаплар ўз гамига фарқ Габриэлнинг қулогига кириб-кирмасди. Икков застарага етиб келишгач, у Жан Пекуанинг қўлини самимий қисди:

– Яхши қолинг, дўстим, олижаноб илтифотингиз учун ташаккур. Сизга азиз бўлганлар менгаям азизки, ҳаммаларига салом денг. Бахтли эканингиздан бошим кўкка етди. Лоақал, аҳён-аҳёнда мениям бир эслаб қўйинг...

Габриэль эртаси куни адмирал Колинъи хузурига кирди.

– Адмирал жаноблари, – деди у, – ақлим етиб турибдики, ҳарчанд таъқиб этсалар-да, диний қатағон ва қирғинбарот бари бир бош кўтараверади. Билиб қўйишингизни истардимки, минбаъд менинг ақлидрокимингинамас, шамширим ҳам реформация хизматига бахшида. Агар сизнинг сафингизда турсам, душманнинг биридан ҳимояланишим, иккинчисидан ўч олишим ўнғай кечади...

Аёнки, Габриэль назарда тутган икки ёвнинг бири – Екатерина Медичи, бошқаси коннетабль Монморанси!

Матонати ва ғайрати жанговар синовлардан ўтган қуролдошининг бу аҳди Колинъини қанчалар суюнтирганини тасвирлаб ўтирмаймиз. Ўша кунлардан эътиборан Габриэлнинг ҳаёти диний таъқиб ва қирғинлар билан боғланиб қолди. Айниқса, Карл Тўққизинчи мамлакатни қонга ботирди.

Қатағон қилинганлар тарафида жангга кирган шерюрак ва шавкатли Габриэль де Монтгомери тилларда дoston бўлаверди. Ҳал қилувчи тўқнашувлар ҳақидаги маълумотлар билан танишаётган Екатерина Медичи унинг номи чиққан заҳоти бир сапчиб оларди.

Бутун Европага аёнки, 1562 йили Вассидаги¹ қатли омдан сўнг Руан ва Нормандия очиқ-ойдин гугенотларга ўтиб кетганди. Бу йирик исённинг раҳнамоси ҳам граф де Монтгомери экани аниқ эди.

Ўша йили у Дрё ёнидаги жангда қатнашиб, қаҳрамонлик мўъжизаларини намоён этди.

---

¹ 1562 йилнинг мартада Франциск де Гиз Васси қишлоғида ўтаётиб, бостирма остида ўз мадҳиясини куйлаётган безор гугенотларга ҳужум қилган. Бу қирғинда унинг отряди йигирма уч гугенотни ўлдириб, юздан ортигини яралаган.

Айтишларича, коннетабль Монморансини ҳам айнан Габриэль яралаган бўлиб, башарти, шаҳзода де Порсиен бош қўмондоннинг жонига оро кирмаганда (уни асир олмаганда), бирйўла ўлдириб қўя қоларкан.

Яна шундай тарихий воқеа ҳам маълумки, ўша жангдан кейин бир ойгина ўтади: нўноқ коннетаблнинг қўлидаги нақд ғалабани юлиб олган герцог де Гиз ўзи макр тузоғига илинади. Уни Орлеан яқинида Польтро исмли қандайдир мутассиб ҳийлагарлик билан ўлдиради.

Бу билан Монморанси ашаддий ғанимидан қутулди, бироқ у айнаи чоғда ўз иттифоқчисидан ҳам жудо этилганди. Алқисса, 1567 йили Сен-Дени бўсағасидаги тўқнашув чоғи Дрё яқинида бўлгани каби енгилгина қутулиш унга насиб қилгани йўқ.

Воқеанинг тафсилоти қуйидагича: шотландиялик Роберт Стюарт уни дуэлга чақирса, коннетабль бунга жавобан шпаганинг эфеси билан рақибининг башарасига солиб юборганди. Лекин шу онда ён тарафдан ўқ узилиб, оғир жароҳат олган Монморанси эгардан юзтубан ағдарилди. Ҳали эс-ҳуши жойида эдики, кўзини хиралаштира бошлаган лоларанг туман орасида Габриэль де Монтгомерининг қиёфасини илғаб қолди.

Коннетабль эртаси куни жон берди.

Энди бевосита душманлари қолмаган эса-да, Монтгомери бари бир ҳовуридан тушмасди. У гўё мағлуб бўлмас баҳодир, қўлга тушмас қасоскор эди...

Кунлардан бир куни Екатерина Медичи суриштириб қолди:

– Беарн музофотини қиролича Наваррская қаламравига қайтариб, шаҳзода Беарнскийга гугенотлар генералиссимуси унвонини ким берди ўзи?

– Граф Габриэль де Монтгомери!

1572 йилги қонли Варфоломей тунининг эртасига интиқомга ташна зоти олиялари аёнларидан сўради:

– Ўлдирилганларни қўя турунг, ўлдирилмаганларни айтинг-чи?

Биринчи бўлиб яна ўша ном тилга олинди:

– Граф Габриэль де Монтгомери!..

Монтгомери Лану билан бирикиб, Ла-Рошелга ҳужум бошлади: қалъа тўққизта қақшатқич ҳужумга дош берди, лекин қирол қўшини (ҳалок бўлганлар ва ярадорлар ҳисобига) қирқ минг кишидан жудо бўлди ва фахрий таслим бўлибгина қутулди, Габриэль жангни ғалаба ва бешикастлик билан якунлади.

Ана ундан сўнг у Беррининг губернатори қуршовга олган Сансерр тарафга ошиқди. Ўқувчига аёнки, қамал тактикасида Габриэлнинг етарли тажрибаси бор. Темир таёқлардан ўзга ҳеч бир яроғи йўқ бир ҳовуч сансеррликлар олти минг кишилик корпусга қарши тўрт ой жанг қилишди. Ахийри улар таслим бўлишди, лекин муҳим шартлар асосида: ларошелликларга берилгани каби буларга ҳам виждон эркинлиги ва шахсий хавфсизлик кафолати берилди. Екатерина Медичининг тобора газаби қайнайдики, ҳар гал «энди тутдим» деган хундор душмани кўзини шамгалат қилиб, доғда қўярди.

Габриэль Сен-Лодан отланиб, уч кун деганда Карантанни забт этиб, қурол-аслаҳа омборини қўлга киритди. Нормандиянинг акобир-у аслзодалари унинг байроғи остига ўтдилар.

Екатерина Медичи ва қирол бунга қарши бир эмас, учта армияни урушга ҳозирлаб, унга герцог де Матиньонни қўмондон қилиб тайинлашди. Шунингдек, Мане ва Першеда чақирув ёшига етганлар ва улардан олдин туғилиб, ёши ўтганлар ҳам ҳарбий хизматга сафарбар этилди.

Габриэль бу дафъа қўшинини қирол армияси андасида тузди, лекин ўзи қўмондонлик қилгани йўқ. У оддий протестантларга уйқашганича фақат бир кишини – қирол Карл Тўққизинчини, у билан тўқнашувни

истарди. Агар кўзлаган жанговар режаси амалга ошса, протестантлар жуда катта ғалабага эришардилар. У Матиньон кўшинлари Сен-Лони қамал қилишига бемалол кўйиб берди-да, ўзи хуфиёна йўл орқали шаҳардан чиқиб кетди. Хуллас Габриэль келишувга биноан Домфронга йўл олди: негаки, Франциск де Гелло Бретань ва Анжу дворянларини ана шу ерга олиб келиши лозим эди. Ўзаро бириккан бу қисмлар катта кучга айланардики, Габриэль тўсатдан қирол кўшинига зарба бериб, бирийўла янчиб ташлашни ўйлаганди.

Лекин сотқинлик балоси ҳар қандай саркардани хароб қиларкан-да! Қай бир хоин Матиньон ҳузурига бориб, Монтгомери яширинча шаҳарни тарк этиб, қирқ суворий билан Домфронга кетганини чақиб берди.

Матиньон учун эса Сен-Лони олишдан кўра Монтгомерини тутиш ўта муҳим зафар эди. У Сен-Ло қамалини кўлидаги бир лейтенантга топширди-да, Домфрон тарафга ошиғич йўл олди. Албатта, қуруқ қўл биланмас: икки полк, олти юз суворий, замонавий замбараклар...

Тиш-тирноғигача қуролланган душман қаршисида Монтгомеридан бўлак саркарда жангсиз таслим бўла қоларди. Лекин Габриэль ундай қилгани йўқ, қирол кўшини билан савашиб кўрмоқчи бўлди.

Домфрон душманга ўн икки кеча-кундуз қаршилик кўрсатди, Габриэль етти марта қақшатқич ҳужумга ўтди... Бари бир ёв шаҳарга кириб келди. Сўнгги нафасига қадар курашишга бел боғлаган Габриэль минорага кириб олди. (Минорани «Гилльо де Беллем» дейишарди.)

Энди у ўттизтагина йигити билан қолганди. Матиньон минорани қўлга олиш учун жон-жаҳди билан отилди: бешта замбаракли бутун бир батарея, кирасирлардан юз киши, яна юзта найзабоз ва етти юз мушкетёр...

Ҳаёт-мамот қирғини узлуксиз беш соат давом этиб, путурдан кетган қўрғон бошига олти юз карра тўп отилди. Кечга томон Габриэлнинг ўн олти жангчиси қолди, аммо ҳали-бери таслим бўлиш нияти йўқ. Тун бўйи у оддий аскарлари сафида замбарак ўпирган рахналарни гишт билан тўсиб чиқди.

Тонг отгач, штурм қайтадан бошланди. Боз устига, кечаси Матиньон қўл остига қўшимча мадад ҳам етиб келганди.

Қуршовдагиларнинг матонатига, жасоратига гап йўқ, лекин порох тугадики, начора!

Ёв қўлига тушмаслик азмидаги Монтгомери ўзини ўзи чавақлашга шай эди. Лекин Матиньондан парламентёр келиб қолди. Элчи ўз қўмондони номидан онтичиб, қатъий ваъда берди:

– *Ҳаётингиз сақлаб қолинади, қаёққа боришни хоҳласангиз – ихтиёр ўзингизда!*

Надоматлар бўлғайким, Монтгомери парламентёрнинг қасамига лаққа тушди. Ақалли Кастельнонинг аччиқ қисматини эслагани ҳам йўқ! Ўша куннинг ўзидаёқ унинг қўл-оёқларига гул уриб, Парижга жўнатиб юборишди.

Ахийри, Екатерина Медичи ниятига етганди: ва ниҳоят, Габриэль унинг чангалида! Хоинлар қўли билан эришган бўлса-да, бари бир, галаба – уники! Карл Тўққизинчи кечагина вафот этди, Генрих Учинчи ҳали Польшадан қайтганича йўқ: инчунин, васий-қиролича ўзига – хон, кўланкаси – майдон!

Монтгомерининг жинойт иши 1574 йили 26 июнь куни судда кўрилди ва у олий жазога ҳукм этилди.

Эртасига, 27 июнда жаллод бор маҳоратини харжлади: граф де Монтгомерини обдан қийноққа солди ва бошини танасидан жудо қилди.

Қатл чоғи Екатерина Медичи шахсан ўзи қатнашди.

Шундай қилиб, заковатли бир аслзоданинг, XVI асрдаги метин иродали ва олижаноб арбобларидан бирининг жувонмарг умри поёнига етди.

Диана де Кастро бу машъум хабарни эшитгани йўқ: Сен-Кантендаги бокира қизлар монастирининг сарроҳибаси ҳамшира Бени бу кулфатни кўрмади, негаки, у бир йил бурун фоний дунёни тарк этганди

МУНДАРИЖА

БИРИНЧИ ҚИСМ

1. Графнинг ўғли ва қиролнинг қизи	3
2. Келинчак кўғирчоқ ўйнайдими?	14
3. Жанговар кўналғада	24
4. Қиролнинг ўйнаши	40
5. Қиролзодалар хонаси	47
6. Диана де Кастро	51
7. Жаноби коннетабль ўқийдиган «дуолар»	59
8. Омад чархпалаги	67
9. Уларни тақдир ўзи учраштирди-да	75
10. Томошадаги томошами?	80
11. Тинчлик барқарорми ё уруш бошланадими?	96
12. Икки ёқлама фирибгар	102
13. Бахтиқаролик нишонаси	108
14. Диана де Пуатье	117
15. Екатерина Медичи	126
16. Диана, ошиғинг ўз аканг бўлса-чи?	133
17. Фолсиз юрма, фолбиннинг гапига кирма!	139
18. Сатанг хотин яна эр танлади	151
19. Генрих иккинчининг муҳаббат жабҳасида отасига кундош эканлиги ва падари ҳаёт чоғидаёқ ҳарамдан мерос олганлиги хусусида	157
20. Душманликдан бешбаттар дўстлик хусусида	160

21. Француз инқилобидан бурун ҳам шоҳ-у гадонинг ҳуқуқи рашк туфайли теппа-тенг бўлган тун хусусида.....	166
22. Диана де Пуатьенинг хиёлати	174
23. Васият	179
24. Тириклайин кўймоқчи эдилар	185
25. Гаровга қўйилган ҳаёт	191
26. Устабоши Жан Пекуа.....	203
27. Габриэль бирйўла адмирални, шаҳарни ва қиролни қутқаргани хусусида	210
28. Мартен-Геррнинг хийла лапашанг экани хусусида.....	214
29. Мартен-Геррнинг ниҳоятда лапашанг экани хусусида	218
30. Ҳарбий хийлалар.....	225
31. Арно дю Тилнинг кўзи тўймаслиги ёхуд шайтонга – шогирд, тулкига – устоз экани хусусида	230
32. Порсолик йўлида.....	236
33. Зоҳида Бени бекач	243
34. Мағлубиятдан ҳам қимматга тушган ғалаба	253
35. Арно дю Тиль: ўрганган кўнгил ўртанса қўймас	258
36. Арно дю Тиль: ётиб қолгунча – отиб қол!...270	
37. Лорд Уэнтуорс.....	273
38. Асирасига ошиқ зиндонбон хусусида.....	279
39. Қуролсоз хонадонида.....	284

ИККИНЧИ ҚИСМ

1. Аксарият калаваларнинг учи мазкур бобда шундай маҳорат билан уланадики, тугуни билинмайди.....	292
---	-----

2. Арно дю Тилнинг Нуайон шахрида дорга осилгани ва бу қатлга Арно дю Тиль шахсан ёрдамлашгани хусусида.....	301
3. Арно дю Тиль – энг бебаҳо аблаҳ.....	313
4. Пьер Пекуанинг милтиқлари, Жан Пекуанинг арқонлари ва Бабетта Пекуанинг кўз ёшлари.....	325
5. Мартен-Геррнинг бошига тушган кейинги кўргиликлар.....	334
6. Мартен-Геррнинг пок номи жиндайгина оқлана бошлади.....	340
7. Янги маслакдошлар.....	347
8. Мария Стюартнинг лаҳзалик илтифоти.....	355
9. Диананинг тулкилиги.....	361
10. Улуғ инсон улуғвор мақсаддан воқиф бўлди.....	368
11. Болтадан тоймас шерюраклар.....	373
12. Элчи эпсиз эпчил экан.....	383
13. 1557 йилнинг 31 декабрь куни.....	390
14. Замбараклар наъраси остидаги маслаҳат.....	398
15. Чодир ичкарасида.....	405
16. Кичкина қайиқлар ҳам катта кемаларни кутқара олади.....	410
17. Зулмат чойшаби остидаги сирлар.....	420
18. Ажал: ҳам даргумон, ҳам муқаррар.....	425
19. Олисдаги Арно дю Тилнинг қасофатига шўрлик Мартең-Герр ҳалокат чоҳига улоқтирилди.....	430
20. Лорд Уэнтуорснинг сўнгги умиди ҳам чил-чил бўлди.....	436
21. Суймаганга суйқалган «ошиқ».....	443
22. Ҳар ким суйган ошини ичади-да.....	451
23. «Тамгадор».....	456
24. Осмондан тушган бахт.....	465

25. Саодатнинг гойибона аломатлари	472
26. Тўртлик ёхуд аёл макри.....	482
27. Виконт де Монтгомери.....	492
28. Қувонч ва ташвиш	500
29. Тун ва тонг.....	506
30. Ўлдирилган маҳбус	510
31. Граф де Монтгомери.....	514
32. Дайди йигит	520
33. Арно дю Тиль билан янги тўқнашув	529
34. Адолатнинг думи хуржундами?.....	537

УЧИНЧИ ҚИСМ

1. Янги ишқаллар хусусида.....	547
2. Жиноятчи ўз айбини ўзи очди.....	552
3. Қаллоб осиб ўлдирилди, мурдаси ёндириб юборилди	559
4. Устма-уст келган икки мактуб	567
5. Протестантларнинг пинҳоний машварати.....	575
6. Яна ноумидлик.....	586
7. Соғинчли ташриф.....	593
8. Қалгис вазият.....	597
9. Тасодифий тўқнашув	604
10. Икки ўт орасида	611
11. Мудҳиш башоратлар.....	617
12. Қонли беллашув	622
13. Яп-янги тартиблар	629
14. Интиқом мевалари.....	635
15. Саройда об-ҳаво ўзгармоқда	644
16. Герцог де Гиз ва адмирал Колиньи.....	653
17. Хабарлар ва чақувлар.....	658
18. Жосус.....	663
19. Чақимчи.....	670
20. Тож кийган болакайлар	678

21. Италия саёҳати чиппакка чикди	682
22. Қарама-қарши икки таклиф	688
23. Ўлимдан мудҳишроқ ишонч	692
24. Шон-шараф шармисорликдами?	699
25. Интиҳонинг ибтидоси	704
26. Шато-Реньо ўрмонида	710
27. Ўн олтинчи аср сиёсий томошаларидан фожиона бир лавҳа	716
28. Амбуздаги арзимас машмаша	722
29. Қатл намоиши	728
30. Яна бир сиёсий ўйин	736
31. Умид нишонаси	742
32. Уйқу ана шунақа қўриқланади-да!	747
33. Ўлим тўшаги	753
34. Алвидо, Франция!	763
Хотима	767

Адабий-бадий нашр

АЛЕКСАНДР ДЮМА

ИККИ ДИАНА

(Роман)

Муҳаррир
Сайёра МЕЛИҚЎЗИЕВА

Бадий муҳаррир
Уйғун СОЛИҲОВ

Мусаҳҳиҳ
Мадина МАҲМУДОВА

Саҳифаловчи
Суннат МУСАМЕДОВ

Техник муҳаррир
Умидбек ЯҲШИМОВ

Лицензия рақами: АІ № 252, 2014 йил 02.10 да берилган.
Босишга 2016 йил 08.07 да рухсат этилди.
Бичими 84x108 ^{1/32}.
Босма табағи 24,5. Шартли босма табағи 41,16.
Гарнитура «Constantia». Офсет қоғоз.
Адади 2000 нусха. Буюртма №793.
Баҳоси келишилган нархда.

«Янги аср авлоди» НММда тайёрланди.
100113. Тошкент, Чилонзор-8, Қатортол кўчаси, 60.

Мурожаат учун телефонлар:
Нашр бўлими – 147-00-14; 129-09-72;
Маркетинг бўлими – 128-78-43; 397-10-87; факс – 273-00-14;
e-mail: yangiasravlodi@mail.ru

Ўзбекистон матбуот ва ахборот агентлигининг
Фафур Гулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйида чоп этилди.
100128. Тошкент шаҳар, Лабзак кўчаси, 86-уй.

Александр
ДЮМА

Икки
Диана

ЯНГИ АСР АВЛОДИ

ISBN 978-9943--27-803-5

9 789943 278035